MYKOLAS KRUPAVIČIUS

VISUOMENINIAI KLAUSIMAI

MYKOLAS KRUPAVIČIUS

VISUOMENINIAI KLAUSIMAI

STRAIPSNIŲ RINKINYS IŠ JO PALIKIMO

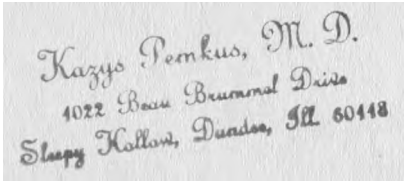

POPIEŽIAUS LEONO XIII FONDAS

Išleido Popiežiaus Leono XIII Fondas 1983 m.

Tekstą rinko Aleksandras Pakalniškis, Jn.

Spaudė M. Morkūno spaustuvė
3001 W. 59th St., Chicago, IL 60629, USA

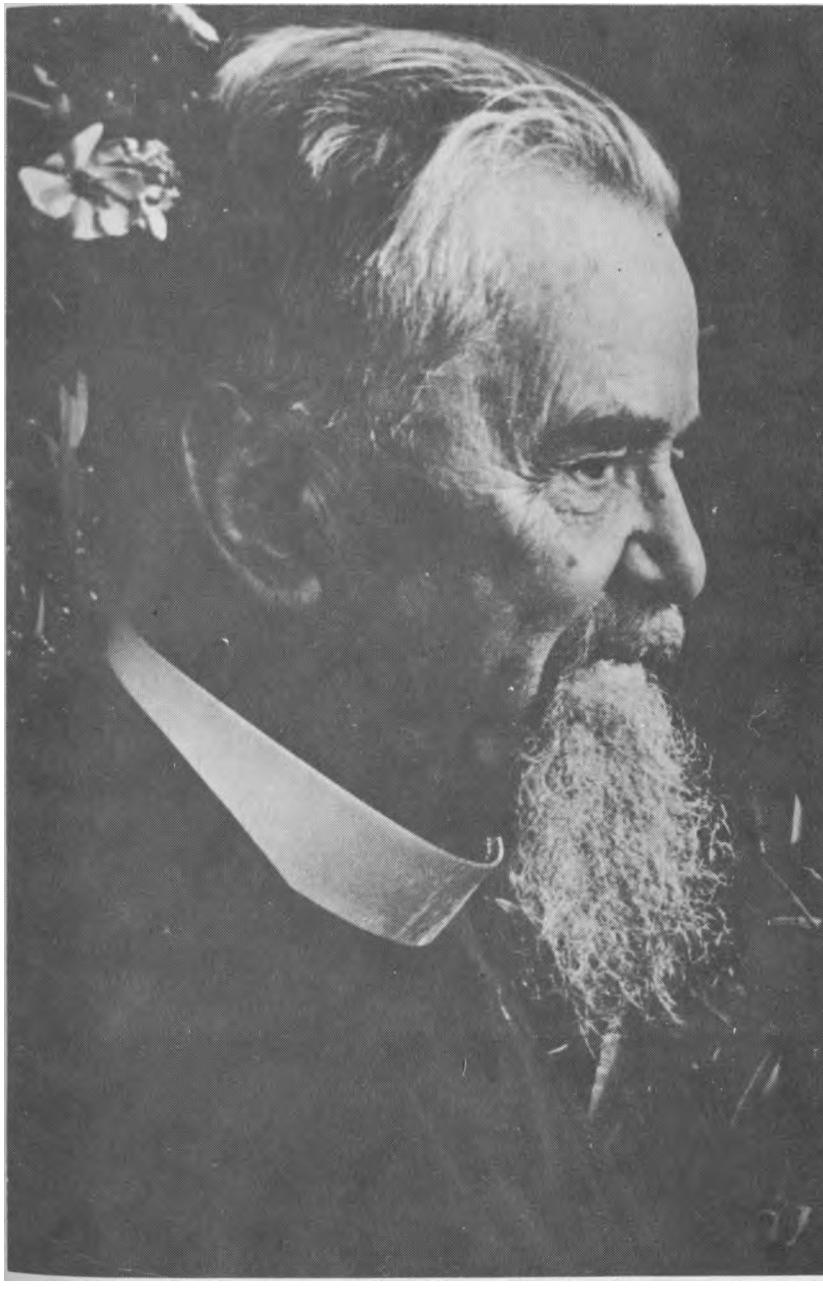

Prelatas Mykolas Krupavičius

TURINYS

Įvadas į Krupavičiaus palikimą, Vyt. Bagdanavičius 11
Dr. Balio Palioko įnašas, Bernardas Žukauskas 21

Pirma dalis. Lietuvių tauta

Kova dėl Lietuvos laisvės..... 25
1. Katalikai 25
2. L. Demokratų partija..... 36
3. L. Socialdemokratų partija..... 43
4. Bagiamasis žodis..... 46
Kryžiuojamoji Lietuva..... 65
Kur yra Lietuva..... 66
Kas yra Lietuva 69
Kaip yra Lietuvoj..... 78
Lietuvių-žydų santykiai Hitlerio okupacijos metu.....100
Įžangos vietoje 100
Lietuvių-žydų santykiai rudosios okupacijos metu.....104
Žydai ir laikinoji vyriausybė.....104
Žydai ir buvusių vyriausybių nariai.....107
Žydai ir Lietuvos episkopatas bei dvasininkija..... 108
Žydai ir lietuvių politinės partijos.....115
Žydai ir pogrindinė lietuvių spauda..... 116
Žydai ir neorganizuota lietuvių visuomenė 117
Gėdos lapas..... 121

Antra dalis. Krikščioniškoji demokratija

Šv. Sostas ir krikščioniškoji demokratija..... 127
I 127
II 129
III 135
IV 139
V 141

Enciklika Graves de communi 143
Enciklikos atsiradimo istorija..... 143
Enciklikos pagrindinės mintys..... 146

Trečia dalis. Katalikų veikimas

Katalikų vyrų organizacija.....165
I 167
II 170
III 171
Kristus karalius 173
I. Kristaus karaliaus šventė 173
II. Kristus karalius ir katalikiškoji akcija..... 177
Žvilgsnis atgal..... 177
Šiandien.....177
Kas yra Bažnyčia.....179
Ko žmonės laukia iš Bažnyčios..... 179
Katalikiškoji mintis..... 180
Katalikų veikla..... 181
Atsakomybė..... 183
Lille'io vyskupija..... 184

Ketvirta dalis. Darbininkas ir darbas

Krikščionybė ir darbas.....199
Pirmasis žmogus ir darbas..... 199
Darbas žiloje senovėje..... 200
Kristus ir darbas..... 204
Šv. Povilas ir darbas.....205
Bažnyčia ir darbas 206
Liberalizmas ir darbas..... 211
Bažnyčia ir liberalizmas.....216
Krikščioniškoji demokratija ir darbas..... 221
Teorija ir praktika..... 225
Tretininkų vaidmuo..... 227
Kai kurie darbo ir kapitalo santykiai 235
Viešieji darbai ir darbininkai („Darbo
sąlygų" klauzulė) 250
Socialinio išlaisvinimo moralinės sąlygos.....264
I..... 264
Ekonominė konjunktūra.....264
Nuosavybės ir įmonės konfliktas.....265

Pelno problema..... 266
Dalyvavimas pelne..... 266
Bendras valdymas..... 267
Bendrovių reforma..... 267
Nacionalizacijos..... 268
Žemės ūkio išlaisvinimas..... 269
Darbininko šeima..... 269
Profesija..... 270
II..... 270
Kova su socialinėmis blogybėmis..... 270
Švietimo sąlygos..... 273
Kova su materializmu..... 274
Darbo atlyginimo teorijos 277

Penkta dalis. Rerum novarum studijos

Enciklika Rerum novarum..... 289
Keli bruožai iš einciklikos atsiradimo istorijos..... 289
Enciklika ir liberalizmas 298
Enciklika ir socializmas..... 303
Apologetinis enciklikos rezultatas..... 312
Doktrininis enciklikos rezultatas..... 312
Doktrininis enciklikos rezultatas..... 316
Praktiškasis enciklikos rezultatas..... 323
Katalikiška dorovė ir ekonominė santvarka 332
Bažnyčia ir socialinis klausimas..... 337
Socializmo problema..... 345
Bažnyčios balsas..... 346
Socialistinė filosofija..... 347
Socialistinė technika..... 349
Išsilaisvinimo galimybė..... 350
Grasinanti vergija..... 352
Dvasiniai reikalavimai 355
Išvados..... 357
Baigiamos pastabos..... 359
Ar ne per vėlai buvo paskelbta enciklika Rerum Novarum 367
Enciklika Mater et magistra..... 371
Pagrindiniai dėsniai 372
Enciklikos Rerum Novarum papildymas..... 374
Žemės ūkio ir mitybos problemos 379

Tarptautinio bendradarbiavimo reikalingumas..... 381
Enciklikos charakteristika..... 383
Rerum novarum ir mes 385
Bažnyčios socialiniai dėsniai 392

Šešta dalis. Komunizmo problemos

Komunizmas ir Bažnyčių likimas jo valdomose žemėse..... 401
I..... 401
II 403
III 405
IV 408
Krikščionio santykis su komunizmu 416
1. Trumpa komunizmo istorija.....416
2. Raudonasis komunizmas.....419
3. Komunizmo nusistatymas religijos atžvilgiu.....423
4. Katalikų nusistatymas komunizmo atžvilgiu.....428
5. Evangelikų nusistatymas komunizmo atžvilgiu.....432
6. Išvados 435
Pacem in terris (Jono XXIII enciklika) 437

Septinta dalis. Auklėjimo problemos

Kokia mums reikalinga mokykla? 445
Krikščioniškoji valstybė.....445
Kieno yra vaikas?..... 452
Mokykla ir šeima.....454
Mokykla ir valstybė.....455
Valstybinių mokyklų monopolis.....456
Priverstinas valstybinis mokymas 457
Valstybės teisės ir prievolės mokykloje..... 459
Bažnyčia ir mokykla..... 459
Katalikiškoji mokykla.....462
Civilinė mokykla.....463
Masių auklėjimas 466
I 466
II 472
III 476
V 479
VI 481
VII 484

ĮVADAS Į KRUPAVIČIAUS PALIKIMĄ

Laikui bėgant, kils platesnio ir gilesnio pobūdžio klausimai apie Lietuvos nepriklausomybę, atkurtą šio šimtmečio pirmoje pusėje. Tiems klausimams atsakyti pagrindinė medžiaga yra vadovaujančių tais laikais politinių grupių asmenų nusistatymas visuomeniniais ir valstybiniais klausimais. Reikšmingiausia grupė tada buvo Lietuvoj Krikščionys demokratai. Dėl to žinojimas šios grupės asmenų pažiūrų į visuomeninius klausimus bus labai pageidaujamas studijų šaltinis. Šioje grupėje, šalia kitų labai reikšmingų asmenų, ryškiai išsiskiria kun. Mykolas Krupavičius. Jis Lietuvos visuomeniniam gyvenimui yra suteikęs labai didelės dinamikos, persunktos savaiminga ideologija. Tai suprasdama iniciatorių grupė rūpinosi Krupavičiaus studijinio palikimo sutvarkymu, išleidžiant jo straipsnius.

Krupavičiaus vaidmenį Lietuvių tautai tam tikra prasme galima gretinti su Ispanijos vienuoliktojo šimtmečio didvyriu Cidy Campereadoru. Cidas nebuvo karalius, bet, sava iniciatyva išvaduodamas Valenciją iš Arabų valdžios, pasidarė ispanų tradicijoje reikšmingesnis už karalių. Negana to, Vakarų Europos kultūros istorikai yra nuomonės, kad, išgelbstint Valenciją, buvo išgelbėta Vakarų Europos kultūra ta prasme, kad jai buvo sudarytos galimybės vystytis toliau be arabiško totalizmo įtakos. (La Epopea Castellana, R. M. *Didal, 74 psl.). Panašiai ir Krupavičius nebuvo nei prezidentu, nei ministeriu pirmininku, bet savo labai aiškiai išreikštu ir tvirtai vykdomu visuomeniniu mokslu, kurio būdingiausias bruožas yra žemės reforma, pasidarė ryškiausiai įsirašiusia asmenybe Nepriklausomos Lietuvos gyvenime.*

Krupavičiaus ir Cido Campereadoro veiklos palikimo raida taip pat yra panaši. Ispanai po jo mirties nesugebėjo apginti jo išlaisvintos Valencijos. Ji vėl pateko į Islamo rankas. Panašiai atsitiko ir su Krupavičiaus kurta valstybine santvarka. Ji nebuvo apginta. Tačiau nepaisant to, jos reikšmė Lietuvių tautos visuomeninei ir valstybinei galvosenai yra išlikęs turtas.

Šio turto reikšmė išeina ir anapus lietuvių tautos ribų ir yra vertintina pasauliniu religiniu požiūriu. Niekeno dar nėra pakankamai įvertinta tiesa, kad Lietuvos valstybinis ir visuomeninis gyvenimas, kiek tai lietė Krikščionių demokratų veiklą, buvo kuriamas naujų Katalikų Bažnyčios visuomeninių principų dvasioje. Tuos naujus principus Bažnyčion įvedė pop. Leonas XIII. Jis energingai pasuko katalikybę demokratijos ir modernios sociologijos kryptimi. Tie, kurie pažįsta visuomeninę ir valstybinę katalikybės galvoseną, susiformavusią per šimtmečius, neliauja stebėjęsi Leono XIII drąsa ir jo posūkį laiko tikra visuomenine Bažnyčios revoliucija. Šią ideologiją entuziastingai pasisavinęs, Krupavičius kūrė Lietuvos respubliką. Tik jos dėka jis sugebėjo rasti bendradarbiavimo galimybę su socialistais ir liberalais. Vargiai ar galima būtų vaizduotis tokio bendradarbiavimo galimybę, žinant marksistines ir liberalistines lietuviškos šviesuomenės nuotaikas, jei katalikiška visuomenė nebūtų buvusi vadovaujama krikščioniškos demokratijos. Tol, kol ši ideologija veikė, tol buvo gyva ir lietuviškoji demokratija. Kai Lietuvos politinį vadovavimą paėmė socialistai ir liaudininkai, pusiausvyros politiniame gyvenime pritrūko, ir Lietuvos valstybinis gyvenimas pasidarė reikalingas vado.

Nereikia praleisti iš akių fakto, kad niekur kitur pasaulyje Leono XIII principai valstybiniu mastu nebuvo pritaikinti gyvenime. Šis lietuvių tautos atsiekimas dėl to yra visuotinės Bažnyčios atsiekimas. Ir dėl to apie jį galima pasakyti, kad čia įvyko pirmasis krikščioniškosios demokratijos išbandymas gyvenime, kuris pasirodė praktiškai įvykdomas kraštutiniškai sunkiose sąlygose. Šita prasme Lietuvos krikščioniškoji demokratija yra pasaulinės reikšmės atsiekimas.

Šiame rinkinyje sutilpę straipsniai buvo Krupavičiaus parašyti arba Vokietijoje, arba J. A. Valstybėse. Tačiau savo pažiūromis jie nesiskira nuo tų idėjų, kurias Krupavičius skelbė Vilkaviškio kunigų seminarijoje po to, kai jis buvo išėjęs iš valstybinės tarnybos ir, be abejo, nuo tų, kurios jam vadovavo, kai jis aktyviai dalyvavo valstybės kūrimo darbe.

Kalbant apie šio rinkinio straipsnių autoriaus reikšmę, tenka atkreipti dėmesį į dar vieną reikšmingą skirtumą, kuris dažnai pražiūrimas. Valstybinės santvarkos kūrimas yra nepalyginamai kūrybingesnis ir didingesnis uždavinys už jos išlaikymo pastangas, ar už garbingas pastangas ją apginti ar ją, jau įkurtą, atstatyti. Dėl to pastangas tų asmenų — ir tai šia prasme reikia turėti galvoje ne tik Krupavičių ir ne tik Krikščionis demokratus, bet ir kitas grupes ir jų

asmenis, kurie prisidėjo prie valstybės kūrimo darbo — juos įvertinant pačiame būdingame jų vertingume, būtent valstybės steigėjų vaidmenyje.

Šiame rinkinyje sutalpinti Krupavičiaus straipsniai yra suskirstyti turinio atžvilgiu į šias grupes: 1. Lietuvių tauta, 2. Krikščioniškoji demokratija, 3. *Katalikų veikimas, 4. Darbininkas ir darbas, 5. Enciklikos „Rerum novarum" studijos,* 6. *Komunizmo problemos ir*
6. *Auklėjimo problemos.*

Keletas straipsnių iš Krupavičiaus palikimo, kurie sudaro valstybės mokslą, į šį rinkinį nebuvo paimta dėl to, kad, atrodo, jie nėra originalūs jo darbai, bet yra jo padaryti ar parūpinti vertimai iš kitų kalbų. Čia paminime tik jų vardus: „Nauja pasaulio santvarka", tai yra valstybės mokslas, sekant Gonella komentarą 1942 m. Pijaus XII kalėdinės kalbos. „Valstybės laisvė ir bendrasis gėris". Tai yra studija apie tarptautinį gėrį. Ji svarsto suverenumo problemą, tarptautinės konstitucijos klausimą. Ji yra vertimas Louis de Fur studijos. „Laisvė ir bendrasis gėris". Plati studija, parašyta Eugene Duthoit, išversta S. Galecko. Šių studijų parinkimas išversti lietuviškai liudija, kad Krupavičiaus valstybingumas nebuvo siaurai tautiškas. Tarptautinis valstybinis gėris jam buvo gyva sąvoka. Šalia to klausimas, kaip derinti bendrąjį gėrį su asmenine žmogaus laisve, taip pat buvo vienas iš gerai Krupavičiaus suprastų valstybinio gyvenimo problemų. Tai yra ta pati problema, kuri sudarys didžiausią visuomenininko rūpestį, kai reikės rasti žmonijai išeitį iš komunistinio kolektyvizmo.

Krupavičiaus palikimo straipsniai, jo darbai, ar vertimai, kurie netilpo į šį rinkinį, nes buvo pagrindo abejoti, ar jie yra originalūs bus suminėti aptariant atskirus skyrius.

Toliau trumpai apžvelkime šio rinkinio skyrius.

Lietuvių tauta

Straipsnis „Kova dėl Lietuvos laisvės" yra politinės lietuvių tautos kovos istorija nuo caristinės Rusijos pakarto kun. Mickevičiaus iki socialdemokratų vado Kairio. Išeina, kad šis straipsnis yra apžvalga visų politinių jėgų, kurios lietuvių tautoje reiškiasi ligi šiol.

Iš šio straipsnio taip pat aiškėja, kad Krupavičiaus Lietuvos valstybė yra lietuviškai kalbančių lietuvių valstybė. Dėl to, kai Tautų sąjungos buvo pasiūlytas Hymanso projektas 1921 m. gegužės 20 d., kuris siūlė dvikalbę Lietuvą, tuo būdu norint išspręsti Lietuvos

Lenkijos konfliktą, Krupavičius Krikščionių demokratų frakcijos posėdyje pritarė minčiai, kad mes turime kovoti tik už lietuviškai kalbančius lietuvius. Krupavičiaus dėmesys lietuvių kalbai, pasireiškęs jo jaunystėje, suvaidino lemiantį vaidmenį ir Lietuvos valstybės sampratoje.

Straipsnis „Nukryžiuotoji Lietuva" buvo parašytas prancūziškam žurnalui „Apostle" po 1951 metų.

Nepaisant savo tautiškumo Lietuvos valstybinio gyvenimo supratime, į Lietuvos žydus Krupavičius žiūrėjo, kaip į teisėtą lietuviško valstybingumo dalį. Jis labai skaudžiai išgyveno, kai Nacių okupacijos metu Lietuvos žydai buvo barbariškai naikinami, jis prieš tai protestavo ir labai piktinosi. Jo straipsnis „Lietuvių žydų santykiai Hitlerio okupacijos metu'' yra gyvas liudijimas to, kaip Krupavičius žiūrėjo į šią tragediją.

Krikščioniškoji demokratija

Krikščioniškoji demokratija yra didelis katalikiškos visuomeninės minties posūkis demokratijos kryptimi. Tai yra jos atsisakymas nuo federalistinės galvosenos, kuri Vakarų krikščionijoje jau seniai buvo sunaikinta imperialistinių centralizuotų valdžios sistemų. Tai buvo taip pat išėjimas prieš kapitalistinį visuomenės vadovavimą, pasisakant už darbininkų teises. Tai buvo formalus pripažinimas demokratijos. Šis Bažnyčios mokymo posūkis ligi šiol daugelio nėra įvertintas ar bent teisingai suprastas. Kartais katalikai visuomenininkai bando grįžti į naujos formos vadizmą. Tokią kryptį Belgijoje atstovavo Degrellis, Prancūzijoje Bideau, Italijoje Musolini. Krupavičius, nepaisant savo valingos prigimties, nesusigundė asmeninio vadovavimo vilione ir visada pasiliko demokratijos atstovas. Tai šiame rinkinyje liudija pora jo originalių straipsnių ir čia netilpusių pora vertimų: „Šv. Sostas ir krikščioniškoji demokratija" yra istorinė krikščioniškosios demokratijos apžvalga; „Enciklika Graves de comuni" yra Leono XIII posūkio į krikščioniškąją demokratiją istorija. Į šį straipsnį yra įjungta Pijaus XI skatinimas katalikams aktyviai dalyvauti politikoje, kaip dorinė krikščionio pareiga.

Krupavičiaus parūpintas, nežinomo autoriaus vertimas straipsnio „Krikščionybė ir politika" (į šią knygą neįdėtas) yra žvilgsnis į

žmonijos ateitį, kur yra išreikšta mintis, kad, jei ateinantis amžius bus didelis, jis bus krikščioniškas. Autorius nori pasakyti, kad yra išvidinis atitikmuo tarp krikščionybės principų ir demokratijos. Straipsnis, pavadintas „Tikrosios demokratijos pagrindai", yra Pijaus XII kalėdinės kalbos tekstas, išverstas lietuviškai.

Katalikų veikimas

Trečią šių straipsnių rinkinio skyrių sudaro temos apie katalikų veikimą. Katalikiškas veikimas Krupavičiui nesusivedė į liturginę ar siaurai suprastą pastoracinę veiklą. Pasauliečių vaidmuo katalikybėje Krupavičiaus buvo suvoktas toli prieš Antrojo Vatikano susirinkimo laikus. Katalikų pasauliečių veikimas jam reiškė ypač organizuotą veikimą. Šis veikimas, nors Krupavičiaus laikais vos *tik prasidėjęs kai kuriuose kraštuose ir ligi šio laiko nedaug pasistūmėjęs, Krupavičiui reiškė labai daug.* Savo *straipsnyje „Kristus karalius" jis pateikia katalikiško veikimo studiją. Šio veikimo pasėkoje jis pranašauja didelį žmonijos perversmą ateinančiais laikais. Tas perversmas bus didesnis už tą, kuris vyko pereinant iš viduramžių į naujuosius amžius.*

Straipsnyje „Katalikų vyrų organizacija" Krupavičius apžvelgia katalikų vyrų organizacijas lietuviškoje ir tarptautinėje plotmėje. Šia proga verta atkreipti dėmesį į kai kuriuos šios veiklos aptarimus, padarytus Lietuvos episkopato nepriklausomybės laikais. Jie yra panašios krypties, kaip Krupavičiaus galvosena. Ir tai nenuostabu, nes Lietuvos vyskupų tarpe buvo toki visuomenininkai, kaip Staugaitis, Paltarokas ir Reinys.

Straipsnyje „Lille'io vyskupija" Krupavičius aprašo Lille'o vyskupijos katalikišką veikimą, šios vyskupijos kultūrinę veiklą Krupavičius turėjo progos pažinti, kai jis, pasitraukęs iš valstybinės veiklos, Lille'o universitete gilino savo *visuomeninį mokslą.*

Darbininkas ir darbas

Darbo ir darbininko temomis Krupavičius yra domėjęsis proporcingai daugiau negu kitomis. Tai yra skaudi tema, su kuria jis susitiko Rusijos revoliucijos metu. Plačiame straipsnyje „Krikščionybė ir darbas" jis apžvelgia šioje srityje pasiektus laimėjimus: Lietuvos vyskupų ganytojišką laišką, Lietuvos konstituciją ir visa tai priveda iki šv. Pranciškaus įsteigto Trečiojo ordeno viduramžyje. Straipsnyje

„Kai kurie darbo ir kapitalo santykiai" jis studijuoja encikliką „Quadragesimo anno". Čia iškyla streikų klausimas ir darbdavių pareigos darbininkų atžvilgiu. Straipsnyje „Viešieji darbai ir darbininkai" jis pastebi, kad socialistai eina katalikų numintais keliais. Straipsnis „Socialinio išsilaisvinimo moralinės sąlygos" yra 1945 metų Prancūzijos socialinės savaitės apžvalga. Apskritai Krupavičiaus sociologija yra šių Prancūzijos socialinių savaičių studijų įtakoje. Straipsnis „Darbo atlyginimo teorijos" atstovauja pažiūrai, kad darbininkas neturi teisės į visą įmonės pelną.

Šalia šių originalių Krupavičiaus studijų jo palikime yra pasilikę nespausdinti šie trys vertimai: „Krikščioniškoji darbo santvarka", dr. Joseph Koenig paskaita Muencheno katalikų socialinėje savaitėje, išversta V. M. 1947 m., „Nacionalizacija ar korporacija", Romos jėzuito A. de Marco studijos vertimas ir žurnalo „Documentation Catholic" to straipsnio komentaras, „Tarp suvalstybinimo ir monopolinio kapitalizmo", vertimas iš žurnalo „Frankfurter Hefte".

Apskritai tiek vertimuose, tiek originaliuose šio skyriaus straipsniuose yra daugybė visuomeninių klausimų: nuo nuosavybės teisės iki girtavimo problemos ir švietimo pareigos. Pasisakydamas, kad darbininkas neturi teisės į visą pelną, Krupavičius pasisako prieš socializmą. Teigdamas, kad darbas nėra prekė, jis pasisako prieš liberalistinį kapitalizmą. Darbininkas turi teisę gyventi kaip žmogus. Darbininko atlyginimą nustato mišrios profesinės sąjungos, o ne vien darbas ir kapitalas.

Enciklikos „Rerum Novarum" studijos

Šalia straipsnių darbininko klausimu Krupavičiaus palikime daug vietos užima pagrindinės reikšmės modernaus katalikiško visuomeninio dokumento „Rerum novarum" studijos. Plati studija „Enciklika Rerum Novarum" yra keli bruožai iš šio dokumento atsiradimo istorijos tais laikais Vatikane, kad jis buvo iš visų pusių apsupta konservatyvinė tvirtovė. Čia Krupavičius pasisako, kad pasauliečiai gali eiti savo keliais visuomeninėje srityje, nelaukdami kunigų vadovavimo. Bažnyčia yra visuomeninis organizmas, o ne mašina. Nenuostabu šiame straipsnyje rasti minint kitą didelį lietuvį visuomeniinką ark. Jurgį Matulaitį, bet daug ką stebins rasti čia prijungtus Strazdelį ir Vienužį.

Straipsnyje „Bažnyčia ir socialinis klausimas" yra apibūdinimas Leono XIII asmens enciklikos „Rerum Novarum" paskelbimo

išvakarėse. Anglų socializmą Krupavičius laiko krikščionišku straipsnyje „Socializmo problema". Šis straipsnis yra Pijaus XI enciklikos „Quadragesimo anno", išleisto paminėti enciklikai „Rerum novarum", studija. Čia yra svarstomas klasių kovos klausimas. Čia pat yra pasisakoma už visuomeninį pluralizmą. „Ar ne pervėlai buvo paskelbta enciklika ‚Rerum Novarum'?" yra straipsnis, apžvelgiąs šios enciklikos atsiradimą pasaulinės politikos scenoje. Krupavičius „Rerum Novarum" encikliką studijavo ir ryšium su Jono XXIII enciklika „Motina ir Mokytoja". Straipsnyje „Bažnyčios socialiniai dėsniai" Krupavičius randa, kad enciklika „Rerum Novarum" į žmonių nelygybę žiūri kaip į teigiamą reiškinį. Straipsnis „ Rerum Novarum' ir mes" yra vienos šios enciklikos sukakties minėjimas.

Reikia pastebėti, kad studijuodamas „Rerum Novarum" encikliką, Krupavičius, bent formaliai, neatkreipė dėmesio į patį naujausią šios enciklikos įnašą visuomeniniams mokslams, būtent į subsidijinį principą, šis principas šiek tiek skiriasi nuo solidarizmo principo, kuriam pradžią davė vokiečių sociologas Pesch. Jeigu solidarizme labiau skamba lygumo gaida, tai subsidiarizmas labiau išryškina atskiro asmens vaidmenį. Subsidiarizmo formulė yra „Vienas ir kiti". Jis nori pasakyti tai, kad ką asmuo gali padaryti pats vienas, to nereikia daryti organizuotu būdu; arba ką gali padaryti siauresnė organizacija, to neturi imtis platesnė organizacija. Šis principas buvo labai stipriai atstovaujamas Pijaus XII raštuose, kuriuos faktiškai rašė vokietis jėzuitas Gustav Gundlach, entuziastingas šio principo puoselėtojas. Kaip minėta, Krupavičius formaliai į šias diskusijas nebuvo įėjęs.

Į šį rinkinį liko neįdėtas paties Krupavičiaus išverstas straipsnis „Marksas ir Kettleris". Tai yra plati informacija apie Vokietijos vyskupą, kuris rimtai pradėjo rūpintis darbininkų problema ir kuris yra tiesioginis įkvėpėjas ir skatintojas Leono XIII. Straipsnis yra parašytas Matthias Laros. Popiežius Leonas XIII buvo toks popiežius, kuris sugebėjo naudotis atskiro vyskupo visuomeniniais atsiekimais ir juos padarė visos katalikiškos visuomenės visuomeniniu turtu.

Komunizmo problemos

Komunizmo klausimas sudarė pagrindinę Krupavičiaus visuomeninę ir politinę problemą. Jis į šią problemą ėjo taip, kaip jam ją gyvenimas iškėlė. Čia verta paminėti jo ir kitų paruoštą memorandumą tarybinės valdžios organams, kuris yra paskelbtas knygoje

„Valstybininkas politikos sūkuriuose" (1980 m. Chicago Leono XIII fondo leidinyje 195-214 psl.). Žinoma, į šį menorandumą negalima žiūrėti kaip į laisvą marksizmo studiją, bet kaip į beviltišką pastangą gelbėti Lietuvos žmones.

Tačiau ir apskritai Krupavičius visada buvo nuomonės, kad su savo oponentu ar priešu jis gali kalbėtis. Dėl to ir į popiežiaus Jono XXIII enciklika „Taika žemėje", kurioje popiežius tiesė taikingą ranką bažnyčios priešams, Krupavičius žiūrėjo palankiai. Tai liudija šiame rinkinyje jo straipsnis „ ‚Pacem in Terris', Jono XXIII enciklika''. Krupavičius suprato, kad ši enciklika yra popiežiaus pasiūlymas dialogo su komunistais ir tuo nesipiktino, tačiau pramatė didelius tokio dialogo sunkumus.

Straipsnis „Komunizmas ir bažnyčių likimas jo valdomose žemėse" yra objektyvi Maskvos pravoslavų Bažnyčios būklės Sovietų sąjungoje informacinė studija.

Lietuvos politikos istorijai teikia medžiagos straipsnis „Krikščionio santykis su komunizmu". Tai yra aprašymas Krupavičiaus pasikalbėjimo su pas jį atsiųstu sovietų valdžios atstovu ir Maskvos žurnalistu Dolskiu. Taip pat čia yra įdomus pranešimas apie Krupavičiaus pasikalbėjimą su Čičerinu dar nepriklausomybės laikais. Šis straipsnis turi papildomos medžiagos santykio su komunizmu klausimais. Čia Krupavičius apžvelgia Pijaus XII nusistatymą komunizmo atžvilgiu, kuris taktiškai buvo skirtingas nuo Jono XXIII. Pijus XII ėmėsi sankcijų prieš priklausančius komunistų partijai katalikus. Tai buvo paskelbta enciklikoje „Divini redemptoris". Šalia to šiame straipsnyje Krupavičius aptaria protestantų santykius su komunizmu rytinėje Vokietijoje.

Auklėjimo problemos

Šioje dalyje yra pora straipsnių apie auklėjimo problemas modernioje valstybėje. Šios problemos dar daugelyje valstybių nėra radusios patenkinamo sprendimo. Šis klausimas buvo gyvas nepriklausomoje Lietuvoje. Ir reikia laikyti nemažu jos laimėjimu, kad stiprios socialistinės ir liberalistinės jėgos iš vienos pusės ir krikščioniškoji demokratija iš kitos pusės šio klausimo neišaštrino iki praktiškos krizės.

Straipsnis „Masių auklėjimas" yra studija apie elitą ir masę įvairiais laikais ir dabar. Tai yra išsami studija apie valstybės ir mokyklos santykius. Blogi auklėjimo įstatymai kenkia auklėjimui.

Pažymėtina, kad čia Krupavičius kalba ne apie vadų ir liaudies auklėjimą, bet apie elito ir masės auklėjimą, jis taigi naudoja prancūzišką apšvietos laikų terminiją. Verta pastebėti, kad JAV šitokia prasme visuomenės skirstymo ligi šiol nebūta.

Elito ir masės terminija naudojasi Krupavičius ir kitame išsamiame straipsnyje „Kokia mums reikalinga mokykla?". Auklėjimas jam yra ne tik kūrybos, bet ir apsigynimo veiksmas. Krupavičius pasisako už didvyrių kultą. Daug reikšmės tautos auklėjime turi politinės grupės. Krikščioniškoji etika yra pagrindinės reikšmės kelrodis auklėjimo srityje. Tauta, norėdama išlaikyti savo pasiuntinybę, remiasi moraliniais ir religiniais pagrindais. Į karinę tarnybą Krupavičius žiūri kaip į auklėjantį veiksnį. Romos katalikų Bažnyčia yra milžiniška pagalba auklėjimo srityje. Nedarbas sudaro tragišką kliūtį visuomenės auklėjimui.

Šio rinkinio leidėjai turi vilties, kad Krupavičiaus visuomeninio ir politinio veikimo pagrindai bus priemonė gilesniam pažinimui ir pasisavinimui Lietuvos nepriklausomybės, kuri ir šiaip yra realiai įsirašiusi į lietuvių sąmonę.

Vyt. Bagdanavičius

DR. BALIO PALIOKO ĮNAŠAS

Kad šio Krupavičiaus visuomeninių ir politinių straipsnių rinkinio išleidimas pasidarė galimu, didelis nuopelnas tenka a.a. dr. Baliui Paliokui. Jis, nežiūrėdamas savo seno amžiaus, ėmėsi uždavinio sutelkti jėgų sutvarkyti literatūrinį Krupavičiaus palikimą. Gavęs tam reikalui pavedimą iš Krupavičiaus testamento vykdytojų kun. V. Bagdanavičiaus ir dr. K. Šidlausko, pasikvietė talkon Bernardą Žukauską, Joną Saką, Petrą Spetylą, Balį Vitkų ir Antaną Balčytį ir ėmėsi darbo. Pradžioje reikėjo atrinkti originalius Krupavičiaus straipsnius nuo vertimų. Tai padarius ir išlyginus kalbą, ką padarė Juozas Masilionis, dr. Balys, benešdamas rinkinį spaustuvėn, pasijuto sunkiai negaluojąs ir turėjo atsigulti ligoninėje. Netrukus jam teko atsisveikinti su šiuo pasauliu. Jo darbą teko ligi galo privesti jo buvisems padėjėjams.

Dr. B. Paliokas gimė 1898 m. balandžio mėn. 20 d. Pasvalyje pasiturinčių ūkininkų šeimoje. Pažangūs, susipratę tėvai rūpinosi vaikų išmokslinimu. Turint galvoje to meto ūkininkų pajamas ir išlaidas sūnaus išmokslinimui, tėvams reikėjo gerokai pasispausti, kad sutaupytų reikalingas lėšas.

Balys Mintaujos gimnaziją pradėjo lankyti 1911 metais. Ligi Pirmojo pasaulinio karo baigė 5 klases. Karui baigiantis, 1918 m. įstojo į Panevėžio gimnaziją, kurią pirmuoju mokiniu baigė 1921 m.

Atlikdamas karinę prievolę, Kaune studijavo Aukštuosiuose kursuose ir 1922 m. įkurtame Lietuvos universitete. 1923 m. studijavo Berlyno Aukštajame prekybos institute, kurį baigė 1927 m. Tais pat metais pradėjo tarnauti Generaliniame Lietuvos konsulate Berlyne sekretoriumi. 1928-30 m. studijavo ekonomiją Berlyno universitete. 1931 m. Haagos tarptautinės teisės Akademijoje studijavo tarptautinę teisę. Tais pat metais paskirtas Lietuvos pasiuntinybės Berlyne konsuliarinio skyriaus sekretoriumi ir atašė prekybos reikalams.

Tai buvo diplomatinis postas su diplomato privilegijomis. Būdamas tose pareigose, daug gelbėjo bėdon pakliuvusiems Lietuvos piliečiams.

1934-36 m. ekonomijos studijas tęsė Jenos universitete, kurias baigė daktaro laipsniu „cum laude", parašęs disertaciją: „Die Finanzen der Selbstverwaltungskoerper Litauen einst und jetzt (Lietuvos savivaldybės įstaigų finansai anksčiau ir dabar).

Grįžęs Lietuvon, trumpai tarnavo 1936-37 m. Užsienio reik. min. 1938 m. perėjo į Susisiekimo min. ekonomijos departamentą, kur vadovavo jo sukurtam kelionių biurui „Kelit".

Tais pat metais spalio mėn. 28 d. susituokė su Emilija Masiliūnaite. Šeimmyniame gyvenime susilaukė dukrelių Indrės ir Austės.

1939-44 m. Prekybos instituto lektorius ir docentas. 1944 m. rusų bolševikams braunantis į Lietuvą, pasitraukė į Vokietiją, iš kurios 1947 m. emigravo į JAV ir apsigyveno Čikagoje. Pradžioje sau ir šeimai pragyvenimą pelnė sunkiu fiziniu darbu. Po poros metų lektoriavo šešiose kolegijose. Ilgiausia dėstė kaip „associate professor" Christian Brothers College, Santa Fe, N. Mex., ligi 1956 m. išėjo į pensiją. Ateitininkams priklausė nuo gimnazijos laikų. Kurį laiką buvo Čikagos sendraugių valdybos iždininku ir nuo 1974 m. spalio mėn. 8 d. Ateitininkų šalpos Fondo iždininku, nuo 1980 m. Panevėžiečių klubo pirm. Dr. Balio Palioko rūpesčiu bei ryžtu buvo atspausdinta Lietuvoje parašyta knyga apie kun. M. Krupavičių: „Valstybininkas politikos sūkuriuose".

Sužinojęs, kad iš Lietuvos gauta vertinga knyga, paryškinanti M. Krupavičiaus kaip valstybininko ir politiko veiklą, kurios niekas nesiima išleisti, norėdamas paminėti St. Seimo 60 metų ir jo mirties dešimtmetį, ryžosi pats tą darbą atlikti. Knygos leidimui pats skyrė 1000 dol., dukra dr. Austė su vyru dr. Mindaugu Vygantai 1000 dol. Tūkstančiu dolerių prisidėjo ir Petras Spetyla.

Gavus kiek pajamų už parduotas knygas ir pridėjus atspausdintos knygos likutį, susidarė lėšų pradėti spausdinti M. Krupavičiaus straipsnių palikimą. Ir šiuo atveju jis buvo optimistas: pradėjus spausdinti, atsiras lėšų ir baigti.

Sekdami dr. Palioko dvasia ir norėdami ligi galo privesti jo pradėtą darbą, jo duktė dr. Austė ir dr. Mindaugas Vygantas ir prie šios knygos išleidimo prisidėjo dviem tūkstančiais dolerių.

Bernardas Žukauskas

PIRMA DALIS

LIETUVIŲ TAUTA

KOVA DĖL LIETUVOS LAISVĖS

Kalbėsiu tik apie politinius sambūrius. Paskirų asmenų neliesiu. Konstatuosiu tų sambūrių sprendimus Lietuvos laisvės reikalu. Nesileisiu į jų kritiką ir apeisiu jų reikalavimą. Kalbėsiu tik apie politinius sambūrius, kurie turėjo įtakos į lietuvių bendruomenę ir rado vietos istorijoje. Neieškosiu tų mažų grupelių, kurios kada ne kada ir kur ne kur pasireikšdavo, nepalikdamos jokių pėdsakų ir pražūdavo kaip sapnas.

1. KATALIKAI

Ne kartą kilo ištroškusi laisvės Lietuva, norėdama nusikratyti ruso okupanto jungu. Tie sukilimai įdomūs. Bet kadangi jiems vadovavo svetimi Lietuvos idealams žmonės, kuriems rūpėjo ne laisva Lietuva, bet sujungta su Lenkija, pro juos teks praeiti tylomis.

Kun. A. *Mackevičiaus* vadovaujamas 1863 m. sukilimas buvo vienintelis tame amžiuje, kuris siekė Lietuvos išlaisvinimo iš carų okupacijos ir dvarininkų vergijos, jo sukilimo programa buvo paskelbta manifeste trumpai: *žemė ir laisvė.* Tą šūkį tame pačiame manifeste ir savo prakalbose taip aiškino: *iškovoti lietuvių tautai politines teises, tautai savarankiškumą ir pagerinti sunkią valstiečių padėtį* (L. Enc. XVII t.). Tad jo sukilimas buvo grynai lietuviškas, jis buvo grynai lietuviškas ne tik dėl to, kad kun. Mackevičiaus būriuose buvo vartojama tik lietuvių kalba, bet svarbiausia dėl to, kad jie siekė Lietuvos savarankiškumo ir atsijungimo nuo Lenkijos. Neklystant galima pavadinti jo sukilimą ir katalikišku. Kun. Mackevičius ir mūšiuose dėvėjo sutaną ir dažnai stulą. Jo būrių lyg himnas buvo *Dievas mūsų gelbėtojas.* Kunigai jo žygiui pritarė. Jo artimiausi pagelbininkai buvo kun. Čepavičius, kun. Noreika ir kiti. Jo būriai bažnytkaimiuose buvo sutinkami varpų skambinimu ir kunigų, kurie vadą įvesdavo iškilmingai į bažnyčią, kurioje jis laikydavo šv. Mišias ir sakydavo pamokslus. Tam sukilimui pritarė ir mūsų didysis vyskupas Valančius. Slaptai jis laimino sukilimo vadus. Muravjovas-korikas su kunigo Mackevičiaus sukilimu turėjo daugiausia vargo.

Bet turėjo pripažinti, kad jis buvo „labai vikrus", veiklus, protingas ir fanatikas" (Muravjovo atsiminimai lenkų kalba. 1945 m. psl. 55-56). Bet jėga nugalėjo jėgą. Kun. Mackevičius pralaimėjo. Jis su kitais 6 kunigais Kaune buvo pakartas. Už dalyvavimą Mackevičiaus sukilime jvairiais būdais buvo nubausti Žemaičių vyskupijoje 107 kunigai, Vilniaus apie 100, mažiausia nukentėjo Seinų vyskupijos kunigai: 1 buvo sušaudytas, 20 ištremta į Rusiją, kiti suskubo pasislėpti kitose valstybėse.

Daug nukentėjo dėl to sukilimo Lietuva. Bet jis turėjo ir teigiamų pasėkų: 1. Jis parodė tautai organizacijos jėgą, 2. Kad už jos reikalus stoja ir kunigija ne tik žodžiu, bet ir darbu ir 3. Sustiprino viltį bendromis jėgomis išsivaduoti iš okupanto ir dvarininkų vergijos. Tos pasėkos pasiliko ne be įtakos į mūsų istorijos eigą. (Krikščionis Demokratas, Nr. 3, 4, ir 5. Kaunas, 1927 m. gruodžio mėn. 46-47 psl. ir Aug. Janulaitis, 1863-1864 m. sukilimas Lietuvoje. Kaunas, 1921 m. 18, 31 ir 32 psl.).

Savo teigimu, kad kun. Mackevičiaus sukilimas buvo katalikiškas, nenoriu paneigti galimybės, kad jo būriuose galėjo būti koks nuošimtis kitatikių ar netikinčiųjų. Jei jų buvo, tai ir jie ėjo savanoriškai po katalikų vėliava.

„Apžvalga" ir „Tėvynės Sargas". Lietuva Muravjovo nukruvinta, nualinta, suterorizuota, parblokšta ir sutrypta po nelaimingai pasibaigusio 1863 m. sukilimo beveik 20 metų nutilo. Bet laisvės ugnelės ir žiaurusis Muravjovas neįstengė tautoje užgesinti. Ji slaptai buvo kurstoma, palaikoma ir plečiama. Po ilgų metų Lietuva atkuto, užsigydė žaizdas, sustiprėjo ir vėl stojo į kovą už savo tėvynės laisvę tik ne šaunamu ginklu, o spausdintu žodžiu: eina 1883-6 m. Aušra, 1887-1889 m. Šviesa, 1889-1906 m. Varpas, 1890-9 m. Apžvalga, 1901-1906 m. Darbininkų Balsas, 1896-1904 m. Tėvynės Sargas ir kiti. Tėvynės Sargas atsirado per nesusipratimą. Jokių esminių pakeitimų jis neįnešė. Mykolas Remeris, vėliau Vytauto Didžiojo universiteto profesorius ir rektorius, teisingai rašė: „T. S. savo turiniu pasekė Apžvalgą. Pabrėžiu žodį „pasekė", nes nieko nauja savo skiltysna neįnešė . . . Tėvynės Sargas yra Apžvalgos klerikalinės akcijos paveldėtojas . . . Apžvalgai žuvus, svarbiausiu jos pakraipos reiškėju buvo Tėvynės Sargas (Michail Römer, Litwa. Lvovas. 1908 m., 188 ir 309 psl.). Turėdamas tą faktą omenyje, paminėsiu tik tai, ką Apžvalga yra pasakiusi Lietuvos nepriklausomybės klausimu. Čia priminsiu, kad Apžvalga ir Tėvynės Sargas buvo potencialinių krikščionių

demokratų organas, kaip Varpas buvo potencialinių liaudininkų organas. 1891 metais Apžvalga taip nusako savo tikslą: „Iškariauti tikėjimo ir tautos liuosybę" (Nr. 24, 185-6 psl.). Kitur be pareikštų pirmiau minčių šiuo klausimu dar prideda: „Mes kariaujame už idėją, t.y. — už bočių-prabočių šventą tikėjimą, už savo kalbą, už skriaudžiamus brolius, už mokslą ir apšvietimą, žodžiu sakant, *mes kariaujame už savo tėvynę Lietuvą"* (1895 m. Nr. 24).

Apžvalga giliai tikėjo, kad neilgas Rusijos amžius, tai ypatingai stiprino jos energiją ir ištvermę kovai vesti. Tų pačių 1895 m. 11 Nr. ji rašė: „Kas pasidarys su Maskolija? Į savo pastatytą klausimą ji pati taip atsako: „Pasidarys tai, kas ir su Rymo imperija pasidarė. Atsiskirs nuo kita kitos tautos ir taps savistovios viešpatystės, kuriose bus tikėjimo ir sąžinės liuosybė. O kol tas galas ateis, ji ragina drąsiai kariauti su savo tautos ir tikėjimo priešais, būti gerais ir nepakrutinamais žemaičiais arba lietuviais, kad pasidarius kokiai vėsulai ant Europos politiško regračio, galėtume ir mes pasinaudoti". Pranašystė. Jos išsipildymo nereikėjo ilgai laukti. Nuo 1914-15 met. Lietuva rusų jau nematė.

Tokios pat taktikos laikėsi ir Tėvynės Sargas.

Pirmoji 1904 m. krikščionių demokratų susivienijimo programa

Ligi nepriklausomybės laikų katalikai buvo susibūrę vienoj krikščionių demokratų partijoje. Tad politinėje srityje jie atstovavo Lietuvos katalikijai.

Šios programos autoriai — trys Petrapilio Dvasinės akademijos profesoriai — Jakštas, Maironis ir Būčys — į savo parengtą programą štai ką jdėjo Lietuvos ateities klausimu: „Lietuvių Krikščionių Demokratų darbavimos tikslas yra *Lietuvos autonomija etnografiškose ribose,* t.y. apimanti visą Kauno guberniją ir lietuviškai kalbančias dalis Suvalkų, Kuršo, Gardino ir Vilniaus gubernijų su miestu Vilniumi, kaip visokeriopu to krašto centru. Autonomija susidės iš šių tautos teisių: a. turėti savo šalies seimą Vilniuje, galintį ir turintį statyti teises ir skirti mokesčius visai autonomijos teritorijai, išrinktą lygiu, tiesiu, slaptu, priverstinu visų suaugusių gyventojų balsavimu, b. teismas ir administracija iš vietinių žmonių, c. visos mokyklos su vietos kalba ir su mokytojais iš vietos žmonių, d. administracijos prigulmė nuo autonominio seimo ir jos statymas prieš jį, e. kariuomenės mokslo atlikimas savo krašte, i. sodžiuose ir miestuose vietinės savivaldos įstaigos skiria savo apskričiui policiją,

jai moka algą ir jos darbus kontroliuoja . . (Krikščionis Demokratas Nr. 3, 4, 5, Kaunas. 1927 m. gruodžio mėn. 189-200 psl.).

Autoriai įvade pasisako, kad šioji programa yra skirta tik gyvenamoms sąlygoms. Joms pasikeitus, bus keičiama ir programa. Autoriai turi omenyje pagrindinį klausimą — Lietuva autonominis kraštas ar visiškai nepriklausomas. Jie pažymi, kad „programos pakraipa ir pamatinės tiesos nesimainys niekumet".

Didysis Vilniaus Seimas. 1905.XII.4 Didysis Vilniaus Seimas Lietuvos laisvinimo reikalu priėmė tokią rezoliuciją: „Kadangi Lietuvos gyventojų reikalai gali būti pilnai užganėdinti tiktai prie tikros mūsų krašto autonomijos (savivaldos) ir kadangi norima idant ir kitos Lietuvoje begyvenančios tautos galėtų pilnai laisve naudotis, lietuvių suvažiavimas nusprendė: *reikalauti Lietuvai autonomijos su seimu Vilniuje,* išrinktu visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu, neskiriant lyties, tautos ir tikėjimo. Toji autonomiškoji Lietuva turi būti sudėta iš dabartinės etnografinės Lietuvos, kaip branduolio, ir tų pakraščių, kurie dėliai ekonomiškų, tautiškų ir kultūriškų gyventojų priklausyti prie jos panorės . . (Mykolas Römeris. Lietuvos konstitucinė teisė. I tomas. Kaunas, 1937 m. 455 psl.).

Kokį vaidmenį šiame seime suvaidino kr. demokratai? Seime jie pasirodė pirmu kartu, kaip suorganizuota politinė grupė, ir kalbėjo grupės vardu. Dėl pristatytos tvirtinti seimui rezoliucijos jie nieko negalėjo pridėti, nes beveik metais anksčiau jų programoje tokio pat turinio reikalavimas buvo tilpęs. Seimo rezoliucijos „projekte buvo paskelbta žūtbūtinė rezoliucija". Kr. demokratų frakcija pasitarusi pasiūlė „išbraukti iš rezoliucijos visa tai, kas faktinai reiškė kruviną revoliuciją", palikti ją „be smurto ir kruvinų pradų" (Seimas pasiūlymą priėmė vienbalsiai. (M. Römeris. minėta konstitucinė teisė. 13, 14 ir 15 psl.).

Pirmoji konferencija Vilniuje. 1917.IX.18-22 Lietuva dar tuo metu buvo vokiečių okupuota. Ją sušaukti vokiečiai davė leidimą. Konferencija Lietuvos laisvės klausimu priėmė tokią rezoliuciją:

„Kad Lietuva galėtų laisvai plėtotis, turi būti sukurta *nepriklausoma Lietuvos valstybė,* demokratiškais principais sutvarkyta, prisilaikant etnografinių sienų su ekonomijos reikalaujamais korektyvais. (M. Römeris. Minėta konstitucinė teisė. 456 psl.).

Šioje konferencijoje krikščionių demokratų frakcija buvo stipriausia. Su ja ranka į ranką ėjo ir tie katalikai, kurie buvo neapsisprendę, į kurią partiją stoti, nes kaimui tais laikais buvo mažai

žinomos partijos ir būrelis L. Demokratų partijos žmonių. Krikščionys demokratai konferencijoje suvaidino svarbų vaidmenį. Jie išgelbėjo konferenciją nuo grasinusių komplikacijų, kurios galėjo labai pakenkti konferencijos darbams ir pasėkoms. Smetona savo kalboje siūlė konferencijai, kaip „vienintelį išganymo kelią — tartis su vokiečiais ir išgauti iš jų nors šį tą, o paskui laikui bėgant ir apystovoms besikeičiant būsią galima ir daugiau reikalauti. Per daug norint, nieko galima negauti ir antros konferencijos gali visai nebūti". Krikšč. demokratai Smetonos siūlymams griežtai pasipriešino. Reikalavo iš pasiūlymo išmesti visa tai, kur kalbama apie bet kokj Lietuvos su Vokietija susirišimą. Tą krikščionių demokratų siūlymą palaikė kaimų atstovai, nes jie giliausiai išgyveno ir išjautė vokiečio okupanto žiauriąją ranką. Tuo tarpu kiek pasivėlavę atvyko iš Šveicarijos Purickis, Steponaitis ir Olšauskas. Jų pranešimas linko į Smetonos pusę. Po jų krikščionys demokratai susvyravo, tačiau nepriėmė nei Smetonos, nei atvykusių iš Šveicarijos siūlymų. Jie pasiūlė savo kompromisinę rezoliuciją, kaip pirmiau jau minėtos rezoliucijos dalies tąsą. Čia paduodu jos redakciją, imtą iš to paties konstit. teisės šaltinio.

„Jeigu Vokietija (okupavusi valstybė) sutiktų dar prieš Taikos konferenciją proklamuoti Lietuvos valstybę ir pačioje konferencijoje paremti Lietuvos reikalus, tai Lietuvių konferencija, turėdama omenyje, kad Lietuvos interesai normalinėse taikos sąlygose yra pasvirę ne tiek į rytus ir ne tiek į pietus, kiek į vakarus, pripažįsta galima sueiti būsimai Lietuvos valstybei, nepakenkiant savarankiškam jos plėtojimuisi, į tam tikrus dar nustatytinus santykius su Vokietija".

Už šį rezoliucijos papildymą balsavo visi konferencijos dalyviai. Tie, kurie buvo nusistatę prieš jį, buvo pasišalinę iš salės. Kiek tokių būta, nepasisekė sužinoti. Jiems priklausė visi tie, kuriems rūpėjo nenutraukti ryšio su Rusija.

Kas buvo laimėta šiuo krikščionių demokratų pasiūlytu priedu? Pirmiausia, iškrito Smetonos siūlytas žodis „dėtis" (su Vokietija). Antra, linktelta vokiečiams, duota jiems vilties, kad ateityje galima bus su jais sueiti į kokius santykius, bet tie santykiai turės būti tokios rūšies, kad nekenktų savarankiškam Lietuvos plėtojimuisi, vadinasi, kaip tarp dviejų lygių valstybių, kad tie santykiai nesiaurintų Lietuvos suvereniteto. Trečia, už tai Vokietija turi dar prieš Taikos konferenciją pripažinti Lietuvą nepriklausoma valstybe ir Taikos konferencijoje paremti Lietuvos interesus.

„Rezoliuciją priėmus", rašo A. Šmulkštys, „lyg koks akmuo nuo krūtinės nuslinko. Jautėmės didelį darbą atlikę — nesusiskaldėme ir nenusilenkėme vokiečiams".

Krikščionių demokratų lyderiai kun. Turauskas ir kun. A. Šmulkštys kelis kartus mėgino įtikinti Smetoną, kad atsiimtų savo rezoliuciją. Jis kietai jos laikėsi ir apie atsiėmimą nei kalbėti nenorėjo. Dėl to krikščionis demokratus kankino baimė, kad ši svarbi rezoliucija gali praeiti su kitų protestais ir balsavimais prieš. Žinoma, vokiečiai iš to būtų pasidžiaugę. Ir Smetona prieš ją balso nekėlė.

Antrą audrą sukėlė pasiūlymas pasveikinti Šv. Tėvą. Socialdemokratai piestu šoko prieš ją. Šia proga priminsiu, kad Seime buvo tik trys anuo metu buvusios partijos: kr. demokratai, jau mirštančioji demokratų partija ir socialdemokratai. Prieš balsavo tik socialdemokratai. Šv. Tėvas buvo pasveikintas.

Rimčiausių ir pavojingiausių ginčų sukėlė Lietuvos tarybos narių rinkimai. Partijų atstovai mėgino tuo klausimu tartis. Susitarė dėl dviejų — Petro Klimo ir Smetonos. Juos konferencija vienbalsiai išrinko. Teko išrinkti dar 18 narių. Nors krikščionių demokratų partija buvo gausiausia, ji sutiko kandidatais pasidalinti lygiomis — po 6. Socialdemokratai tuo nesitenkino ir reikalavo daugiau savo žmonių pravesti. Deryboms nepasisekus, buvo nusistatyta eiti į rinkimus atskirais sarašais. Krikšč. demokratai, susitarę su demokratais, sudarė mišrų sąrašą, kuriame buvo ir du socialdemokratai — Steponas Kairys ir M. Biržiška. Socialdemokratai gi savo 15 asmenų sąraše pastatė tik socialdemokratus. Jų tarpe buvo ir Narutavičius, telšiškis dvarininkas. Žemaičiai jį laikė geru kataliku. Laimėjo krikščionių demokratų ir demokratų sąrašas. Išrinktieji Kairys ir Biržiška tuoj po rinkimų pareiškė, jog partijai pareikalavus, juodu iš Tarybos pasitrauksią. Kairys, nelaukdamas nė partijos pasitarimo, pareiškė Tarybai nepasitikėjimą. Buvo aišku, kad socialdemokratai atšauks savo atstovus iš Tarybos. Susidarė nejauki padėtis. Svarbu buvo parodyti ne tik vokiečiams, bet ir visam pasauliui Lietuvių tautos vieningumą ir tvirtą ryžtą, siekiant Lietuvai nepriklausomybės. Iš tos katastrofiškos padėties išgelbėjo krikščionys demokratai. Jie socialdemokratų lyderiui Steponui Kairiui pasiūlė balsuoti už du jo pastatytus kandidatus į savo atšaukiamus iš Tarybos narius — kun. Urbanavičių ir kun. Stankevičių. Kairys pasiūlė Bugailiškį ir Joną Vileišį. Konferencija juos balsų didžiuma priėmė. Tuo būdu socialdemokratai gavo Taryboje 6 atstovus — anksčiau išrinktą Petrą Klimą, Kairį ir Mykolą Biržišką, naujai išrinktus Bugailiškį ir Joną

Vileišį ir krikščionių demokratų ir demokratų sąrašu išrinktą Narutavičių. Dabar jie jau pasitenkino 6 atstovais, ir Kairys net čia konferencijos posėdyje krikščionims demokratams padėkojo ir tarė pagarbos žodį. Posėdžiai buvo audringi ir ne kartą pavojingi Lietuvos reikalams. Krikščionių demokratų dėka konferencija baigėsi rugsėjo 22 d. laimingai (minėtas „Krik. Demokratas" 3, 4, ir 5 nr. 118-122 psl.).

L. Krikščionių Demokratų partijos programos. 1917 metais pasirodė dvi kr. demokratų programos; viena išeivijoj Rusijoj, kita Lietuvoj. Petrapilio seimo metu vyko ir kr. demokratų konferencija. Seimui išsiskirsčius, rytojaus dieną ta programa buvo priimta.

Lietuvoj likę kr. demokratai priderino savo konferenciją prie Pirmosios konferencijos, vykusios 1917.IX.18-22, kurioje buvo išrinkta Lietuvos Taryba. Vilniškė programa atžymėta 1915 metais. Tai padaryta tais sumetimais, kad būtų išvengta vokiečių cenzūros ir kitų iš jos pusės kliudymų. Petrapiliškėj programoj aiškiai pasisakyta už Lietuvos nepriklausomybę. Jos antrasis paragrafas rašo: „Lietuva turi būti nepriklausoma demokratinga respublika". Vilniškė programa savo pagrindinėmis mintimis nesiskyrė nuo petrapiliškės.

Petrapilio lietuvių Seimas 1917.V.27—VI.3 (sen. kalendorius)

Lietuvos ateities klausimas buvo balsuojamas VI.3. Rezoliucijų tuo klausimu buvo pasiūlyta net 7. Paskirtoji komisija jas suvedė į 3: nepriklausomybės bloko: katalikų, kr. demokratų, nepartyvių ir tautininkų (pažangos), antra socialdemokratų ir liaudininkų ir trečia — santaros, dabar ūkininkų partijos. Pirmosios rezoliucijos siūlytojai save vadino nepriklausomybės bloku, o jos priešininkai juos vadino dešiniuoju sparnu, klerikalais ir kitais rinktiniais vardais. Jų patiektoji rezoliucija taip skambėjo:

„Rusijos Lietuvių Seimas, sukviestas Petrapilyje, 1917 m. gegužės m. 27 d., posėdžiuose nuo gegužės 31 d. iki birželio 3 d. svarstė Lietuvos politikos padėjimą ir žengdamas prie nepriklausomos Lietuvos respublikos, kurioje turi būti pripažinta visiems be tautos ir lyties skirtumo lygios pamatinės piliečio teisės ir visiška tikėjimo laisvė, ir atsižvelgiant į tai:

„1. kad prieš karą viena etnografinės Lietuvos dalis buvo Rusijos, o kita Vokietijos valdžioje, 2. kad Rusijos Lietuva per šį karą beveik visa užimta vokiečių kariuomenės, 3. kad jos klausimas todėl tapo tarptautiniu ir bus rišamas Taikos kongreso, 4. kad dėl užimtųjų per

karą svetimos valstybės žemių yra nustatytas Rusijos darbininkų bei kareivių atstovų tarybos ir Laikinosios vyriausybės pripažintas ir visiems paskelbtas taikos principas — taika be ankesijų ir kontribucijų, leidžiant pačioms tautoms spręsti, ko jos nori, 5. kad išskirstytoms tarp kelių valstybių tautoms pripažinta Europos ir Amerikos demokratijų teisė sudaryti vieną politinį kūną. 6. kad Lietuva ligi XVIII šimtmečio pabaigai turėjo savo atskirą politikos gyvenimą, 7. kad esant šioms aplinkybėms metas lietuviams vykinti senus politinės laisvės troškimus ir, remiantis apsisprendimo teise, aiškiai visam pasauliui pasakyti, kaip jie savo likimą apsprendžia, nutarė:

„1. visa etnografinė Lietuva privalo tapti nepriklausoma valstybė nuolatiniai neutrali, 2. jos neutralumas privalo būti Taikos kongreso garantuotos, 3. Taikos kongrese turi būti Lietuvos atstovai, 4. Lietuvos valdymo būdą ir vidaus tvarką turi nustatyti sukviestas visuotinu, lygiu, tiesiu ir slaptu balsavimu Steigiamasis Lietuvos susirinkimas”.

Liaudininkai ir socialdemokratai pasiūlė tokią rezoliuciją:

„Lietuvių Seimas Petrapilyje, atstovaująs išblaškytajai po Rusiją demokratinei lietuvių tautos daliai, apsvarstęs politinę Lietuvos ateitį posėsdžiuose birželio m. 1-4 d., rado:

1. Lietuva yra atskira etnografinė, kultūrinė vieneta, 2. Lietuvos tauta savo politinio ateities likimo klausime yra savarankiškumo idėjos vedama, 3. kiekviena tauta gali pasekmingai vystyti ir plėtoti savo kultūros ir ekonomijos pajėgas tik turėdama pilną politinę savo šalies laisvę, 4. šitoji laisvė kiekvienos tautos manoma kaip teisė pilnai savo likimą spręsti, 5. politinio tautos apsisprendimo teisė Rusijos Darbininkų bei kareivių atstovų tarybos yra iškelta kaip busimosios taikos pamatinė sąlyga. Toji pati teisė yra jau paskelbta pamatiniu taikos principu atskirų Europos ir Amerikos valstybių, 6. susidėjusiomis karo aplinkybėmis politinis Lietuvos likimo klausimas tapo tarptautinis ir tokiu būdu tarptautiniam taikos kongrese svarstytinas, 7. tarptautinis taikos kongresas sankcionuoti teisę, kad pavergtosios tautos galėtų išsiskirti, jeigu to norės, iš valstybių jas pavergusių, o išsiskirstytoms tautoms turės duoti tarptautinę garantiją laisvo, savarankaus politinio gyvenimo, ir vienu balsu nutarė: Kreiptis į laikinąją Rusijos valdžią, taip į visas sąjungininkes bei neitrales valstybes ir reikalauti pripažinti: 1. kad lietuvių tautai priklauso politinio apsisprendimo teisė, 2. kad savo politinį likimą

Lietuvių tauta turi teisės spręsti laisvai išrinktajam Lietuvos Steigiamajame susirinkime, visuotino, be lyties ir tikybos skirtumo, tiesaus, lygaus ir slapto balsavimo pamatais proporcionalios sistemos prisilaikant, 3. kad lietuvių tauta, kaip užinteresuotoji tauta, turi teisės turėti savo atstovus tarptautiniame taikos kongrese. Apie visa, kas yra čia išdėstyta, pranešti viso pasaulio demokratijomis".

Santaros rezoliucija buvo lyg kompromisinė, kuria manė patraukti visas Seimo frakcijas. Ji nepriklausomybės siekimą įdėjo tik į motyvus, rezoliucinėj dalyj paliko apsisprendimą, kaip ir liaudininkai su socialdemokratais savo rezoliucijoje.

Galų gale ilgos, audringos ir varginančios diskusijos baigėsi. VI.3 prieita prie balsavimo. Nervai įsitempė kaip stygos. Balsams skaičiuoti frakcijos siunčia savo lyderius. Liaudininkai pav. pasiuntė didelę pasišventėlę ir nuopelningą moterį Feliciją Bortkevičienę. Balsavimo rezultatai tokie: nepriklausomojo bloko rezoliucija gavo 140 balsų, kairiojo sparno — liaudininkų ir socialdemokratų 128 ir santaros — 132. Balsavimo rezultatai suskaldė Seimą. Kairysis blokas — Santara, liaudininkai ir socialdemokratai, giedodami „Atsisakom nuo senojo svieto", plevėsuojant jų nešamai raudonajai vėliavai, iš posėdžių salės išėjo. Pasiliko tik nepriklausomybės bloko frakcijos. Nors reikalingas kvorumas buvo, bet nutarė Seimą baigti. Užbaigė Lietuvos himnu.

Ir Vilniaus Didžiajame Seime, ir I (valstybės) konferencijoje, ir kituose tolygiuose susirinkimuose buvo daug nesusipratimų, aštrių ginčų, įsikarščiavimų, bet visa baigdavosi gerai. Petrapilio gi Seimas iš jų nelaimingiausias. To meto gyvenimo sąlygos reikalaute reikalavo pademonstruoti pasauliui lietuvių tautos plieno vienybę. Seimas gi pademonstravo jos susiskaldymą ir dėl ko gi? Dėl aktualiausio, opiausio, amžiais laukto, pareikalavusio daug lietuvių kraujo ir kančių Lietuvos nepriklausomybės klausimo.

Dar ir šiandien čia JAV-ėse nekartą buvo kairiojo sparno įrodinėjama, jog jo Petrapilio Seime buvo reikalaujama Lietuvai nepriklausomybės, kaip ir nepriklausomybės bloko. Jei būtų taip, tai kodėl jis, suskaldęs Seimą, išėjo socializmą garbindamas. Seimo metu visų buvo giliai įsitikinta, kad viena rezoliucija buvo už nepriklausomybę, kita prieš ją. Tai patvirtina patys kairiojo sparno lyderiai. Didžiausios liaudininkų frakcijos lyderis Mykolas Sleževičius aiškiai ir nedvejodamas pasisakė už nepriklausomybę.

Buvo aiškiai pastebėta kairiojo sparno baimė skirtis nuo Rusijos demokratijos. Tiktai vienas M. Sleževičius, gavęs teisės kalbėti savo

vardu, nedvejodamas pasisakė už nepriklausomą Lietuvą. „Bijoti, kad konservatoriai klerikalai paimtų Lietuvoje viršų, nėra ko. Tegul kokį dešimtmetį klerikalai valdys, bet per tą laiką liaudis susipras ir paims viršų. Jei mes statysim tik apsisprendimo reikalavimą, tai rusai manys, kad mes patys dar nežinome, ko norim. Reikia reikalauti apsisprendimo ir nepriklausomybės".

M. Yčas sako: Tai buvo liūdniausias vaizdas, kokį aš kada nors esu matęs. Eina ponia Purėnienė, traukdama „Atsisakom nuo senojo svieto", paskui ją pražilęs už lietuvių tautos laisvę kovodamas P. Leonas, o paskui juos kiti socialistai-liaudininkai, socialdemokratai ir, horribile dictu, santariečiai, pasekdami savo vadą P. Leoną." (Primasis nepriklausomybės dešimtmetis, 1918-1928. Antrasis leidimas. 1955 m. Nida Press. Londonas, psl. 45).

Nagevičius, karių frakcijos lyderis, sėdėjęs su savo frakcija kairiausioje vietoje ir kurio niekas negalėtų įtarti klerikalų ar krikdemų simpatiku, ragino savo frakciją balsuoti už nepriklausomybės bloko rezoliuciją. Bet frakcija savo vado nepaklausė. Tuomet jis su dviem broliais Bukevičiais (Lietuvoj pulkininkai) ir dar vienu, kurio pavardės neprisimenu, perėjo į pačią dešiniausią vietą pas Lietuvių tautos katalikų sąjungą, kuri buvo įvairiai vadinama: sutrumpintai — Katalikų sąjunga, katalikai, L. enc. liaudies sąjunga, „Tautos Praeitis" viename nr. ją vadina net katalikų tautininkų sąjunga. Liaudininkų frakcijos Zaskevičius (Lietuvoje generolas) su kitu tos frakcijos kariu pareiškė, kad juodu balsavę už nepriklausomybės bloko rezoliuciją tik todėl, kad jų rinkėjai kariai reikalavo kovoti ir balsuoti už Lietuvos nepriklausomybę. Petras Leonas, Santaros lyderis, Seimui įrodinėjo, kad šis Seimas neturįs teisės reikalauti Lietuvai nepriklausomybės, kad ta teisė priklausanti Steigiamajam seimui. Jam „gilus protas diktuoja nepasisakyti už nepriklausomybę . . . nes kas žino, ar Lietuva panorės būti nepriklausoma, kaip Persija svetimųjų batų mindžiojama."

50 metų praslinko po to liūdno įvykio, ir aš vis dar negaliu suprasti kairiojo bloko lyderių ir kitų man pažįstamų inteligentų elgsenos Seime. Juos pažinau kaip gerus patriotus, dirbusius prieš Seimą naudingą Lietuvai darbą. Politinio darbo eilėse stovėjo ir nepriklausomybės laikais. Rusų revoliucija visus mus paveikė, neišskyrus ir mane. Sugrįžę į Lietuvą, mes visi skyrėmės kai kuriomis savo pažiūromis nuo savo vienminčių, karo metu gyvenusių Lietuvoje. Bet čia kairiojo sparno per toli nueita. Kap. P. Gužas Šiaulių sąjungos išleistoje knygelėje 10 metų Lietuvos nepr. sukakčiai

paminėti rašo, jog Karių sąjungos CK susirūpinęs tolimesne kova dėl Lietuvos nepriklausomybės, pakvietę Jablonskį, Mašiotą ir K. Grinių sudaryti vadovaujamą organą — tarybą. Buvo kuo susirūpinti. Seimui suskilus, lietuviškoji išeivija pasiliko be jokio vadovaujamo organo. Kairysis sparnas, išėjęs iš Seimo su raudona vėliava, tokią tarybą buvo sudaręs. Bet jos gyvenimas buvo trumpas. Greitai subyrėjo dėl labai skirtingų pažiūrų į Lietuvos ateitį. Nepriklausomybės blokas tuojau pradėjo tartis tokios tarybos reikalu. Ji delsė, norėdama į ją įtraukti ir buv. kairiojo bloko atstovus. Jų tarybai subyrėjus, jos organizavimo darbas tuoj buvo pradėtas. Tas darbas buvo pavestas man ir a.a. Vytautui Endziulaičiui. Gužo minėti asmenys tuo reikalu nė pirštu nepajudino. Grinius gyveno kažkur Kaukaze, o Jablonskis su Mašiotu ne tam darbui buvo žmonės. Su Jablonskiu ir Mašiotu dirbom vienoje gimnazijoje Voroneže. Su jais sueidavau kasdien, bet jie niekad neužsiminė apie jiems karių pavestą darbą. Galimas daiktas, kad karių nutarimas pasiliko tik protokolų knygoje ir įgaliotų žmonių nepasiekė. Sukviesti partijų narius į organizuojamą tarybą mums pasisekė. Ji greitai susirinko ir pradėjo veikti. Buvome užėję ir pas Leoną. Leonas griežtai atsisakė, bet atsisakė ne dėl tų motyvų, kuriais jis vadovavosi Petrapilio seime. Jis susijaudinęs mums pasakojo, kad jis negalįs užmiršti savo nevykusio elgesio minėtame Seime. Jam būtų dabar gėda eiti į tą tarybą. Savo klaidą jis turįs pats atgailėti. Sleževičius mūsų siūlymą priėmė be atsisakinėjimų.

Kairiojo sparno elgesiu Petrapilio seime susirūpino ir M. Römeris savo konstitucinėje teisėje. Jis, nagrinėdamas tos elgsenos motyvus, priėjo prie tokios išvados: „Kairiųjų srovių atstovai Seime buvo pareiškę protestą ir nedalyvavo galutiniame nutarime, bet ne todėl, kaip kartais mėginama jų priešų aiškinti, kad jie buvę priešingi pačiai nepriklausomybei, o tiktai todėl, kad kairiosios srovės, artimos rusų Laikinosios vyriausybės sluogsniams ir perdaug pasitikinčios grynais demokratiniais lozungais, kuriais kartais dengdavosi ir besislepią po jomis imperialistiniai bei nacionalistiniai rusų liberalų ir net radikalų troškimai, — norėjo likti ištikimos revoliuciniam Steigiamojo seimo šūkiui, o šis Steigiamasis seimas pripažinsiąs Lietuvai laisvę. Šios krypties lietuviai Rusijoje pasitikėjo rusų revoliucija kaip, jų nuomone, vienintele didele laisvės jėga, kurios reikia laikytis, nes ji viena pajėgsianti apdrausti Lietuvą prieš vokiečių imperializmą; lietuvių dešiniųjų ir tautininkų srovių pasiryžimas skelbti radikališkuosius savo reikalavimus — jiems atrodė įtartinu nukreiptu prieš

revoliuciją, diktuojamu noru atsirubežiuoti nuo jos ir Lietuvos reikalams pavojingu, kaip pakertančiu tą šaką, kuria kaip tik Lietuvos valstybingumo kūryba galėtų pasiremti." (Konst. teisė, 23-24 psl.).

M. Römeris čia ėmėsi lyg teisinti Petrapilio seimo kairiųjų frakcijų nusistatymą Lietuvos nepriklausomybės atžvilgiu. Jis pasakė tikrą tiesą, kas jas vertė vengti nepriklausomybės reikalavimo, o tenkinosi tik apsisprendimo teisės savo rezoliucijoje. Jei būtų visų anuolaikinių lietuviškų veiksnių pasitenkinta tik apsisprendimo teise ir nebūtų pradėtas Lietuvos valstybės praktiškas organizavimas, Lietuvos respublikos niekas nebūtų sulaukęs. (Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukakčiai paminėti. L. Šiaulių sąjungos leidinys. Kap. P. Gužo straipsnis — Lietuviai kariai Rusijoje, 50, 51 ir 52 psl. B. Žukausko Pirmojo pasaulinio karo tremty. 1961 m. Čikaga psl. 72 ir toliau, Vaižganto Tiesiant kelią Lietuvos nepriklausomybei 1916-1917 m., Vilnius. 1919 m. Darbo žmonių kalendorius 1920 m. Römerio minėta L. Konstitucinė teisė.).

2. L. DEMOKRATŲ PARTIJA

Ši partija pradžioje vadinosi Lietuvių Demokratų partija, o nuo 1905 m. Lietuvos Demokratų partija. Kaip Krikščionių demokratų partijos protėvis buvo Žemaičių ir Lietuvininkų Apžvalga, pradėjusi eiti 1880 m., LDP protėvis buvo Varpas, pradėjęs eiti 1889 metais. Tad šiuo metu gimė potencionalinio periodo LDP. Į aktualinį periodą įėjo 1902 m., kai Dabikinės varpininkų suvažiavime nutarė steigti minėtu vardu partiją ir pavedė komisijai parengti programą. Šioje programoje buvo reikalaujama Lietuvai autonomijos. Tai šių dienų reikalavimas ir siekimas. Galutinis ateities partijos tikslas buvo programoje taip nusakytas: „Laisva ir nepriklausoma kitoms tautoms ir viešpatystėms Lietuva — tai tolimasis siekis mūsų LDP." Ši programa ar, teisingiau sakant, programos projektas buvo tilpęs Varpo 12 nr. 1903 m. LDP atstovų suvažiavime, įvykusiame Vilniuje Jono Vileišio bute, tarp kitų klausimų buvo svarstomas ir partijos 1902 m. parengtos programos projektas. Tačiau nepriėjus prie vienos nuomonės, programa nebuvo priimta. Buvo priimtos ir paskelbtos Varpo 1903 m. 9-10 nr. trys tezės. Jų tarpe ir tokia: „LDP idealas yra liuosa ir savo etnografinėse ribose neprigulminga nuo kitų viešpatysčių ir tautų Lietuva, pačių gyventojų valdoma slapčiu, betarpišku, visuotiniu, paremtu ant lygybės pamato balsavimu". 1904

m. įvyko LDP suvažiavimas Aleksandravo dvare. Bet šio suvažiavimo net protokolas nebuvo surašytas. Programos klausimas ir čia nebuvo išspręstas. 1906 m. buvo priimta programa ir atskiru leidiniu paskelbta. Ją parengė K. Grinius, J. Vileišis ir P. Višinskis. Lietuvos laisvės reikalu paskelbė mintis, kurios buvo partijos anksčiau skelbiamos, būtent: „partijos idealas — laisva, niekam nepriklausanti demokratiška Lietuvos Respublika su teisingu turtų padalinimu, suvienyta su kaimyniškomis demokratiškomis valstijomis federacijos ryšiais, o artimesnis gi partijos tikslas — plati demokratiška etnografiškos Lietuvos autonomija su Seimu Vilniuje, be skirtumo tautos, tikėjimo ir lyties." Čia LDP pirmu kartu pasisakė už federaciją su kaimyniškomis valstybėmis.

Tais pačiais 1906 m., renkant Valstybės Dūmą, Kauno LDP skyrius paskelbė savo reikalavimų 8 punktus. Jų tarpe buvo ir toks reikalavimas: „Kad Lietuvai būtų duota koplačiausia savivalda". Patekę į Valstybės Dūmą, LDP nariai Dūmai įteikė tokį ne reikalavimą, bet pageidavimą: „Kad Valstybės Dūma pamatiniais valstybės įstatymais pritartų Lietuvai autonomiją su Seimu Vilniuje . . ."

1912 m. Vilniuje buvo sušaukta LDP konferencija. Joje buvo naujai svarstoma partijos programa. Jai parengti išrinkta komisija, kurioje daugiausia dirbo Albinas Rimka. Programos projektas buvo paskelbtas 1914 m. Varpo 3 nr. Ji su mažomis pataisomis buvo priimta 1914 m. konferencijoje Vilniuje. Lietuvos laisvės reikalas nusakytas joje labai neaiškiai: „Politikoje — tautų tolerancija, kurion lygiomis teisėmis ir lygiomis pareigomis įeina ir laisva demokratiška Lietuva." Kiek šviesos įneša to reikalavimo aiškinimas, kai toliau konkretina Lietuvos autonomijos politinius, kultūrinius ir ekonominius reikalus. (L. Enc. VI tomas str. Lietuvos Demokratų partija. 111 ir toliau psl.).

Vienas LDP šulų ir 1914 m. partijos programos redaktorių Albinas Rimka savo knygelėje „Lietuvių tautos klausimas Europos karės metu" (1915 m. New York) plačiai rašo apie LDP partiją. „Visai aiškiai savo politiškai-tautiškuosius idealus ir artimuosius reikalavimus tuo tarpu — kaipo organizuota srovė — yra apsisprendusi Lietuvos demokratų partija. Ši srovė pirmuose savo programos projektuose . . . stovėjo už Lietuvos respubliką. 1906 m. pataisytoje programoje išreikšta federacijos idealas, bet dar ne visai aiškiai, bet iš žodžių „laisva niekam nepriklausoma Lietuva" galima dar padaryti išvadą, būsią svajojama apie Lietuvos nepriklausomybę. Bet šiems

visiems nesusipratimams galą padarė šių 1914 m. Lietuvos demokratų partijos suvažiavimas. To suvažiavimo galutinai priimtoje programoje aiškiai pabrėžta, kad tolimasis demokratų partijos politiškai — tautiškas idealas yra — federacinis sutvarkymas, kurin lygiomis teisėmis ir lygiomis pareigomis įeina ir demokratiška Lietuva (cituoju iš atminties A. R.), o artimesnis partijos tikslas — plati demokratiška etnografiškos Lietuvos autonomija su Seimu Vilniuje, išrinktu visuotinu, slaptu, betarpiu ir lygiu balsavimu, be skirtumo lyties, tikėjimo, kilties ir tautos, pagal proporcionalinės sistemos.

„Taigi tolimuoju savo idealu pasistačiusi federacinį sutvarkymą, o artimiausiu tikslu — demokratišką etnografiškos Lietuvos autonomiją, Lietuvos demokratų partija tuo pačiu visiškai išmetė iš savo programos Lietuvos neprigulmybės idealą — ne iš nesusipratimo ar neapsiskaitymo, bet gerai dalyką apsvarsčiusi ir įsitikinusi, kad prie dabartinio surėdymo visai neprigulminga Lietuva išsilaikyti negalėtų ir dėl to jai dabar gali būti naudingiausia autonomija; o ateityje, kuomet sąlygos atsimainys, tai geriausia galės plėtotis federacija" (48 ir 49 psl.).

Kas Lietuvai naudingiausia šiuo metu? A. Rimka šiam klausimui skiria savo knygelėje net 10 psl. — nuo 55 ligi 66. Pirmiausia jis išnagrinėja terminų savivaldybė, neprigulmybė ir autonomija prasmę ir po to ilgesnio argumentavimo daro išvadas. Čia pravers pažymėti, kad anais laikais dažnai ne tik gyvoje kalboje, bet ir spaudoje savivaldybę ir autonomiją laikė sinonimais, vienreikšmiais terminais. Tų terminų neskyrė ir LDP žmonės. Jau minėtas LDP Kauno skyrius rašte, skirtame lietuviškai visuomenei, skelbia savo reikalavimų tarpe: „Kad Lietuvai būtų duota kuo plačiausia savivalda”, o Dūmai skirtame rašte savivaldą pakeičia autonomija.

Albinui Rimkai anose sąlygose Lietuvos nepriklausomybė nepriimtina ir štai dėl ko:

„Lietuvai esant neprigulmingai, rašo jis, ji turėtų užlaikyti ne tik daugybę brangiai apmokamų valdininkų svetimose valstybėse (Pasiuntinių, atstovų, konsulų ir kt.) savo gyventojų interesams aprūpinti ir santykiams palaikyti, bet ir stiprią kariuomenę, kuri turėtų savo gyventojų ekonominius ir kultūrinius reikalus apginti nuo svetimųjų įsiveržimo arba skriaudimo. O tos kariuomenės reikėtų labai daug, nes šalimais būtų tokios didelės valstybės, Rusija, Vokietija. Kur mes gautume tiek žmonių tokiai kariuomenei įtaisyti ir pinigų jai išlaikyti?

Bet galima daleisti, kad Lietuva galėtų būti „neutrali" valstybė. . . Pagaliau ir „neutralitetui" apginti reikalinga palyginamai didelė kariuomenė, po kurios našta dejuoja daug turtingesnės valstybės, nei Lietuva.

Turime neužmiršti, kad Lietuvoje nėra nei Šveicarijos kalnų, kurie sutraukia viso pasaulio turtinguosius pinigams išleisti, nėra nei Antverpeno, nei Rotterdamo su Amsterdamu, nei Kopenhageno uostų, kuriuose pasaulio pirklyba koncentruojasi ir atneša milžinišką pelną toms valstybėms, kuriems tie uostai priklauso. Tuo būdu neprigulmingos Lietuvos įplaukos iš šalies būtų nepalyginamai mažesnės už visų kitų neutraliteto teisėmis gyvuojančių valstybių, tuo tarpu kaip išlaidos turėtų būti jei ne didesnės, tai nieku būdu ne mažesnės. Nes Lietuvoje nėra nei geležies, nei anglių, nei bovelnos, nei kitų svarbiausių ir šalies industrijai būtinų medžiagų, ir už jų atgabenimą — net muitų neskaitant — reikėtų labai brangiai mokėti.

Prie visa šito reikėtų dar pridėti visą eilę socialinių priežasčių, kurios galėtų trukdyti kultūros plėtojimąsi. Esant Lietuvai visai neprigulminga valstybe, reikėtų išsyk turėti savi, patyrę įstatymų žinovai, sava ministerija, savas senatas ir t.t. O kad šioms įstaigoms ir šiems dalykams mes žmonių tuo tarpu ligvaliai neturime — tai aišku kaip dieną. Jei ir rastųsi vienas-antras, tai jiems į administratyvį darbą įsikinkius ir nuo visuomenės darbo pasitraukus mūsų kultūros gyvenimo plėtojimasis susitrukdytų, — nes išviso permažai dar turime inteligentijos.

Dėl visų šitų ir dar dėl kitų čia neminėtų priežasčių Lietuvos neprigulmybė dabartinėse sąlygose lietuvių tautai galėtų atnešti daugiau bėdos ne kad naudos . . . Apskritai, svarstydami savo tautos klausimą, mes niekumet neprivalome žiūrėti, kad šiandien esame mažai kultūringi ir varge gyvename ne dėlto, kad mūsų tauta priklauso Rusijai, bet dėlto, kad mūsų santykiai su centralinėmis valdžiomis yra nenormaliai, kad mūsų tautos teisės siaurinamos arba mindžiojamos, kad iš mūs paima daug daugiau, negu mums duoda. Dėl to ir mūsų tautos gerovei pakelti ant aukštesnio kultūros laipsnio užkopti visai nereikalinga nuo vienos valstybės atsiskirti ir prie kitos prisidėti arba visai neprigulmingą valstybę susitverti, bet užtenka mūsų santykius su centralinėmis valdžiomis ir kitomis tautomis sutvarkyti taip, kad mūsų tautoje kultūra su savo visomis ypatybėmis galėtų laisvai plėtotis. Tuo tarpu, kaip visi kiti reikalai, kurie mūsų tautos ypatybių ir jos kultūros tiesiai nelyti, visai lengvai gali būti aprūpinama iš vien su kitoms tautoms ir centralinėmis

valdžiomis. Aš pasakysiu dar daugiau. Prie dabartinio visuomenės gyvenimo sutvarkymo, prie nieku nereguliuojamų lenktynių, kurios yra išsigimę į varžytynes, — mažesnėms ir silpnesnėms tautoms ir yra geriausias išėjimas priklausyti didelei ir galingai valstybei, kuri savo gamtos turtų įvairumu ir pajėgų didumu gali atsispirti kitų didelių tautų ar valstybių grobimo politikai. Reikia tik, kad tokių mažų ir priklausomų tautelių individualiai reikalai būtų tinkamai aprūpinti, o tai galima visiškai atsiekti esant priklausomų tautų autonomijai . . . Toliau A. Rimka kalba, kokia turėtų būti Lietuvos autonomija. Jis palieka priklausomai valstybei užsienio politiką su savo pasiuntiniais bei konsulais, bendrą paštą su ja, bendrą kariuomenę, bet savo naminiuose reikaluose . . . Lietuva rūpinsis pati. Lietuvos Seimas turi turėti teisę išrišti valstiečių ir darbininkų klausimus, leisti savo kraštui tinkamus civilinius ir kriminalinius įstatymus ir t.t.”

(A. Rimka. Lietuvių tautos klausimas Europos karės metu, New York, N.Y. „Tėvynės” leidinys. 1915 m. psl. 58-64).

Autonomijos skyriuje A. Rimka, paminėjęs anų laikų kraštus, turėjusius autonomijos teises, kaip Suomija, Rusijos ribose, Zelandija — Anglijos, Bavarija, Vestfalija, Saksai ir kiti Vokietijos, rašo: „Tokia plati autonomija reikalinga ir mums lietuviams” (63 psl.). „Taip dalykams esant mūsų tautos kultūros reikalai ne tik nenukentėtų, bet dar galėtų būti geriau aprūpinti, negu esant Lietuvai visai neprigulmingai.” (64 psl.).

Bus naudinga grįžti prie Petrapilio lietuvių seimo 1917 m. Pirmame skyriuje „Katalikai” pacitavau liaudininkų lyderio M. Sleževičiaus kalbą, kurią pasakė Seimo salėje prieš ją apleisdamas. Jis, kaip esu minėjęs, palaikė ne savųjų kairiųjų rezoliuciją, bet vadinamų nepriklausomybininkų bloko, kuris reikalavo dabar, nelaukiant Steigiamojo Seimo, paskelbti Lietuvą nepriklausoma valstybe. Už tai jį ir kitus tos minties žmones 1917.IX.14 Socialistų liaudininkų partijos konferencija nutarė pašalinti iš partijos. Tada jis suorganizavo Socialistų liaudininkų demokratų partiją ir 1918 m. Voroneže leistajame Varpe rašė: „Kalbėdami dėl Lietuvos ateities, visuomet atsiminkime vieną dalyką: tokie istorijos momentai nesikartoja kasmet, kas dešimt metų ar kas šimtmetis. Jei kada nors galime įsigyti nepriklausomybę, tai tik dabar. Iškovoję Lietuvai nepriklausomybę, visuomet spėsime arba jos išsižadėti arba tik dalinai prisidėdami prie kurios nors kaimyninės valstybės ir pasilikdami sau tik savarankiškumą”. (L. enc. XXVIII tomas. 140 psl.).

Kai buvo Voroneže organizuojama Vyriausioji Lietuvių Taryba, Sleževičius su savo grupe į ją įstojo. Kai buvo Voronežo komisaro biržiškio lietuvio Plepio įsakymu areštuoti Tarybos nariai ir ateitininkų vadai, jų tarpe buvo ir Sleževičius.

Savo minėtais pareiškimais Petrapilio Seime ir Voroneže Sleževičius išbraukė iš LDP Rimkos parengtos programos kelius, kuriais jis siekė į Lietuvos laisvę, o paskelbė tuos, kurie buvo P. Seimo didžiumos nustatyti ir priimti. Paskutinis Sleževičiaus voronežinio pareiškimo sakinys skirtas nuraminti tiems, kurie buvo palinkę į A. Rimkos programos tezes. Bet joms palaikyti po šio įvykio partijos narių neatsirado. Tie, kuriems Sleževičiaus pareiškimas buvo nepriimtinas, kaip Baliui ir kitiems, nuėjo talkininkauti bolševikams. Naują kelią į Lietuvos laisvę nustatė naujai susidariusios Rusijos likimo sąlygos.

Kaip esu minėjęs, LDP pagimdė Varpas. Pradžioje varpininkų tarpe buvo nemaža kunigų, klierikų ir pasauliečių katalikų. Vėliau jų sumažėjo. Ligi galo pasiliko Petras Kriaučiūnas, dr. Rūgys ir kiti. Tad LDP nebuvo vienlytės pasaulėžiūros sudėties. Joje buvo katalikų, indiferentų katalikybei ir net demokratybei, bet didžiumą sudarė tie žmonės, kurie vėliau sudarė Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą. Pažymėsiu čia tik svarbesniuosius, kurie nepriklausomoj Lietuvoje buvo užėmę svarbias valstybines vietas ir plačiai pasireiškė visuomeniniame darbe: Kazimieras Grinius, Jonas Vileišis, Jurgis Šaulys, A. Rimka, Povilas Višinskis, Mykolas Sleževičius, Gabr. Petkevičaitė, Felicija Bortkevičienė ir daugelis kitų. LDP irimas prasidėjo I Didžiojo karo metu. Atsidūrę Rusijoje partijos nariai pasireiškė kito vardo sukurtoje organizacijoje. Ji užbaigė savo gyvenimą 1920.V.20. Į Steigiamojo Seimo rinkimus niekas neišėjo LDP sąrašu.

Valstiečių Sąjunga. Valstiečių Sąjunga buvo įkurta 1905 m. Vilniaus Seimo metu. Ją įkūrė jaunieji LDP nariai: E. Galvanauskas, J. Gabrys-Paršaitis, P. Ruseckas, V. Pauliukonis ir kiti. 1953 m. 1 nr. Varpe (21 psl.) B. Almantas rašė: „LDP gavo sau tuo būdu aktyvų talkininką (Valst. Sąjungą M.K.) visuose uždaviniuose . . Bet ne taip žiūrėjo LDP į valstiečių sąjungą organizavimosi metu. Rimka viename savo rašte rašo: partija žiūrėjo į naujai gimdomą kūdikį susiraukusi. L. enc. XVI tomas 112 psl. rašo, kad „Iš pradžių LDP rezervuotai sutiko šią naują sąjungą. Ir sąjunga nepasitikėjo LDP. Ji dėl to nesirinko pas „savuosius", bet kun. J. Ambraziejaus-Ambrazevičiaus bute. Gabrio straipsnį apie Valstiečių Sąjungą, tiesa,

išspausdino Lietuvos Ūkininkas, bet pažymėjo, kad ne su visomis mintimis sutinka. Ir tik po to, kai svarbiausieji sąjungos kūrėjai E. Galvanauskas ir J. Gabrys dėl policijos persekiojimo pasišalino į užsienius, Valstiečių sąjunga pateko į LDP žmonių vadovybę. E. Galvanauskas ir J. Gabrys negrįžo nei į savo sukurtą Valstiečių sąjungą, nei į L. Valstiečių sąjungą, į kurią 1922 m. XII.4-6 įsijungė ir Valstiečių sąjunga.

Kaip Valstiečių sąjunga sprendė Lietuvos ateitį? Steigiamajame sąjungos susirinkime 1905 m. tuo reikalu buvo priimta E. Galvanausko atsivežtoji ši Čypėnų rezoliucija: „Mes Lietuvos valsčionys tvirtai tikime, jog tada tik galėsime žmoniškai gyventi, kada mes patys valdysimės, kada valdžią sau rinksime, kada visą mūsų kraštą — Lietuvą valdys Seimas Vilniuje . . 1919.IV.26-27 Valstiečių sąjungos atstovų suvažiavimas Kaune priėmė savo programą, kurioje apie Lietuvos ateitį taip pasakyta: . . Lietuva nepriklausoma demokratinė respublika su sostine Vilniuje.” (L. enc. XXXIII tomas. 68-69 psl.). Valstiečių sąjunga šiuo savo sprendimu aiškiai pasisakė už nepriklausomybę, kuri Valstybės tarybos buvo paskelbta 1918 m. vasario m. 16 d.

Valstiečių sąjungos neišskyriau į atskirą skyrių, bet prijungiau prie L. Demokratų partijos todėl, kad ją, kad ir be noro, pagimdė LDP, su kuria vėliau sudarė vieną politinį vienetą — Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungą.

Vienas Valstiečių sąjungos kūrėjas Juozas Gabrys-Paršaitis reikalavo autonominei Lietuvai: istorinės Lietuvos tų dalių, kurios jai priklausė nekintamai nuo Mindaugo laikų ligi Lietuvos Lenkijos padalinimo 1772 m. Jis taip rašo: „Liks istorinės Lietuvos branduolys apimantis dabartinę Vilniaus, Kauno, Gardino, dalį Minsko ir Vitebsko gubernijų, kuris nesimainė nuo pat Lietuvos valstybės įkūrimo — Mindovės laikų iki pirmam Lietuvos Lenkijos padalinimui 1772 m. Taigi šis istorinės Lietuvos branduolys ir turėtų būti pamatu būsimos Lietuvos autonomijos. Neturint Lietuvai aiškių geografinių ribų, sunku jas užbrėžti ir politiškai Lietuvos autonomijai, tačiau mes drąsiai galime pasakyti, kad ji turi užimti visą Nemuno paupį, t.y. gubernijas Vilniaus, Kauno, Gardino, Suvalkų, dalį Minsko ir visą Prūsų Lietuvą”. (14 psl.).

(J. Gabrys. Kokia autonomija Lietuvai reikalinga. Lietuvių informacijos biuras. Paryžius. 1914 m. Spausdino Draugas Čikagoje.).

3. L. SOCIALDEMOKRATŲ PARTIJA

Socialdemokratai pradėjo veikti pavieniais žmonėmis, vienur kitur sukurta maža kuopelė. Kada jie pradėjo šią savo veiklą, sunku nustatyti. Plačiau ji pradėjo reikštis 1893 m. Tad šie metai laikomi L. socialdemokratų partijos gimtadieniu. 1896 m. ji išėjo į pasaulį su savo programa, kuri buvo priimta tų metų gegužės 1 d. „Reprezentantai. Lietuvos darbininkų luomos ant susirinkimo 1 dieną gegužės pripažino Lietuviškos socialdemokratiškos partijos programą". Po to seka tos programos 1 punktas, kuris skelbia tokį reikalavimą: „Savystovios demokratiškos respublikos, susidedančios iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremtos ant liuosos federacijos." Iš tos programos komentaro aiškėja, kad į jos skelbiamą federaciją dar turi įeiti Latvija, Gudija ir Mažoji Rusija-Ukraina. Vytauto Didžiojo imperija. Lietuva joje — lašas jūroje. (L. E. 28 tomas, 219 psl. St. Kairio Lietuva budo, 1957 m. 275-6 psl.).

Lenkijoje tais pačiais 1893 m. įsikūrė Lenkų socialistų partija — Polska partja socialistyczna, sutrumpintai PPS. Ji nesutiko, kad Lietuvos socialdemokratai kištųsi į lenkiškai kalbančių darbininkų reikalus ir lenkiškai kalbančių darbininkų tarpe pradėjo organizuoti savo partiją. Bet dėl jos programos skirtumo nuo LSDP savo pradėtame darbe neturėjo pasisekimo. Todėl persikrikštino į Lietuvos socialistų partiją — Socialistyczna partija Litwy. Bet ir naujas krikštas nieko nepadėjo. Lietuviai socialdemokratai lenkams nenusileido. Tų dviejų socialistinių partijų tarpusavio kova baigėsi Lietuvių socialdemokratų laimėjimu. Lenkų nauju vardu įkurta partija priėmė Lietuvių soc. partijos programą ir susijungė su lietuviais socialdemokratais. Po to susijungimo lietuviai socialdemokratai pakeitė savo vardą — vietoj Lietuvių soc. partija pasivadino Lietuvos socialdemokratų partija. Neįsileidimas lenkų socialistų partijos į Lietuvą nemažas socialdemokratų nuopelnas ir jų lietuviško patriotizmo parodymas. Tai buvo 1906 metais. Tuo metu Lietuvos socialdemokratai jau buvo atsižadėję istorinės — nuo marių ligi marių — ribų ir apsistojo prie etnografinės Lietuvos. 1905 m. manifestu socialdemokratai reikalavo laisvos demokratinės Lietuvos su Seimu Vilniuje.

L. Soc. Dem. partija, atsiribojusi nuo lenkų ir neįsileidusi jų minėtos partijos į Lietuvą, panašiai pasielgė ir su rusų socialdemokratų partija. Partijos suvažiavimas 1904 m. Vilniuje rusų socialdemokratų partijos, kuri veržėsi plėsti savo veiklą Lietuvoje, reikalu Paskelbė per savo CK tokią rezoliuciją: „Kadangi RSDDP, stovėdama

ant centrališkų pamatų, savo praktikoje nepripažįsta tiesos atskiroms tautoms spręsti apie savo likimą — suvažiavimas, stovėdamas ant federacijos pamatų, pripažįsta jos darbą už kenksmingą Lietuvos proletarų reikalams" (Lietuva budo, 343 psl.).

Savo santykius su Rusija jau 1896 metais taip nusakė: jei reikėtų kovoti už Rusų konstituciją, tai už ją partija kovotų tik tuo atveju, jei dėl jos būtų kovojama prieš kovą už Lietuvos respubliką, bet po konstuticijos išsikovojimo kovos toliau už savo platesnį siekimą. Rezoliuciją atpasakojau savais žodžiais, nes pati redakcija painoka. S. Kairys po tos rezoliucijos tekstu prideda tokią išvadą: „Vadinasi, sieks visiško nuo Rusijos atsiskyrimo." (Lietuva budo 276 p.).

Petrapilio Seime socialdemokratai palaikė rezoliuciją už apsisprendimą, ne už nepriklausomybę. Nelaimėję išėjo iš Seimo su kitais pirmiau minėtais kairiųjų partijų atstovais. Tačiau M. Sleževičius tuoj savo partiją įjungė į Voroneže suorganizuotą Vyriausiąjį Lietuvos komitetą. Socialdemokratai gi į jį savo atstovų nepasiuntė.

Tačiau, kai neseniai paskelbtai Lietuvos nepriklausomybei grėsė pavojus žūti, kietai nors į pirmąjį Valstybės Tarybos sudarytąjį Ministerių kabinetą su Voldemaru priešakyje socialdemokratai, kaip ir kr. demokratai ir liaudininkai, savo atstovų nedavė, bet į antrą ir ketvirtą kabinetą socialdemokratai savo atstovus pasiuntė. Antrame Sleževičiaus sudarytame kabinete socialdemokratai buvo užėmę dvi ministerijas: Paknys viešųjų darbų ir maitinimo, o Janulaitis užsienių reikalų. Ketvirtame to paties Sleževičiaus kabinete socialdemokratai užėmė taip pat dvi ministerijas: Kairys tiekimo ir maitinimo ministeriją ir Paknys darbo ir socialinės apsaugos. Maitinimo, paskui pavadintoji tiekimo ir maitinimo ministerijos, buvo tuo metu nepopuliariausios ministerijos. Jų ministeriams tekdavo iš kaimo išgirsti daug karčių žodžių. Ta ministerija turėjo aprūpinti maistu kariuomenę ir miesto gyventojus. Tekdavo imtis ir žemės ūkio gaminių ėmimo priverstinu — rekvizicijų būdu. Kaimas — ūkininkija vokiečių okupantų buvo apiplėštas, nualintas. Tad rekvizicijos dar buvo skaudesnės. Todėl tos ministerijos paėmimas, ypač socialdemokratų lyderio Stepono Kairio, kuris buvo labai jautrus savo socialdemokratiškajai skaistybei, reikia skaityti nemažu pasišventimu Lietuvai ir nuopelnu. Po to socialdemokratus pamatome tik Trečiojo seimo Sleževičiaus sudarytame kabinte: Požėla vidaus reikalų ministeris ir Čepinskis švietimo ministeris. Jų darbuose ne tik aš, bet

ir visa lietuviškoji visuomenė, neišskyrus ir liaudininkų, neradome pagirtinų momentų.

L. Socialdemokratų partija buvo marksistinė. Jos lyderis Kairys nebe reikalo buvo vadinamas jų frakcijos narių Čepinskio ir Povyliaus marksizmo rabinu. Jis budriai saugojo, kad partija neiškryptų iš marksizmo ribų. Tuo būdu ji turėjo būti internacionalinė, tarptautinė. Tačiau iš esmės ji buvo tautinė, lietuviška, patriotinė. Taip ją žinojo ir vertino ir Antrasis internacionalas. 1895 m. Damaševičius, įgaliotas partijos, Vokietijoje darė pastangų, kad sekančiame Internacionalo kongrese galėtų dalyvauti ir Lietuvos socialdemokratai. Rožė Liuksemburgaitė, vokietė, ir Plechanovas, rusas, pasipriešino tam prašymui. Jie atestavo L. Socialdemokratų partiją kaip nacionalistinę, su nacionaliniu antspalviu ir separatistinę. Ją jie laikė siekiančią atsiskirti nuo Rusijos ir bendrai nereikalinga, nes internacionalo programą Lietuvoje vykdanti jo įgaliota Socialdemokracja korlevstva Polskiego i Litwy — Lenkų karalystės ir Lietuvos socialdemokratija. L. socialdemokratams pavyko įstoti į Antrą internacionalą pilnateisiais nariais tik 1923 m. (Lietuva budo 294 psl. ir LE 24 p.).

Prof. Mykolas Biržiška savo straipsnyje „Kas įgaliojo", tilpusiame Vienybėje, tarp kita taip rašo apie savo partijos išgyvenimus: „Buvo ir maištaujančių prieš bendrąją liniją, būdavo taip pat daug ginčų bei konfliktų . . . Kartais kai kuriems tekdavo net nuo savo grupės atsiskirti. Taip ir jis pats turėjęs įteikti pareiškimą socialdemokratų partijos sukairėjusiai ano meto vadovybei, kai ji pareikalaudavo išstoti iš Valstybės Tarybos, o Steponas Kairys paprasčiausiai į partijos įspėjimą nekreipdavęs dėmesio." (Tėviškės Žiburiai, 1958 m. III.6). Kairys už tokį nesiskaitymą su partijos CK, kuris tuo metu buvo anot Biržiškos labai sukairėjęs, reikalavimais Prano Eidukevičiaus buvo pašalintas iš partijos. Eidukevičius, jau tada bolševikuojantis, vėliau persimetė į bolševikų partiją. Vėliau Kairys buvo į partiją sugrąžintas.

Kas mano buvo kalbėta apie socialdemokratų nusistatymą Lietuvos laisvės atžvilgiu, lietė tik tuos socialdemokratus, kurie Pirmojo didžiojo karo metu buvo atsidūrę Rusijoje ir kurie atstovavo Petrapilio Seime. Likę gi Lietuvoje socialdemokratai nuo nepriklausomybės linijos nenukrypo. Įėjo į Valstybės Tarybą, pasirašė vasario šešioliktosios Nepriklausomybės aktą, kovojo su okupantais vokiečiais ir kentėjo lygiai, kaip ir kitų politinių partijų atstovai. Tad Petrapilinis šešėlis negali kristi ant visos socialdemokratų partijos.

Buvusius Rusijoje ir dalyvavusius Petrapilio Seime socialdemokratus apsvaigino revoliucinis svaigas, kurio priežastis teisingai nupasakojo anksčiau minėtas prof. Mykolas Römeris. Ir revoliucija, ir revoliucinė demokratija jie nusivylė. Iš jos nesusilaukė jokio pažado Lietuvos ateičiai, nes ir jos idealas, kaip ir carų, buvo „viena nedalomoji Rusija motutė". Kas iš jų neįsijungė į bolševikų eiles, grįžo Lietuvon ir stojo į Lietuvos respublikos kūrimo darbą.

4. BAIGIAMASIS ŽODIS

Carų juodasis dvigalvis aras okupuotą Lietuvą savo sparnais suspaudė kietai. Jam pavyko ją palikti be žodžio ir be rašto ir padaryti ją ir tamsią ir juodą. Tačiau, nepaisant jo padėtų didelių pastangų ir vartotų žiauriausių priemonių, jam nepavyko išplėšti lietuviui gilaus tikėjimo Dievu, su kuriuo neatjungiamai rišosi savo krašto, savo rašto, žodžio ir net savo raidės meilė, dėl kurių kovojo su okupantu drąsiai ir neatlaidžiai, nebijodami kalėjimų, tremčių, sibirų, kraujo praliejimo ir net mirties. Lietuvos Dovydas stojo į aršią kovą su milžinu Galijotu. Tos kovos periodas buvo gal herojiškiausias visoje Lietuvos istorijoje. Tuo metu Lietuvos liaudyje nedaug pasiliko žinių apie anų laikų laisvąją Lietuvą. Tačiau kiekviena bobutė žinojo, kad Lietuva buvo didelė ir turėjo savo karalius. Mano motina gimė baudžiavoje. Ji mokyklą išėjo prie motinos ratelio. Ir ji mums ne kartą pasakojo apie Lietuvos turėtus karalius. Bet kas ir kokie tie karaliai buvo, nedaug kas žinojo. Vieną kartą, kai buvau 8-9 metų vyras, motina mane pasiuntė pas palių eigulį totorių Jablonskį karvei šieno nupirkti žiemai. Jablonskis man pradėjo pasakoti apie Vytautą, koks jis buvo geras totoriams, koks jis buvo galingas ir kokia didelė jo laikais buvo Lietuva, nukabinęs nuo sienos parodė man Vytauto didžiojo paveikslą su apačioje lenkišku užrašu: Witold — wielki książe litewski — Vytautas didysis Lietuvos kunigaikštis. Pamatęs Lietuvos karalių, kaip įgeltas, net neatsisveikinęs su Jablonskiu, šokau bėgti. Parbėgęs be dūšios namo, papasakojau, jog mačiau Lietuvos karalių ir visa tai, ką buvau apie jį išgirdęs iš Jablonskio. Ant rytojaus apie tai sužinojo visi mano mokyklos draugai. Jie tą žinią tuoj perdavė savo namiškiams. Jablonskio pasakojimu, tų mokinių tėvai ėjo pas jį to karaliaus pažiūrėti. Ir tai tamsiai ir juodai Lietuvai jos praeitis buvo lyg saldus sapnas. Bet kaip tą sapną paverst realybe, kokių priemonių imtis,

niekas negalvojo. Ir nebuvo ką galvoti. Tik pirmoje pobaudžiavinės kartoje atsiradus iš kaimo išėjusiai patriotinei šviesuomenei, buvo suplanuotos priemonės kovai su pavergėju rusu ir pasiryžta daryti konkrečius žygius. Kas buvo ta šviesuomenė? Daugiausia jaunimas: Maskvos, Petrapilio ir Varšuvos universitetų studentai, Seinų ir Kauno kunigų seminarijų klierikai, Marijampolės ir Šiaulių gimnazijų gimnazistai, Veiverių mokytojų seminarijos seminaristai, Petrapilio Dvasinės akademijos studentai, jaunieji kunigai ir kai kurie jau baigę aukštuosius mokslus. Kalbu čia ne apie visus išvardintų mokyklų mokinius ir studentus, bet tik apie tuos, kurie iš tų mokyklų stojo į tą žūtbūtinę kovą už savo tėvynės ir tautos teises, už Lietuvos laisvę ir tautinę kultūrą. Kiekviena tokia mokykla davė kovotojų eilėms po didesnį ar mažesnį kovotojų skaičių. Kiek atsipeikėję po Muravjovo Koriko žiaurių persekiojimų, jie išėjo į kovos lauką. Lietuviai stojo tik gyvu ir spausdintu žodžiu šarvuoti, gi pavergėjas su gerai ginkluota kariuomene, policijos ir žandarų korpusais, valstybiniu aparatu, kalėjimais ir sibirais. Pasirodė, kad spausdintas žodis buvo galingesnis ir caro galijotui pavojingesnis, negu ginklai ir korpusai. Galutinam sunkios, pareikalavusios daug kančių, kraujo ir mirčių kovos rezultate lietuviškas Dovydas laimėjo.

Ši kova prasidėjo dar prieš Aušros pasirodymą. Ne šio rašinio tikslas atvaizduoti visą priešaušrinį periodą. Tik prabėgomis konstatuosiu kai kuriuos faktus. Seinų seminarijos klierikai rašo lietuvių kalbos žodyną. Baigę seminariją, išsiskirstė, bet žodyno rengimą tęsė kun. Simanas Skinkys. Savo surinktus žodžius perdavė Petrui Kriaučiūnui. Kun. M. Dabrila parengė kunigams „Vade mecum”. Kun. Simanas Narkevičius labai gyvai aprašė savo Santakos kaimo papročius ir parašė piemenėlių himną „Mažas piemenėlis didis vargdienėlis” ir „Šiaurės vėjas baisiai ūžia”. Eilėraščius kūrė ir kun. K. Barkauskas. Dažnai vertė iš brevijoriaus himnus. Kun. S. Skinkys juos pasiuntė Petrapilio Mokslų akademijai. Kun. Antanas Baranauskas, kun. Antanas Vienažindys, kun. Silvestras Gimžauskas reiškėsi savo eiliuotais patriotiniais kūriniais, kun. Motiejus Brundza parašė ir išleido Suvalkuose lietuvišką elementorių. Maždaug tuo pačiu laiku ją išleido Mažojoj Lietuvoj kun. Lukas Staugaitis. Antanas Višteliauskas-Vištalis davė lietuvių kalba „Vitolio raudą”. Iš tų laikų dar primintini kun. Užupis, kun. Antanas Tatarė, Petras Kriaučiūnas. Kun. Juška su savo „Svodbine rėdą”, Akelaitis ir daugelis kitų. Vieni tų raštų pasaulio šviesos neišvydo, kiti buvo spausdinami ir platinami, kitų rankraščiuose ėjo iš rankų į rankas, kaip pvz.

Vienažindžio dainų-dainelės. Garsus knygnešys kun. Martynas Sederevičius savo raštus ir kitų pats vežė į Tilžę ir atspausdinęs juos parsigabenęs platino pats ir per savo pagalbininkus. Tokių knygų jis išspausdino keliolika. Vysk. Motiejus Valančius knygų spausdinimą ir platinimą pradėjo organizuotu pagrindu. Tais laikais galima būtų pavadinti masiniu. Mėginimai gauti leidimą lietuviškam laikraščiui leisti buvo bergždi.

Caro valdžios į visus prašymus buvo tik neigiami atsakymai. Tad pradėti leisti slapti šapirografuoti laikraštėliai. Maskvos studentai 1880 m. leidžia „Aušrą", Petrapilio studentai leidžia „Kalvį Melagį" 1875 m., 1883 m. Rygos policininkas Juozas Miliauskis, prisidengęs Miglovaros slapyvardžiu, su Stasiu Didžiuliu leidžia „Raszliavos Pacztą", 1883 m. Kauno kunigų seminarija leidžia „Lietuvą", Seinų Seminarijos klierikai tuo pat metu leidžia savo, nepavyko surasti kuriuo vardu. Jie kiek vėliau saviems vidaus reikalams leidžia laikraštį „Knapt", o už seminarijos ribų „Jaunimo Draugą". Buvo ir kitų leidžiamų tokių laikraštėlių, kaip pvz. „Aitvaras", „Pakeleivingas" ir kiti.

Tuo metu visoje Suvalkijoje, Dzūkijoje ir kai kuriuose miestuose, pvz. Kalvarijoje, Prienuose, Naumiestyje (dabar Kudirkos) buvo sakomi pamokslai bei tokios pamaldos, kaip graudūs verksmai, suplikacijos ir net vaikų katechizacija buvo tik lenkų kalba. Dzūkai nemokėjo ne tik katekizmo, bet net kasdieninių poterių nei lenkiškai, nei lietuviškai. Lietuviai kunigai savo iniciatyva ėmėsi tą nenormalią ir Bažnyčiai bei Lietuvai kenksmingą padėtį pašalinti. Pirmutinis to darbo ėmėsi Petro Leono brolis kun. Silvestras Leonavičius, kuris tuomet buvo Veisiejų vikaru, o klebonu kun. Sakevičius. Jiedu iš bažnyčios pašalino lenkų kalbą ir vieton jos įvedė lietuvių. Tokiu būdu Veisėjų bažnyčia pirmutinė buvo sulietuvinta. Tai buvo 1870 m. Lenkystės šalininkai-dvarininkai ir jų sekėjai minėtus kunigus apskundė vyskupijos kurijai, kuri po ilgų svyravimų tų dviejų kunigų reformą patvirtino. Prie Dzūkų bažnyčių lietuvinimo prisidėjo visa eilė kitų kunigų. Šiame darbe ypatingai pasižymėjo kun. Matas Dabrila, kuris dėl jo nuopelnų šioje srityje buvo vadinamas dzūkų apaštalu. Tuo būdu nors sunkiai ir iš lengvo buvo lietuvinamos Veisiejų, Seirijų, Simno, Šventežerio ir kitos dzūkų parapijos, o taip pat Naumiesčio, Prienų, Kalvarijos, Barbieriškio ir kitų miestų ir miestelių bažnyčios. Kartu pradėta rūpintis ir giesmių kalbos gryninimu. Pirmoji čia pasireiškė 1880 m. Zapyškio parapija. Jos kunigai iš suplikacijų pašalino tokius „lietuvių kalbos" perlus, kaip

šventas macnas, šventas nesmertelnas". Vadovėlius toms pamaldoms parengė patys kunigai, taip pvz. graudžius verksmus tuoj po 1863 m. išvertė iš lenkų į lietuvių kalbą Gudelių klebonas kun. Stelmakauskas, o ją išleido Mažojoj Lietuvoj kun. M. Sederevičius ir ją išplatino visoje Lietuvoje. Kitus reikalingus vadovėlius parengė kiti kunigai. Tie lietuvybės apaštalai patyrė daug sunkumų, vykdant tą lietuvybės darbą, ir daug nemalonumų iš to darbo priešininkų. Jie, norėdami sukliudyti tą darbą, bažnyčiose organizavo riaušes, skundė kunigus vyskupui, vadino juos rusų tarnais, o rusams skundė už platinimą draudžiamos literatūros ir stiprinimą liaudyje lietuviškos dvasios, kuri rusams buvo tiek nepakenčiama, kiek ir lenkomanams. (Šaltiniai: LE I tomas 465 psl. ir kiti, kun. Jono Totoraičio Lietuvos atgijimas. Išleista Čikagoje, Draugo, leidimo metai nepažymėti. Psl. 96-126. R. Vėbros Lietuvos katalikų dvasininkija ir visuomeninis judėjimas. Vilnius, 1968 m. Leidykla „Mintis", psl. 158-9,161-2 ir kiti).

Aš priešaušrinį lietuvių tautinio sąmonėjimo vyksmo laikotarpį skiriu nuo „Aušros" pradėtos gadynės. Santykis tarp jų toks, kaip tarp pradžios ir tąsos. Priešaušrinis laikotarpis nutiesė kelią „Aušros" pasirodymui. Bet šiuo klausimu yra ir kitaip galvojančių, LE pvz. „Aušros" gadynei skiria laikotarpį nuo 1864-1880 m. (LE I tomas, 470 psl.). Priešaušrinis laikotarpis suvaidino labai svarbų vaidmenį mūsų atgimimo laikotarpy. Jis įtikino „tamsų ir juodą" lietuvį, kad lietuvių kalba nėra tik mužikų kalba, kuriai vienintelė vieta tik jo bakūžėj samanotoj. Visur kitur — bažnyčioje, valstybinėse įstaigose, mokyklose, spaudoje — jai vietos nepalikta. Dabar jis ją visur girdi ir mato: ir spaudoje, ir bažnyčioje, ir mokykloje, kad ir privatinėje ir draudžiamoje. Pradėta tiesti tvirti pagrindai gyvai lietuvių tautai ir laisvai Lietuvos valstybei. Eita prie to tikslo, bet tiesiu keliu. Dirbta ne daugelio darbininkų, bet pasišventusių, pasiryžusių ir drąsių. Jų tarpe rasi pasauliečių inteligentų ir kunigų. Pasauliečių mažai, nes jų bendrai tais laikais buvo nedaug. Pirmose vietose stovėjo kunigai. Jonas Šliūpas, kuriam kunigai buvo „Rymo drigantai ir lenkystės apaštalai", turėjo pripažinti čia kunigams nuopelnų. Savo knygoje „Lietuviszkiejie rasztai ir rasztininkai" (Tilžė, 1890 m. 222 psl.) rašo: Isz viso paėmus XIX szimtmetis yra pilnas gaivumo, isz ko gali szirdis kožno tėvynainio linksmai plasnoti . . . Prasidėjo tikras Lietuvos atgimimas . . . Juk patėmyti reikia ir tai, kad augant svietiszkai mūsų raszliavai, kyla ir dvasiškoji beveik lygia pėda, ir ant szitos dirvos ariant randame" . . . (Čia išvardina eilę kunigų.). Savo minėtoje knygoje Jonas Šliūpas nagrinėja 34 „Raštininkus" — rašytojus iš

kalbamo priešaušrinio laikotarpio. Nors jam kiekvienas kunigas buvo pabaisa, tačiau be jų neapsiėjo. Sąraše pažymėti 10 katalikų kunigų ir keli iš Mažosios Lietuvos protestantų. Be jų nebūtų „Raštų ir raštininkų", nebūtų ir tiek tautinių sąmonintojų bei kelio tiesėjų tame laikotarpyje į Lietuvos laisvę.

Minėjau okupuotos Lietuvos lietuvių kunigų visuomeninio judėjimo istoriko R. Vėbros knygą. Joje daug maskvinio bolševizmo raudonumo ir šališkumo, bet yra ir šviesių prošvaisčių. Jis sugeba objektyviai ir nešališkai vertinti kunigų nuopelnus tautinės sąmonės ir kovos su carizmu dėl lietuvių tautos teisių ir Lietuvos laisvės. Pravers jo bent trumpi pasisakymai tuo reikalu. Bendrai apie kunigus jis rašo: „Tiek pasaulietinėj inteligentijoj, tiek ir dvasininkijos judėjime galima išskirti ir reakcinguosius, ir abejinguosius, ir kultūrininkus, ir liberalus" (202 psl.). „Ne kiekvienas dvasininkas yra klerikalizmo šalininkas. Todėl šiame darbe sąvokos „klerikalas", „klerikalizmas" ir pan. siejamos su klerikalizmu kaip politine srove". (158 psl.). „Besiformuojančios lietuvių nacijos ideologų buvo smulkiaburžuazinė inteligentija, kilusi iš liaudies ir glaudžiai su ja susijusi. Čia ypač didelį vaidmenį suvaidino lietuvių švietėjai . . . XIX a. pirmoje pusėje lietuvių nacionalinį judėjimą ryškiausia atspindėjo lietuvių rašto plitimas. XIX a. šeštasis dešimtmetis pasižymėjo sparčiausiu ligi to meto literatūros augimu. Greta dar aktyviai dirbančių S. Daukanto, S. Užukalnio, L. Ivinskio iškilo nauji rašytojai
— A. Baranauskas, K. Aleknavičius, A. Vienažindys, M. Valančius ir kiti. Augant lietuvių literatūrai, jau nuo XIX a. pirmos pusės vis ryškiau pastebimas jos *demokratėjimas. Demokratiniai* motyvai ryškiausiai atsiskleidė S. Daukanto, D. Poškos, (kunigų, M. K.) A. Strazdo, A. Baranausko ir kitų rašytojų kūryboje." (157-158 psl. Pabraukimai mano.). Tad matome, kad R. Vėbra nesibijojo konstatuoti teisybės ir pripažinti kunigams, nors jis prie kunigų pavardžių niekad nededa žodžio kun. Lietuvių nacijos kūrėjų, didelį vaidmenį suvaidinusių švietimo srityje ir net jau XIX a. pirmojoj pusėj demokratybės skleidimo pradininkų nuopelnų. Tokio atviro ir teisingo žodžio mes neišgirdom iš mūsų socialdemokratų ir net liaudininkų.

Toliau R. Vėbra konstatuoja, kad XIX a. pradžioje kai kurie blaiviau mąstantieji dvasininkijos atstovai pasisakė už liaudies švietimą. Pavyzdžiui, jau vyskupas J. Giedraitis kūrė parapines mokyklas, skelbė, kad liaudies švietimas yra pirmoji kunigų pareiga . . . Švietėjiškų tendencijų buvo A. Tatarės, M. Valančiaus ir

kitų dvasininkų visuomeninėj veikloj.” (76 psl.). Dvasininkijos steigiamose mokyklose jau 1841 m. buvo mokama „poterių”, žemaitiškai skaityti ir rusiškos abėcėlės”. (R. Vėbra ten pat).

R. Vėbra pripažįsta kunigams ir tautinio sąmoninimo ir lietuvybės skleidimo nuopelnų. „Agitacija prieš cerkvines parapijines mokyklas, rašo jis, objektyviai žlugdė asimiliacines caro valdžios užmačias”. (154 psl.). „Religinis klausimas nemažą vaidmenį suvaidino lietuvių nacionaliniame judėjime pirmaisiais poreforminiais dešimtmečiais”. (155 psl.). „Katalikų dvasininkijos dalies vykdyta ir antistačiakiška agitacija . . . objektyviai suvaidino ir tam tikrą teigiamą vaidmenį (ypač kol nacionalinio sąmonėjimo procesas dar buvo neplatus), nes žlugdė caro valdžios nutautinimo politiką, stiprino neapykantą caro administracijai, padėjo išjudinti iš abejingumo dalį valstietijos” (155 psl.). „Kiekvieno nacionalinio judėjimo pagrindinį turinį sudaro kova už nacionalinę nepriklausomybę . . . pagal formą tai kova už kalbą, literatūrą, mokyklas, nacionalinę bažnyčią, administraciją ir kitas panašias sritis. Iš tikrųjų nacionalinis judėjimas tai kova ne tarp nacijų apskritai, o kova tarp engiančiosios nacijos viešpataujančių klasių ... Jau XIX a. pirmoje pusėje iškilo nedidelė grupė žmonių, kuri buvo pasišventusi kovai už lietuvių kalbos teises, nacionalinės kultūros problemų sprendimą. Jau tuo metu formuojasi nacionalinė-švietėjiška ideologija. Vienas iš svarbiausių jos šaltinių tautinė-patriotinė tradicija, skatinusi įvairius gyventojų sluogsnius žiūrėti į valdančiųjų sluogsnių vykdytą socialinę, politinę ir nacionalinę priespaudą, kaip į problemą, liečiančią lietuvių visuomenės absoliučią daugumą” (156-7 psl.). Toje Vėbros minimoje mažoje grupėje, kuri pradėjo patriotinę veiklą, tautinį visuomeninį sąmoninimo darbą jis nurodo, kaip buvo anksčiau minėta, ir šiuos kunigus: A. Baranauską, K. Aleknavičių, A. Vienažindį, M. Valančių ir kitus. Vėbra toliau rašo, kad „Caro vyriausybei persekiojant katalikus, pastebimas tam tikras sąvokų „lietuvis” ir „katalikas” tapatėjimas. To meto sąlygos pagimdė klerikalizmą, turintį nacionalistinį antspalvį. Jį skleidė lietuvių dvasininkija. Mažaraščiams arba beraščiam gyventojams, nesuprantantiems tikrų tautinės kultūros vertybių, toks klerikalizmas turėjo didelę įtaką.” (106 psl.). Cituodamas R. Vėbrą, neapleidau jo bolševikinio stiliaus išsireiškimų ir terminologijos. Iš bolševikinio galvojimo žmogaus ko kito negalima ir reikalauti. Jam šis sutapatinimas „lietuvio” ir „kataliko” sąvokų yra lyg lietuvių kunigų padaras. Tačiau tas sutapatinimas Bažnyčios mokslo. Jau švento Augustino laikais tėvynė buvo statoma virš tėvo ir motinos.

Jis vystėsi toliau ir šiandien jau turime ištisą tėvynės meilės — patriotizmo teologiją, kurios mokslu tėvynės meilės dorybė yra integralinė religijos dalis. Svarbu tai, kad jis, galvodamas bolševikinėmis kategorijomis ir vaikščiodamas bolševikiniais klystkeliais, sugebėjo pamatyti ir suprasti tiesą ir turėjo drąsos ją paskelbti. Iš šio tarpsnio, kuriame kalbama apie lietuvių kunigų tautinio sąmoninimo ir lietuvybės skleidimo veiklą, padarė tokią visiems įsidėmėtiną teisingą išvadą: *„Kiekvieno nacionalinio judėjimo pagrindinį turinį sudaro kova už nacionalinę nepriklausomybę, už kalbą, literatūrą, mokyklas, nacionalinę bažnyčią, administraciją ir kitas panašias sritis."* R. Vėbra savo minėtoje knygoje kalba tik apie kunigų veiklą XIX a. antrojoje pusėje. Pirmąją pusę paliečia tik tiek, kiek to reikalauja nagrinėjama mintis. Nesunku suprasti, kad to laikotarpio kiekvienas tartas lietuviškas patriotinis žodis, kiekvienas patriotinis eilėraštis ar dainelė, kiekviena knygelė nesibaigė savo įtaka į lietuviškąją visuomenę tik tuo tašku, bet jis spinduliavo į tolimą ateitį, tiesė kelią į tautinę nepriklausomybę. *Tad visas priešaušrinis laikotarpis sunkiausiose sąlygose ir pavojuose buvo tos nepriklausomybės pradininkas ir sekėjas.* R. Vėbra, plačiau pakalbėjęs apie lietuvių kunigų kovą su cariniu režimu dėl tautinės kultūros ir katalikų religijos laisvės, pripažino, kad „kova už kalbą, literatūrą, mokyklas, nacionalinę bažnyčią, administraciją" sudaro kovos už nacionalinę nepriklausomybę pagrindinį turinį." Bet tai buvo tik netiesioginis siekimas Lietuvai laisvės. Su tuo sutinka ir pats Vėbra, nes tiesioginiam siekimui tautos politiniams idealams — Lietuvai laisvės jis skiria vieną skyrių, pavadintą „Opozicija" (114-132 psl.), nors nekartą tuo klausimu jis pasisako ir kituose skyriuose.

Pradžioje Vėbra konstatuoja, kad daugumą sudarė dvasininkija, kuri caro vyriausybės atžvilgiu buvo nusiteikusi opoziciškai" (11 psl.). Šia proga reikia pastebėti, kad kalbamo meto kunigija nesutarė dėl tos kovos siekimo priemonių. Vieni jų pasirinko revoliucijos kelią, kaip kun. Mackevičius su visais jam pritariančiais kunigais, kiti gi evoliucijos arba nekruvinos revoliucijos. (Nekruvinos revoliucijos rezoliucija buvo vienbalsiai priimta ir Didžiojo Vilniaus seimo. MK). Šios antrosios taktikos laikėsi vysk. M. Valančius su kitais jo šalininkais kunigais. Jo krypties kunigai vengė prievartos ir kraujo. Vėbros teigimu jie „propagavo pasyvaus pasipriešinimo politiką . . . Lietuvių dvasininkija savo tautinę politinę programą stengėsi įgyvendinti taikiai, keldama liaudies patriotizmą . . . Kai kurie dvasininkai atstovai kėlė mintį, kad susidarius tam

tikrom sąlygoms, galima išeiti iš Rusijos imperijos sudėties ... Jų nuomone Lietuvos politiniam savarankiškumui užteko autonomijos" (132 psl.). Čia pravers pažymėti, kad vėliau kunigija propagavo ir prievartos priemones kovoj su caro režimu už savo politinius siekimus. Apie tai bus kalbama vėliau. Kalbamojo meto kunigija pasisakė dėl to, kad gyvenamose sąlygose realiai galvojantiems žmonėms tik ji buvo, nors labai sunkiai, įmanoma. Anais laikais visų politinių krypčių politikai kalbėjo tik apie autonomiją. Socialdemokratai 1886 m. pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę, bet greitai ir jie perėjo į autonomiją.

Apie revoliucinės kun. Mackevičiaus krypties kunigiją Vėbra rašo, kad „ryžtingiausiai į sukilėlių pusę stojo jaunuomenė, užimanti žemesnes vietas bažnytinėje hierarchijoje. Ji be atodairos atsidavė kovai prieš caro patvaldystę už politinę laisvę, stodama į sukilėlių būrius. Būdama monarchizmo šalininkė, ši dvasininkijos dalis atvirai teigė, kad caro patvaldystė yra Dievo duota, tačiau duota už nuodėmes ir todėl jas reikia išpirkti kovojant už ją. Šis teiginys sudarė katalikų dvasininkijos anticarinės agitacinį pagrindą. Vidutinės dvasininkijos dauguma tik žodžiu prisidėjo prie sukilimo. Sukilime dalyvavusi dvasininkija buvo ar sunaikinta, arba nuteista ir ištremta. Todėl po sukilimo opozicija smarkiai susilpnėjo" (118-119 psl.). Kiek kunigų nukentėjo visoje Lietuvoje, Vėbra nepaduoda žinių. Jis pamini tik Žemaičių vyskupiją. Jo žiniomis, „sukilimo metu iš Žemaičių vyskupijos buvo ištremta 106 kunigai, t.y. visų kunigų šeštadalis" (32 psl. 4 išnaša.).

Sukilimas pareikalavo Muravjovo parėdymu tokių kunigų aukų: Sukilimo 6 vadai buvo sušaudyti. Jų tarpe pats Mackevičius su savo artimaisiais bendradarbiais kun. Noreika, Gargasu, Čepavičium ir dar dviem, 67 išsiųsti į Sibirą ir kitas tolimas Rusijos vietas. Daugelis jų mirė kalėjimuose ar pasiliko visam amžiui invalidais. Kiti išsiųsti į Gardino, Kuršo ir kitas gubernijas. Iš viso tik vienoj Žemaičių vyskupijoje, kaip teisingai pažymėjo Vėbra, nukentėjo 106 kunigai. Vilniaus vyskupijoje buvo nubaustų įvairiomis bausmėmis apie 100 kunigų. Jų tarpe buvo ir sušaudytų. Jaunas kun. Išora pvz. buvo sušaudytas specialiu Muravjovo įsakymu. Mažiausiai nukentėjo Seinų vyskupija: 1 kun. buvo sušaudytas, 21 išsiųsta į įvairias Rusijos vietas, o keli suskubo pasitraukti į užsienį. Dėlto nieko stebėtino, kad po Muravjovo kruvinos pirties tiek nusilpninta ir suterorizuota kunigija tik po ilgesnio laiko atkuto ir kiek sustiprėjusi pradėjo vėl savo kovą su carizmu tik kitokiomis priemonėmis ir kita taktika.

Vėbra nemaža dėmesio atkreipė ne tik į kovą su carizmu dėl politinių idealų, bet ir į kovą su pravoslavija bei caro politika katalikų Bažnyčios atžvilgiu. Jis tiems klausimams paskyrė skyrių „Caro vyriausybės politika katalikų Bažnyčios atžvilgiu" (19-41 psl.) ir „Katalikų ir stačiatikių santykiai" (133-135 psl.). Autorius vaizdžiai ir teisingai aprašė, kiek Bažnyčia turėjo iškentėti nuo caro valdžios ir pravoslavų cerkvės viršūnių persekiojimų ir suvaržymų iš antros pusės, kaip pasišventę didvyriškai lietuviai kunigai gynė, nepaisydami jokių pavojų, savo religijos ir tautinės kultūros laisvę ir teises. Skaitant apie tų laikų kunigų kovas su dviem galiūnais — caro administraciniu aparatu ir pravoslavų cerkvės vadovybe — pasididžiavimas ima ir kyla padėkos jausmas tiems didvyriams. Pats Vėbra, darydamas išvadas iš to laikotarpio minėtų kovų, pažymi, kad „Caro patvaldystės asimiliacinės tendencijos susidūrė su lietuvių buržuazinės nacijos konsolidavimosi, tautinio sąmoningumo augimo bei besiformuojančios nacionalinės inteligentijos visuomenine veikla. Be to, grubus, prievartinis stačiatikių tikėjimo brukimas, caro administracijos kišimasis į religines apeigas kėlė liaudies įtarimą, kad kėsinamasi į jos „prigimtąjį tikėjimą" ir tuo pačiu skatino vis atkaklesnį ir ryžtingesnį jos pasipriešinimą." (144 psl.). „Gaivališkai kilusį valstiečių pasipriešinimą grubioms caro administracijos prievartos priemonėms, skleidžiant stačiatikybę, skatino kalbėdamasi su žmonėmis ir per pamokslus, o vėliau — periodikoje klerikalinėje arba religinio turinio spaudoje. Dvasininkija ypač didelį dėmesį skyrė besimokančiam jaunimui, stengdamasi palaikyti savo įtaką tiek pačių mokinių, tiek ir jų tėvų tarpe. Agitacija prieš cerkvines parapines mokyklas objektyviai žlugdė asimiliacines caro valdžios užmačias " (154 psl.). „Tikybos dalykuose, santykiuose su stačiatikybe . . . dvasininkija buvo ryžtinga ir aktyvi kovotoja" (198 psl.). „Tie persekiojimai suaktyvino kunigus . . . neleido . . . pavirsti į valdžios stumdomus . . . manekenus arba žmones be savo valios". Šiems Tumo žodžiams pilnai pritaria ir Vėbra (154 psl.). Kaip visoje Vėbros studijoje yra nemaža jo bolševikinių samprotavimų, taip ir čia jų nestinga. Tačiau jis turi drąsos pripažinti lietuviams kunigams jų nuopelnus kovoje už Lietuvos tautinės kultūros ir religijos laisvę. Ar Vėbra yra bolševikas, nežinau. Bet jo kalbamoji studija perėjo per kietą bolševikinės cenzūros koštuvą, gavo jos aprobatą ir leidimą ją atspausdinti. Tad Vėbros nurodyti kunigijos nuopelnai buvo pripažinti ir pačių bolševikų.

Kaip Valančiaus krypties kunigija vertino caro režimą ir bendrai

carizmą? Pirmiausia buvo Apžvalgos aiškinamos carizmo žiaurumo ir katalikų Bažnyčios persekiojimo priežastys. Konstatuota, kad „Rusijoje todėl tokia nuožmi priespauda ir katalikai persekiojami, kad čia caras su neribota valdžia.” (121 psl.). „Kadangi Maskolijoje kaip niekuomet nebuvo, taip ir nebus pilnos sąžinės liuosybės, iki viešpataus samoderžavija . . . tad reikia atmainyti patvaldystę” (130 psl.). „Rusijos caras neturi teisės kištis į lietuvių sąžinės ir religijos reikalus. Tokių valdžios įstatymų, kurie laužo Dievo įsakymą, yra neteisingi, ir jų galima neklausyti" (130 psl.). Tokią pat mintį skelbia ir kitoj vietoj (124 psl.). „Reikia gerbti tik tokią valdžią, kuri nepersekioja, suteikia laisvę, o ten, kur valdžia išleidžia įstatymus, priešingus Bažnyčiai — ten klusnumo negali būti.” Kunigų leidžiamoje spaudoje buvo gana griežtų pasisakymų ir prieš vietinę administraciją ir jos pareigūnus, ypač valsčių ir apskričių. „Caro administraciją vadina arkliavagių pagalbininkais, o Muravjovą visu baisiausiu tironu, koriku ir budeliu. Net liepiam primušti blogus valsčiaus pareigūnus, atimti iš jų valdžios ženklą ir nesibijoti reikalauti, kad būtų išrinktas kitas, mokoma, kaip reikia elgtis teisme, primušus valdininką.” 1893 m. Apžvalga patalpino Prancūzijos lietuvių atsišaukimą, kuriame rašoma: „Jei priespauda Lietuvoje nebus panaikinta geruoju, teks pasielgti taip, kaip airiai su anglais. Pradėsime dinamitus dėti po jūsų rūmais ir cerkvėmis, priversite mus, ydant žudytume jūsų gubernatorius, didesniuosius perdėtinius ir kitus kraujo siurbikus . . . ateis atmonijimo valanda". Tų pačių metų 1893 m. Apžvalga 19 Nr. ragina žmones, „susitarus komitetams, surašyti protestus prieš gudų nedorybes ir paduoti teisingesnėms ciesorystėms, kaipo tarptautiškam sūdui, skundą . . . Apie persekiojimus rašyti ir kitų šalių laikraščiams Times, Figaro ir kitus" (127 psl.).

Po įvykių Kražiuose klerikalinėje spaudoje caras pradedamas vadinti Neronu, žudžiusi „krikščionis, šaukiamasi į Dievą, kad jis išgelbėtų *iš caro ir jo budelių rankų,* pradeda teigti, kad kol bus caras, bus vykdoma Muravjovo politika ir niekas nepasikeis” (122 psl.). Pakalniškis moko, kad „tokia valdžia, kuri Dievo ir prigimimo įstatymus po kojų pamynusi savo paduotuosius visu baisiausiu būdu skriaudžia . . . pareina ne nuo Dievo, bet nuo Jo priešininko, t.y. nuo liucipieriaus arba nuo velnio . . ., o su velniu reikia tik kariauti ” (191 psl.). Tas pats Pakalniškis kitoje vietoje teigia, kad „svarbiausia, keliant tautišką sąmoningumą, yra apšviesti žmones krikščionišku tikru katalikišku mokslu . . . Tamsesniuose broliuose reikia pažadinti tautiškus jausmus, pakelti Lietuvos dorišką, dvasišką ir materiališką

būvį, supažindinti su kitų tautų kova už nacionalinę nepriklausomybę, kad, kuomet išmuš Maskolijoje visuotinė liuosybės valanda, lietuviai visi drąsiai galėtų parodyti savo norus ir geidavimus ” (191 psl.). Apžvalga, pratęsdama tą mintį, 1895 m. rašo: „Rusijos imperija, kaip Romos imperija, turės žlugti, ir jos tautos . . . padarys savystoves viešpatystes, kuriose bus liuosybė tikėjimo ir sąžinės . . . Tokie laikai rasit jau visai netoli bėra” (192 psl.). Vėbra pripažįsta, kad čia kalbama apie Lietuvos nepriklausomybę, bet jam nepatinka, kad svarbesniu klausimu lieką tikybos ir sąžinės klausimai.”

Valančius, „pasinaudodamas Tilžės dekano J. Zabermano paslaugomis, 1867-1869 m. atspausdino apie 19000 lietuviškų knygų, iš kurių apie 8000 buvo kurstomojo pobūdžio. Valančius J. Zabermanui siuntė pinigus neretai po 1000 rublių iš karto”. Vėbra čia pat 13 išnašoj duoda tokį paaiškinimą: „Caro administracija iš užsienio įvežamas knygas skirstė į dvi kategorijas: uždraustos knygos ir antivyriausybinės arba kurstomos knygos. Nors griežto tų sąvokų turinio apibūdinimo valdininkų raštuose nerandame, tačiau turimi duomenys rodo, kad uždraustomis knygomis buvo vadinamos knygos, spausdintos ne Rusijos imperijoje po sukilimo lotyniška abėcėle, o antivyriausybinėmis arba kurstančiomis — tos, kuriose buvo smerkiama caro vyriausybės politika ir pan.” (165 psl.).

Savo studijoje Vėbra nemaža vietos skiria Valančiui. Jis duoda visą eilę teisingų faktų, kurie rodo tariamą Valančiaus palankumą ir pritarimą caro vyriausybės politikai. Tačiau ir randa jo tai veiklai pateisinimų. Taip pvz. jis, „išlydėdamas kunigų seminarijos auklėtinius, jiems liepdavo nesikišti į politiką, o laikytis savo pareigų: altoriaus ir brevioriaus. Matyt, M. Valančius buvo nusistatęs prieš manifestacijas”, bet čia pat priduria: „o gal iš dalies norėdamas ir išteisinti dvasininkiją ” (115 psl.). Vėbra pažymi, kad „caro vyriausybės aukštieji pareigūnai, nepaisydami Valančiaus tariamo caro rodomo palankumo, „ne visai pasitikėjo M. Valančiumi. Į jo prašymą leisti išvykti į užsienį gydytis Vilniaus generalgubernatorius 1862 m. kovo 21 d. atsakė neigiamai, motyvuodamas tuo, kad, M. Valančiaus „krikščioniškos pastangos” labai esą reikalingos „tvarkai palaikyti” (116 psl.). Vėbra pripažįsta, kad „Valančius laikėsi laviravimo politikos (116 psl.) ir konstatuoja, kad, „nežiūrint visų jo aukščiau išdėstytų faktų, M. Valančius neabejotinai priskirtinas prie opozicijos, nes jis kategoriškai ir ryžtingai gynė katalikų bažnyčios teises ” (118 psl.). Tokias galutinas išvadas apie Valančių Vėbra padarė, atsižvelgdamas į „sudėtingas to meto politines sąlygas” (118 psl.).

Bet Vėbra ne visiems dvasiškiams toks „atlaidus", kaip Valančiui, nors tie dvasiškiai gyveno ir dirbo tokiose pat sąlygose kaip Valančius ir parodydavo tarpais caro okupacinei valdžiai „nuolankumo” dėl tų pačių priežasčių kaip ir Valančius. Vardiniai Vėbra gerokai apvanojo kun. Jakštą Dambrauską ir Tumą Vaižgantą. Jakštui Dambrauskui palankumo carui kaltinimą remia citata, paimta iš jo eilėraščio, parašyto caro Mikalojaus II vainikavimo proga. Tame eilėraštyje autorius prašo caro:

„Pavelyk mums būti katalikais Rymo,
Dievo garbės Bažnyčion netramdyk". (126 psl.).
Vėbra šią citatą paėmė iš 1895 m. nr. 1 psl. 4 Apžvalgos.

Tumui Vaižgantui daromus kaltinimus Vėbra remia citatomis iš jo straipsnių Apžvalgoje ir jo redaguoto Tėvynės Sargo. Svarbiausias ir sunkiausias kaltinimas Tumui Vaižgantui Vėbros grindžiamas šiais Tumo žodžiais: „Politišką Lietuvos neprigulmybę skaitome už tuščią svajonę" (T. Sargas. 1900 m. nr. 12, psl. 4). Tame pačiame straipsnyje Vėbros teigimu Tumas, „pripažįsta Rusijos ciesorių už tikrą savo valdoną” (129 psl.).

Paneigti tų Vėbros kaltinimų negalima. Bet įsigilinus į anų laikų gyenimo sąlygas ir Lietuvos bei pasaulio politinę situaciją, tų kaltinimų negalima pripažinti pagrįstai objektyviais, o kaltinamųjų — nusikaltėliais savo tėvynei, aklais caro bernais, atsižadėjusiais net jo naudai Lietuvos nepriklausomybės. Kaip kalbamų laikų dvasiškija žiūrėjo į carą ir jo administraciją, nekartą jau buvo anksčiau minėta. Caro administracija varžė tikėjimą ir persekiojo tautiškumą. Dvasiškijos leidžiamos spaudos vyriausias šūkis buvo: *katalikystė ir lietuvybė.* Ji kovojo nenuleisdama rankų su tais, kurie kliudė katalikybei ir lietuvybei laisvai reikštis ir vystytis. Pats Vėbra pripažįsta, kad „daugumą sudarė dvasiškija, kuri caro vyriausybės atžvilgiu buvo nusiteikusi opoziciškai” (114 psl.). Jis taip pat konstatuoja, kad dvasininkija „tikybos dalykuose, santykiuose su stačiatikybe . . . buvo ryžtinga ir aktyvi kovotoja” (198 psl.). Dvasininkijos „agitacija prieš cerkvines mokyklas objektyviai žlugdė asimiliacines caro valdžios užmačias” (154 psl.), „katalikų dvasininkijos dalies vykdyta administracinė, antstačiakiška agitacija, subjektyviai turėjusi katalikų tikybos išsaugojimo tikslą, objektyviai suvaidino ir tam tikrą teigiamą vaidmenį . . . nes žlugdė caro valdžios nutautinimo politiką, stiprino neapykantą caro administracijai,

padėjo išjudinti iš abejingumo dalį valstietijos, bendrai Vėbros teigimu „religinis klausimas nemažą vaidmenį suvaidino lietuvių nacionaliniame judėjime" (155 psl.). Jau šios išbarstytos po visą Vėbros studiją mintys apie dvasininkiją griauna jo paties pirmiau minėtą jai kaltinimą, jog ji atsisakanti nuo Lietuvos nepriklausomybės ir carą laikanti savo valdonu. Tas jo kaltinimas, tiesa, skiriamas Jakštui Dambrauskui ir Tumui Vaižgantui, bet kadangi tos mintys buvo skleidžiamos dvasininkijos leidžiamoje spaudoje — Apžvalgoje ir T. Sarge, tai šis kaltinimas sunkia našta gula ant visos dvasininkijos.

Šis kaltinimas išvilktas iš minėto anksčiau 1900 m. T. Sargo ir 1895 m. Apžvalgos. Tačiau dvasininkija savo pažiūros į carą ir Lietuvos ateitį nevynioja į vatą ir visai aiškiai klosto savo spaudoj žymiai anksčiau negu Vėbros nurodytas 1900 m. „nusikaltimas", taip pvz. 1891 m. 24 nr. Apžvalgos „rašoma": „Valdžia, kuri Dievo ir prigimties įstatymus po kojų pamynusi savo paduotuosius visu baisiausiu būdu skriaudžia . . . pareina ne nuo Dievo, bet . . . nuo liucipieriaus arba velnio", o su velniu reikia tik kariauti. 1893 m. Apžvalgos nr. 1 rašoma, kad „tamsesniuose broliuose reikia pažadinti tautiškus jausmus . . . supažindinti su kitų tautų kova už nacionalinę nepriklausomybę, kad kuomet išmuš Maskolijoje visuotinė liuosybės valanda, lietuviai „visi drąsiai galėtų parodyti savo norus ir geidavimus".

1894 m. Apžvalgos nr. 1 skelbia savo veiklos vedamąjį šūkį: Lietuva lietuviams — „Lietuva dėl lietuvių, rašoma joje, užtenka pakęsti įvairius „nuomininkus" (autorius taip vadina okupantus rusus M.K.). Todėl . . . „šalin nuo mūsų tinginystė ir per didi baimė ir tegul mums visada pribūna kantrybė, stiprybė ir drąsybė." Tų pačių 1894 m. Apžvalgos nr. 3 caras vadinamas Neronu, žudžiusiu krikščionis ir šaukiamasi į Dievą, kad jis išgelbėtų iš caro ir jo budelių. Taip Apžvalga reagavo į Kražių skerdynes. Kun. Žebrys, rašydamas apie tas pačias Kražių skerdynes, padarė tokią galutiną išvadą: „Kol bus caras, bus vykdoma Muravjovo politika ir niekas nepasikeis (Vėbra, 122 psl.). Tų pačių metų Apžvalga (7 nr., 53 psl.) nurodo ir caro okupacijos sunkios priespaudos priežastis. „Rusijoje todėl tokia nuožmi priespauda ir katalikai persekiojami, kad čia caras su neribota valdžia. Prūsijoj esą žymiai lengviau, nes čia kaizerio valdžia apribota parlamento. Vėbra čia daro savo tokią išvadą: „Klerikalai manė, kad monarchistinio režimo apribojimas suteiktų laisvės ir katalikų dvasininkijai." (121 psl.).

1895 m. Apžvalga straipsnyje teigė, kad Rusijos imperija kaip ir Romos imperija, turės žlugti ir jos tautos . . . padarys savistovias viešpatystes, kuriose bus liuosybė tikėjimo ir sąžinės. „Tokie laikai reakcijos nuomone . . . rasit jau visai netoli bėra" (nr. 1, psl. 2). Vėbra randa reikalinga pabrėžti, kad Apžvalga čia kalba apie Lietuvos nepriklausomybę, tačiau šio pareiškimo reikšmę stengiasi sumažinti, pažymėdamas, kad Apžvalgai ir čia svarbiausia tikėjimo ir sąžinės laisvė (Vėbra, 192 psl.).

Tad iš čia mano paduotų citatų kiekvienam turi būti visai aišku, kad Vėbros Jakšto Dambrausko ir Tumo Vaižganto kaltinimai nepagrįsti, tendencingi. Jis čia, daugelyje vietų būdamas objektyvus, atidavė duoklę Kremliui.

Steponas Kairys savo atsiminimų „Lietuva budo" tome pradeda atrasti katalikų spaudoj ir veiksmuose ir teigiamybių. „Iš visų T. Sargo nuopelnų katalikybei ir tėvynei būčiau linkęs laikyti bene svarbiausia tai, kad jis paskatino ir padėjo mūsų kunigijai persiorientuoti iš lenkiškai poniškojo į lietuviškai kaimiškąjį frontą. Tas nuopelnas derėtų pažymėti pomirtinio laikraščiui paminklo granite." (360 psl.). Sveikintinas ir šis Kairio objektyvumo spindulėlis. Bet gaila, kad Kairys nepanorėjo mesti akies kiek atgal. Lietuvybę pradėjo ginti, skleisti praktiškai gyvu žodžiu ir raštu kunigai jau tuomet, kai kitų pažiūrų žmonės lyg vandens įgėrę vienas kitas labai nedrąsiai jos reikalu prabildavo. Apie tai jau buvau rašęs šiame straipsnyje anksčiau. Tai patvirtina ir Juozas Lingys savo straipsniu „Kultūrinės priešaušrio gadynės uždaviniai". Šiame savo straipsnyje Lingys rašė: „Liaudies šivetimo uždavinį atlikti priešaušrio laikotarpis yra davęs ne mažą būrį švietėjų, kurių didesnę grupę sudarė kunigai". To laikotarpio jis nurodo tokius vyrus: Lauryną Ivinskį, kun. A. Kairį, kun. Baranauską, vysk. M. Valančių, kun. T. Juzumą, kun. Skrodskį, kun. Katelę, kun. Tatarę-Totoraitį, kun. M. Sederevičių (Lingys čia paduoda klaidingą jo pavardę, rašydamas Sidaravičius. Pats Sederavičius pasirašydavo zanavykiškai Sederevičius) ir kun. Silvestrą Gimžauską. Baigdamas savo straipsnį, Lingys rašo: „Čia suminėti liaudies žiburiai yra tik nedidelė saujelė tų pasiryžėlių, kurių daugelį mes šiandien jau užmiršome, bet kurie atliko didelį kultūrinį darbą. Jie, nesiekdami jokios garbės, nesiekdami jokių politinių tikslų, mokė lietuvį skaityti, lotynų raidėmis spausdintu žodžiu žadino tautos sąmonę, darė liaudį atsparią prieš rusinimo ir lenkinimo politiką. Iš jų be jokių pretenzijų pasėtos sėklos ilgainiui

išaugo ne vienas tų didžiųjų patriotų, kurie paskui ant savo pečių vilko visą tautos atgimimo ir valstybės atstatymo darbą.”

Priešaušrinė gadynė neiškrito iš dangaus. Ji turėjo taip pat savo gimdytojus. Kai kuriuos jų čia paminėsiu. Tai buvo kun. Strazdas-Strazdelis, kun. Liudvikas Jucevičius — Liudvikas iš Pakievio, vėliau metęs kunigystę, Dionizas Poška, Simanas Daukantas, kun. Antanas Mackevičius ginklu mėgino iškovoti Lietuvai laisvę, panaikinti baudžiavą ir žemę išdalinti žmonėms. Vysk. Valančius, kun. Baranauskas, kun. Vienažindys pradėjo dirbti tautinį darbą dar prieš priešaušrinę gadynę ir tęsė jį priešaušrinėj. Šitą nuopelną kunigams pripažino ir toks atkaklus jų priešas dr. Jonas Šliupas.

Steponas Kairys pripažino dar vieną nuopelną kunigams. 1905 m. „Didžiajame Vilniaus seime”, rašo Kairys, „kun. Būčys, tardamas žodį jame dalyvavusių kunigų vardu, pasisakė už nekruviną revoliuciją ir už Lietuvos autonomiją” (361 psl.). Būčio pasiūlymą priėmė visas seimas. Čia turiu atitaisyti Kairio klaidą. Būčys kalbėjo ne kunigų vardu, bet krikščionių demokratų, kurie buvo susiorganizavę Seimo metu. Kr. Demokratų tarpe kunigų buvo nyki mažuma. Absoliutinė didžiuma buvo pasauliečiai. Krikščionys demokratai buvo sudarę didelę frakciją.

Steponas Kairys sunkiai iškošė dar vieną nuopelną bent kunigų daliai. . į akį krinta”, rašo jis, „jaunosios kunigijos atsiribojimas nuo senosios bent vienu atveju. Ji, žadindama „lietuvystę”, nugara atsisuko lenkiškumui, dvarui ir bajorams.” Kairys pripažįsta, kad nėra skaitęs nei Apžvalgos, nei viso Tėvynės Sargo. Ir vis dėl to padarė minėtą išvadą ir bendrai neišstudijavęs reikiamos dokumentinės medžiagos katalikiškąją srovę nucharakterizavo tamsiausiomis spalvomis (352 psl.). Štai keli to pavyzdžiai.

„Kadangi klerikalų partija, sako atatinkama rezoliucija, yra retrogradiška (atžagareiviška) iš politiškos, visuomenės ir tautos požiūrio, progreso ir kultūros darbe visuomet stato kliūtis ir, kovodama su kitomis partijomis, priėjo iki denunciacijos, suvažiavimas nutaria nevesti su klerikalais jokių bendrų reikalų ir kovoti su jų kenksminga įtaka.” Šioje rezoliucijoje nepasakyta, kur ir kada minėta klerikalų partija griebėsi denunciacijos (338 psl.). „Kunigija tiek politiniu, tiek socialiniu atvejais rikiavosi tamsios reakcijos fronte” (362 psl.). „Didžioji dalis dvasininkijos nebuvo liaudies sąjungininkais” (363 psl.). „Sargiečiai nesikėsino nei į politines krašto būklės esminį pakeitimą, nei į socialinės santvarkos perdarymą.

piktai puldami tuos, kurie gyveno tomis „beprotiškomis svajonėmis". Jei pažiūrėsime į ano meto dvasininkijos veidą apskritai ir ypač į bažnyčios vadovybę, tai jos galvosena ir jos socialinės simpatijos (bent daugumo) krypo praeitin. Klerikalinė srovė savo visuma tuomet buvo geresniu atveju konservatyvi, blogesniu — socialiai ir politiškai reakcinė" (Lietuva budo, 364-5 psl.). Stambus mūsų socialistų lyderis A. Janulaitis rašė: „Jau ne kartą buvo rašyta D. B. (Darbininkų Balse) 1905 m. nr. 4 apie mūsų kunigus, kurie pildo žandarų, šnipų ir išdavikų amatą. Jų skaitlius didinasi ir dauginasi" (S. Kairio Tau Lietuva 137 psl.). Pridėjus jo kunigų vertinimą prie tokio pat jų S. Kairio vertinimo, turėsime pilną socialistų kunigų vertinimo vaizdą. Turime čia du kunigų vertinimus — socialistų lyderių S. Kairio ir A. Janulaičio ir iš antros pusės R. Vėbros, rašiusio savo studiją Lietuvoje bolševikų kontrolėje. Vertinimai nepalyginami. Vėbra nesigailėjo kunigams botago, bet jo vertinime yra daug šviesių prošvaisčių, daug objektyvumo. Jis, juos vertindamas, kreipė ne maža dėmesio į gyvenamas tuo metų aplinkybes. Socialistų gi vertinimui užteko sutanos. Ji viską nulėmė. Ji buvo svarbiausias dokumentacijos šaltinis ir kovos kunigijai priežastis. Tačiau save išplakt už tokį pat nusikaltimą, kaip klerikalų ne tik neišplakė, bet rado argumentų išsiteisinti. 1907 m. Krokuvoje vyko Lietuvos socialistų suvažiavimas. S. Kairio teigimu „tai buvo vienas geriausiai paruoštų, labiausiai brendusių ir darbingų partijos suvažiavimų." Tame suvažiavime buvo svarstoma ir Lietuvos laisvės klausimas. Buvo nutarta: „savo politiškos programos statyti — demokratišką respubliką ir politiškąją Lietuvos autonomiją". Suvažiavime buvo dvi tendencijos: autonomistų ir federalistų, kurie reikalavo „savistovios demokratiškos respublikos, susidedančios iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų šalių, paremtos ant liuosos federacijos." Laimėjo autonomistai. Rezoliucijoje buvo nurodytos autonominės Lietuvos kompetencijos. Jų tarpe nebuvo „seimo teisės leisti įstatymus ir bei nustatyti konstuticijos — svarbiausių' suverenaus krašto požymių". Suvažiavime dalyvavo pilnateisių delegatų 22, o balsavime dalyvavo 19. Už rezoliuciją balsavo 11, prieš 5 ir susilaikė 3. S. Kairys ilgai teisina balsavusius prieš rezoliuciją. Kairys baigia tokiu jų pateisinimu: „Tačiau, kad ir buvo partijoje nepriklausomybės priešų ir nedalomosios Rusijos šalininkų, bet jų bent dalis tik dėl to buvo priešais, kad esamoje padėtyje nematė galimybės patikrinti Lietuvai nepriklausomybės, atseit, vadovautasi taktikos motyvais. (Kairio Lietuva budo 228-30 psl.).

Tais pačiais taktikos motyvais ir kunigai vadovavosi, kai pasisakydavo prieš nepriklausomybę ar autonomiją šiuo momentu. Ir jie nematė galimybės patikrinti esamose sąlygose Lietuvai nepriklausomybės. O tačiau tie argumentai socialistams buvo galima naudoti, kunigams gi draudžiama. Du mastai. Quod licet lovi, non licet bovi.

Visos čia minimos lietuvių politinės grupės, buvusios Pirmojo Didžiojo karo metu Lietuvoj, vieningai kovojo už Lietuvos laisvę. Kiek kitaip šj klausimą sprendė tos pačios grupės, atsidūrusios Rusijoje. Jos suskilo į du priešingu bloku: už nepriklausomybę ir prieš ją. Seime buvo šios grupių frakcijos: 1. Katalikų, 2. Kr. demokratų, 3. Nepartinių ir 4. Tautos pažangos. Jos balsavo už Lietuvos nepriklausomybę. Prieš ją balsavo 5. Santaros, 6. Liaudininkų, kurie tuomet buvo pasivadinę socialistais liaudininkais ir 7. Socialdemokratų. Tiesa, į Seimą buvo pakliuvęs ir vienas bolševikas — Rekašius. Bet jis pirmame Seimo posėdyje, išdrožęs charakteringą bolševikinę kalbą, iš Seimo išėjo. Toj pačioj kairiojoj salės pusėj pasiliko kariai. Karių Seime buvo apsčiai, bet ne visi telkėsi karių grupėje. Jie buvo beveik visose frakcijose. Vadovaujama Nagevičiaus, karių grupė laikėsi su kairiaisiais, nepaisydama savo vado priešingo nusistatymo. Šiandien kairieji aiškina, kad jie taip pat buvę už nepriklausomybę. Bet kai kurie įvykę tą tragiškąjį momentą faktai ką kita sako. Sunku būtų pasakyti, ar visi, ar tik kai kurių frakcijų dalis gerai suvokė skirtumą tarp vienos ir kitos rezoliucijos. Taip pvz. Zaskevičius, vėliau Lietuvos armijos generolas, pareiškė, kad nors jis esąs kitokios nuomonės, bet balsavęs už nepriklausomybininkų rezoliuciją, nes to reikalavę jo rinkėjai. Jis pats su kitais kairiaisiais apleido Seimo salę. Nagevičius su kitais 3 kariais pasitraukė iš savo vadovaujamos karių grupės ir perėjo prie pačios dešiniausios katalikų frakcijos, kuri oficialiai vadinosi lietuvių tautos katalikų frakcija. Bet svarbiausias buvo M. Sleževičiaus tartas žodis prieš apleidžiant Seimo salę. Jis tarp kita ko pareiškė iš tribūnos: „Jei mes statysim tik apsisprendimo reikalvimą, tai rusai manys, kad mes dar patys nežinome, ko norime. Reikia reikalauti apsisprendimo ir nepriklausomybės.” šie faktai galutinai užkerta kelią kairiesiems skelbti abi rezoliucijas savo turiniu esminiai nesiskiriančiomis.

Jeigu kunigija ir katalikai pasauliečiai, kairiųjų vadinami klerikalais, dirbo išvien su visomis kitomis politinėmis grupėmis kovoje už Lietuvos nepriklausomybės atstatymą ir dabar dirba kartu su jomis Lietuvos laisvinimo darbą, tai kyla klausimas, iš kur atsirado kunigijos ir katalikų kairiuosiuose ta jų neapykanta ir ujimas. Steponas Kairys

baigia savo Lietuva budo šiais žodžiais: „Socialistinis Lietuvoje sąjūdis . . . neklysiu pasakydamas, kad kaip tik jis daugiausia bus padaręs aname laikotarpyje, kad Lietuva tinkamai pasiruoštų pirmajam jos bandymui laisvę atgauti" (367 psl.). Čia reikėtų ieškoti tiems liūdniems faktams šaltinio. Be abejo, nepasiliko be įtakos ir tos to meto kovos tarp katalikų ir socialistų. Bet svarbiausia priežastis pretenzijas iškelti į pirmas vietas. Tų pirmų vietų jiems niekas ir neginčija, kur jie jas pelnė.

Tautos susiskirstymas skirtingomis politinėmis grupėmis — ne vienos dienos darbas. Lietuvių tautoje jis prasidėjo dar toli prieš priešaušrinę gadynę. Aušra (1883-86 m.) buvo visų patriotų laikraštis. Joje tilpo visų politinių nusistatymų žmonės. Gal dėl to J. Totoraitis ją vadina tėvynės meilės laikraščiu. (J. Totoraitis, Lietuvos atgimimas, Čikaga, 126 psl.). Po Aušros jau pradėjo dygti srovinė spauda. Varpas (1889-1906) davė demokratų partiją, iš kurios išniro valstiečių sąjunga ir potencialiniai liaudininkai. Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga (1890-96 m.) ir Tėvynės Sargas (1896-1904 m.) potencialinių krikščionių demokratų laikraščiai ir Darbininkų Balsas (1901-1906 m.) socialdemokratų laikraštis. Tuo pačiu metu pradėjo kurtis ir politinės partijos. Socialdemokratų partija susikūrė 1893 m., o savo programą paskelbė 1896 m. Liaudininkai pasirodė su savo programa 1902 m. Krikščionių demokratų partija su savo programa pasirodė 1904 m. Tai jauniausia partija. Bet jauniausioji aplenkė visas senesniąsias. Liaudininko Petro Rusecko teigimu „Tėvynės Sargas spaudos draudimo gadynėj kaikurj laiką (visą savo gyvenimo metą M. K.) buvo labiausiai išsiplatinęs laikraštis ir, liaudj šviečiant, tautišką sąmonę žadinant, suvaidino žymų vaidmenį (1928 m. vasario 16, 10 metų Lietuvos nepriklausomybės sukaktuvėms paminėti. Lietuvos Šaulių Sąjungos leidinys. Petro Rusecko straipsnis Lietuvos nepriklausomybės idėja iki Didžiojo karo). Tame pačiame straipsnyje štai ką rašo P. Ruseckas: „Pirma politiškoji Lietuvos organizacija, kuri ryškiai į savo programą įrašė Lietuvos nepriklausomybės idėją, buvo Lietuvos socialdemokratų partija. Padarė ji tai Vilniuje 1896 m. gegužės mėn. Tačiau partija tos idėjos grynu pavidalu išsilaikyti nesugebėjo; jau kitais metais atsisako nuo aiškios Lietuvos nepriklausomybės, aptemdindama ją federacija su kitomis tautomis." P. Ruseckas čia paduoda ir to nusileidimo priežastį: „Kai tais laikais buvo nustelbta nepriklausomybės idėja autonomijos idėja, kalta čia pašalinė įtaka: demokratiški bei revoliuciniai tų laikų Rusijos sluogsniai buvo griežtai nusistatę prieš bet kokią, o ypač Lietuvos,

separaciją, aiškindami, kad atnaujintoj Rusijoj būsią visiems gera, o Lietuvos nepriklausomybės pageidavimas esąs tik . . . šovinistinis ir reakcinis". Ta Rusecko nurodyta priežastimi sunku patikėti. Socialdemokratai kovoje už savo idealus visuomet rodė daug drąsos ir pasišventimo. Kas jiems nepatiko ir prieš tai negalėjo kovoti viešumoje, kovojo pogrindyje. Čia gi jie be kovos pasidavė ir pasuko į kitas vėžes. Tikroji to pasukimo priežastis buvo raudonosios Rusijos revoliucijos sluogsnių teigimas, kad atnaujintoje Rusijoj visiem bus gera gyventi, jaukiau negu nepriklausomoj ar autonominėj Lietuvoj. Ir jie apsisprendė pasilikti atnaujintoj Rusijoj. Kalbu čia apie socialdemokratus, Pirmojo Didžiojo karo metu buvusius Rusijoj. Kad jie pirmieji įsirašė į savo programą Lietuvos nepriklausomybę, jiems garbė. Jų stambus nuopelnas. Tuo nuopelnu nieks jiem neneigė ir dabar neneigia. Tik labai gaila, kad jie to savo nusistatymo neišlaikė ligi galo.

Lietuvos politinės grupės negali pasigirti savo sugyvenimu. Dažnai tarpusavy kovojo, žiūrint iš tolo, ypač praslinkus gerokam laikui, dėl menkniekio. Bet reikia džiugiai pripažinti, kad, kur iškildavo Lietuvos laisvinimo reikalas, jos lengvai surasdavo bendrą žodį, bendrą veiksmą. Niekada Lietuva negyveno tokių sunkių laikų, kaip gyvena dabar. Tad dabar tas bendras žodis ir bendras veiksmas keleriopai reikalingesnis negu ankstyvesniais laikais. Nesuradus jų, tapsime raudonojo bolševikinio okupanto talkininkais.

KRYŽIUOJAMOJI LIETUVA

Kas yra Lietuva, kur yra Lietuva, ne vienam skaitytojui kils tokis klausimas, paskaičius straipsnio antgalvį. Suprantu. Lietuvai šiandien rekomendacija reikalinga. Ne geografams, ne politikams ir dar tolimų kraštų žmonėms ji dažnai arba mažai arba ir visai nežinomas kraštas. JAV nuo seno gyvena arti milijono lietuvių. Dabartiniu metu JAV spauda nemaža apie Lietuvą parašo. Bet atsarga gėdos nedaro. Rekomendacija nepakenks. Artimesnė pažintis užsimegs. O buvo laikų, kada tokia rekomendacija jai buvo nereikalingas dalykas. Apie ją visas pasaulis žinojo. Ji savo galybe ir darbais labai gražiai užsirekomendavo. Tai buvo viduriniaisiais amžiais. Lietuva buvo tada galingiausių valstybių eilėj. Jos pažinties, giminystės ir globos arba bent simpatijų jieškojo visos valstybės. Jos ribos tęsėsi nuo Baltijos ligi Juodosios jūros. Nuo jos kalavijo nekartą drebėjo Maskvos sienos. Bet „silpnas kelias, tvirtas griūva". Gyvenimo žiaurus malūnas sumalė ir ano meto Lietuvos galybę ir jos garsą. Sumalė Lietuvą, kaip valstybę, bet ne lietuvių tautą. Ji pradėjo iš naujo savo gyvenimą kietą ir sunkų, bet garbingą ir patrauklų. Ji kuria savo prarastą garbę ir naujo, nenuleisdama rankų ir nepaisydama aukų, kovoja už savo teises gyventi laisvai, kas skirta yra Dievo kiekvienai tautai. Ji kalba, siekdama šių savo tikslų, iš kiekvienos tribūnos, skelbdama padarytą ir daromą jai nežmonišką skriaudą ir kviesdama kilnaširdžius skaitytojus į talką už tiesą ir teisingumą, už Dievo tvarkos atstatymą. Aš džiaugiuos gavęs tą tribūną ir APOSTLE skiltyse. Lietuva yra katalikų kraštas ir katalikų tauta. Lietuvių tautoj 96% katalikų, Lietuvos gi respublikos gyventojų — 83%. Katalikuose Lietuva randa daugiausia nuoširdaus nesuinteresuoto pritarimo, simpatijų ir pagalbos. Aš neabejodamas tikiu, kad ir APOSTLE skaitytojų tarpe surasiu gyvą atbalsj ir giminišką širdžių ryšį užmegsim, nes tie patys katalikai esam, o kaip tokie visi kuriam žemėje dangaus karalystę, kuri negalima be tiesos ir teisingumo, be broliško bendravimo ir tarpusavės veiklios meilės.

Kur bėga Šešupė, kur Nemunas teka,
Ten mūsų tėvynė graži Lietuva.

Taip nusako Lietuvos geografinę padėtį Lietuvos didžiausias poetas monsinjoras Maironis. Nemunas ir Šešupė — poetų mėgiamiausios Lietuvos upės. Nemunas, skeldamas Lietuvą į dvi dalis — šiaurės ir pietų Lietuvą, savo vandenis meta į Baltijos jūrą, kuri skalauja Lietuvos šiaurės vakarų pakraštį. Tuo būdu Lietuva yra atsidūrusi tarp dviejų didžiųjų ir neramiausių tautų — germanų ir slavų. Jos nuo amžių kovoja tarpusavy, norėdamos viena kitą suryt, nes abi militariškiausios Europos tautos, germanai vis veržDamiesi į rytus — drang nach osten, o slavai — į vakarus. Malasi viena kitą, bet mala ir kitas tautas, kurios pasipainioja jų grobuoniškos žygiuotės pirmyn kelyje. Jodvi sumalė, kaip tos negailestingos girnos, daug kraštų, sumalė ir jau minėtą Lietuvos galybę ir garbę. Caro Rusija save vadino 120 kalbų valstybe, vadinasi, tiek ji buvo jėga pagrobusi tautų. Raudonasis caras Stalinas dar daugiau galėtų tokių pavergtų tautų prisiskaityti. Juodasis germanų aras taip pat turi tokių tautų nemaža prispaudęs savo sparnais. Ir vienas, ir kitas siekia savo aukas padaryti savo kruvinų žemių trąša — išplėšt joms jų gimtąją kalbą ir tikybą ir suliedint su jų tauta tiek, kad jokio skirtumo nepasiliktų ir net jokio atminimo apie jų praeitį. Lietuvą pavyzdžiui caro laikais rusai vadindavo — „nuo amžių rusiška žeme"
— iskoni ruskij kraj”. Stalinas taip pat taip „taiso" Lietuvos istoriją, kad galų gale Lietuva atrodys rusiškesnė už pačią Rusiją. Jis net įveda rusų kalbą, ko neįstengė padaryti juodasis caras, pavartojęs visas prievartos galias, kokių pasaulis nebuvo girdėjęs. Kiekvienas priešas gerai žino, kad tautą tik tada suvirškins, kai liks be savo kalbos, be savo vadų — inteligentų ir kaip be dvasinio skurdo dar medžiaginiame ją skandins. Visi tie metodai visų prieš buvo taikomi ir pavergtajai Lietuvai. Jie padarė Lietuvai daug neatitaisomų skriaudų. Jie Lietuvos gyvenimą jos pačių vaikų krauju nulaistė gausingai ir ugnimi nudegino. Visai teisingai sakoma, kad Lietuvos istorija krauju ir ugnimi rašyta. Ji daug savo sūnų nustojo kietuose apsigynimo karuose. „Daugel krito sūnų, kaip tų lapų rudens" guodžiasi senovę prisiminęs jau minėtas poetas Maironis. Galinga ir didi buvo Lietuva. Viduriniaisiais amžiais ji vaidino labai svarbų vaidmenį Europos gyvenime. Lietuva, būdama tarp minėtų dviejų milžinų — germanų ir slavų-rusų, kurie visą istorijos bėgį jieško svetimo kraujo ir svetimų gyvybių savo gyvenimui turtinti ir plėsti, vaidino valstybės buferio vaidmenį. Vakarų Europą ji gynė nuo

neramiųjų rusų, totorių ir kitų anų laikų veržliųjų tautų, kurios veržėsi į vakarus, turtų, vergų ir žemių jieškodamos. O iš vakarų laikė germanus, kurių lig šių laikų pasiliko tas pats šūkis — drang nach osten — pirmyn į rytus. Lietuva savo krauju, savo vaikų gyvybėmis ir savo saugumu pirko savo kaimynams iš vakarų ir iš rytų ramybę ir saugumą. O pati iš jų ne padėką, bet neapykantą ir kerštą laimėjo, nes ji buvo stipri kliūtis jų grobuoniškiems tikslams pasiekti.

Taip amžiams slenkant, Lietuva neišlaikė tų girnų, į kurių tarpą ją gyvenimas įstūmė. Kaimynai iš vakarų ir iš rytų pradėjo stiprėt, Lietuvą gi nuolatiniai karai ir puolimai silpnino. Jėga pradėjo laužti jėgą. Ir visai suprantama. Juk buvo momentų, kai nedaug lietuvių gyvybių pasilikdavo. Pagal istorikų teigimą po rusų caro Jono Žiauriojo įsiveržimo Lietuvon, karui pasibaigus, lietuvių galima buvo surasti tik nedideles kuopeles po miškus ir balas išsislapsčiusiais. Visa Lietuva buvo nuteriota. Kaimai ir miestai buvo išgriauti ir išdeginti. Tada dūmais buvo paleistas ir Vilnius, Lietuvos sostinė, o gyventojai ar išskersti, ar vergais į Rusiją išgabenti. Ir tos jėgos buvo nelygios. Lietuva savo skaičium gyventojų buvo žymiai mažesnė negu rusai ir germanai. Jei ji ilgus laikus sugebėjo jiems atsispirti, tai tik savo organizaciniais gabumais ir savo laisvės ir savo tėvų žemės meile, iš kurių savo jėgas sėmė. Tas malūnas sumalė visai ir kai kurias lietuvių tautos šakas. Jotvingius sunaikino slavai, o prūsus — germanai-kryžeiviai. Jotvingių vardas tik istorijoj pasiliko, o sunaikintų prūsų vardu pasivadino jų duobkasiai germanai. Tik žmonių pavardės ir vietovardžiai lig šiol garsiai liudija, kad čia lietuvių gyventa. Tų liudininkų pilna netik nuo Lietuvos sienos ligi Karaliaučiaus, bet ir už jo dar toli į vakarus Berlyno link, kaip Pamary, kurį vokiečiai Pomernu pakrikštijo, tokių liudininkų pasitaiko nemaža. Hitleris tos liudininkų kalbos, tos nemalonios ir negarbingos praeities pakęst negalėjo. Jis užsimojo ir tuos pėdsakus išrauti su šaknimis. Bet pirma pats žuvo, negu savo pirmatakų pradėtąjį darbą baigė. Hitleris Vokiečių imperatorių paliktus senus lietuviškuosius vietovardžius ir lietuviškas pavardes, kad jau lietuviškai ir nebekalbančių žmonių naikino, norėdamas istoriją apgaut ir įrodyt, kad Prūsai — Mažoji Lietuva yra „nuo amžių vokiškas kraštas". Likimas tuos kraštus laikinai atidavė į Stalino rankas. Stalinas dar uoliau ėmė visa krikštyt rusiškai, kad įrodytų, kad čia ne Lietuva, bet „nuo amžių rusiška žemė". O Apvaizdos akis budriai seka, ir Dievo teisingumas budi . . . Dar prie Karaliaučiaus pasitaiko vietų kur yra lietuviškai kalbančių apie 70% gyventojų. Tilžės apylinkės lietuviai man pasakojo: „Čia Lietuva, bet tik Mažoji. Nuvažiuokit apie Karaliaučių — ten rasit didžiąją Lietuvą, ten ne tik seni, bet ir maži dar lietuviškai kalba".

Aštuoni šimtai žiaurios germanų okupacijos ir kietos jos girnos dar kietesnio lietuvio neįstengia sumalti.

Po mažo posūkio į nūdienius lietuvio vargus vėl grįžkime į anuosius Lietuvos sutemų laikus. Lietuva matė viena nebeatlaikys priešų spaudimo. Šalia jos buvo dar vienas kaimynas — Lenkija, tokie pat slavai, kaip rusai ir tokie pat Lietuvai, kai ir anie, tačiau ji buvo atsidūrus tokioj pat priešo naikinamojoj ugny, kaip ir Lietuva. Germanas vis mažino ir mažino jos žemes, sau pasigrobdamas, ir naikino nuolatiniais savo puolimais. Nuo bendro priešo atsigint Lietuva sudarė su Lenkija Uniją. Tai Unijai davė savo karalių — Jogailą, kuris pradėjo dinastiją, davusią suvienytom valstybėm aukso laikus. Unija pratęsė gyvybę apie pusantro šimto metų. Tiek ji davė Lietuvai, bet nemaža ir nuostolių padarė. Lenkams pavyko patraukti ir sulenkinti Lietuvos inteligentijos didžiumą. Nors ir po Unijos Lietuva pasiliko tokia pat valstybė, kaip ir prieš Uniją buvusi, nes susivienijusias valstybes jungė tik karaliaus vainikas, valstybių gi santykiai ir jų santvarka pasiliko senoviški, Lenkija iš Lietuvos visokiais būdais paveržė didelę teritorijos dalį. Dar skaudžiau ir nuostolingiau — Lenkija sugebėjo įkalbėti pasauliui, kad Lietuva tai ne Lietuva, bet Lenkija. Kad lietuvių bendrai nesą. Yra tik lenkai, kurie vadinasi lietuviais. Tai apgaulei pasidavė ir JAV. Kai prasidėjo lietuvių emigracija į JAV, pirmuosius emigrantus lietuvius amerikiečiai pravardžiavo paliokais. Didieji lietuviai kaip Adomas Mickevičius, generolas Tadas Kasciuška, kuris JAV-ėms nemažiau nusipelnė kiek ir savo Tėvynės Lietuvos laisvę gindamas ir kurį dėkingosios JAV-ės įvairiais paminklais pagerbė, ir šiandien lenkais laikomi. Nedaug kas žino, kad tai lietuvių esama. Kai po pirmo pasaulinio karo Lietuva kovojo už savo nepriklausomybę, turėjo daug darbo pasauliui įrodyti, kad ji ne Lenkija, bet skirtingas nuo jos kraštas. Visa tačiau viršijo įsigalėjusi Lenkijos vidaus politikoje anarchija. Ji sutrumpino susivienijusių valstybių — Lietuvos ir Lenkijos laisvojo gyvenimo dienas. XVIII amžiaus pabaigoj susitariusios Rusija, Vokietija ir Austrija Lietuvą-Lenkiją okupavo ir pasidalino jų žemes tarp savęs. Lietuva ne tik nustojo savo nepriklausomybės, bet ir tauta buvo padalinta tarp dviejų okupantų — dalis pirmiau užgrobta buvo Vokietijos, su žymesniais miestais — Tilže, Klaipėda, ir Karaliaučium, kita dalis dabar pateko Rusijai. 120 metų truko ta Rusijos okupacija. Lietuvai teko nešti nepaprastai sunkus Rusų caro jungas. Rusas ne tik Lietuvos vardą išbraukė iš žemėlapio, bet užsimojo ir lietuviškąją sielą lietuviui išplėšti bei katalikų tikybą, kurią lietuvis taip myli, ir pakeisti ją pravoslaviškąja — ortodoksų tikyba.

Štai kur yra Lietuva — kryžiaus kelyje: visą savo gyvenimą tik dėl Dievo ir savo tėvynės meilės jai lemta eiti sunkų, erškėčiuotą ir kruviną kryžiaus kelią. *Kryžiaus kelias* tai Lietuvos gyventas ir gyvenamasis kelias. Kelias į Golgotą.

KAS YRA LIETUVA

Rusas, paglemžęs Lietuvą, pradėjo visu įtūžimu varyti joje savo eksterminacinę politiką. Jam maža buvo ją išbraukti iš pasaulio valstybių tarpo žemėlapy. Jis siekė visomis priemonėmis ir lietuvių tautą iš gyvųjų tarpo išbraukti. Fiziško genocido, tautų naikinimo ir žiaurūs carai nemėgino savo tikslams vartoti. Bet jie vartojo pavergtosios tautos sielai genocidą. Jie atėmė iš lietuvio mokyklą. Mokykloje, pradedant pradžios ir baigiant aukštesniaja, mokinys negalėjo išgirsti lietuviško žodžio nei išmokti net melstis lietuviškai iš lietuviškos maldaknygės. To maža. Jam pagailo ir rusiškos mokyklos lietuviui. Rastą Laisvosios Lietuvos universitetą Vilniuje jis išgabeno į Rusiją. Toli gražu ne visos apskritys turėjo gimnazijas. Vilkaviškio apskritis gavo ją tik prieš patį didjįį karą. Mariampolės apskritis mergaičių gimnazijos nesulaukė. Pradžios mokyklą teturėjo tik kas kelintas valsčius. Mokyklos buvo mažos. Mano lankomoj mokykloj tilpo vos dvidešimt mokinių. Kiti turėjo augti be mokyklos. Rusui, anot vysk. Baranausko, parankiau ir naudingiau buvo laikyti Lietuvą „tamsią ir juodą". Gimnazijos buvo sutvarkytos taip, kad lietuvio vaikui buvo sunku į ją bejtilpti. Atėmęs mokyklą, atėmė iš lietuvio ir spaudą. Per 40 metų jam neleido ne tik laikraštį turėti, bet net kalendorių, elementorių, maldaknygę. Maldaknyges atiminėjo žandarai iš žmonių, einančių į bažnyčią, čia pat prie bažnyčios durų. Tai turėti buvo kriminalinis nusikaltimas. Už tai baudė kalėjimu ir net Sibiru. Lietuvis negalėjo savo krašte jokios net žemesnės valstybinės vietos gauti — kaip pvz. policininko, pradžios mokyklos mokytojo, valsčiaus raštininko ir t.t. Visa tai užėmė rusai. O rusai valdininkai Lietuvai buvo specialiai auklėjami. Tai buvo pravoslavijos ir rusifikacijos misionieriai. Pasiliko tik kunigas savo krašte, bet ir jo veikimą taip aprėžė, kad sunku buvo ir savo pareigas atlikti. Pamokslus galėjo tik skaityti ir tik iš rusų valdžios aprobuoto pamokslų vadovo, kuris buvo prie sakyklos prirakintas. Šventadieniais buvo bažnyčioj eilė šnipų ir, jei kuris susekdavo kunigą kiek iškrypusi iš valdiško pamokslo, jis buvo baudžiamas arba kalėjimu, arba buvo draudžiama jam dirbti bažnyčios darbą. Tokie „nusikaltė-

liai” dažniausia tuomet emigruodavo į JAV-es. Į svetimą parapiją išvykti kunigas be gubernatoriaus leidimo neturėjo teisės. Ne tik naujas statyti, bet net senas remontuoti bažnyčias buvo draudžiama. Be gubernatoriaus leidimo kryžiaus negalima buvo pastatyti. Ta pati politika buvo varoma ir su lietuviais germanams atitekusiais, bet kiek gudresnė, už tai ir pavojingesė. Lietuvių tauta okupacijose buvo įstatyta okupantų į tokias sąlygas, kad atrodė jai tik mirti pasiliko galimybės. Lietuvis visa tai matė. Jis žinojo, kas jo laukė. Jis jautėsi kaip avinėlis, vedamas į skerdyklą. Bet jis nėjo kaip avinėlis. Jis pasipurtė ir šūktelėjo kartu su poetu vyskupu Baranausku — „kad tu, gude, nesulauktum, nebus kaip tu nori.” Ir prasidėjo nelygi kova, kova Dovydo su Galiotu. Katras katrą. Lietuvyje senoji didvyrio dvasia neišblėso. Ji palaikė toj kovoje meilė, kuria jis mylėjo ir savo skriaudžiamą ir niekinamą bei naikinamą tėvynę, ir katalikų Bažnyčią, ir savo Dievą, į Kurio rankas atidavė savo likimą ir iš Kurio tikėjosi susilaukti išgelbėjimo iš rusiškos vergijos. Kalbėtoji meilė, savo teisių gilus supratimas ir gerbimas ir nenumaldomas troškimas laisvės, kaip didžiausios Dievo dovanos, duotos žmogui žemėje, jį sulaikė nuo buhalteriško kovojančių šalių jėgų skaičiavimo. Jis žinojo, kad Dievas jo pusėje ir kad teisingumas su juo. To jam pakako. Su šūkiu lūpose — „Dievas su mumis”, „kas bus, kas nebus, o lietuvis nepražus”, jis stojo į nelygią, bet atkaklią kovą su Rusijos milžinu ir per 120 metų po labai didelių aukų ją laimėjo. Stojo į kovą visuose frontuose, kur buvo rusiško kardo užsimota kirsti į gyvybinį lietuviškąjį centrą.

Lietuva vadinama jauniausia krikščioniška tauta Europoje, o tačiau ta jauniausioji katalikiškoji lietuvių tauta šiais metais švenčia septynių šimtų metų sukaktį nuo pirmojo jos karaliaus Mindaugo su savo šeima ir dvaru katalikų tikėjimo priėmimo. Bet tas naujasis tikėjimas negreit paplito po visą tautą. Tai įvyko dėl to, kad germanai puolė ją krikštyti ne Bažnyčios nustatytu būdu, bet karu, paties lietuvio krauju, ugnimi, moterų grobimu ir prievartavimu, lietuvių vergais vertimu ir t.t. Tokiam „krikštui” Lietuva pasipriešino visomis jėgomis. Kai penkioliktojo amžiaus pradžioj Lietuvos valdovas Vytautas Didysis sutriuškino germano jėgas Žalgirio-Griunvaldo laukuose, nusikratė tuo metu ir nešamu lietuviams germanišku „krikštu”. Vokiečių galybės panaikintojas Vytautas Didysis ir apkrikštijo savo tautą, atiduodamas ją katalikų Bažnyčiai ir Kristaus ištikimai tarnybai. Jis savo tautiečius mokė tikybos, jis jiems statė bažnyčias, kurių eilė išliko ligi pastarųjų laikų. Jis vesdino Lietuvai

krikščioniškus papročius ir juos uoliai palaikė. Žodžiu Lietuvą padarė katalikų tauta jos didžiausiais valdytojas ir jo didvyris Vytautas Didysis.

Įdomus dalykas. Germaniškasai Kryžeivių ordinas, amžiais teriojęs Lietuvą ir „krikštijęs" ją jos pačios krauju ir ugnimi, pats nuėjo su Liuteriu ir kitus ištraukė iš katalikų Bažnyčios ir atidavė liuteranizmui. Rusai kelis šimtmečius dėję didelių pastangų Lietuvą apkrikštyti ortodoksiškai — pravoslaviškai, o paskui, paglemžę Lietuvą, įvairiausiomis nežmoniškomis priemonėmis, ne ką atsilikusiomis nuo dabartinių bolševikiškų kovoj su tikėjimu bendrai ir ypatingai su katalikybe, stengėsi ją nukatalikinti ir perduoti Maskvos cerkvei, virto kariaujančios bedievybės atkakliausiais ir žiauriaisis platintojais ir krikščionybės naikintojais. Nepasidavusi nei vieniems, nei kitiems „krikštytojams", Lietuva, nors ir jauniausia katalikų Bažnyčios šeima, pasiliko ištikimiausia jos dukra su gilia katalikiškąja dvasia ir gražia ir turtinga bažnytine praktika. Pijus XII, atsakydamas į Lietuvos atstovo prie Vatikano kalbą, Lietuvą pavadino „toliausia į šiaurę įsikišusia katalikybės stiprove", o Pijus XI — Marijos žeme — terra mariana. Ir vienas, ir kitas popiežius tik faktą konstatavo. Tas faktas jiems buvo gerai žinomas. Lietuva amžiais buvo ta katalikų Bažnyčios stiprovė tarp pravoslaviškosios Rusijos ir liuteriškosios Vokietijos. Ir viena, ir kita plėšte plėšė iš lietuvio katalikybę. O Lietuva gynė ją ir savo sielą viso seno lietuvio drąsa ir atkaklumu. Jis savo Valdovui — Kristui ir Dangaus Motinėlei, nepaisant jokių kliūčių ir prievartų, stengėsi būt ištikimas kad ir savo turto praradimo, laisvės ir net gyvybės auka. Visas pasaulis žino, kaip didvyriškai gynėsi ir kiek kentėjo dėl savo Dievo ir Bažnyčios Lietuvos Unitai, kai juos caro įsakymu iš katalikų pavertė pravoslavais. Jie bevelijo pasirinkti Kolizėjaus kančias, bet pasilikti ištikimais savo katalikų tikėjimui. Jau minėjau, kad caro laikais Lietuvai pakliuvus į Rusų carų rankas, lietuviui buvo atimta spauda. Rusų žandarai net prie bažnyčių durų plėšdavo iš žmonių rankų lietuviškas maldaknyges. Neleista buvo statyti kryžius, kurį lietuvis taip mėgsta ir kuriais taip nukaišyta visa Lietuva — ir pakelės, ir kryžkelės, ir lietuviškosios sodybos. Pastatyti kryžius, tai pirmoji lietuvio padėka už patirtą malonę, ar atgaila už nusikaltimą Dievui, ar pavedimas Jo globai savo laukų, savo sodybų, savo mylimų žmonių ir savo tėvynės. Yra kalnelių, kaip mišku kryžiais nusodintų, kaip pvz. prie Šiaulių miesto. Kryžius pastatyti buvo ir yra garbė ir, juo jis gražesnis ir puošnesnis, juo Dievui malonesnis. Susidarė visa

liaudies menininkų savamokslių dievdirbių profesija. Juo kuris jų sugebėdavo gražesnį kryžių ar Smūtkelį išskaptuoti, juo jis buvo įmantresnis ir meniškesnis, juo garsesnis buvo dievadirbys, juo platesni kraštai jį pažinojo ir jam darbo tiekė. Dėl to gal viena Lietuva teturi tokių kryžių. Ji tą kryžių taip myli ir gerbia ne tik dėl to, kad tai yra išganymo simbolis ir Kristaus kančios medis, bet ir dėl to, kad šventasai Kryžius yra ir lietuvių tautos ir visos Lietuvos amžinosios kančios simbolis. Juk Lietuva eina nuolatinį kryžiaus kelią. Lengva tad suprasti, kas lietuviui yra uždrausti tas kryžius statyti. O caras uždraudė ne tik kryžius, bet ir bažnyčias statyti ir net jas remontuoti. Lietuvis į visa tai atsakė — ne, kad tu, gude, nesulauktum, nebus, kaip nori. Ir nors už tų draudimų laužymą buvo baudžiama turtų konfiskavimu, kalėjimu, net išgabenimu į Sibirą ne tik pačių „nusikaltėlių", bet ir visų šeimų, o kartais ir ištisų kaimų, lietuvio tai nenugąsdino. Jis naktimis statė kryžius. Juo daugiau kentėjo, juo daugiau kryžių statė. Kryžiais nužymėjo visus savo kelius, kaip buvo ir jo gyvenimas nužymėtas. Naktimis remontuodavo savo bažnyčias, net ištisas naujas pastatydavo, kur jos buvo reikalingos iš anksto didžioj paslapty parengtos medžio medžiagos. O paskui . . . bus taip, kaip Dievas duos. Kiekvieno tokio „nusikaltimo" pasėkoj buvo mažiausia bausmė ir žmonėms ir klebonams — pinigas ir kalėjimas. Nevienam teko ir visas turtas prarasti. Kai buvo šalinamas kryžius iš mokyklos ir draudžiama lietuviškoji malda prieš ir po pamokų, kryžių žmonės demonstratyviai atgal atnešdavo. Kur jis pakartotinai buvo išmetamas, daugelyje vietų, tarp kita ko ir Papilėj, buvo statomas masyvinis storo ąžuolo per visą sieną dydžio kryžius ir taip prie sienos pristiprinamas, kad žandarai, norėdami jį pašalinti, turėdavo visą sieną gadinti. Tai darydavo dažniausia moterys ir mergaitės. Buvo manyta, kad moterims rusas bus švelnesnis. Tačiau jo žiaurumas buvo visiems lietuviams vienodas. Jokios nuolaidos nebuvo daromos nei moterims. Rusas, pavergęs Lietuvą ir norėdamas ją pirmoj eilėj nukatalikinti, išmargino visą Lietuvą svetimu Lietuvai bizantiško stiliaus pravoslaviškomis cerkvėmis — bažnyčiomis, net ten jos buvo statomos, kur nė vieno ruso valdininko nebuvo, nei vieno pravoslavo gyventojo. Bet visur turėjo būti pravoslavas misionierius katalikams traukti iš katalikybės į pravoslaviją. Tuo nesitenkino. Jie atiminėjo ir katalikų bažnyčias, visokiais motyvais prisidengdami — vienur jų buvo argumentuojama tuo, kad katalikų bažnyčių buvę perdaug, kitur, kad reikalinga buvo pravoslavams bažnyčia, nors tų

pravoslavų buvo tik mokytojas ir policininkas, trečiur — kad esimas katalikų bažnyčios sudaro pavojų Rusijos valstybei ir pravoslavų tikėjimui (taip). Atimtų katalikų bažnyčių Lietuvoj buvo eilės, nekalbant apie vienuolynus, nes vienuolynai buvo visi panaikinti, o daugely vietų jų vietoje pravoslaviškieji įsteigti. Jų tarpe paminėsiu vieną garsią lietuvių šventovę — Pažaislį, kamendulų vienuolyną su Švč. Marijos Mergelės stebuklinguoju paveikslu ir gal iš visų Lietuvos vienuolynų meniškiausią, kuriuo ir svetimų valstybių lankytojai negalėdavo atsidžiaugti. Tarp atimtų bažnyčių paminėtinos Vilniuje — Šv. Kazimiero ir visa eilė kitų. Sostinėje rusai daugiausia pasistengė tų bažnyčių atimti, nes jiem rūpėjo pasauliui parodyti, kad Lietuvos sostinė esanti rusiška, o tas argumentas buvo — cerkvių skaičius, ne gyventojų. Kaune — garsus istorinis paminklas — Vytauto Didžiojo statyta ant Nemuno kranto ir kurį laiką buvo vartojama kaip kariuomenės sandėlis bulvėms pilti, Jėzuitų bažnyčia ir kitos. Jų nemažas skaičius buvo atimtas ir provincijos miesteliuose ir kaimuose. Kiekvienos bažnyčios atėmimas buvo istorija. Jos atėmimas ėjo tik didžia prievarta ir įvykdavo dažniausiai tik karinės pajėgos pagalba, nes visur atkakliai pasipriešindavo katalikai. Garsiausia tuo atžvilgiu buvo Kontaučių ir Kražių bažnyčių atėmimo istorija. Čia žmonės priešinosi kaip liūtai. Savo bažnyčias ginti stojo ginti ne tik vyrai, bet ir moterys ir net vaikai. Aplinkinė policija, o ji Lietuvoj buvo laikoma gausi, nieko nepadariusi, iššaukė kelias kuopas kazokų. Pats gubernatorius atvykęs jiems vadovavo ir tik karinė jėga ir žiaurių kazokų durklai palaužė lietuvių jėgą. Bažnyčias paėmė patvinusias lietuvių katalikų gynėjų krauju ir lavonais nuklotas. Bet tuo visa nesibaigė — prigrūsta kankiniais kalėjimai ir ištisų kaimų ašaromis nulietas kelias į tolimą Sibirą, iš kurio nei vienas tremtinis nei jo vaikai jau Lietuvos nebematė. Pusė Kontaučių parapijos ištremtųjų savo tikėjimo gynėjų vietas užėmė atgabenti iš Rusijos maskoliai kolonistai, kurie, bolševikams atsiradus, pasidarė jų ambasada Lietuvoje, uoliausiais bolševizmo misionieriais. Ligi paskutinės dienos tie rusiškieji kaimai grynoj Lietuvoj kaip salos buvo liūdni paminklai tų kruvinų įvykių, kurie sukrėtė anuometinę pasaulio atbukusią sąžinę ir kurie spaudoj bent nuskambėjo nemaloniu rusams protesto ir pasipiktinimo aidu. Tuo reikalu buvo rašyta, kiek prisimenu, ir JAV anglų kalba spaudoje.

Kovoje su Lietuvos nukatalikinimu ir nutautinimu suaugusiais neapsileisdavo jaunimas ir paaugliai. Mokyklos kad ir rusiškos buvo lietuvybės stiprovės, kur rengėsi gyveniman savo tautai vadai. Jose

buvo draudžiamos spaudos sandėliai ir platinimo punktai, nors tos mokyklos buvo specialiai sudarytos ir personalas joms parenkamas, kad geriausia tiktų rusifikacijos ir pravoslavinimo tikslams siekti. Kai buvo uždrausta mokyklose lietuvių kalba malda ir liepta ją kalbėti rusiškai, mokiniai pasipriešino ir ten, kur buvo lietuvių mokinių didžiuma, jie kalbėdavo maldas tik lietuviškai, nepaisydami mokyklos rusiškos vadovybės teroro, o kur jų buvo mažuma, tokiose rusiškose maldose nedalyvavo. Tos mokinių kovos už savą lietuviškai katalikišką maldą pasėkoj buvo gausių aukų. Laipsnio sumažinimas, mokyklos karceris — buvo menkiausia bauda. Bet už tai daugelį šalino iš mokyklos su vilko bilietu, vadinasi, be teisės stoti į kitą mokyklą ir net vėliau gauti kokią valstybinę vietą. Nemaža tų jaunų kovotojų ir kalėjimą turėjo pamatyti. Pradžios mokykla nemokė jauno lietuviuko nei lietuvių kalba skaityti ir rašyti, nei lietuviško poterėlio. Jau dėl to daugelis tėvų neleisdavo savo vaikučių į mokyklas, kad jų nepaverstų bedieviais ir maskoliais. Kiti jei ir leisdavo, tai turėjo papildomas mokyklas turėti toms spragoms užkišti. Visa tai atlikdavo lietuviams gerai žinoma ir istorinės reikšmės turinti „vargo mokykla", kokios nežino gal nei vienas pasaulio kraštas. Vargo mokykla buvo arba vaikutis su elementorium prie verpiančios motinos ratelio, kurią įamžino garsusis menininkas Petras Rimša savo raižiny „Vargo mokykla", arba kelių artimesnių kaimynų arba ir viso kaimo vaikučiai slaptai mokomi kokio mokančio skaityt ir rašyt žmogelio, dažniausia amžiaus jau palaužto, kuris kito darbo negalėjo dirbti. Tų mokyklų policija labai bijojo. Ji jas sekė daugiau negu bet kokį kriminalą. Nekartą anų laikų žmonėms tekdavo matyti tokį vaizdą — policija varo apstojusi vaikučių būrelį su vienu seneliu priešaky į policijos raštinę išaiškinti nusikaltimui ir nusikaltėliams. Už tai buvo baudžiami — ir pats mokytojas, ir mokinių tėvai, ir tie, kas tokiai mokyklai duodavo patalpas. Policija laimėdavo, bet tik vienai kitai dienai. Policijai aprimus, vargo mokykla vėl pradėdavo savo darbą. Jos vaidmuo buvo didelis ir tikrai Rusijai pavojingas, nes ji nugalėjo visos cariškosios administracijos draudimus ir sugriovė jos siekimus padaryti Lietuvą rusišką ir pravoslavišką. Vargo mokykla išugdė tuos lietuviškuosius kadrus, kurie pradžioj apgynė savo tėvynės tikrąjį lietuviškai-katalikiškąjį charakterį, o vėliau su ginklu rankose išvijo okupantą iš savo žemės.

Lietuva buvo palikta be lietuviško žodžio ir rašto, net be maldaknygės ir be kalendoriaus bei elementoriaus. Rusui svarbu

buvo padaryti Lietuvą, poeto žodžiais tariant, „tamsią ir juodą", kad žandarui būtų lengviau jai vadovauti. Tačiau apsiriko. Lietuvis — amžių kovotojas. Jis spaudą susiorganizavo ten, kur rusų žandaro ranka nesiekė, būtent Mažojoj Lietuvoj, kuri savo vargelį vargo germano okupacijoj, bet kurioj lietuviškoji spauda nebuvo draudžiama, atvirkščiai, ji buvo okupacinės valdžios gudriai panaudota germanizacijai. Vokiečių pusėj buvo gaminamos visos anuo metu reikalingos ir knygos, ir laikraščiai. Germanų okupuotą Lietuvą nuo rusų okupuotosios skyrė geležinė stipriai sargybos apstatyta siena. Viduje veikė beatodairinė budri cenzūra ir sekliai. Mažoj Lietuvoj pagamintos lietuviškosios literatūros negalima buvo siųsti nei paštu, nei gelžkeliu. Pasiliko tik slaptos kontrabandos kelias, bet būtinos ir Lietuvai garbingos ir gyvybingos kontrabandos. Atsirado pasišventėlių patriotų kadrai ir vyrų ir moterų, kurie ėmėsi tos kontrabandos su visu pasišventimu ir pasiaukojimu. Tas darbas daug ir vieno ir kito reikalavo. Siena, kaip minėjau, buvo tirštai apstatyta pasienio sargyba. Ji gaudė ir šaudydavo pastebėtus knygų ir laikraščių nešėjus, kuriuos išstorija vadina *knygnešiais,* kaip zuikius. Pagautuosius sodindavo į kalėjimus ar tremdavo į Sibirą. Jie savo kaulais nubėrė ir kelią į Sibirą ir plačiuosius jo plotus. Bet rusas pasiliko bejėgis. Vieni knygnešiai žūdavo, kiti jų vietas užimdavo. 40 metų tęsėsi ta kieta ir nenumaldoma kova. Ir pagaliau lietuviškas Dovydas nugalėjo rusišką Galijotą. Caras, pamatęs, kad spaudos uždraudimas tikslo nepasiekė, tą draudimą nuėmė 1904 m. pradžioj. Knygnešys tai Lietuvos pilkasis ir dažnai nežinomas didvyris, kuris parengė kelią Lietuvai į nepriklausomybę. Jis tokios garbės ir tokio dėkingumo turi lietuvių tautoj, kokio nusipelnė savanoris kovoj už Lietuvos nepriklausomybę po Didžiojo karo ir partizanas dabartinėj bolševiko kryžiuojamoj Lietuvoj. Lietuva nei vienam akimirksniui nesutiko su ruso okupacija, ji niekad nebuvo atsižadėjusi savo laisvės ir nesutiko su tos laisvės panaikinimo brutaliu faktu. Visas okupacijos metas, kaip esam matę, buvo viena ištisa kova už tautai priklausomas teises ir jos šventenybes. Ji visada buvo kietoj opozicijoj savo okupantams ir nekartą mėgino sukilimais ir revoliucijomis išsilaisvint iš caro nelaisvės. Tai buvo 1830, 1863 ir 1905 metais. Tačiau nė vienas toks ginkluotas mėginimas atgauti laisvę ir nepriklausomybę geruoju nesibaigė. Sukilimai buvo paskandinami laisvės trokštančių sukilėlių kraujuose, įvedama dar didesnė priespauda, išnaudojimai ir dar didesni skaičiai tremtinių atsidurdavo šaltajame Sibire, o kam pavykdavo pasprukti į užsienius, ten organizuodavosi kovai už savo

tėvynę. Eiti tarnauti į caro kariuomenę lietuviui buvo žema. Lietuvis negalėjo stiprint savo priešą ir engėją. Priaugęs kariuomenėn šaukimo amžiaus jaunimas traukė į užsienius. Kai prasidėjo emigracija į JAV-es metai, į metus vidutiniai to jaunimo pasitraukdavo į jas apie 25,000. Iš tokių pajėgiausių vyrų, kurie ten įsikūrę parsitraukdavo vedyboms ir lietuvaičių, ir susidarė tas apytikris milijonas lietuvių, kuris sukūrė JAV-ėse antrąją Lietuvą, kuri daug padėjo anais metais savo tautai laisvę atgauti ir kuri nemaža padeda ir dabar kovoti su bolševikų vergija.

Štai kas yra Lietuva. Ji yra pirmiausia labiausiai išsikišusi į šiaurę *katalikybės stiprovė* tarp karingųjų jos priešų — pravoslaviškos Rusijos ir liuteriškos Vokietijos. Ji yra *nuolatinė kovotoja* už Dievą ir tėvynę, už savo laisvę ir garbę. Ji yra *amžių kentėtoja* už savo idealus. Lietuva — *kentėtoja — martyras, o* jos istorija — *martirologija.* Bet Lietuva yra ir *Marijos žemė* — terra mariana.

Ypatingas Marijos gerbimas prasidėjo Lietuvoje nuo pirmųjų jos katalikiškojo gyvenimo dienų. Jos krikštytojas Lietuvos valdovas Vytautas Didysis turėjo ypatingo pamaldumo į Švč. Mergelę Mariją. Jis didžiumą savo bažnyčių paaukojo Marijai. Gautą iš Romos dovanų Nesiliaujamos pagalbos Marijos paveikslą turėdavo su savim visuose karo žygiuose ir garsiose grumtynėse su totoriais, kurie veržėsi į Europos vakarus plėšti ir naikinti turtus, žudyti žmones ir naikinti jų tikėjimą. Vytautas Didysis tą antplūdį didelėmis pastangomis ir žmonių aukomis sulaikė, tikėdamas, kad tai pavykę padaryti tik Švč. Mergelės Marijos ypatinga pagalba. Iš dėkingumo jai totorių nugalėjimo proga jis pastatydino Dangiškajai Karalienei naujai keletą bažnyčių ir pranciškonams keletą vienuolynų įkurdino. Lietuvos kancleris Pacas pastatydino gražiausią ir turtingiausią bažnyčią Pažaislyje Marijos garbei ir įkurdino prie jos kamendulų vienuolyną. Lietuvos karalaitis šv. Kazimieras buvo Švč. Mergelės Marijos ypatingas garbintojas ir dainius. Jai paaukota visų Lietuvos bažnyčių apie penktadalis. Švč. Mergelei Marijai Lietuva iškilmingai buvo paaukota jau 1636 metais tuometinio jos valdovo. Tai pat padarė šiais metais gegužės 13 d. suvažiavę Romon esą tremtyje lietuviai vyskupai. Lietuvos episkopatas kartu su savo tikinčiaisiais jau 1934 m. prašė Šv. Tėvą paskelbti Švč. Mergelės Dangun Paėmimo dogmą. Tik gaila, kad tos laukiamos ir prašomos dienos sulaukusi Lietuva negalėjo toj šventėj dalyvauti, nes tuo metu ji jau buvo raudonojo priešo užgrobta ir geležine užlaida buvo atskirta nuo laisvojo pasaulio. Visa tauta ypatingai yra pamilusi Dievo Motinėlę. Ji ją

garbina stubtiliu ir įvairiaformiu kultu, kuris nelietuviui greit krinta į akis. Marijos meilė yra lyg suaugusi su lietuvių tautos tradicijomis ir plaukia iš pačių lietuvių sielos gelmių. Nėra lietuviškų namų be Marijos paveikslo, nėra lietuvio be rožančiaus. Marijai skirtos giesmės yra turtingos kaip niekur. Jas kūrė pati tauta ir geriausi poetai. Antrasis Lietuvos himnas yra Marijos giesmė. Lietuvis keldamas pirmuoju žodžiu sveikino Mariją su visa šeima ir guldamas paskutinį savo dienos žodį jai atiduodavo. Marijos šventės Lietuvoj gražiausios ir mėgiamiausios. Kai kurie gimnazijų kapelionai atsiklausė savo mokinių, kurios pamaldos jiems geriausiai patinka. 75% pasisakė už gegužines pamaldas, kurios skirtos Marijai. Gražios jos buvo Lietuvoj. Jos kiekvieną sužavėdavo ir pagaudavo. Tiek širdies į jas ir meno lietuvis įdėdavo. Pačioj Lietuvoj kultas Marijai stiprėja. Juo daugiau persekiojimo, juo daugiau kraujo, juo daugiau meilės savo Dangiškajai Motinai skiria. Marija yra šių didžiųjų nelaimių metu Lietuvai vienintelė viltis ir paguoda bei laidas šviesios ateities ir laisvės. Lietuvos partizanai prieš žygį ir po žygio, ar būtų laimingas ar nelaimingas, iš ryto atsikėlę ir dienos vargus baigę guldami kalba išsirikiavę po rožančiaus dalį. Kas neturi Dievo meilės širdy, negali jos turėti ir tėvynei. Kas dieną užmiršta ir atsižada Jo, dar lengviau gali atsižadėti ir tėvynės — tai partizanų sentencijos. Ir dėl to savo tarpan nelabai nori įsileisti indiferentų ar netikinčių žmonių. Pakelių ir palaukių koplytėlėse, ne rečiau kaip kryžius, rasime amžiai rymančią septyniais kelavijais perverta širdimi su mirusiu Sūnum ant rankų Mariją. Ji tarsi laukų Madona laimino lietuvių sodybas ir laukus. Sopulingoji Motina — sopulingosios Lietuvos vaizdas. Šiandien lietuvis ir partizanas, pro ją praeidamas, sukalba stabteldamas maldelę, tikėdami, kaip sulaukė ji savo Sūnaus prisikėlimo, taip jie sulauks Lietuvos prisikėlimo. Per skausmus į garbę. Taip Mariją mylinčiai tautai ji atsidėkoja gausiomis savo malonėmis. Nedidelė lietuvių tauta, o turi visą eilę Marijos šventovių, pagarsėjusių ypatingomis Dievo malonėmis ir stebuklais. Paminėtinos iš jų — Vilniaus Aušros Vartai, Šiluva, Žemaičių Kalvarija, Pažaislis ir kit. Štai dėl ko Pijus XI dar prieš išrinkimą į Apaštalų Sostą, keliaudamas po Lietuvą ir visa tai matydamas, teisingai tai konstatavo ir Lietuvą pavadino terra mariana — Marijos žeme.

Pirmasis 1914 metų Didysis Karas užklupo Lietuvą, nepaisant visų rusų carų persekiojimų ir engimų, tautiniai susipratusią ir su dideliu skaičiumi iš liaudies išėjusios inteligentijos, kuri pakeitė sėlenkėjusią savo diduomenę — dvarininkus ir bajorus ir sumaniai vadovavo tautos gyvenimui. Čia ypatingai didelį vaidmenį suvaidino katalikų kunigija, kuri taip pat buvo išėjusi iš liaudies — ūkininkų ir darbininkų ir kuri gana ilgą laikotarpį ir tai sunkiausiais rusų persekiojamais laikais, kai inteligentas pasaulietis negalėjo gauti jokios vietos Lietuvoj, buvo vienatinės savo raginamos ir naikinamos tautos globėja, auklėtoja ir stiprintoja. Gal niekur kitur naujesniais laikais kunigija nėra nusipelniusi savo tautai tiek, kiek ji nusipelnė Lietuvoj. Lietuva nusistatė, kad šis karas reikia panaudoti savo išsilaisvinimo reikalui. Ir nuo pat pradžių ji ta linkme pradėjo organizuotis ir veikti. Tas karas Lietuvai buvo nepaprastai sunkus. Lietuva yra tarp Vokietijos ir Rusijos lyg tiltas. Pirmieji tad sunkaus karo smūgiai ir nelaimės teko pergyventi Lietuvai. Nors lietuviai buvo nusistatę pagal galimybes vengti karinės prievolės ir tuo nestiprinti caro pajėgos, tačiau nemaža ir jaunimo, ir atsargos karių pirmomis karo dienomis buvo sugrobta — mobilizuota ir tūkstančiai pražudyta Rytprūsiuose — Mažojoj Lietuvoj, į kurią grūdo savo kariuomenę caro vadai be jokio apdairumo, tvarkos ir plano. Dar didesnę tragediją lietuviams čia teko pergyventi, nes pirmoj ugny teko stoti Rusijos okupuotos Lietuvos lietuvių pulkams prieš tokius pat lietuvių pulkus iš Vokietijos okupuotos Lietuvos. Stojo brolis prieš brolį. Žudė brolis brolį savo priešų okupantų garbei ir stiprybei didinti. Tokiu būdu pačioj karo pradžioj žuvo lietuvių daug tūkstančių. Iš kai kurių pulkų sudarytų vien iš mobilizuotų lietuvių negrįžo nei vienas gyvas žmogus. To maža. Kai kurios Lietuvos dalys ėjo po kelis kartus iš rankų į rankas, kaip pvz. pietų Lietuva, kai kur frontas stovėjo ištisus mėnesius, kaip pvz. prie Dubysos. Rusas besitraukdamas visa naikino, kad nepasiliktų vokiečiui, net javus laukuose liepė visokiais būdais naikinti, o vokietis — kas liko grobė ir vežė į Vokietiją — net geležines tvoras, net gelžkelių bėgius. Tuo būdu per kelis karo metus Lietuva buvo nepaprastai nualinta. Trobesių buvo sunaikinta apie 50%, gyvulių pasiliko apie trečdalis, žmonės buvo išsklaidyti. Nepaisant kieto lietuvių nusistatymo pasilikti Lietuvoje, nemaža jų dalis buvo prievarta išgrūsta į Rusiją, iš kur nemaža dalis ir negrįžo — žuvo bado ir vargo pakirsta, o paskui ir bolševikų išskersta. Dar liūdniau buvo su Vokiečių okupuotais

lietuviais. Rusai, įsiveržę į Mažąją Lietuvą, visus gyventojus be išimties gabeno į Rusiją. Juos traktavo kaip vokiečius — kietai ir žiauriai. Nedaug kas jų grįžo gyvas į savo kraštą. Karo pasėkoj pairo ir Rusija, ir Vokietija. Šitokiose sąlygose lietuviai stojo į kovą už savo krašto laisvę ir nepriklausomybę. Į tą kovą stojo ir be ginklo, ir be pinigo. Ginklų turėjo tiek, kiek priešą sumušę iš jo paėmė. O priešas buvo ne vienas — bolševikų gaujos, sumušto aliantų vokiečio sudaryti pulkai, vadinami bermontininkai, ir lenkai, kurie patys tik kėlėsi iš tokios pat okupacijos, kaip lietuviai. Kova buvo nelygi ir sunki, juo labiau, kad pradžioje ir iš aliantų pusės Lietuva jokios pagalbos neturėjo. Tačiau Dievo padedami lietuviai išvarė iš savo žemių ir bolševikus, ir vokiečius, ir lenkus. Nepavyko iš lenkų tik atsiimti savo sostinės Vilniaus ir teritorijos dalies. Byla buvo ilga. Bet klausimas nebuvo išspręstas ligi naujų nelaimių pradžios. Lenkai vadavosi jėga, o ne teise. To fakto JAV jiems nepripažino, bet jie ir be pripažinimo valdė ligi naujo bolševikų okupavimo. Kova buvo sunki, bet nepriklausomybė laimėta. Lietuvis stojo į naują savo gyvenimo fazę. Čia švystelėjo senų laikų organizacinis ir administracinis genijus. Ilgų metų vergija jo nenuslopino. Trumpa buvo Lietuvos laisvė — vos dvidešimt keli metai, bet ir per tą trumpą laikotarpį laisvojo gyvenimo Lietuva visose valstybės gyvenimo srityse padarė tokios pažangos, kad net jos priešai iš to stebėjosi. Lietuvos dešimties laisvės metų sukakties šventėje kalbėjau su vienu oficialiniu Amerikos atstovu, kuris matė Lietuvos kūrimosi pradžią ir ją pamatė po 10 metų. Jis man tarp kita ko pastebėjo: „Lietuva kaip JAV savo gyvenimą pradėjo sukilimu be ginklo rankose, jį laimėjo tik savo jėgomis ir dabar eina tokiu pat pažangos keliu tokiu spartumu, kaip JAV. Lietuva, tai mažoji Amerika — JAV.” Vertinimas ir konstatavimas buvo visai objektyvus. Tai buvo malonus svetimšalio žodis, bet nebuvo tuščias komplimentas Lietuvai. Didelė nelaimė, kad Lietuvai nebuvo lemta ramybėje ir laisvėje padirbėti savo kraštui tiek, kiek yra sulaukusios JAV. Tos užkeiktosios slavų-germanų girnos vėl sumalė Lietuvos laisvę. Prasidėjo didysis karas. Ir bolševikai, ir vokiečiai gundė Lietuvą pulti jų priešą, už tai žadėdami ko ne rojų, nors pagunda buvo nemaža atsiimti iš lenkų savo sostinę Vilnių su kitomis žemėmis, bet ritieriška garbė neleido pulti priešą tuo metu, kai jis buvo baigiamas smaugti kito priešo — germano, antra, Lietuva buvo ir yra teisės, o ne jėgos šalininkė. Lietuva prarado savo laisvę be jokios iš savo pusės kaltės. Ji tapo didžiųjų valstybių tarpusaviu varžybų ir kovų auka.

Maskva, prisidengusi pavojumi iš Hitlerio pusės, smurtu išveržė iš Lietuvos sutikimą įsileisti jos kariuomenės dalinių. Ką tai reiškė, kiekvienas lietuvis jautė. Tai buvo galo pradžia. Turėjo sekti provokacija, o paskui okupacija. Taip ir atsitiko. Nuo pirmųjų dienų rusai pradėjo kištis į Lietuvos vidaus reikalus ir per trumpą laiką įvyko tai, kas po kariuomenės įvedimo į Lietuvą turėjo įvykti — Lietuva prievarta atsidūrė raudonosios bolševikiškosios Maskvos valdžioje. Lietuva po trumpos laisvės akimirkos baigė savo kryžiaus kelius ir įžengė į Golgotą. Golgota gi neša mirtį, bet ir kelia gyvenimo viltis. Lietuviai tuo tikėjo ir iš savo patyrimo žinojo. Tai labai gražiai priminė ir žinomas jau poetas Maironis šiais žodžiais:

O tačiau Lietuva
Tik atbus gi kada:
Ne veltui ji tiek iškentėjo.
Kanklių balsą išgirs,
Miegąs kraujas užvirs,
Nes kryžius gyvatą žadėjo.

Lietuviai pasirengė kentėti ir kentėdami kovoti, nes neužmiršo, kad „Kryžius gyvatą žadėjo". O lietuviai taip tiki Kryžium, be to, Apvaizda taip surišo lietuvių tautą ir Lietuvos kraštą su Kryžium, kad atrodo tik ta pati Apvaizda ir atrišti tegalėtų. Bėgt iš Lietuvos nedaug kas kėsinosi bolševikams įsiviešpataujant. Iš viso, antru kartu bolševikams okupuojant Lietuvą, už geležinės uždangos lietuvių atsidūrė apie 300.000 žmonių, bet toli gražu ne visi laisvu noru apleido tėvynę. Jų tarpe buvo apie 115.000 prievarta išsiųsta nacių į Vokietiją darbams, apie 10.000 sėdėjo vokiečių kacetuose ir kalėjimuose, kaip politiniai nusikaltėliai, vokiečiai traukdamiesi iš Lietuvos varė su savim ir lietuvius, ypač iš artimesnių Vokietijai sričių, kur ilgiau buvo užsilaikęs frontas. Tuo būdu išvarytų tikslaus skaičiaus pasakyti negalima, bet jų buvo daug ir apie 20.000 prievarta sugaudytų bažnyčiose, gatvėse, namuose nakties metu ir laukų darbuose į įvairias vokiečių kariuomenės pagelbines dalis, nes lietuvis savo valia nėjo į jokio okupanto kariuomenę ir Hitleriui Lietuva nedavė nė mažiausio savanoriško karinio dalinio. Pasiliko už geležinės uždangos tik apie 70.000 lietuvių. Kiti buvo sugaudyti įvairiose bolševikų okupuojamos Vokietijos dalyse. Lietuvis pasiryžo kentėti su savo kraštu ir jį ginti, kad ir per Golgotą ir per kryžių eidamas.

Partizaninis pasipriešinimas, dar Hitleriui Lietuvą valdant, buvo suorganizuotas. Bolševikams atėjus, tas rezistencinis sąjūdis buvo išplėstas ir tiksliau sąlygoms pritaikytas su viena vadovaujančia viršūne, į kurią pasiuntė savo atstovus visos politinės lietuvių partijos. Tas vyriausias rezistencijos vadovaujamas organas pavadintas Vyriausiuoju Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu. Tą komitetą pripažino tada visa tauta, žinoma, tokiu būdu, kokiu tokiose sąlygose tauta savo valią tegali pareikšti. Lietuvai laisvinti reikėjo tokio autoritatyvinio visos tautos pripažįstamo organo laisvame krašte, kuris laisvai politinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis to tikslo galėjo siekti, ko negalima daryti Lietuvoje. Lietuvoje tegalimas tik pasipriešinimas ginklu ar pasyviniu pasipriešinimu. Todėl Vyriausiam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui teko persikelti į Laisvąją Europos dalį, o Lietuvoj suorganizuoti pagal ten leidžiamas sąlygas kitas rezistencijai vadovaujamasis organas. Tai ir buvo padaryta. Su pasigėrėjimu reikia konstatuoti, kad tą pasipriešinimo ir kovai už laisvę vadovybę ir tremtyje, ir Lietuvoj pavyko ir sudaryti ir išlaikyti vienybėje, be susiskaldymo, kas matyti kitose tokiose pat sąlygose atsidūrusiose tautose. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas stojo į savo darbą be pinigų. Lietuvos respublikos pinigai, kurie buvo tuo ar kitu titulu patalpinti įvairių kraštų bankuose, tų tarpe ir JAV, tapo įšaldyti. Komiteto reikalams iš ten pinigų neduodama. Lietuvos pinigas jo nepasiekia. Tenka tad tenkintis tik pėbėgėlių tremtinių auka, o ji negali būti didelė, nes tremtinių daug nėra ir tie patys didžiumoje gyvena vargingai. Daugiausia paremia senoji JAV lietuviška kolonija. Ne lietuviškosios visuomenės tos laisvinamosios akcijos savo pinigu neparemia. Tad jau ir jo laisvinamasis darbas yra sunkus ir negali dėl to tiek užsimot, kiek galėtų būdamas piningesnis. Svetimosios visuomenės žiūro į tai, atrodo, abejingai, nors lietuvių kova su aršiausiu žmonijos priešu ir žiauriausiu krikščionybės ir Bažnyčios naikintoju yra kartu kova ir už viso pasaulio laisvę ir tikėjimą. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas dėkingas visiems, kas jį tuo ar kitu būdu parems ar parėmė — moraliai, ar medžiaginiai ar malda. Mūsų darbe Dievo pagalba turi ypatingos reikšmės. Tik Dievo padedami galėsime savo tikslo pasiekti. Dėl to ta Dievo ir žmonių pagalba pasitikėdamas ir tvirtas savo viltimi bei tautiniu entuziazmu Komitetas, nepaisydamas savo vargų ir nepriteklių bei nepaprastai sunkaus darbo ir aplinkos abejingumo, tarsi Lietuvos nelaimės būtų tik jos vienos reikalas, dirba ir vis iriasi pirmyn. Jis tvirtai tikisi, kad išsilaisvinimo valanda artinasi. Jei

pasaulis laisvasis prie tos kovos prisidėti nenorės ar prisidės pervėlai, su visu pasauliu atsitiks, kas atsitiko su Lietuva ir visa eile kitų valstybių. Nesunku tai suprast kiekvienam, kas bent kiek pažįsta bolševiką, jo tikslus, jo gudrumą ir jo atliktus lig šiol darbus.

Bolševikas, įėjęs į Lietuvą, pirmiausia pakeitė vyriausybę, įvesdamas į ją sau palankius žmones. Valstybinių organų priešaky paliko lietuviškos kilmės žmonės, bet už juos darbus dirbo pastatyti šalia jų rusai, kuriems dažnai duodavo lietuviškas pavardes. Paskui pradėjo Lietuvos valymą nuo jiems nepageidaujamo elemento, o bolševikui nepageidaujama visa ir visi, kas nėra bolševikiška, kas ne bolševikiškai galvoja ir dirba. Pagal bolševikiškąjį baudžiamąjį kodeksą baudžiami visi, kaip ir jų piliečiai, net užsienio gyventojai, kurie atsitiktinai pakliūva į jų rankas kaip pakliuvo šiuo atveju lietuviai už priešbolševikišką veiklą. O pagal jų galvojimą, kas dirbama ne pagal bolševikišką programą, tas dirba prieš ją. Vadinasi, bolševikai savo įstatymais gali bausti kiekvieną okupuoto krašto gyventoją, kuris nebuvo ištikimas bolševikams. Bausmė numatoma už tai nemaža — keli metai prievartos darbų. Prievartos darbų įstaigos bolševikijoj taip sutvarkytos, kad stipriausias vyras daugiau dviejų metų neišlaiko. Tai ne kalėjimai, bet žmonių žudyklos. Vienas bolševikų aukštas pareigūnas grasindamas man atvirai pasakė: „Mes dabar nešaudom buržujų. Nenorim daryti dėl jų ir tų mažų išlaidų. Jie to neverti. Bet pastatom prie tokių darbų, kurių neduodam saviem žmonėm. Tegu ir stipdami dirba bolševikiškai valstybei.” Bolševizmui nusikalsta kiekvienos ne bolševikiškos draugijos narys — net medžioklės draugijos, net gyvojo rožančiaus, ar švenčiausiojo vardo ir pan., kurios nieko bendro neturi su politika. Tai pamatė kiekvienas lietuvis iš jų praktikos Lietuvoje. Jie, atėję ir perreformavę vyriausybę, sudarydami ją iš jiems atsidavusių ir žinomų iš pirmiau žmonių, suėmė visus pasitaikusius buvusius ministerius ir kitus aukštus paregūnus bei partijų lyderius. Paskui ėmėsi platesnio „valymo”. Yra pakliuvusios į lietuvių rankas vadinamos „Sierovo instrukcijos”, kurios nurodo, kas turi būti išvežtas. Kai ką iš jų jau buvau minėjęs. Pagal jas buvo vežami ir pirmąjį jų okupacijos birželio mėn. Vežimo tvarka buvo kieta ir gerai organizuota. Visa parengta labai slaptai. Žiaurumo didesnio ir pragare neišgalvos. Imdavo visas šeimas. Nedarydavo išimties nei vaikams, nei seneliams, nei nelipantiems iš lovų ligoniams. Pasiimti bet kurio turto su savim leidžiama buvo tik po kelis kilogramus nuo galvos, bet ir tas pats buvo atimamas kelionėje. Suimtuosius sunkvežimiais gaben-

davo į gelžkelių stotis ir grūsdavo į prekinius vagonus be langų, be išeinamų vietų, be jokių kitokių žmogui reikalingų jtaisymų. Į vagoną sugrūsdavo tiek, kad nei atsisėst, nei atsigult negalima buvo. Durys taip pat buvo draudžiama atidarinėt. Kai kur stotyje traukiniai turėjo išstovėt dvi-tris dienas, kol juos prigrūsdavo suimtaisiais žmonėmis. Traukiniai buvo apstatomi raudonarmiečiais. Jie nieko neprileisdavo prie uždarytųjų. Tai buvo karštasis mėnuo. Buvo girdima iš tolo širdį veriantieji balsai — „oro, vandens, pagalbos, mes žūstame". Bet nieks prie jų negalėjo prieiti nei pagalbos rankos ištiesti. Kas mirdavo, pakelėj išmesdavo pro vagono duris kaip šunį. Visas pageležkelis buvo lavonais nusėtas. Visus suimtuosius ir išvežamuosius vežė į Vilnią šalia Vilniaus. Čia iš jų atimdavo visa tai, ką buvo suspėję pagal leidimą su savim pasiimti. Net savo drabužius turėjo nusivilkti, o gaudavo kažkokių nudėvėtų maišų pasiūtus. Čia taip pat išskyrė vyrus nuo žmonų ir vaikų, o dažnai ir motinas nuo vaikų ir išvežė vienus nuo kitų nežinoma kryptimi. Jei nuo moterų kai kurių dar kaikas ir gavo iš išvežimo vietų žinių, tai iš vyrų beveik jokios žinios negauta. Vaikų atskyrimas nuo abiejų tėvų — paprastas reiškinys. Atskirdavo nuo motinų net žindomuosius vaikus. Vienas jieškomas žymus Lietuvos vyras jiem paspruko iš rankų. Suėmė jo žmoną ir tris vaikus. Jauniausia dukrelė buvo 10 mėnesių amžiaus. Žmoną vertė pasakyt, kur yra vyras ir kaip jis kenkė bolševikams. Nei vieno, nei kito toji vargšė moteris nežinojo ir pasakyti negalėjo, pagaliau jis nieku bolševikams ir nekenkė, nes dirbo tik pozityvų lietuviškąjį darbą. Vienas tardytojas jai pasakė: „Mes paimsim tavo, kale, vaikus. Išauklėsim juos bolševikiškai. Jie patys tave iš neapykantos pakars kaip niekšę ir kenkėją." Ir taip padarė. Nelaimingos motinos nesuskubo išvežti. Ji pasiliko atsitiktinai Lietuvoj bolševikams pabėgus, pirmą kartą vokiečiams einant. Bet vaikai . . . kažkur Rusijos gilumoj rengiami savo motinai ir tėvui karti. Tokių vaikų jie turi tūkstančius. Iš tokių vaikų jau turi išsiauginę nemažus kadrus visokių tautų, kuriems tik senosios pavardės pasiliko. Juos siunčia jei jau ne tėvams karti į savo kilmės kraštus, tai savo tautoms laidoti. Pakaks priminti Lenkijos maršalą Rokosovskj, Lietuvos gen. Žemaitį. Pavyzdžių jau tūkstančiai yra. Tą pirmąjį baisųjį birželį tokiu būdu išvežta iš Lietuvos į kelias dienas apie penkiasdešimts tūkstančių žmonių. Tai buvo pirmoji Lietuvos genocido pradžia. Savo praeity istorija turi daug kruvinų ir žiaurių lapų. Tačiau sąmoningo iš anksto suplanuoto ir taip žiauriai vykdomo tautų žudymo — genocido, kaip visai teisingai jį pavadino

lietuviškos kilmės dabar JAV profesorius Lemkinas, istorija dar nėra mačiusi. Dabar bolševikai jį pasauliui demonstruoja. Minėtoji birželio diena buvo pirmutinė, bet ne paskutinė. Tokiu būdu jau dabar ligi 1951 metų pradžios buvo iš Lietuvos deportuota 550,000 žmonių per visą bolševikų okupacijos metą. Skaičius yra baisus. Bet ir tai dar nevisa. Nuo pat Lietuvos tų didžiųjų nelaimių pradžios, tai yra nuo jos okupacijos meto vietoj žudomi žmonės. Juos žudo bolševikai, nemažiau žudė ir germaniškieji naciai. Perdaug laiko užimtų pasakojimai, kaip yra tie žudymai vykdomi. Kas tuo interesuojasi, ir JAV spaudoj galėjo rasti, ir laikraščiuose, ir knygose iškalbingų vaizdų. Ir Neronas, ir Čingischanas blanksta bolševikų žiaurumų akivaizdoj. Lietuvos gyventojų per tą laiką tokiu būdu išžudyta apie 300,000. Į tą skaičių įeina ir gestapininkų išžudyti žydai. Tuo būdu Mažoji Lietuva, kuri turėjo gyventojų ne pilnai pusketvirto milijono žmonių per palyginus trumpą okupacijų metą yra praradus apie 850,000 galvų. Lietuvai karas nėra pasibaigęs. Jis eina visu įkarščiu ir toliau. Žmonių žūsta kaip retai kuriam kare. Apskaičiuota, kad paskutiniuoju karu Lietuva yra praradusi 26% savo gyventojų, Lenkija — 20%, Sovietų Sąjunga — 3,7%, Prancūzija — 2%, Vokietija — 0,52% ir D. Britanija — 0,13%. Vaizdas aiškus. Skaičiai iškalbingiau pasako visą žiaurumą ir baisumą už žodžius. Baisaus birželio liūdna sukaktis kasmet minima ir JAV-ėse. Ją rengia lietuviškos kilmės JAV piliečiai, prie kurios ypatingai uoliai prisijungia naujai atvykę lietuviai tremtiniai, kurių didžiuma yra matę savo akimis tą tautos žudymą. Tam liūdnam minėjime gausiai dalyvauja ir daug žymių JAV-ių vyrų — gubernatorių, senatorių, kongresmenų, profesorių ir kitų. Neiškenčiu nepaminėjęs vienu kitu žodžiu ir apie jų mintis mūsų kalbamu reikalu. Paimsiu tik New Yorką.

Baisaus birželio sukaktį lietuviai su kitais nelaimės draugais šiais metais buvo surengę birželio 16 d. Carnegie Hall. To minėjimo proga gubernatorius Tomas Dewey paskelbė proklamaciją, kad Lietuva ir kitos Baltijos valstybės bus greit išlaisvintos iš bolševikų priespaudos, kad jos šimtmečiais didvyriškai buvo kovojusios su savo prispaudėjais, kad jos yra sudėjusios didelių aukų už laisvę ir demokratiją ir kad jų dvasia yra stipri ir nepalaužiama. Buvęs New Yorko gubernatorius dabartinis senatorius Lehmanas, gyvu žodžiu kalbėdamas minėtoj Hallėj, savo ilgoj kalboj tarp kita ko yra pasakęs štai ką: „Aš žinau apie dalykus, kurie vyksta už geležinės uždangos. Jokia uždanga . . . negali sulaikyti žinių apie teroro ir represijos aktus, kokie vyksta Lietuvoj ir visame sovietų pasaulyje . . . Sovietų

režimas ir jo satelitai bus griežtai atsakingi už papildytus kriminalus prieš žmoniškumą. Genocidas nepasiliks nenubaustas . . . Šiame krašte mes turime ratifikuoti genocido paktą. Užsienį mes turim užtikrinti, kad jo sankcijos būtų pritaikintos sulaikyti masinius žmonių žudymus ir bausti jau papildytus žudymus.” Panašias mintis toj pačioj Halėj pareiškė ir Edward M. O’Connor, JAV-ių tremtinių komisijos narys (Kalbų mintys paimtos iš š.m. birželio 19 dienos DRAUGO). Taip. Lietuvos pasibaisėtiną žudymą žino ir konstatuoja ir žymūs JAV-ių politikai ir mokslo vyrai. Žino ir visas pasaulis, o tačiau . . . genocido pakto neratifikuoja eilė valstybių. Jų tarpe yra, deja, ir JAV-ės, kurios šiaip jau yra gal daugiau už kitas valstybes parodžiusios Lietuvai palankumo ir užuojautos. Nejaugi laukiama tų laikų, kai Lietuvoj galima bus pastatyti paminklas su užrašu: „Čia gyventa lietuvių. Jie visi žuvo didvyriškoj kovoj ir didžiose kančiose nuo bolševikų rankos už savo laisvę ir teises.” Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas visą eilę įteikė memorandumų genocido reikalu JTO. Amerikos spauda labai plačiai apie juos parašė ir parėmė. O tačiau tie memorandumai toliau sekretoriaus stalčiaus . . . nėjo. Ko tad siekia JTO ir kokios ji moralės laikosi?

Paminėjau, kad JAV vyriausybė mums daug širdies parodo. Pripažįsta pilnateise mūsų atstovybę Vašingtone ir konsulatus. Skaitosi su Vyriausiuoju Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu. Lietuviai JAV vyriausybės širdį jaučiame. Padeda mums ir JAV-ių visuomenė, paremdama BALFą tokiomis ir kitokiomis aukomis tremtiniams. JAV-ių episkopatas sušelpė lietuvius tremtinius per tą patį BALFą maistu ir kažkuriomis kitomis gėrybėmis. Tas pats episkopatas palaikė ir mūsų dvasinius reikalus tremtyje, paskyręs tam tikrą pinigų sumą per mūsų vyskupus tremtyje. Jų parama mes susilaukėm tremtyje Šventojo Rašto Naujojo įstatymo. Tai vienas, tai kitas vyskupas, o jų tarpe ir kardinolas Spelmanas pakėlė balsą prieš Lietuvos žudymą. Už visa tai mes esame labai dėkingi ir meldžiame Dievą atlyginti visiems mūsų geradariams gausiomis savo malonėmis. Nesiimu spręsti, ar JAV visuomenė, katalikija tiek Lietuvą parėmė, kiek ji gali ir kiek privalėtų. Jei ir žinočiau, drąsos neturėčiau kelti balsą tuo reikalu. Kas tai geriau žino, štai ką kalba iškeltuoju klausimu. Catholic Central Verein San Francisco suvažiavime taip kalbėjo Fargo vyskupas Aloyzas Muench, tuo metu buvęs apaštališkuoju vizitatorium, dabar paskirtas Vokietijai Apaštališkojo Sosto nuncijum, paliesdamas Europos tremtinių klausimą, pažymėjo, kad „šių dienų žmonijai labai trūksta atsižadėjimo ir dosnumo. Žmonės labai

nenoriai šiandien dalijasi darbu ir turtu." O minėto Catholic Central Verein pirmininkas Albertas Stattleris iš New Rochelle savo kalboj, pasakytoj tame pačiame suvažiavime, pasakė: „Tuo metu, kai už geležinės uždangos bolševikai persekioja ir naikina katalikus, JAV-ių katalikai atrodo miega jaukiu saugumo miegu, kadangi neįsivaizduoja vykstančių šiandien pasaulyje pakitėjimų reikšmės. Daugelis mūsų mano, kad kovojama šiandien demokratijos su diktatūra. Tai klaidingas galvojimas. Ta kova yra žymiai platesnio masto. Šiandien kovojama dėl to, ar žmogus turi gyventi valstybei ar valstybė žmogui. Šiandien kovojama, ar žmogus turi gauti nuo žmogaus sukurtos įstaigos — valstybės laisvės nuotrupų, ar toji laisvė yra betarpiškai gauta iš Dievo teisė ir privilegija." (IC. Žinia paimta iš Londono lenkų spaudos). Aš, pratęsdamas Sattlerio mintis, pridurčiau: šiandien kovojama už tai, ar pasaulis bus laisvas pasaulis, ar bus vergų pasaulis, valdomas naujojo Maskvos Atilos, ar pasaulis bus krikščioniškas, ar pagoniškas, ar žmogus bus žmogumi ar gyvuliu kruvino botago varinėjamas. Bet ne tik galiu ir turiu pareigos ir spręsti, ir pareikšti visam laisvajam pasauliui, o ypač krikščioniškajam, kad kryžiuojamai Lietuvai reikalinga politinės pagalbos ir finansinės. Toji pagalba reikalinga skubiai, nes kiekviena Lietuvos vergavimo diena paima šimtus naujų gyvybių. Ji yra reikalinga taip pat ir moralinės paramos, ypač maldos. Aš iš JAV visuomenės to tikiu sulaukti. Lietuviai labai pasitiki JAV-ėmis ligi paskutiniųjų laikų. Bolševikai žino tai. Kad jų pasitikėjimą atšaldytų — lietuvius veža į tremtį Rusijos gilumon JAV-ių sunkvežimiais, jų vadinamais amerikietėmis, ir vežamiems sako: „Jūsų prieteliai amerikiečiai atsiuntė šias mašinas, kad galėtumėm jus išvežti". Bolševikai žudo lietuvius amerikoniškais ginklais ir jiems teigia, kad tie ginklai specialiai jiems atsiųsti lietuviams žudyti. Provokacija. Lietuvis dažniausiai tuo netiki, nors dažnai gal ir suabejoja, nes perilgai laukia amerikiečių išlaisvinimo. Geriausias kontrargumentas būtų tai negudriai bolševikų provokacijai sugriauti pavergtajai Lietuvai pranešus žinią, kaip gausingai JAV visuomenė aukoja Lietuvos išlaisvinimo reikalams ir kaip ji tą išlaisvinimo darbą kitomis priemonėmis ir būdais remia.

Ir naciams rūpėjo, ir dabar bolševikams rūpi pasilikti sau tik Lietuvos žemę be gyventojų. Ištuštinti Lietuvą iš lietuvių naciai turėjo savo programą, bolševikai turi savo. Viena nuo kitos nedaug kuo skiriasi. Abiejų pagrindinė priemonė to tikslo siekti — žudymas. Tik naciai tą žudymo darbą dirbo su pirštinaitėmis, bolševikas pirštinaičių nėra reikalingas. Naciai dar bijojo kiek pasaulio,

bolševikai visai jo nebijo, nes likęs jiems laisvasis pasaulis yra tik kandidatas ryt dienai pavergti, kaip Lietuva ir kitos nelaimingos valstybės buvo vakar pavergta. Maskva Niurnbergo nebijojo. Dabartinė laisvojo pasaulio politika bolševikiškos Maskvos atžvilgiu yra tokia, kad jai stiprinama viltis ir įsitikinimas, kad ji viena galėsianti kiekvienai tautai surengti Niurnbergą jų pačių sostinėse.

Bolševikiškoji Maskva, žudydama lietuvių tautą, kartu griauna ir visa, kas yra lietuviška ir kas lietuvio sukurta. Pirmiausia ji sugriovė Lietuvos ekonomiškąjį gyvenimą ir gerovę. Jaukiai galėjo lietuvis gyventi. Darbininkas ir ūkininkas džiaugėsi savo gerovės susilaukęs laisvoje tėvynėje. Bolševikai visą turtą nusavino. Žemės ūk] kolchozais pavertė, o ūkininkus — jų vergais. Sunkūs buvo laikai baudžiavos metu. Sulyginus su kolchoziniu gyvenimu baudžiava buvo rojus. Lietuvis niekad tokio vargo nevargo, kokį jis dabar vargsta. 1951 metų pradžioj jau 90% visos Lietuvos žemės buvo sukolchozinta. Pradėta kolchozai didinti, kad lengviau galėtų žemės ūkį mechanizuoti ir daugiau atliekamų darbininkų siųsti į Rusijos pramonę. Tas pats likimas ištiko ir pramonės darbininką. Bolševikai baigia naikinti gražius Lietuvos miškus ar veždamas juos į Rusiją, ar parduodamas užsieniams. Sugriovė finansus ir kultūrą. Net užsimojo naikinti lietuvių kalbą ir lietuviui išplėšti jo lietuviškąją ir krikščioniš-kąją sielą.

Su lietuviškąja siela bolševikas išplėštų kartu ir tautybę, ir krikščionybę, nes jos abi lietuviškoj sieloj yra neatskiriamai susipynusios. Lietuviškai sielai plėšti ir nuodyti bolševizmas naudoja visas priemones. Tos priemonės jam prieinamos, nes jo rankose jėga, ir antra, nesivaduoja jokia morale. Mokyklą raudonasis okupantas paėmė į savo rankas po pirmųjų įsiveržimo į Lietuvą dienų ir pasistengė ją padaryti savo klusniu įrankiu. Tokiu įrankiu, suprantama, ji galėjo pasidaryti tik palaipsniui, kai ir mokytojas, ir mokinys yra klusniai pasidavęs okupantui ir su juo savo pažiūromis sutinka, vadinasi, kai jie tampa bolševikais. Mokinius jis rado Lietuvoj tokius, kokie buvo jų tėvai, o mokytojus tokius, kokia buvo visa tauta. Dėl to mums visai suprantama, kodėl kalbėtuoju birželio m. deportavimo metu mokytojų proporcionaliai su kitais luomais ir profesijomis buvo išvežta daugiausia. Mokykla buvo Lietuvoj ir krikščionybės, ir lietuvybės stiprovė. Tą stiprovę bolševikas turėjo sugriauti. Ir ją griovė negailestingai. Mano mieste — Kalvarijoj buvo vidurinioji mokykla — progimnazija. Bolševikai, sušaukę mokinius mokyklon, ilgas valandas iškablingai įkalbinėjo juos įsirašyt į

bolševikinę pionierių organizaciją. Pasibaigus prakalboms, liepė iš eilės rašytis į patiestą popieriaus lakštą. Mokiniai, niekieno nediriguojami, sustojo visi kaip vienas ir užtraukė Lietuvos himną. Atgiedoję jį patraukė pro duris, bet mokyklos būta apsuptos bolševikų milicijos. Jie visi buvo suimti ir išvežti į Mariampolės kalėjimą. Ten išbuvo, kol buvo pirmuoju kartu bolševikai išvaryti iš Lietuvos. Mokiniai grįžo, bet jų didžiuma po metų laiko pasiliko visam amžiui besveikačiais invalidais. Bolševikų kalėjimas baisus, kaip ir pats bolševikas. Apie j] gali turėti supratimo tik tas, kas jame yra sėdėjęs. Tokių atsitikimų Lietuvoje buvo daug. Net pradžios mokyklų mokiniai buvo kalėjiman sodinami, kankinami ir žudomi, kaip suaugusieji. Šiandieninė mokykla jau yra subolševikinta bent dalinai, nes didžiumoje aprūpinta bolševikais mokytojais. Jiems tai nesunku padaryti, nes į vietas skiria visai neparengtus žmones; mano miesto burmistru buvo paskirtas žmogus — batsiuvis, nemokėjęs nei skaityt, nei rašyt. Pradžios mokyklos mokytojas gali būti universiteto profesorium. Mano apskrities viršininku buvo sunkiai savo pavardę pasirašąs akmenų skaldytojas. Svarbiausios kvalifikacijos — bolševizmas, priklausymas bolševikų partijai. Mokytoją tad nesunkiai galėjo pakeisti, bet sunkiau su mokiniu. Mokinį perdirbti reikia metų eilės. Mokinys pasiliko ligi šiol nedaug paliestas, tačiau akių į liūdną tiesą užmerkt negalima. Laikas veikia ne mūsų naudai. Jaunimas po ilgesnio laiko, nepaisant tėvų nusistatymo, pasiduos sudarytai atmosferai ir agitacijai bei terorui ir prievartai. Juk apie Dievą, apie moralę, apie tautą ir tautybę mokinys niekur negirdi, atvirkščiai visa ir visur girdi tik prieš juos. Tėvams taip pat sunku atsvert visa tai, nes jie nuo tamsos ligi tamsos kolchozo darbuose. Su vaikais ir pasikalbėti neturi laiko. Kunigas ir bažnyčia jau nuginkluoti. Mokyti tikėjimo ir vaikai, ir mokiniai uždrausta. Antra, ėjimas į bažnyčią beveik neįmanomas, nes turi būti apmokamas nemažu mokesčiu valstybei. Ir trečia, pagaliau ir tų bažnyčių bei kunigų pasiliko labai nedaug. Jaunimo tad pasaulyje bolševikas gali pasilikti netrukus nevaržomas šeimininkas, nes mokykla gali virsti bolševizmo fabriku.

Į bažnyčią ir tikėjimą bolševikas taip pat atkreipė savo akį nuo pirmųjų įžengimo į Lietuvą dienų. Pirmiausia pašalino iš visų įstaigų religinius paveikslus ir kryžius — iš mokyklų, teismų, kareivinių ir t.t. Iš mokyklų pašalino tikybos pamokas ir pradėjo kliudyti kunigams įžengimą į ligonines aprūpinti ligoniams šventaisiais Sakramentais. Bet dar buvo leidę mokinius tikėjimo mokyti bažnyčiose. Reik

pasakyti, kad bažnyčios ir tikėjimo griovimą bolševikai pradėjo su tam tikru atsargumu. Jie žinojo, kas yra lietuviui bažnyčia, tikėjimas ir kunigas. Dėl to baisaus birželio deportacijos metu kunigų buvo išvežta palyginamai labai nedaug, ne daug buvo paimta ir į kalėjimus, bet nukankintų ir nužudytų buvo jau skaudus nuošimtis, nors daugiausia kankino ir žudė pirmu kartu traukdamiesi iš Lietuvos. Toliau buvo nusavintas visas bažnytinis turtas — namai, žemė, bažnyčios, liturginiai rūbai ir t.t. Iš krautuvių buvo paimta ir sunaikinta — kryžiai, religinės knygos, škaplieriai, kryželiai, medalikėliai ir visa, kas tik bet kuo priminė religiją. Ypatingai uoliai rinko ir naikino maldaknyges ir religinius vadovėlius. Pas tėvus Marijonus, kurie yra įsikūrę JAV, Mariampolėj rado atspausdintą, bet dar nebaigtą tvarkyti liturginį mišiolą — maldaknygę. Ją čia pat sunaikino. Kitų spausdinti neleido, nes ir spaustuvės visos buvo suvalstybintos. Kalendorių atsispausdint buvo uždrausta. Jau pradžioje nepaprastai sunkiai leisdavo dar atspausdinti liturginį kalendorių, reikalingą kunigams — direktorium ar rubricelę, kaip kitur vadinama. Paskui ir tam neduodavo leidimo. Iš skaityklų ir bibliotekų taip pat labai uoliai išrankiojo visas religines ar palankias religijai knygas. Vienuolynai iš pat pradžios buvo panaikinti. Jų turtas konfiskuotas, o vienuoliai išvaikyti. Juo tolyn, juo bolševikai ėjo drąsyn ir šioje srityje, o ėjo drąsyn dėl to, kad vis daugiau ir daugiau buvo išvežama „nepageidaujamo ir kenksmingo" elemento, nebolševikiškoji inteligentija buvo baigiama likviduoti, o patys Lietuvoje jau įsistiprino kaip stiprovėje ne tik savo kariuomenės daugybę privežę, bet ir policija apstatę ne tik miestus, bet ir kaimus, bet ir daugybę šnipų priveisę. Pirmas to platesnio persekiojimo bažnyčios žygis buvo apdėjimas bažnyčių sunkiais mokesčiais. Kuri parapija tokių mokesčių sumokėti negalėjo, bažnytinį turtą parduodavo, o klebonas kaip kenkėjas buvo išsiunčiamas į Rusiją. Už palyginamai mažos parapijos turtą reikėjo mokėti 200.000 rublių, nors tas turtas buvo nusavintas, tik naudojamas parapijos. Paskui buvo uždrausta valstybės tarnautojams bažnyčias lankyti ir jaunimą mokyti tikėjimo. Dar vėliau buvo leista turėti bažnyčią tik kas 7 kilometrai ir apdėtas nemažu mokesčiu įėjimas į bažnyčią. Tuo metu labai tautai brangių bažnyčių didelės meniškos ir istorinės reikšmės paversta buvo sandėliais, šokių salėmis ir kitokiais būdais išniekinta, kaip pvz. Vilniaus garsioji katedra, Kauno Vytauto Didžiojo bažnyčia ir kitos. Pradėta vežti masiniai į Rusiją ir naikinti kunigai. Dar prieš dvejetą metų paprastai gerai informuotas italų katalikų akcijos

organas QUOTIDIANO lapkričio m. 12 d. buvo pranešęs, kad iš 1846 kunigų, dirbusių Lietuvos parapijose, yra pasilikusių tik 400. 1246 dingo. Iš keliolikos vyskupų vienas kaip Marijonų generolas prieš Lietuvos nelaimes gyveno Romoje, trys buvo vokiečių išgabenti į Vokietiją, jų tarpe buvo ir Kauno arkivyskupas metropolitas, keturi deportuoti į Sibirą ir jokių žinių apie jų likimą nepasisekė gauti ir trys mirė sava mirtimi. Lietuvoje pasiliko tik vienas senelis jau sulaukęs virš 80 metų ir tas pats turi slapstytis, nes bolševikų yra gaudomas (paimta iš Nepriklausomos Lietuvos Nr. 36). O šių metų JAV-ėse leidžiamas lietuvių kunigų biuletenis LUX CHRISTI Nr. 2. praneša, kad Lietuvoje 1950 metų gale buvo tik 101 kunigas: Vilniaus vyskupijoj — 30, Kauno arkivyskupijoj — 54 ir kitose vyskupijose tik 17. Krašte jau nesą nei vieno vyskupo, vadinasi, ir tas pats besislapstęs senelis vyskupas dingo. Ir sekmadieniais kunigams leidžiama laikyti šv. Mišias tik labai anksti rytą. Iš kunigų policija renka pasižadėjimus, kad nemokys vaikų religijos. Dar anksčiau kiekviena vyskupija, pasilikusi be vyskupo, turėjo kapitulos skirtą administratorių. Dabar jau Kauno, Vilniaus ir Kaišiadorių vyskupijos turi tik vieną administratorių kan. j. Stankevičių.

Mes, katalikai lietuviai, didžiuojamės, kad, nepaisant tokių persekiojimų ir naikinimų, Lietuvoj bolševikams ligi šiol nepavyko sukurti jokios tautinės bažnyčios, nesukelta jokio apostazinio sajūdžio ir nepadaryta jokio žygio, kuris kompromituotų lietuvių katalikų kunigiją prieš katalikų Bažnyčią ir Šventąjį Sostą, nors bolševikai tiek pastangų į tai dėjo. Ir man, kai dar buvau Lietuvoj pirmu bolševikmečiu, siūlė pradėti kurti „gyvąją bažnyčią", kuria jie bolševizmo pradžioj pradėjo Rusijoj skaldyti ir griauti provoslavišką-ją bažnyčią. Kai Kauno arkivyskupijos administratorius kan. J. Stankevičius atsirado Maskvoj bolševikų surengtam suvažiavime, kuriuo jie norėjo pademonstruoti anai geležinės uždangos pusei, kokia laisvė Rusijoj yra bažnyčioms ir tikyboms, paskaitė savo kalbą, suprantama, bolševikų plačiai paskleistą jų spaudoj, įvairiais balsais atsiliepė laisvojo pasaulio spauda, tą įvykį komentuodama. Gaila, kad ji nepasistengė žinių tuo reikalu susirasti kompetetinguose lietuvių šaltiniuose ir kad aklai paklausė bolševikų spaudos, šiandien reikalas jau nebeaktualus, bet vis tik noriu priminti, kad į rengiamus suvažiavimus bolševikai numato, kas turės važiuoti ir numatytasis kandidatas nori ar nenori — turi važiuoti ir kad kur reikia kokią kalbą pasakyti, jiems ją parašo bolševikų atsakingi asmenys. Savo kalbos nieks negali sakyti. Gautąją kalbą jie turi iš rašto paskaityti.

Ne kitaip buvo ir su kan. J. Stankevičium. Ir jei jis tame suvažiavime nieko įžeidžiamo ar pajuokiamo nepasakė apie katalikų Bažnyčią ir Šventąjį Sostą ir jei prancūzų laikraščio FIGARO pranešimu, kai pravoslavų dvasiškis pradėjo savo kalboj niekinti katalikų Bažnyčią ir popiežių, jis demonstratyviai iš posėdžių salės išėjo, tai jau didvyriškai drąsus žygis, nes tokis pasipriešinimas ir tokia demonstracija bolševikų režime yra surišti ne tik su kalėjimu, bet ir su gyvybės praradimu. O abejonės jokios nėra, kad tik kan. Stankevičiaus kietu pasipriešinimu buvo išleisti iš jam parengtos kalbos bet kokie negarbingi atsiliepimai apie katalikų Bažnyčią, nes kalbamo suvažiavimo tikslas buvo ne tik parodyti pasauliui bažnyčių laisvę Sovietuose, bet ir tų pačių bažnyčių tarnų lūpomis jas griauti ir niekinti, vadinasi, — iš esmės suvažiavimas buvo antibažnytinis. Lietuvių kunigai, kaip anų laikų jų pirmatakai, kietai ir neatskiriamai ir dabar laikosi katalikų Bažnyčios, nors už tą ištikimybę jiems tenka brangiai mokėti. Una Sancta Catholica et Apostolica Ecclesia jiems vienintelis autoritetas ir kelias. Jie mirs, bet tik su ja ir dėl jos. Štai dėl ko jų pasiliko tik 101 ir nei vieno vyskupo. Mus šiurpas krato, kad kryžiuojamoji tauta pasiliko be vyskupų ir be kunigų, bet mes ir didžiuojamės tuo, kaip didžiuojasi ir Bažnyčių savo karių — kunigų tokia jai ištikimybe ir pasiaukojimu.

Tokia dabar yra katalikiškoji Lietuva — be bažnyčių, be kunigų, be vyskupų, be maldaknygių ir rožančių, be kryžių, be katalikiškų draugijų ir spaudos. Blogiau negu misijų krašte. Didžiojo karo metu man teko būti viename tundrų srity Sibiro kaime. Kaimas beveik ištisas kelių tūkstančių gyventojų buvo apgyventas senais tremtiniais iš Lietuvos už įvairius sukilimus ir revoliucinius sąjūdžius prieš carą už Lietuvos išlaisvinimą. Jau kelinta karta buvo Sibire gimusi ir augusi. Lietuviškai tekalbėjo tik keli seneliai. Kiti buvo surusėję, bet išlaikyta kietai katalikų religija ir lietuviškieji tautiniai papročiai. Tai buvo gyvos Lietuvos skeveldrėlė tolimam Sibire, į kurią teko iš Omsko važiuoti arti savaitės laiko pradžioj arkliais, o paskui šunimis. Tai buvo Lietuva patriarchališka tik be lietuvių kalbos, Lietuva už savo tikėjimą pasiryžus mirti ir kentėti, kaip yra kentėję jų tėvai ar tėvų tėvai. Jie kunigą buvo matę tik prieš penkiolika metų. Man ten nuvykus reikėjo tuokti žmones, kurie jau turėjo paaugusių vaikų. Dažnai teko krikštyti tėvai kartu su jų vaikais. Bet jų kambariai senu lietuvišku papročiu buvo nukabinėti šventais paveikslais, jie rytą vakarą kiekvienoj šeimoj bendrai meldėsi, jie turėjo savo koplyčią ir pamokslininką ir kas šventadienis kaip vienas rinkdavosi į ją

pagiedoti šventų giesmių ir išklausyti šv. Evangelijos paaiškinimų iš vieno šviesesnio ir įtakingesnio kaimo gyventojo. Katalikiškoji Lietuva, toji toliausia į šiaurę įsikišusi katalikiškoji stiprovė, kaip ją pavadino Pijus XII, pasiliko blogesnėj būklėj negu tas tolimo Sibiro kaimas. Bet Lietuva ir dabar, kaip pamatysim, dar yra stiprovė, nors krauju tekanti ir tirštai savo gynėjų lavonais nuklota. Ir tamsūs nežinomos ateities debesys jos ateitį užklojo, bet ji nei drąsos, nei vilties, nei ištvermės kovoje dar neprarado.

Lietuva pirmutinis kuone ištisai katalikiškas kraštas pateko į bolševikų rankas. Čia bolševikai išbandė savo bažnytinę politiką ir savo metodus katalikų ir bažnyčios atžvilgiu naujose sąlygose. Kokie tie metodai ir kokia politika, labai trumpai tik kai kur laiką grybšteldamas nupasakojau. Pirmutinis bolševikų žygis buvo nutraukti katalikiškos Lietuvos ryšys su katalikybės šaltiniu ir stiprybe — Vatikanu — Šventuoju Sostu. To Sosto ryšininkas — nuncijus pirmutinis iš visų kitų svetimų kraštų atstovų buvo iš Lietuvos pašalintas. Lietuvoj pradėti bolševikų metodai vėliau buvo taikyti žinomam vengrų kardinolui Mincenčiui-Mindszenty ir kitiems Bažnyčios hierarchams. 1947 metais, vadinasi, dar toli prieš kardinolo Mindszenty areštą Lietuvos sostinėje Vilniuje bolševikų paskelbtame pranešime Lietuvos katalikų Bažnyčios vadai apkaltinti „bendradarbiavimu su slaptomis kontrarevoliucinėmis organizacijomis", šį pramanytą kaltinimą pranešimas vertino kaip „gėdingiausią Lietuvos katalikų reakcijos istorijos puslapį". Pranešimas skelbė, kad Telšių vyskupas V. Borisevičius teismo nubaustas mirtimi, kaip „liaudies priešas", nes palaikydavęs bolševikų vadinamus „teroristus", t.y. tuos, kurie betkokiu būdu yra priešingi bolševikų režimui. Minėtas vyskupas buvo apkaltintas davimu prieglaudos vienam „teroristų" vadui, duodamas jam tarnybą prie savo katedros. Tais pačiais kaltinimais buvo kaltinami du pranciškonai iš Krentingos vienuolyno. Kaltinamojo akto teigimu, jie buvo prisidėję prie vienos „teroristų" grupės ir ginklams pirkti davę jai 200.000 rublių. Kaišiadorių vyskupas buvo kaltinamas už priklausymą „teroristų" grupei, platinimą antibolševikinės literatūros, sakymą antibolševikinių pamokslų ir kalbų ir priglaudimą savo namuose „teroristų" bei prisaikdinimą naujai suorganizuotų „teroristų".

Tame pačiame 1947 m. pranešime vyskupai ir kunigai kaltinami, kad jie yra „teroristai", yra nužudę daugelį garbingų darbininkų, vargingų valstiečių, kolonistų, sovietinių intelektualų, kai kuriais

atvejais ištisas šeimas”. Jie kaltinami ne tik žmonių žudymu, bet ir mėginimu katekizuoti žmones ir ypač jaunimą. Už visą antibolševikinę veiklą moralinė atsakomybė pranešimo primetama katalikų hierarchams, kurie atsisakę išduoti kaltininkus. Išvadoje teigiama, kad „Lietuvos R. Katalikų Bažnyčios vadai yra palankūs antisovietinei veiklai. Tą jų veiklą, kaip ir visokių fašistinių organizacijų, palaiko ir žadina Vatikanas.”

Tuos visus išbandytus metodus paskui perkėlė toliau į vakarų Europą — Vengriją, Čekoslovakiją ir kitur. Juos naudos visuose kraštuose, kurie paklius į kruvinus bolševikų nagus. Naudos dėl to, kad jie yra sėkmingi ir visi kaltinamieji jiems primetamas kaltes prisiima, nors Lietuvos vyskupai jų neprisiėmė.

Mes visi žinome, kokis sąjūdis buvo kilęs pasauly dėl kard. Mindszenty bolševikų sufabrikuotos bylos. Prisimename ir žinome, kad nors žymiai mažiau, bet vis tik reaguota prieš Čekoslovakijos arkivyskupo Berano, Vengrijos arkiv. Groetz ir Jugoslavijos arkiv. Stepinaco persekiojimą. Mes tuo visi džiaugėmės, kad sustingusi pasaulio sąžinė atkiuto ir sujudo, kad atviresnėmis akimis pažiūrėta į teisingumą ir žmogaus teisių laužymą, kurių apsaugos reikalu tiek prišnekėta ir . . . nieko nepadaryta. Bet kur ir kada bent kiek gyviau reaguota į Lietuvos vyskupų persekiojimą ir žudymą, už baigiamą Lietuvos kunigijos naikinimą? O tuo tarpu pasaulis apie tai yra informuojamas. Apie tai buvo pranešta Vatikano radijo. Apie tai parašyta J. Moclero knygelė prancūzų kalba, apie tai informavo veikiančios Lietuvos diplomatinės atstovybės ir konsulatai. Kodėl toks skirtumas daromas? Juk ir Lietuvos vyskupai yra tie patys katalikų Bažnyčios hierarchai. Juk ir jie kenčia persekiojimus dėl to paties reikalo. Juk ir šiuo atveju žiauriai laužoma žmogaus teisės. Kodėl tad toks skirtumas daromas? Nejaugi tik dėl to, kad raudonoji Maskva yra pasakiusi — Lietuva yra mano ir nieks neturi teisės į mano reikalus kištis? Nejaugi dėl to, kad pasaulis tarp Lietuvos okupavimo ir Lenkijos, Vengrijos, Čekoslovakijos suranda teisinių skirtumų ir pateisinimų? Pasaulis prasimanė skirtingus terminus tų kraštų okupavimo faktams vadinti — Lietuva ir kitos valstybės "įjungtos” į Sovietų Sąjungą, Čekoslovakija ir kitos valstybės pavadintos „satelitinėmis” valstybėmis. Bet kokiomis teisėmis vieniems ir kitiems tie nauji okupacijos statusai padaryti? Ar ne tuo pačiu smurto ir prievartos titulu ir priemonėmis? Ar tai nėra vienašališkas tik Maskvos padarytas aktas? Ar tas aktas nėra tylomis pripažįstamas laisvųjų valstybių? Tai būtų baisu. Bet tai būtų kartu ir

sau duobės kasimas. Pagaliau jei valstybės tyli, jei jų vairuotojai nenori visa to matyti, tai juk yra dar krikščioniškosios visuomenės. Mes vardan krikščioniško teisingumo ir solidarumo, vardan artimo meilės apeliuojame į tą krikščioniškąją visuomenę, laukdami iš jos žiauriai naikinamai ir kankinamai lietuvių tautai ir religijai ir bažnyčiai pagalbos. Mes nenorime tikėti, kad krikščioniškoji visuomenė praeis pro žudomą Lietuvą, kaip buvo praėję pro evangelišką plėšikų sužeistą keleivį ir paprasti žmonės, ir net dvasininkų luomo, o tas krikščioniško meilės ir pareigos aktas atlikti buvo paliktas niekinamam samariečiui.

Ką gi pati lietuvių tauta, išvesta per visus kryžiaus kelius ir pastatyta pačioje Golgotos kančių aukštumoje, matydama iš ten pasaulio abejingumą ir tylą į savo tautos kančias, kurias kenčia dėl teisingumo ir dėl Kristaus, dėl savo teisių ir visos žmonijos, galvoja ir daro? Ji vilties nenustoja, ji rankų nenuleidžia. Ji laikosi savo seno kovos šūkio — „kad tu, gude, nesulauktum, nebus kaip tu nori". Ji tiki laimėjimu, kaip tiki Kristumi ir jo teisingumu, nes „Kryžius gyvatą žadėjo". Ji kovoja ir prie kryžiaus kalama. Visa pavergtoji tauta, pasilikusi anoj geležinės uždangos pusėje, stojo į tą kovą — ir vyrai, ir moterys, ir seniai, ir paaugliai, kiekvienas pagal savo išgales ir reikalą. Vieni aktingai kovoja su ginklu rankose, kiti pasyviai reiškiamu pasipriešinimu ir talkininkavimu aktingiems partizanams. Rezistencija yra organizuota su vieninga vyriausia vadovybe priešaky. Tą vadovybę pripažįsta viso pasaulio lietuviai. Vyr. Liet. Išl. Komitetas tai Lietuvos atstovybei taip pat lenkiasi. Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas yra Vyriausias Lietuvos reizstencinis organas šioj geležinės uždangos pusėje, laisvajame pasaulyje. Anas Lietuvoje vyriausiasis Lietuvos laisvinimo organas kovoja su ginklu rankose, šis gi laisvajame pasaulyje — tuo ginklu, kuris anam neprieinamas, būtent, politinėmis ir diplomatinėmis priemonėmis. Veikiąs šioj pusėj Vyriausias Išlaisvinimo Komitetas yra pripažintas ano Komiteto. Darbas yra koordinuotas ir suderintas ir kitaip būti negali, nes kova vedama už tautos gyvybę, kovos būdai yra tos rūšies ir taip sutvarkyti, kad mažiausia kraujo ir gyvybių kaina būtų didžiausi rezultatai pasiekti. Visa Lietuva dar prieš okupaciją turėjo nepilnai 4000 bolševikų, jų tarpe grynų lietuvių tik apie 360, kiti Lietuvos piliečiai, bet ne lietuvių tautos. Okupantai ir dabar skundžiasi, kad neturi tiek lietuvių partijoj, kad galėtų jais apsodinti valstybines vietas. Suprantama, kodėl. Lietuvio sielai, jo prigimčiai yra priešingi ir bolševikų mokslas, ir jų praktika. Dabartiniu metu

Lietuvos bolševikų partija pačių bolševikų informacija turi 24.000 narių. Ta pati bolševikų informacija nusiskundžia, kad tas skaičius sudaro tik 0,8 procentų visų Lietuvos gyventojų, vadinasi, jų pačių konstatavimu Lietuvoj yra pats mažiausias bolševikų skaičius negu bet kuriame kitame bolševikų valdomajame krašte ar už Sovietų sąjungos ribų. Suprantama bolševikų skaičius Lietuvoje turėjo padidėti. Juk dažnai prievartos keliu į partiją įrašomi žmonės, kiti pasiduoda pažadų pagundai ir eina į partiją, bet nereikia manyti, kad tie 24.000 esą tik lietuviai. 1949 m. bolševikų laikraštis PRAVDA rašė, kad į Lietuvą pasiųsta 1945 m. 5.000 partijos narių. Po to Lietuvos miestai smarkiai buvo kolonizuoti rusais-bolševikais. Kai kurie jų jau turi virš 50 procentų bolševikų gyventojų. Lietuvos administracijos aparate jau yra apie 80 procentų rusų bolševikų. Visi jie yra partijos nariai. Tad nesuklydus galima pasakyti, kad lietuvių bolševikų skaičius nedaug tepaūgėjo, gal nedaugiau kaip ligi 1000 žmonių. Susigundyti bolševizmu lietuvis neturi jokio pagrindo. Jis gerai prisimena, ką jam davė Nepriklausomoji Lietuva ir ką atnešė bolševikas. Rezistentų partizanų darbas ir pasiaukojimas brangiai apmokamas krauju ir gyvybėmis. Šioj kovoj savo drąsa ir pasiaukojimu konkuruoja moteris su vyru, prieauglis su suaugusiu. Vieną kartą bolševikai, užėję partizanų pėdsakus, nusistatė juos sugauti ir sunaikinti. Radę laukuos vaikutį, beganantį gyvulius, paklausė, ar nematė partizanų. Tas atsakė matęs ir nurodė kryptį, kuria jie nuėjo. Liepė tam vaikui vesti. Jis nuvedė priešinga kryptimi. Po kokio laiko bolševikai supratę, kad yra vaiko apgauti, savo durtuvus paskandino jaunoj, bet didvyriškoj vaikučio krūtinėj. Mažas didvyris mirė už savo tėvynę ir jos laisvintojus partizanus su pasitenkinimo šypsniu mirštančiose lūpose ir paskutiniu šūkiu: „Lai gyvuoja laisva Lietuva".

Vienas pavyzdėlis, bet jis būdingas šiai lietuvių kovai. Partizanas gyvas bolševikui nepasiduoda. Neturėdamas galimybės išvengti suėmimo, jis granata nusisprogdina savo galvą. Tuo būdu ne tik išvengiama bolševikų torturų ir kankinimo, bet ir panaikinama visokie įrodymai, iš kurių galėtų priešas susekti, kas yra partizanas. Tuo išgelbsti nuo persekiojimų ir baudimo savo gimines ir net kaimynus. Taip pasielgia ne tik vyras, bet ir moteris bei jauna mergaitė partizanė, atsidūrusi tokiose sąlygose. Bolševikai iš keršto ir neapykantos tokių Lietuvos didvyrių, bolševikų gi vadinamų „teroristų", „banditų", plėšikų", „amerikiečių šnipų ir agentų" lavonus veža į artimiausius miestelius ir paplentes, numeta ir seka, ar neišlies kas ašaros prie jų, ar kas praeidamas nenumes gėlės prie

mylimo kūno, kad tokiu būdu galėtų susekti, kas yra žuvęs ir prieiti prie jo giminių, kuriuos už tai laukia žiaurus bolševikų kerštas. Ir tik supuvusius ir šunų apėstus kūnus užvaro žmones pakasti kur nors laukuose ar miške, bet nieku gyvu ne kapinėse. Partizano kapai — lietuviui šventovė. Klausimas — ar tos partizanų aukos apsimoka ir ar jos yra proporcionalios laimėjimams. Pirmiausia lietuviai taip komerciškai klausimo nestato. Tautos laisvė virš visokių komercijų. Antra, tauta, kuri negina savo laisvės, neverta jos. Trečia, lietuvio kovojama ne tik už save, bet ir už visą žmoniją, nes bolševikas yra visos žmonijos aršiausias priešas. Jis nurims ir ginklą padės tik tada, kai jo bus pavergta paskutinioji laisvoji tauta. Lietuvių galvos labai pabrango, nes jos labai sumažėjo, bet kur tėvynės reikalas ir gerovė jos reikalauja, jis nesvyruodamas ją padeda ant tėvynės laisvės aukuro. Pagaliau partizanas ir praktiškai reikalingas ir naudingas tokiai Lietuvai, kokia ji yra šiandien. Lietuvos miestai jau dabar didžiumoje surusinti. Kai kuriuose jau yra virš 50 procentų rusų kolonistų, atgabentų iš Rusijos į deportuotų lietuvių vietas. Kaime dar kolonizacija plačiai nepradėta, nes partizanai budi. Ten, kur buvo mėginta į ištuštintus ūkius kelti rusus, partizanai klausimą sutvarko — pareikalauja iš ruso naujakurio nustatytu laiku išsikraustyti, jei jis to nepadaro, jam pritaikomas kietas partizanų teismo sprendimas. Partizanas sutvarko peržiaurius bolševikų pareigūnus, panašiai kaip ir keliamus į kaimus kolonistus. Partizanas gina skriaudžiamą lietuvį. Partizanas padeda lietuviui sumokėti mokesčius ir atiduoti pyliavas uždėtas, kurių dažniausia nepakelia mokėtojas. Jis paima iš kolchozo ir duoda ūkininkui, jei reikalingas javas. O jei reikalingas pinigas, jį paima iš valstybinės krautuvės, ar kitokios įmonės ar net banko ir iždo, ir duoda tam, kas netesa sumokėti, ir kam už tai kaip kenkėjui graso ne tik kalėjimas, bet ir deportavimas į tolimą Rusiją ir jos darbo stovyklas. Dėl to partizanas mylimas lietuvių ne tik dėl to, kad jis kovoja ir miršta už tėvynės laisvę, bet ir dėl to, kad jis yra teisingumo saugotojas, vienatinis lietuvio realus globėjas. Pagaliau partizanas ir tautos moralės saugotojas. Jei kuris silpnavalis tautietis pasiduoda kenksmingai tautai ir gyventojams bolševikų įtakai, broliškas partizanų teismas jį įstato į reikiamas lietuviui vėžes. Lietuvis žino, kad partizanas lietuviui yra tas, kas tėvas vaikui — būsi geras, tėvas paglostys, padarysi bloga, jis tave paplaks, bet paplaks pagal nusikaltimą iš meilės. Be to, į partizanų tikslus įeina — informuoti Lietuvos gyventojus apie tikrą dalykų padėtį krašte ir apie tarptautinę politinę padėtį bei dokumentuoti

visa, kas bolševikų buvo padaryta nuo pat pradžios, kas dabar daroma ir kas ateity bus padaryta. Pagrindinis gi jų tikslas — kliudyti bolševikams siekti jų politinių tikslų Lietuvoje. Partizanai nėra sustingę savo organizacinėj formoj ir savo kovos priemonėse. Juk tai ne taikos meto reguliari armija. Daug kartų jie keitė savo taktiką, taikydamiesi prie naujai susidėjusių aplinkybių ir prie bolševikų taikomų metodų ir taktikos. Greitas susiorientavimas ir prisitaikymas prie naujai sudaromų sąlygų — jų jėga ir garantija daugiau laimėti kovoje. Dabar tiek Lietuvai nustojus savo gyventojų, partizanai ypatingai saugoja lietuviškąsias galvas. Tačiau pagrindinis aktyvaus pasipriešinimo — partizanų tikslas visada pasilieka tas pats — priešintis bolševikams, siekti savo politinių tikslų Lietuvoje.

Pasaulis jau plačiai žino apie Lietuvos partizanus ir jų veiklą, jais didžiuojasi ne tik lietuviai, bet visi tie, kam rūpi kova su bolševikais ir žmonijos laisvė, kam rūpi Kristus ir žmogaus teisės. Iš bolševikų pagrobtų kraštų Lietuvos partizanai geriausia organizuoti ir drąsiausia kovoja su raudonuoju bolševikišku okupantu, nors žino, kad tai yra kova mažojo Dovydo su didžiuoju Galijotu.

Anais senais laikais, dar istorijos aušrai tekant, kada dar Lietuva buvo valdoma ne vieno valdovo, bet visos eilės kunigaikščių, pietų Lietuvoj ant aukšto Nemuno kranto stovėjo narsaus kunigaikščio Margio medinė pilis. Jo žemę užpuolė germanas. Narsiai gynėsi kunigaikštis Margis su savo arais. Daug išklojo priešo žiauraus. Bet skaičius savo padarė. Margio kariai mažėjo ir priešui atsparumas silpnėjo. Teko likučius užsidaryti pilyje ir iš čia gintis. Bet gausus ir stiprus germanas, amžių Lietuvos priešas, peržengė strateginius vandeniu patvindintus griovius, pasiekė pilies medines sienas ir jas padegė. Margio kariams buvo žinoma, kas jų laukia — ar garbinga mirtis, ar gėdinga germano vergija. Be įsakymo pasirinkta, jei žūti, tai tik kovoje. Nedaug pasiliko Margio karių. Priešas jau džiaugsmingai šūkavo, tikėdamas laimėti ir turto ir vergų. Suliepsnojo pilyje laužai. Dūmais paleista pilies pastatai. Prie degančių laužų susirinko moterys su vaikais. Motinos peiliais varstė savo vaikų širdis ir jų lavonus metė į laužus, paskui pačios šokdavo į ugnį ten tą patį peilį skandindamos savo krūtinėse. Priešas jau pilyje. Gyvųjų tarpe tik keli lietuviai ir jų vadas kunigaikštis Margis. Jau rankas priešas ištiesė prie jų. Bet jis pasirinko savo žmonų ir vaikų kelią. Šoko į liepsnojančius laužus ir peiliais skrodė savo krūtinėse širdis. Priešui pasiliko tuščia žemė ir pelenų krūvos. Ta istorija žinoma ne tik lietuviams. Kaip

mirdavo lietuviai, ir aprašyta ir apdainuota ir svetimomis kalbomis. Jei reiks ir šių dienų lietuviai Margio pavyzdžiu paseks. Geriau žūti garbingoj kovoj, negu bolševiko žudomose įstaigose su vergo žyme kaktoje.

Lietuvis Golgotoje bolševiko kalamas prie kryžiaus ir actu girdomas. Ar išties jam kas tyro vandens stiklą troškuliui numalšinti ir jėgoms sustiprinti? Ar paduos kas savo ranką taip sunkiai kovojančiam broliui už Kristų, už savo ir žmonijos laisvę? Ar pasiųs kas pagalbos tiems narsuoliams, kurie taip didvyriškai gina popiežiaus Pijaus XII žodžiais tariant toliausią į šiaurę įsikišusią krikščionybės stiprovę — Lietuvą?

Lietuvių tauta kažkaip suaugusi su JAV-ėmis. Joje, kaip esu minėjęs, dabar gyvena apie milijonas senų lietuvių emigrantų, kurie padėjo Amerikai stiprintis visokiais atžvilgiais ir kurie padėjo gintis nuo priešo. Milijono žmonių vyriškas prieauglis kariavo ir viename, ir kitame kare ne tik už JAV-es, bet ir už savo tėvų žemę — Lietuvą. Amerikoj gyvenimo mokyklą išėję daugelis lietuvių grįžo į savo tėvų žemę, parsinešdami ne tik dolerių, bet ir simpatijų amerikiečiams ir respekto jų demokratiniam gyvenimui ir santvarkai. Tai dvasiniai giminystės ryšiai. Kai užplūdo Lietuvą šios didžiosios nelaimės ir kai raudonasis okupantas su visa baisia Kremliaus programa ir taktika pradėjo Lietuvoje šeimininkauti, lietuvis neprarado vilties ir pradėjo organizuotą kovą su okupantu, pasitikėdamas Kryžium, kuris „gyvatą žadėjo”, ir Amerika — JAV-ėmis, kuri lietuvio įsitikinimu neduosianti teisingumo laužyti ir mažesnio skriausti. Pirmą bolševikų okupaciją buvau Lietuvoj, kurioj teko slapstytis, nes buvau nuteistas už akių mirtin. Pačiam teko girdėti iš savo tautiečių tai, ką esu tik pasakęs. Kiek visokių legendų pripasakota. Tai vienas tai kitas matęs nusileidusius amerikiečius iš lėktuvų tik tam, kad praneštų jiems, jog amerikiečiai Lietuvą išlaisvins. Čia vėl užėję kažkokie žmonės nelietuviai pas ūkininką ir paprašę valgyti. Jiems išėjus po staltiese radę dolerių ir laiškutį — „Lietuviai, nenusiminkit ir kovokit. Amerika su jumis. Netrukus sulauksite pagalbos ir laisvės”. Netikėjau tomis legendomis, bet JAV-bių pagalba tikėjau ir dabar tikiu.

Prancūziškas LE MONDE neseniai (1951.VII.8-9) paskelbė savo skiltyse pasikalbėjimą su HERALD TRIBUNE žinoma žurnaliste Marguerite Higgins. Tarp kita ko ji štai ką pareiškė savo kolegoms žurnalistams: „Aš labai norėčiau, kad amerikiečiai pradėtų pasaulio likimu daugiau rūpintis, negu ice-creams”.

Garsus buvo popiežius Leonas XIII. Jis savo genijum pradėjo naują amžių Bažnyčiai. Savo didiesiems darbams dirbti jis sugebėjo pasirinkti ir didelių Dievo skirtų pagelbininkų. Juos kažkas teisingai pavadino Leono XIII arais. Tokį arą turėjo ir JAV-ės. Tai buvo Saint Paul de Minnesota arkivyskupas Irelandas. Jis viename savo pamoksle, pasakytame Dubuque katedroje 1901 m. balandžio m., tarp kita ko štai ką pasakė: „Visi, kaip ir aš tikime, kad Dievas valdo žmones ir tautas. Aš tikiu dar ir tuo, kad Dievas skyrė Amerikos Jungtinių Valstybių respublikai vieną ypatingą dieviškąjį uždavinį. Tas uždavinys yra — savo pavyzdžiu ir moraline įtaka parengti pasaulį žmonijos laisvei ir žmogaus teisėms viešpatauti. JAV negyvena tik sau. Žmonijos likimas pavestas jai saugoti. Jokia Monroes doktrina savo demokratijos neišlaikys tik Pacifiko ir Atlanto krantuose. JAV pilietybės teisė palaiko žmonijos teises. O Amerika, gerai saugok pati save, nes jei tu krisi, kris kartu su tavim žmonijos viltys. Būk amžina. Tu laikai savo rankose žmonių giminės viltis”. (R. H., de la Montagne. Histoire de la Democratic Chretienne. Paris). Tas žodis buvo mestas prieš pusę šimto metų, bet jis gyvas. Jo mintis ne vienai dienai galioja. Ji neatmezgamai surišta su JAV-bių amžiumi.

Margaritos Higgins žodis gražiu amerikietišku humoru pagražintas. Arkivyskupo Irelando žodis — Dievo įkvėpta tiesa ir aukščiausio JAV uždavinio nusakymas, šiais sunkiais laikais, kai sprendžiamas klausimas, kas viešpataus — ar bedievybė su smurtu ir paminta žmogaus teise, ar Kristus su savo meilės ir teisingumo religija, bet demokratija ir laisvė, milijonai Maskvos vergais paverstų žmonių ir su jais Lietuva kartu su Irelandu kartoja: „Amerika, tu laikai savo rankose žmonių giminės viltis”. Žmonija tvirtai tiki, kad JAV-ės jos neapvils ir grąžins jai laisvę ir taiką.

LIETUVIŲ-ŽYDŲ SANTYKIAI HITLERIO OKUPACIJOS METU

ĮŽANGOS VIETOJE

1949 metais eidamas Niujorko garsiuoju Brodvėjum (Broadway), pastebėjau lange riestainių ir chalų: kaip nulieti, lyg tik dabar būtų iš Lietuvos atvežti. Smukau į krautuvę ir lietuviškai paprašiau chalos. Pardavėjas, senyvas vyras, elegantiška barzda, taip pat lietuviškai paklausė: didelę ar mažą chalą duoti. Pasirodė, jis esąs Lietuvos žydas. Šia proga persimetėme su juo keliomis mintimis. Be kita ko, jis pažymėjo: *lietuviai mėgsta iš žydų pasijuokti, bet jie juos myli.*

1954 m., gerai neprisimenu, ar tai buvo Mespete, ar Bruklyne, užėjęs į vaistinę, paprašiau kažkokių vaistų, kuriems recepto neturėjau. Taip pat užkalbinau lietuviškai. Užkalbintasis suprato, kokia kalba kalbu, ir pakvietė kitą vyrą. Jis man lietuviškai paaiškino, kad be recepto duoti vaistus yra tam tikrų sunkumų, bet man, kaip lietuviui, jis jų parūpins. Paklausus, iš kokios Lietuvos vietos jis yra kilęs, atsakė:

— Aš esu Vilkomiro (Ukmergės) žydelis.

Su šiuo simpatinguoju vaistininku šnektelėjau kiek ilgėliau. Jis man pasakojo, kad Lietuvos žydai laiko Lietuvą savo tėvyne, kad jie jos ilgisi, kad jis ją buvo aplankęs ir džiaugėsi atgavus nepriklausomybę, kad ir *nepriklausomoji Lietuva žydams davė pilną laisvę,* kad *lietuviai visada gražiai sugyvendavo su žydais* ir *iš jų žydai jokių nesmagumų nėra patyrę.* Vargas buvo vienas — caro priespauda, bet lietuviai dar sunkiau buvo jos spaudžiami.

Tie du atvykę iš Lietuvos žydai trumpai, bet teisingai ir tiksliai nupasakojo lietuvių-žydų santykius. Tokie jie buvo iš tikrųjų amžių bėgyje. Lietuvių-žydų santykiuose jokių problemų nebuvo. Jei kokių nesusipratimų retkarčiais tarp jų atsirasdavo, tai tik tokios rūšies, kokių atsiranda tarp kaimynų ir savose šeimose. Tai visai suprantamas ir natūralus reiškinys. Problemų atsirado tik svetimiesiems įsimaišius. Jie ir tas problemas sudarė. Čia turiu galvoje rudąją

hitlerininkų Lietuvos okupaciją. Bet ir šiais sunkiais laikais lietuvių tauta gerai suprato hitlerininkų siekimus ir nepasidavė jų provokaciniams užsimojimams. Jie ne tik nepakeitė su žydais savo santykių, bet dar daugiau parodė jiems savo širdies, nors kiti už tai labai skaudžiai nukentėjo nuo okupanto žiaurios rankos.

Po paskutinio karo žydų tarpe atsirado žmonių, kurie žydų skerdynes stengėsi suversti lietuvių tautai. Tokiuose kaltintojuose sunku surasti gerąją valią. Jie arba nežinojo faktų, arba buvo aklas įrankis ta kryptimi suinteresuotų svetimųjų organų ir partijų. Tokių kaltinimų prirašyta ne tik žydų spaudoje, bet jie tas klaidinančias ir neteisingas žinias skleidė ir svetimoje spaudoje. Tokių žinių galima rasti ir svetimomis kalbomis išleistose knygose. Man pačiam teko skaityti kelias tokias knygas. Viena jų, prancūzų kalba išleista, apima jaunos žydaitės (pavardės neprisimenu) dienoraštį, surašytą Varšuvos gete. Ten labai nepalankiai rašoma apie ten buvusių lietuvių karių dalinį. Tolygiai buvo rašoma ir apie lietuvių karių dalinį, buvusį Liubline. Čia tenka pažymėti, kad tie daliniai nebuvo Lietuvos vyriausybės suorganizuoti ir ten pasiųsti. Jie dažniausiai buvo prievartos keliu pačių vokiečių sudaromi ir siunčiami, kur jiems patikdavo. Man esant Kalvarijoje, atvyko civiliškai apsirengęs jaunas vyras ir pasisakė, kad jis yra minėto Liublino lietuvių karių dalinio vadas, atvykęs tuo reikalu su manimi pasikalbėti. Jo pasakojimas buvo šiurpus. Kalbamasis dalinys vokiečių buvo naudojamas nešvariausiems darbams. Daliniui pasipriešinus tam ar kitam uždaviniui atlikti, jis buvo ginkluotų vokiečių apsupamas ir varu turėjo jam pavestą darbą atlikti. Jis buvo laikomas skirtingose sąlygose negu vokiečiai ir maisto, ir kitais atžvilgiais. Šia prasme jie nebuvo kariai, bet vokiečių vergai. Jis man visa tai pasakojo su ašaromis akyse. Kariai iš to dalinio bėgdavo, kas galėdavo. Vadas buvo atvykęs kelioms dienoms į Lietuvą atostogų. Jis pasiryžęs atgal negrįžti ir slapstytis, tik norėjęs žinoti, ar tokiu elgesiu nepakenks Lietuvai ir tautai. Aš jo nusistatymą pagyriau ir pareiškiau, jog gera būtų, kad visas dalinys pasektų savo vado pavyzdžiu. Ne kitokiose sąlygose dirbo ir gyveno Varšuvos dalinys. Lygiu būdu geštapininkai teroru versdavo ir prievartaudavo civilius žmones vykdyti nežmoniškus žiaurumus ir nusikalstamus darbus. Kai iš Kalvarijos gabeno žydus į Marijampolę žudyti, nors apie tai nieko niekam nesakė, ir patys žydai nors ir turėjo nejaukaus nujautimo, bet manė, kad juos veža kitur į darbus. Dėl to žydų komitetas, sudarytas iš Kalvarijos rabino, mokytojo ir dar vieno jų įtakingo tautiečio, kurių pavardžių

jau neprisimenu, surinko brangenybes ir atnešė man saugoti su sąlyga, jei jie grįžtų, jiems grąžinti, jei negrįžtų — panaudoti bažnyčios reikalams. Aš nepriėmiau, pareikšdamas, kad mano gyvenimas Kalvarijoj neilgas. Tos brangenybės buvo išdalytos rimtesniems ūkininkams. Kiti, o gal ir visi po savo turtų dalį įsisiūdavo po paltų pamušalu. Visa tai geštapininkai, žydus sušaudę, jų drabužiuose surado ir panaudojo saviems tikslams. Kelias dienas prieš kalbamą žydų žudymą Marijampolėje vokiečių buvo pristatytas 10-15 vyrų sąrašas, kurie turėjo žudymo dieną atvykti į Marijampolę, į nurodytą įstaigą. Tie vyrai beveik be išimties buvo Lietuvos kariuomenės atsargos puskarininkiai. Jiems buvo numatyta žydus šaudyti. Kai pamatė, kuriems reikalams jie čia atvežti, atsisakė budelių pareigas eiti. Tuomet buvo kulkosvaidininkų apsupti ir pagrasinti: jei neįvykdys įsakymo, bus sušaudyti kartu su žydais. Jie taip buvo sukrėsti tų visų įvykių, jog keli gavo nervinio pobūdžio psichinius sukrėtimus. Vaikščiojo kaip pamišę. Nesurado niekur ramybės. Jie ir du ūkininkai iš Seinų gatvės, kurie buvo užvaryti vežti žydus į Marijampolę ir matė žydų naikinimą, kelias savaites kasdien vaikščiojo išpažinties, ieškodami čia suraminimo. Nesitenkindami tuo, po išpažinties eidavo pas tą ar kitą kunigą aiškintis ir ieškoti paguodos savo iš pusiausvyros išmuštoms sieloms. Tik po ilgo kankinimosi pagaliau atgavo vokiečių žiaurumų išmuštą iš normalių vėžių pusiausvyrą.

Dar vienas būdingas nacių elgesys: vežamiems žudyti žydų seneliams ir psichiatrinės ligoninės ligoniams lydėti į žudymo vietą buvo paskirta tos ligoninės vyresnioji sesuo (buv. Lietuvos banko direktoriaus Pijaus Grajausko tikroji sesuo). Ją pamačiusi, vieno Kalvarijos gydytojo žmona, jau išrengta iš visų drabužių, krito jai ant kaklo graudžiai verkdama. Naciai didelių ceremonijų nedarė, jas abi įstūmė į griovį, kuriame išrengti žydai buvo šaudomi. Ir tik per plauką ji ten kartu su žydais nepaklojo savo gyvybės. Nepaisant nacių kliudymų, dviejų lietuvių laiku ji buvo iš griovio ištraukta. Tai vienas kitas pavyzdėlis, kuris lengvai įrodo, kokiu būdu lietuviai atsirasdavo prie nieku nepateisinamo nacių žydų naikinimo.

Buvau gavęs žinių, kad Miunchene yra Lietuvos žydų centrinis komitetas. Panūdo išsikalbėti su jų vadais čia liečiamais nepagrįstais lietuvių tautai žydų daromais priekaištais. 1945 m. lapkričio mėn. pačioj pabaigoj, pasikvietęs tuomet Miunchene gyvenusį mūsų buvusį konsulą Kalvaitį, nuėjome į komiteto būstinę. Paaiškėjo, kad būta ne Lietuvos žydų, bet visų tų valstybių, kuriose buvo žydai

naikinami. Dalyvavo jame ir JAV žydų centrinės organizacijos atstovas. Pirmininkas buvo kažkokios kitos valstybės žydas. Atsiuntė su mumis kalbėtis komiteto švietimo departamento direktorių ir bene komiteto sekretorių, šiauliškj žydą Dovidovičių. Lietuviškai kalba gerai, baigęs Kauno universitetą, buvęs Šiaulių miesto savivaldybės narys ir žydų visuomenės veikėjas. Kalbėjo su mumis kietai, nesiskaitydamas su žodžiais. Išklausęs mūsų pranešimo, trumpai atsakė:

„Žydus žudė lietuvių tauta — ir už tai ji bus atsakinga. Kol nekaltas žydų kraujas neišgaruos, už bendro stalo žydai su lietuviais negalės sėstis".

Po tokio pareiškimo nebuvo pagrindo toliau su juo aiškintis. Tiesa, reikia pasakyti, kad toli gražu ne visi žydai kalba Dovidovičiaus kalba. Teko man tuo reikalu kalbėti su vieno Kauno žydų laikraščio redakcijos kolektyvo nariu. Jo kalba buvo visai objektyvi, jis kalbėjo taip, kaip kiekvienas žinąs reikalą lietuvis kalbėtų. Tam pačiam Miunchene, mane pažinę, vienas Kauno, kitas Suvalkų krašto žydas užkalbino. Prie kavos puodelio ilgiau išsikalbėjus man rūpimu klausimu, jie kategoriškai atmetė Dovidovičiaus mestą lietuvių tautai kaltinimą. Kurių nuomonių šalininkų yra daugiau, ar Dovidovičiaus, ar tų kitų, sunku pasakyti. Svarbu štai kas: Dovidovičius su savo šalininkais šaukia, o tie kiti — tyli. Todėl gintis tenka mums patiems. O gintis reikia. Melas taip pat turi atbalsių, daro įtakos klausytojams ir skaitytojams. Girdėti tokius kaltinimus iš žmonių, kurie Lietuvoje turėjo geriausias pragyvenimo sąlygas, kurie naudojosi tokiomis pat laisvėmis ir gėrybėmis, kaip ir patys lietuviai, yra skaudu. Už gera atsilygina blogu. Bet svarbiausia, kad tokia jų neobjektyvi, melaginga akcija yra mums pavojinga. Vlikas, turėdamas tai omenyje, jau 1946 m. yra padaręs tuo reikalu tokį nutarimą: „Pasiūlyti Informacijos Komisijai (tuomet dar Informacijos Tarnybos nebuvo) rinkti medžiagą, atitinkamai reaguoti ir paruošti memorandumą lietuvių-žydų klausimu" (Prot. 134).

Medžiaga rinkti pradėta. Tuo klausimu parašė kiek plačiau vysk. V. Brizgys, L. Šmulkštys (jo surinktosios medžiagos, manau, dalis yra Informacijos Tarnybos archyve) ir aš. Savąją kartu su šiuo laišku siunčiu Jums. Paduodami faktai yra mano surankioti ir kitų pateikti. Manau, kad jiems savo laikraščio skiltyse vietos rasite galima skirti.

Kaip dabar vyksta kalbamosios medžiagos rinkimas, nežinau. Jei sustojo, reikėtų atnaujinti. Kiekvienais metais tos medžiagos dalį nusinešė liudininkų mirtis. Tas darbas turi būti dirbamas organizuo-

tai. Ta medžiaga mums reikalinga ne tik istorijai, bet ir Lietuvos ir lietuvių garbei apginti. Pagaliau, gal kada ji mums bus reikalinga ir kokiam teisingumo tribunole.

LIETUVIŲ ŽYDŲ SANTYKIAI RUDOSIOS OKUPACIJOS METU

Naciai įsikūrė. Daug žydų nukentėjo dar pačiu vokiečių kariuomenės žygiavimo metu. Jiems įsikūrus karo komendantūras, žydams kurį laiką buvo dar kiek ramiau. Naciai parodė visą savo neapykantą žydams tik įsikūrus civilinei nacių valdžiai Lietuvoje. Dabar jie pradėjo žydams taikyti išmėgintus pas save ir anksčiau užimtuose kraštuose pragariškus naikinimo metodus. Jie buvo iš tikrųjų baisūs. Lietuvis, pamatęs visa tai, iš išgąsčio ir pasipiktinimo aiktelėjo. Lietuvis ištiesė žydui pagalbos ranką, kiek galėjo, kiek kietos ir žiaurios nacių režimo aplinkybės leido, statydamas net savo gyvybę pavojun, nes už teikimą žydams bet kokios pagalbos nacių buvo paskelbtos žiaurios bausmės, bausmės ligi mirties imtinai. To niekas nepaisė. Žydams stengėsi padėti visa lietuviškoji Lietuva. Ši žydų gelbėjimo akcija istorijoj bus lietuviams aukso lapas. Ji geriausiai charakterizavo jų sielos taurumą ir gilų krikščioniškumą. Surankioti faktai sudarys tomus. Siauri rašinio rėmai leidžia šiuo metu tik kai kuriuos jų paminėti.

ŽYDAI IR LAIKINOJI VYRIAUSYBĖ

Respublikos vardu nieks žydų užtarti negalėjo, nes jos nebuvo. Ją panaikino bolševikai, o naciai atsikurti neleido. Buvo prieš nacių norą sukurta Laikinoji Vyriausybė, bet naciai jos nepripažino. Nė vieno tos vyriausybės nario jokia nacių įstaiga nepavadino ministeriu. Nacių civilinei valdžiai įsikūrus, Laikinoji Lietuvos vyriausybė tuoj buvo pašalinta. Bet ir ši bejėgė ir nepripažintoji vyriausybė ėmėsi žygių žydams gelbėti. Tos vyriausybės krašto apsaugos ministeris, gen. St. Raštikis, dar nesant nacių civilinės valdžios, tuo reikalu Laik. vyriausybės pavedamas, kreipėsi į Kauno karo lauko komendantą, gen. Pohl, ir kartu su juo į karinės vadovybės atstovą, gen. De la Rock (ar Roque). Gen. Raštikis jiems išdėstė Laikinosios Lietuvos vyriausybės ir visos tautos pasipiktinimą vokiečių politika ir jos metodais žydų atžvilgiu. Deja, teigiamo rezultato nepasiekta, ir suprantama, kodėl: žydų naikinimas buvo vienas pagrindinių nacių politikos punktų.

Nacių okupacijos pačioje pradžioje Laikinosios vyriausybės ministeris pirmininkas prof. Ambrazevičius sušaukė platų pasitarimą žydų reikalais. Jame dalyvavo beveik visi ministeriai, buv. prezidentas dr. K. Grinius, vysk. dr. V. Brizgys ir visų pakraipų politikos ir visuomenės veikėjų gausus būrys. Pasitarimas neilgai truko, nes visi susirinkę buvo vienos nuomonės žydų klausimu. Jame buvo pasmerktas nacių elgesys su žydais ir nutarta žydams visomis turimomis priemonėmis padėti, kaip Lietuvos piliečiams, o kas jų nusikalto Lietuvai ir lietuvių tautai — atsikūrus Lietuvos teismams, atiduoti jiems nusikaltusiųjų bylas spręsti. Tačiau jau tuo metu susirinkimo dalyviams buvo aišku, kad nedaug žydams galima bus padėti, nes jau pačioj nacių okupacijos pradžioj jų buvo paskelbta, kad žydai ir lenkai išimami iš lietuviškų įstaigų kompetencijos. Tą kompetenciją pasiėmė sau vokiečių karo komendantai ir susikūrusios SD įstaigos. SD veikimas lietuviams nebuvo įprastas. Tai buvo įstaiga, savo kompetencija ir veikimo būdais tolygi bolševikų NKVD. SD įstaiga visa darė savo nuožiūra, savo planais nesitardama ir sutikimo ar pritarimo neklausdama nei Lietuvos vyriausybės, nei vokiečių karo komendantų. Nauji viešpačiai nesivaržė atvirai pareikšti, kad jiems nepatinka, jei kas šalia jų domisi žydų reikalais, o juo labiau, jei kas mėgina juos užtarti ar jiems padėti. O kad jų veiklos nieks nekliudytų ir nepainiotų, pačioje okupacijos pradžioje lietuviškąjį saugumą vokiečiai perėmė į savo rankas, nepaisydami Laik. vyriausybės protesto. Dėl to visi areštai ir kita saugumui priklausomoji veikla priklausė vokiečiams. Saugumo priešaky stovėjo vokiečių pastatyti žmonės.

Neilgas buvo Laikinosios vyriausybės amžius — nuo 1941 m. birželio mėn. 25 d. ligi tų pat metų rugpiūčio mėn. 5 d. Sunkus jis buvo, gal sunkiausias iš visų buvusių Lietuvos vyriausybių. Jau birželio mėn. 25 d. Kauno karo lauko komendantas gen. Pohl, — rašo rezistencinis laikraštis „Į Laisvę” 1943 m. N. 14-15, — įsakmiai pabrėžė Laikinosios vyriausybės atstovams, kad su Laik. vyriausybe jis negalįs tartis, nes neturįs tam įgaliojimų. Ir iš viso bendradarbiavimo buvo matyti, kad jam trukdoma palaikyti bet kokius santykius su Laik. vyriausybe. Nuo šio momento kiekvienam blaiviai galvojančiam lietuviui buvo aišku, kad vokiečiai yra priešingi nepriklausomos Lietuvos valstybės atstatymui ir kad mūsų tautos sukilimas ir Laik. vyriausybės pastatymas susikryžiavo su nacių grobuoniškais tikslais. Tai buvo žiauri tikrovė, bet ji Laik. vyriausybės nenugąsdino, nesuklaidino ir neišmušė iš nepriklausomos Lietuvos kuriamojo

kelio. Nors ir neleido vokiečiai suorganizuoti tautinio korpo, nors ir teko ryšiai su kraštu palaikyti pačiomis primityviškiausiomis priemonėmis, nors ir neleido Laik. vyriausybės patvarkymus ir įstatymus skelbti spaudoje ar per radiją, žodžiu, kad ir visu galingu savo karinės mašinos svoriu naciai gniuždė Laik. vyriausybės pastangas, betgi ji savo nepalaužiamu ryžtingumu ir darbu, palyginti per trumpą laiką daug nuveikė. Jos siekimai buvo kilę iš visų trijų milijonų širdžių, kurios tada plakė ir šiandien tebeplaka vienu nenumaldomu troškimu: norime būti nepriklausomi, pasiryžę aukotis ir viską atiduoti Lietuvai.

Tokių mūsų nuotaikų akivaizdoje vokiečiai iš karto vengė pasirodyti su nuogu savo grobuoniškosios politikos brutalumu mūsų tautos atžvilgiu. Dėl to pradžioje naciai mėgino pačią Laik. vyriausybę pakreipti savo pusėn. Tačiau nei dr. Greffės iš Hauptamto der Sicherheitspolizei u. des SD, nei dr. Kleisto iš NSDAP užsienio politikos biuro misija prikalbėti Laik. vyriausybę persireformuoti į vokiečiams priimtiną komitetą ir tarybą prie vokiečių valdžios nepavyko, nes Laikinoji vyriausybė, kaip sukilusios tautos valios reiškėją, gerai suprasdama, kad tauta sukilo prieš raudonąją nelaisvę ne tam, kad norėtų vergauti naciams, nė už ką nesutiko išduoti jai pavestą išlaikyti nepriklausomybę . . . Naciams nieko kita nebeliko, kaip išlaisvintos ir atstatytos nepr. Lietuvos panaikinimą viešai įvykdyti, tatai ir buvo padaryta aktu 1941 m. liepos mėn. 25 d. Tą dieną formaliai gimė Ostlandas su Lohse, Lentzenu, Rentelnu, Krameriu ir kitais rudaisiais priešakyje.

Tačiau faktiškai dar ligi rugpiūčio mėn. 5 d. Laik. vyriausybė savo darbą varė, kol VIII.5 paskutiniame savo posėdy priversta buvo konstatuoti, kad, perėmus Lietuvos civilinę valdžią Reicho pareigūnams, Laik. vyriausybė laiko savo veikimą sustabdytu prieš jos pačios valią.

Naciai nuo pat pradžios stengėsi visokiais būdais Lietuvos likimą neatmezgiamai susieti su Reicho likimu. To savo noro jie neslėpė: ir žodžiu skelbė, ir darbais vykdė. Norėjo tai pasiekti pradžioje įkalbinėjimais, įtikinimais, pagaliau intrigomis. Kai tos priemonės nepavyko, ėmėsi ir smurto. Prisiminkime tik jų norus ir būdus organizuoti liet. kariuomenę, vertimą lietuvius dalyvauti žydų naikinime ir kita. Kalbamu atsitikimu su Laikinąja vyriausybe taip pat griebėsi to metodo: norėjo, kad pati lietuvių tauta nuverstų Laikinąją vyriausybę ir įduotų Lietuvos valdžią į nacių rankas. Tokių lietuvių išsigimėlių rado, kurie pakėlė ranką prieš savo lietuvišką

vyriausybę nacių naudai. Bet, nacių vergų planui nepavykus, teko paskutinę Lietuvos vyriausybę pasmaugti patiems vokiečiams.

Laikinoji vyriausybė, gyvendama tokį trumpą laiką ir dirbdama tokiose sunkiose sąlygose, nedaug tegalėjo ir žydams padėti, bet padarė, ką galėjo. Jos garbei reik pripažinti, kad, nepaisant kieto nacių spaudimo ir griežtų reikalavimų, ji nepadarė jokio žygio, neišleido jokio potvarkio žydams varžyti, jiems skriausti ir persekioti. Laikinajai vyriausybei ir žydai buvo lygiateisiai Lietuvos piliečiai. Ji išlaikė tradicinę lietuvių poziciją žydų atžvilgiu.

Laik. vyriausybės užimtos pozicijos žydų atžvilgiu kietai laikėsi ir visi jos negausingi organai.

Laikinosios vyriausybės Kauno komendantas pulk. Bobelis savo rizika ir atsakomybe, nesiklausdamas vokiečių, VII.18 nuvyko į devintą fortą, išlaisvino visas žydų moteris ir vaikus ir tarnavusius Lietuvos kariuomenėje žydus vyrus. Be to, išgelbėjo adv. Cimkauską, kuris šiuo metu yra Vokietijoje, pirklį Misurskį, inž. Benjamonovičių ir kitus. Jis švelnino kiek galėdamas žydų būklę ir išdavinėjo apsaugos raštus. Tokių raštų gavo ir daug Kauno žydų. Paminėtini čia žydų komiteto nariai ir pareigūnai. Jų buvo apie 50 žmonių. Po kelių dienų pulk. Bobelis buvo iš eitų komendanto pareigų pašalintas. Žinotina, kad pulk. Bobelis, kaip ir kiti lietuviai komendantai, buvo Laikinosios Lietuvos vyriausybės komendantas, skirtas tik toms pareigoms, kurias jie ėjo nepriklausomos Lietuvos respublikoje, vadinasi, ne policijos pareigoms. Jis nebuvo vokiečių pareigūnas, nors vokiečiai daug ko iš jo reikalavo: pavyzdžiui, reikalavo iš jo ir Kauno miesto burmistro Palčiausko įsteigti žydams getto Vilijampolėje. Šį įsakymą Bobelis ir Palčiauskas pasirašyti atsisakė.

Kauno komendanto pasielgimo su žydais — pavyzdys ne vienintelis. Visose apskrityse aukštesni lietuviai pareigūnai tos linijos laikėsi.

ŽYDAI IR BUVUSIŲ VYRIAUSYBIŲ NARIAI

1942 m. rudenį buv. Lietuvos Respublikos prezidentas dr. K. Grinius ir du buvę ministeriai, J. Aleksa ir M. Krupavičius, dėl įvairių vokiečių Lietuvai daromų skriaudų įteikė Generalkomisarui Lietuvai von Rentelnui raštą — protestą. Tarp kitų ten iškeltų klausimų pareiškiama, kad „lietuvių tauta su dideliu susijaudinimu . . . nepritaria (vokiečių) priemonėms, taikomoms Lietuvos žydams”.

Šie trys vyrai kalbamąjį protestą įteikė ne savo vardu, bet visos lietuvių tautos. Tą faktą jie taip grindžia savo kalbamam rašte — proteste: „Šiandien lietuvių tauta yra pastatyta į tokias sąlygas, kuriose ji neturi jokios oficialios institucijos, jokios visuomenės organizacijos, kuri galėtų pareikšti jos nusistatymą opiais ir svarbiais lietuvių tautai klausimais. Dėl to mes, žemiau pasirašiusieji, esame priversti pasisakyti šiuo skaudamu klausimu. Esame visiškai įsitikinę, kad mūsų nuomonė šiuo klausimu pilnai atitinka ir plačiosios lietuviškosios visuomenės nusistatymą".

Už šį protestą 1942 m. gruodžio 5 d. Krupavičius ir Aleksa per kalėjimus ir gestapo „prieglaudas" buvo išgabenti į Vokietijos gilumą gestapo „globon", o Grinius dėl senatvės ir nesveikatos tik iš Kauno į provinciją išsiųstas.

Šis Aleksos, Griniaus ir Krupavičiaus nubaudimas sukėlė visą Lietuvą ant kojų. Von Rentelnui pasipylė, kaip iš maišo, protestų ir solidarizavimo su minėtų nubaustųjų išdėstytomis mintimis raštai. Jie buvo siunčiami su šimtais parašų. Rašėsi intelektualai, rašėsi ūkininkai ir darbininkai. Tų raštų čia turima tuo tarpu tik vienas — būtent: vienatinės liet. organizacijos — Savitarpinės Pagalbos. Jame, be kitko, taip rašoma:

„Savitarpinė Pagalba, kaip vienintelė lietuvių visuomenės organizacija, laiko savo šventa pareiga pareikšti Tamstai, pone Generalini Komisare, kad memorandume (Aleksos, Griniaus ir Krupavičiaus) išdėstytos mintys ne tik jų, pasirašiusiųjų asmenų, nuomonė, bet ir visos lietuvių tautos aiškus nusistatymas".

ŽYDAI IR LIETUVOS EPISKOPATAS BEI DVASININKIJA

Lietuvos episkopato ir katalikų dvasininkijos pagalbos žydai pradėjo šauktis jau antrą trečią nacių-bolševikų karo dieną. Vokiečiai, pavz., už nužudytą karininką nužudė 150 gatvėse sugautų žydų — vyrų, moterų ir net vaikų. Panašių egzekucijų gal mažesne apimtimi buvo įvykdyta visa eilė. Įgąsdinti žydai kreipėsi į arkivyskupą J. Skvirecką, prašydami pagalbos. Arkivyskupas pasiuntė prel. Šaulį tuo reikalu kalbėtis su vokiečių karo vadovybe. Įvairiose įstaigose padaryti jo žygiai nedaug davė naudos, bet vis tik šis tas buvo laimėta, būtent: laisva asmens iniciatyva žmonių žudymas, vadinasi, ir žydų, buvo uždraustas. Ta teisė buvo pavesta išimtinai vokiečių karo lauko teismams. Tuo būdu arkivyskupo įsikišimas atvėsino ir kiek sušvelnino kelias dienas fronto atmosferą.

Kai Kauno miesto komisaras Krameris, mažo išsilavinimo fanatikas nacis, žiaurus ir gobšus žmogus, su žydų reikalams SD valdininku Jordanu įsakė Kauno žydams ligi VIII.25 persikelti į Kauno priemiestį Vilijampolę, jiems įsteigtą getą gyventi, žydų delegacija, sudaryta iš dr. Elkės ir advokatų Goldbergo ir Garfunkelio, kreipėsi į vysk. dr. V. Brizgį, prašydama jo išrūpinti iš vokiečių to įsakymo panaikinimą. Vysk. Brizgys atsakė, kad katalikų dvasininkija padarys žydų gelbėjimo reikalu visa, ką tik galės, kartu pridurdamas, kad daug iš to nereikia tikėtis, nes naciai yra bedieviai, ir nėra pagrindo manyti, kad jie Lietuvos dvasininkiją palankiau traktuotų, negu savo vokiškąją. Ir teisybė, vysk. V. Brizgio intervencija šiuo atveju jokio teigiamo rezultato nedavė.

Tuomet žydų visuomenės atstovai paruošė vokiečiams memorandumą, išaiškindami Vilijampolės geto nepatogumus ir prašydami, jei geto yra būtinas ir neišvengiamas dalykas, tai steigti jį Kauno Senamiesty tarp Nemuno ir Neries su šiomis ribomis: Kanto ir Seimo gatvėmis pro Čiurlionio gv. ir Neries. Tą memorandumą jie atnešė vysk. V. Brizgiui i peržiūrėti ir pasitarti dėl jų sumanyto žygio. Vysk. V. Brizgys, susipažinęs su paruoštu memorandumu ir turėdamas patyrimo iš pirmo savo žygio pas vokiečius geto reikalu, žydų atstovams pasakė, jog yra maža vilčių bet ką laimėti, bet patarė derėtis, kad tuo būdu bent nutęstų laiką ir palaikytų savo visuomenėje vilčių nuotaiką. Tačiau vadams patarė į klausimą žiūrėti realiai ir pasirengti pačioms blogiausioms galimybėms.

Žydai pradėjo ieškoti naujų gelbėjimosi kelių: buvę lietuviams bolševikmečiu lojalūs žydai pradėjo apsirūpinti žymesnių lietuvių rekomendacijų laiškais, pradėjo slėptis kaimuose pas ūkininkus, kad ir visai negausiose iš bolševikų meto išlikusiose vienuolių bendruomenėse, parapijose, klebonijose ir t.t. Suprantama, kad tuo būdu daug pasislėpti negalėjo, nes didesnėmis grupėmis niekur nebuvo galima pasislėpti, antra, buvo vokiečių paskelbtos skaudžios bausmės ir tiems, kurie slėpė, ir tiems, kurie slėpėsi. Tuomet žydai stvėrėsi kitos priemonės, tokios, kuri galėjo apimti ir žydų mases, t.y. krikšto, eiti į katalikų tikėjimą. Krikšto prašymas greitu laiku virto masiniu reiškiniu. Šio fakto akivaizdoje vyskupai buvo priversti įspėti kunigus, kad prašantiems krikšto žydams pirmiausia išaiškintų, jog krikštas nėra apsauga nuo nacių teroro. Kas ir po tokio paaiškinimo prašėsi krikštijamas, liepta nustatyta tvarka krikštyti. Ne visus žydus krikštas apsaugojo. Bet atsirado tokių žmoniškų vokiečių komendantų, kurie žydų naikinimo nuostatų apsikrikštijusiems netaikė: jie

ne tik išlaikė savo gyvybę, bet ir į geto nebuvo varomi. Tuo būdu krikštas išgelbėjo nuo pražūties nemažą žydų skaičių. Du tokie pirmiausia apsikrikštiję žydai — dr. Zivas, „Jude Erwache" knygų autorius, ir Šachovas buvo priimti į Kauno kunigų seminariją. Po kelių savaičių juodu pakvietė ateiti į SD įstaigą. Šachovas nuvyko ir, priėmęs SD tarnybą, daugiau į seminariją nebegrįžo. Dr. Zivas į SD nėjo, bet, išėjęs iš seminarijos, slapstėsi pas įvairius kunigus.

1941 m. spalio mėn. 9-10 d.d. Kauno geto žydai nuo mažiausio ligi seniausio buvo suvaryti į geto aikštę, esą, darbo jėgoms patikrinti. Čia atvyko SD ir SS valdininkai. Vienas aukštesnis pareigūnas, atsistojęs viduryje gatvės, liepė žydams rikiuotis į koloną po keturis ir žygiuoti pro jį. Neskirdamas nei amžiaus, nei lyties, nei tinkamumo darbui, lazda jis skyrė žydus vienus į kairę, kitus į dešinę. Atskyręs apie 9.000 galvų, uždarė į atskirą geto dalį. Sekančią dieną juos visus nuvežė į netoli esantą 9-tą fortą. Ten jie turėjo patys išsikasti griovius. Visi jie buvo plikai išrengti, iš kulkosvaidžių sušaudyti ir tuose grioviuose užkasti. Visą šią operaciją atliko vokiečiai, rusų karo belaisvių padedami".

Šio įvykio metu Kaune į savo metinę konferenciją rinkosi Lietuvos katalikų vyskupai. Pirmą konferencijos dieną vyskupų konferencija įgaliojo vysk. dr. V. Brizgį nuvykti pas pirmą generalinį tarėją generolą Kubiliūną žydų reikalu. Į pasiteiravimą, ar lietuviškoji administracija daro ką nors žydų reikalu, Kubiliūno buvo atsakyta, kad šį reikalą paėmė savo žinion SD ir kitiems į jį kištis draudžia. Į prašymą, kad gen. tarėjai padarytų žygių, jog žydai nebūtų žudomi, jog lietuviai policininkai nebūtų verčiami dalyvauti žydų egzekucijose, jog būtų sustabdytos varžytynės pardavinėti žydų daiktus, kurias ruošė vokiečiai parduoti, kas jiems netiko, gen. Kubiliūnas atsakė, kad tarėjai ką galėjo, padarė šiuo reikalu. Vysk. Brizgys paliko gen. Kubiliūnui raštą, prašydamas jį perduoti vokiečių Generaliniam Komisarui, šis žygis nieko nepadėjo. Nors trijuose getuose žydus buvo liautasi žudyti, bet provincijoje žydai buvo žudomi greitu tempu, taip, kad, išskyrus tris getus, dar prieš žiemą visur kitur žydai buvo išžudyti. Vyskupams liko vienas kelias — įspėti, kad lietuviai niekur nedalyvautų žydų egzekucijose, nedalyvautų net egzekucijose žiūrėtojais, nepirktų iš vokiečių žydams priklausiusių daiktų. Daugelyje vietų šie paraginimai buvo paskelbti iš sakyklų.

Reikia konstatuoti, kad ar tai savaime, ar tai propagandos dėka, kuriai nemaža pasidarbavo slaptoji lietuvių spauda ir pasauliečiai

inteligentai, visoje lietuviškoje visuomenėje vokiečių elgesiu susidarė visuotinė pasipiktinimo nuotaika. Vokiečiai pasijuto savo kruvinoje akcijoje prieš žydus pasilikę vieni. O tai jiems labai nepatiko. Jie nirto, pirmiausia, dėl to, kad subyrėjo jų norai ir pastangos „neatmezgamai surišti Lietuvos likimą su Vokietijos likimu", o antra, kad nepasisekė naikinti žydus lietuvių rankomis, ko naciai dėl kažkokių sumetimų labai troško ir pasauliui paskelbė, esą, žydus Lietuvoje naikiną ne jie, bet patys lietuviai. Po pirmų nepasisekimų įtraukti „geruoju" lietuvius į žydų žudymo darbą naciai ėmėsi apgaulės ir prievartos, reikalaudavo pvz. iš valsčių pristatyti išvardytų lape buvusių lietuvių policininkų ir karių nustatytą skaičių, nenurodydami kuriems tikslams. Atvykus jiems į nurodytą vietą, juos varydavo žydus šaudyti. Kas atsisakinėjo, grasino sušaudyti kartu su žydais. Vėliau lietuviai, sužinoję tuos vokiečių gudrumus, ir šaukiami nevykdavo. Tuomet vokiečiai siųsdavo žydus šaudyti aprengtus lietuvių policininkų ar karių uniformomis rusų belaisvius ir vokiečių karius. Tuos maskaradus žydų naikinimo metu filmuodavo. Tuo būdu rengė „argumentus, dokumentaciją" įrodyti pasauliui, esą, ne jie, vokiečiai, bet lietuviai išnaikinę Lietuvos žydus. Tuo reikalu jie rengė net knygas — Kaip lietuviai žudė žydus. Jos buvo pavesta parašyti žydui gestapininkui, žydų spaudos žurnalistui Serebrovičiui, kuris visą laiką, kai jo tautiečiai sėdėjo getuose ir masiškai buvo žudomi, laisvas vaikščiojo su prigrūstu portfeliu po Kauno gatves. Serebrovičius tuo savo gautu iš vokiečių uždaviniu didžiavosi, gyrėsi pažįstamiems lietuviams ir rodė jiems protfely nešiojamą minėtoms knygoms gautą iš vokiečių medžiagą bei foto nuotraukas. Kiek Serebrovičiui pavyko savo darbo atlikti, nėra žinių, nes vokiečiai ir šį savo ištikimą vergą ir žydų tautos išsigimėlį vieną gražią dieną sunaikino.

Getuose gyveną žydai buvo labai gerai informuoti apie katalikų dvasininkijos ir bendrai lietuvių laikymąsi ir nuotaikas žydų atžvilgiu. Rabinas Sniegas, kuris dažnai užeidavo pas vysk. dr. V. Brizgį, ne kartą žodžiu dėkojo už visų katalikų, ypač dvasininkijos, laikymąsi, pareikšdamas, kad katalikų laikysena netgalės būti žydų kada nors pamiršta. Ir tikrai, pvz. Kauno arkivyskupijos ordinariatas įvairiomis progomis duodavo vokiečiams pajusti, kad vokiečių elgesį su žydais jie seka ir jam nepritaria.

Vokiečių SD iš sugautų žydų ir iš nediskretiškų lietuvių susekė, kad ir getuose gyvenančių žydų ne vienas apsikrikštijo ir kad krikštijami žydų kūdikiai. 1942 m. rudenį į vysk. V. Brizgį kreipėsi

Kauno SD žvalgybos skyriaus viršininkas, pareikšdamas, kad žydus krikštyti draudžiama ir kad tuo reikalu kurija turinti išleisti kunigams draudimo aplinkraštį, kurio egzempliorius turįs būti jam pristatytas. Vyskupo jam buvo atsakyta, kad žydus krikštyti Lietuvoje jokia teisėta instrukcija nėra draudusi. Jis atsakė, kad tai esą draudžiama Reiche. Paaiškinus, kad Reicho įstatymai čia neveikia, jis atsakė nesąs teisininkas, į ginčus nesileidžiąs, o tokis aplinkraštis jam esąs reikalingas ir kad ortodoksų metropolitas Sergijus tokį aplinkraštį esąs išleidęs. Buvo atsakyta, kad Sergijaus elgesys katalikų vyskupams nėra pavyzdys ir kad rimtai prašančiam krikšto negalima atsakyti, todėl ir kunigai negalės būti paraginti nekrikštyti. Tada jis jau plačiau paaiškino, kad Berlyną pasiekusios žinios, esą, Lietuvoje žydai yra krikštijami, kad jam esą įsakyta tokį elgesį sustabdyti.

Kadangi visą laiką būdavo atsitikimų, kad iš geto pasišalinę žydai ar jau žuvusių žydų mažus vaikus paslėpę katalikai kreipdavosi į kunigus prašydami krikšto, tai vyskupų kurijos rado reikalinga priminti kunigams ir šiose nepaprastose laiko aplinkybėse laikytis Bažnyčios kanonų reikalavimų. Buvo daug aiškinimų, kad ir kunigai už dvasinius patarnavimus, ir lietuviai už žydų slėpimą nukentėdavo. Pavyzdžiui, ilgesnį laiką Kaune tėvų jėzuitų ir saleziečių globotas žydas persikrikštijęs išvyko į Vokietiją pas savo gimines. Tačiau ten buvo SD suimtas. Tardomas išpasakojo net tokias smulkmenas, kur kiek laiko slėpėsi, kas kokią knygelę davė, kas mokė katalikų tikėjimo, kas pakrikštijo. Visi jo geradariai turėjo daug nemalonumų. Geštapas sužinojo, kad Kauno šv. Antano parapijos klebonas kun. A. Želvys pakrikštijo žydų kūdikį ir iš viso padėdavo žydams. Kun. A. Želvys buvo areštuotas, SD kalėjimuose buvo ilgesnį laiką iki teismo laikomas visiškai tamsioje, drėgnoje rūsies kameroje, kur nebuvo nei suolo, nei guolio, kur sėdėdavo ant šaltų drėgnų grindų ir valgyti labai mažai gaudavo. Teismas jį išteisino gal dėl to, kad jo parapijiečiai masiškai reikalavo paleisti jų kleboną. Kaune SD suėmė vieną besislapstančią žydaitę, kuri tardoma pripažino, kad šv. Kryžiaus parapijos vikaras kun. V. Tamoševičius ją šelpęs, ruošęs krikštui, davęs knygų ir pakrikštijęs. Ir šis kunigas iki teismo bylos buvo laikomas tose pačiose sąlygose. Teisme nesigynė, kad jis tą žydaitę tikrai pakrikštijęs, todėl buvo nuteistas kalėti. Buvo uždarytas Ukmergės kalėjiman, iš kurio, artėjant 1944 m. liepos mėn. frontui, pabėgo.

Prasidėjo didesnis judrumas gelbėti žydų vaikus ir gausingesnis bėgimas iš getų suaugusių tik po Vilniaus geto 1943 m. nelaimių.

Kauno geto senių tarybos prašomas, vysk. dr. V. Brizgys pats kreipėsi į visą eilę kunigų, prašydamas visomis priemonėmis gelbėti į juos besikreipiančius žydus. Vardus vietovių, į kurių kunigus galima kreiptis, tas pats vyskupas įteikė geto senių tarybai. Pradėjus 1943 m. rudenį, visą žiemą ir sekantį pavasarį Kauno kunigų seminarija ir pats ordinariatas ne kartą būdavo pastatomi į keblią padėtį. Senių taryba, pavojų paveikta, perdaug atvirai pasakė, kad, pabėgus iš geto ir gresiant pavojui, pasislėpti esą galima seminarijoje ir net arkivyskupo rūmuose. Nieko iš anksto nepranešę, vakare prisistatydavo ten keli vaikai ar ir suaugę asmens ir sakėsi senių tarybos patarimu atvykę pagalbos prašyti. Iš drebančių veidų ir visos laikysenos aiškiai buvo matyti, kad tai ne provokatoriai, bet ūmai kur juos dėti? Tokiais atvejais dažnesnės laikinės prieglaudos būdavo kelios katalikiškos įstaigos, bet dažniausiai pas šeimas, kurios dvasininkų atsiųstiems žydams laikinės prieglaudos niekad neatsakydavo. Katalikų tarpe atsirado ir tokio pasiaukojimo, kad turėjo drąsos ilgesniam laikui slėpti visą eilę tų žydų, kurie, 1943.12.25 naktį išsilaužę, pabėgo iš 9-to forto. O juos surasti SD dėjo visas pastangas. Kad būtų suradę, tikrai būtų slėpėjai už tai netekę gyvybės. Dar didesnis žydų bėgimas, ypač vaikų gabenimas, prasidėjo, kai 1944 m. Šiaulių gete vieną dieną visi darbingieji, išvaryti į darbą, sugrįžę nerado vaikų ir senių. Juos visus vokiečiai, kažkur išvežę, nužudė.

Vysk. dr. V. Brizgys pasakė žydų persekiojimo tema gražų pamokslą, kuriame išdėstė tas mintis, kurias žydų klausimu buvo nustatęs episkopatas. Dėl to vokiečiai labai nirto, o katalikai džiaugėsi. Tas pamokslas buvo visiems kunigams neoficiali direktyva.

Tiek dėl episkopato veiklos žydų gelbėjimo srity. Čia buvo kalbama daugiausia apie Kauno vysk. dr. V. Brizgį. Kitų vyskupijų vyskupai ėjo tuo pačiu keliu.

Kunigai ir vienuolynai vyskupų pavyzdžiu išvystė plačią visokeriopą žydų gelbėjimo ir jų būklės švelninimo akciją, už kurią ne vienam teko iš vokiečių pusės daug nesmagumų patirti, kitiems į kalėjimą atsisėti, o kitiems ir su tėvyne atsisveikinti. Vienuolynai taip pat tuo keliu nuėjo. Ypač moterų vienuolynai, laikę savo žinioj vaikų prieglaudas, daug paslėpė žydų vaikų. Žydų vaikų gelbėjimo akcijoj Kaune daug pasidarbavo O. Labanauskaitė, kuri turėjo priėjimo prie vaikų prieglaudų. Ta akcija labiausiai išvystyta 1943 m. pabaigoj ir 1944 m. pradžioj, kai sužinota, kad geštapas esąs nutaręs sunaikinti visus pasilikusius žydų vaikus. Tai akcijai Kaune daugiausia vadovavo kunigija. Daug drąsos ir pasišventimo parodė šv. Trejybės klebonas

salezietis kun. Petraitis. Žydų vaikai buvo koncentruojami benediktinų vienuolyne, o iš ten buvo skirstomi pas lietuvius įvairiose vietose. Iš geto žydukus palengvindavo išimti lietuvių sargyba, kurią vokiečiai statydavo žydams gete saugoti.

N. klebonas iki pat bolševikų atėjimo pas save išslapstė penkių asmenų šeimą. L. parapijos klebonas kun. K. pas save klebonijoj laikė žuvusių tėvų dvi jau suaugusias žydaites kartu su lietuvaitėmis tarnaitėmis, šiuos faktus žinojo visa parapija, bet vokiečiams nieko nepranešė.

Šeštokų klebonas išlaikė pas save vieną iš Lazdijų žydaitę abiturientę.

Viekšnių klebonas dėl žydų naikinimo viešai protestavo. Ypač karštai reagavo į nacių žvėriškumą vikaras kun. A. Arlauskas ir kapelionas kun. Pocevičius. Už tai jiems geštapas pridarė nemaža vargo ir rūpesčių.

Dusetų klebonas kun. Laurenčikas kelis kartus protestavo prieš vokiečių elgesį su žydais, o savo parapijiečius įspėjo, kad žydams būtų broliški, kaip reikalauja krikščioniškasis mokslas, net ir tuomet, kai vokiečiai prievarta juos verstų su žydais elgtis taip, kaip jie patys elgiasi.

Degučių klebonas kun. Petras Rauduvė — ats. karininkas ir Vyčio Kryžiaus kavalierius — vokiečių komendantui pareiškė griežtą protestą prieš jų elgesį su žydais ir reikalavo prie šio kruvino darbo neimti jo parapijiečių. Vokiečiai už tai jį apkaltino komunistu, ir nemaža iš jų turėjo patirti nemalonumų.

Kaune prel. Jokubauskis, buv. Kauno arkivyskupijos valdytojas, vieną kartą, varant žydus iš darbų, prie Rotušės aikštės dalijo jiems laikraščius. Vokiečiai sargybiniai jį suėmė ir uždarė gete. Tik įsikišus vysk. Brizgiui, prel. Jakubauskį iš geto pavyko išlaisvinti.

S. Kalvarijos klebonas kun. M. Krupavičius, pradėjus vokiečiams žydus persekioti, įteikė vietos vokiečių komendantui majorui Kvassui raštu protestą. Be klebono, persekiojamiems žydams daug širdies parodė ir jo vikarai: atsargos karininkas kun. A. Jančauskas ir kun. St. Račkauskas.

Lankeliškių klebonas kun. Karalius išvystė plačią žydams gelbėti akciją. Pas save taip pat slėpė vieną Vilkaviškio žydaitę. Bolševikams artinantis, jis buvo vokiečių evakuotas su visais savo tarnais. Ir šiuo metu jis tos žydaitės neapleido ir atsivežė į Regensburgą: čia ji gavo vietą Regensburgo žandarmerijos virtuvėje ir žandarų buvo mėgstama už savo darbštumą ir tvarkingumą.

Dvasininkijai sėkmingai vyko kalbamoji žydų gelbėjimo akcija dėl to, kad savo darbui varyti rado palankią dirvą plačioj lietuvių visuomenėj.

ŽYDAI IR LIETUVIŲ POLITINĖS PARTIJOS

Formaliai Lietuvoj partijų nebuvo. Jos buvo uždarytos, išskyrus tautininkus, dar Smetonos laikais. Bolševikai uždarė ir vienintelę tautininkų partiją. Vokiečiai organizavo lietuvių nacionalistų partiją. Bet ir su jos organizavimu išėjo nesklandumų. Tačiau faktiškai partijos gyvavo. Jos nelengva sunaikinti. Partijų vadų didžiumą bolševikai išblaškė, sugrūdo į kalėjimus, išgabeno į Rusiją. Jų vietas užėmė kiti. Liko gausingi būriai partijų narių, visose apskrityse partijų padalinių vadai. Veikti, nors labai sunkiai, buvo galima. Net bolševikų pirmosios okupacijos metu buvo slaptų suvažiavimų, pasitarimų. Ir jos veikė, davė toną, suorganizavo pasipriešinimą — rezistenciją, su vyriausiu organu priešaky, pasivadinusiu Lietuvos Išlaisvinimo Komitetu.

Kokią poziciją užėmė partijos naikinamųjų žydų klausimu? Leiskime atsakyti į šį klausimą geštapui. Lietuviškosios rezistencijos prieš nacinius okupantus buvo leidžiama 15 laikraščių. Geštapininkų dėtos pastangos juos sugauti ir likviduoti nuėjo niekais, nors daug lietuvių — tiesioginių ar netiesioginių tų laikraščių bendradarbių — pakliuvo į jų nagus ir sunkiai nukentėjo. Tuomet geštapas ėmėsi gudrybės leisti savą „pogrindinį" laikraštį rezistencinei opinijai klaidinti ir savom idėjoms pravesti. Leisdavo lietuvių leidžiamų laikraščių vardu. Vienam tokiam geštapiniam „Laisvės kovotojui" 1944 m. vasario-kovo mėn. nr. iškeltu klausimu geštapininkai tariamai lietuvių vardu taip rašė:

„Smetonos santvarka yra ir liks mirusi, šioje santvarka pati save nuteisė dėka reiškiamo žydams bei lenkams prielankumo. Mes siekiame valstybės, sukurtos autoritetiniais, fašistiniais pagrindais, kurioje gyvena vien tik lietuviai. Todėl skelbiame griežtą kovą rusams, vokiečiams, lenkams, žydams.

„Su demokratinėmis partijomis mes bendradarbiausime tik tuo atveju, jei jos nustos laikiusios lietuvių tautai kenksmingos krypties ir visiškai subordinuosis mūsų idėjoms (minčių eigai). Krikščionių demokratų partija, kuriai vadovauja dvasiškija, rodo didelį prielankumą žydams. Demokratinių partijų vadovai — Grinius, Krupavičius

ir prof. Aleksa — 1942 m. lapkričio mėn. įteikdami memorandumą Generaliniam komisarui, aiškiai įrodė prielankumą žydams.

„Krikščionių demokratų partija pritarė jų žygiui ir protestavo prieš žydų išnaikinimą (skaityk „Nepriklausomoje Lietuvoje" nr. 9.12.1942). Daugelis dvasininkų rėmė žydus . . .

„Kaip pastarųjų laikų pavyzdžiai, minėtini dvasininkai Vaclovas Tamoševičius Kaune ir Juozas Želvys Kaune — šv. Antano bažnyčia, kurie 1944 m. sausio mėn. krikštijo iš geto pabėgusius žydus . . . Giliai tikintis katalikas, lygiai kaip ir mes, smerks tokius veiksmus".

Tuo būdu ir geštapininkų teisingu šiuokart tvirtinimu žydus užtardavo ir gynė visos lietuviškosios demokratinės partijos: krikščionių demokratų, valst. liaudininkų, ūkininkų, socialdemokratų, ūkininkų sąjungos ir darbo federacijos. Prie tos kategorijos priskaityta ir Smetonos režimo partija, t.y. tautininkai.

ŽYDAI IR POGRINDINĖ LIETUVIŲ SPAUDA

Visa lietuvių tauta stojo prieš nacių okupaciją ir jų organus. Kovai su naciais buvo leidžiama, neskaitant proklamacijų gausybės, kaip buvo minėta, 15 pogrindinių laikraščių. Nė viena nacių okupuotoji tauta proporcingai neturėjo tokio rezistencinės spaudos skaičiaus. Tie laikraščiai žydų klausimu užėmė aiškią ir nedviprasmę poziciją: demaskuoti vokiečius ir ginti žydus. Budri tos spaudos korespondentų akis nepraleido nepastebėjusi nė vieno vokiečių žiauraus ir kruvino žygio prieš žydus. Tuos faktus ji kėlė savo skiltyse, orientavo visuomenę, nustatė lietuvių elgimosi su žydais kryptį ir piktinosi bei smerkė vokiečių antižydišką akciją. Daug įdomių ištraukų tuo klausimu galima būtų paduoti. Bet, deja, tos spaudos rinkinių čia tremtyje ar visai nėra, arba tik šis tas, atsitiktinai pakliuvę pavieniai numeriai. Br. Kviklio knygelės „Lietuvių kova su naciais" (Memmingenas, 1946 m., 18 pusl.) įgalina paduoti dvejetą citatų iš kalbamosios spaudos.

„Per 80.000 Lietuvos žydų išžudyta, — rašo laikraštis „Į Laisvę" 1943 m. gegužės mėn. 25 d. Nr. 9. Šaudymams vadovavo vien vokiečiai. Juos vykdė taip pat vokiečiai ir lietuviškomis uniformomis apsivilkę padugnės — visokie jankai ir jaskai, kuriuos vokiečiai nugirdydavo ir leisdavo žudomuosius apiplėšti. Lietuvių tauta nuo tų masinių skerdynių atsiribojo. Lietuvos Laikinoji vyriausybė neišleido nė vieno prieš žydus nukreipto nuostato, nors visa lietuvių tauta jautė jų šviežiai padarytą skriaudą ir laukė, kad teisingumo ranka

nubaustų tą žydų dalį, kuri aktyviai padėjo bolševikams kankinti Lietuvą. Vysk. Brizgys viešai įspėjo lietuvius nesutepti rankų svetimu turtu ir krauju. Lietuvių tautos veteranai — dr. K. Grinius, kun. M. Krupavičius ir prof. Aleksa — memorandumu, už kurį buvo ištremti, protetavo Rentelnui dėl žydų žudymų ir lenkų iš ūkių kraustymo".

Tas pats pogrindinis laikraštis „Į Laisvę" 1943 m. 18-19 nr. tuo pat žydų klausimu taip rašė:

„Rudoji okupacija beveik likvidavo Vilniaus getą. Visas rajonas buvo apsuptas. Viduje patys vokiečiai gaudė pradžioje darbui tinkamus vyrus, vėliau ir moteris ir senius. Žydai patys iš namų nėjo — kiekvienas buvo išvaromas skyrium. Užbarikaduoti namai buvo susprogdinti drauge su juose buvusiais žydais. Kurie slapstėsi kanalizacijos vamzdžiuose, prigirdyti paleistame vandenyje. Iš viso Daugpilio krytpimi per 3 dienas išvežta apie 10.000 žydų. Vokiečiai sako, kad į Estiją darbams. Iš buvusių Vilniaus gete 14.000 žydų liko tik kokia 2.000".

Katalikų Bažnyčios rūpestingas mokymas ir pavyzdys ir slaptosios lietuviškos spaudos gyvas informavimas nustatė lietuviškoje visuomenėje deramą liniją, kaip laikytis žydų atžvilgiu. Ir lietuvių tauta išlaikė savo garbę ir moralinį švarumą savo amžinų įnamių — žydų — atžvilgiu.

Čia paminėta, kaip laikėsi nacių sudarytos žydams būklės atžvilgiu Laikinoji vyriausybė ir jos organai, buvusių vyriausybių nariai, Katalikų Bažnyčia su savo dvasininkija, partijos, t.y. kolektyvai, kurie gali kalbėti plačiųjų masių vardu, ir pogrindinė antinacinė liet. spauda. O šie paminėtieji kolektyvai, be jokios abejonės, išreiškė visos lietuvių tautos pažiūrą į nacių žydams taikomus metodus.

Vadinasi, lietuvių tauta šiuo atsitikimu visas savo simpatijas ir realią pagalbą nukreipė nelaimingai žydų tautai, o naciams — pasibiaurėjimą ir antipatiją.

ŽYDAI IR NEORGANIZUOTA LIETUVIŲ VISUOMENĖ

Ne tik įdomu, bet ir naudinga pasižvalgyti, kas buvo manoma ir daroma šiuo klausimu plačioj Lietuvoj paskirų lietuvių, neorganizuotos lietuviškosios visuomenės. Štai tos srities faktų eilė. Bet tai bus tik šešėlis to, kas padaryta. Visiems faktams reikėtų tomų; bet reik manyti, kad ir paduotų žinių žiupsnelis apibūdins vyravusias periferijose nuomones ir nusiteikimus žydų atžvilgiu.

Viekšniuose, tik atėjus vokiečiams ir kilus gandui apie laukiamus persekiojimus, žydai išsislapstė pas kaimų ūkininkus, kurie noriai juos priėmė. Bet tai truko neilgai. Atėjus vienam SS daliniui, jie buvo iš ūkininkų išgaudyti ir uždaryti jiems įrengtame gete. Esesininkams pasitraukus, Laikinosios vyriausybės komendantas kap. Mačys žydus iš geto paleido ir leido jiems gyventi kaip gyvenus savo patalpose. Žydais nuoširdžiai rūpinosi ir Mažeikių apskrities viršininkas kap. Jatulis. Jų dėka žydai visoj apskirty gyveno senoviškai, dar tuo metu, kai daugely apskričių žydų jau nebebuvo. Už žydų favorizavimą ir Mačiui, ir Jatuliui teko nemaža iš vokiečių nukęsti.

Viekšnių žydus likvidavo rugsėjo mėn. antroj pusėj. Dalis jų pabėgo ir prisiglaudė pas ūkininkus. Kai kuriuos jų vokiečiai surado ir vietoj sušaudė, o slėpusius juos ūkininkus kažkur išgabeno, ir jų daugiau nebeteko matyti.

Rokišky netoli geležinkelio stoties vienas ūkininkas slėpė 4 žydus. 1942 m. pavasarį vokiečių baudžiamasis būrys tą ūkį kartu su šeimininku ir visa šeima už prielankumą žydams sudegino.

Kauno fortų kapinyne 1944 m. balandžio mėn. vokiečiai pradėjo naikinti ten palaidotus nužudytų žydų ir kitų lavonus. Tai turėjo padaryti vokiečių atgabenti iš geto žydai. Lavonus degino. Nusilpusius darbininkus žydus jų pačių tautiečiai turėjo mesti kartu su lavonais į ugnį. Darbą pabaigus, vokiečiai pradėjo naikinti visus pėdsakų naikintojus. Nemaža jų žuvo. Kitiems pavyko pasislėpti pas aplinkinius gyventojus. Pasislėpusieji buvo ieškomi ir kai kurie surasti. Surastus žydus sušaudė, o slėpusius ūkininkus skaudžiai nubaudė.

Dusetose vokiečiai, suvarę žydus į getą, paliko juos saugoti lietuvių policijai. Policija leido jiems išeit lyg dirbti pas ūkininkus. Žydai, pasinaudodami ta proga, savo vaikučius išslapstė pas ūkininkus. Sužinoję tai, vokiečiai įsakė tuoj surankioti visus žydus. Vienus surado, kitų ne. Vėliau paskelbė įsakymą grąžinti į getą visus žydų vaikus. Neklausantiems buvo paskelbta mirties bausmė. Nepaisant to, toli gražu ne visi vaikus grąžino. Paminėtina Lukošiūnų šeima iš Bileišių kaimo, kuri negrąžino dr. Epšteino 2 metų dukrelės. Vokiečiai tik kratą darydami pas juos ją rado. Lukošiūnas buvo smarkiai nubaustas. Visi rasti žydų vaikai sunaikinti.

Vietos lietuvių komendantas drąsiai gynė ir gelbėjo žydus. Vokiečiai už tai jį, apkaltinę neveiklumu prieš žydus, suėmė.

Daugelis dusetiškių lietuvių, vokiečių pastatytų sargybiniais prie

žydų, už atsisakymą žiauriai elgtis su jais buvo skaudžiai sumušti, kiti pasodinti į kalėjimą.

Vienas dusetiškis ūkininkas, Linas Lubanas (?), vokiečių buvo verčiamas sušaudyti du žydus, kurie jo šeimą suėmė ir išgabeno į Rusiją. Sis atsisakė. Vokiečiai jį nubaudė.

Laikomi gete žydai Dusetų savivaldybės buvo maitinami taip, kaip laisvėj gyveną lietuviai. Viršaitis Svilas už tai ir už protestą dėl žydų naikinimo buvo vokiečių apšmeižtas, apkaltintas, atleistas iš pareigų ir nubaustas.

Fredoj varomas iš darbų žydų būrys sutiko 11-12 m. lietuviuką su daržovių maišeliu ant pečių. Žydams paprašius, geros širdies vaikutis pradėjo daržoves jiems dalyti. Vokiečiai sargybiniai jį čia pat nušovė.

S. Kalvarijos apylinkėse pas ūkininkus gyveno pasislėpę nemaža žydų. Trakiškių kaime pas vieną ūkininką surado visą Gulbių šeimą. Gulbiai buvo psichiatrinėj ligoninėj sušaudyti. Ūkininko nenubaudė tik dėl to, kad visoj Kalvarijoj žinoma savo padorumu Gulbių šeima pasakė, kad tas ūkininkas nežinojęs apie jo žydiškąją kilmę ir kad jie ten pergulėję tik vieną naktį. Žydus dar slėpė šie ūkininkai: Jusaitis, Jackevičius ir kt.

Šiauliuose dr. D. Jasaitis ir Jasaitienė tarp daugelio kitų išgelbėjo šiuos žydus:

1. Jerozolimskienę, gimnazijos mokytojo žmoną, su 2 berniukais 6-8 mt. amžiaus. Ji nuvežta arkliais 60 km nuo Šiaulių į ūkį pas Jaloveckius, o vėliau perkelta prie Kužių.

2. Kamberienę, d-ro Kamberio žmoną, su 5 mt. amžiaus sūnumi. Ji buvo išvežta arkliais už 75 km pas Zubovus prie Akmenės į Judrelių ūkį, kur išgyveno iki vokiečių pasitraukimo.

3. Chanę, naujose metrikose Janę, elektrotechniko 8 metų dukterį. Ji buvo apgyvendinta pradžioje Šiauliuose, vėliau pas ūkininką Padubysio valsč. Liutkeinės globoje ir pagaliau perkelta į Mažeikių apskritį Bugonių ūkį, kur ir gyveno iki vokiečių pasitraukimo.

4. Frenkelio odos fabriko darbininkę su 2 vaikais. Vyresnysis buvo priglaustas kaime palei Vaiguvą Šiaulių apskr. Jaunesnysis pradžioje buvo įkurdintas Šiaulių miesto ligoninėje. Kai buvo patirta, kad ligoninės personalas pradėjo kalbėti apie jo kilmę, skubiai buvo iš ten paimtas ir atiduotas globoti vienai moteriai. Frenkelio odos fabriko meisterio sūnų, kuris buvo priglaustas ligoninėj, o paskui išvežtas į Vaiguvos vaikų prieglaudą. Jiems reikėjo sudaryti pamestinukų dokumentai.

5. V. Rudnikaitę, Šiaulių žydų gimnazijos direktoriaus dukrelę, 16 metų. Ji apgyvendinta girininko Dauginio šeimoj. Tik, deja, savaitei prabėgus, pasiilgusi savųjų, ji sugrįžo į Šiaulių geto.

6. Vieno Kauno prekybininko sūnų 5 metų amžiaus. Jis buvo atvežtas savo auklės traukiniu iš Kauno, gyveno kurj laiką dr. Jasaičių šeimoj, o vėliau perduotas globoti agr. Mikolaičiui į kaimą.

7. Šifmanaitę, Ireną, inžinieriaus dukterį. Ją priglaudė mokytojo šeima prie Kužių, Šiaulių apskrityje.

8. Inž. architekto, studijavusio Paryžiuje, iš Kauno žmoną su 6 mt. sūnumi. Iš Kauno geto ją išgelbėjo p. Binkienė. Atvažiavo į Šiaulius, su vysk. Brizgio rekomendaciniu laišku Šiaulių jėzuitams. Apgyvendinta Teišerskio ūkyje kaip šeimininkė. Ji gerai kalbėjo lietuviškai ir buvo ariškos išvaizdos.

9. Šiaulių „Star" dažų fabriko savininko 9 metų sūnų. Tėvas filantropas, žydų gete labai populiarus. Sudaryti dokumentai, ir D. Venslauskaitės rūpesčiu apgyvendintas Vaiguvos apylinkėje.

10. Dr. Piko sūnui studentui buvo sudarytas asmens dokumentas.

11. Žinomąją Kauno fotografę Zinaidą Blumentalienę, kuri su parūpintais jai Kaune asmens dokumentais buvo apgyvendinta Padubysio valsčiuje.

12. Apie 15 asmenims buvo sudaryti asmens dokumentai, daugiausia vyrams. Dokumentai palengvindavo jiems reikalingu momentu bėgti iš geto ir tuo būdu išsigelbėti (ūkininkai mažiau bijodavo priglausti asmenis su tvarkingais dokumentais).

Pačioje okupacijos pradžioje 3 Šiaulių visuomenės atstovai, F. Bugailiškis, dr. D. Jasaitis ir kun. Lapis, nuėjo pas Šiaulių Gebietskomisarą štabsleiterį Schoepferį, įvairiais samprotavimais užtarė žydus ir pareiškė pasipiktinimą brutaliu jų žudymu, štabsleiteris tą intervenciją įžūliai atmetė, pasikalbėjimą nutraukė ir pagrasino, kad už kišimąsi į tą reikalą visiems gresia žydų likimas. O SD viršininkas Bocelskis pasikalbėjime tuo pačiu reikalu D. Jasaičiui pasakė: „Jei tamsta kišiesi į tą reikalą, tai atsigulsi į tą pačią duobę su žydais".

Šiauliuose žydus gelbėjo nuo mirties ir teikė jiems visokeriopą paramą šimtai lietuvių. Primintini, be minėtų dr. Jasaičio šeimos narių, šie žmonės: adv. Venslausko šeima, dr. Luinienė, kun. Lapis, kun. Byla, dr. Prielgauskas, Kužių klebonas kun. Kleiba, viceburmistras Pauža, Kildišius, Ibianskis ir kiti.

Vilkaviškio apskrity žydų gelbėjimo akcija buvo organizuota platesniu mastu.

Buv. teismo antstolis Pališkis, gyv. Vilkaviškio mieste, pas save slėpė vieną žydų šeimą. Vokiečiams tai susekus, Pališkis su žmona buvo suimti, turtas konfiskuotas ir atiduotas vokiečiams. Pališkių vaikus pasiėmė globoti kiti lietuviai.

Juozuoniškio vienkiemio ūkininkas Gavėnas laikė paslėpęs kelis žydus.

Kai susidarydavo pavojus toliau laikyti žydus, jie buvo perkeliami pas kitus ūkininkus, taip pvz. iš Margių kaimo Rimšos buvo perkelti pas Obelupių kaimo Eidukevičių.

Vilkaviškio apskrities ūkininkai buvo sudarę savotiškas stotis, kuriose žydai ne nuolat gyveno, bet laikinai, kllnodamiesi iš vienos tos rūšies stoties į kitą. Čia jie gaudavo be atlyginimo pastogę ir maistą.

Tai tik nuotrupos; maži iš įvairių vietų vaizdeliai. Bet jie pakankamai atvaizduoja visą padoriąją Lietuvą, visą lietuvių tautą ir jos užimtąją poziciją nacių persekiojamos ir naikinamos žydų tautos atžvilgiu. Lietuvių tauta padarė žydams visa tai, ką ji galėjo tomis sąlygomis padaryti. Lietuvos žydai visa tai labai gerai žinojo ir jų vadai su kai kuriais rabinais priešaky Kauno akrivyskupijos kurijai už lietuvių teikiamą žydams pagalbą Lietuvos žydų tautos vardu pareiškė padėką. Už tą teiktą žydams pagalbą daugelis lietuvių brangiai apmokėjo: gyvybe, turtu ir laisve. Bet tuo pat metu šiuo savo kilniaširdiškumu lietuvių tauta ryškiai įrodė ir savo aukštą moralinę vertę.

GĖDOS LAPAS

Peržvelgti garbės lapai. Objektyvumas verčia dirstelėti į lietuvių tautos gėdos lapus. Lietuvių tautoj atsirado žmonių, kurie žydus naikino. Šitą lietuvių tautai skaudžią ir gėdingą akciją galima padalyti į du laikotarpius: 1. bolševikams atsikeršijimo laikotarpį ir 2. sąmoningą naciams talkinimo žydų naikinimo darbe laikotarpį.

Pirmas laikotarpis apėmė bevaldį — interregnumo — periodą, kai rusai traukėsi, o vokiečiai dar neįsikūrė. To interregnumo metu kilo spontaniškai, niekieno neorganizuota reakcija prieš bolševizmą ir bolševikus, atsiskaitymo, keršto valanda — keršto už sunaikinimą valstybės, visų nepriklausomo gyvenimo kultūrinių, ekonominių ir t.t. laimėjimų suardymą, už tiekos žmonių išžudymą ir išvežimą į Rusiją mirti, vadinasi, keršto patriotiniais ir asmens sumetimais. Kaip asmens keršto pavyzdį priminsiu Rokiškį. Bolševi-

kai vokiečių išstumti. Daug šeimynų jų buvo išvežta į Rusijos pasviečius. Išvežtųjų pasiliko artimų giminių ir net kai kurių — vaikų. Mieste pasiliko kokis skaičius bolševikų agentų ir trėmimo į Rusiją talkininkų. Jų tarpe, kaip visoj Lietuvoj, buvo nemažas skaičius žydų. Už savo išvežtas šeimas ir suardytą laimę pasilikę laisvėje nuskriaustieji ėmėsi visai suprantamo, bet nepateisinamo keršto žygio. Pagautieji bolševikų agentai ir trėmimo pagalbininkai buvo žudomi. Jų tarpe žuvo ir kiek žydų bolševikų.

Šiuo anarchijos metu buvo žudomi tik bolševikai. Nužudytųjų tarpe buvo ir žydų. Statistikos niekas nevedė. Sunku tad pasakyti, kiek jų šiame laikotarpy žuvo. Aišku tik, kad jie buvo žudomi ne kaip žydai, bet kaip bolševikai, kaip Lietuvos Respublikos duobkasiai ir lietuvių naikintojai ir žudytojai, o antra, kad šiuo laikotarpiu lietuvių buvo išžudyta daugiau negu žydų. Maišė ir asmeniškumai, atsiskaitymai ir tolimesnė praeitis. Į tą akciją įsibrovė ir tautos padugnės, kaip paprastai tokiais momentais atsitinka. Nukentėjo nemaža ir nekaltų žmonių. Kaip pavyzdį paimsiu S. Kalvariją. Čia Baltramiejaus naktį surengė vienas morališkai kritęs lietuvis, vietos policijos pareigūnas — nacis Klipštas. Jis per vieną naktį suėmė apie 150 žmonių iš miesto ir apylinkių ir atidavė geštapininkams. Jų tarpe bolševikų buvo ne daugiau kaip 10. Suimtųjų tarpe buvo žydų tik 36, kiti lietuviai: vaikai, moterys, priaugančio jaunimo ir 3 Lietuvos išlaisvinimo kovų savanoriai, Vyčio Kryžiaus kavalieriai. Geštapininkai nužudė 110 žmonių. Kitus pavyko išgelbėti tik vietos kunigų ir pasaulininkų inteligentų drąsių ir jų pačių gyvybei pavojingų žygių dėka. Tokia banga, žinoma, ne tokiu mastu, kaip Kalvarijoje, persirito per visą Lietuvą.

Pirmojo laikotarpio negalima griežtai atskirti nuo antrojo, nes tautos padugnės pasireiškė pačios suirutės pradžioj. Jie pradėjo žudyti žydus, vokiečiais sekdami, dėl jų turto, dėl prisigerinimo vokiečiams ir kitais tolygiais nešvariais sumetimais.

Tačiau antram laikotarpy jau veikė tik tautos atmatos; tai buvo tikri nacių talkininkai — vieni dėl pelno, kiti nacių palankumui nusipelnyti ar tuo išlyginti savo priešnaciškiems atliktiems darbams, įdomu, kad tokių žydų žudikų priešakin labai dažnai stodavo buvę enkavedistai ar šiaip bolševikai. Kaip pavyzdį čia priminsiu Požėlą, Šiaulių advokatą, kuris prie bolševikų buvo aršus enkavedistas, daug įdavęs ir sunaikinęs lietuvių, o prie vokiečių tapo geštapininku, uoliu žydų naikinimo organizatorium ir jų turto plėšiku. Viekšniuose ypač pasižymėjo žydų naikinimu aršūs bolševikai: K. G., J. R., P. ir

kiti. Jie dažniausiai savo kruviną darbą dirbo ne savarankiškai, bet vokiečių vadovaujami ir nurodomi. Tokių išsigimėlių nebuvo daug. Bet jų, deja, buvo. To paneigti negalima. Jie yra Lietuvos gėda ir nelaimė. Lietuva, atgavusi savo nepriklausomybę, teisingumo organų keliu jiems atiduos tai, ko jie savo darbais yra nusipelnę. Tauta gi jiems savo dekretą paskaitė jų kruvino darbo metu: jų šalindamasi, išskirdama iš savo tarpo ir kitokiais veiksmais.

Iš viso, kas buvo pasakyta, tenka padaryti šias išvadas:

1. Visa lietuvių tauta su savo išsilikusiomis organizacijomis, įstaigomis: Laikinąja vyriausybe, buv. vyriausybės nariais, Kat. Bažnyčia, lietuviškąja spauda, partijomis ir visa visuomene buvo priešinga nacių politikai ir metodams, taikomiems žydams; žydus rėmė ir gelbėjo bei juos užjautė.

2. Tautos reakcijos metu buvo nužudyta žydų, tačiau juos žudė ne kaip žydus, bet kaip bolševikus. Nuo šio tautos keršto daugiau nukentėjo lietuvių, negu žydų.

3. Buvo lietuvių moralinių supuvėlių, kurie talkino naciams žudyti žydus ir plėšti jų turtą, bet tokių buvo, palyginti, nedaug, mažiau negu kitose tautose, atsidūrusiose tolygiose sąlygose.

4. Lietuvių tauta sugebėjo labai gražiai atskirti žydų tautą nuo paskirų žydų bolševikų, nusikaltusių lietuvių tautai, Lietuvos Respublikai ir pavieniams lietuviams. Nusikaltėlius baudė įprastu anarchijos metui būdu.

ANTRA DALIS

KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA

ŠV. SOSTAS IR KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA

I

Joks kitas klausimas liečiamame laikotarpyje taip nesuskaldė prancūzų, belgų ir italų katalikų, kaip krikščioniškosios demokratijos klausimas. Pirmieji ginčai kilo dėl darbininkų sąlygų problemos, iškeltos 1891 m. gegužės 15 d. enciklikoje Rerum Novarum. Šv. Tėvas, vadovaudamasis praktiškomis reikiamybėmis ir galimybėmis, paskelbė idealų darbo planą. Bet daug to plano pritaikymo detalių tyčia buvo neiškeltų. Kiekvienas kraštas turėjo žiūrėti savo padėties ir savo reikiamybių. Be to, kai kurie klausimai dar nebuvo pribrendę, o Šv. Sostas, prieš pasisakydamas, paprastai laukia, kad nuomonės turėtų laiko pasireikšti įvairia prasme. Tuo būdu jam darosi aiškiau, ir jis uždaro burną tiems, kurie norėtų skųstis, kad nebuvo išklausyti. Antra vertus, 1891 m. gegužės 15 d. enciklika turėjo iššaukti visą eilę institucijų ir studijų darbininkų luomo naudai. Roma tai ne tik numatė, bet ir norėjo. Tačiau visai natūralu, kad pirmųjų užsidegimų metu daugelis gerų norų dingo ir kai kurių uolumas nebuvo didelis.

Dvi raštų serijos atskleidė visiems katalikams problemų eilę ir tuo palengvino taiką ir sugyvenimą.

Šis rašinys pirmą vietą skiria 1901 m. sausio 18 d. enciklikai Graves de communi. Ji neskelbia naujų nuostatų darbininkų klausimui spręsti, šiam reikalui enciklika Rerum Novarum yra patariamoji charta. Ji pastarosios netaiso ir nemažina jos vertės, o tik išstudijuoja jos pasekmes ir precizuoja jų pritaikymą.

Antroje eilėje stovi *liaudies krikščioniškos akcijos, arba krikščioniškosios demokratijos, Italijos Instrukcija,* lydima *Kongresų ir Katalikiškų Komitetų Italijoje Statuto.*

Šie du paskutiniai raštai, išleisti šv. Tėvo vardu valstybės sekretoriaus kardinolo Rampallos 1902 m. sausio 27 d., buvo

adresuoti viso pasaulio vyskupams. Jų tikslas yra praktiškai vykdyti encikliką Graves de communi ir visą italų katalikų socialinį veikimą surišti su kongresų ir Komitetų veikla.

Šie organai yra katalikų sąjungos rūšis. Italijos katalikus pirmą kartą suburti buvo mėginama 1865 m. Katalikų Jaunimo draugija, įkurta Bolonijoje, ėmėsi iniciatyvos organizuoti kongresus. Pirmasis kongresas suorganizuotas buvo Venecijoje 1874 metais. Tuo *Italų Katalikų Kongresų veikla* buvo įkurta. Pamažu nuolatiniai Kongresų Komitetai išplėtė savo veikimo sritį. Buvo sudaryti statutai ir įstatai ir galutinai paskelbti 1881 metais. Savo kilmei prisiminti šios institucijos oficialiai pasivadino *Italų Katalikų Kongresu* ir *Katalikų Komitetu.* Jų organas buvo *Difesa* Valencijoje, įkurtas ir redaguojamas P. Zocchio.

Netrukus oficialinių pajėgų unija Italijoje sugriuvo. Užsidegusiai aktingi, bet be didelės drausmės žmonės sukilo prieš hierarchinę Komitetų organizaciją ir norėjo nuo jos atsiskirti. Kova taip paaštrėjo, jog Šv. Sostui reikėjo parodyti savo autoritetą. 1902 m. sausio mėn. instrukcija jis įsakė visoms socialinėms grupėms Italijoje įsijungti į Kongresų kadrus ir pasiduoti jų vadovavimui, nes pastariesiems vadovavo vyskupai.

Po kelių sujudimų ir pasyvių rezistencijos pasireiškimų nemaža organizacinių vienetų viešai ir plačiai protestavo prieš duodamus nurodymus. Toniolo, garsus politinės ekonomijos profesorius Pizoje, rašė Ankonos leidinyje *Patria:* „Jaunieji turi pasirodyti ištikimi ir visiškai paklusnūs; senieji turi jauniesiems padėti būti paklusniems. Tai nėra lengva, nes tam reikia pasiaukojimo". Šis kvietimas buvo išklausytas, ir Italijoje prasidėjo vaisingo sugyvenimo laikotarpis.

Ramiai ir objektyviai klausimą studijavę lengvai sutiko su pamokymais, plaukiančiais iš šių įvairių raštų dvasios krikščioniškosios demokratijos klausimu. O tačiau vieni laikraščiai Romos instrukcijose rado pilną krikščionių demokratų doktrinų aprobavimą, kiti jose rado griežtą, nemažiau aiškų jų pasmerkimą. Tas, kas pažinojo to ar kito laikraščio kryptį, galėjo lengvai ir tikrai numanyti, kaip jis liečiamu klausimu pasisakys. Be to, kai kurie laikraščiai aiškino Romos dokumentus viena prasme tik todėl, kad kiti juos aiškino priešinga prasme.

Čia bus pasisakyta tik apie tai, kas buvo paskelbta pontifikaliniuose raštuose. Visai sąmoningai čia nebus minimas nė vienas asmuo.

II

Karštos ir aistringos buvo kovos dėl paties *krikščioniškosios demokratijos* vardo.

„Liaudies veikimo naudai kryptis pradžioje neturėjo sau atskiro pavadinimo, — sako enciklika Graves de communi. — *Krikščioniškojo socializmo* vardas ir kiti iš jo kilę vardai ne be pagrindo buvo pamiršti. Daugeliui ne be pamato patiko vadinti šią naują kryptį krikščioniškuoju liaudies veikimu; kai kur tos krypties veikėjai vadina save krikščioniškaisiais visuomenininkais; kitur šita kryptis vadinasi krikščioniškoji demokratija, o josios šalininkai — krikščionys demokratai; mat, tuo norima atskirti ji nuo socialistų vedamojo veikimo, socialistiniu demokratizmu vadinamo.

Iš šių dviejų paskiausia paminėtų krypties pavadinimų, jei pirmasis — krikščioniškieji visuomenininkai — dar ir atrodo pakenčiamas, tai antrasis — krikščioniškoji demokratija — be abejo, nepatinka daugeliui padorių žmonių, nes jie mano jame esant kažin ką dviprasmiška ir pavojinga. Šito pavadinimo bijoma dėl daugelio priežasčių: kad nebūtų slaptai einama prie demokratinės valstybės formos ar statoma ji aukščiau už kitas valstybių politines formas; kad nesirodytų, jog krikščioniškojo tikėjimo palaima, lyg paneigiant visus kitus luomus valstybėje, tetaikoma liaudies gėrovės naudai; kad, pagaliau, tuo vylingu vardu nebūtų pridengiamos pastangos neigti teisėtą pasaulinę ar bažnytinę valdžią” (217-218 pusl.). (Ši ir visos kitos Graves de communi enciklikos ištraukos yra paimtos iš vysk. dr. V. Brizgio redaguotos knygos „Popiežių enciklikos ir kalbos”, 1949 m., Lux.).

Ar už tai reikia pasmerkti šį vardą? Ne, sako ta pati enciklika, tik jį reikia atpalaiduoti nuo visų pavojingų reikšmių. Visų pirma „nedera krikščioniškosios demokratijos vardo politiškai aiškinti” (219 pusl.).

Taigi vardas paliktas. Jis daugeliui buvo brangus, nes per daug buvo įsiškanijęs, ir nebūtų buvę išmintinga jį išbraukti.

Įrodinėjama, kad krikšč. demokratijos vardas atsirado Belgijoje. 1891 m. Malino kongrese katalikai jau kalbėjo apie demokratiją ir demokratinę lygą. Bet Liežas pirmutinis suteikė pilietybės teisę *krikščioniškosios demokratijos* terminui. Ją vadindavo ir *krikščioniška demokratija,* ir *katalikiška demokratija.*

Etimologine ir tradicine prasme *demokratija* reiškia žmonių valdžią, kaip *monarchija* — vieno valdžią, *oligarchija* — kelių valdžią. Savo kilme žodis demokratija reiškia ir liaudį; jis priešingas

aristokratijai, arba kilmingųjų, privilegijuotų klasei. Jis taip pat pažymi tendenciją liaudies labui, kaip garsusis Guizot sako: „Demokratija veržiasi ligi pat kraštų".

Ši paskutinė reikšmė atkreipia šv. Tėvo dėmesį. Kalbamoje enc. Graves de communi jis taip rašo: „Nors žodis „demokratija" savo tiesiogine ir filosofine prasme ir reiškia liaudies valdžią, tai vis dėlto kalbamuoju atveju, atmetus bet kokią politinę jo reikšmę, šis žodis reikia taip vartoti, kad jis tereikštų minėtąjį krikščionišką veikimą liaudies naudai" (219 pusl.).

Belgijoje ir Italijoje krikščionys demokratai prie savo planų dar prijungė socialines reformas ir pažymėjo palankumą respublikos valdymosi formai. Prancūzijoje buvo remiamasi Bažnyčios reikalavimu dirbti liaudies naudai ir buvo pabrėžiama, jog liaudies valdžios įvedimas yra natūralus Evangelijos uždavinys.

Bažnyčia visada skelbė ir mūsų laikais kartoja, kad kiekviena valdžia, siekdama savo tikslo ir tenkindama krikščionybės nuostatus, turi dirbti valdomųjų, o ne valdančiųjų labui. Dažnai valdžios dėl išskaičiavimo ar iš baimės linkusios pataikauti turtingiesiems ir galingiesiems luomams. Tai klaida. Valdžios privalo atiduoti pirmenybę nužemintiems ir mažiesiems. Tam tikslui pasiekti valstybinė forma, Bažnyčios nuomone, neturi lemiamos reikšmės. Šv. Liudviko monarchija buvo daug palankesnė vargšų sluoksniams, negu Waldeck-Millerando valdžia su visais savo reformų pažadais.

Reikia pažymėti, kad tam tikras liaudies dalyvavimas valdžioje glūdi krikščioniškoje dvasioje. Kuriuo būdu? Tai pareina nuo laiko ir aplinkybių. Bet Bažnyčia paprastai prileidžia, kad tam tikra liaudies elemento dalis dalyvautų valdžioje. Absoliutinės monarchijos ji nelaiko valdžios idealu.

Enciklika Graves de communi tęsia toliau: „Iš krikščioniškosios demokratijos sąvokos reikia pašalinti ir kita aplinkybė, duodanti progą piktintis. Būtent, kad krikščioniškoji demokratija, tiek atsidedanti žemesniųjų luomų gerovei, atrodo, lyg pamirštanti kitus luomus, kurių reikšmė visuomenės išlaikyme ir jos tobulinime betgi yra nemenkesnė. Tam išvengti padeda krikščioniškos artimo meilės įstatymas, apie kurį esame anksčiau kalbėję. Toji meilė turi apimti visus žmones, nežiūrint kurio luomo jie būtų, kaip vienos ir tos pačios šeimos narius, to paties geriausiojo Dievo leistus ir Išganytojo atpirktus bei tai pačiai amžinajai tėviškei skirtus. Toks yra Apaštalo mokslas ir įspėjimas: „Vienas kūnas ir viena dvasia, taip, kaip jūs ir esate pašaukti į vieną jūsų pašaukimo viltį. Vienas Viešpats, vienas

tikėjimas, vienas krikštas. Vienas Dievas ir visų Tėvas, kurs stovi aukščiau už visus, visuose veikia ir yra visuose mumyse" (Efez. 4,4-6.). Tad dėl natūralaus liaudies su kitais luomais susiėjimo, krikščioniškuoju broliškumu dar sustiprinto, visa, kas daroma liaudžiai padėti, atsiliepia naudingai ir kitiems luomams, ypač kad geram minėto darbo pasisekimui, aišku, tinka ir yra būtina, jog ir tie luomai būtų kviečiami į šį darbą, apie ką kalbėsime toliau" (220 pusl.).

Tad reikalinga vengti sėti į liaudies sielą nepasitikėjimą vyresnybe ir joje ugdyti įtarimus jos atžvilgiu. Negalima kalbėti ar veikti taip, lyg viena darbininkų klasė užsitarnautų simpatijų, o aukštesnės klasės tik pasmerkimo. Teisingumas reikalauja kalbėti darbininkų klasei ne tik apie teises, bet ir apie jų pareigas. Reikia rodyti atlaidumą, švelnumą ir palankumą tiems, kurių gyvenimas yra siauras ir sunkus, tačiau visi turi teisę į tiesą ir teisingumą. Blogas paprotys dar yra be atvangos kalbėti prieš „sukirmijusį visuomenės pastatą", prieš valdančiųjų klasių bejėgiškumą. Visuomenėje nėra per daug vertybių ar socialinių autoritetų; kiekvieną jų galima panaudoti visuomenės labui.

„Krikščioniškoji demokratija jau vien tik dėl to, kad pasivadino krikščioniška, turi remtis dieviškojo tikėjimo apreikštaisiais dėsniais kaip savo pamatu ir siekti vargstančiųjų gerovės tuo būdu, kad iš to turėtų naudos ir amžinybei sukurtos žmonių sielos. Dėl to teisybė turi būti tai srovei švenčiausias daiktas; ji turi pripažinti piliečiams neliečiamą teisę įsigyti ir valdyti nuosavybę, globoti skirtingus luomus, tikrai reikalingus gerai sutvarkytoje visuomenėje, pagaliau ji turi pripažinti tą žmonijos sugyvenimo formą ir charakterį, kurį jai davė jos Kūrėjas — Dievas. Aišku tad, kad tarp socialistinės demokratijos ir krikščioniškosios nėra nieko bendro: jos skiriasi viena nuo kitos tiek, kiek socializmo mokslas skiriasi nuo Kristaus mokslo" (218-219 pusl.).

Tačiau nereikia iš šios hierarchijos visko laukti visuomenės labui, o ypač tikėti, kad visuomenė negali išsilaikyti ir klestėti be senųjų valstybės santvarkų su jų tradiciniais atributais ir kad kiekviena gera iniciatyva gali ateiti tik iš viršaus.

Atmetus socialinių sąlygų sulyginimą ir privačios nuosavybės panaikinimą, krikščioniškoji demokratija laikysis priešingame socializmui ašigalyje.

„Mūsų pontifikato pradžioje Mes esame atkreipę visuomenės akį į tai, — rašo enc. Graves de communi Leonas XIII, — koks pavojus iš socializmo pusės jai gresia; laikėme savo pareiga įspėti viešai katalikus,

kokios didžios yra socializmo klaidos ir koks pavojus gresia iš jo ne tik šio žemiškojo gyvenimo gerovei, bet lygiai ir viešajai dorovei, ir tikėjimui. Tam tikslui 1878 m. gruodžio mėn. 28 d. išleidome Encikliką *Quod Apostolici muneris.*

Minėtam pavojui kasdieną bedidėjant visuomenės ir atskirų žmonių nenaudai, Mes vėl su dar didesniu atsidėjimu šį dalyką keliame aikštėn. 1891 m. gegužės 15 d. paskelbtame rašte *Rerum Novarum* Mes plačiai apibūdinom teises ir pareigas, kurios turėtų jungti dvi piliečių klases — darbdavius ir darbininkus. Kartu Evangelija pasirėmę nurodėme ir tas priemones, kurios, Mūsų manymu, visų labiausiai tiktų teisybei ir tikėjimui saugoti bei kovoms tarp luomų šalinti". (216-217 pusl.).

„Ko siekia socialistiškoji demokratija, yra visai aišku. Pirmoji srovė, nežiūrint, ar ji daugiau, ar mažiau kraštutinėmis formomis pasireiškia, yra tiek iškrypusi, jog laiko niekais visa, kas antgamtiška, teieško materialinės bei išorinės gerovės, manydama, kad visa žmogaus laimė yra tą gerovę pasiekti ir jąja naudotis. Iš čia ir jų noras, kad visa valdžia valstybėje būtų liaudies rankose, kad, panaikinus luominius skirtumus ir sulyginus piliečius, būtų galima eiti ir prie jų sulyginimo turto atžvilgiu; dėl to reikalaujama panaikinti nuosavybės teisę, o visą esančiąją privačią nuosavybę, kartu ir pragyvenimo reikmenis, padaryti bendra nuosavybe (218 p.) . . . Dėl to krikščioniškajai demokratijai teisybė turi būti švenčiausias daiktas; ji turi pripažinti piliečiams neliečiamą teisę įsigyti ir valdyti nuosavybę, globoti skirtingus luomus, tikrai reikalingus gerai sutvarkytoje visuomenėje. Aišku tad, tarp socialistinės demokratijos ir krikščioniškosios nėra nieko bendro" (219 pusl.).

Prancūzijos krikščioniškoji demokratija neprisileido jokių idėjų bendrumo su socializmu. Belgijoje ir Italijoje buvo kai kurių susibendravimų. *Liaudies krikščioniškosios akcijos programoje* sakoma, kad „vėliavos ir kitos emblemos neprivalo turėti nieko bendro su socialistinės kilmės ženklais". Reikia pripažinti, kad net ir Prancūzijoje kai kurie krikščionys demokratai nevisada mokėjo išlaikyti saiką. Kai kuriuose krikščioniškosios demokratijos laikraščiuose seniau buvo diskutuojamas net privačios nuosavybės teisėtumo klausimas. Buvo teigiama, kad Dievas, Kūrėjas ir Aukščiausias Viešpats, yra virš visų dalykų, kad jis yra vienintelis savininkas, o žmonės tik laikini pasaulio turtų administratoriai, bet tik ta prasme, kad visi, bendrai paėmus, turi tiesioginę ir lygią teisę į tai, ką turtingasis įgyja savo darbu. Tuo būdu savininkas būtų

individualiai kiekvieno vargstančio žmogaus skolininkas. Pirmoji teigimo dalis teisinga, antroji reikalinga patikslinimų. Ji primena viduriniuose amžiuose Bažnyčios pasmerktas *dvasinių brolių* teorijas.

Dirbdami liaudies gerovei, katalikai turi būti vieningi ir nesusiskaldę; be to, jie turi kovoti su besiveržiančia maišto ir prieštaravimo dvasia.

„Krikščioniškosios demokratijos vardu, — tęsia enciklika Graves de Communi, — negali būti pridengiamos pastangos griauti paklusnumą bei priešinimąsi teisėtai valdžiai. Gerbti valdančias pagal jų paskyrimą valstybėje valdžias ir klausyti jų teisingų įsakymų liepia prigimties ir krikščionybės įstatymai. O kad tai būtų verta žmogaus ir krikščionio, reikia, kad tai būtų daroma nuoširdžiai ir iš pareigos, vadinas, pagal sąžinę, kaip to reikalavo ir apaštalas, kuris pasakė: „Kiekvienas tepsiduodie aukštesniosioms vyresnybėms" (Rom. 13.1,5;). Tad nekrikščioniškai elgiasi tas, kuris nenori būti valdomas bei klausyti tų, kurie turi galios Bažnyčioje valdyti; būtent, visų pirma vyskupų, kuriuos, nesiaurindama Romos popiežiaus visa apimančios valdžios, pastatė Šventoji Dvasia Dievo Bažnyčiai valdyti, kurią jis yra įgijęs savo krauju (Apd. 20,28). Kas kitaip manytų bei darytų, tas iš tikrųjų būtų pamiršęs to paties apaštalo labai svarbų įsakymą: „Klausykite savo vyresniųjų ir būkite jiems pasidavę, nes jie budi kaip tie, kurie duos apyskaitą už jūsų sielas" (Žyd. 13,17). Labai svarbu, kad šituos žodžius giliai į savo širdis įsirašytų visi tikintieji ir stengtųsi juos vykdyti visose gyvenimo aplinkybėse; ypač dvasininkai, svarstydami juos, tenepamiršta įtikinėti ne tik ragindami juos žodžiu, bet labiausiai savo pavyzdžiu" (220-221 pusl.).

Prieštaravimo dvasia yra demokratijų pavojus. Tauta, jausdama savo valdžios atstovus arti savęs, gali prarasti pagarbą jų atžvilgiu. Kai kurie krikščionys demokratai nevisuomet mokėjo išvengti šio pavojaus. Belgijoje, Italijoje ir Prancūzijoje, pagaliau ir Lietuvoje atsirasdavo iš jų tarpo katalikų, kurių taktika nevisuomet buvo pagarbi religijos autoritetų atžvilgiu. Jie manė padarysią gerai pasisavinę šią taktiką. Būtų tačiau be galo neteisinga padaryti atsakingais visus krikščionis demokratus dėl *kai kurių* kaltės ar veikimo išsišokimų ir laikyti tai krikščioniškosios demokratijos principų padaru.

Prie prieštaravimo dvasios prisideda dar visa eilė polinkių: pvz. praeities niekinimas ir pavojingų bei nereikalingų naujovių troškimas. *Instrukcija* kovoja prieš tokią dvasios būseną.

Negalima branginti tų katalikų spaudos straipsnių, kurie, vaduodamiesi nesveikų naujovių troškimu, atrodo, tyčiojasi iš tikinčiųjų pamaldumo ir reikalauja naujų krikščioniško gyvenimo krypčių, naujų Bažnyčios kelių, naujų moderniškos sielos siekimų, naujo socialinio kunigų pašaukimo, naujos krikščioniškosios civilizacijos ir t.t., ir t.t.

Išvengti šiems pražūtingiems polinkiams visi katalikai turi prisiminti ir sau pritaikyti šiuos rimtus šv. Tėvo įspėjimus prancūzų kunigams: „Be abejo, — rašo jis savo jiems skirtoje enciklikoje, — yra naudingų naujovių, tinkančių priartinti Dievo karalystę prie sielų ir visuomenės. Tačiau Šv. Evangelija mums sako, kad *šeimos Tėvui, o* ne vaikams ir ne tarnams priklauso teisė jas išstudijuoti ir, jei Jis randa reikalinga ir naudinga, jas priima ir priskiria prie senų ir garbingų papročių, sudarančių Jo lobyno dalį". (Enciklika Depuis le Jour, 1899 m. rugsėjo 8 d.).

„Yra visiems žinoma, kad Bažnyčia visais laikais, neliesdama dieviškosios teisės nustatytų dalykų, savo mokslą sutvarkė taip, jog patenkino papročius ir reikalavimus tokios didelės daugybės tautų, kurias ji turi savo globoje. Ir jei sielų išganymas reikalautų, Bažnyčia ir šiandien yra pasirengusi veikti ana linkme. Tačiau tas reikalas spręsti paliktas ne paskiriems, lengvai susižavintiems naujovėmis žmonėms, bet Bažnyčiai". Toliau, priminęs Pijaus VI Pistojos santarybos 78-to nuostato pasmerkimą, laiškas tęsia: „Yra daug pavojų ir grėsmių Bažnyčios drausmei ir mokslui. Naujovių šalininkai nori įvesti į Bažnyčią tam tikros laisvės ir tuo būdu aprėžti jos valdžios galią ir priežiūrą, kad kiekvienas tikintysis galėtų laisviau pareikšti savo iniciatyvą ir veiklą". (Laiškas *Testem benevolentiae* Baltimorės arkivyskupui 1899 m. sausio 22 d.).

Šis instrukcijos posmas yra perimtas iš laiško Amerikos arkivyskupui apie *amerikonizmą* (Bažnyčios atmesta JAV atsiradusi klaida, vadinama amerikonizmu). Tas faktas turi ypatingą svarbą. Jis parodo, kad buvo atsiradęs suartėjimas tarp *amerikonizuojančiųjų* ir kai kurių Europos katalikų.

Ir tikrai yra gana aišku, kiek abiejų pusių tendencijos sutinka: naujovių pamėgimas, liberalinių reformų siekimas, nepriklausomumo ieškojimas, įvedimas į Bažnyčią tam tikros savivaldybės ar autonomijos. Tai, ką Bažnyčia smerkia Amerikoje, ji negali pripažinti Europoje. Viena reikšminga smulkmena (šias instrukcijas paskelbė Italijos vyskupams valstybės sekretorius kardinolas Rampolla, kuris buvo laikomas krikščioniškosios demokratijos šulu ir gynėju.

III

Kas yra krikščioniškoji demokratija? Ką iš tikrųjų krikščioniškosios demokratijos vardu tenka išreikšti?

Enciklika Graves de communi atsako, kaip jau buvo minėta, kad tai „turi reikšti tik krikščionišką veikimą liaudies naudai" (219 pusl.). „Ji derinasi prie prigimties ir dieviškųjų įstatymų ir siekia tik viena, būtent, kad tie, kurie gyvena iš rankų darbo ir amatų, būtų pakenčiamesnėje padėtyje ir galėtų palaipsniui patys savo ateitį aprūpinti, kad galėtų laisvai ir viešame gyvenime vykdyti dorovės ir religijos pareigas ir jaustis esą ne gyvuliai, bet žmonės, būti ne pagonys, bet krikščionys" (221 pusl.).

Kolektyviniame laiške, parašytame enciklikos Graves de communi proga 1901 m. rugpiūčio 15 d., Lombardijos provincijos vyskupai taip išsireiškė: „Krikščioniškoji demokratija yra ne kas kita, kaip socialinio pobūdžio organizacija, kurioje visi proporcingai pagal savo išgales siekia visuomenės gerovės, bet su specialiu nuoširdžiu rūpesčiu padėti mažųjų ir silpnųjų interesams, žiūrėdami, kad išorinis gėris būtų palenkiamas vidiniam, šis gi būtų kreipiamas į amžinąjį gėrį".

Instrukcija sako: „Krikščionių demokratų institucijos, kad ir kokios jos būtų, turi būti laikomos tik krikščioniškos liaudies akcijos pasireiškimais, pagrįstais prigimties teise ir Evangelijos mokslu".

Šia prasme „krikščioniškos demokratijos akcija neturi būti laikoma nauju dalyku, ji yra lygiai tiek pat sena, kiek ir Evangelijos mokslas . . . Bažnyčia visada ir visais laikais su dideliu atsidėjimu rūpinosi vargšų ir darbininkų klasėmis . . . Tai, ką Bažnyčia mokė ir vykdė kadaise, ji tą pat skelbia ir nori įvykdyti šiandien. Bažnyčia teisingai gali didžiuotis, kad visada buvo palanki šioms sociologijos studijoms, kurias dauguma dabar nori skelbti kaip naują dalyką". (*Instruckija* Nr. IX).

Štai krikščioniškosios demokratijos aptarimas, paženklintas Romos antspaudu ir galįs būti ta prasme vartojamas. Pradžioje kr. demokratijos vardas nebuvo šiltai priimtas: trūko daugeliui entuziazmo. Spaudoj nesidžiaugta geru vardo parinkimu ar gilia jo reikšme. Atrodo, kad yra daugiau mėgstamas *liaudies krikščioniškos akcijos* vardas, tačiau laikas ir darbas savo padarė: krikščioniškos demokratijos vardas užėmė pirmą vietą, išstumdamas iš apyvartos kitus vardus, ir pelnė sau nupelnytą pagarbą. Vardas gavo savo vizą.

„Kaip, krikščioniškoji demokratija tik tiek tereiškia?" — kai kas

nustebęs paklaus. Taip, ji turi būti tokia, kaip ją Šv. Sostas aptarė, o tai yra daug. Dažniausiai teisybė yra paprasta, o vaisingiausios formulės nėra pačios ryškiausios. Kad ir nebūdama nauja, krikščioniškoji demokratija yra jauna ir pilna ateities taip, kaip visa tai, kas yra nemirtinga.

Ji pirmiausia reiškia susirūpinimą pagerinti materialines darbininko sąlygas. Niekas nėra išskirtas, kas siekia šito pagerinimo. Pontifikaliniuose raštuose yra išvardinta ilga eilė liaudies ekonominių įstaigų, k.a. tautos sekretoriatai, krašto kredito kasos, savitarpio pagalbos draugijos (Enciklika Graves de communi), globos ir darbo įstaigos, profesinės sąjungos ir darbo nurodymai, meno ir amatų mokyklos, praktiškos žemdirbystės mokyklos, katalikų kooperatyviniai bankai, emigrantų globa, draudimas nuo nelaimingų atsitikimų, invalidumo ir senatvės (Liaudies akcijos programa). Jei enciklika Graves de communi maža kalba apie darbininkų sąjungas ir korporacijas, tai naujos *Instrukcijos* jas primena, kartodamos enciklikos Rerum novarum pasiūlymus: „Reikia atgaivinti senąsias meno ir amatų korporacijas tokia forma, kad jos atitiktų dabartinių laikų sąlygas".

Šiais daugeriopais darbais susirūpinti ir jiems atsidėti siūloma ne tik pasauliečiams, bet ir dvasiškijai. „Tačiau ne kiekvienas darbas kunigui tinka, pavyzdžiui, kad ir piniginiai ir tolygūs kiti medžiaginiai reikalai. Tokių darbų priešaky nereikėtų statyti kunigų, kad nesusidarytų jiems teisinių ir kitokių nesmagumų" (Liaudies akcijos programa). Taigi, visos šios išvardintos institucijos yra Bažnyčios palaikomos. Enciklikos Graves de communi autorius Leonas XIII yra taip pat ir ilgos eilės pontifikalinių laiškų apie šv. Rožančių ir jam priklausančių religinių draugijų autorius. Nė vienas popiežius su tokiu dideliu atsidėjimu nepriminė didžiosios maldos pareigos, kaip jisai. Tos pareigos liečia ir darbininkiją, ir krikščioniškąją demokratiją.

Aišku, kad popiežius nemano uždaryti kunigo zakristijoje. Jis gana aiškiai sako, kad dvasiškija, kuri savo darbą apriboja tik sakramentų teikimu, religiniais pamokymais ir maldingais dalykais (kas, aišku, yra jų uždavinių aukščiausia ir svarbiausia dalis), neatlieka savo visos jam patikėtos misijos. Popiežius dvasiškijai sako, kad ji turi susidomėti ir tuo darbu, kuris siekia pagerinti žmonių gyvenimo sąlygas. Leonas XIII visai pagrįstai įsakė kunigams „šiais laikais ir esančiomis aplinkybėmis eiti į liaudį ir santykiaujant su ja veikti jos naudai" (Enciklika Graves de communi, pusl. 227).

Visa tai lygiai pagrįstai buvo pakartota ir Prancūzijos kunigams. Tuo būdu išmušta iš rankų argumentai tiems, kurie nuolatos kaltino dvasiškiją už tai, jog ji užplūdusi visas organizacijas ir visuomeninį darbą. (Instrukcija Nr. IX. Ištrauka iš laiško prancūzų dvasiškijai 1899 m. rugsėjo 8 d.). XIX amžiaus pabaigoje dvasiškija dar nebuvo tinkamai parengiama naujoms jai statomoms pareigoms. Ji dar nebuvo „užplūdusi" to darbo, kuris siekia žmonių būklę pagerinti. Todėl pasidarė didelis ir skaudus tarpas tarp dvasiškijos ir liaudies. Tarp vienų ir kitų nutrūko ryšys. Tas faktas davė pagrindo blogos valios žmonėms kaltinti Bažnyčią, kad ji nežinanti liaudies reikalų ir nesirūpinanti darbo žmonėmis. Tuo faktu plačiai ir piktai pasinaudojo socialistai ir liaudies mulkintojai.

Antra vertus, Bažnyčia, siūlydama dvasiškijai „eiti į liaudį ir veikti jos naudai" (enciklika Graves de communi), dar kartą parodė ištikimybę savo senosioms tradicijoms. Nuo Išganytojo, stebuklingai maitinusio minias ir gydžiusio ilgas, nuo senosios Romos diakonų, dalijusių pašalpas našlėms, einant per visus vidurinius amžius, kurių metu tik Bažnyčia rūpinosi vargšų globa, ligi didžiųjų žmonijos geradarių, kaip šv. Jonas iš Dievo, šv. Tomas iš Villenue've, šv. Kamilijus iš Lellis, šv. Vincentas Paulietis, Bažnyčia pati kūrė ir skatino kitus kurti šias nesuskaitomas „institucijas', kurios yra būdingas ir garbingas krikščionybės ir jos sukurtos civilizacijos papuošalas".

Bažnyčia savo globa apima dvi gero darymo rūšis. Viena jų pastoviai veda vargstančiuosius į geresnį ir nepriklausomą gyvenimą. „Kad dirbančiai liaudžiai padedama ne tik laikinėmis priemonėmis, — sako Graves de communi, — bet ir su pastovių institucijų pagalba, šitai reikia laikyti tos pat meilės nuopelnu, nes tuo būdu teikiamoji reikalaujantiems parama tampa ir tikresnė, ir pastovesnė. Juo didesnės pagarbos yra užtat vertos pastangos išauklėti amatininkuose ir darbininkuose rūpinimąsi savo ateitimi ir taupumą, kad galėtų ilgainiui bent dalimi patys apsirūpinti. Toks veikimas ne tik lengvina turtingiesiems jųjų pareigas vargingiesiems, bet kartu dorina ir pačius darbininkus. Ir tikrai, ragindama rūpintis savo geresniu likimu, toji meilė tuo apsaugo nuo pavojų, verčia valdyti geidulius bei skatina lavintis dorybėse. Kadangi šitas veiksmas yra toks naudingas ir taip pritaikytas mūsų laikams, tad būtų tikrai garbinga, kad gerų norų žmonės mielai ir išmintingai prie jo prisidėtų. Taigi turi būti aišku, kad šitokios katalikų pastangos liaudžiai padėti bei jai pakelti yra visiškai suderinamos su Bažnyčios

dvasia ir geriausiai sutinka su jos pačios nuolatiniais pavyzdžiais" (224-225 pusl.). Šituo keliu reikia eiti ligi galo. Darbininkas neprivalo būti visą laiką globojamas. Jam reikalinga sudaryti sąlygas pasiekti savarankišką ir medžiagiškai pakankamai stiprų gyvenimą. Visa tai, kas jam atidaro kelią į nuosavybę ir tuo suteikia dalį nepriklausomybės, kas veda į gerovę ir į savarankišką gyvenimą, yra gera, ir to Bažnyčia nori.

Iš antros pusės Bažnyčia teisingai neniekina ir antros pačios paprasčiausios labdarybės rūšies — išmaldos. Ji sako: „Iš gerų darbų eilės negalima išskirti ir teikimo piniginės paramos išmaldos pavidalu; šiuo reikalu kalba šie Kristaus žodžiai: „Duokite išmaldos iš to, kas lieka" (Luk. 11,41). Socialistai ją neigia ir nori, kad ji būtų iš gyvenimo pašalinta, laikydami ją įžeidžiančia įgimtąjį žmogaus garbingumą. Vis dėlto jei išmalda yra duodama su evangeliška dvasia ir krikščionišku būdu (Mat. 6,2-4), tai ji anaiptol nekelia į puikybę nei duodančiųjų, nei daro gėdos ją imantiems. Neteisinga yra manyti, kad ji netinkanti žmogui; ji, atvirkščiai, greičiau jungia visuomenę krūvon, iškeldama savitarpio patarnavimo reikalą. Juk tikrai nėra tiek turtingo žmogaus, kuris būtų visai nereikalingas svetimos pagalbos, kaip lygiai nėra ir tokio varguolio, kuris kitam nieku negalėtų būti naudingas. Todėl yra natūralu, kad žmonės, pasitikėdami vieni kitais, prašo pagalbos ir vieni kitiems ją mielai teikia.

Tuo būdu teisingumas ir artimo meilė, Kristaus teisingu ir meiliu įsakymu su vienas kitu sujungti, nuostabiai laiko draugėje visuomenę ir išmintingai veda atskirus jos narius į asmeninę ir visuomeninę gerovę" (Enciklika Graves de communi, 223-224 pusl.).

Nereikia suprasti, kad Bažnyčia giria ir palaiko visus elgetavimo profesionalus. Kiek elgetų, daugiausia pačiam amžiaus pilnume, priimtų, jei jiems būtų pasiūlyta, garbingą duonos uždarbį? Nenorint smerkti taip girtinų intencijų ir noro įvesti šioj srity reformą, yra reikalo rimtai pagalvoti, ar šis dabartine forma toks paprastas išmaldos davimo būdas nevirsta dažnai nerūpestingumo ir tinginystės propagavimu. Nėra abejonės, kad šv. Vincentas Paulietis, kuris visomis išgalėmis kovojo prieš elgetavimą, stengėsi šį reikalą pataisyti savo reforma.

Tačiau yra vargšų, luošų, pagydomų ir nepagydomų, kuriems vien tik išmalda gali palengvinti. Nors ši pagalba ir būtų galimai organizuota ir tikrinama, nėra nieko geresnio už išmaldos principą; tai yra žmogiška ir krikščioniška brolybė. Turtingieji reikalingi

daugybės vargšų didelių ir mažų patarnavimų, kurie nevisada yra teisingai atlyginami. Neturtingiesiems reikia ištiesti ranką į tuos, kurie juos gali materialiai paremti. Nei tie, kurie duoda, nei tie, kurie prašo pagalbos, neturi daugiau gėdytis už tuos, kurie, paslydę ar pargriuvę, nesigėdina prašyti praeivio padėti jiems atsikelti.

IV

Visų rūšių labdarybė turi būti krikščioniška. Ji neprivalo rūpintis tik kūniškais pavargėlio reikalais, apleisdama sielos vargus. Žmonių gyvenimas nesibaigia šioj žemėj, dėl to vargšą reikia ne tik pavalgydinti, bet tuo pat metu ir dorybėmis jį aprūpinti.

Šv. Sostas primygtinai mus moko: „Kad tie, kurie gyvena iš rankų darbo . . . galėtų laisvai ir viešame gyvenime vykdyti dorovės ir religijos pareigas ir jaustis esą ne gyvuliai, bet žmonės, būti ne pagonys, bet krikščionys, kad tuo būdu lengviau ir su juo didesniu noru siektų to tik vieno būtino, tai yra aukščiausiojo Gėrio, kuriam esamę gimę. Toks turi būti tikslas ir tokie siekimai tų, kurie nori tikrai pakelti liaudį krikščioniškąja dvasia ir ją apsaugoti nuo socializmo maro” (Enciklika Graves de communi).

„Kadangi krikščioniškos liaudies akcijos įstaigos turi būti pagrįstos religijos mokslu, jų nariai turi visu užsidegimu į savo veiksmus, kalbas ir t.t. įnešti Jėzaus Kristaus dvasią, visuomet skiepyti Jėzaus Kristaus mokslą ir meilę, siūlydami religinę praktiką, mokydami ir dorindami. Taip, visų pirma ieškodami Dievo karalystės proletaruose, vargšuose ir visuomenėje, jie daug greičiau pasieks laikinį darbininko ir vargšo gėrį ir pačią didžiausią krikščioniškosios civilizacijos pažangą” (Liaudies akcijos programa).

Įvairių užsimojimų nepasisekimai įvyko dėl krikščioniškos dvasios užmiršimo: trūko sielos. Patyrimas pamokė, jog, norint ką laimėti vargšams, reikia jiems visų pirma įskiepyti susivaldymo ir taupymo dorybes. Tvarkingas gyvenimas veda į normalų gyvenimą; be religijos nėra gyvenimo tikrai ir tvirtai moralaus. Tiesa, kai kurių sakoma: „Neskelbkite Evangelijos tuščiam pilvui, jis neklausys”. Tačiau iš vienos pusės žmogus negyvena tik duona, o iš antros — Evangelija parengia žmogų geresniam duonos kąsniui užsidirbti ir patogesniam gyvenimui susikurti. Grynai žmogiška labdarybė nėra Bažnyčios reikalas. Todėl krikščioniškos demokratijos veikla negali būti neutrali, arba, kitaip sakant, netikybiška.

Labdarybė visu savo garbingumu bus tada krikščioniška, kai ji laikys krikščionišką gailestingumą dorybe aukščiausia šio žodžio prasme. Reikia pripažinti, kad ši dorybė kai kuriuose nustojo savo vertės. O tačiau popiežius pirmiausia ją siūlo ir iškelia. Paskutiniuose raštuose ji stovi pirmoj vietoj. Be to, Leonas XIII ryškiai primena Išganytojo žodžius apaštalams: „Aš jums duosiu naują įsakymą mylėti vienas kitą, kaip aš jus mylėjau, kad ir jūs vienas kitą mylėtumėte. Iš to visi pažins, kad jūs mano mokiniai, jei turėsite meilę vienas kito" (Jon. 13, 34-35; Graves de communi, 222 p.).

Labdarybė taip pat įkvėps ir teisingumo. Teisingumo mokslas, aišku, nėra naujas. Jis krikščioniškas ir evangeliškas taip, kaip ir gailestingumas. Jei Išganytojas gailestingumą pavadino savo įsakymu, Jis nemanė jo pastatyti prieš teisingumą. Gailestingumas nėra įvykusio neteisingumo švelnintojas ar paliatyvas. Jis taip pat nėra lygiagreti teisingumui dorybė. Jei jis gerai suprastas, gailestingumas greičiau yra viso to apvainikavimas ir tobulybė. „Artimo meilės įstatymas (vadinasi, ir gailestingumas) lyg įstatymą tobulina" (Enciklika Graves de communi). Instrukcija tuo pačiu laiku primena šį dvigubą įsakymą:

„Krikščioniškos demokratijos akcija yra pagrįsta teisingumu ir evangelišku gailestingumu ... Ji apima bendrai visų luomų teises ir uždavinius. Iš tikro, evangeliški teisingumo ir gailestingumo dėsniai gyvenimo praktikoje būtinai liečia paskirų žmonių įvairius santykius . . . Visi klausimai, liečią teisingumo laimėjimą ir gailestingumo praktiką liaudies gerovei, sudaro tikrąjį krikščioniškos demokratijos objektą".

Skaitant šiuos tekstus, negalima neprisiminti kadaise karštų ginčų teisingumo ir gailestingumo klausimais. Šie ginčai buvo dar prieš encikliką Rerum Novarum. Enciklika jų nesustabdė.

Bet tie karšti ginčai nebuvo nenaudingi. Jie pažadino kai kurias patogiame konservatyvizme užmigusias sąžines. Iš kitos pusės, nemažas krikščionių demokratų skaičius, paleidęs visą savo ugnį, grįžo prie daug ramesnio ir tikslingesnio tiesos supratimo. Vieni ir kiti geriau įsidėmėjo ribą tarp teisingumo ir gailestingumo. Enciklika Rerum Novarum ją gerai nužymėjo: užteko norėti ją pamatyti ir jos laikytis.

Šiandien, kai teisingumo ir gailestingumo jausmas yra jau tvirtai įėjęs į žmonių sielas, Bažnyčia, atrodo, mažiau rūpinasi tiksliu vieno ar kito apibūdinimu ar suskirstymu rūšimis. Ji, atrodo, greičiau laikosi tam tikro bendro arba socialinio teisingumo, stengdamasi į jį

įjungti ir gailestingumą. „Kiekvienas gyvena visuomenėje ne tik savo naudai, bet ir kitų gerovei taip, kad, visiems negalint tam tikra dalimi prisidėti prie bendros gerovės, tai darytų dosniau kiti, kurie gali" (Graves de communi). Čia stengiamasi ne skirti, o jungti, ne analizuoti sąvokas, o jas sulieti.

Bažnyčia tai daro norėdama šios tikrai žmogiškosios geradarybės. Einant prie kiekvieno žmogaus, ji siūlo remtis: „tinkama dorybių praktika, ypačiai tokių dorybių, kurios parodo krikščionį esant apsileidimo ir blogų geismų priešininką, dosnų savo perteklių aukotoją, pastovų ir neįveikiamą gyvenimo varguose. Tokie pavyzdžiai turi didžią galią žmonėse geriems palinkimams ugdyti, ir jų jtaka yra juo didesnė, juo aukščiau stovi visuomenėje tie, kurie jais pasižymi" (Graves de communi, 228-229 pusl.).

V

Bet kad pastangos liaudies gerovei kelti būtų sėkmingos, reikalingas ir veiklos vieningumas. Daugelis gerų norų žmonių nori dirbti. Svarbu juos sudrausminti. Reikia vengti jėgas išblaškyti, juo labiau jas supiudyti. Geriau, sako popiežus enciklikoje Graves de communi, kad „visi sambūriai, kiekvienas išlaikydamas savas teises, bus vadovaujami ir skatinami vienos ir tos pačios pirmaujančios galios. Pageidaujama, kad, pavyzdžiui, Italijoje katalikams vadovautų katalikų suvažiavimai ir kongresai, jau ne kartą Mūsų rekomenduoti; jiems ir Mūsų pirmatakas, ir Mes esame pavedę rūpintis bendru katalikų veikimu, vyskupų globojamu ir vedamu. Panašiai tebūna daroma ir kitose tautose, kur yra tos rūšies aukščiausia instancija, kuriai teisėta tvarka turėtų būti pavestas šitas reikalas".

Enciklika Graves de communi įspėja: „Pagaliau dar kartą ir visai rimtai primename, kad ir atskiri, ir susibūrę į draugijas katalikai turi atsiminti, jog, ką tuo reikalu daryti manytų, jie turi visai pasiduoti vyskupų autoritetui. Tenesileidžia apgaunami kokiais nors artimo meilės karštesniais užsimojimais, nes uolumas, kuris verčia neigti reikiamą klusnumą, nėra tikras; jis neneša pastovios naudos ir nėra mielas Dievui. Dievas gėrisi tais, kurie, aukodami savo nuomones, klauso Bažnyčios valdytojų, kaip paties Dievo; tokiems Dievas mielai padeda net ir sunkiai įvykdomuose jų sumanymuose ir paprastai veda sumanytąjį reikalą prie pageidaujamų rezultatų".

Instrukcija (Nr. VII) dar daug kalba apie mokslinio pasirengimo tvirtumą, apie išmintingą atsargumą, kurį turi turėti kiekvienas, kas tik pretenduoja į viešą socialinių klausimų gvildenimą. Prieš leidžiant

jaunuolius į šias sritis, svarbu juos perleisti per stiprią mokyklą ir laikyti tvirtuose rėmuose. Jų užsidegimas yra brangus, jų entuziazmas neša pergalių viltis, tačiau su viena sąlyga, kad visas šis užsidegimas būtų drausmingas ir vadovaujamas patyrusių vadų.

Štai aiškiai pastatytas vyskupų vaidmuo: vadovauti, aiškinti, drąsinti, o ne mėtyti anatemas. Roma sutvarkė nukrypimus, bet pagerbė gerus norus. Šitai galingai upei, kurios gilūs vandenys šiek tiek drumzlini ir triukšmingi ir turi šiurkštaus kalnų šviežumo, Roma padarė pylimus ne sustabdyti, o kanalizuoti, ne atsukti atgal, o leisti pirmyn tikresne ir gilesne vaga.

Tikrovė šaukte šaukia vis garsiau, — sako enc. Gravesde communi, — kad pasiryžimas ir vienybė yra reikalingi: gausingos nelaimės lyg per dažnai pasikartoja, ir baisus pražūtingų perversmų pavojus graso dėl didėjančios piktų žmonių įtakos. Jie gudriai skverbiasi į visuomenę; slaptuose susirinkimuose ir viešai, žodžiu ir raštu jie kursto sukilti; atmetę religijos varžtus, jie nutyli apie pareigas ir tekalba tik apie teises, tuo prisiviliodami vis didesnes varguolių minias, kurios dėl savo vargų apgaulingai yra labiau prieinamos ir lengviau suklaidinamos.

Instrukcija baigiasi tuo pačiu vienybės reikalavimu: „Tikslas yra vienas ir visiems bendras; visų uolumas turi būti lygus ir lygiai rimtas. Neturi būti tarpusavio nepasitikėjimo, bet tik pasitikėjimas vieno kitu; neturi būti aštrios kritikos ir smerkimo, bet tik krikščioniška parama; neturi būti kartybės, o tarpusavio meilė”.

Savo enciklikiniame laiške šių metų kovo 19 d. šv. Tėvas, kalbėdamas apie susirūpinimą kenčiančiais ir vargšais, sušunka: „Kokiu greitumu šis sąjūdis pasklistų ir kiek jis atneštų geriausių vaisių, jeigu jam netrukdytų nepagrįstais ir priešiškais nusiteikimais, į kuriuos jis taip dažnai atsimuša”.

Karštieji prikiša ramiesiems jų bailumą; ramieji nepatenkinti karštųjų naujovėmis ir drąsa. Tiesa, gerinimo ir reformos sąjūdžiuose nereikia niekinti patyrimo. Iš antros pusės, niekados neklys tas, kas užsispyręs sėdės konservatyvizmo kėdėj, tačiau pasaulis žygiuos ir be jo. Dėl vienybės meilės, dėl darbo sėkmingumo tegu kiekvienas nužeminta dvasia šaltai ir bešališkai išsiaiškina kitų nuomones ir mėginimus ir nenustumia jų nepagvildenęs tik dėl to, kad jie yra gimę nevisai gimininguose galvose. Reikia rimtai pasirengti darbui. Stipriai apsišviesti ir save papildyti viskuo, kas yra šalia jo manoma, sakoma ir daroma.

Taip bendru ir vieningu sutarimu ir visų pastangomis ir žiniomis paremta krikščioniškoji veikla liaudies gerovei bus tikrai vaisinga.

ENCIKLIKA GRAVES DE COMMUNI

ENCIKLIKOS ATSIRADIMO ISTORIJA

Katalikų Bažnyčia savo mokslo pobūdžiu yra perdėm visuomeninė. Tokia ji pasireiškė nuo pat savo gyvavimo pradžios, nepaisant visų jos gyventų sunkumų ir kruvinų persekiojimų. Įgavusi laisvės, ji sukūrė tobulą visuomeninio darbo sistemą ir stiprų krikščioniškąjį visuomeninį organizmą, sugebėjusį sėkmingai atsispirti įvairiems nerimams ir suirutėms, vedusiems prie socialinių kovų ir visuomenės pairimo. Viduramžis, davęs Bažnyčiai daugiausia laisvės savo mokslui realizuoti, sukūrė visuomeninio darbo ir organizavimo idealą, kurio dar ir šiandien nė vienas pasaulio kraštas neįstengė pasiekti. Bet liberalinis buržuazinis pasaulis, negalėjęs ramiai žiūrėti į Bažnyčios sėkmingą darbą, savo vaisiais vedusį liaudį į lygybę ir ekonominę nepriklausomybę, paskelbė jai aršią kovą. Pirmoj eilėj jis puolė ir išardė jos visuomeninį darbą ir katalikų organizacijas, o dvasiškiją, atskyręs nuo liaudies, uždarė į zakristiją. Bet gaji Bažnyčios dvasia nepasidavė nuslopinama. Nepaisant padarytųjų joje griuvėsių, nepaisant dvasininkų didelės dalies demoralizacijos, jos vyriausias viesuomeninis pobūdis reiškėsi visur ir kiekviena proga, kur tik susidarydavo tinkamų sąlygų. Jei Didžioji Prancūzų revoliucija iš vienos pusės smogė Bažnyčiai sunkų smūgį, tai iš antros pusės ir palengvino jai, kaip organizacijai, savo darbą varyti. Pasinaudodama palengvėjusia atmosfera, Bažnyčia stropiai ėmėsi tarp kitų ir visuomeninio darbo. Katalikų visuomeninis darbas naujaisiais laikais iš naujo atgijo devynioliktojo amžiaus pirmojoj pusėj. Jis tuo pat laiku prasidėjo beveik visoj Europoj. Bet tai buvo po ilgos pertraukos tik pradžia, o kaip pradžia negalėjo būti ir tobula. Bažnyčios tradicinė mintis buvo pamiršta, neturėta aiškių principų, sistemos, tobulos organizacijos. Idėjų srity painiojosi įvairios klaidingos nuomonės, kaip galikanizmo, febronianizmo, juozapinizmo, pagaliau, nemaža buvo ir liberalizmo priemaišų, kuriomis buvo užsikrėtusi didelė tų laikų dvasininkų dalis. Ir priemonės nevisai

vykusios buvo tam darbui parinktos. Jis buvo varomas daugiau labdarybės pagrindais, negu visuomeninio teisingumo. Vyskupas V. Ketteleris yra laikomas pirmutiniu, kuris tą darbą susistemino, nustatė jam tikslią, atitinkančią laiko reikalus, programą ir parėmė jį visuomeninio teisingumo pagrindais. Nuo to laiko tame darbe iškilo aikštėn katalikų tarpe dvi srovi. Viena ėjo senais keliais ir gavo pavadinimą „konservatinių katalikų". Kita, pasekusi vyskupu Ketteleriu, pavadinta katalikais reformuotojais. Tarp tų dviejų srovių kilo smarkių ginčų. Ypač smarkiai tie ginčai ėjo katalikų kongrese Liege'e 1890 m. Naująjį darbą, kurį konservatininkai pravardžiavo socialistiniu, rėmė: kun. Pascal, du Pin, Harmel, vysk. Doutreloux, Helleputte, kun. Pottier, vysk. Korum, kun. Lehmkul, Loewenstein, J. Bachem, kun. Winterer, Kuerfstein, vysk. Bagshave, Decurtins, de Capeda, kardinolų Gibonso, Langenieux, Manningo ir Mermillodo atstovai ir kiti įžymūs katalikų veikėjai ir Bažnyčios atstovai. Senas konservatines idėjas gynė: kun. Forbes, jėzuitas Caudron, kun. Besse, Thery, vysk. Freppel ir kiti.

Trisdešimčiai metų praėjus po pirmo vysk. Kettelerio pasirodymo visuomeniniame darbe, šv. Petro sostą užėmė didelis mokslininkas, politikas, diplomats ir visuomenininkas, popiežius Leonas XIII. Jis atsidėjęs sekė, dar būdamas Perugijos arkivyskupu, vėliau kardinolu ir kamerlingu, kas katalikų tarpe darosi. Negalėjo patikti tam dideliam Bažnyčios ir žmonijos vyrui tarpusavė katalikų kova, silpninusi ir taip įvairių visuomeninių audrų nusilpnintus katalikus ir Bažnyčią. Negalėjo jam taip pat patikti ir nutolęs nuo Bažnyčios tradicinės linijos tas katalikų visuomenės darbas, kurį varė ir kurio atkakliai laikėsi katalikai konservatoriai. Antra vertus, Leonas XIII savo giliu protu ir pagrindiniu naujųjų laikų dvasios pažinimu gerai numanė, kad be tikslaus, gerai suorganizuoto ir stipriais katalikų principais paremto visuomeninio darbo nebeįmanoma pasiekti dieviškojo Bažnyčios tikslo ir išgydyti amžiais padarytas jai žaizdas. Jis gerai įvertino katalikų visuomeninio darbo reikšmę Bažnyčiai ir žiūrėjo į jį kaip į labai svarbią mūsų laikais apaštalavimo priemonę. Nieko tad nuostabaus, kad, perėmęs Apaštalų Sostą, jisai visu uolumu ėmėsi tvarkyti tą apleistą katalikų darbo šaką ir šioj srity dirbo ligi pat savo ilgo amžiaus pabaigos, ne be pamato nusipelnydamas „didžiojo visuomenininko" vardą.

Visa eile enciklikų, kaip „Instrutabili", išleista į tris mėnesius po Šv. Sosto perėmimo, „Quod Apostolici muneris", „Aeterni Patris",

„Diuturnum illud", „Humanum Genus", „Immortale Dei", „Libertas praestantissimum", „Sapientiae Christianae", privatiniais laiškais ir brevėmis aukštiems dvasininkams ir visuomenės veikėjams, pagaliau kalbomis ir instrukcijomis per trylika metų sistemingai ir nenuilstamai Leonas XIII tiesė katalikų visuomeniniam darbui tvirtus pamatus, suderintus su Evangelijos mokslo šviesa, Bažnyčios Tėvų mokymu ir jos tradicijomis. Kadangi ilgus metus tas katalikų darbas buvo išardytas, kadangi pamirštos buvo net tradicijos ir katalikija buvo demoralizuota liberališkai buržuazinių įtakų, Leonas XIII, kaip geras mokytojas, siekia pašaknų, eina iš tolo prie savo tikslo iš anksto nustatytu tiksliu planu. Pirmiausia nutiesia tiltą tarp senovės ir dabarties, užmezga ryšius su tolimesne ir artimesne praeitimi, paskui ilgėliau sustoja prie įvairių klaidingų įsivyravusių visuomeninių ir filosofinių idėjų, duodamas keliose enciklikose išsamią mokslinę jų kritiką, veda tikinčiuosius prie tų šaltinių, kuriais bazavosi visas tradicinis katalikų visuomeninis darbas, nurodo katalikų visuomenės pareigas, atvaizduoja katalikiškai sutvarkytą valstybę ir pagaliau nurodo pasaulio katalikams, kuriais keliais jie turi eiti visuomeniniame darbe ir kuriais dėsniais turi jį remti. Tai padarė savo enciklikoj „Rerum Novarum", kurią išleido 1891 m. gegužės mėn. 18 d. Jos išleidimą paskubino, reik manyti, tos pirmiau minėtos katalikų tarpusavio aistringos kovos, pasiekusios tuo metu didelį įtempimo laipsnį. „Rerum Novarum" nustatė katalikams visuomenininkams, vadinamiems krikščioniškąja demokratija, darbo dėsnius, ir ji vadinama tos srovės pradžia, nors krikščionių demokratų vardas buvo mestas pirmą kartą tik 1896 m. žinomo prancūzų demokratų vado kun. Naudet krikščionių darbininkų suvažiavime Paryžiuj.[1] „Rerum Novarum" laikinai kovą tarp katalikų sustabdė, bet po kiek laiko ji vėl prasidėjo su pirmykščiu įniršimu. Ją pradėjo konservatyvūs katalikai, įvairiais būdais užsipuldinėdami ir įtardami krikščionis demokratus. Ypač daug teko nukęsti prancūzų kr. dem. vadui De Munui ir šveicarų — Decurtinsui. Leonas XIII tą kovą uoliai sekė. Jo širdis buvo su krikščionimis demokratais. Tai parodo Leono XIII rašytieji Decurtinsui laiškai, kuriuose giria jo darbą ir ragina toliau eiti tais pačiais keliais. Konservatyvių katalikų užsipuldinėjimams nesiliovus, Leonas XIII išleido šiuo reikalu antrą encikliką, kurioj katalikus visuomenininkus reformuotojus vadina krikščioniškąja demokratija.[2] Ji dėl pirmųjų jos žodžių buvo pavadinta „Graves de communi". Ta enciklika buvo paskelbta 1901 m. sausio mėn. 18 d.

ENCIKLIKOS PAGRINDINĖS MINTYS

Leonas XIII savo enciklikos „Graves de communi" pradžioje kalba apie baisią kovą, kilusią visuomeninės ekonomijos srity, gimdančią-rimtą pavojų visuomenės ramybei ir gerovei. Tos kovos ir ginčų priežastis yra pirmiausia dorovės ir filosofijos klaidingi dėsniai, plačiai skleidžiami įvairių elementų, ir įvykusios gamybos srity permainos, įvesdinus mašinas ir apskritai naudojant naujausius technikos išradimus — darbui sumažinti ir pelnui padidinti. Šiandien prieita prie to, jog susidarė didelis pavojus visoms valstybėms.

Tam pavojui pašalinti šventasis Tėvas nuo pat savo valdymo pradžios kreipė katalikų akis į gresiantį pavojų ir rodė kelius, kuriais turėjo eiti, kad jo išvengtų. To siekė jo enciklika „Quod Apostolici muneris", išleista 1878 m. gruodžio mėn. 26 d. Pavojui didėjant, šv. Tėvas jau pozityviai nurodė katalikams teises, pareigas ir būdus, paimtus iš Evangelijos, teisingumui ir tikybai ginti. Tai buvo padaryta enciklikoj „Rerum Novarum". Joje Leonas XIII ragina katalikus į darbą. Prieš augančią revoliuciją ir socializmo jėgą jisai norėjo pastatyti gerai suorganizuotą, stiprią visuomenės darbais ir sujungtą katalikiškąja dvasia ir antgamtine meile katalikų pajėgą.

Ar pavyks Bažnyčios galvai tos katalikų pajėgos suspiesti? Atsako pats Leonas XIII į tą klausimą gvildenamoj enciklikoj šiais žodžiais:

> „Dievo padedami, mes pasitikėdami neapsivylėme. Ir iš tikrųjų: net nekatalikai, teisybės verčiami, pripažino, kad Bažnyčia rūpinasi visais žmonių luomais, o ypač tais, kurie vargsta".

Tai pažymėjęs, Leonas XIII toliau kalba, kas yra dabar katalikų tarpe:

> „Mūsų raštais gausingai pasinaudojo katalikai, nes iš jų jie pasiėmė ne tik drąsos ir jėgų pradėtiesiems geriems darbams varyti, bet jie rado juose ir tos pageidaujamos šviesos, su kurios pagalba katalikai galės toliau ramiau ir sėkmingiau savo mokslinius tyrinėjimus tais klausimais vykdyti. Nuomonių skirtumai dėl to iš dalies išnyko visai, iš dalies sušvelnėjo. Praktikoje gi nenuilstamo pasiryžimo dėka padėti vargingesniems, ypač ten, kur jie visų daugiausia vargsta, įkurta nemaža naujų tam reikalui įstaigų arba naudingai padidintos jau esančios, pavyzdžiui, bemokslių teisinei pagalbai teikti biurai, liaudies sekretariatais vadinami; paskolų kasos (liaudies bankai, vert.) kaimuose; draugijos savitarpei paramai teikti ar nuo nelaimingų atsitikimų drausti; darbininkų sąjungos ir kitos tos rūšies įstaigos".

Tam visuomeniniam katalikų veikimui, nukreiptam „liaudžiai" (plebs) ginti, kuri dažnai stumiama yra į dorinius spąstus ir pavojus,

kaip lygiai į vargą ir bandymus (Grav. de com.), pradžioje nebuvo duodamas jokis vardas. Paskiau pradėta jis vadinti krikščioniškuoju socializmu. Tuo vardu jį vadino liberalai, socialistai ir konservatyvūs katalikai. Bet tą vardą šv. Tėvas atmeta ir palieka tik šiuos: visuomeninė krikščionybė, krikščioniškasis liaudies veikimas ir krikščioniškoji demokratija. Smulkiau kalba apie krikščionių demokratų vardą.

Nors šventasis Tėvas visai nutyli apie esminius skirtumus tarp senovės katalikų visuomeninio darbo ir krikščionių demokratų — naujos grupės, tačiau, be kai kurių panašumų, tarp jų buvo esmės skirtumų.

Krikščionių demokratų srovė, kaip jau esu minėjęs, kilo tik paskelbus encikliką „Rerum Novarum". Uoliausiai ir garsiausiai apie ją buvo kalbama ir ta kryptimi dirbama Prancūzuose ir Italuose. Italuose 1899 m. kun. Romolo Murri įkūrė dvimėnesinį žurnalą „Cultura sociale". Rėmė jį Albertario, Gallarati, Scoti ir kit. Su naujai pasirodžiusiais krikščionimis demokratais stojo į kovą konservatyvūs katalikai, susispietę organizacijoj „Opera del Congressi'. Kr. demokratai pirmiausia kreipėsi į liaudį ir įkūrė grynai liaudies organizaciją.

Prancūzuose taip pat kilo kovų ir mokslinių ginčų dėl visuomeninio darbo. Prieš krikščionis demokratus stojo senieji katalikai visuomenininkai, susitelkę prie mėnesinio žurnalo „Association catholique" ir organizacijos „L'Oeuvre dės cer cles catholiques d'ouvriers".

Senieji katalikai šnairavo į jaunuosius, t.y. krikšč. demokratus, kad pirmiausia jie ėjo į darbininkus ir daugiausia jų būviu rūpinosi, kad mažai vertino jų labdarių darbą. Prikaišiodavo jauniesiems, t.y. krikščionims demokratams, kad jie ardą katalikų vienybę, kad, organizuodami pačius darbininkus, sukelsią klasių kovą.

Prancūzų kr. demokratai sakėsi toliau varą visuomeninį katalikų darbą. O žymiausias visuomenininkų katalikų vadas, La Tour de Pin Chambly, protestuodamas pareiškė, jog tarp jų ir krikščionių demokratų nesą jokio vidaus ryšio ir jie todėl negali būti visuomeninių konservatinių katalikų darbo varytojais, ir tai dėl visai skirtingos į visuomenę pažiūros.[3]

Kurdami politinę partiją, kr. demokratai įvedė į savo veikimo sritį ir politiką, nors ne visi laikė politiką privaloma krikščioniškosios demokratybės dalimi. 1896 m. Reimso kongresas nusprendė, jog

krikščionys demokratai pirmiausia turi statyti visuomeninius klausimus, dėl politikos įvedimo į savo veikimą palieka laisvę visoms organizacijoms apsispręsti; bet jei kurijų nuspręs įsivesdinti politiką, tai būtinai turi reikalauti respublikinės santvarkos valstybėje. Kai kurie tokią valdžios lytį priėmė dėl takto, bet žymiausi jų vadai, kaip antai Naudet,[4] Fonsegrive,[5] Įrodinėjo, jog respublikos valstybės lytis plaukianti tiesiog iš Evangelijos dvasios. Kilo smarki polemika. Tai buvo didelė kliūtis katalikų vaisingam darbui. Š. Tėvas rūpinosi tą kliūtį pašalinti. Tam tikslui jis jau 1897 m. pavedė profesoriui Toniolo ištirti, išanalizuoti krikščioniškosios demokratybės sąvoką. Jo buvo tas darbas atliktas eilėj straipsnių, išspausdintų laikr. „Revista Internazionale di Science sociali".[6]

Ginčams nenutilus ir po šio prof. Toniolo išaiškinimo, šventasis Tėvas laikė savo pareiga tuos ginčus „įstatyti į tam tikras vėžes, tiksliau nusprendus, kas katalikams reikia manyti šiuo reikalu". (Grav. de com.). Ir savo rašte „Graves de communi" kreipia akis į šiuos ginčijamus klausimus:

1) ar krikšč. demokratija siekia tik liaudies valdžios (civitas popularis), ar pakeisti valdžios lytį,
2) ar ji dirba tiktai vienai visuomenės šakai, būtent — liaudžiai, ir
3) ar siekia išsivaduoti iš teisėtos dvasinės ir civilinės valdžios.

„Be to, rašo Leonas XIII, „manome duoti kai kurių nurodymų, kurie galėtų padidinti katalikų veikimą ir padaryti jį išganingesnį visuomenei" (Graves de com.).

Taigi, šv. Tėvas, kaip matyti iš to rašto, nemano nustatyti krikščionims demokratams visos programos, bet sprendžia tik ginčijamus klausimus, kad tuo būdu nurodytų laisvos diskusijos ribas, apsaugotų katalikus nuo klaidingų šiuo dalyku pažiūrų ir sustiprintų tuo pačiu katalikų darbą. Dėl to krikščioniškoji demokratija įvairiuose pasaulio kraštuose turi savo programose skirtumų, tiesa, ne esme, bet atsitiktiniais punktais, prisitaikydama prie laiko ir vietos reikalų. Iš čia aišku, jog katalikų politinės partijos tuose savo grynai politiniuose darbuose, kurie neliečia dogmų ir moralės srities, yra visiškai laisvos, ir jų nevaržo jokie Romos nurodymai, jei popiežius net tokiuose smarkiuose ginčuose palieka laisvajai diskusijai vietos, o tik kai kuriais punktais duoda nurodymų, kad suburtų katalikus į vienybę.

Pirmas abejojimas lietė politiką. Šiuo klausimu Aukščiausiasis Krikščionybės Mokytojas pareiškia, jog „nedera . . . krikščioniškos demokratijos vardas

grynai politiškai aiškinti. Nors žodis „demokratija" savo tiesiogines ir filosofine prasme ir reiškia liaudies valdžią, tai vis dėlto kalbamuoju atveju, atmetus bet kokią politinę jo reikšmę, reikia šis žodis taip vartoti, kad jis tereikštų minėtąjį krikščionišką veikimą liaudies naudai". (Grav. de com.j.

Čia reikia mums pasiaiškinti, kaip supranta šventasis Tėvas žodį „politika" ir ką jis čia turi galvoje. Paliestais čia žodžiais Apaštalų Sostas nori spręsti ginčą dėl to, ar krikščioniškoji demokratija tvirtai yra susieta su respublikine valstybės lytimi ir ar eina pakeisti politinės santvarkos. Tą klausimą Leonas XIII taip suformulavo:

„Bijoma . . ., kad nebūtų slaptai einama prie demokratinės (respublikinės. M.K.) valstybės formos ar statoma aukščiau už kitas valstybių politines formas; jog krikščioniškojo tikėjimo palaima, lyg paneigiant visus kitus luomus valstybėje, tetaikoma liaudies gerovės naudai; kad pagaliau tuo vylingu (fucatus) vardu nebūtų pridengiamos pastangos neigti *teisėtą* pasaulinę ar bažnytinę valdžią". (Grav. de com.).

Antra, savo mokslą šiuo reikalu popiežius taip grindžia: „Evangelijos nuostatai yra ir lieka nuošaly nuo politinių srovių bei įvairių įvykių taip, kad bet kurioje valstybių tvarkoje piliečiai galėtų ir turėtų vykdyti tuos nuostatus, kurie įsako mylėti Dievą labiau už visa, o artimą kaip patį save". (Grav. de com.). Tai reiškia, jog kr. demokratybė lyginama su gamtos ir Evangelijos dėsnių vykdymu, kuris visur vykdyti galima ir reikia. Išvada iš viso to dalyko kalbos tokia, kad krikščioniškai demokratinis veikimas, turįs tikslą — liaudies gerovę, „neprivalo bent labiau branginti vieną valstybės formą už kitą".

Bet krikščioniškoji demokratija gali ir turi naudoti politikos darbą, kaip priemonę savo tikslams siekti: kas kita yra politika dėl politikos, kas kita vėl politika demokratybės ir visuomenės tikslams. Juo labiau politikos darbas yra reikalingas, kad mūsų laikais valstybė normuoja gyvenimo sąlygas ir tuo būdu gali pagerinti liaudies likimą ar jį pabloginti, kad tai be valstybės pagalbos šiandien pasiekti nebegalima. Katalikų Apaštalų Sostas niekad nestūmė tikinčiųjų nuo politikos darbo (nekalbu čia apie vietinius atsitikimus), priešingai, į tą darbą juos skatino. Leonas XIII kelis kartus tuo reikalu rašė. Enciklikoje „Immortale Dei" pvz. taip rašo:

„Apskritai imant, susilaikyti visai nuo dalyvavimo viešuose darbuose būtų klaida, kaip nenorėti nei darbu, nei pagalba kelti visuomenės gerovės. Tad aišku, jog katalikai turi teisingų priežasčių dirbti viešajam darbui. Kaip „jokia valstybės forma iš principo nėra smerktina", taip lygiai negalima iš principo smerkti mažesnio ar didesnio žmonių dalyvavimo valstybės

valdyme". Žmonės gali rinktis sau valdytoją, juoba, „kad tik laikytųsi teisingumo; žmonės gali sau nusistatyti tokią valstybės tvarką, kokia geriausiai tinka jų būdui, įpročiams ar pranokėjų papratimams". (Diuturnum illud.).

Leono XIII mokslą apie visuomeninį katalikų darbą ligi šiol yra patvirtinę visi popiežiai. Tad ir į politikos katalikų darbą Šv. Sosto ir šiandien lygiai taip žiūrima, kaip žiūrėjo Leonas XIII. Šv. Tėvas Pijus XI dar ryškiau pabrėžė katalikams politikos darbo reikalą. Jis 1928 m. katalikų studentų atstovams pažymėjo, kad *„dalyvavimas politikoje, dirbant bendrajam labui, yra viena svarbiausių krikščionių pareigų"*[7]

Atsakęs į pirmą ginčijamąjį klausimą, šventasis Tėvas eina toliau prie antro ir trečio, — ar tiesa, kad krikščionys demokratai, pirmiausia susirūpinę darbo žmonėmis, turi neigti ir spausti „aukštesniąsias klases, kurios nemažiau reikalingos visai visuomenei apsaugoti ir pažangai parengti?" Negali ir neturi. Krikščioniškojoj vėliavoj išrašyta meilė, kuri nieko neišskiria, nors gali pirmiausia būti nukreipta į tuos, kurie daugiausia reikalingi pagalbos. Kaip Bažnyčia nenaikina to įgimto solidarumo ryšio, kuris žmones jungia, taip elgiasi ir krikščionys demokratai, kurie žengia po Kristaus vėliava.

Pagaliau reikia aiškiai pažymėti, jog krikščionys demokratai neturi mažiausio noro būti nepaklusnūs teisėtai civilinei krašto pastatytai valdžiai ir Bažnyčiai. Krašto pastatytai teisėtai valdžiai klusnumo reikalauja sąžinė. Juo labiau reikalingas klusnumas ir pagarba Bažnyčios valdžiai, kurią įsteigė pats Kristus, ir reikalinga tai ne tik šv. Petro sostui, bet ir vyskupams. Tokia krikščioniškoji teisė.

„Taigi, priminę šiuos principus, — rašo šv. Tėvas, — kuriuos jau esame tam tikra proga tiksliai paaiškinę, tikimės, kad dabar baigsis ginčai dėl krikščioniškosios demokratijos vardo ir išnyks visokia baimė pavojų ir tuo vardu pavadintojo veikimo". (Graves de communi).

Pirmąją savo enciklikos dalį šv. Tėvas baigia pozityviu nagrinėjimu tų tikslų, kurių siekia krikščioniškoji demokratija, tasai veikimas liaudies gerovei. Nustato jos veikimui kelius, kurie nieko savyje neturi nei demagogiško, nei chimeriško.

„Atmetus kai kurias perdėtas ir klaidingas nuomones apie šitaip suprastos krikščioniškosios demokratijos esmę ir reikšmę, — rašo šv. Tėvas, — niekas, be abejo, nesmerks tų pastangų, kurios, prisiderindamos prie prigimties ir dieviškųjų įstatymų, siekia tik viena, būtent, kad tie, kurie gyvena iš rankų darbo ir amatų, būtų pakenčiamesniame padėjime ir galėtų palaipsniui patys pasirūpinti savo ateitimi, kad galėtų laisvai ir viešame

gyvenime vykdyti dorovines ir religines pareigas ir jaustis esą ne gyvuliai, bet žmonės, būti ne pagonys, bet krikščionys, kad tuo būdu lengviau ir su juo didesniu noru siektų to tik vieno būtino, tai yra, aukščiausiojo Gėrio, kuriam esame gimę. Tokis turi būti tikslas ir tokie siekimai tų, kurie nori tikrai pakelti liaudį krikščioniškaja dvasia ir ją apsaugoti nuo socializmo maro" (Graves de communi).

Visuomenės tvarka gali būti pastovi ir vesti į laimę, kiek ji remsis natūraliu dalykų būviu. O tas natūralus dalykų būvis yra tos rūšies, jog identifikuojasi su pareigomis Dievui, pačiam sau ir artimui. Dievui — meilės ir klusnumo pareiga, sau ir artimui arba visuomenės labui — pareiga teisingumo, atiduodančio kiekvienam tai, kas jam priklauso, ir meilės, jungiančios visus ir duodančios daugiau, negu priklauso. Pareigos sąvoka yra pagrindas, teisės sąvoka yra tik tos pareigos atbalsis, atsakytojas: turiu tokią pareigą, turiu, vadinasi, ir teisę ją vykdyti ir ginti. Iš kitos vėl pusės, niekas neatliks pareigos, nedarydamas iš savęs aukos.

Pareiga tad ir teisė, surištos su auka, sudaro visos visuomeninės santvarkos pagrindą.

Tad kiekvienas turi teisingumo ir meilės pareigą savo artimui, normuotą iš vienos pusės gabumais ir ištekliais to, kas ją vykdo, ir to reikalais, ką jos liečia. Turtingas, mokytas žmogus, turįs visuomenėje poziciją, turi pareigą skirti didesnę duoklę artimui, nes daugiau turi, daugiau yra gavęs. Todėl kas yra vargingesnis, mažiau mokytas ir mažiau doroviškai išauklėtas, juo daugiau privalės iš kitų medžiaginės pagalbos, patarimų, nurodymų, globos, dorybės skydo ir artimo tobulumo. Kadangi visuomenėje yra daugiausia tokių reikalaujančiųjų, dėl to ir visų darbas visuomenės labui turi būti kreipiamas pirmiausia gerovei žmonių suvargusių, neturtėlių, apleistų, išnaudojamų ir skriaudžiamų. Ir įvyks stebuklas: žmogus, turįs turto ir proto, palinkęs įsirausti juose, sunaudoti savo trumpą gyvenimą asmens patogumams, pamirš save, išsižadės savo asmens, globos ir tarnaus vargšams ir skriaudžiamiems. Tai padarys tikrai stiprios dvasios vienetai, galiūnai, kurie valdo medžiagą ir gyvenimą, bet netarnauja jiems vergiškai.

Tai ne svajonė, nei chimera.

Kristus pasauliui atnešė naują įsakymą — mandatum novum, kad visi savo tarpe mylėtųsi: *Aš jums duodu naują įsakymą mylėti kits kitą; kaip aš jus mylėjau, kad ir jūs kits kitą mylėtumėte. Iš to visi pažins, kad jūs mano mokytiniai, jei turėsite meilę kits kito"* (Šv. Jonas 13,34-5).

„Nors tokis savitarpio rėmimosi uolumas turi pirmiausia liesti nenykstamos sielos gerovę, tačiau neturi apleisti ir šio gyvenimo reikalų ir patogumų”. (Grav. de com.). Neturime čia mes pamiršti tų brangių Kristaus žodžių, kuriais į klausimą, ar jis yra Mesijas, atsakė savo pasiuntinybei patvirtinti: „Akli mato, raiši vaikščioja, vargšams Evangeliją skelbia”, ir tų, kada, kalbėdamas apie Paskutinjįį teismą, pareiškė, jog daugiausia dėmesio Jis kreips į tai, kas kaip savo artimą mylėjo. Čia Jis, nutylėjęs gailestinguosius darbus, liečiančius sielą, priminė tik darbus, liečiančius kūną: *„Aš buvau išalkęs — ir jūs pavalgydinote, buvau ištroškęs — ir jūs mane pagirdėte* (Mat. 25,35-6).

Dar daugiau, Kristus įsako vargšuose, tų skriaudžiamųjų asmeny, Jį patį matyti. *„Iš tikrųjų sakau jums: kiek kartų jūs tai padarėte vienam šitų mano mažiausių brolių, man padarėte”.* (Mat. 25,40).

Stabmeldžių gadynėje tokių žodžių nežinojo.

Bet nuo tos valandos, kada angelai paskelbė piemenėliams Dievo Vaikelio gimimą, liaudžiai atėjo kita gadynė. „Eikite prie manęs visi, kurie vargstate”. Kame veikia Krsitus? Ką Jis lanko? Daugiausia Galilėjos ūkininkus ir vargšus. Visą savo mokslą Dievo Sūnus apvilko prieinamiausiomis plačioms minioms formomis, tik retkarčiais vartodamas dialektiką Jeruzalėj. Kristus mokąs — tai vargšų Mokytojas. Savo pamokslo, kalne pasakyto, kuris yra puikiausias meilės ir dvasios galybės himnas, Išganytojas nekreipė į mokytus ir turtuolius, bet į liaudies minias, išsirinkęs pamokslui valandą, kada buvo liaudies apsiaustas: „Ir matydamas Kristus minią įžengė į kalną”.

Kristus atnešė minioms ekonominį išvadavimą. Vergas nepažino teisingumo. Visur ir visi jį skriaudė. Ir Dievo Sūnus savo neišsemiama išmintimi vienatinį trumpą žodelį tarė: „*Vertas darbininkas savo užmokesčio”,* tą žodį, kurį plačiau išplėtojo, praėjus devyniolikai amžių, Mokytojo iš Nazareto įpėdinis: *„Darbo turi užtekti darbininkui pragyventi”* — ir jo užteko, kad padarytų perversmą visame pasauly; ir taip jis įsisunkė į mūsų kraują, jog ir įsivaizduoti negalime, kaip galėtų atrodyti, jei kas dirbdamas turėtų gyventi iš išmaldos. Ir tas žodis turi tokią jėgą, jog tą valandą, kurią teisingai įvertintų darbą, kurioj nustatytų teisingą tarp jo ir užmokesčio santykį, išnyktų nepatenkinimo, bruzdėjimo ir visa griaunančių revoliucijos audrų gemalas.

Kristus atnešė minioms dorovinį išvadavimą. Jis ponui pasakė:

„Tas vergas tai ne tik žmogus, kaip ir tu, lygus su tavim, bet ir tavo brolis, bendrojo mūsų visų Dangaus Tėvo sūnus". O tarnui pareiškė: „Tu esi žmogus ir turi sielą; tavo siela bus girdoma mano krauju ir maitinama mano kūnu". Ar tas išvaduotasis vergas, sulygintas su viešpačiu, puls jį su peiliu? Ne. Vergas, sustiprėjęs dvasia, taps šventas ir didvyriškai lies kraują už savo Išganytoją.

Viešpats Jėzus neturėjo kitokios dorovės ponams ir kitokios liaudžiai, darbo žmonėms. Ir turtuoliui, lygiai ir vergui, kuris nežinojo, kam gyvena ir nepatyrė laimės valandėlės, Kristus nurodė dorovinę tobulybę ir dangų, be to, dar pasakė: *„Palaiminti vargšai".*
O po to, kad dar labiau apsaugotų ir sustiprintų jo dorovinę vertybę žemėje, davė jam moterystės sakramentą ir savitarpio meilę.

Įsivaizduokime sau tą valandą, kada Kristus sakė miniai: „O jūs taip melsitės: „Tėve mūsų, kuris esi danguose". Nuo tos valandos turime lygią visiems visuomeninę etiką, dorovę. Jūs, vargšai, paniekinti, išnaudojami, — esate turtuolių ir galingųjų broliai, sudarote vieną su jais visuomeninę šeimą, tarp jų ir jūsų nebėra neperžengiamos sienos. Tai paskelbimas Dievo vaikams laisvės ir gyvybės.

Nuo tos dienos, kada Kristus ant kelių prieš dvylika žuvininkų mazgojo jiems kojas ir įsakė jiems taip pat daryti ateity kitiems, buvo įsteigta demokratija, ir pasaulis mato nematytą lig šiol graudų reginį hierarchinėj visuomenėj, kuri, nepaisant jos prigimties kietumo, sustingusios puikybės, kaskart vis švelnėja ir nusileidžia, kad tarnautų vargstančiųjų minioms, tai „plebs christiana" (krikščioniškajai liaudžiai) tarnauja krikščioniškoje santvarkoje karaliai savo globa ir valdžia, karinga bajorija — ginklu, turtininkai — turtais, mokyti — tiesos ieškojimu, mergaitės — ligoninėse ir prieglaudose, misionieriai — žodžiu ir krauju, kunigai — apaštalavimu ir kad nebūtų jokio abejojimo, jog teisė tarnauti liaudžiai nepakenčia išimčių, pats popiežius save pasivadina — Servus servorum Dei — Dievo tarnų tarnas.[8]

Nepaisant išviršinių turtų ir visuomeninių skirtumų, krikščioniškojoj visuomenėj atsiranda savitarpio pasitikėjimo, meilės ir pagalbos šiluma ir širdingumas. Ten visi broliai, o brolių tarpe neturi būti nelygybės, skriaudėjų, pavyduolių ir keršytojų.

Kas pažvelgs blaivia akimi į krikščioniškosios visuomenės gilumą, ten pamatys tą krikščioniškąją demokratiją, nors pats jos nenorėtų pripažinti ir ją ginčytų ir neigtų. Pamatė ją ir istorikas liberalas Vernes, kuris pats prisipažįsta, jog, stodamas istorijos tyrinėti, buvo

Renano, J. Deniso, E. Haveto sekėjas pažiūroj į krikščionybę. Ir, krikščionybės nugalėtas, atidavė jai garbę.

„Visuomeninių reformų srity, — rašo Vernes, — krikščionybė pradžioje nemanė įvesti bet kokių atmainų savo laikų organizacijoj, kurios paliestų pvz. vergovę, moteries padėjimą, teisinę našlių, našlaičių ir senių globą, darbo sąlygas, kovą su ligomis ir ydomis. Bet ji sukūrė šilumos ir tikro broliškumo židinį, kur paniekinti vargšai jautėsi gal laimingesni, negu turtuoliai ir didžiūnai; krikščionybė sukūrė tą dvasinio spinduliavimo židinį, kurio nariai atsidėjo artimo meilei tarnauti, susivaldymui, skaistybei, išsižadėjo šio pasaulio gėrybių; židinį, kur gailestingumo ir pagalbos pareigos užėmė garbės vietą''.[9]

Demokratybę sukūrė krikščionybė, jos nebuvo stabmeldžių visuomenėje, jos nėra ir šių dienų kraštuose, kur pamirštas krikščioniškasis mokslas.

Mūsų laikų visuomenės, didžiuodamosios laisve, lygybe, kultūra, pažanga, daugely gyvenimo sričių remiasi šlykščiausia vergove. Taip antai, iš santykių tarp dvarininkų ir darbdavių išstumtas pareigos supratimas, ir dėl to darbininkai paversti vergais.

Mašinų įvedimo į fabrikus pradžioje manyta, kad smulkūs ir vikrūs vaikų pirščiukai kai kuriuos darbus geriau atliksią, negu surambėjusieji suaugusių vyrų pirštai. Ir kilo vaikų prekyba. Paskirtu laiku rinkdavo prievaizdas vaikus nužymėtoje vietoje, o fabriko savininkas rinkdavosi iš jų tinkamiausius. Dirbančius vaikus laikydavo mokiniais, ir dėl to jie negaudavo atlyginimo, duodavo jiems tik butą ir išlaikymą, bet neužtenkamą ir blogą, jog netrukus tie vaikai imdavo negirdėtai mirti. Darbo diena traukėsi, apskritai imant, 16 val., bet dažnai tekdavo dirbti dieną ir naktį. Lancashire pasakoja, kad tuo metu neatšaldavo vaikų lovelės, nes vieni iš jų pakildavo, o atsiguldavo jose kiti, vos sugrįžę iš nakties darbo. Prievaizdo atlyginimas buvo siejamas su vaikų darbo našumu, dėl to prievaizdai negailestingai versdavo vaikus dirbti be jokio kveptelėjimo, dažnai ligi apalpimo. Daugelis vaikų norėdavo nusikratyti tuo „mokslu" ir bėgdavo, bet pagautuosius, kaip kokius žmogždužius, surakindavo pančiais. Vienatinė pagalba jiems buvo mirtis, ir jie gausiai į ją kreipdavosi. Vaikų nusižudymai tuomet nebuvo retenybė.

Taip buvo XIX amž. Angluose. Kitur būta dar prasčiau.

Vienas darbo inspektorius 1842 m. praneša, jog anglų anglių kasyklose vaikai pradėdavo darbą nuo aštuonerių metų. Galima buvę užtikti prie darbo net ketverių metų vaikučių. Vaikai

saugodavo kasyklose duris, tad į darbą turėdavo eiti anksčiausia už visus, o baigti jį tik tada, kada paskutinis darbininkas išeidavo. Gyveno visiškoj tamsybėj ir buvo vienų vieni. Jų darbas nuo didžiausio prasikaltėlio, uždaryto kalėjime, atskirai nuo kitų, skyrėsi tik tuo, kad čia nors retkarčiais pravažiuodavo vežimėlis su anglimis, tuo būdu pajvairindamas jų gyvenimą. Nuo šeštų amžiaus metų jau patys vaikai turėdavo traukti tuos vežimėlius; o daugely vietų jiems reikėdavo kopėčiomis vilkti gabalai anglies ant pečių į viršų. Požemių koridoriai buvę tokie žemi, jog net jauniausi vaikai būdavę priversti rėplioti keturiomis, be to, tokioj pozicijoj traukti paskui save vežimėlį, prikrautą anglių . . ,[10]

Tai tikra stabmeldybė.

Krikščioniškoji demokratija yra tokia visuomeninė tvarka, kurioje visi visuomeniniai sluoksniai — aukštesnieji ir žemesnieji — dirba bendrajam labui, o pirmiausia apleistiesiems ir skriaudžiamiesiems vargšams, kad sustiprintų jų dvasią, kad padarytų jų gyvenimą pakenčiamesnį, vertą žmogaus ir krikščionio vardo; tokia visuomenės santvarka, kurioje reikia visiems vaduotis teisingumu, teisybe ir meile, kad visi joje jaustųsi kaip broliai, lygūs prieš Dievą Dievo vaikai, kad visi, kaip broliai, mylėdami Dievą, patys mylėtųsi.

Krikščioniškosios demokratijos supratimu išmalda nėra paniekinimas ar pažeminimas, bet yra meilės reiškinys. Reakcija prieš išmaldą kyla tik sustabmeldėjusiųjų tarpe, kur nustota dvasios reikalų supratimo, kaip yra buvę senovės stabmeldžiuose.[11]

„Neteisinga yra manyti, — rašo šv. Tėvas, — kad ji netinkanti žmogui: ji, atvirkščiai, greičiau jungia visuomenę krūvon, iškeldama savitarpio patarnavimo reikalą. Juk tikrai nėra tiek turtingo žmogaus, kurs būtų visai nereikalingas svetimos pagalbos, kaip lygiai nėra ir tokio varguolio, kurs kitam nieku negalėtų naudingas būti. Todėl yra natūralu, kad žmonės pasitikėdami vieni kitus prašo pagalbos ir vieni kitiems ją noriai teikia" (Graves de communi).

Išmalda yra išreiškimas ne tik gamtinio, bet ir antgamtinio patarnavimo. Vargšas gauna medžiaginės pagalbos, bet už tai duoda dorovinės — palaiminimo ar maldos pavidalu. Nusidėjėlis, nusižeminąs Dievui, skausmo suvargintoji širdis, norinti suteikti pagalbos mylimiems žmonėms, nuėjusiems į aną pasaulį, ar trokštantieji suteikti pagalbos paklydusiems ar nusidėjėliams, maldingas Dievo garbintojas, kuris atsiminęs, jog yra savo turtų tik prievaizdas, tuo, kas nuo jo reikalų atlieka, pateisina savo nuosavybę, visi jie duoda

išmaldą, kad patenkintų savo sielos reikalus. Teisingiau sakant, jie neduoda išmaldos, bet patys jos meldžia. Tuo jie nerodo savo didumo ar aukštumo ir neniekina tų, kam ją duoda, nes ir iš jo reikalauja pagalbos. *Nes to tarnavimo atlikimas ne tik papildo tai, ko trūksta šventiesiems, bet taip pat duoda gausių vaisių daugeliu dėkojimų Viešpačiui. Išmėginę tą patarnavimą, jie garbina Dievą dėl jūsų klusnumo išpažinimo Kristaus Evangelijai ir dėl palankumo suteikime jiems ir visiems; jie meldžiasi už jus, nes jie myli jus nuoširdžiai dėl gausiausios jums Dievo suteiktos malonės" (2 Kor. 9,12-14).*

Išmalda neatstoja teisingumo, bet jį papildo. Pirmas visuomeninių santykių dėsnis yra teisingumas. Priešinga būtų teisingai santvarkai, jei gailestingumo vardu būtų duodama, kas teisingumo reikalaujama.

Antra vertus, pats išmaldos skirstymas ar dalijimas pareina nuo civilizacijos sąlygų ir pažiūrų į vargo priežastis ir priemones jam pašalinti. Tad krikščioniškojo gailestingumo vykdymas turi laiko pobūdžio, gali būti reiškiamas organizuotu būdu, gali rinkti vargšus, kad patys vargšai nesiieškotų išmaldos, gali užbėgti vargui už akių, gali šalinti pačias vargo priežastis, bet ne gydyti jo reiškinius.

„Taigi turi būti aišku, — baigia šv. Tėvas pirmąją savo enciklikos dalį, — kad šitokios katalikų pastangos liaudžiai padėti bei jai pakelti yra visiškai suderinamos su Bažnyčios dvasia ir geriausiai sutinka su jos pačios nuolatiniais pavyzdžiais. Ar visas šitas veikimas, kuris minėtų tikslų siekia, vadinti *krikščionišku veikimu* liaudies naudai, ar *krikščioniška demokratija,* tai labai maža reikšmės teturi; svarbu tik, kad mūsų paskelbtieji nurodymai visiškai ir su tinkamu nuolankumu būtų išlaikomi. Užtat yra labai svarbu, kad dėl tokio svarbaus dalyko katalikų būtų vienoda nuomonė ir vienodi siekimai bei veikimas. Ne mažiau svarbu yra tai, kad, didėjant veikėjų skaičiui ir medžiaginiams ištekliams, didėtų ir plėstųsi kartu ir patsai veikimas'' (Graves de communi).

Antra Leono XIII rašto apie krikščionis demokratus dalis apima nurodymus, skiriamus tam, kad padidintų visuomeninį katalikų veikimą. Ten kalbama apie dalyvavimą jame aukštesnių klasių, jų santykius su esančiomis įstaigomis, apie vienybės išlaikymą, dalyvavimą tame darbe dvasininkų, paklusnumą vyskupams ir davimą tinkamo pavyzdžio.

„Ypač reikia įsigyti palankios pagalbos tųjų, kurie dėl savo kilmės bei turto ir savo gabumų bei mokslo turi daugiau reikšmės visuomenėje" (Grav. de com.).

Tad kilimas, paveldėtasis visuomenėje padėjimas, kuris dažniausiai yra ištisų kartų kruopštaus darbo vaisius; turtas, teisingai įgytas, proto gabumai ir mokslas — proto ir dorovės kultūra, didesnė Žinija, stipresnė valia, tikslus nusistojęs galvojimas, tobulesnė dorybė — visa tai didesniu ar mažesniu laipsniu prisideda prie sudarymo aukštesnių klasių, tam tikrą visuomenės dalį padaro reikšmingesnę. Sudaro jie vadinamąją visuomenės orenybę, autoritetą. Tokie dalykai yra gyvenimo įvykis. Juos neigti galėtų tik tie, kurie nenori ar nesugeba pažvelgti į tikrovę, kurie mėgsta chimerinėmis utopijomis gyventi.

Taigi, tų sluoksnių bendradarbiavimas, šv. Tėvo manymu, šiame darbe yra labai reikalingas.

„Neturint šios paramos, — rašo jis, — vargu yra galima padaryti kas nors, kas būtų tikrai naudinga liaudies būviui pagerinti. Suprantama, kad kelias į minėtą tikslą bus juo tikresnis ir trumpesnis, juo daugiau žymių piliečių prie to darbo prisidės ir juo energingiau jie dirbs išvien" (Grav. de com.).

Ar aukštesniųjų klasių bendras darbas visuomeniniame veikime yra laisvas, ar aukštesnės teisės įsakytas? Ar jis yra laisvos valios reikalas, ar pareiga? Atsako į tai pats šv. Tėvas taip: *„Norime, kad tie piliečiai nemanytų, jog jie gali rūpintis arba nesirūpinti silpnųjų likimu, bet žinotų, kad tai yra jų pareiga''* (Gr. de com.). Tie žmonės, kokiu nors būdu geriau Dievo aprūpinti šiame pasauly, nedaro malonės, jei tomis dovanomis dalijasi su jų reikalaujančiais ir neturinčiais, bet tik eina savo pareigą. Čia nenoromis krinta į akis tas Viešpaties palyginimas apie tarną, kuris, gavęs talentą, užkasė jį į žemę ir nedarė apyvartos, už ką buvo Jo atmestas, ir verčia mus, padarius išvadą, pritaikyti tą palyginimą sau.

„Nes kiekvienas gyvena visuomenėj ne tik savo naudai, bet ir kitų gerovei, taip, kad, vieniems negalint tam tikra dalimi prisidėti prie bendros gerovės, kiti, kurie gali, turi tai daryti dosniau. Kiek toji pareiga yra svarbi, parodo pati reikšmė tų turtų, už kuriuos reikės reikiamai atsakyti jųjų Davėjui — Aukščiausiajam". (Grav. de com.).

Be to, aukštesnės klasės turi atsiminti, jog jei *laiku toms nelaimėms nebus pastotas kelias, tad ir patys pražus, ir visuomenę pražudys.*

Tai yra natūralus dalykų kelias, ir krikščionybė jį aprobuoja, norėdama, kad žemesniųjų klasių gerovės kilimas eitų aukštesniųjų pasiaukojimo darbu.

Tačiau tai nereiškia, kad liaudžiai nereiktų rūpintis savo būvio gerinimu ir tobulinimu. Pirmiausia dėl to, kad Dievas ir jiems davė

tokį pat protą ir valią, kad tobulintųsi ir gerintųsi savo gyvenimo sąlygas. Antra, dėl to, kad labiau atitinka žmogaus vertybę, jei jis pats savo pajėgomis tiktai ar bent žymia jų dalimi stengiasi kopti visuomeniniais laiptais aukštyn.

Tikslas dirbti liaudžiai nėra tik padėti ir gerinti būvį, bet taip pat ją pačią rengti tam darbui dirbti, kad jei ne visi, tai bent gabesnieji, darbštesnieji jos nariai galėtų patys, be kitų pagalbos, savo tikslo siekti. Dėl to šv. Tėvas, girdamas gailestingumo įstaigas, priduria:

„Juo didesnės pagarbos yra užtat vertos pastangos išauklėti amatininkuose ir darbininkuose rūpinimąsi savo ateitimi ir taupumą, kad galėtų ilgainiui bent iš dalies patys apsirūpinti. Toks veikimas ne tik lengvina turtingiesiems jųjų pareigas vargšams, bet kartu dorina ir pačius darbininkus. Ir tikrai. Ragindama rūpintis savo geresniu likimu, toji meilė tuo apsaugoja nuo pavojų, verčia valdyti geidulius bei skatina lavintos dorybėse" (Grav. de com.).

Tuo būdu žemesniųjų sluoksnių organizavimas be pagalbos aukštesniųjų šv. Tėvo yra iš principo leidžiamas. Jis gali būti teisėtas, kaip tos savišalpos reiškinys, kuriai liaudis turi visokią teisę ir reikalingų gabumų. Jis gali būti teisėtas ir kaip faktinio būvio reiškinys, nes aukštesnės klasės žymi gal dalis žmonių atsisako nuo to darbo, nes stovi nuošaly, yra pasyvūs, nedarbingi, gyvenimo eigoje skriaudimo ir išnaudojimo žiūrėtojai, kas blogiau, daugelis jų patys yra tie išnaudotojai ir skriaudėjai, dažnai stodami į kovą prieš tą išganingąjį šv. Tėvo įsakytąjį liaudies gerovei kelti darbą. Bet jeigu kitų sluoksnių toks bendradarbiavimas būtų priverstinai išskiriamas, jeigu darbas būtų bendrai prieš juos varomas, krikščioniškoji demokratija tokios darbo pakraipos negalėtų pakęsti ir atmestų, kaip pragaištingą ir priešingą Kristaus mokslui, kaip skelbiančią klasių kovos šūkį.

Leonas XIII, kaip gilus moderniųjų laikų gyvenimo sąlygų žinovas, labai gerai žinojo, kiek turi reikšmės Bažnyčios gyvenimui katalikų visuomeninis darbas. Šį pastarąjį visai tiksliai įvertinęs — kaip apaštalavimo priemonę, — jis tą darbą dvasiškijai stato nauja jos pašaukimo pareiga. *„Fuori di sacrestia"* — išeikit iš zakristijos — į žmones, į organizacijas, į darbą už bažnyčios sienų, kur dažnai daugiau galima padaryti tikybai, negu bažnyčioje, — Leono XIII nuolatinė tema. Jis giliai tikėjo, kad dvasiškija, išėjusi iš zakristijos į liaudį, sugrąžins Bažnyčiai paparastą liaudį ir taikų jųdviejų sugyvenimą, o tuo pačiu sukurs tą gražiųjų amžių priešaušrį, apie kurį kalbėjo

Pijus IX. Leonas XIII tą šūkį kartojo kiekviena proga, visur ir visuomet, atsidėjęs, be paliovos: enciklikose, brevėse, laiškuose, kalbose — būriams ir pavieniams žmonėms. Kaip senas ir sąžiningas varpininkas, vertinąs savo darbą kaip didelę dieviškąją pareigą, skambino ir skambino, žadindamas tikinčiuosius ir sustingusius bei suklaidintus dvasininkus sukrusti ir pasišventus stoti į didį liaudies tarnybos — krikščioniškosios demokratijos darbą. Jau kelintu atveju jis ir šioj enciklikoj kartoja savo mylimą — didžią ir išganingą mintį.

„Kreipdamies į dvasininkus, — rašo jis, — Mes laikėme reikalinga nurodyti jiems ne kartą, kad yra labai pageidaujama šiais laikais ir esamomis aplinkybėmis eiti į liaudį ir, santykiaujant su ja, veikti jos naudai. Dar dažniau per Mūsų laiškus į vyskupus ir kitus dvasios vyrus net paskutiniais metais esame pagyrę šitą pilną meilės rūpinimąsi liaudimi ir pareiškėme jį esant tinkantį abiejų rūšių dvasininkams".

Bene paskutinį kartą tas didysis popiežius oficialiai kreipiasi į kunigiją, primindamas dar kartą jai katalikų visuomeninio darbo svarbą ir patvirtindamas tai, ką ne kartą buvo rašęs ar kalbėjęs tuo reikalu. O mintis visur ta pati.

„Reikia, kad kunigas išeitų iš zakristijos, reikia, kad jis sueitų su liaudimi į artimus santykius ir jai patarnavimų teiktų . . ., reikia eiti į liaudį drąsiai ir su atsidėjimu!" — sako jis žymiam prancūzų katalikų visuomenininkui — Harmeliui.

Ir tas Leono XIII šūkis neliko be pasekmių. Paklusnieji dvasininkai paklausė savo vadovo raginimų. Užkunkuliavo visame pasauly rimtas, drausmingas ir platus katalikuose visuomenės darbas. Socialistai ir liberalai priversti savo poziciją po pozicijos užleisti katalikams. Ne be pamato žymi socialiste J. Adam dar 1884 m. išsigandusi šaukė: „Pavojus yra baisus, nes Leonas XIII rengia kryžiaus karą, kurį jaunasis popiežius gali laimėti". Ir ponia Adam neapsiriko. Kur tik Leono XIII žodis buvo išklausytas ir įgyvendintas, jis laimėjo; laimėjo Bažnyčiai ir jo mylimos liaudies gerovei.

Visuomeninis darbas gali būti vaisingas savo darbo pasekmėmis, jei jis yra vieningas savo principais, tikslais, taktika, jei jis yra drausmingas. Leonas XIII negalėjo tų momentų neįvertinti ir neduoti šiuo reikalu nurodymų. Susiskaldymas kad ir tokiame gražiame katalikų visuomeniniame darbe prie gerų pasekmių neveda; jis gimdo tarpusavio kovą, o kova silpnina ir ardo. Norėdamas išvengti tų pasekmių, Leonas XIII šioj enciklikoj nurodo, jog „*labai svarbu, kad*

dėl tokio svarbaus dalyko katalikų būtų vienoda nuomonė ir vienodi siekimai”.

Susipratę ir drausmingi katalikai tą Leono XIII nurodymą įgyvendino tiksliai. Jie ne tik principų, tikslų bei taktikos srity pasekė tais nurodymais, bet ir techniniame organizacijų sutvarkyme. *„Vieniems principams ir siekiamiems tikslams — viena organizacija”* — jų vedamoji linija. Eidama ta linija, įsikūrė viena katalikų politinė partija visiems gyventojų sluoksniams ir tiksliai bei griežtai centralizavo kitos rūšies visuomeninį darbą. Kur neatsižvelgta į šį Leono XIII nurodymą — viešpatauja pakrikimas, ir silpnybėje katalikija merdėja be reikšmės ir be įtakos savo visuomenėje.

Vieningumui pasiekti ir išlaikyti reikalinga dar drausmė, vienodo nusistatymo vadovybė ir jai klusnumas. Visuomeninio darbo vadovybę Leonas XIII paveda vyskupams. Jis, būdamas tikras, kad pirmoj eilėj vyskupai klausys ir vykdys jo nurodymus, liečiančius katalikų — krikščioniškosios demokratijos — darbą, tiki, kad, jiems vadovaujant, tais pačiais keliais eis ir žemesnieji dvasininkai bei kiti tikintieji. Dėl to šv. Tėvas gvildenamoj enciklikoj rašo:

„Pagaliau dar kartą ir visai rimtai primename, kad ir atskiri, ir susibūrę į draugijas katalikai turi atsiminti, kad ir ką tuo reikalu daryti bemanytų, jie turi visai pasiduoti vyskupų autoritetui. Te nesileidžia apgaunami kokiais nors artimo meilės smarkesniais pasiryžimais, nes uolumas, kurs verčia neigti reikiamą klusnumą, nėra tikras; jis neneša pastovios naudos ir nėra mielas Dievui. Dievas gėrisi tais, kurie, aukodami nuomones, klauso Bažnyčios valdytojų, kaip paties Dievo; tokiems Dievas noriai padeda — net ir sunkiai jų įvykdomuose sumanymuose — ir paprastai maloningai veda sumanytąjį reikalą prie pageidaujamų rezultatų”.

Tokios yra svarbesnės „Graves de communi” mintys.

IŠNAŠOS

1 K. Antoine, Kurs ekonom. spolecznej II t. Warszawa, 1909 m., 58 pusl. O kun. prof. A. Szymanskis, Studija i szkice spoleczne, Warszawa, 1913 m., 7 p., mano, kad krikščionių demokratų vardas buvo pirmą kartą pavartotas belgų seimo atstovo Helleputto 1891 m. Malineso katalikų kongrese.

2 Leonas XIII pirmą kartą katalikus reformuotojus oficialiai pavadino krikščionimis demokratais 1898 m. spalio mėn. 8 d.

3 De la Tour du Pin Chambly. Contribution a l'etude du mouvement social chretien, Association catholique 48 (1899) 205-213.

4 Démocratie et démocrates. Paris, 1900 m., 282 pusl.

5 La crise sociale. Paris, 1901 m., 471-482 pusl.

6 1897 m. liepos m. išversta į prancūzų kalbą: Toniolo. La notion chretien de la Démocratie Paris. Maison de la Bonne Presse, 53 pusl.

7 Šia proga duosiu dar keletą ištraukų iš oficialių šv. Sosto raštų ar kalbų, kurios aiškiai pabrėžia reikalą katalikams dalyvauti politiniame darbe: šv. Tėvas Pijus XI yra pasakęs tuo reikalu štai ką:

„Kai kas Mums nurodo, esą, Mes neturime kištis į politiką, bet privalą tai palikti kitiems. Tačiau jei politika liečia net altorių, tai yra Mūsų pareiga nustatyti pagrindines linijas, sekant Kristaus žodžiais: „Atiduokite ciesoriui, kas yra ciesoriaus, o Dievui — kas yra Dievo". Kiti vėl randa, kad Mes per maža tesirūpiname politika . . .

„Mes nieku būdu negalime atsisakyti politikos; ir katalikų akcijos uždavinys — mokyti ir vesti visus gyventojų sluoksnius į tikrą politiką. Šiandien nuolat keičiasi pažiūros, kurios rodo nepakankamą nusimanymą. Paprastai gana padėti pagrindan visuomenės gerovę, kaip matai, imama dėtis su socialistais, kurie veikia prieš tikėjimą. Katalikai turi vesti tokią politiką, kuri pagrįsta katalikų tikėjimu".

(Tiesos Kelias, 1928 m., 2 nr., 40 pusl.).

Popiežius Pijus XI savo rašte „Inter catholicos" sako:

„Svarbiausias katalikų uždavinys — siųsti į savivaldybes ir į seimą tokius žmones, kurie, atsižvelgdami į rinkimų ypatybes bei laiko ir vietos sąlygas, sugebėtų tinkamai stovėti tikybos ir savo tėvynės reikalų administravimo sargyboje".

Leonas XIII savo enciklikoje „Immortale Dei", vystydamas reikalingumą katalikams politinio darbo, pažymi, kad:

„Jei susilaikoma (nuo politikos darbo, M.K.), valdžios vairas, be abejonės, pereis į tųjų rankas, kurių pažiūros iš tikro neteikia didelės vilties valstybės gerovei; tai būtų ypač žalinga krikščionių reikalams, nes Bažnyčios priešai turėtų visą valdžios galią, o jos gynėjai — jokios".

„Katalikai imasi ir privalo imtis politinio darbo ne tam tikslui, kad palaikytų tai, kas gali atsirasti negera politinėse įstaigose, bet kad jas sutvarkytų tuo būdu, kiek yra galima, kad jos dirbtų nuoširdžiai visuomenės gerovei kelti ir būtų pasiryžusios į valstybės gyslas įlieti naujų syvų ir atgimimo kraujo, katalikiško tikėjimo doros ir įtakos".

„Reikalinga, kad kataliko vardo verti žmonės nusistatytų būti tikri Bažnyčios sūnūs ir kaip tokie pasireikštų; kad be jokio svyravimo jie atmestų visa, kas yra

nesuderinama su katalikybės mokslu; kad jie naudotųsi politinėmis įstaigomis tiek, kiek galės dirbti sąžiningai tiesos ir teisėtumo naudai; kad neleistų laisvei peržengti gamtos ir Dievo įstatymų nustaytų ribų; kad laikytų savo uždaviniu padaryti krikščionišką visą viešąją santvarką”.

„Yra tokių žmonių, kurie, darydami skirtumą tarp politikos ir tikybos, nori jas išjungti ir atskirti, nenorėdami, kad jų tarpe būtų kas nors bendra ir kad viena kitai neturėtų jokios įtakos. Tokie žmonės iš tikro nedaug kuo skiriasi nuo tų, kurie pageidauja, kad valstybė būtų įsteigta ir valdoma nepriklausomai nuo Dievo Kūrėjo ir nuo visų Viešpaties daiktų. Jų klaida dar labiau atmestina ir dėl to, kad tokiu būdu jie neapgalvotai atstumia visuomenę nuo vaisingiausio pasisekimų šaltinio”.

Pijus XII savo pirmtakų mokslą šiuo klausimu dar daugiau patikslino, išplėtė ir sugriežtino. Jis nepasitenkino tik teoriniais pamokymais, bet davė ir konkrečių nurodymų, kaip katalikai turi elgtis įvairiais politinio gyvenimo atvejais.

„Tad dėl natūralaus liaudies su kitais luomais susijimo, krikščioniškuoju broliškumu dar sustiprinto, — rašo šv. Tėvas, — visa, kas daroma liaudžiai padėti, atsiliepia naudingai ir į kitus luomus, ypač kad geram minėto darbo pasisekimui, aišku, tinka ir yra būtina, jog ir tie luomai būtų kviečiami į šį darbą . . (Graves de communi).

8 Edw. Jaroszynski. Leon XIII i demokracja chrzescjanska. Krakow, 1899 m., 27-28 P-

9 Maurice Vernes, Histoire sociale dės religions. I. Paris. 1911 m., pusl. 221-222.

10 Herkner. Kwestija spoleczna w Zachodniej Europie. Warszawa. 1905, 18-19 pusl.

11 Seneca gailestingumą vadina „vitium pusili animi" — silpnos sielos nuodėme — „passimo cuique familiarissima”, blogiausiųjų žmonių daroma. De dementia 1, 2, 5.

TREČIA DALIS

KATALIKŲ VEIKIMAS

KATALIKŲ VYRŲ ORGANIZACIJA

K.V.C. 1930 m. konferencija nutarė steigti K.V.C. ribose vyrų sekcijas, arba katalikų vyrų organizacijas. K.V.C. vyriausioji valdyba bene tų pačių metų pabaigoje išsiuntinėjo „Katalikų Veikimo Centro vyrų sekcijos statutą". K.V.C. Vilkaviškio rajono valdyba tuo pat reikalu 1931 m. sausio mėn. 8 d. paskelbė savo aplinkraštį 7 nr. Minėtų organų raginami, vienur kitur K.V.C. skyriai pradėjo tas sekcijas kurti. Tačiau kas šiuo reikalu padaryta, yra tik nyki darbo pradžia. Šis darbas turėjo labai daug kliūčių pačių katalikų ir net jų vadų tarpe. Darbas buvo naujas: nebuvo pas mus tam jokių tradicijų, jokių čia pat pavyzdžių. Be to, vyraujantis skepticizmas, nerangumas, nenoras, minkšto gyvenimo ir „ramybės" per didelis gerbimas, nenoras pyktis su valdžios galiūnais, o juo labiau būti baudžiamam ar tardomam ir daugelis kitų įvairios rūšies pobūdžio kliūčių trukdė darbą pačioje užuomazgoje ir kliudė tokio svarbaus, būtino ir išganingo sumanymo realizavimą. O viso to rezultatas — skriauda Bažnyčiai ir tėvynei.

Po to, kai tautininkų valdžios buvo išardytos ar susilpnintos tos katalikų organizacijos, į kurias buvo daugiausia susispietę vyrai katalikai (Ūkininkų Sąjunga, Darbo Federacija, kooperatyvai, bankeliai ir kita), jie pasiliko, su maža išimtimi, pakrikę, neorganizuoti; jie tapo geru „grobiu vilkams". Vyrai katalikai, išėję iš artimesnės ir sėkmingesnės Bažnyčios įtakos, lengvai pagaunami katalikybei priešingų srovių, o kurie joms nepasidavė, dažnai apkerpėjo ir atšalo nuo Bažnyčios mokslo ir dorovės. Suprantama tad, kad šalintis nuo katalikų vyrų organizavimo reiškė daryti Bažnyčiai skriaudą. Daryti gi Bažnyčiai skriaudą yra tas pats, kas daryti tėvynei skriaudą. Juk žmonių dora yra tautų ir valstybių pamatas. To nieks rimtai ginčyti negali. Katalikų akcija „reikalauja iš visų ganytojų ir tikinčiųjų vis naujesnio dalyvavimo darbuose ir vis naujesnių pasišventimų, bet tai, be jokios abejonės, *priklauso ganytojavimo pareigoms ir krikščioniškajam gyvenimui. Su Katalikų Akcija neatmezgamai jungiasi Kristaus karalystės atgimimas ir įgyvendinimas tikros taikos, kuri tik šioj*

karalystėj tegali būti", rašo Pijus XI savo enciklikoj „Ubi Arcano Dei" (1922 m. gruodžio mėn. 24 d.), o savo iškilmingoj 1923 m. gegužės mėn. 23 d. kalboj tas pats popiežius taip sako: „Supratę, kaip Katalikų Akcija, dvasiškai hierarchijai vadovaujant, padeda išugdyti sąžines tikrų Kristaus mokslo principų kryptimi ir suderinti su visuomeninių klasių ir profesijų asmeninėmis ir visuomeninėmis pareigomis ir reikalavimais, visi mato, kiek ta *akcija duoda naudos ir kiek svarbi ir reikalinga ji yra ne tik religiniam gyvenimui ir Bažnyčiai, bet lygiai ir pasauliškųjų visuomenių gyvenimui.* Dėl to tad minėtoj enciklikoj aiškiai pasakėme, kad ji (Katalikų Akcija) nuo šios valandos *neginčijamai priklauso ganytojavimo pareigoms* iš vienos pusės, o iš antros *krikščioniškajam gyvenimui.* Dėl to visa tai, kas bus padaryta ar apleista jos naudai ar nenaudai, bus padaryta ar apleista *neleistinoms sąžinės ar Bažnyčios teisėms".* Vadinasi, tokia Katalikų Akcija, kaip ją popiežius supranta ir kokios trokšta, reikalauja „pasauliečių dalyvavimo tikrojoj Bažnyčios misijoj" (kard. Gasparrio laiškas, 1923 m. spalio mėn. 2 d.). O jos veikimas, kuris stengiasi „nuvesti sielas prie Dieviškosios Širdies ir įteikti tai Širdžiai šeimų ir visuomenių sostą ir skeptrą" (enc. Ubi Arcano Dei), yra Apvaizdos priemonė pusiau stabmeldiškas tautas paversti naujai krikščioniškomis taip, kaip misijos stabmeldžių kraštus paverčia krikščioniškaisiais.

Tuo būdu supratę Katalikų Akciją, lengvai suprasime ir šiuos jaudinančius Pijaus XI žodžius, pasakytus 1924 m. kovo mėn. katalikių moterų d-jos dvasios vadams: „Žino tai visi, ir džiaugiamės dėl to, kad visi tai žino, jog Katalikų Akcija rūpinamės taip, kaip savo akies lėlyte". O jei ja taip rūpinasi Šventasis Tėvas, ne mažiau turi rūpintis kunigas ir tikintysis pasaulietis katalikas. Katalikų Akcija yra vieno ir kito pareiga. Ji yra ta priemonė, kurią Dievas, kalbėdamas mums popiežiaus lūpomis, teikia mums tam tikslui, kad sėkmingai galėtumėm plėsti čia, žemėje, Jo karalystę, užtikrinti meilės, teisybės ir teisingumo viešpatavimą.

Visa tai yra tiesa. Bet ar popiežius norėjo atskiros vyrų katalikų organizacijos? Ar mūsų K.V.C. konferencijos ir centro valdybos nutarimai tuo reikalu yra tik šventojo Tėvo noro pakartojimas? Taip. Čia jokios abejonės nėra. Italų Katalikų Akcijos vyriausia galva yra pats popiežius. Jis ne tik jos principais rūpinasi, bet ir jos detalės yra jo tvirtinamos. Visi Katalikų Akcijos statutai yra Jo Šventenybės išstudijuojami, koreguojami ir pasirašomi. Naujasis statutas yra popiežiaus patvirtintas 1923 m. spalio mėn. 2 d. Pagal tą statutą visi italų katalikai yra suorganizuoti į dvi didžiules organizacijas: vyrų ir

moterų. Vyrų organizacija paskirstyta į tris grupes: Italų Katalikų Vyrų Sąjungą, Katalikų Jaunimo Sąjungą ir Katalikų Akademikų Sąjungą. Lygiai taip pat paskirstyta ir katalikių moterų organizacija. Popiežiaus tad suprastoji Katalikų Akcija apima *visus* žmones: nuo kūdikystės ligi senatvės. Vyrų katalikų organizacija yra popiežiaus valia. Ta jo valia yra mums privali, mūsų sąžinės pareiga. Pagaliau to iš mūsų reikalauja Bažnyčios ir tėvynės gerovė. Tad vyrų katalikų organizacija yra mūsų viena svarbi pareiga. Iš eilės tad pakalbėsime apie tą organizaciją bent kiek smulkiau. Tačiau į detales nesigilinsime. Tai ne mano kompetencija. Tuo reikalu turės tarti savo žodį atitinkami organai.

Svarstomąjį klausimą padalysime į šias tris dalis, kurios iš eilės bus aiškinamos:

1. Vyrų organizacijos programa,
2. Jos veikimas ir
3. Atsakymai į priekaištus.

I

Pirmiausia reikalinga atskirti bendrąją programą nuo specialiosios.

Bendroji vyrų katalikų organizacijos programa yra toji pati, kaip ir Katalikų Akcijos: ugdyti sąžines religiniu, doroviniu ir visuomeniniu atžvilgiu, kad paskui galima būtų joms pavesti įvairias apaštalavimo formas. Plėsti krikščionybę ir krikščioniškas sąžines auklėti.

Bet ar toks auklėjimo ir brandinimo darbas suaugusiems žmonėms yra reikalingas, ar galimas ir tikslingas? Kai kurie mano, kad ne, nes ši vyrų organizacija neturinti visuomenei ir Bažnyčiai teikti *naujokų,* kaip pvz. jaunimo organizacijos, bet kovai jau parengtų *karių.*

Šios rūšies motyvas nepakankamas dėl to, kad mūsų laikais į šias vyrų organizacijas turi būti mobilizuojami vyrai, dar neišėję jaunimo sąjungų mokyklų, ir — yra žalia neapdirbta medžiaga; o iš antros pusės, vyrų organizacijoms teikiamas auklėjimas turi turėti *aktualumo* charakterį. Ta bendra pastaba pasitenkinę, pereisime prie specialiosios programos. Joje turi figūruoti trys pagrindiniai uždaviniai:

1. *Dorovinis auklėjimas,* specialiai atsižvelgiant į šeimyninius santykius.

2. *Visuomeninis auklėjimas* su specialiu aktualumo charakteriu.

3. *Visuomeninis apaštalavimas.* Jo uždavinys ginti ir platinti (vadinasi, ofenzyva ir defenzyva) krikščioniškuosius dėsnius, aktingai dalyvaujant visuose darbuose, kurie stiprina ir ugdo krikščioniškąjį

gyvenimą ir susipratimą bei praktiškąjį jo pritaikymą visuomenėje ir valstybėje.

Dabar pasakysime kelis žodžius apie kiekvieną šios programos punktą.

Dorovinis auklėjimas su specialiu atsižvelgimu į šeimyninius santykius atliekamas praktiškai, nušviečiant ir išaiškinant organizacijos nariams vyro ir tėvo bei matrimonalines pareigas. Ši dirva pas mus plačiu dirvonu tirštai piktžolėmis apaugusi guli; o naujieji pokariniai laikai su savo moderniąja etika ir specifiniais tikslais tas piktžoles negailestingai tirština. Mūsų katalikų vyrų tarpe yra daug, net per daug iškreiptų ir užnuodytų sąžinių. Tos ligos kuo greičiausiai gydytinos, tos piktžolės neatidėliojamai naikintinos. Dar nevėlu. Kiekviena apleista diena jas stiprins, o mūsų pastangas silpnins ir darys mažiau vaisingas. Tinkamiausia tiems tikslams siekti vieta vyrų katalikų organizacija. Joje visais tais klausimais galima kalbėti atvirai. Su tam tikru atsargumu čia galima liesti net opiausius klausimus, kurių kitokiose sąlygose nepatogu gvildenti. Šiam darbui geriausiai tinka klebonas, kaip parapijos tėvas ir sielų ganytojas. Klebonas tad ir turi būti šių vyrų katalikų organizacijų dvasios vadas.

Visuomeninis auklėjimas pasiekiamas katalikui privalomų visuomeninių pareigų mokymo keliu. Pijus XI pasakė studentų atstovams, kad Katalikų Akcija, nesiveldama į politiką, nori išmokyti išgauti iš politikos daugiausia naudos.

Visuomeninis vyrų auklėjimas turi būti visuomet aktualus, arba, kitaip pasakius, organizacijai turi būti visuomet pirmoj eilėj aiškinami gyvenamieji klausimai, su kuriais gyvenamu metu susiduriama, kurie yra šiuo metu aktualūs. Reikia duoti organizacijai tokių žinių, kurios reikalingos gyvenamoms problemoms tinkamai katalikiška kryptimi išspręsti, kurios, tarsi žibintai, šviesiai nušviestų gyvenimo kelius, kuriais tenka žygiuoti. Lygiai reikalinga išmokyti katalikiškosios etikos teorinius principus taikyti kasdieninio gyvenimo reikalams, kitaip tariant, reikalinga imtis sveikos *kazuistikos.* Ji tam tikrais atvejais naudingesnė už dorovės mokslo teorinį aiškinimą. Tam tikslui aiškinami popiežių kanoniniai aktai, pvz. enciklikos, jų kalbos, vyskupų ganytojiniai laiškai, direktyvos, instrukcijos. Šie raštai visuomet leidžiami gyvenimo pastatytiems klausimams išaiškinti, yra visuomet aktualūs ir visiems žinotini.

Kai sąžinės jau yra išauklėtos ir subrandintos, reikalinga duoti

veikimo dirva, darbas, vadinasi, pereiti prie trečios musų programos dalies, t.y. *apaštalavimo,* kas sudaro svarbiausią programos dalį.

Ši programos dalis vykdoma įvairiomis formomis. Ofenzyva ir defenzyva dedama jos pagrindan. Skleidžiami krikščioniškojo mokslo dėsniai ir ginami nuo užpuolimų. Kardinolas Gasparri 1924 m. rugsėjo mėn. 6 d. taip rašė pietų Italijos katalikų vyrų organizacijų kongresui: „Tuo metu, kai jaunimo pajėgos savo organizacijose rengia ir auklėja savo sąžines ir protus, o moterų draugijos savo sėkmingu darbu veržiasi į šeimas, kad jas saugotų, subrendusios ir tikėjimu bei pamaldumu užgrūdintos vyrų pajėgos vysto apsaugos, gynimo ir praktiško krikščioniškųjų principų pritaikymo prie įvairių gyvenimo aplinkybių darbą”.

Visai suprantama, kad dėl vyrų subrendusio proto, išauklėtos sąžinės ir jų pilietinės ir socialinės padėties mūsų laikais katalikų vyrų organizacijos veikimas ir įtaka yra žymiai sėkmingesni, negu bet kurių kitų kategorijų organizacijų. Dėl to teisingai kardinolas Pizzardo vyrų katalikų organizacijas vadina: „stipria Katalikų Akcijos uola”.

Defenzyvos, arba apsigynimo, darbas turi šiuos uždavinius: neliečiamybė — šeimos, katalikiškosios mokyklos, viešosios dorovės ir Bažnyčios laisvės. Pvz. mokytojas demoralizuoja vaikus mokykloje, spauda ar organizacijos atakuoja Bažnyčios vadus, varžoma Bažnyčios laisvė, leidžiami įstatymai šeimai ardyti — vyrų organizacija čia sėkmingiausiai gali atsispirti ir laužomas katalikų teises atstatyti.

Pagaliau, vyrų katalikų organizacija yra svarbus klebono pagalbininkas pastoracijos srity. Kardinolas Gasparri katalikų draugijas pavadino „klebono proto ir širdies Dievo ir Bažnyčios suteiktais pečiais”. Tad vyrų katalikų organizacija turi būti klebono dešinysis petys. Jaunimas dėl savo jauno neprityrusio amžiaus reikalauja daug, o nedaug tegali duoti. Subrendę gi žmonės nedaug reikalauja, o tuo tarpu duoti gali gana daug. Jaunimo sąjungos yra jaunuolynas, jaunas medelynas, o vyrų sąjungos — brendęs, vaisiais turtingas sodas.

Suorganizuoti vyrai privalo būti uolūs klebono bendradarbiai visose srityse ir visuose darbuose, kurie siekia religinio, dorovinio ir civilinio parapijos gyvenimo patobulinimo, kaip pvz.: katechizacija, geroji spauda, kova su keiksmais, girtuokliavimu, paleistuvyste, religinės apeigos, labdarybė, visuomeninė pagalba ir Lt.

Klebonas vyrų katalikų sąjungoj turi būti tėvas savo pilnamečių sūnų tarpe. Jis jiems turi atskleisti visus savo rūpesčius, vargus, sumanymus, tobulinti ir gerinti savo didžiulės šeimos — parapijos

gyvenimui ir prašyti jų patarimų, paramos ir pagalbos. Pradžioje gal nedaug jų susilauks, o gal ir visai nebus, bet organizuotų parapijiečių patarimai ir pagalba augs ir stiprės kartu su bręstančia jų sąžine.

Bet, kad jos bręstų ir duotų vaisių, reikalinga, kad tos organizacijos veiktų. Čia jau antras programos punktas.

II

Vyrų katalikų organizacijos veikimas. Organizuotų vyrų veikimas turi daug kliūčių ir sunkumų; to ginčyti negalima. Bet juk jų turi kiekviena organizacija. Kiekvienas specialus siekiamas tikslas turi ir specialių sunkumų.

Šiuo atveju šie sunkumai ir kliūtys kyla dėl trijų priežasčių:

a) Vyrų katalikų organizacijos nariai yra subrendę vyrai. Jie turi ir subrendusias sąžines, savo galvojimo būdą (forma mentis), kuris dažnai nėra suderintas su krikščioniškojo mokslo dėsniais. Reik lenkti senas medis. O tai nelengvas darbas.

b) Antra, šios organizacijos nariai turi būti atitraukiami nuo savo kasdieninių šeimos ir profesijos rūpesčių ir darbų. Šie pastarieji dažnai juos taip absorbuoja, kad vos besuranda laiko į bažnyčią nueiti. O ką bekalbėti apie naujas pareigas, reikalaujančias ir laiko, ir pasišventimo? Tokiam žygiui pasiryžti gali tik žmogus, gerai suprantąs savo katalikiškąsias pareigas, vadinasi, žmogus, turįs katalikiškai išauklėtą sąžinę.

c) Ir trečia, tos organizacijos narių nemaža priklauso prie kitų politinių ar ekonominių organizacijų. Dėl to ar visai nenori stoti į vyrų katalikų organizaciją, ar įstoję nenori rodyti savo iniciatyvos ir veiklumo. Prie to dar nemaža prisideda ir dabartinis mūsų senesnės vyrų kartos nesidomėjimas visuomeniniu darbu ir indiferentiškumas.

Dėl šių visų priežasčių negalima reikalauti iš vyrų katalikų organizacijų tokio skubaus gyvenimo tempo ir tokios intensyvios veiklos, kokia pasireiškia, pvz. jaunimo sąjungose. Bet negalima toleruoti ir visiško susnūdimo. Dirbti reikalinga. Reik išmokyti dirbti. O nedirbdamas darbo neišmokysi. Darbo pradžiai galima nusistatyti tokia programa:

Religinėj dorovinėj srity: bendros religinės praktikos: šv. mišios, komunija, adoracija, rekolekcijos, dalyvavimas procesijose, giedojimas bažnyčioje ir t.t.

Visuomeninio darbo srity: mėnesiniai susirinkimai, kuriuose turi būti svarstomas ir gvildenamas vidaus gyvenimas, parapijos tvarka ir gyvenimas, auklėjimas ir auklėjimasis ir t.t., konferencijos, visuomeninės savaitės, geros spaudos platinimas, labdarybės organizavimas, kolektyvinė pagalba pavargusiems nariams ir t.t., ir t.t. Laikraštis turėtų įvesti į kiekvieną savo numerį katalikų vyrų organizacijos skyrių. Būtų net gera, kad ši organizacija turėtų savo laikraštį. Bet šiuo tarpu šis pageidavimas tėra tik graži svajonė. Tą didelę spragą gali užkišti mano pasiūlymas. Organizacija be savo spaudos, kad ir „kampo" pavidalo, bus tuščias dalykas. Spauda ją turės vesti ir informuoti. O kad tas „kampas" būtų naudingas ir tikslingas, turi būti sukurtas prie K.V.D. redakcijos kolektyvas, kuris kartu turėtų eiti ir šių organizacijų centro valdybos pareigas.

Susirinkimų vieta su savo priedais (skaitykla, bufetas, muzika, radijas etc.) nors ne tiek yra reikalinga, kaip pvz. jaunimo organizacijoms, tačiau yra labai naudingas dalykas. Bet reikalinga saugotis, kad vyrų katalikų organizacija nebūtų paversta paprastu klubu, pramogų vieta ar ūkininkų, ar darbininkų draugija, kitaip tariant, kad organizacijos priemonės nebūtų pakeistos jos tikslu. Tos rūšies įsibrovusi klaida visus organizacijos tikslus ar žymiai susiaurintų, ar visai niekais paverstų; o visų darbų rezultatas būtų nulis.

III

Vyrų katalikų organizacijos išskyrimas iš bendro Katalikų Akcijos organizavimo turi priešų. Jie tą sumanymą puola, apsišarvavę priekaištų eile. Panagrinėsime du jų svarbiausius:

1) „Katalikų vyrų organizacija yra neįvykdoma, —sako kalbėtieji priešininkai. — Jaunimą traukia į organizacijas pramogos, moteris — jų gilus tikėjimas, bet subrendusius vyrus į organizaciją galima patraukti tik su politiniais ir ekonominiais tikslais. Su Katalikų Akcijos tikslais jų nepatrauksi".

Kad vyrų katalikų organizaciją kurti, o ypač jai vadovauti, yra sunkus darbas, jau esu kalbėjęs. Tačiau iš to dar negalima daryti išvados, kad šis darbas būtų visai neįmanomas. Kad tai yra dalykas realus, geriausiai parodo pats tokių organizacijų buvimo faktas. Jų yra ne tik kituose kraštuose, bet buvo ir pas mus, Lietuvoje. Kai kuriose parapijose pas mus jos net gerai veikė. Pagaliau, jei iš vienos pusės tokios rūšies darbas sutinka kliūčių, tai iš kitos — randamos ir lengvinančios sąlygos. Juk neginčijamas faktas, kad, subankrutavus

tuščiai materialistinei ideologijai, apviltose sielose kyla kilni į dvasiškąjį gyvenimą tendencija.

Ten, kur esama jaunimo sąjungų, jokių kliūčių, bent ateičiai, vyrų katalikų organizacijoms kurti nebus. Išauklėtas, užgrūdintas ir sudrausmintas tų sąjungų elementas stos visai parengtu ir subrandintu nariu į kalbamąją vyrų organizaciją. Tik reikalinga taip susitvarkyti, kad visi pavasarininkai ir ateitininkai, išstodami iš savų organizacijų, jų statutų nurodytu keliu mechaniškai taptų vyrų katalikų organizacijos nariais. Mes dabar galime bent pagrindus kalbamoms organizacijoms kurti iš tokių parengtų elementų, išėjusių iš bet kurių jaunimo organizacijų. O turint nors mažą, bet gerai parengtą „branduolį", nesunku ją plėsti ir tobulinti, papildant tą žaliąją medžiagą, kuri organizacijos stažo dar nėra išėjusi. Iš anksto apgalvotas, planingas ir atkakliai vedamas darbas — ne šiandien, tai ryt tikslą pasieks. Tik reik daugiau darbo ir pasišventimo.

2) „Vyrų katalikų organizacija, — kalba toliau jos priešininkai, — yra ir nereikalinga, ir net žalinga Katalikų Akcijos atžala. Subrendę katalikai vyrai yra susibūrę į kitas draugijas: pvz. religines brolijas, bankelius, kooperatyvus ir t.t. Jose dirba beveik be išimties tie patys žmonės. Kam tad reikia naujos organizacijos? Jos tik sukliudys anų draugijų gyvenimą".

Pirmiausia, kas taip protauja, nėra supratęs specifinio Katalikų Akcijos tikslo. Jis tad nepriklauso nei grynai religinei, nei grynai ekonominei visuomeninei sričiai. Reikalinga prisiminti šiuos kardinolo Gasparrio žodžius: „Jei auklėjanti sąžines ir kurianti moralines vertybes Katalikų Akcija pradės silpnėti, tai ir katalikų politinis ir visuomeninis veikimas savo tikslo nepasieks " (Laiškas rašytas 1921 m. gegužės mėn. 21 d. U.P. pirmininkui). Katalikų Akcija stovi viršuj visų kitų organizuotų darbų. Ji duoda jėgos kitoms katalikų veikimo šakoms. Be jos nebus sėkmingi kitos rūšies katalikų darbai. Ir jos negali atstoti joks kitas, kad ir gerai organizuotas, katalikų veikimas. Katalikų Akcija yra šaltinis, iš kurio semia savo jėgas ir gyvastingumą visos kitos katalikų veikimo šakos. Dėl to ir šalia tų organizacijų, kurios turi pasistatę grynai materialinius tikslus, privalo būti palaikomos ir vystomos ir tos katalikų organizacijos, kurios siekia ir auklėjimo bei auklėjimosi tikslų. O prie šios rūšies organizacijų priklauso ir vyrų katalikų organizacija.

Tai buvo kalbėta apie Lietuvą. Bet tai liečia ir išeiviją. Principas ir jai privalus. Tik organizacijos forma ir veikimo būdai gali būti įvairūs, pagal kiekvieno krašto sąlygas ir galimybes.

KRISTUS KARALIUS

„Būtų didžiausia XX amžiaus krikščionių klaida, jei jie leistų pasauliui susitvarkyti ir apsijungti be jų dalyvavimo, be Dievo arba priešiškai Dievui, jei apaštališkoj akcijoj eitų mažiausio pasipriešinimo linkme, šabloniškai, įprastomis senomis veiklos formomis ir papročiais, nekreipdami dėmesio į gyvenimo iškeltus naujus klausimus, reikalaujančius naujų veiklos formų, metodų ir priemonių . . .

Ir tai bus mūsų laikų garbė, jei pradėsime gyvendinti pasaulinio masto ir pagal Dievo planą *humanizmą,* kurį kiti sėkmingai prives ligi laimingo galo. Tokiose sąlygose, ir tik tokiose, Bažnyčia vėl suklestės ir netolimoj ateity taps dvasiniu pasaulio centru, kokiu buvo Vakarams viduriniaisiais amžiais . . .

Ta naujoji pasaulio vizija turi sustoti prie dviejų perspektyvų, kurios galų gale susilies į vieną, apimančią visą Bažnyčios paslaptį — *Mistinis Kūnas — Kristus Karalius".*

Kard. E. Suhardas

I. KRISTAUS KARALIAUS ŠVENTĖ

Katalikų pasaulis Kristaus Karaliaus šventę švenčia jau trisdešimt antrus metus. Ją kaip liturginę šventę paskelbė popiežius Pijus XI savo enciklika QUAS PRIMAS 1925 metais gruodžio 11 dieną. Kristaus Karaliaus Šventė Lietuvoj buvo švenčiama labai iškilmingai ne tik bažnyčiose, bet ir už bažnyčių sienų. Vieši susirinkimai, paskaitos buvo pamaldų būtina tąsa. Lietuviai tą šventę pamilo ir gausiai ją lankydavo, nors ji buvo popiežiaus nustatymu švenčiama spalio paskutinį sekmadienį, vadinasi — dažniausiai jau darganotą rudenį.

Kristaus Karaliaus šventė lyg vainikuoja Išganytojo gyvenimo paslaptį, kuri svarstoma ir nagrinėjama per ištisus liturginius metus. Ši šventė yra Kovojančios Bažnyčios šventė. Tuoj po jos eina Triumfuojančios Bažnyčios — Visų Šventųjų diena, o baigiama Kenčiančios Bažnyčios švente — Vėlinių diena.

Nuo pat tos šventės paskelbimo pradžios ji yra kartu ir metinė Katalikiškosios Akcijos šventė. Tą dieną Katalikiškosios Akcijos karių rikės išeina viešumon su Amžių Karaliaus vėliavomis skelbti Jo garbei ir teikti viešajai pagarbai. Tą dieną patikrina, kas yra padaryta pasauliečių apaštalavimo, ir nusistatoma, kas ateinančiais metais reikalinga padaryti. Tai lyg Kristaus Karaliaus kariuomenės manevrai, kurie turi parodyti, kaip yra parengti Jo kariai kovai už Kristaus Karalystę žemėj, ar geri tai kovai laimėti metodai ir priemonės, kokių spragų ir silpnybių atsirado toj kovoj, kaip jas pašalinti ir kaip visą strategiją sumoderninti pagal naujo gyvenimo sąlygų reikalavimus. Tos Kristaus Karaliaus kariuomenės rikiavimo ir tobulinimo tikslas — įstiprinti pasaulio viešajame gyvenime Pasaulių Valdovo sostą ir sudaryti sąlygas Jo valiai žemėj viešpatauti.

Kristaus Karaliaus šventė — katalikiškų paradoksų gražus pavyzdys. Pasaulietinės iškilmės Dievo garbei. Garbinamas Karalius, atiduotas Jo valdinių malonei ir nemalonei. Nematomoji Esybė įvedama į matomus ir apčiuopiamus žmonių reikalus.

Kalbamoji šventė yra *aktuali ir reikalinga.* Jos aktualumą ir reikalingumą įrodo jos sukeliamos reakcijos žmonėse. Įvairūs puolimai, Įžeidimai ir pajuokos pirštu prikišamai rodo, jog priešams labai rūpi, kad Jis, kaip gyva, reali, istorinė Būtybė, kaip įstatymų leidėjas, reformatorius ir revoliucionierius, nebūtų vesdinamas į gyvenamųjų laikų viešąjį gyvenimą. Komunistai ir kiti krikščionybės priešai galų gale sutinka Kristui palikti vietą Bažnyčioje, bet pačią Bažnyčią su joje uždarytu Kristumi guja iš gyvenimo, nesiskaitydami su priemonėmis tam tikslui pasiekti.

Nūdieniai katalikai ne tik jaučia, bet ir žino, kad medžiagos su dvasia dvikovos metu, kai viešieji reikalai spaudžia, pančioja ir marina sielą, būtinai yra reikalingos masinės viešos visuomeninės tikėjimo manifestacijos. Šiuo klausimu neretai patys katalikai, pasidavę priešų propagandai, daro stambią, labai žalingą ir nedovanotiną klaidą, nesąmoningai traukdami tikėjimo reikalus iš viešojo gyvenimo į bažnyčias, kad jis priešams nekliudytų. Dievo ir krikščioniškos kultūros klausimais su Dievo priešais sutarimo niekad nebuvo ir nebus. Tai amžių patikrinta tiesa. Ne be pagrindo ir popiežius Pijus XII savo 1956 m. kalėdinėj kalboj stato tokį klausimą: „Tad kam tartis, jei nėra bendros kalbos, kam posėdžiauti, jei skiriasi keliai, jei viena pusė užsispyrusiai atmeta ir paneigia visas bendrąsias absoliutines vertybes, tuo būdu darydami negalimą bet kokią „koegzistenciją"? Jau dėl paties krikščionio vardo reikia susilaikyti nuo dalyvavimo

tokiose taktikose, nes, kaip moko Apaštalas, neverta sėsti prie Dievo stalo, norint kalbėti su Dievo priešu.” Priklausančią Kristui viešajame gyvenime vietą galima laimėti tik gerai organizuota ir nuolatine kova bei budėjimu.

Kristaus Karaliaus šventė katalikams turi būti tvirto pasiryžimo krikščionybei įgyvendinti visuomeniniame, politiniame ir ekonominiame gyvenime pareiškimas, parodymas nekatalikams pavyzdžio, o priešams — katalikų nekeliančio jokio abejojimo ryžto kovoti už Kristaus Karaliaus teises į viešąjį gyvenimą. Apaštalų Sostas ne be pagrindo pabrėžia pasauliečių viešų tikybinių manifestacijų reikalingumą.

Kristaus Karaliaus šventė nauja, bet tradicija sena. Bažnyčia vis atskleidžia tos pačios tiesos naujus lapus, įrodydama tuo savo gyvastingumą, beribę išmintį ir gyvenamo laikotarpio reikalų tikslų supratimą.

Ši naujoji šventė, vainikuodama Kristaus galvą karališku vainiku, sieja dabartinį gyvenimą su mokslu apie Kristaus Mistinį Kūną, duoda apčiuopiamos orientacijos pasauliečių apaštalavimo — Katalikiškos Akcijos veiklai, yra kietų kovų ir rungtynių meto skelbianti pavojų sirena ir savų pajėgų mobilizacijos skelbimas.

Pijaus XI enciklika *Quas Primas,* paskelbdama pasauliui naują šventę, pastatė prieš vykstančias žmonijoje „materialines, intelektualines ir moralines katastrofas” augantį ir stiprėjantį pasirengimą „sugrįžti tiems, kurie patys save išvijo” iš kovų lauko. Enciklika, nagrinėdama teisę į Karaliaus-Valdovo titulą ir gvildendama jo, kaip įstatymų leidėjo, teisėjo ir valdžios vykdytojo, charakterį šio pasaulio reikaluose, įsako šventės dieną atnaujinti žmonijos pasiaukojimo Švč. Jėzaus Širdžiai aktą ir nurodo Jo valdžiai pasidavimo palaimintas pasekmes. Kristaus Karaliaus šventė yra sėkmingas propagavimas „vaisto nuo ligos, kuri naikina visuomenes”, nuo supasaulėjimo, nuo abejingumo Dievo reikalams ir supagonėjimo”. Ne tik privatūs žmonės, bet ir valdovai-karaliai ir visos valdžios įpareigojami teikti Kristui viešą pagarbą ir klusnumą bei atlikti Jo dedamas pareigas. Kalbamoji enciklika meta pirštinę visokios rūšies diktatūroms ir totalizmams: „Kristaus įsteigtoji Bažnyčia, kaip tobulas visuomeninis organizmas, turi įgimtą ir neliečiamą teisę į tobulą laisvę ir nepriklausomybę nuo valstybės valdžios”. Gindama žmogaus vertybę, skelbia viešpatavimą Karaliaus, kuris garantuoja „tikros laisvės, tobulos tvarkos ir darnos-harmonijos palaimos . . .„ meilės ir

molanumo” valdžią, kurios tikslas įvesti ir apsaugoti „visuomenės gėrį ir kartu valdomojo žmogaus vertybę” . . . Enciklika smerkia katalikų „nedrąsą ir apsileidimą”, pasiremdama šiais šv. Povilo žodžiais: „Jūs esate brangiai nupirkti; nedarykite iš savęs žmonių vergų”. (I Kor. 7,23).

Kristaus Karaliaus šventės aktualumas glūdi tame, kad ji padeda suprasti ryšį tarp tikėjimo nuostatų laikymosi privačiame ir viešajame gyvenime ir gyvenamosios tragiškosios politinės, visuomeninės ir ekonominės tikrovės.

Šventė privalo išryškinti veiklią poziciją katalikų, kaip žmonių universalių, pilnutinių ir įsisąmoninusių pareigas Dievo ir žmonių atžvilgiu organiniuose telkiniuose: šeimoj, valsčiuje, profesijoj, tautoj, valstybėj ir antvalstybinėj žmonijos bendruomenėj.

Kristaus Karaliaus šventė duoda gerą progą Jo akivaizdoj ir kartu su Juo apsvarstyti visus savo reikalus, skundus, džiaugsmus ir nuliūdimus, sumanymus ir viltis, visus mūsų didžiausius ir kasdieninius tautos reikalus. Kristui visa tai rūpi.

Rūpi Jam taip pat, ir net labiausiai, kiekvieno žmogaus-valdinio, galingo ir silpnučio, santykis su jo teisėmis. Kristaus Karaliaus šventėse daugiau negu bet kuriose kitose nėra vietos nei apgaudinėjimui, nei apsigaudinėjimui. Ji negali būti oportunizmo manifestacija. Net geriausi žemiški tikslai neduoda utilitarinio santykio su religija. Visuose mūsų svarbiausiuose privačiuose ir visuomeniniuose reikaluose privalome turėti prieš akis paskutinjį žmogaus tikslą.

Dėl to Kristaus Karaliaus šventė yra sunki ir atsakinga manifestacija. Joje negarbiname mirusiojo Kristaus, bet garbiname Dievą — Žmogų gyvą, visuresantį, visažinantį, Kuris žino kiekvieno dalyvio mintis ir jas keliančius akstinus ir priežastis. Pats klausia ir pats atsako. Ko esame atėję? Kas su kuo atėjo ir kam atėjo? Su kuo išeis ir ką išsineš? Jei Kristus atsisėstų mūsų tarpe visoje savo ne tik meilės, bet ir visažinojimo, ir visagalėjimo didybėje, kristumėm kniūbsti prieš Jį sostinių salonuose ir parapijų susirinkimų salėse, kaip anais laikais buvo sukritę apaštalai ant Taboro kalno. O tuo tarpu Kristus Karalius yra su mumis nuolatos, per visą mūsų gyvenimą ir ligi mūsų paskutinės gyvenimo valandos. Mūsų atsakomybę išryškina žinojimas, kad nuo mūsų laisva valia apdovanotų būtybių priklauso duoti Jam žemėje valdžią ar ne.

Su *mumis yra Karalius belaisvis,* Kurio visagalybę galime nuginkluoti ir sunaikinti; išmintingiausias įstatymų leidėjas, Kurio įstatymus galime laužyti; teisingiausias Teisėjas, Kurio sprendimų

galime nepripažinti; geriausias Tėvas ir Brolis, Kurio meilę galime atmesti ir paniekinti . . . savo pražūčiai.

Jis mūsų tarpe yra ir mūsų laukia. Ar mes einame pas Jį?

Meksikos katalikai, savo bedieviškų valdovų žudomi, mirė šaukdami: „Lai gyvuoja Kristus Karalius!" Jie, kovodami už Kristaus viešpatavimą žemėje, atidavė savo kraują ir gyvybę. Ką mes, lietuviai, už tai duodame ir ką duosime?

II. KRISTUS KARALIUS IR KATALIKIŠKOJI AKCIJA

Žvilgsnis atgal

Nereikia būti istorikui, pakanka tik pasekti Katalikiškajai Akcijai skirtą spaudą, kad lengvai įsitikintumėm, kiek ji visame pasaulyje yra pasiekusi ir gera padariusi, neišskiriant ir mūsų tėvynės Lietuvos. Kat. Akcija ne tik išugdė ir suformavo vadovaujantį katalikiškąjį elitą, bet ir eilinius katalikus padarė sąmoningus pasauliečių apaštalavimo veikėjus. Jų darbas ir įtaka įnešė naujos šviesos į katalikų mąstyseną ir pažiūrą į katalikybės reikšmę visuomeniniame gyvenime. Iš to fakto lengvai ryškėja ir Pijaus XI pasiryžimas įstatyti pasauliečių apaštalavimą į oficialius Bažnyčios apaštališkos misijos, atremtos į bažnytinę hierarchiją, rėmus reikšmė ir nauda.

Tarp jos pasiektų rezultatų ypačiai atžymėtina tai, kad jos dėka katalikai geriau ir giliau suprato Bažnyčios esmę ir įvertino jos visuomeninės struktūros reikšmę didžiosios krizės ir pavojingos lūžtvės, kurias šiandien pasaulis gyvena, metu. Paskutinių maždaug dviejų dešimčių metų laikotarpiu mokslas apie Bažnyčią žmonių sąmonėj pasidarė nepalyginti suprantamesnis ir aiškesnis. Kartu su tuo katalikų pasauliui pasidarė suprantamesnė pareiga aktingai dalyvauti žmonių atpirkimo ir išganymo darbe, nes tai — ne vienų kunigų darbas. Pasauliečiai, kaip Mistinio Kristaus Kūno — Bažnyčios nariai, kartu su kunigais yra atsakingi Dievui ir savo tėvynei už Bažnyčios ir katalikų tikėjimo likimą.

Šiandien

Šiandien pasaulio padėtis yra nepalyginti pavojingesnė ir daugiau susikomplikavusi ir surizgusi, negu buvo tuo metu, kai Pijus XI skelbė savo encikliką apie Kristų Karalių, įspėdamas pasaulį apie tuos pavojus, kuriuos rengia žmonijai Dievo išstūmimas iš viešojo gyvenimo.

Jau įžengėme į antrą dešimtmetį po didžiausio Pasaulinio karo, bet pasaulis dar nesusilaukė nei taikos, nei tvarkos. Žmonija gyvena skausmingą ir pavojingą laikotarpį. Nieks nežino, ką jai atneš rytojus. Visi junta, kad kažkas pasibaigė ir kažkas nauja prasideda — ne tik ten, kur šėlo karo baisenybės, bet ir ten, kur nebuvo girdimas patrankų staugimas nei bombų sprogimas. Šiandien dar nieks nesugeba pasakyti, kokio veido bus besiartinantieji laikai. Karas lyg samčiu išmaišė ir šeimas, ir tautas ir išblaškė po visą platųjį pasaulį. Mokslo ir technikos dėka erdvės ir toliai beveik išnyko ir nebevaidina jokio vaidmens tarpusavio tautų santykiuose. Ta aplinkybė palengvino žmonių ir tautų tarpusavį susisiekimą ir susipratimą bei pagyvino kultūrinį ir tikybinį bendravimą. Atrodytų, kad tokiose sąlygose turėtų pagerėti ir tarptautiniai santykiai. Tiems santykiams pagerėti turėtų padėti ir susidarę valstybių susiblokavimai. Bet gyvenamoji tikrovė mums ką kita rodo: senieji valstybių nesusipratimai ir konfliktai savo aštrumo ne tik neprarado, bet, atvirkščiai, dar daugiau paaštrėjo, pavojai ir baimė neišnyko ir dar vis žmoniją kamuoja, ištisos tautos ir valstybės krauju prakaituoja raudonosios tiranijos vergijoj, o tvarka ir taika, apie ką gal niekados tiek nebuvo kalbėta, dar žmogaus vilčių nepasiekiamos.

Vis dėlto šiame sąmyšio ir chaoso vaizde pradeda rodytis tos nežinomos ateities neaiškūs šešėliai, kurioje tikrai didelį vaidmenį vaidins tikslieji mokslai, atominė jėga ir mechanizacija ir kurioje daugelis techninių organizacijos sričių žmonijai bus bendrų. Tai yra besiartinančios epochos dar gerokai neaiškūs kontūrai, apybraižos, kurioje prof. Medi neseniai įvykusiame Popiežinėj Mokslų Akademijoj žinomų atomologų suvažiavime pareiškimu — iškils nauja civilizacija, o lūžis bus didesnis už tą lūžį, kuris įvyko susitikus viduriniesiems amžiams su naujaisiais.

Į tą nujaučiamą dar neaiškią ateitį ramiai žiūrėti negalima. Ji sukelia visą eilę svarbių klausimų: kokia bus ta naujoji civilizacija? Kas jai nustatys vidinę tvarką? Kokia bus jos dvasia ir kaip joje bus vertinamas žmogus? Ar tas jo vertinimas bus suderintas su nustatytuoju Dievo planu? ir t.t.

Mes, katalikai, giliai tikime ir žinome, kad be Dievo, be Kristaus meilės ir tiesos viešpatavimo visame gyvenime, be Jo malonės pagalbos pasaulyje nebus nei taikos, nei tvarkos. Mes taip pat gerai žinome, kad be Kristaus Bažnyčios pasaulis nenusistovės ir nesusitvarkys. Kodėl?

Atsakymą rasime pačioje Bažnyčios esmėje.

Kas yra Bažnyčia

Bažnyčia žemėje priklauso prie Dievo plano. Pagal tą planą ji privalo teikti žmonėms per Dievo Sūnų dieviškąjį gyvenimą. Dievo Sūnus tapo žmogumi, kad mus savo Kryžiumi atpirktų ir pelnytų mums reikiamų malonių. Tačiau Dievas nori, kad tas malones gautumėm ne betarpiškai iš Dievo, bet tarpiškai per matomąją Bažnyčią — dieviškai žmogišką bendruomenę, kurioje galime jungtis ir visuomeniškai su ja bendrauti ir tik ten tuo būdu Kristaus pelnytomis malonėmis naudotis. Bažnyčia tarp žmonių yra visada gyvas ir veikiąs Išganytojas, Mistinis Kristaus Kūnas.

Kaip Kristus, taip ir jo Bažnyčia turi dvi prigimtis ir kartu du uždavinius: dieviškąjį ir žmogiškąjį. Dieviškasis yra šventasis tikslas — išganyti žmones ir suteikti tam tikslui pasiekti reikalingas priemones. Žmogiškasis yra matomoji, veikiančioji žmonių tarpe ir hierarchiškai sutvarkyta bendruomenė. Bažnyčia yra gyvas organizmas, kaip toks jis turi ir augimo galią. To organizmo gyvosios dalys ar sąnariai esame mes — žmonės.

Istorijos būvyje Bažnyčia savo dvasia apimdavo ir persunkdavo įvairias civilizacijas, bet nė su viena jų nesusirišdavo; gaivino visokias žmonių sukurtas civilizacijas, bet nė su viena jų nesusitapatino, nesusiliejo. Bažnyčia prisitaiko prie laiko ir erdvės, bet juose nesusismulkina ir nepaskęsta, nes visuomet turi prieš akis savo esminį tikslą — atiduoti visą atpirktąją žmoniją Kristui Išganytojui. Ir čia būtent mokslas apie Bažnyčią, kaip Mistinį Kristaus Kūną, jungiasi su Kristaus Karaliaus triumfo vizija, Kuriam Bažnyčia įduos visą atpirktąją žmoniją.

Bažnyčia, tvirtai laikydamasi to savo svarbiausiojo tikslo, pasilieka visada ištikima Dievui ir ištikima žmonėms. Savo minėtam tikslui pasiekti Bažnyčia reikalinga žmonių, reikalinga tikinčiųjų, kurie turi laimėti pasaulį Dievui ir kurie lyg papildo Išganymo aktą. Bažnyčia reikalinga žmonių, pasaulio, bet pasaulis nepalyginti daugiau reikalingas Bažnyčios, nes be jos jis nustotų savo buvimo pagrindo.

Ko žmonės laukia iš Bažnyčios?

Tokiais lūžtvės laikotarpiais, kokius mes šiandien gyvename, žmonės viltingai žiūri į Bažnyčią ir ištroškę laukia iš jos pirmoj eilėj aiškios minties, mokslo, grynai katalikiškos doktrinos ir nurodymo darbo dirvos ir sėkmingo darbo būdų ir priemonių.

Tas laukimas yra visuotinis. To dažnai net laukia žmonės, stovį už Bažnyčios ribų, kartais net labai toli nuo jos. Klysta, kurie mano, kad krikščioniškąją tiesą reikia nešti žmonėms atsargiai, lyg vogčiomis ant tokio padėklo, kuriame jis tikisi susirasti, kas jam miela, malonu ir jauku, kas kutentų jo savimylą ir jo nekrikščioniškus įsitikinimus tenkintų. Bet yra visai priešingai: niekad žmonės nebuvo taip pasiilgę amžinųjų tiesų, kaip šiandien, ir dėl to tokią kapitalinę reikšmę turi šiandien katalikiškos minties apaštalavimas, tai yra — skelbimas tiesos apie Dievą, apie žmogaus paskirtį su visomis tų tiesų praktiškomis išvadomis. Katalikiškos minties apaštalavimas yra katalikiškojo elito šventoji pareiga.

Žmonės trokšta žinoti, kam gi jie iš tikrųjų gyvena ir ko privalo siekti. Daug rašoma ir kalbama, kad mums trūksta didžios ir patrauklios vizijos, kuri sugebėtų nušviesti savo spinduliais asmenų ir kartų viso gyvenimo pastangas, darbus ir vargus. Jos nėra, ir nenuostabu, nes žmogus pasitraukė nuo savo tikslo, užmiršo Dievą ir vengia Bažnyčios. O tokia svajojamoji ir trokštamoji vizija yra amžinai jaunos Bažnyčios vizija, kuri visas tautas kartu su jų amžių laimėjimais turi įduoti Kristui Karaliui, triumfuojančiam pasaulio Išganytojui. Ir tokia yra kasdieninio Katalikiškosios Akcijos šūkio: Omnia instaurare in Christo — Visa atnaujinti Kristuje, t.y. visas gyvenimo ir kultūros sritis persunkti Kristaus dvasia, prasmė ir turinys.

Darbas milžiniškas. Kuo būdu jis atlikti? Kuriais keliais tas tikslas pasiekti? Pirmoj eilėj — perjungus į kitas vėžes žmogaus mąstyseną, pertvarkius jo vidaus gyvenimą ir sustiprinus jo įtaką kuriamajai žmonių civilizacijai.

Katalikiškoji mintis

Katalikiškoji mintis stipriai remiasi Kristaus mokslo pagrindais. Kadangi ji yra katalikiška, tai yra ir visuotinė, universalinė. Ji neatmeta jokios tikrai žmogiškos vertybės ir nieko, kas yra gera ir gražu. Ji telkia į savo lobyną visus žmonijos civilizacijos laimėjimus, visus kultūrinius pasiekimus ir visa tai, kas gali patarnauti esminiams žmogaus tikslams siekti. Katalikiškoji mintis mums nurodo, kad kiekvienas mūsų darbas ir kiekviena pastanga, jei tik jie yra kreipiami į Dievo valios vykdymą ir į mūsų paskirtis joje, yra kūrybingas bendradarbiavimas su pačiu Dievu ir su Bažnyčia.

Dėl to katalikiškoji mintis šiandien turi kovoti su visomis pastangomis padaryti žmogų mašinos rateliu ar gyvuliu bandoje, turi

kovoti ir griauti tapusį šiandien daugeliui vyriausiuoju tikslu bet kuriuo būdu pelnomo turto ir gyvenimo naudojimo troškimą, kiekvieną jėgos ir smurto kultą ir lygiagrečiai žmogaus pasyvumą blogio ir neapykantos akivaizdoje.

Katalikiškoji mintis mus moko, kad pasaulis turi savo prasmę ir kryptį ir nėra atiduotas aklos materialistinės dialektikos malonei ar nemalonei. Jis turi savo paskirtį Kristuje, kuris nieko nepaliko už atpirkimo ribos ir visus nuplovė savo krauju. Pasaulis tai vienas didysis Dievo meilės simbolis. Tad žmogus neturi teisės bėgti nuo pasaulio, bet jo pareiga į pasaulį eiti, spausti jame savo dvasingumo antspaudą nuolat jį atnaujinant Kristuje, jį laimėti ir įduoti Kristui Karaliui.

Juk tai stipriausias žmogui maistas ir paguoda. Nieko labiau stiprinančio nesurasime. Be to, ta vizija yra realaus krikščioniškojo optimizmo neišsemiamas šaltinis.

Tačiau katalikiškoji mintis visada pirmoj eilėj pabrėžia ir akcentuoja žmogaus asmenį ir jo asmens tikslą, o ne visuomenę. Visuomenė turi tik tarnauti visų gerovei ir kiekvienam asmeniui paskirai. Katalikiškoji mintis nuolatos mums primena, kad be darbo ir aukų, be kryžiaus, be kliūčių ir priešingumų, be kovų su tais priešingumais ir savo žmogiškąja silpnybe šiame gyvenime nieko pasiekti ir laimėti negalima.

Katalikų veikla

Iš katalikiškos minties realizmo ir skelbiamos tvarkos plaukia pasauliečių Katalikiškosios Akcijos ar veiklos pareiga. Katalikiškoji Akcija ne laisvojo noro, ne pasirinkimo, bet pareigos reikalas. Katalikai *ne gali, bet privalo* eiti į visas gyvenimo sritis ir jas kelti prie Dievo, privalo dalyvauti visuomeniniame darbe. Mūsų pareiga ir didelė pareiga aktyviai dalyvauti krikščioniškosios civilizacijos kūrimo darbe, nes Bažnyčios pasiuntinybė vainikuoja kultūrinę misiją, kurią Dievas pavedė žmogui dar tuo metu, kai jį kūrė ir pavedė jam valdyti pasaulį.

Įvykęs 1951 metais pasaulinis pasauliečių apaštalavimo kongresas Romoje, kuriame dalyvavo 74 tautų ir 38 tarptautinių organizacijų atstovai, savo rezoliucijose konstatavo nagrinėjamu klausimu, kad „Ištikimi savo pašaukimui, Bažnyčios tikintieji bendradarbiauja su hierarchija sielų išganymo darbe ir toje talkoje siekia sudaryti žemiškajame pasaulyje tokias sąlygas, jog Bažnyčia lengviau galėtų atlikti savo žmonių išganymo misiją. Tuo būdu katalikai pasauliečiai

realizuoja Dievo norą visa atnaujinti Kristuje . . . Kiekvienas katalikas žino ir pripažįsta kaip tiesą, kad katalikui maža vykdyti tik savo asmenines tikybines pareigas nustatytose aplinkybėse, bet jam privalu aktyviai dalyvauti visame plačiame gyvenime, visame Bažnyčios darbo plote, kiekvieną valandą ir kiekviename veiksme . . . Hierarchijos vadovaujamas pasauliečių apaštalavimas yra katalikybei visuomeninių uždavinių reikalavimo išvada . . . Tas apaštalavimas turi reikštis pirmiausia žmonių vedimu, nepažeidžiant jų laisvės, į Kristaus tiesos ir meilės kelią. Savaime suparantama, kad į to apaštalavimo programą įeina Evangelijos dvasios įvesdinimas į visas šio gyvenimo tvarkomąsias įstaigas, šiame darbe pasauliečių vaidmuo yra nepamainomas.

Mūsų laikų gyvenamosios sąlygos to apaštalavimo reikalingos daugiau, negu bet kada pirmiau. Žmonių skaičiaus pasaulyje padidėjimas ir didesnis susiartinimas, mokslo, technikos ir kultūros padaryta pažanga, vis gausingesnės įvairiatikslės įstaigos ir vis daugiau komplikuojamos, materializmas, pagaliau ir įvairios klaidingos ideologijos, kurios siekia naikinančio asmens ir šeimos toltalitarizmo — štai tie veiksniai, kurie reikalaute reikalauja pasauliečių apaštalų veiklaus pasireiškimo visose viešojo gyvenimo srityse.

Kas gi toj Katalkiškojoj Akcijoj ar pasauliečių apaštalavime turi dalyvauti? Mokytas ar mažamokslis? Vyras ar moteris? Turtingas ar pavargėlis? — Visi be mokslo, visuomeninės padėties ir lyčių skirtumo. Kiekvienas gali rasti ten sau vietą, ir kiekvienas gali būti naudingas šiam dieviškajam planui gyvendinti. Kiekvienas katalikas pasaulietis atitinkamai savo mokslui, profesijai ir sugebėjimams gali rasti savo darbui dirvą ir būti naudingu Bažnyčios talkininku. Bet šiame darbe individualaus arba paskiro asmens veikimo maža. Bažnyčios priešai ar jai abejingi veikia organizuotai. Tad ir katalikai turi statyti organizaciją prieš organizaciją. Ir todėl mūsų laikų popiežiai reikalauja to apaštalavimo sutelktinio, gerai organizuoto, mokamai, išmintingai ir taktingai vadovaujamo, išrikiuoto į acies bene ordinata, į kovojančios Bažnyčios karių eiles, žygiuojančias į kovą už Kristaus Karaliaus viešpatavimą žemėje. Šiandien pasaulietis katalikas yra nuolatinėj Dievo tarnyboj, kaip kunigas. Jis yra Katalikiškoj Akcijoj ne tik kunigo nuolatinis rėmėjas ir pagalbininkas, bet jo pavaduotojas planingame katalikų visuomeniniame darbe.

Atsakomybė

1955 m. rugsėjo 7 d. popiežius Pijus XII, kalbėdamas Romoje įvykusio istorikų kongreso dalyviams, pasakė: „Dievas yra tikras istorijos viešpats” ir pažymėjo* kad „Bažnyčia tautinę kultūrą iškelia ligi malonės būklės ir tuo visoms kultūroms įspaudžia ypatingą žymę, suteikdama joms antgamtinį tikslą”. Mūsų lietuviškoji kultūra tą žymę turi jau ištisus šimtmečius. Šiuo metu užgriuvusios mūsų tautą skaudžios nelaimės vieną jos dalį išblaškė po visą pasaulį, o kitą — supančiojo geležiniais vergijos pančiais. Tačiau, nepaisant to, ir Sibiro, ir laisvojo pasaulio tremtiniai, ir pasilikę Lietuvoj sudaro vieną katalikišką tautą. Ji turi atlikti Dievo Bažnyčioje savo vaidmenį, nes turi pareigą savo žemiškojo gyvenimo laimėjimus turtinti krikščioniš-komis vertybėmis. Pasilikę raudonojoj vergovėj tos pareigos atlikti negali. Tad juos pavaduoti mūsų — laisvojo pasaulio tremtinių — pareiga. Mes, atsidūrę laisvuose kraštuose, ir už pavergtus tautiečius turime plėsti, stiprinti ir gilinti savo religinį ir moralinį gyvenimą. Mūsų šioj srity pasiekti laimėjimai labai pravers išlaisvintai Lietuvai. Todėl mūsų sustiprinta ir suintensyvinta ten uždrausta katalikiškai visuomeninė veikla dėl minėtų aplinkybių įgauna ypatingą reikšmę ir svarbą.

Mums reikia gerai suprasti ir giliai įsisąmoninti, kad mes, katalikai, esame labai dideliu laipsniu atsakingi už gėrio trūkumą pasaulyje ir kad ne be mūsų kaltės tiek nelaimių užtraukė žmonijai blogos valios žmonės. Iš visa to mums reikia padaryti reikiamas išvadas ir sprendimus: jei mums lemta gyventi tremtyje svetimų tautų tarpe, tai turime skleisti tą dieviškąją tiesą, kuria mes patys gyvename, ir savintis iš jų tai, kas yra tikra ir gera, bet ko mums trūksta.

Mums reikalinga dirbti Dievo reikalams ir krauti į Dievo svirnus lietuviškosios katalikybės laimėjimus. Jie yra nemaži, bet toli gražu nepakankami. Spragų ir nepritraukimų turime nemaža. Mūsų kartai tenka didelė pareiga įjungti savo nuoširdų ir nenuilstamą darbą į kartų pastangas ir atiduoti triumfuojančiam Kristui Karaliui savo brangią krauju prakaituojančią Lietuvėlę.

LILLE'IO VYSKUPIJA

Prancūzų respublika yra padalyta į 16 bažnytinių provincijų, kuriose yra 87 vyskupijos ir arkivyskupijos, į tą skaičių neįeina Prancūzijos kolonijos ir protektorate esantieji kraštai. Strasburgo ir Metzo vyskupijos, esančios Alzaso ir Lotaringijos žemėse, priklauso tiesiog Šventajam Sostui. Prancūzų vyskupijos, bendrai paėmus, nėra didelės. Daugiausia bus turinčių nuo 200.000 ligi 400.000 galvų. Bet yra ir tokių, kuriose gyventojų skaičius nesiekia ir 100.000 gyventojų, pvz. Saint Jean-de-Maurienne. Savojoj vyskupija turi 46.019 gyv.; Terentaise vyskupija, taip pat Savojoj — 51.355 gyv.; Gapo vyskupija Aukštosiose Alpėse — 87.963 gyv.; Digne vyskupija Žemosiose Alpėse — 88.347 gyv. Bet yra ir milijoninių vyskupijų. Pirmą vietą gausingumo atžvilgiu užima Paryžiaus arkivyskupija. Ji turi 1.663.131 galvą; paskui Arraso vyskupija su 1.171.912 galvų, kurios vyskupu yra vienas šviesiausių Prancūzijos vyskupų, žinomas rašytojas, publicistas, visuomenės veikėjas J. E. Julien. Strasburgo vyskupijoj yra 1.161.639 gyv.; Versailles — 1.137.524 ir pagaliau Lille'io —1.103.224 gyventojai.

Lille'io (aš ją sulietuvinęs vadinsiu Lilio) vyskupija pati šiauriausioji. Ji vienu savo kampu, būtent, miestu Dunkerque'u, remiasi į Pas-de-Calais sąsmauką, tęsiasi Belgijos pasieniu, apimdama Prancūzijos Flamandų žemės žymią dalį su jos sostine Liliu.

Didžiulės prancūzų vyskupijos yra didelės tik gyventojų skaičium, bet ne plotu. Taip pvz. Paryžiaus 4 milijonų arkivyskupija apima tik Paryžiaus miestą. Lilio vyskupas į savo vyskupijos kraštą greičiau atvažiuos negu pvz. mūsų Prienų klebonas į savo parapijos galą. Per dvi valandas maksimum pervažiuosi automobiliu išilgai visą vyskupiją. Gal kiek mažiau tektų važiuoti skersai ją. Ir nieko nuostabaus. Prancūzija bendrai tirštai apgyventa; o gausingi ir dideli jos miestai ją dar labiau sutirština. Vienas Lilis su Roubaix ir Tourcoing, kurie šiandien kuo ne į vieną miestą susiliejo, turi apie 450.000 gyv., t.y. kuo ne pusę vyskupijos gyventojų; o šalia jų yra dar visa eilė kitų miestų, turinčių nuo 70.000 ligi 10.000 gyv. Šitos tad sąlygos padaro tai, kad didelė vyskupija pasidaro maža ir patogi administruoti.

Lilio vyskupija yra jauniausia Prancūzijos vyskupija. Ji eina vos 17 savo amžiaus metus. Pirmiau ji priklausė prie Arraso vyskupijos ir Cambrai arkivyskupijos. Šventasis Tėvas 1913 m. vasario mėn. 5 d. savo dekretu įsteigė Lilio Generalinį Vikariatą, prie kurio priskyrė Dunkerque'o, Lilio ir Hazebruocho apskritis. Generalinio Vikariato valdytoju su Generalinio Vikaro titulu, turinčiu vyskupo sakrą, paskyrė kun. A. Charostą, dabartinį Rennes arkivyskupą kardinolą. Mirus Cambrai arkivyskupui Delamaire, Lilio Generalinis Vikariatas 1913 m. spalio mėn. 25 d. paverčiamas vyskupija. Tų pačių metų lapkričio mėn. 21 d. jos vyskupu paskiriamas minėtas jos buvęs generalvikaras vysk. Charostas. Jis nuo 1920 m. birželio mėn. 18 d. iškeliamas į Rennes, o į jo vietą atkeliamas Limoges vyskupijos vyskupas Quilliet, kuris 1928 m. vasario mėn. 21 d. atsistatydino ir apsigyveno toj pačioj vyskupijoj pas savo brolį kleboną. Tais pačiais metais lapkričio 26 d. vysk. Quilliet apleidžia šį pasaulį. Vyskupiją kurį laiką valdo pavyskupis Jurgis Jansonas. Bet tais pačiais metais spalio mėn. 6 d. Tourcoingo šv. Kristopo parapijos klebonas Achilas Lienartas paskiriamas nauju vyskupu. Vysk. Lienartas, 45 metų vyras,
— sveikas, energingas, pasišventęs, drąsus, žinomas visuomenininkas organizatorius, didžiojo karo savanoris — karo kapelionas.

Pijus XI skiria Prancūzijoj vyskupais jaunus ir pasižymėjusius visuomenės darbe kunigus. Be vyskupo Lienarto, Lourdo vyskupu skiriamas taip pat jaunas 45 metų vyras, buvęs advokatas, žymus visuomenininkas, Paryžiaus katalikų jaunimo vadas, Paryžiaus arkivyskupijos kurijos generalvikaras ar kitu titulu darbininkas. Į mirusio Prancūzijos arkivyskupo kardinolo vietą skiriamas Skulpicionų generolas kun. Verdier, bene 54 metų amžiaus, bet sveikas, energingas, darbštus, žymus visuomenininkas ir publicistas. Šventasis Tėvas skiria į minėtas vietas vyskupais paprastus kunigus — visuomenininkus tuo metu, kai Lilis turi savo pavyskupiją, o Paryžius net 2. Katalikų Akcijos popiežius kitokios politikos vyskupų skyrime ir negali turėti. Kun. Lienarto paskyrimą Lilio vyskupu labai džiaugsmingai sutiko visa vyskupija. Jį visi žinojo dar kaip kleboną, visi matė jo darbus, jais džiaugėsi ir gėrėjosi. Jis buvo visiems lygus tėvas ir visiems stengėsi gera daryti: buržuazijai, ūkininkijai ir darbininkijai. Lilio vyskupija — stambios pramonės kraštas: turi daug įvairių fabrikų, kasyklų; dėl to ir darbininkų luomas čia gausingas. Klebonas Lienartas darbininkams ypač daug savo geros širdies rodė. Reikalui atsiradus, jis siekė net kitų parapijų darbininkus. Kilo garsus Halnino darbininkų streikas. Jis tęsėsi ilgai. Kova tarp darbininkų ir

darbdavių buvo atkakli. Darbininkai vargo labai daug, kaip retai kada žmonės vargsta. Kun. Lienartas pasiskubino jiems į pagalbą. Tapęs gi vyskupu, tų darbininkų palaikymo reikalu išleido ganytojinį laišką į tikinčiuosius. Vyskupo Lienarto ingresas dėl to atrodė kaip valstybės, tautos, ne tik Bažnyčios šventė. Prancūzijoj juridiškai neegzistuoja nei vyskupijos, nei parapijos, vadinasi, nei vyskupai, nei kunigai, tačiau ingrese ir vyskupo priėmimo pietuose dalyvauja Šiaurės Departamento prefektas, Lilio apygardos kariuomenės vadas, eilė kitų žymesnių valdininkų ir jų atstovų; daug kariškių, ypač iš tos dalies, kur tarnavo karo metu vyskupas Lienartas. Į iškilmes atsiuntė savo atstovus ir tos dalies kareiviai, atvyko taip pat žydų ir protestantų buvę kapelionai. Kapelionas Lienartas sunkiais karo laikais savo daly visiems buvo tėvas, visiems gera darė, visus gelbėjo, visų dvasią palaikydavo. Jį visi mylėjo ir visi gerbė. Progai atsitikus, dabar visi, be tikėjimo skirtumo, jam pagarbą pareiškė.

Lilio vyskupijos katalikai nesnaudė, nors iš vyskupų pusės paramos neturėjo, nes vysk. Quilliet buvo ligūstas, o vyskupijos valdytojas pavyskupis Janosnas visuomenės darbu mažai domėjosi. Bet atvykus vysk. Lienartui, katalikų gyvenimas tuoj naują gyvybės srovę pajuto: jis paspaudė iš karto, kas reikėjo spausti; paglostė, kas buvo glostytinas. Visos vyskupijos gyvenimas jam buvo žinomas, studijuoti nebuvo reikalo. Lilio vyskupija ligi jo atvykimo neturėjo dar nei savo katedros, nei savo didžiajai seminarijai rūmų. Jis atvykęs netrukus ėmėsi ir to darbo. Tikinčiuosius paraginus, pradėjo gausingai tiems statiniams plaukti aukos. Reik manyt, kad netrukus Lilis susilauks ir katedros, ir seminarijos.

Lilio vyskupija — flamandų žemė. Lilis — Prancūzijos flamandų sostinė. Gražus ir turtingas kraštas. Lygūs, derlingi kanalais išraižyti laukai, tirštai nusėti ūkiai. Ūkiai nedideli, 10-20 ha, bet kultūringi ir pasiturį. Pasisuk juose darbymečiu, pamatysi visokios rūšies naujausias mašinas. Gyvuliai — gražu pažiūrėti: veisliniai, gražiai prižiūrėti, kaip į parodą parengti. Vien kiaulių nemėgsta; jei kur laiko, tai tik sau.

Miestai ir miesteliai — pramonės centrai su visomis savo išdavomis: vargais, neteisybėmis, neramumais, kovomis, socializmu, bolševizmu ir t.t., ir t.t. Daug darbininkų priklauso prie katalikų sindikatų; katalikų sindikatai gerai organizuoti ir stiprūs. Tačiau, nepaisant to, Lilio vyskupijos miestai ir miesteliai — socialistų ir bolševikų rankose.[1] Pereitų (1929 m. gegužės mėn.) savivaldybių rinkimai tai parodė visai aiškiai. Daugely miestelių dargi komunistai

laimėjo. Mažoritarinė rinkimų sistema kaip tik jų naudai: didžiumą balsų surinkai — visa valdžia tavo rankose, ir viešpatauk niekieno nekliudomas. Katalikų nedovanotinas politikoje susiskaldymas — socialistų pagalba. Lily, jei katalikai būtų susijungę, tai būtų pirmais rinkimais laimėję. Pirmais rinkimais nė vienai partijai didžiumos nesurinkus, paskelbti buvo antri rinkimai. Katalikai dabar susijungė, bet per vėlai, nes dabar susijungė ir socialistai su radikalais ir komunistais. Kairysis blokas bene 1000 balsų gavo daugiau už katalikų sąrašą, ir vėl dėl to plevėsuoja raudona vėliava. Lilį valdo prancūziškas Plečkaitis — Salengro, žmogus, nematęs aukštojo mokslo. Nuo to kenčia miestas, jo ūkis ir katalikai. Katalikams uždrausta procesijos, su bažnytiniais rūbais viešai rodytis etc., etc. Kaimas duoda katalikus. Keista — Lily Dievo Kūno procesija katalikų universiteto sode atliekama: per jo mūrus socialistai jos neįžiūri. Šalia Lilio Lambersarto valsčius. Iš Lilio į Lambersartą 20-30 minučių pėsčiam eiti. Ten savivaldybė katalikiška. Ir kokia ten Dievo Kūno procesija! Tik prancūzai moka tokias rengti bei flamandai. Suplaukia visas katalikiškas Lilis su visa aukštąja ir žemąja dvasiškija. Organizacijos su savo vėliavomis ir uniformomis bei orkestrais, gyvi paveikslai, raitelių būriai įvairių riterių drabužiais, savivaldybės policija su nuogais kardais, visi savivaldybės nariai su ypatingomis togomis; prancūzų rafinuotas skonis visa padarė, kad geriau pagerbtų Aukštybių Dievą.

Įdomi Lilio vyskupija. Patogi ir naudinga studijoms ir eksperimentams. Šalia gerai sutvarkyto žemės ūkio — galinga pramonė. Šalia galingos ir gerai organizuotos moderniškais metodais katalikybės stiprus raudonasis socializmas. Kova eina didelė, atkakli. Ji bus ilga. Laimės tas, kas ilgiau tesės, kas su gyvenimu eis, kas rankų nenuleis. Šiandien laimėjimas tos ar kitos pusės sunku konstatuoti. Vienur vieni laimi, kitur kiti. Kur vakar buvo katalikų didžiuma, šiandien, žiūrėk, laimi socializmas, ir priešingai. Kartą jau minėtas Hallnin yra nedidelis miesčiukas, vos 13.000 gyventojų jis turi. Bet tai katalikų stiprovė; lietuviškas Griškabūdis. 1927 m. jis jau buvo Prancūzijai davęs — 44 kunigus, 42 klierikus, 15 vyrų vienuolių ir 144 moteris vienuoles. „Humanite” jam paskelbė „raudoną karą” — ir visai galimas jų laimėjimas, kaip katalikai laimėjo daug komunistų vietų.

Lilio vyskupijos katalikai nėra stipriausi, nes prieš juos, kaip ir pas mus Lietuvoje, eina visi, kas tik nėra katalikas ar yra nesusipratęs katalikas; o antra, kad pačių katalikų tarpe nėra vienybės; politikoje

jie susiskaldę taip, kaip niekur. Prancūzija katalikų kraštas, ir vos treji ketveri metai, kai įsikūrė katalikų partija! Ta partija lig šiol turi vos 18 narių parlamente, kurių didelę dalį sudaro alzasiečiai. Tai liūdna, bet ir įdomu. O tuo tarpu katalikų atstovų parlamente yra apie 130-150, kurie išsiskaidę po kitas partijas, suka atsidėję bedievybės ratą. Bet vis dėlto Lilio vyskupijos katalikai yra galingi. Jų ignoruoti šiandien nieks nei gali, nei įstengia.

Pažvelkime dabar į katalikų stiprybės šaltinius.

Pirmą vietą čia, be abejojimo, užima Bažnyčia. Kaip ji sutvarkyta? Visa vyskupija padalyta į dvi arkidiakonijas: Lilio ir Flamandų. Kiekvienos priešaky stovi arkidiakonas: Lilio — generalvikaras H. Dutoit; Flamandų — generalvikaras Delannoy. Kiekviena arkidiakonija padalyta į arkikunigijas (archipretre). Kiekvienos arkikunigijos priešaky stovi arkikunigas (archipretre). Lilio arkidiakonija padalytai tris arkikunigijas: 1) Lilio pirmos sekcijos, 2) Lilio antros sekcijos ir 3) Rouboix ir Tovicoing. Flamandų gi arkidiakonija turi dvi arkikunigijas: 1) Dunkerque'o ir 2) Hazebroucko. Kiekviena vėl arkikunigija padalyta į dekanatus, o dekanatai į parapijas. Lilio arkidiakonija turi iš viso 27 dekanatus, o Flamandų — 15. Dekanatai labai nelygūs: pvz. Seclino dekanate yra 20 parapijų, o Comines tik 3. Taip pat labai nelygios ir parapijos: pvz. Bouboix šv. Eliziejaus (Elis) parapija turi 20.250 galvų, tai didžiausia vyskupijos parapija. Mažiausia parapija Bray-Plage turi 170 galvų. Didelės parapijos paprastai yra miestų ir miestelių parapijos. Kaimų paprapijos mažos: ligi 1000 galvų. Tokių parapijų gal bus daugiausia, o jų tarpe daugiausia bus nuo 200-500 gyventojų. Išvengti tokių mažų parapijų Prancūzijoj beveik nėra galima, nes prancūzas pratęs yra į patogumus prancūzas, kad ir tikintis. Dievui pasišvęsti nelabai mėgsta; mažoj parapijoj kunigas greičiau prie bedievių ar jų vaikų prieis ir teigiamos įtakos padarys. Turės vietoj bažnyčią, nueis, ir vaiką į katechizaciją ketvirtadienį pasiųs. Neturės, tiek jį bematysi bažnyčioj. Tai verčia vyskupus steigti parapijas tirštai, bet tai ir daug vargo ir rūpesčių teikia ir vyskupams, ir tokių parapijų klebonams. Parapijų iš viso vyskupijoj yra 381, kunigų, neskaitant dviejų vyskupų, 1499. Parapijos darbą dirba apie 650 kunigų. Visi kiti kunigai dirba mokyklose, organizacijose, ligoninėse, redakcijose ir t.t., ir t.t. Daug kunigų paima katalikų gimnazijos, nes jose moko veik išimtinai kunigai.

Kunigams rengti turima šios mokyklos: mažoji seminarija Hazebroucke su 257 mokiniais (mokinių skaičius nurodomas 1928-1929 metais), mažoji seminarija Haubourdine su 200 mokinių; šv. Tomo

seminarija Merville'y, apimanti filosofijos kursą ir pirmus teologijos metus, su 73 klierikais, ir didžioji seminarija Lily su 90 klierikais.

Ar užtektinai turi kunigų vyskupija? Sakoma, kad ne. Ir vikarų trūkstą, ir mokyklose nepriteklius ir t.t. Skirtina prancūzų praktika reikalauja daugiau ir kunigų.

Kiek kunigų skiriama parapijoms? Paimsiu tas parapijas, kuriose šiokias tokias pareigas ėjau ar buvau bent apsilankęs: Lily šv. Martyno parapijoj 15.000 galvų; Vaubano 8.500. Pirma turi 3 vikarus, antra du. Šv. Petro ir Povilo parapija su 20.000 galvų turi 4 vikarus. 4000-6000 galvų parapija bendrai turi po vieną vikarą: pvz. Lomme, Marais ir Mont-a-Camp parapijos. Tuo būdu kunigais parapijos neturtingos. Gauna tik reikalingumo minimumą.

Prie vyskupo, kaip visur, taip ir čia yra kapitula (chapitre). Tačiau prancūzai pralotų nežino. *Prelat* — pas juos imama plačia žodžio prasme. Bet už tai jie turi net tris kanauninkų rūšis: dvi rūši garbės kanauninkų — d'honneur ir *honoraires;* ir trečia — *tutilaires,* d'honneur aukštesni už honoraires. *Honoraires* atitinka mūsų garbės kanauninkus. Kanauninko d'honneur titulas skiriama labai aukštiems vyrams. Tos rūšies kanauninkų tarpe Lilio kapitula turi: kardinolą Lucon, Reimso arkivyskupą, kardinolą Charostą, Rennes arkivyskupą ir pirmą Lilio vyskupą, arkivyskupą Chollet; Arraso vyskupą Julien ir kitų. Iš viso kanauninkų d'honneur yra 13; tituliarinių — 12 ir honoraires 72 ir visi generalvikarai.

Generalvikarų yra 9. Vienas jų yra garbės generalvikaras ir jokių pareigų neina. Visi kiti turi tam tikras jiems pavestas pareigus: pvz. Descamps rūpinasi parapijų kanoninėmis vizitacijomis; Delbroucq
— šv. Juozapo (jėzuitų) gimnazijos direktorius. Jo priežiūrai pavesta visos mergaičių gimnazijos. Flipo — turi savo žinioj vyrų gimnazijas ir pradžios mokyklas bei sunaikintų bažnyčių karo metu atstatymą; Delannoy, Flamandijos arkidiakonas, rūpinasi savo arkidiakonija; Dutait Lilio arkidiakonas, veda savo arkidiakonijos reikalus; Dewailly

pavesta religinės bendruomenės; Duthost, didžiosios seminarijos rektorius, rūpinasi nukomandiruotais Cambrai vyskupystei kunigais; Buchendounne vyskupystėj esamas organizacijas (des oeuvres) globoja.

Vyskupas turi asmeninj sekretorių ir vyskupijos sekretoriatą, kuriame dirba 4 žmonės — visi kanauninkai: kancelarius-general-vikaras Dewailly ir 3 sekretoriai; be to, dar yra vyskupijos oficialitetas (oficialite). Jame dirba 6 kanauninkai: oficiolas, viceoficiolas,

promotorius, du asesoriai ir vienas notaras. Be minėtų įstaigų, prie vyskupo yra dar keturios šios įstaigos: 5 sinodiniai egzaminatoriai; 5 vyskupijos patarėjai; vigiliancijos taryba su 11 narių; seminarijų komisija; bažnytinių konferencijų tyrimo komisija; vyskupijos archivariatas su dviem archivarais; vyskupo organo,[2] Semaine Religieuse" redakcija ir Lilio vyskupijos asociacija (Association diocesaine de Lille), kuriai pirmininkauja pats vyskupas ir kuri turi narių: 20 kunigų ir 7 pasaulininkus.

Antru katalikų stiprybės šaltiniu statau mokyklą.

Gal nė vienas kraštas neturi tiek savų katalikiškų mokyklų, kiek jų turi Prancūzijos katalikai. Nė vieno krašto katalikai neaukoja tiek savoms mokykloms, kiek aukoja Prancūzijos katalikai. Masonai išvarė Dievą iš mokyklos. Jie mokyklą pavertė vaikų bedievinimo įmone. Katalikai atsakė į tai savų privatinių katalikiškų mokyklų — ecole libre — steigimu. Pradžioj joms ėjo sunkiai. Šiandien jau konkuruoja privatinė mokykla su valstybine. Kur katalikai stipresni, jau ir nukonkuravo. Katalikai silpniausi Prancūzijos centre, pietuose ir pietų rytuose. Antroj vietoj stovi — šiaurė ir šiaurės rytai (Lille, Nancy), pirmoj gi vietoj— vakarai. Angero ir kitos vakarų vyskupijų katalikiškos mokyklos turi jau daugiau mokinių negu valstybinės.

Aukštųjų mokyklų prancūzų katalikai turi 5: Paryžiuj, Lily, Lijone, Angere ir Tuluzoj. Čia neskaitau Strasburgo teologijos fakulteto, kurį išlaiko valstybė. Tas aukštąsias mokyklas laiko vyskupijos. Visos Prancūzijos vyskupijos yra padalytos į penkias nelygias dalis. Kiekvienai tokiai daliai priklauso vienas universitetas. Vyskupai yra jo laikytojai. Vietos vyskupas yra universiteto vyriausia galva. Prancūzijos kunigai savo didžiuma — aukštos kultūros žmonės. Revoliucija išstūmė katalikus iš politikos. Jie nenusiminė ir nesustingo. Ėmėsi mokslo, ir katalikai šiandien toli pranešė mokslingumu prancūzų bedieviškąją visuomenę. Ta aplinkybė įgalino katalikus savo universitetus aprūpinti gerais profesoriais. Negalima tad sakyti, kad tas katalikų universitetas yra geresnis už aną. Savo mokslingumu ir profesorių kokybe jie yra lygūs. Jie skiriasi tik savo didumu, studentų skaičiumi bei turtingumu. Lilio universitetas yra didžiausias, nes turi visus fakultetus: teologijos, humanitarinį, gamtos, teisių ir medicinos. Be to, dar turi šiuos institutus: industrijos, komercijos, žurnalizmo, socialinių ir politinių mokslų. Bet Paryžius gausingesnis studentais: pereitais metais Lilio univ. buvo 1300 studentų (tiek, kaip valstybiniam univ.), o Paryžiaus — 2000. Bene vargingiausias medžiagiškai universitetas bus Tuluzos. Tačiau jis turi tokių

profesorių, kuriais galėtų pasididžiuoti bet kuris didžiausias pasaulio universitetas; paimsiu pvz. Bažnyčios socialinių mokslų profesorių tėvą jėzuitą Cavallerą ar politinės ekonomijos profesorių Decomble.

Lilio katalikų universitetas yra civilizacijos ir katalikiško judėjimo centras. Jo spinduliai siekia ne tik miestą ir vyskupiją, bet visą kraštą. Abejoju, ar yra bet koks kitas Prancūzijoj centras, kuris pagamintų tiek knygų, kiek Lilio universitetas pagamina. Ateina šventadienis, jis knibždėte knibžda žmonėmis. Įvairios paskaitos, konferencijos, pranešimai visuomet patraukia žmonių būrius. Mokslo jis nepavydi ir pašaliniams asmenims: į kai kurių fakultetų paskaitas gali laisvai lankytis ir nestudentai — pašaliniai žmonės. Ir paprastai jų lankosi nemaža. Profesoriai dirba ne tik savo mokslo darbą, bet jų rasi ir visuomenės darbe ir politikoj. Lilio katalikų universitetas visais atžvilgiais yra pavyzdys kilnaus pasaulio aukštosioms mokykloms.

Aukštesniųjų mokyklų yra: gimnazijų 13 ir technikos mokyklų 10. Lily yra 3 gimnazijos ir trys technikos mokyklos. Iš gimnazijų didžiausia šv. Juozapo — jėzuitų. Ji turi per 1000 mokinių. Jos rūmai didesni už mūsų buv. valst. spaustuvės rūmus. Jie buvo savo laiku konfiskuoti, kaip visi Bažnyčios ir vienuolynų turtai, ir parduoti iš varžytinių. Nupirko geri katalikai ir padvoanojo seniems savininkams.

Tarp technikos mokyklų yra metalurgijos, technikos, komercijos, mechanikos, audimo, stalių, elektrotechnikų, žemės ūkio ir kitų.

Pradžios mokyklų katalikai turi: berniukams 122, mergaitėms 238, iš viso tad 360; mokinių gi abiejų lyčių tose mokyklose yra per 43.000. Valstybė vyskupijos ribose turi apie 900 pradžios mokyklų ir apie 78.000 mokinių. Tuo tarpu kai vakaruose, pvz. Angero vyskupijoj, katalikai turi 490 pradžios mokyklų su 25.309 mokiniais; o valstybė 778 mokyklas su 23.619 mok. Lavai ir Rennes vyskupijose katalikai dar daugiau yra pralenkę valstybę.

Kaip visur Prancūzijoj, taip ir Lily gimnazijos patenkina visus reikalavimus: toli gražu nepatenkina visų reikalavimų pradžios mokyklos, dėl to jų skaičius auga. Gimnazijos ir klausimo prancūzų katalikams nesudaro, nes jos be aukų pačios iš savęs išsilaiko. Visą klausimą sudaro pradžios mokyklos. Jos prancūzų katalikams yra gyva opa ir daug rūpesčio jiems sudaro.

Į minėtų mokyklų skaičių neįeina visa eilė vyrų ir moterų vienuolių laikomų aukštesniųjų mokyklų, kurios neduoda bakalaureatų arba, mūsiškai tarus, brandos atestatų, mergaičių mokytojų seminarija — ecole normale, dioceasaine, ir visa eilė mokyklų, —

kaip priešmokyklinio amžiaus vaikams, ir daug internatų ir kitokiais pavadinimais įstaigų su mokyklomis.

Trečias katalikų stiprybės šaltinis — įvairios draugijos (organisations catholiques diocesaines et oeuvres d'apostolat). Svarbiausios vyskupijoj yra trys organizacijos: 1) parapijų katalikų komitetai su tokiais pat dekaniniais komitetais ir vyriausiu vyskupijos komitetu — vyrų organizacija. 2) Moterų katalikių draugija — la ligue patriotique des françaises — moterų ir mergaičių organizacija ir 3) katalikų jaunimo draugija — l'associatibn catholique de la jeunesse française — vyrų jaunimo organizacija.

Tomis trimis organizacijomis remiasi visa vyskupijos organizacija. Joms vyskupas pavedė ir apaštalavimo darbą dirbti.[3]

Visos kitos draugijos suskirstytos tokiu būdu rūšimis:

I. *Defense religieuse* — religijai ginti draugijos: 1) K.V.C. — Federation national catholique; 2) kunigams ginti draugija — association interdiocesaine de defense sacerdotale) (apima dvi vyskupijas — Lilio ir Cambrai); 3) kunigų buvusių karių sąjunga (P.A.C.); 4) senų vienuolių buv. karių teisių lyga (D.R.A.C.).

II. *Foi et prieres* — tikėjimas ir malda: 1) Vyskupijos komisija tikrinti tikybos mokymui; 2) Vyskupijos komisija tikėjimo ir maldos organizacijoms; 3) Eucharistijos draugijos: a) Eucharistinė lyga Kristaus Karalystėj Kristaus Taikai įgyvendinti, b) Draugija Švenčiausiam Sakramentui adoruoti naktimis, c) Šv. Mišių draugija — Croisade de la Messe; 4) a) Maldos Apaštalavimas, b) Vaikų Eucharistinė gvardija — Croisade Eucharistique des Enfants; 5) Antimasoniška gvardija — Croisade antimasonique; 6) Vyskupijos maldos draugija; 7) Švenčiausios širdies draugija; 8) Šv. Rožančius; 9) Marijos dvasiškijos karalienės brolija; 10) L'Alverne — pranciškonų konferencijos ir studijos; 11) Dvasinės rekolekcijos: a) vyrams yra šiose vietose namai rekolekcijoms atlikti: 1) Mouvaux, 2) Fiers ir 3) Abbaye de Monts-des-Cats, b) Moterims: 1) Lily dveji namai; 2) Roubaix vieneri; 3) Tourcoing — dveji ir 4) Socx — vieneri.

III. Clerge — dvasiškija: 1) Kulto grašis (Denier du Culte); 2) Flamandijos kunigų susišelpimo draugija; 3) Dvylikos Apaštalų draugija; 4) Senų kunigų prieglauda; 5) Komitetas šelpti kunigams ir klierikams; 6) Kunigų susivienijimas; 7) Kunigiško šventumo lyga; 8) Kunigų adoratorių draugija; 9) Kunigų mokytojų draugija; 10) Hulsto draugija (aprūpina kunigus knygomis ir bibliotekomis ir visa eilė kitų organizacijų.

IV. Culte — *kultas:* 1) Kooperatyvinė draugija bažnyčioms taisyti ir statyti; 2) Anoniminė draugija Motinos Švenčiausios de la Treiile et St. Pierre; 3) Neturtingoms bažnyčioms remti draugija; 4) Liturginio giedojimo draugija; 5) Kaimu rūpintis draugija — ir t.t.

V. *Missions — misijos:* 1) Tikybai propaguoti draugija; 2) Šventos kūdikystės draugija; 3) Kunigų misionierių susivienijimas; 4) Popiežiškoji šv. Petro draugija rengti tamsiaodžiams indigenes kunigams; 5) Apaštališkoji draugija; 6) Rytų draugija; 7) Kinų, Ceilono ir Madagaskaro misijų atstovybė ir visa eilė kitų draugijų.

VI. *Charite — labdarybė:* 1) šv. Vincento a Paulo konferencijos: a) vyrų, b) moterų; 2) Didžiojo karo karių našlėms remti draugija; 3) Pilnų našlaičių rūpinimo draugija (Oeuvre de l'Adaption).

VII. *Presse — spauda:* 1) Spaudos laisvės draugija; 2) Dienraščio „La Croix du Nord" draugija; 3) Belgijos ir Prancūzijos „Pages du Christe" ir „Chevaliers de la Croix" federacija gerai spaudai remti. Vyrų ir moterų grupės; 4) Kooperatyvinė vienybė spaudai platinti; 5) Šv. Karolio draugija; 6) Vietos istorijos draugija — Histoire locale; paskui eina visa eilė bibliotekų ir skaityklų.

VIII. *Oeuvres socialies — socialinės draugijos:* 1) Socialinė Šiaurės draugija; 2) Šiaurės socialinis sekretariatas; 3) Tourceing-Roubaix socialinis sekretariatas; 4) socialinės rikės — equipes sociales — liaudžiai šviesti ir luomų geriems santykiams palaikyti; vaikinių ir merginų sekcijos; 5) Centrinis socialinių ir labdaringų organizacijų biuras.

IX. *Unions catholiques Professionelles — katalikų profesinės sąjungos:* 1) B.B.A. (Bankų, Biržos, Draudimo, Sveikatos ir kitų įstaigų tarnautojų prof. sąjunga); 2) Geležinkeliečių prof. s.; 3) Slaugių ir slaugytojų prof. s.; 4) Inžinierių (U.S.S.C.); 5) P.T.T. pašto, telegr. ir telefono įstaigų tarnautojų prof. sąj.; 6) Komivojažerių ir komercijos atstovų prof. sąj.

X. *Education populaire — liaudies švietimas:* 1) Mokyklų skatikas, 2) Savanorių katechistų draugija; 3) Patronažas; 4) J.O.C. (Žosistai) krikšč. darbininkų jaunimo draugija; 5) J.O.C.F. — krikščionių darbininkių mergaičių draugija; 6) konferencijos; 7) paskaitininkams mokykla; 8) kinas ir magiškos lempos — parūpina gerų filmų, paveikslų; 9) Dramos draugija; 10) Aklųjų ir kurčių-nebylių institutas.

XI. *Groupements divers — įvairūs susivienijimai:* 1) Ūkininkų sąjunga; 2) Šiaurės katalikų gimnazijos buvusių mokinių draugija; 3)

įvairių katalikų mokyklų buv. mokinių draugija; 4) Komersantų, pramonininkų ir laisvų profesijų asmenų draugija; 5) Prekiautojų draugija; 6) Šiaurės privatinių mokyklų savitarpinė mokytojų draugija; 7) Jūrininkų draugija; 8) Gydytojų draugija; 9) Kariais rūpintis draugija; 10) Mergaičių globos draugija; 11) Tarnaičių draugija ir t.t. ir t.t.

XII. Užsienio propaganda: katalikų komitetas prancūzų su svetimšaliais bičiulystei kurti — comite catholique des amities "françaises a l'etranger, Lilio skyrius.

Paskui eina įvairios rūšies svetimšaliams teikiama organizuota pagalba. Tokias pagalbas turi: vokiečiai, anglai, arabai, kinai, ispanai, vengrai, italai, lenkai, rusai. Jiems teikiamos pagalbos rūšis labai įvairi: pradedant nuodėmklausiu, baigiant įvairiomis draugijomis. Rusai gi turi net specialinę rusų kunigų Rytų apeigoms seminariją.

Norint visas veikiančias Lilio vyskupijoj katalikų organizacijas išvardyti, reikėtų dar keletą kartų tiek prirašyti. Mano tikslas nebuvo nurodyti visas organizacijas, bet parodyti, kaip katalikai organizuojasi. Iš to organizacijų sąrašo, kurį esu čia padavęs, tas tikslas galima lengvai pasiekti. Prancūzų katalikai užėmė visas pozicijas; jie atsiliepė į kiekvieną gyvenimo balsą; nėra nė vieno gyvenimo formos ir apsireiškimo kampo, į kur katalikai atitinkama organizacija nebūtų kojos įkėlę. Dirbama daug, dirbama planingai, sistemingai, su tinkamu prisirengimu ir atsidėjimu. Prancūzų katalikai moka ir nori katalikų reikalams aukoti daug ir pinigo, ir laiko, ir darbo. Be to, jie turi daug gerai prirengtų, šviesių pasiaukojusių inteligentų vadų, specialistų visose srityse: kunigų ir ne kunigų.

Kodėl tad jiems, nepaisant viso to, nevyksta? Kodėl Prancūzija lig šiol yra masonų valdoma? Kodėl ir dabar jie savo tėvynėj posūniais yra? Kodėl Prancūzijos valstybinė mokykla yra vaikų bedievinimo įmonė? Kodėl jie į katalikų vienintelę partiją parlamente vos 18 atstovų įstengia pasiųsti? Kodėl?

Į šituos klausimus visai teisingai mums atsako Paryžiaus katalikų instituto rektorius arkivyskupas Baudrillard:

„Mes, visos lotynų tautos, — kalba arkivyskupas, — esame graužiami vienos baisios blogybės, kuri stato į pavojų visus mūsų įgimties gražiausius duomenis. Toji blogybė — tai individualizmas, individualizmas neribotas ir pragaištingas.

„Jei prie savo kokybių mes, prancūzai, prisijungtumėm organi-

zacijas ir drausmės dvasią visados, bet ne atsitiktinai, kaip dabar, taptumėm antžmogiais, viršesne tauta”.

Kas bent kiek pažįsta prancūzus, su tuo turės sutikti. Lygiai reik sutikti, kad to „neriboto ir pragaištingo” individualizmo yra per daug ir pas mus, ir laikas jau pagaliau iš jo išsigydyti, jei nenorime susilaukti tų baisių pasekmių, kokių yra susilaukę prancūzai. Į jų kelius jau koją esam įkėlę. Ar ir kitą koją įkėlę jau žygiuosim į savo prapultį, ar, staiga pasukę, stosim į išmintingą ir sveiką vienybės ir pasišventimo kelią, tai priklauso nuo mūsų. Lygiai priklauso nuo mūsų ir tai, kiek mes pasimokysim iš prancūzų ir kitų kraštų katalikų to, ko jie gera pas save turi. Kalbamu tikslu to gero dalį esu čia aprašęs.

IŠNAŠOS

1 Socialistų didžiumą duoda ne darbininkai, be viduriniai luomai. Savivaldybių rinkimais darbininkų kvartalai davė balsų didžiumą katalikams; socialistams didžiumą davė buržuaziniai kvartalai. Tas pats reiškinys ir bolševizmo judėjime. Penkiaragė bolševikų žvaigždė daugiausia yra patraukusi iš buržuazijos šalininkų.

2 Tokius organus turi visos Prancūzijos vyskupai.

3 Anuaire ecclesiastique de diocese de Lille, 1929 l’anne. Lille, 91 pusl.

KETVIRTA DALIS

DARBININKAS IR DARBAS

KRIKŠČIONYBĖ IR DARBAS

„Per krikščionybę ir demokratybę į Lietuvos gerovę”.

PIRMASIS ŽMOGUS IR DARBAS

„Viešpats Dievas ėmė žmogų ir jį patalpino linksmybių sode, kad jį įgyventų ir sergėtų".[1] Darbui tad žmogus buvo sutvertas. Tai aiškiai pasako tik ką pacituota Šv. Rašto ištrauka. Kad toks to teksto išaiškinimas nesukeltų niekam abejonės, pravers priminti Tridento santarybos katekizmo tuo klausimu mokslas. Jis sako: *„Tarp daugybės rojaus gėrybių žmogui neskirta gyventi be darbo. Dievas patalpino jį ten veikti".*[2] Todėl nekyla abejonės, kad Dievo valia *„žmogus gimsta dirbti",* kaip *„paukštis skrajoti".*[3]

Tačiau nors prieš pirmagimę nuodėmę darbas žmogui nebuvo fakultatyvis, priklausąs nuo jo noro dalykas, bet įstatymas, Dievo valia, kuriai jis turėjo pasiduoti ir ją vykdyti, tai vis dėlto tas darbas jam vyko lengvai, nebuvo tiek įkyrus ir varginąs. „Nėra abejonės, kad pirmykštėse sąlygose darbas nebuvo nemalonus; prakaitu nerasojo kakta, šaltis nepurtė sąnarių, nuovargis nepakirsdavo pajėgų, ligos ir senatvė nesilpnino organizmo. Žemė turėjo gimdyti vaisius už lengviausią darbą, o gamta — atskleisti savo paslapčiausias teises protams, norintiems pažinti Kūrėjo išmintį ir stebėtis Jo kūrybos didingumu”.[4]

Tuo būdu Apvaizdos planu darbas neturėjo būti bausmės įrankis, baisi anatema, mesta žmogui jam nusidėjus. Pirmutiniame Dievo plane jis buvo tik priemonė, kuri, tobulindama žmogaus gabumus ir privalumus, turėjo jį kilninti ir taurinti.

Pirmagimė nuodėmė iš pagrindų pakeitė tą padėtį. Tai, kas buvo pirmiau laimės ir džiaugsmo šaltinis, virto nuolatinių rūpesčių ir skausmų priežastimi; kas pirmiau buvo garbės ir didybės pažymys,

virto pažeminimo ir bausmės dėme. *„Kadangi tu paklausei savo pačios ir valgei iš medžio, iš kurio aš tau buvau įsakęs nevalgyti, žemė bus prakeikta dėl tavo pasielgimo: tarp vargų tu iš jos maitinsies per visas savo gyvenimo dienas".*[5] Už bausmę, kad buvo sulaužytas Dievo įsakymas, darbas virto varginančiu ir nemaloniu. Pirmiau derlinga žemė pradėjo nuo to laiko ugdyti erškėčius ir usnis, ir žmogus tik veido prakaite galėjo sau duoną pelnytis.

Bet Dievas savo teisingumo sprendimą sušvelnino. Jis leido, kad darbas nebūtų žmogui tik bausmė, bet drauge savo kaltės atpirkimo ir jo pakėlimo priemonė ir svarbiausias pažangos, turtų ir gerovės veiksnys. *„Darbas šiandieninėj būklėj mūsų būtybės tobulintojas, atsiteisimo už mūsų nuodėmes aktas, tikras mišinys didybės ir menkumo, džiaugsmo ir kančios, kurie išlaikė savy kartu su pirmagimės nuodėmės dėme kai kuriuos jo vertingumo ir didingumo pėdsakus".*[6]

DARBAS ŽILOJE SENOVĖJE

Toks darbo supratimas ir įvertinimas atsispindi visame Senajame įstatyme. Šventasis Raštas nuolatos skelbia darbo pareigą ir moko, kad jis nėra tikslas, bet tik žmogaus su Dievu susijungimo priemonė, dažnai pažymėdamas jo naudingumą medžiaginiame gyvenime. Darbas ne tik gali, bet turi didinti ekonominę gerovę, nes neturtas gali stumti į vagystę ir pavydą. Ir siekimas turto, kuris žmogų apsaugoja nuo tų nusikaltimų, yra doras dalykas. Tie turtai padeda žmogui dorai gyventi ir nėra priešingi Apvaizdos planams, jei tik jų naudojimas suderintas su aukščiausiu tikslu. Dėl to Šv. Raštas daug kartų ragina į darbą, kuris didina išteklių ir gamina gerovę, prižadėdamas darbštiesiems gausingų vaisių.

Dėl tokio Šv. Rašto dažno raginimo pelningai dirbti ir pažadų už tai žemiškai atlyginti už vargą ir triūsą kai kurie autoriai apkaltino Senąjį įstatymą, esą, jis godumą keliąs. Bet tokios išvados neturi jokio pagrindo. Prie jų galėjo prieiti tik tokie žmonės, kurie, neskaitę viso Šventojo Rašto, iš atskirų jo vietų darė savo išvadas.

Senasis įstatymas nedraudžia siekti leistino pelno, bet darbą, turintį vienatiniu tikslu pralobimą, kaip per didelį turtų pamėgimą ir šykštumą, smerkia.[7] Be to, nereikia pamiršti, kad Mozės įstatymas, kurio taip griežtai buvo žydų tautos laikomasi, vedė kovą su godumu ir noru per daug pralobti. Tas įstatymas ne tik skelbė

išmaldos dalijimo pareigą, bet įvairias įsakymais, ypač jubiliejinių metų nustatymu, kuriais buvo grąžinama žemė pirmiems jos savininkams ar jų giminėms, darė negalimą bet kurią lupikišką spekuliaciją žemėmis ir pralobimą kitų sąskaita. Negana to, Mozės įstatyme yra visa eilė labai griežtų įsakymų, kurie iš vienos pusės apsaugoja pavargėlius nuo turtingųjų išnaudojimo, iš kitos — laiduoja darbui pagarbą. Tuo būdu nusigyvenęs žydas, kuris parsidavė kitam, ištarnavęs šešerius metus, turėjo būti paleidžiamas laisvėn. „Kuomet tau bus parduotas tavo brolis Ebrajis ar Ebrajė[8] *ir ištarnaus šešerius metus, septintais metais paleisi jį liuosą ir, apdovanojęs liuosybe, visai nepakęsi, kad jis išeitų tuščiomis rankomis, bet jam duosi paviržio iš bandų, iš klojimo ir iš savo spaustuvo, kuo Viešpats, tavo Dievas, bus tave palaiminęs".*[9] Darbininkui dienos darbo užmokestis turėjo būti atiduodamas kasdien. Kas to nevykdė — nusidėjo: *„Tą pačią dieną, saulei dar nenusileidus, atiduosi užmokestį už jo darbą, nes jis neturtingas ir tuo užlaiko savo gyvybę, kad nesišauktų prieš tave į Viešpatį ir nebūtų tau palaikyta nusidėjimu".''*[0] Turtuoliai įpareigoti būti gailestingi pavargėliams ir skolininkams. *„Reikalaudamas atgal iš savo artimo kokio nors dalyko, kurį tau skolingas, neįeisi į jo namus užstato pasiimti, bet stovėsi lauke, o jis tau išneš, ką turės. O jei jis neturtingas, nepasiliks pas tave per naktį užstatas, bet tuojau jam atiduosi saulei dar nenusileidus, kad miegodamas savo apdare laimintų tave ir tu būtum teisus Viešpaties, tavo Dievo, akivaizdoje . . . Neužlaikysi algos vargdieniui ir beturčiui savo broliui arba ateiviui, kuris su tavimi pasilieka žemėje ir yra tarp tavo vartų . . . Neiškreipsi teismo ateiviui ir našlaičiui ir neimsi iš našlės užstatui drabužio" . .* ,[11] ir daug kitų tos rūšies įstatymų galėtumėm paduoti. Bet pavyzdžiui ir to pakaks.

Tokiomis sąlygomis pavargėlių išnaudojimas buvo visai negalimas. Juos saugojo ir gynė ne tik Mozės įstatymai, bet ir pati biblinė dorovė, kuri, ugdydama žyduose pelnymosi dvasią, įšaknijo jų sąmonėje tvirtą įsitikinimą, kad kiekvienas darbas vertas yra savo užmokesčio.

Dėl to teisingai pastebi kun. Weberis, kad „jei žydų tautoj vergija išlaikė tą humanišką formą; jei, nepaisant to, kad skolininkas galėjo parsiduoti, tas reiškinys nepasiekė tokių ribų, kaip Rymo imperijoj ir Graikijoj, tai šį dalyką galima išaiškinti ne tik Mozės įstatymleidyba, kuri buvo labai palanki laisvei (išpirkimas, jubiliejaus metai ir kita), bet ir tuo giliai įsišaknijusiu įsitikinimu, kad už darbą priklauso

darbininkui ne tik valgis ir gėrimas, bet ir tinkamas jo darbo vaisiams užmokestis”.[12]

Bet ne tik dėl to žydų vergija buvo žymiai lengvesnė ir švelnesnė už stabmeldžių vergiją. Dar viena svarbi to apsireiškimo priežastis glūdi tame, kad žydai labai gerbė darbą. Toji jų pagarba plaukė iš gilaus tikėjimo, kad jis esąs Dievo įsakytas, kaip atgaila už nuodėmes ir susivienijimo su Dievu priemonė. Dėl to žydų tautoj niekas nuo darbo nebuvo laisvas, ir nieks darbo nelaikė pažeminimu. Kunigai, levitai dirbo įvairių amatininkų darbą; didžiausi mokslininkai ir išminčiai buvo kurpiais, staliais, kalviais ir t.t. Tiek aukštai buvo žyduose pakelta darbo garbė, kad, prisiartinus išminčiui, dirbantis negalėjo prieš jį atsistoti, kad tuo darbo ir dirbančio nepažemintų.

Dėl šitokio darbo supratimo ir įvertinimo žydų vergija įgavo tokią švelnią formą, kad vargu begalima būtų ją vergija vadinti. Žydų vergas nebuvo amžinas, jis nenustodavo bendrai žmogiškų teisių ir nepriklausė nuo savo savininko sauvalios. Už vergo užmušimą savininkas buvo baudžiamas lygiai, kaip ir už laisvojo piliečio nužudymą; už sunkesnį vergo sužeidimą savininkas buvo baudžiamas vergui laisvės grąžinimu. Savininkas neturėjo teisės vergo parduoti. Savininkui mirus, vergai buvo paleidžiami į laisvę, jų niekas negalėjo paveldėti. Pagaliau, vergas turėjo teisę turėti savo nuosavybę, kurią įgydavo paveldėjimo, dovanojimo keliu ar darbu savo žmonos ar vaikų, kurie pasilikdavo laisvi, nepaisant to, kad jų vyras ar tėvas buvo vergas. Beveik tokiomis pat teisėmis žyduose naudojosi nežydai vergai. Jie galėjo ir turėjo būti apipiaustomi, šventė šeštadienį, dalyvaudavo įvairiose šventėse, procesijose ir žaidimuose; savininkai buvo įpareigojami juos mokyti. Bet jubiliejaus metai jiems neteikdavo laisvės, tik palengvindavo darbo sąlygas; pagaliau jie galėjo būti parduodami, bet tik žydams, nieku gyvu ne stabmeldžiams.

Visai kitokia vergų būklė buvo tose tautose, kurių Dievo mokslo šviesa nebuvo palietusi. Joms darbas buvo pažeminimas. Kas darbą dirbo — nevertas buvo žmogaus vardo. Vergas — kaip darbo įrankis — nebuvo laikomas žmogum. Jam gyvulio vieta buvo skirta visuomenėj. Net kilniausieji ir mokyčiausieji tų laikų vyrai, kaip Aristotelis, Plato, Cicero, Seneka ir kiti, negalėjo tuo atžvilgiu pakilti aukščiau už savo amžininkus. Ir jiems į galvą netilpo, kad vergystė yra didelė blogybė, sunki visuomeninė liga ir žmonijos gėda; kad darbas — pagarbos vertas veiksnys ir teikia žmonijai išganingų vaisių.

Aristotelio manymu, rankų darbas esąs nekilnus, žemas dalykas; jo nieks negalįs imtis, kas norėtų siekti dorybių; siekią išsitobulinimo negalį būti amatininkais ir samdiniais.[13] *„Gamta,* — kalba jis kitoj vietoj, — *sutvėrė atskirą žmonių rūšį, kad už mus darbą dirbtų".*[14] Darbininkai, jo manymu, nenusipelną piliečio vardo; tarp jų ir vergų nesą skirtumo. Platono pažiūros į darbą visai sutampa su Aristotelio teorija. *„Žemdirbiai ir amatininkai neturį galios patys save pažinti. Dėl to jų padėtis yra niekšiška ir biauri, neverta padoraus žmogaus* Gerai išauklėtas žmogus turi niekinti darbą.[15]

Tiek, kiek graikai, kiti kraštai darbo neniekino, bet tos paniekos darbui pakako visose senovės tautose. Herodotas[16] rašo, kad visos Rytų tautos darbininkus ir amatininkus laikė žemiausios rūšies žmonėmis. Nuo tos „gėdos" negalėdavę išsilaisvinti net tų nelaimingų žmonių vaikai, kuriems pavykdavo išsimušti į aukštesnį luomą.

Rymiečiai žemės ūkio darbų neniekino. Žemės dirbėjai jų akyse nenustodavo garbės. Žemės ūkio darbas tikdavo net laisviems piliečiams.[17]

Tačiau amatus jie niekino nemažiau už graikus. Cicero kalba, kad *„visi amatai, dirbami už atlyginimą, žemina žmogų ir paniekos verti, jei mokama už darbą, o ne nuo padaromo daikto. Amatininkų darbas yra niekšingas. Laisvam žmogui dirbti prie varstoto nepadoru.*[18] Dionisijus iš Halikarnaso rašo, kad respublikos laikais laisviems rymiečiams buvo draudžiama verstis prekyba ir amatais. Senekos tvirtinimu, amatininkas savo darbu nustodavo garbės ir padorumo. Pagaliau Varreso tvirtinimu, kai šalia žagrės ir jaučio atsistojo vergas, kaip darbo įrankis, ir žemdirbystė nustojo pagarbos.

Lygiai taip pat darbą vertino germanai, galai, luzitiečiai ir kiti. Tacito ir Cezario raštais jie niekino darbą ir palikdavo jį dirbti tarnams ir vergams, o patys medžiojo ir kariavo. Tai buvo jų vienatinis darbas, kuris, jų įsitikinimu, nežemino žmogaus vertės.

Tuo būdu visos senovės tautos, išskyrus žydus, darbo vertybės nepažinojo ir jį niekino. Jų manymu, darbas žmogų žemino ir biaurino. Visi su panieka jį nustumdavo vergams, kurie buvo laikomi žemesniąja žmonių rūšimi: be garbės, be doros, tinkama būti įrankiu tiems darbams dirbti, kurių padorus žmogus negalėjo paliesti.

Tą klaidingą pažiūrą Kristaus atėjimas į pasaulį pakeitė iš pagrindų.

Pats Kristus pasisakė, jog Jis nėra *„atėjęs Įstatymo ar Pranašų panaikinti. . . bet juos įvykdyti",*[19] Tat suprantama, kad kaip prieš Kristaus atėjimą, taip lygiai ir po Jo Dievo ištarmė, kuri po pirmagimės nuodėmės tapo žmonijos visuotine teise, liko nepakeista. Senasis Įstatymas darbo reikšmę aptarė išsamiai ir pagindinai. Evangelijai nebuvo reikalo tai kartoti. Bet jei ir po Kristaus atėjimo darbas pasiliko atpildo ar atsiteisimo aktu, tai vis dėlto jis įgavo iš Kristaus daug išaukštinimo, vertybės ir pagarbos. To išaukštinimo darbas įgavo iš Kristaus mokslo ir Jo pavyzdžio.

Kristus išaukštino darbo vertybę, mokydamas, kad tie, kuriuos pasaulis laiko žemėje paskutiniais, danguje bus pirmieji, skiepydamas į žmonių širdis artimo meilės būtinumą; aiškindamas, kad tas artimas yra kiekvienas žmogus be luomo ir darbo skirtumo, pagaliau atidarydamas savo dieviškos meilės ir malonių lobyną pirmoj eilėj darbininkams ir pavargėliams. —*„Kiek kartų jūs tai padarėte vienam šitų mano mažiausių brolių, man padarėte".*[20] *„Aš jums duodu naują įsakymą mylėti kitas kitą, kaip aš jus mylėjau, kad ir jūs kits kitą mylėtumėte".*[21] *„Ateikite pas mane visi, kurie vargstate ir esate apkrauti, — ir aš jus atgaivinsiu".*[22] *„Palaiminti beturčiai, nes jūsų yra Dievo Karalystė . . . palaiminti, kurie dabar verkiate, nes juoksitės . . . palaiminti būsite, kai žmonės neapkęs jūsų, atstums jus, darkys ir atmes jūsų vardą, kaip piktą dėlei žmogaus Sūnaus".*[23] Štai kelios ištraukos iš Kristaus mokymo apie paniekintus, vargstančius darbininkus. Jomis tenka pasitenkinti. Norint išsemiamai Evangelijos darbo ir dirbančiųjų jvertinimą išdėstyti, reikėtų pakartoti veik visa Evangelija, nes *„visa Kristaus etika atrodo tarsi jiems buvo sukurta",* teisingai pastebi Povilas Jonet.[24]

Dar ryškiau ir įtikinamiau Kristus darbo reikšmę iškėlė ir įvertino savo dieviškojo gyvenimo pavyzdžiu. Jis ateina į šį pasaulį skurdžioj kūtelėj, jis vargsta darbo ir neturto vargą, jis prakaituota kakta pelnosi sau duoną, jis ligi trisdešimties metų amžiaus dirba dailidės darbą kartu su savo globėju šv. Juozapu. Šitas jo gyvenimo lapas iškalbingiau ir ryškiau bei įtikinamiau įrodo Kristaus pažiūrą į darbą, negu iškalbingiausi pamokslai.

„Žmogaus Sūnus neatėjo, kad jam tarnautų, bet kad Jis pats tarnautų",[25] taip kalba apie save pats Kristus. Šv. Povilas tą pačią mintį dar stipriau išreiškė: *„jis pats save ištuštino, prisiimdamas tarno pavidalą".*[26] šitų žodžių nėra reikalo kitokia netiesiogine

prasme aiškinti. Jie patys save išaiškina tiesiogine prasme. Kristus gimė ir išgyveno didžiulę savo gyvenimo dalį tame luome, kuris tais laikais buvo laikomas žemiausiu, paniekos vertu. Štai šituo punktu „Kristaus išsituštinimas" pasiekė aukščiausią laipsnį. Jis, nepaisydamas giliai įsišaknijusios žmonijoj darbo paniekos ir neapykantos, sąmoningai nuo pažeminimo nebėgo. Jis iš trisdešimt trejų savo gyvenimo metų tik trejus metus paskyrė žmonijai mokyti, visą gi kitą amžiaus laiką praleido prie dailidės varstoto su darbo įrankiais rankose. Jis norėjo, kad visur, kur tik bus skelbiama Evangelija, būtų pabrėžiama, kad Jis, Dievo Sūnus, ir pats Dievas gyveno žemėje savo *rankų darbu.* Jis tai padarė dėl to, nes gerai žinojo, kad pavyzdys geriau, negu žodis, įtikins žmoniją, išraus iš jos tarpo įsišaknijusias prietaringas pažiūras ir nuims nuo darbo gėdos ir paniekos dėmę.

Štai dėl ko Kristus tampa tarnu, save ištuština. Jam rūpėjo, kad darbas įgautų vėl prideramą pagarbą ir reikšmę. Ir Jis savo mokslu ir gyvu pavyzdžiu visiems amžiams darbą iškėlė, sukilnino, jį, galima pasakyti, sudievino.

ŠV. POVILAS IR DARBAS

Kristaus keliais pasekė visi Jo išsirinktieji apaštalai. Jie visi buvo išrinkti iš darbininkų tarpo ir darbo nemetė, apaštalais tapę. Apaštalai duoną pelnėsi savo rankų darbu: šv. Petras, šv. Jonas, šv. Andriejus — buvo žuvininkai, šv. Povilas dirbo palapines ir t.t.

Šv. Povilas — Tautų Apaštalas — Dievo buvo pakviestas stabmeldžius krikščioninti, jiems gerąją Evangelijos naujieną skelbti. Jis savo misiją atlieka su negirdėtu atsidėjimu ir pasišventimu. Mokydamas stabmeldžius dieviškųjų teisių, jis kartu griauna jų burtus, prietarus, klaidingas pažiūras. Daug dėmesio jis kreipia į darbą. Jam daug laiko skiria. Jis deda daug pastangų sugriauti klaidingoms stabmeldžių į darbą pažiūroms, reikalauja visus dirbti. *Darbas yra pareiga,* jo mokymu. Tą pareigą visi privalo sąžiningai atlikti. Ir tai jis visur brėžte pabrėžia. *„Juk ir pas jus būdami, mes jums tai aiškinome, kad, jei kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo. Tačiau mes girdėjome, kad kai kurie jūsų tarpe elgiasi netvarkingai, nieko nedirbdami, ir užsiima tuščiais dalykais. Tiems, kurie yra tokie, mes įsakome ir juos įspėjame Viešpatyje Jėzuje Kristuje, kad ramiai dirbdami valgytų savo duoną''.*[27]

Tas įsakymas dirbti kreipiamas ne tik į darbininkus, bedalius, bet ir į turtuolius. Darbas yra visų pareiga. Tik ką skaitytieji šv. Povilo

žodžiai yra visai tuo atžvilgiu aiškūs ir jokių abejonių nekelia. Taip juos suprato pats šv. Povilas, taip juos supranta ir Bažnyčia. Garsus Bažnyčios vyras ir daktaras šv. Jonas Auksaburnis šiuos šv. Povilo žodžius taip aiškina:

„Kokiam tikslui šv. Povilas yra pasakęs tesalonkiečiams: jei kas nenori dirbti, tegul ir nevalgo? Pasakė tai tam, *kad ir jūs, turtuoliai, tuos žodžius išgirstumėte. Tie žodžiai liečia ne tik vargšus, bet ir jus, turtuoliai. Kaltiname varguomenę esant sutingusią, nenorinčią dirbti, jų ta yda turi dar pateisinimo. Bet juk ir patys taip elgiatės, netgi blogiau. . . Dažnai leidžiate laiką teatruose, betiksliuose susiėjimuose ir manote darbą dirbą. Beturtį gi, kuris kiauras dienas aimanuoja ir ašaras lieja, kuris iš didelio vargo niekad neišbrenda, už tai smerkiate, po teismus tampote ir bausmės jam reikalaujate. Ar tai žmoniška? Naudodami tad minėtus šv. Povilo žodžius, taikykit juos greičiau sau, negu tiems vargšams''.*

Kitoj vietoj Didysis Apaštalas, ragindamas žmones dirbti, moko juos, kad reikalinga darbu ne tik pelnytis duoną, bet jo vaisiais privalu pavargėlius šelpti: . . . *„Teužsiima verčiau darbu, dirbdamas savo rankomis, kas gera, kad turėtų ko suteikti kenčiančiam skurdą”* [28]

Darbo pareiga šv. Povilui tiek svarbi, tiek esminga, kad jis nepasitenkina kitus raginęs dirbti, bet ir pats dirba, ir dirba daug ir sunkiai, šalia to didelio ir sunkaus apaštalavimo darbo, kuris daug iš jo ėmė laiko, sveikatos ir energijos, nepaisant to, kad jis galėtų ir be to darbo gyventi: *„jūs patys žinote,* — kalba jis Efezo krikščionims, — *nes mano ir tų, kurie su manim yra, reikmenei tarnavo šitos rankos”.*[29] Beveik tą pat jis kartoja ir tesalonikiečiams: . . . *„Nevalgėme niekieno duonos dovanai, bet dirbome naktį ir dieną, vargdami ir nuvargdami, kad neapsunkintumėm nė vieno jūsų. Ne kad nebūtumėm turėję galios, bet kad duotumėm save kaip pavyzdį jums sekioti mus”.*[30]

BAŽNYČIA IR DARBAS

Bažnyčia, eidama savo Dieviškojo Įsteigėjo pėdomis, nenuilstamai darbo reikalą skiepijo toliau, jį kilnino ir plovė tą paniekos dėmę, kurią buvo jam užmetęs stabmeldiškasis pasaulis. Šitas dalykas jai buvo vienas Kristaus ir Jo apaštalų svarbusis palikimas. Bažnyčia nesitenkino skelbusi darbo pareigą, kėlusi jo vertybę, jį kilninusi, bet pati nenustojo teikusi ligi paskutinių laikų visai realių ir

neginčijamų įrodymų, kiek didžiai ji darbą brangina ir kiek jį būtinu laiko. Taip pvz. *IV Kartaginos santaryba įpareigoja klierikus išmokti kurio amato, kad, reikalui ištikus, galėtų juo padoriai sau duoną pelnytis. Rankų darbas griežtai įsakomas vienuoliams.* Šv. Benediktas, įkurdamas savo vadinamąjį benediktinų vienuolyją, svarbiausiu šūkiu paskelbė „*Ora et labora*" — „Melskis ir dirbk". Kassianus ir kiti rašytojai sako, kad Tebajidos vienuoliai tiek daug dirbo, jog ne tik sau tuo darbu duoną pelnydavęsi, bet ir daug vargšų šelpdavę. *Vienuolių ir kunigijos darbu šiandien pasaulis gyvena: Europos civilizacija — jų darbo vaisius. Pirmieji keliai, tiltai, viešbučiai, prekyba, žemės dirbimas — Bažnyčios nuopelnas. Bažnyčia steigia mokyklas, ugdo mokslus, saugoja paliktąją senovės literatūrą, gamina knygas. Europos kultūra,* iš kurios, kaip iš pirmykščio šaltinio, yra pasisėmęs visas pasaulis, *jos tarnų didelio, kruopštaus darbo vaisius.* To neginčija jai didžiausi jos priešininkai.[31] Bet ji ne tik senovėje šiuo savo pavyzdžiu švietė pasauliui: ir šiandien iš pirmųjų darbuotojų eilės neišeina. Kurgi jai vienai tenka tiesti kultūrai kelius. Kas matė pereitais metais surengtų Romoj misijų parodą, kam teko Afrikoj ar kitur susidurti su misionierių darbais, turėjo nustebti dėl tų didžių darbų, kurie yra Bažnyčios atliekami laukinių žmonių tarpe. Bažnyčios tarną visur rasi: jis moko rašto, jis moko ir rankų darbo. Vienur vienuolis su knyga laukinių tarpe, kitur su žagre ar kastuvu jų darbams vadovauja ir moko dirbti. Savo *darbu kitus dirbti ragina ir laukinius kraštus rengia į kultūringų tautų šeimą. Bažnyčia, vienoj rankoj iškėlusi kryžių, kitoj nešdama „arklą, knygą, lyrą", kaip savo buvimo pradžioj, taip ir dabar žygiuoja nenuilstamai žmonijos priešaky, mokydama ją darbo ir rengdama jai žmogaus vertą dvasinę ir medžiaginę gerovę.*

Šitie ir daugelis kitų istorinių faktų rodyte rodo, kiek Bažnyčiai rūpėjo ir rūpi iškelti darbo reikšmė ir vertybė savo pavyzdžiu, kiek ji globoja ir remia darbą ir darbininkus ir kiek kovoja dėl pastarųjų teisių apdraudimo ir pagerbimo.

Bažnyčia, skelbdama visų žmonių Dievo atžvilgiu lygybę, jų brolybę, įsakydama net mažiausiuose gerbti žmogaus vertybę ir darbo kilnumą, pirmiausia po ilgų ir sunkių kovų *sugriauna vergiją; vėliau sušvelnina ir visai panaikina baudžiavą,* kuri beveik visai nustojo gyvavusi XV amžiuj; ir tik Liuteriui su savo mokslu įsigalėjus Europoj, ji vėl atsigriebia ir dar ilgus laikus vargina ir kankina darbo pasaulį, kol jos pastangomis vėl buvo gal jau nesugrąžinamai panaikinta.

Bažnyčia, siekdama visą laiką darbo žmonių išlaisvinimo ir jiems prideramos nepriklausomybės patikrinimo, gerai žinojo, kad šalia asmens nelaisvės yra dar kita, tiek pat sunki, kiek pirmoji, o kartas dar žiauresnė — *tai piniginė nelaisvė.* Šios rūšies vergija kartais tiek įsigali savo neribotais nuošimčiais, vadinamais lupikavimu, kad gyvenimas tampa nebepakeliamas. Senasis pasaulis daug tokių momentų patyrė. Nemaža jų teko patirti ir naujajam pasauliui. *Bažnyčia, panaikinusi pirmąją, griežtą kovą kovojo ir su antrąja, kol ją visiškai panaikino.* Jei kai kur ji vėl iš numirusiųjų prisikėlė ir drąsiai galvą vargo žmonių nelaimei pakėlė, tai tik ten, kur Bažnyčia jos priešininkų dėka savo įtakos nebeteko. Toliau, Bažnyčia, paneigusi nesveikus ir neteisingus Rymo teisės principus, paskelbė dėsnį, kad pinigas pats per save nieko negali pelnyti ir tik pats darbas ar padedamas tų turtų, kuriuos Dievas gamtoje sukrovė, yra pelno šaltinis ir nuosavybės pamatas. Iš to dėsnio išeidama, ji uždraudė imti nuošimčius nuo skolinamų pinigų ir *stojo į griežtą kovą su išnaudojimais ir nedora spekuliacija*,[32]

Bažnyčia, kovodama su lupikavimu ir spekuliacija, *pirmoji savo valstybėj įvedė įstatymų nustatytą darbui globą* ir piršo kitoms valstybėms ją įvesti. Nuosavybė visuomet buvo Bažnyčios idealas, bet tik nuosavybė, įgyta darbu ar bent juo paremta.

„Tas, kuris supirkinėja javus, mėsą, vyną, kad pažemintų jų kainą ir tuo būdu kitų skriauda savo turtus didintų, — kalba tėvas Tritemius, — *einant kanonų teisių dėsniais, privalo būti nusikaltėliu laikomas. Gerai organizuotoj visuomenėj visomis jėgomis reikia priešintis dirbtiniam kainų kėlimui tiems daiktams, be kurių žmogus negali gyventi, kaip maistas, drabužiai ir t.t. Nederliaus metais galima priversti pirklius, kurie tokių prekių turi, pardavinėti jas teisingomis kainomis, nes, kaip mus moko Bažnyčios Tėvai ir sveikas protas nurodo, visuomenės reikalas turi būti statomas aukščiau už atskiro asmens reikalą, ir negalima kęsti, kad saujelė žmonių gyventų visa ko pertekusi iš neteisingai įgyto turto. Vyriausybė turi ypatingu būdu rūpintis pavargėliais ir neturtingaisiais. Įstatymai turi saugoti jų reikalus, ir to reikalauja kanonų teisė. Dėl to gerai sutvarkytose valstybėse prekės kainojamos teisingomis kainomis ir darbas teisingai apmokamas. Tuo būdu niekas nėra skriaudžiamas, ir kiekvienas gali misti ir dėvėti atitinkamai pagal savo padėtį”.*

Reikia žinoti, kad krikščioniško visuomenės sutvarkymo laikais tie dėsniai nebuvo tušti žodžiai: jie buvo praktikoj gyvendinami. Kanonų teisių reikalavimu visi gaminiai miestų savivaldybių ar

korporacijų organų buvo kontroliuojami ir įkainojami. Tie patys organai žiūrėjo, kad nedora konkurencija nepasireikštų. Nedora konkurencija laikydavo ne tik tą, kuri keldavo dirbtiniu būdu prekių kainas, bet ir visus to ekonominio gyvenimo reiškinius, kurie silpnesniuosius elgetomis versdavo, įžeisdavo teisę gyventi ir laužydavo darbininko teisę naudotis savo darbo vaisias.[33]

„Tais laikais gerai žinojo, — kalba Savatier, — kad konkurencijos sukeltoje kovoje kapitalas darbui dažnai spąstus paspendžia. Buvo pripažinta, kad toji kova neturi teisės atimti iš darbininko teisingo užmokesčio, kuris jam priklauso iš atžvilgio į jo darbo tikslą, skirtą jo žmogiškiems reikalams patenkinti, lygiai iš atžvilgio darbo pirmaeilio vaidmens gamyboje. Dėl to buvo dedamos pastangos neleisti kapitalui pelnytis darbininkų teisių laužymo keliu".[34]

Ir Bažnyčia šioj srity nesitenkino tik apsauga ir kova už esmines darbo žmonių teises. Ji, nesitenkindama skelbimu ir įgyvendinimu visuomeniniuose santykiuose teisingumo ir meilės dėsnių, atsidėjusi sėkmingai rėmė ir kėlė darbo žmonių medžiaginę gerovę. *Kanonų teisė, vertindama visus darbo žmones, ypatingą dėmesį kreipė į žemdirbius.* Žemdirbystė kanonų teisei buvo *„svarbiausia ir pagrindinė visuomeninės santvarkos ir civilizacijos sąlyga, svarbiausias žmonijos pelno šaltinis, visų pramonės šakų motina, — ir dėl visa to visuotinės gerovės pamatas".* Taip vertindama žemdirbystę, Bažnyčia reikalavo jai ypatingos globos ir paramos, nes žemdirbystė *„geriau ir sėkmingiau už visus kitus pelno šaltinius moko Dievo meilės ir teisingumo ir kilnina būdą tų žmonių, kurie žemdirbyste verčiasi".*

„Žemės dirbėjas turi būti globojamas visuose jo darbuose, — kalba viena XIV amž. katalikų knyga, — *nes jo darbas yra būtinai reikalingas lygiai karaliui, lygiai menkiausiam jo valdiniui,* be to, jo rankų darbas ypatingu būdu yra malonus Dievui. Dievo ir žmonių įstatymai privalūs jam globos ir pagalbos". „Lygiai, kaip bažnyčios, vienuolijos ir kapai, — skelbia vienas 1438 m. dokumentas, — turi būti visų gerbiamos pakinkytos žagrės ir įrankiai, reikalingi dirbti laukams ir vynynams. *Kas skriaudžia žemės dirbėją, turi būti smarkiai baudžiamas, kaip piktadaris".*[35] *Nemažesniu atsidėjimu Bažnyčia globojo ir pramonę.* Juk jos iniciatyva ir jos globoje išaugo tos garsios, paremtos krikščioniškojo solidarumo dėsniais, darbo žmonių korporacijos, kurios tiek sėkmingai išvystė pramonę ir tiek budriai stovėjo darbo žmonių reikalų sargyboje.[36] Jų nariai turėjo vienas kitą mylėti broliška meile, būti vieni kitiems ištikimi ir, kaip

vienos šeimos nariai, rodyti tarpusavio prisirišimą ir pagarbą". Jie turėjo gyventi kartu taikingai ir draugiškai, pagrįsdami savo santykius broliška meile ir krikščioniška teise". Tai privalu buvo ne tik „tarpusavio santykiuose, bet visuomet ir visur, kur tik aplinkybės juos suvesdavo".

Minėtų korporacijų tikslas Janseno minėtoj knygoj taip apibrėžiamas: „Pagrindinis sąjungų ir korporacijų tikslas — darbo gyvenimą pagrįsti drausme ir krikščioniška meile, iškelti ir sukilninti darbą. Dirbkime klausydami Dievo įsakymo, o ne dėl pelno. Elgdamiesi kitaip, niekad nesulauksime savo darbui Dievo palaimos ir savo sielai žalos padarysime. Žmogus privalo dirbti, kad tuo garbintų Dievą, kuris įsakė dirbti, ir kad savo darbu nusipelnytų Dievo malonę. Žmogus dirba, kad užsidirbtų pinigų, reikalingų sau ir savo šeimai tinkamai išlaikyti, kad turėtų prideramą krikščionišką pramogą. Bet jis privalo dirbti ir tam, kad savo darbo vaisiais galėtų dalytis su vargšais ir paliegėliais. Darbo draugijos ir sąjungos yra geros, kurios tokį tikslą yra pasistačiusios. Kas gi kitokį joms tikslą skiria ir per jas siekia tik pinigo ir turto, blogai daro, ir jo darbas yra lupikavimas. O šv. Augustinas yra pasakęs: „Savo rankų darbu nelupikauk, nes prarasi savo sielą".[37]

Darbą padaryti šventą, griežtai laikytis Bažnyčios įsakymų, švęsti sekmadienius ir šventadienius; žiūrėti, kad sąžiningai būtų atliekamas darbas, remti pavargusius ir paliegusius korporacijos narius, prižiūrėti, kad meisteriai, gizeliai ir draugai padoriai elgtųsi, neįžeisdami gero korporacijos vardo, veik tėviškai globoti dirbusius prie meisterių darbininkus — štai ko pirmoj eilėj, jų statutų tvirtinimu, siekė korporacijos. Korporacijos pradėdavo tik pelno vaikytis tuomet, kai jos nutoldavo nuo krikščioniškosios dvasios.

Bet iš viso to dar negalima padaryti išvados, kad korporacijos visai nebūtų rūpinusios savo medžiaginiais reikalais: atlyginimu už darbą, darbininkų išlaikymu ir t.t. Korporacijos, reikalaudamos iš savo narių sąžiningai atlikti pavestą jiems darbą, turėjo teisės reikalauti ir faktiškai reikalavo, kad toks sąžiningas darbininkas ir darbdavio sąžiningai būtų atlyginamas. Ir jos savo tikslą pasiekė. Koproracijų istorikų tvirtinimu, darbo žmonės — žemės ūkio ir pramonės — buvo pasiekę korporacijų įsigalėjimo metu tokią medžiaginę gerovę ir nepriklausomybę, kokios niekad ir niekur po to nėra pasiekę. Darbo žmonės, dirbdami Bažnyčios globoje ir jos vadovaujami, buvo pasiekę tokią gerovę, kokia šiandien atrodo nepasiekiama gerybė ir kuri šiandien yra tik siekiamasis idealas.

Bažnyčios įtakos ir galybės gadynė yra šviesiausias darbo žmonių istorijos lapas. Ir darbininkai trokštamąjį idealą pasieks tik tuomet, kai vėl Bažnyčia atgaus savo įtaką ir įgyvendins žmonių santykiuose krikščioniškąjį teisingumą ir meilę.

Jei kam tie Bažnyčios galingos įtakos laikai buvo nepatogūs ir nepageidaujami, tai tik ne darbo žmonėms. *Ta Bažnyčios įtaka bodėjosi ir purtėsi tik tie, kurie norėjo pralobti ne savo, bet svetimu darbu, kurie kitų skriauda norėjo auksu apsipilti. Bažnyčios jie nemėgo, nes ji jų gobšumą žabojo ir neleido stipriesiems silpnesnių-jų skriausti.*

Ir nuo tos valandos, kai humanistų ir Reformacijos daktarų padedami pinigingieji luomai, ištroškę valdžios ir svetimu darbu turtus pasididinti, pradėjo nusikratyti Bažnyčios įtaka, kada pradėjo iš gyvenimo stumti kanonų teisę ir ją keisti stabmeldiškaja Rymo teise, kurioje silpnasis negalėjo surasti sau atsparos prieš galybę, vargas prieš pinigą, darbo žmonių būklė smarkiais žingsniais pradėjo blogėti, kol pagaliau antikrikščioniško liberalizmo įsigalėjimas, kapitalo triumfalinis darbo pavergimas pastatė jas į tokią padėtį, kuri pagimdė su visu biaurumu ir baisybe šių dienų socialinį klausimą, o viso pasaulio gyvenimą pastatė ant kunkuliuojančio, neapykantos, keršto, išnaudojimo ir priespaudos lava spiaudančio vulkano, kuris bet kurią valandą gali užlieti pasaulį tarpusavio žūtbūtinio karo ugnies jūra ir pražudyti visa tai, kas ilgų šimtmečių darbu ir pastangomis buvo pasiekta. *Iš tos padėties vien Bažnyčia tegali išvesti. Tą ligą tik Kristaus mokslas tegali pagydyti.*

LIBERALIZMAS IR DARBAS

Bažnyčią ištiko daugelio tėvų likimas. Daugelis tėvų, rūpestingai išauginę vaikus, su dideliu vargu ir darbu sukrovę jiems turtų, kad nereikėtų vargo vargti, vaikams suaugus ir tuos tėvų sutaupytus turtus paveldėjus, savo gūžtoj duonos ir vietos pritrūksta. Nedėkingi vaikai nesuranda vietos ir duonos kąsnio savo gimdytojams. Ir daugeliui jų tenka eiti per kaimus šunų lodyti. Bažnyčia — moderniojo pasaulio motina. Ji išaugino ir išauklėjo mūsų laikų visuomenę, ji sukrovė gyvenamos civilizacijos turtus, ji, prirengusi visuomenę, įvedė kultūringus visuomenių ir valstybių santykiavimo metodus, ji nurodė sveikus ir teisingus valdymo dėsnius, ji atnešė lygybės ir brolybės idėjas, ji nutiesė kelius žmonijai į laisvę ir gerovę, ir kada žmonija, išėjusi iš vystyklų ir įgijusi rūpestingą Bažnyčios

išauklėjimą, pasijuto prirengta esanti gyventi, išdidžiai ir negarbingai sušuko: „šalin Bažnyčią” ir paskelbė jai žūtbūtinę kovą, — Bažnyčia nežuvo. Jos neįstengs nugalėti ir „pragaro vartai”. Bet jos įtaka visuomenės gyvenime sumažėjo. Jos vietą prasiskverbęs liberalizmas apsėdo. Gyvavimo ratas naujos srovės pasuktas į griežtai skirtingą pusę. Tą pasukimą pajuto visi. Bet ypatingai skaudžiai tai pajuto darbo žmonės. Bažnyčios išaukštintas ir apvainikuotas darbas naujų viešpačių buvo nuvainikuotas. Tiek sėkmingai šimtmečiais dirbusios darbininkų organizacijos — sugriautos. Kapitalistų pažabotas gobšumas — paleistas į laisvę; ir jis nelaukdamas tuo pat apinasriu darbo žmonių pasaulį pasimovė ir į savo auksaratį sunkų vežimą įsikinkė. Darbo žmogus, išplėštas iš Bažnyčios išganingos globos, pasijuto kapitalo vergas esąs be globos, be apsaugos, be pajėgos atsispirti.

„Liberalų paskelbtasis individualizmas, pamynęs Dievo įstatymus, tapęs žmonijos santykių mastu, privedė prie to, kad šiandien į darbą žiūrima kaip į daiktą, nepriklausomą nuo to, kas jį dirba, ir dėl to vertinama tik jo komercinė vertybė. Liberalų manymu, darbas, yra tokia pat prekė, kaip ir visos kitos. Tad vienatinis jam įstatymas tegali būti konkurencija ir gamybos reikalai. Naudoti darbui palikta didžiausia laisvė: laisvė naudoti vyrus, moteris, vaikus, laisvė skirti užmokestį už darbą, laisvė sudaryti darbininkams dorovines ir medžiagines gyvenimo sąlygas; gamybos konkurencijos, luomų santykių laisvė”.[38] Duota laisvė, kuri kapitalo karalius aukso dievaičiais pavertė, o darbo žmogų — jo bebalsiu vergu, beteisiu daiktu.

Liberalizmas darbą pavertė paprasta preke, kuriai kaina priklausė nuo pasiūlos ir paklausos teisės. Išeidami iš tokios pažiūros, liberalai darbininko nevertina kaip žmogaus, kuris savo darbu turi patenkinti įvairius savo gyvenimo reikalus. Darbininkas jiems yra tik įrankis, reikalingas darbui dirbti. Iš jo perkamas darbas apmokamas rinkos kaina. O ar ta kaina gali patenkinti jo reikalavimus, ar ji įstengia užtikrinti prideramą jam žmonišką pragyvenimą su šeima, į kurį jis turi teisės, liberalams nerūpi. Jiems darbdavys ir darbininkas — lygiateisiai žmonės, jie turi lygią teisę savęs atžvilgiu ir vienas nuo kito visai nepriklausomi. Darbininkas jiems yra abosliutinis savo darbo viešpats ir gali jį parduoti ar neparduoti, gali dirbti ar nedirbti, priklausomai nuo to, ar jam siūlomoji už darbą kaina atrodo pakankama, ar ne. Darbdavys tad jokiomis darbininko atžvilgiu pareigomis nėra suvaržytas ir jokių tolygių pareigų negali turėti.

Darbdavys perka tik darbą, o kai darbininkas savo parduotąjį darbą padarė, nutrūksta visi tarp jo ir darbdavio santykiai. Tik tuo būdu esą galima laiduoti darbininkui laisvė ir nepriklausomybė.

Toks yra liberalų mokslas. Teorijoj, nesigilinant į jį, atrodo net gražus. Bet pažvelkime į to mokslo praktiką. Panagrinėkime jo medžiagines ir dorovines darbo žmonių pasauliui pasekmes. Ką liberalizmas davė darbininkui medžiaginėj srity, gražiai ir teisingai nupasakoja prof. Heikneris. Jis štai ką tuo reikalu rašo:

„Įgaudamas teisinę lygybę sutartims daryti, darbininkas, suprantama, negavo tos pačios ekonominės jėgos ir faktinės laisvės, kokią turi darbdavys. Tikra laisvė darant sutartį gali būti tik tuo atveju, kai kiekvienas susitariančiųjų gali nepriimti kitos pusės siūlomų sąlygų, neužsitraukdamas tuo blogesnių padarinių, negu kitoji pusė. Liberalų ekonominėj santvarkoj apie tokią laisvę darant sutartis kalbos negali būti. Beturtis darbininkas gali dirbti tik tuomet, kai jis susiras darbdavį, kuris jam suteiks reikalingų gamybai įrankių. Jei darbininkas nesudarys darbo sutarties, jis savo pajėgomis gyventi negalės, nes neturi dažniausiai sutaupytų kapitalų. Jo kapitalas — raumenys darbe. Raumenys nustos dirbti — kapitalo nėr, nėr ir pragyvenimo šaltinio. Tuo gi tarpu darbdavys galės gyventi ir nesudaręs sutarties su darbininku; pragyvenimo galimybes jam teikia jo turtas ar pelnas iš turto; pagaliau jis gali dirbti ir kitų nepadedamas. Nuostoliai, kurių turės darbdavys, nesuradęs darbininkų, negali būti lyginami su beturčio darbininko, netekusio darbo, nuostoliais ir padėtimi. Dėl to visai teisingai sakoma, kad darbininkas yra visuomet padėty bankroto, kuris tuoj neatidėliodamas privalo mokėti, bet kurio prekių kaina ligi juoko sumažėjo. Nepatogią darbininko padėtį pablogina dar ir kitos priežastys. Ir tikrai, kai kitos prekės yra tik žmogaus gamybos išdava, skirtina nuo jų savininko asmens, tai darbas yra paties žmogaus veikimo pasekmė ir negali būti nuo jo atskirtas. Pinigų skolinimas, žemės, buto nuomojimas liečia ekonominę žmogaus būklę, bet ne jo asmenį, kuris pasilieka visiškai nepriklausomas. Su darbininku yra visai kas kita. Darbdavys, kuris sudaryta sutartimi įgavo teisės į tam tikrą darbininko darbo jėgą, tuo pačiu įgavo valdžios ir į patį darbininko asmenį. Jis, liepdamas darbininkui atlikti tam tikrą darbą, pats nurodo, kokiose temperatūros, sveikatingumo, nelaimingų atsitikimų galimybėse, bendradarbių sąlygose turės atsidurti darbininko asmuo. Kiek darbininko padėtis buvo blogesnė sudarant sutartį, tiek mažiau jis gali apsidrausti nuo minėtų sąlygų blogų padarinių.

„Visų prekių, išėmus vien tik darbą, gamyba derinasi su paklausa. Gi darbo pajėga auga kartu su žmogum, kuris gema nepriklausomai nuo paklausos ir rinkos padėties. Jei kitų gaminių kaina krinta žemiau jų pagaminimo kainos, tai gamybos susiaurinimas gali ją lengvai pakelti. Bet ką gali padaryti darbininkas, kai jo darbo neklausiama, nereikalaujama ir jo kaina krinta? Kad padidintų savo pajamas tiek, kiek reikalinga jam pragyventi, jis daugiau ir ilgiau dirbs. Jis prailgins savo darbo laiką ir, jei pajėgos leis, stropiau ir intensyviau dirbs. Bet tuo pačiu paklausos ir pasiūlos santykis blogės paties darbininko nenaudai, kol pagaliau, iš vienos pusės, ilgas nepakeliamai sunkus darbas, iš antros, — nuolatinis užmokesčio mažinimas jį iš gyvenimo kelionės pašalins: ir tik šituo pasibaisėtinu būdu gali būti sumažinta tam tikru laipsniu darbo pasiūla''.[39]

Prof. Heikneris tiek teisingai ir tiksliai atpasakojo liūdnas darbo žmonėms liberalizmo mokslo pagamintas pasekmes, kad man nebelieka nieko nei atimti, nei pridėti. Šiais visiems įsidėmėtinais žodžiais jis gražiai pagrindė ir šiuos pasakytus tuo pat reikalu dar 1869 m. krikščioniškosios demokratijos senelio vyskupo Kettelerio žodžius: „Šiandien negali kilti jokios abejonės, kad veik viso darbo žmonių pasaulio, t.y. mūsų laikų valstybių didesnės dalies gyventojų visa medžiaginė būklė, jų šeimų likimas, kasdieninis reikalas susirasti būtiną duonos kąsnį vyrui, žmonai ir vaikams pasidarė neatmezgamai susieti su prekių kainos ir rinkos bangavimu",[40] kitais žodžiais tarus, kad liberalizmo dėka darbas vergiškai pasidarė priklausomas nuo kapitalo.

Štai kokiose medžiaginėse sąlygose atsidūrė darbo žmonių pasaulis, kai Bažnyčios priešininkų jis buvo iš jos išganingos globos ištemptas. Bet negeresnės yra darbininkų ir dorovinės sąlygos, į kurias juos įmurdė liberalizmo mokslas. Kai buvo atmestas krikščioniškasis darbo įvertinimas, o tuo pačiu visuotinis jo privalomumas ir jo dorovinis tikslas, savaime turėjo žmonija suskilti į du priešingus, tarpusavy kovojančius lagerius. Iš vienos pusės stojo tie, kurių jokios aplinkybės neverčia dirbti ir dirbti neturi reikalo, nes yra turtingi, o iš kitos — tie, kurie turi dirbti, nes be darbo badu išmirtų. Vieni prieš kitus stojo su ginklais rankose, pagieža ir neapykanta degdami.

Darbdaviai ginkluojasi prieš tuos nelaimingus „tinginius ir veltėdžius, kurie drįsta retkarčiais pasipriešinti savo „geradariams" ir reikalauja geresnių darbo sąlygų ir atlyginimo, mažindami jų aukso aruodus. Darbininkai gi ginkluojasi prieš savo „išnaudotojus ir

kraujagerius”, prieš darbdavius „kruviną buržuaziją", kuri kasdien, kaip „nepasotinama dėlė, čiulpia kad ir apkartusį iš vargo darbininko kraują”, Jsinėrę į darbininko kailį, mes lengvai jo tokią sielos būseną suprasime. Bodėjimasis ir pasibiaurėjimas darbu, kuris yra tik sunkiai pakeliama aklo likimo jiems primesta našta, kurstyte kursto juose pavydą ir neapykantą turtingųjų, kurie, nieko nedirbdami, yra turtingi ir triukšmingai bei smagiai gyventi gali, plačiai naudodami visas leistinas ir neleistinas pasaulio gėrybes. O kadangi liberalizmo sistemoj platus gyvenimo naudojimas yra svarbiausias žmogaus tikslas, kurio darbininkas savo ištekliais pasiekti negali, tad jis visomis išgalėmis stengiasi, pasidavęs laiko dvasios įtakai, bent prisiartinti prie jo: mažiau dirbti, o daugiau naudoti, juk pavyzdys visuomet pasekėjų susiras. O darbdaviai tų pavyzdžių nesišykšti teikti, ir net gausingai. Gausingų tad ir pasekmių susilaukia. Pilna sauja sėja — pilnu glėbiu valo. Apgavimai, vagystės, plėšimai, žmogžudybės, girtuokliavimas, paleistuvystė — diena iš dienos auga pavargėlių tarpe. Bet tai yra juk liberalizmo teorijos logiškoji išdava. Tai yra pasėtojo grūdo gausingas derlius. Ar galima čia tik darbininkas kaltinti? Ar ne didesnė kaltė ir atsakomybė tų, kurie tokiam baisiam derliui dirvą parengė ir nuolatos ją tręšia? Tik pasidariykime aplinkui; tik pasiklausykime teisybės žodžio — ir įsitikinsime, kad šventa teisybė pasakyta.

„Darbas yra kilnus dalykas; jis turi būti visų gerbiamas, — bet kas jį šiandien gerbia? Gerbiama begėdiška prabanga, garbinama, lenkiamasi, stebimasi, himnai giedami turtams, nors nežinoma jų pradžia, o dažnai net žinant, iš kokio purvino ir biauraus šaltinio jie yra atsiradę. Saldžiai nuteiktu veidu ir malonia šypsena nusišvietę kalbasi su frakuotu ponu ar briliantais žėrinčia ir kaip ir nenoromis voratinkliu prisidengusia ponia. Tuo gi tarpu su kokiu marinančiu šaltumu, atstumiančiu išdidumu ir įžeidžiančiu nenoru kalbama su žmogum, ant kurio drabužių ir veido kasdieninis darbas yra uždėjęs savo žymę, arba su motina, į kurios ilgą ir apdėvėtą sijoną bailiai įsikibę laikosi keletas išbadėjusių ir išvargusių vaikučių. Pats darbininkas šiandien jau nebegerbia darbo, į jį žiūri, kaip į sunkią būtinybę; jis jau nebepeikia turtuolio, kuris nebevykdo Dievo įsakymo — dirbti prakaituotu veidu; bet jam pavydi ir noriai jį pasektų šiuo atžvilgiu, jei bado šmėkla to Dievo įsakymo vykdyti jo neverstų. „O *juk darbas nustato žmogui vertę; nedarbas žmogaus gabumams ir galioms yra tai, kas rūdis geležiai; ji geriausią įrankį niekais paverčia".*[41]

Iš viso to kiekvienam turi paaiškėti, kad liberalizmo santvarkoj apie darbo ir darbo žmogaus žmogiškosios vertybės gerbimą ir kalbos negali būti. Liberalizmo dievaitis, svarbiausias jo tikslas yra pinigas. Kas jo įsigyja, įsigyja kartu ir visas teises į pagarbą, į pirmąsias vietas. Žmogaus kilnumas šiandien pinigu perkamas. Bet kokios pagarbos ir vertės šiandien gali turėti darbas, kurį liberalizmas pavertė paprasta preke? Kokią vertę gali turėti darbininkas, paverstas paprasta mašina, gamybos įrankiu?

BAŽNYČIA IR LIBERALIZMAS

Liberalizmas darbą ir darbininką vertina visai kitaip negu Bažnyčia. Tai du griežtai priešingu mokslu šiuo klausimu. Liberalizmas darbą ir darbininką pažemino ir paniekino. Jis darbininkui parengė medžiaginę ir dorovinę vergiją. Bažnyčia į tai abejingai žiūrėti negalėjo. Ir ji, nepaisydama visų sunkumų, kokios jai buvo sudarę jos priešininkai, stojo ginti pavergtąjį darbininką ir kelti pažemintą darbą. Bažnyčia paėmė darbininkus savo globon. Prasidėjo didelė kova, kuri ir šiandien nėra pasibaigusi. Liberalizmo griuvėsiais daugely vietų paverstą jos darbą Bažnyčia pradėjo atstatinėti. Tą atstatymo darbą ji pradėjo pirmiausia nuo darbo vertės ir darbininko žmoniškos garbės pakėlimo. Prabilo tuo reikalu Leonas XIII. Juo pasekė įvairių kraštų vyskupai, visuomenės veikėjai, krikščioniškosios demokratijos suvažiavimai ir kongresai. Jie mums duoda gausingai šiuo reikalu medžiagos. Ją surinkus — didžiuliai tomai susidarytų. Ta medžiaga tai gražiausi lapai iš darbininkų kovos už savo būklės pagerinimą. Ji yra tikra Bažnyčios garbė, ir prieš tą žygį amžiais kartų kartos pagarbiai galvas lenks.

Pirmieji liberalizmui pirštinę metė du garsūs vyrai: vyskupas Ketteleris Vokietijoj ir vyskupas Joachimas Pecci Italijoj. Pirmas Mainco vyskupas, antras — Perugijos.

Joachimas Pecci savo ganytojiniame laiške „Bažnyčia ir civilizacija", paskelbtame 1877 m., karštai ir energingai protestuodamas prieš naująsias materialistines teorijas, kurios darbininkams parengė baisią nepakeliamą būklę, taip rašė: „Mūsų laikų politinės ekonomijos mokyklose ... į darbininką žiūri kaip į mašiną, kuriai kainą stato priklausomai nuo to, kiek ji gali pagaminti. Iš čia žmogaus dorovės panieka, iš čia — nedoras vargo ir silpnumo išnaudojimas".

Vyskupas Joachimas Pecci tampa popiežium Leonu XIII. Leonas XIII nepamiršo to, ką pasakė vyskupas Joachimas Pecci. Popiežius

tęsė toliau tą darbą, kurį buvo pradėjęs būdamas vyskupu, tik dar su didesne energija, didesniu patyrimu ir, suprantama, didesniu autoritetu. Jo ilgas ir garbingas popiežiavimo laikas — tai ištisa kova už darbo sukilninimą, už darbininko išvadavimą iš nežmoniškai vergiškos padėties, į kurią jį įstūmė liberalizmas.[42]

„Krikščionybė, — kalba Leonas XIII 1889 m. prancūzų darbininkams, — paskelbė pasauliui, kad visa žmonija be luomų skirtumo yra pašaukta į Dangaus Karalystę; kad visi vienodai yra Amžinojo Tėvo vaikai; kad darbas šioje žemėje yra žmogaus natūralinė pareiga. Ji mus išmokė, kad sąžiningai ir pilnai tą pareigą atlikti yra žmogui garbė ir išminties įrodymas; gi norėti darbu nusikratyti, jo išvengti,
— reiškia įrodyti savo bailumą ir neatlikti šventos ir esminės pareigos . . . Pirmoj eilėj reikalaujame, kad per nuoširdų grįžimą į krikščioniškąjį mokslą būtų sugrąžinta ir *nustatyta* tarp darbdavių ir darbininkų, tarp kapitalo ir darbo ta darna ir vienybė, kurios yra tikriausias abiejų pusių reikalų laidavimas . . . Darbininkams yra įsakyta darbininką laikyti savo broliu, švelninti pagal išgales darbo sąlygomis jo būklę, saugoti jo medžiaginį ir dorovinį turtą, stiprinti jį savo gyvenimo geru krikščionišku pavyzdžiu, o svarbiausia, niekad jo atžvilgiu ir jo nenaudai nelaužyti teisingumo ir teisingumo dėsnių, siekiant greito ir neproporcingo pelno ir uždarbio”.

Dvejais metais vėliau enciklika *„Rerum Novarum"* iškilmingai paskelbė darbo žmonių teises ir priminė turtingiems ir darbdaviams jų pareigą gerbti darbą ir darbininką: *„Turtuoliai ir darbdaviai privalo,* — rašo Leonas XIII, — *nelaikyti darbininkų vergų vietoje, gerbti juose aukštą jųjų, o krikščionybės dar paaukštintą žmogaus vertę, — to reikalauja teisybė. Ir sveikas žmonių protas, ir krikščioniškoji filosofija moko, kad sunkus rankų darbas ne tik nežemina žmogaus, bet dargi jį aukština, nes tas darbas yra dora priemonė savo gyvybei palaikyti. Užtat yra gėda ir nežmoniška naudoti žmones kaip daiktus, kad tik pralobtų, ir tik tiek juos tevertinti, kiek jų darbo jėga gali duoti naudos" . . .*

Tuo pačiu klausimu Leonas XIII kalba savo *brevėse,* rašytose prancūzų kr. demokratijos vadui De Menui ir šveicarų dr. Dekiurtenui, kuriose, priminęs, kad *„Bažnyčia visuomet su ypatingu atsidėjimu globojo liaudį, kuriai ji yra motina",* pažymėjo, kad *tik Bažnyčia „gali pakelti ir išvesti liaudį iš tos sunkios būklės, kokioje dabar yra atsidūrusi".* „Istorijos ir tradicijos šviesoj, — rašo Leonas XIII Dekiurtenui, — graži yra Bažnyčia, užgydžiusi didžiulę vergijos žaizdą. Savomis pajėgomis ji įstengė nuplauti nuo žmonijos tą biaurią

dėmę, kuri kaip alyva į ją buvo įsisunkusi. Žinodami tai, lengvai galime suprasti, kiek Bažnyčia gali padaryti darbo žmonių luomo išvadavimui iš vargo, į kurį jį įstūmė dabartinė pasaulio padėtis. Lengva taip pat suprasti, kad tam didžiuliam meilės ir tikro žmoniškumo darbui užbaigti geriausias metodas yra giliai įdiegti į protus krikščioniškojo mokslo dėsnius ir prisiimti savo elgesio švelnia, bet stipria taisykle Evangelijos mokslą".

1899 m. rugsėjo mėn. 25 d. Leonas XIII prancūzų darbininkų maldininkams taip kalbėjo:

„Kaip prisirišę sūnūs . . . prisimenate, ką, vaduodamiesi savo tėviškuoju rūpestingumu ir meile, esame padarę einant teisingumo ir meilės taisyklėmis darbininkų medžiaginei ir dorovinei būklei pagerinti. Iš tikrųjų. Mes labiausiai trokštame, kad gerai būtų visų suprasta, jog *Bažnyčia yra visų tautų motina.* Jos meilė yra beribė. Ji meilės ir dorybių keliu veda sielas į dangų; bet neatsisako rūpintis ir šios žemės žmonių reikalais; ji kilnina vargšų darbą ir verčia aukščiau stovinčiųjų galybę gera daryti" . . .

Šventojo Petro įpėdinio žodis gyvu atbalsiu atsiliepė visame pasauly. Darbo reikalu prabilo visų kraštų vyskupai. Visi katalikai stojo prieš daromą darbo žmonijai skriaudą ir prieš jos liūdnos padėties priežastį — liberalizmą. Galimybės kad ir trumpai priminti visų vyskupų darbininkų reikalu žodžius nėra. Pasitenkinti teks tik kai kuriais.

Vašingtono universiteto rektorius vyskupas *Kaene,* aiškindamas encikliką *Rerum Novarum,* taip rašė: *„Šventasis Tėvas pirmiausia pabrėžia, kad nei nuo darbo, nei nuo darbininko negalima plėšti tos vertybės, kokią jiems yra suteikusi pati gamta ir Dievas. Darbininkas yra Dievo vaikas, nevalia tad jo versti paprasta mašina pinigams dirbti. Darbą sukilnino savo pavyzdžiu „Nazareto Dailidė", jis tad negali būti skurdo priežastis ar paniekinto luomo dėmė".*

Madrido arkivyskupas, 1891 m. šv. Vincento Pauliečio draugijos konferencijoj kalbėdamas darbininkų atlyginimo reikalu, štai ką pasakė: *„Darbdaviai neturi teisės pamiršti, kad darbininkas, kurio patarnavimas atlyginamas, yra kūrinys laisvas ir protingas; kad jis yra pilietis, žmonos vyras ir vaikų tėvas ir kad tuo būdu jis turi patenkinti visus reikalavimus, kurie iš jo tos padėties ir iš santykių šeimos ir visuomenės gyvenimo išplaukia".*[43]

Gražiai yra parašęs apie Bažnyčios įtaką į politinę ekonomiją ir ukrainiečių vyskupas Šeptickis. Savo ganytojiniame laiške, paskelb-

tame 1899 m., jis taip rašo: „Kaip Dievas įsakė pirmiesiems mūsų tėvams darbu pelnytis sau pragyvenimą, taip ir Kristaus mokslas mus įpareigojo dirbti sau, savo vaikams ir savo šeimai . . . *Šitas Kristaus mokslas labai daug padeda pasiekti gerovę, nes sustiprina ir pašventina tai, kas visų išmintingų žmonių manymu yra vienatinis doras kelias turtui įsigyti,* jis Išmoko darbo, taupumo ir savitarpio pagalbos. Ir tas tik geriau dirba, kuriam darbas nėra tik priemonė gardesniam duonos kąsniui įsigyti, bet yra kartu Dievo įsakyta pareiga, nuo kurios tinkamo atlikimo priklauso ne tik žemiškoji gerovė, bet ir amžinasis gyvenimas . . . *Kristaus mokslas yra ne tik pavieniams asmenims, bet ir visoms visuomenėms tikriausias kelias į gerovę, yra stipriausia visuomenės ekonominio pajėgumo atrama .. . Be dorovės geros ekonominės būklės negali būti, nes jos nėra ir negali būti ten, kur nėra visuomeninės tvarkos; o visuomeninės tvarkos nėra ten, kur nėra teisių ir pareigų pusiausvyros, tos gi pusiausvyros vėl nėra ten, kur nėr etikos, dorovės . . . Nėra ir nebus pasauly mokslo, kuris būtų tinkamesnis kelias į visuomeninę tvarką ir ekonominį pajėgumą už Kristaus mokslą, nes nėra ir nebus mokslo, kuris įstengtų lygiai, kaip Evangelija, išsaugoti ir išlaikyti žmonių teisių ir pareigų pusiausvyrą savęs atžvilgiu, aprėžti savimylos ribas, išugdyti artimo meilę ir išspręsti taip lengvai ir sėkmingai visuomeninio gyvenimo sunkenybes".*

Kai šitas gražus darbo garbei ir darbininko naudai visame pasauly Bažnyčios darbas buvo dirbamas, Lietuvoj niauru ir nejauku buvo. Caro sunki letena tiek mus buvo prispaudusi, jog kvapas sunku buvo atgauti. O ypač nežmoniškai sunkiai buvo suvaržyta Bažnyčia ir jos atstovai — vyskupai ir kunigai.

„Po Lietuvą žiema . . .
Nei žodžio, nei rašto . . .
Erelis mus laikė suspaudęs sparnais".

Dėl šitų aplinkybių tokių ryškių ir gražių žodžių darbo žmonių reikalu mes iš savo episkopato neturėjome. Tačiau, nepaisant visų šitų sunkumų, mūsų dvasios vadai nesėdėjo rankas nuleidę, abejingai žiūrėdami į žmonių vargą ir darbo žmogaus panieką ir išnaudojimą. Jie iš po sunkios žandaro rankos, iš po budrios jo akies, nepaisydami gresiančio kalėjimo ir kitų sunkių bausmių, sugebėdavo kartkartėmis žodį vargo žmogaus naudai pasakyti. Ir tų jų žodžių ir darbų buvo nemaža. Tie Lietuvos Bažnyčios žygiai kalbamoj srity

mums turi būti dar brangesni ir dar gražesni, nes buvo žengiami nepaprastai sunkiose aplinkybėse, ir už kiekvieną tokį žygį turėjo laukti kiekvieną valandą kalėjimo, Sibiro ar bet kurios kitos tolygios rūšies atlyginimo. Ir mūsų Bažnyčia, kaip ir kitų kraštų, daug yra vargo išspaustų ašarų nušluosčiusi, daug vargo palengvinusi, daug, labai daug padariusi darbo žmonių būklei pagerinti.

Laisvę atgavom, ir Bažnyčia atsipalaidavo nuo rusiškųjų varžtų. Ji plačiai užsimojo savo tradicinio darbo dirbti. Ji stovi kiekvieno darbo priešaky, kuris vargšo ir išnaudojamojo bei skriaudžiamojo naudai ir išvadavimui dirbamas. Nebuvo tokio vargo ar tokios nelaimės, kuriai ji nebūtų savo rankos ištiesusi, dėl kurios nebūtų savo autoritetingo žodžio tarusi. Charakteringas jos žygis — paskutinis vyskupų ganytojinis laiškas nederliaus vargo prispaustų žmonių reikalu.[44] Neiškęsiu jo žodžių nepacitavęs. Jie daug mums pasakys, o į tamsos apgaubtą protą gal išganingo šviesos spinduliai įspįs.

„Tikras skurdas ir badas pažvelgė į akis tų, — rašoma minėtame laiške, kurie, kitokio turto neturėdami, gyvendavo iš kasdieninio savo rankų uždarbio ... Jei kasdien mūsų kalbami žodžiai „Tėve mūsų . . . kasdieninės mūsų duonos duok mums šiandien" mums primena, jog mes lygiai esame to paties Dangiškojo Tėvo vaikai, tai šiuo metu yra gyvas reikalas parodyti darbais, ne žodžiais, jog esame bent tos pačios žemiškos tėvynės vaikai, esame viena didelė šeima, *kurioje neturėtų būti greta visa ko pertekusių kitų, kurie ne dėl savo kaltės turi badą kentėti. . .*[45]

„Šiuo reikalu gyvai susirūpinę mes, Jūsų Ganytojai . . . kreipiamės į jus dabar, didesnį skurdą kenčiančius, siųsdami jums tuo tarpu nors mūsų tėviškos užuojautos ir paguodos žodį . . . Kreipiamės taip pat ir ypač į jus, mylimieji Kristuje, kurių, tariant Apaštalo žodžiais, mes žinome *gerą norą* (2 Kor. 9,2), kurie liūdite draug su mumis dėl daugelio brolių netikėtos nelaimės, kurie esate pasiryžę jiems padėti, nes jūsų širdys ne akmeninės . . .

„Mes prašome padėti jiems, kuo kas gali, šelpti juos neatidėliojant, nes kaip žmonės sako: „kas greitai duoda, tas duoda dvigubai". Mes žinome *jūsų gerą norą,* todėl ir tikimės, kad tie, kuriems jūs ištiesite brolišką ranką, kuria ne vienam nušluostysite karčią skurdo ašarą, pilni dėkingumo galės ir turės pasakyti apie jūsų dosnumą Apaštalo pagyrimą: *„jis davė* savo *valia, kiek išsigalėjo, ir net daugiau kaip išsigalėjo".* (2 Kor. 8,3).

„Jums gi, gerbiamieji broliai kunigai, mes pavedame, paskelbus šj mūsų atsiliepimą iš sakyklos, skubiai pasirūpinti, kad kiekvienoje

parapijoje būtų pradėtos rinkti aukos nukentėjusiems nuo nederliaus šiaurinės Lietuvos gyventojams šelpti, aukos ne tik pinigais, bet taip pat javais ir kitais maisto dalykais" . . .

Liberalizmo bala pasaulį dar plačiai yra užliejusi. Kai kur pvz. ir pas mus, rodos, ji dar įsistiprino. Jos žalingi garai dar stipriai nuodija pasaulio gyvenimą. Bet šviesūs ir gaivinantieji Bažnyčios mokslo spinduliai ją išdžiovins, ir atmosfera pasveiks. Liberalizmo pančiai dar skaudžiai veržia darbo žmonių nuvargintą kūną, bet galingi Bažnyčios nenuilstamo darbo pavyzdžių smūgiai juos nublokš, kaip nubloškė ir labai galingus ir milžiniškus vergijos rūmus. Bet darbininkas tik tuomet sulauks to teisingumo ir gerovės, apie kuriuos šiandien ir svajoti drąsiai dažnai privengia, kai teisybė ir meilė pasauly įsigalės, kai Kristui Karaliui visi nulenks galvas.

KRIKŠČIONIŠKOJI DEMOKRATIJA IR DARBAS

Mūsų laikų krikščioniškąją demokratiją yra įkūręs ir pagrindinius dėsnius jos programai davęs popiežius Leonas XIII. Jis yra krikščioniškosios demokratijos dvasios tėvas, įkūrėjas ir vadas. Krikščioniškoji demokratija savo darbą ir mokslą rėmė ir vystė Leono XIII nurodoma ir pamokoma. Leono XIII žodis ir pavyzdys jai buvo ir yra įstatymas, ir nuo jų ji nenukrypsta į šalį. Suprantama tad, kad pasaulio krikščioniškoji demokratija kalbamuoju reikalu, aplinkybėms leidžiant, tiek ir taip dirbo, kiek ir kaip Leonas XIII mokė. Tuos klausimus, kurių krikščioniškosios demokratijos tėvas nepalietė ar dėl to, kad juos norėjo palikti pačioms politinėms ir visuomeninėms organizacijoms spręsti, ar dėl to, kad neturėjo galimybės ar reikalo jų liesti, krikščioniškoji demokratija sprendžia tų dėsnių šviesoj ir kryptimi, kurie yra to didžiojo popiežiaus paskelbti. Atrodo tad, kad atskirai apie krikščioniškosios demokratijos mokslą ir darbus kalbamoj srity nėra reikalo atskirai ir kalbėti, juo labiau, kad jis savo vyriausia mokytoja ir aukščiausiu ir privalomu autoritetu laiko Bažnyčią ir, kaip katalikų organizacija, visuomet pasiduoda jos drausmei ir valiai. Ir dėl to, tą skyrių apleidus, šiame rašiny didelės spragos nepasidarytų. Tačiau jei šį klausimą liečiu atskirai, tai tik dėl to, kad jis būtų pilnesnis ir skaitytojas įgautų tobulesnį to darbo vaizdą, kokis dirbamas darbo ir darbininkų srity Bažnyčios ir katalikų.

Krikščioniškoji demokratija, eidama šventojo Tėvo ir vyskupų pėdomis, su neišsemiama energija ir atsidėjimu nenuilstamai visur ir

visuomet reikalauja darbui prideramos pagarbos ir visu griežtumu stoja prieš egoistinį liberalizmo mokslą, kuris, atpalaiduodamas turtuolius nuo visų pareigų dirbančiųjų atžvilgiu, leidžia ir sankcionuoja galingesniųjų darbininko, kaip silpnesniojo, išnaudojimą.

„Trokštame, — kalba Olandijos krikščionių demokratų manifestas, — *kad su darbininku nesielgtų kaip su mašina, kuri kainojama pagal jos atliktą darbą, bet kad jis būtų laikomas laisvu, turinčiu sielą Dievo kūriniu, mūsų broliu, lygiu prieš Dievą su visais kitais žmonėmis. Norime, kad jis galėtų džiaugtis ramaus ir jaukaus šeimyninio gyvenimo gerybėmis, kad namų židinys būtų gerbiamas ir kad fabrikas ar kita darbo įmonė nepaveržtų jam iš namų jo žmonos. Siekiame to, kad nei jo, nei jo vaikų pajėgos nebūtų naikinamos neatitinkamu, pernelyg sunkiu ir ilgu darbu; kad jo teisė į savaitinį poilsį būtų garantuota taip, kad „Viešpaties diena" būtų kartu ir darbininko diena".*[46]

Didžiosios Liuksemburgo kunigaikštystės seime krikščionių demokratų vadas Brenkūras, karštai pritardamas „reakcijai prieš darbo prekės teoriją, kuri stato daiktą aukščiau už žmogų, įrankį už darbininką, kuri dirbant] stato mašinos priklausomybėj", primena tuo pat metu, kad „Leonas XIII reikalauja darbininkui aukštesnės vietos visuomenės santvarkoj".[47]

Vokietijos krikščionių demokratų vado kun. Oberdorfferio parengta programa[48] protestuoja prieš *„antikrikščioniškas liberalizmo teorijas apie neribotą žmogaus laisvę ir nuosavybės teisę be jokio aprėžimo, kurios sukėlė visuomenėj ir ekonomikoj rimtą maišatį. Tie principai, įvesti į įstatymus,* — kalba toliau programa, — *įstiprino galingesniojo teisę, o kalbant ekonomisto kalba, atmetė darbo teises ir meilę ir padarė jį priklausomą nuo geros ar blogos kapitalisto valios . . . Katalikai sociologai pripažįsta, kad tokia būklė yra nesveika ir nepakenčiama, kad veda visuomenę į pragaištį, ir reikalauja greičiausiai imtis sėkmingų tai nesveikatai gydyti priemonių. Liberalizmo mokslą su jo principais, kurie tą būklę parengė, visu griežtumu jie smerkia ir atmeta".*

Italų krikščionių demokratų prof. Toniolo parengta programa kalba, kad „visuomenės atgimdymo darbas yra pradėtas, pravestas ir papildytas didžiu ir atsakingu sąžinių gelmėse darbu. *Tikybos ir jos antgamtinių lobių įtaka, liaudies išauklėjimas ir apšvietimas, pritaikytas prie tos akcijos, išmokys visuomenę krikščioniškai vertinti dorovinę žmogaus asmens vertybę, šeimos šventumą, darbo*

kilnumą, o pagaliau suprasti ir pripažinti tikrąją darbo žmonių luomo visuomeninę reikšmę, jo pareigas ir teises".[49]

Prancūzijoj krikščioniškai demokratiškų organizacijų atstovų suvažiavimas, jvykęs 1896 m., reiškia pageidavimų, kad „būtų nukreiptos visos privatinės iniciatyvos ir visi visuomeniniai reikalavimai į pagrindinę naujųjų laikų visuomenės reformą, pagrįstą krikščionybės dėsniais. *Ta reforma išėjimo punktu turi turėti apreikštas Dievo tėviškumo ir žmonių brolybės tiesas, jos pasekmė turi būti tokia visuomenės organizacija, kuri remtųsi šeima, kaip svarbiausiu veiksniu, ir kuri laiduotų ir apsaugotų visiems lygiai žmogaus asmens vertybę ir pagarbą".* Prancūzų krikščionių demokratų programos apie darbo organizaciją skyrius skelbia, kad *„darbininkas nėra darbo mašina, kuri turi be atvangos dirbti",* ir reikalauja *„pagerbti jo* teises".[50]

Montpellier darbininkų suvažiavime žinomas visame kultūringame pasauly katalikų sociologas ir prancūzų krikščionis demokratas Paskalis kalbėdamas pažymėjo, kad darbininkai dar neturi „visų teisių", bet turi „savas teises", kurių tarpe pirmą vietą užima: *jų žmogiškoji vertybė ir jų darbo vertybė, kurias visi turi gerbti. „Bažnyčia visus moko,* — kalbėjo toliau Paskalis, — *kad jūsų asmeny visi turi pagerbti jūsų žmogaus vertingumą ir krikščionį,- kad negalime jūsų versti gamybos mašinomis, elgtis su jumis, kaip su darbo gyvulių rūšimi, ir plėšti iš jūsų jums priklausomą jūsų darbo vaisių".* Be to, jis pabrėžė, kad *„darbo įstatymas saisto visus be išimties ir kad toj milžiniškoj savitarpio pagalbos draugijoj, kokia yra žmonija, nieks neturi teisės imti neatsiteisdamas bet kuo iš savo pusės"* .[51]

Lietuvos krikščioniškoji demokratija gal yra jauniausias pasaulio krikščioniškosios demokratijos šeimos narys ir gal trumpiausią laiką dirba. Bet ji darbo sąlygų ir darbo žmonių būklės gerinimo kilniam darbe neatsiliko nuo kitų savo vienminčių ir nudirbo per tą trumpą laiką šioj srity, palyginti, labai daug. Lietuvos krikščioniškoji demokratija, ištikimai sekdama popiežiaus Leono XIII mokslu ir valia, visą laiką teikė ypatingą pagalbą tiems, kurie „jos labiausiai buvo reikalingi" ir kurie patys savo teisių apginti neįstengė. Tai buvo darbo žmonės — ūkininkai ir darbininkai. Tą kilnų darbą ji pasistatė svarbiausiu savo tikslu ir kaip tokį įrašė į savo programą. Tą programą vykdydama, ji įrašė ir į Konstituciją tai, kas tam tikslui pasiekti pirmoj eilėj reikalinga. *„Visi Lietuvos piliečiai, vyrai ir moters, yra lygūs prieš įstatymus. Negali būti teikiama ypatingų*

privilegijų nei mažinama teisių piliečiui dėl jo kilmės, tikėjimo, tautybės". „Sekmadienius ir kitas valstybės pripažintas šventes įstatymai saugoja, kaip poilsio ir dvasios pakilimo dienas„Visose ūkio srityse kiekvienam piliečiui laiduojama darbo ir iniciatyvos laisvė, ši laisvė gali būti suvaržyta įstatymo keliu, esant viešajam reikalui. Ūkio gyvenimas yra tvarkomas taip, kad kiekvienas pilietis turėtų darbo". „Valstybei paliekama teisės reguliuoti žemės valdymą taip, kad būtų sudarytos tinkamos sąlygos taisyklingai žemės ūkio gamybai, ypačiai smulkiajam ir vidutiniajam ūkiui tarpti. Dvarai parceliuojami įstatymuose nurodyta tvarka". „Žmogaus darbo pajėga yra tam tikrų įstatymų saugojama ir globojama. Valstybė saugoja atskirais įstatymais darbininką ligoje, senatvėje, nelaimingais atsitikimais ir darbo trūkstant".[52] Šitie Konstitucijos paragrafai tai labai didelės reikšmės darbo žmonių laimėjimas. Tai Lietuvos darbininko *„Magna Charta".* O jis ją išgavo krikščioniškosios demokratijos dėka. Daugelis tų Konstitucijos paragrafų atskirais įstatymais išvystyta. Daugelis įstatymų išleista šalia Konstitucijos; jų tikslas buvo apsaugoti nuo išnaudojimo ir pakelti gerovę darbininkų, bežemių, mažažemių ir vidutinių ūkininkų. Kalbėti apie juos čia netenka, nes visi geros valios sąmoningi lietuviai tai labai gerai žino. Nebent priminsiu tik žemės reformą, kurią pravedė krikščioniškoji demokratija, tą klasiškąjį jų krikščioniškojo teisingumo ir darbo žmonių reikalais rūpinimosi žygį. Juo gali Lietuva pasididžiuoti prieš visą pasaulį. Ir jis negalės būti užmirštas, kol gyvens lietuvių tauta. Lietuviai per amžius jį minės su dėkingumu ir pasigėrėjimu, nes tai — didis ne tik darbo žmonių, bet ir visos Lietuvos laimėjimas. Krikščioniškoji demokratija darbo žmonių teisių atstatymo ir gerovės kėlimo darbą pradėjo, ir ji tik begalės jį užbaigti, nes ji turi savo rankose tas sėkmingas priemones, kokių neturi kiti. O tos priemonės — tai kirkščioniškas teisingumas ir meilė.

Pasitenkinę šiais trumpais, toli gražu neišsemiamais, bet, manau, pakankamai įtikinančiais pavyzdžiais, galime konstatuoti, kad mestas iš Vatikano aukštumų šūkis gyvu ir galingu aidu nuaidėjo po visą pasaulį; tas šūkis reikalauja gerbti darbo ir darbininko žmogiškąją vertybę, o tuo pačiu pasmerkia antižmonišką ir antivisuomeninę liberalų teoriją apie darbą. Bažnyčia pilnu žingsniu žengia darbo žmonių išvadavimo keliu. Jos ištikima tame darbe pagalbininkė — galinga krikščioniškosios demokratijos armija.

Darbo vertės gerbimą skelbti — žmonių pareiga; mokyti, kad darbininkas yra toks pat žmogus, kaip ir visi kiti; smerkti ir protestuoti prieš mokslą, kuris darbininką laiko tik mašina gamybai, — suprantama, yra didelis, kilnus ir pagrįstai krikščioniškas darbas. Bet ar jis yra pakankamas šioj srity teisingumui įvesti ir darbininkui išvaduoti? Toli gražu ne. Šiandien, kada tarp darbdavio ir darbininko seniau viešpatavusi darna ir šeimyniniai santykiai pranyko, užleisdami savo vietą tarpusavio nepasitikėjimui, paniekai ir kovai, teorinis minėtų dėsnių skelbimas, neparėmus jų praktišku veikimu, kuris tuos principus protuose įšaknytų, į tikslą nenuves.

Manyti, kad toks praktiškasis veikimas yra bergždžias darbas, kad pakanka įstatymais suteikti darbo žmonių pasauliui jam priklausančias teises, jog sugrąžintų taiką ir darną į visuomeninius santykius, — yra nieku nepagrįsta svajonė. Darbininkų nusiskundimai darbdavių elgesiu iškalbingai ir įtikinamai įrodo, kiek jiems skaudus yra jų žmogiškojo vertingumo neįvertinimas ir paniekinimas. „Kodėl daugelis darbininkų nemėgsta ir net nepakenčia savo darbdavių? Svarbiausia dėl to, kad daugelis jų savo darbdavių nepažįsta. Vos trys ketvirtadaliai darbdavių, kurie duoda darbo ligi 200 darbininkų, sugeba vardais pavadinti ne daugiau kaip dvidešimt savo darbininkų, ir tai su dideliu sunkumu. Dėl to darbininkai skundžiasi, kad jie darbdavių akyse esą tik darbo mašinos, ir su skaudama širdimi reik pripažinti, kad jie turi visai rimtą pamatą taip kalbėti. Daugelis darbdavių su savo darbininkais taip elgiasi, tarsi jie nebūtų jų broliai Kristuje, jų artimi. Darbininkai, jų supratimu, yra tik įrankis jo kapitalams didinti. Kol tokie santykiai tarp darbdavių ir darbininkų bus, taikos tarp jų negalės būti. Reikia, kad darbdavys savo brolišką ranką ištiestų darbininkui”.[53]

Taip kalbėjo 1893 m. Reimso katalikų darbininkų kongrese vienas darbininkas, darbininkų socialinių studijų ratelio narys. Bet tokių nusiskundimų įvairiuose kongresuose ir susirinkimuose teko girdėti ne tik iš darbininkų. Tą pat tvirtino kunigai, advokatai, visuomenės darbuotojai ir net kai kurie darbdaviai. 1894 m. įvykusiame kunigų suvažiavime pas L. Harmelį miestely Vol-du-Bois visų suvažiavimo dalyvių vienu balsu konstatuota, kad *pirmutinė ir skaudžiausia darbdavių klaida yra ta, jog neteikia reikiamos pagarbos darbininkams. Daugeliui darbdavių darbininkas yra tik įrankis, mašina. Tą panieką darbininkas giliai atjaučia".*[54]

1895 m. įvykusiame Asyžiuj tretininkų kongrese fabrikantas — darbdavys L. Harmelis, nusipelnęs iš darbininkų gražų „gerojo darbininkų tėvo" vardą, smarkiai puolė tuos darbdavius, kurie nori nauja forma atgaivinti senąją stabmeldžių vergiją. „Senovė, — kalba Harmelis, — įstengė surasti tik vieną priemonę išlaikyti valdžiai, kuri reikalinga kiekvienam žmonių susitelkime, — tai buvo vergija, silpnųjų teisių užgrobimas. Mūsų *naujųjų laikų stabmeldžiai turi lygiai tokią pat pažiūrą, dėl to laiko revoliucionieriais ir socialistais visus tuos, kurie iš vargo nori išvaduoti darbo žmonių luomą. Jei kas kalba apie teisingą užmokestį darbininkui, apie priklausomą darbininko asmeniui ir jo šeimai pagerbimą, tas jų yra puolamas kaip darbdavio teisių laužytojas . . . Visai kitokia yra krikščioniškoji pažiūra. Krikščionybė moko, kad valdžia yra tarnyba, o ne egoistinė privilegija".*[55]

Lygiai tokia pat krypimi kalbėjo ir tėvas Kolbas 1890 m. šv. Petro bažnyčioj Vienoje savo garsiose socialinėse konferencijose: „Ko galite ar ko turite trokšti, jei tikrai nuoširdžiai norite padėti žmonijai? — klausia garbusis pamokslininkas. — Ko dar turėtumėte trokšti ir tuomet, kai visi būtų aprūpinti duona, drabužiu ir butu? Turite trokšti, kad žmonės neapykantoje vienas prieš kitą nestotų, kad tarpusavy nekovotų ir vienas kito neniekintų; kitais žodžiais tarus, kad sukurtų gražų brolišką sugyvenimą. Ir turite trokšti, kad turtingasis paskutinio elgetos asmeny matytų ir gerbtų žmogiškąjį vertingumą. Ir dar ko turite trokšti? Kad laimingasis, turtuolis *nesididžiuotų* savo turtais, o vargšas liaudies vaikas *nesusvyruotų* vargo ir nepritekliaus prispaustas".[56]

Šiais žodžiais tėvas Kolbas priminė vieną didžiųjų socialinių tiesų, būtent, tą, kad *socialinis klausimas negalės būti galutinai išspręstas tol, kol turtingieji ir darbdaviai nepradės nuoširdžiai ir giliai įsitikinę gerbti darbininko ir pavargėlio žmogiškąjį vertingumą.*

Kas gi tuos principus imsis praktikoje gyvendinti organizuotai, drausmingai, reikalui ir mūsų laikams pritaikytais metodais? Kuri organizacija tą kilnų ir būtiną tikslą savo programoje pirmoje vietoje pasistatys? Kur ta organizacija ir kas ją sukurs? Tas, kuris tą nuo amžių Bažnyčios vestąją akciją atnaujino, gerai suprasdamas ir įvertindamas pavyzdžio ir organizacijos mūsų laikais reikšmę, ir ta organizacija pasirūpino. Leonas XIII, metęs darbo žmonių vadavimo šūkį, pasistatęs savo svarbiuoju tikslu gydyti socialinius žmonių santykius, įpareigojęs visus — kunigus ir pasaulininkus, turtingus ir

pavargėlius, vyrus ir moteris — stoti į jo nurodytąjį darbą, nurodė rūpimąją mums organizaciją. Ta organizacija — tai tretininkai.

TRETININKŲ VAIDMUO

Šv. Pranciškus buvo ne tik didis šventasis, bet ir genialus žmogus. Jis suprato, kad Evangelijoj yra visi išganingi dėsniai, kurie gali išgelbėti atskirus asmenis ir visas visuomenes. Paėmęs tad Evangeliją, jis ją pritaikė prie visų visuomenės gyvenimo aplinkybių. Apspitusiom jį miniom jis kalbėjo: „Būkite krikščionys, kad pašventintumėte visuomenę, bet tai visuomenei duokite krikščioniškus įstatymus, kad ji iš savo pusės padėtų jums tapti šventais". Savo broliams vienuoliams jis kalbėjo: „Tikėjimas išgano, tai padarykite, kad visuomenė melstųsi. Gailestingumas Dievuje visa gali, padarykite, kad visuomenė išmaldą dalytų. Nuolankumas yra derlinga 'dirva, kurioje auga gražios gėlės ir kuri brandina gausingą derlių" ... ir kartu pridūrė: „Jūsų visuomenė serga ir žūva, nes joje nėra teisingumo, tad grąžinkite jai teisingumą; o jei jums ramybės trūksta, ji jus aplankys, kad broliškai pabučiuotumėte teisingumą, ir teisingumas su ramybe, ankštai tarpusavy susijungę, gyvens jūsų visuomenėj".[57] Šventas Pranciškus Asižietis savo brolių organizacijoms įdėjo daug visuomeninio elemento ir dėmesį nukreipė svarbiausia į tas dorybes, kurios buvo reikalingos nugalėti įsigalėjusioms XIII amžiaus visuomenėje ydoms. Tas amžius buvo labai panašus į mūsų gyvenamąjį amžių. Anais laikais šv. Pranciškaus broliai savo veikla stebuklus darė visuomenės gydymo darbe. Aišku tad, kad ir mūsų laikais jie gali su nemažesniu pasisekimu dirbti. Tam darbui geriausiai mūsų sąlygomis tinka tretininkai. Tretininkus tad Leonas XIII ir parenka priemone aukščiau minėtam tikslui siekti. Jau 1884 metais savo enciklikoj *Humanum genus,* nukreiptoj prieš masonus, Leonas XIII kalbamu klausimu taip rašo: „Tretininkai gali daug laimėti kovoje su tų pasibaisėtinų sektų antkryčiu. Tegu tad ši organizacija kasdien tobulėja. Tarp kitų pasigėrėtinų pasekmių, kokių iš jos darbo galima laukti, svarbiausia yra ta, kad ši organizacija yra tikra laisvės, brolybės ir lygybės mokykla, žinoma, ne masonišku pavyzdžiu, bet Kristaus dvasia, kuris norėjo tomis dorybėmis praturtinti žmonijos giminę".

Tuo būdu Leono XIII noru ir paskyrimu trečiasis serafiškasis ordinas, toji pasaulietinė šv. Pranciškaus milicija, turėjo tapti

visuomeninių santykių krikščioniško pataisymo įrankiu. Ir geresnio, ir tikslesnio parinkimo būti negalėjo.

Tretininkai nėra tik paprasta brolija, o juo labiau, kaip daugelis labai klaidingai mano, tik virėjų ir senų tarnaičių brolija. Šalia dorovinio išsitobulinimo, tikybinių praktikų, maldos ir pasninko (šiuos pastaruosius Leonas XIII, norėdamas palengvinti įstojimą į ją didesniam žmonių skaičiui, žymiai sumažino), tretininkai turi vieną labai svarbų uždavinį — *sujungti visus luomus:* kunigus ir pasaulininkus, turtingus ir pavargėlius, darbininkus ir darbdavius — vienais įstatais, kurie yra pagrįsti kuklumu, nuolankumu ir meile. Ypatinga pagarba silpnųjų; vengimas prabangos; griežtas laikymasis teisingumo dėsnių visuose susitarimuose ir sutartyse; grąžinimas to, kas neteisėtai priklauso; vengimas ir švelninimas barnių, ginčų ir nesutikimų; palaikymas pavargėlių ir ligonių; švietimas protų ir stiprinimas valios — štai pamatiniai tretinnkų dėsniai. O Dievo meilė ir artimo meilė — jų šūkis.

Tų dėsnių įgyvendinimas XIII a. visuomeniniam gyvenime panaikino savimylą, gobšumą, pašėlusią aukštuose luomuose prabangą, pašalino luomų kovą ir didelį visuomenės susiskaldymą, išstūmė pagaliau stabmeldiškus papročius, kurie nepaprastu spartumu buvo pradėję visuomenėje įsigalėti. Tretininkai savo veikimu ir įtaka yra daug padėję ir baudžiavą panaikinti.

Pastatyti mūsų laikais į socialinį darbą sureformuotą tretįjį ordiną ir atgaivinti jame tą dvasią, kuria gyveno anų laikų tretininkai, — tai Dievo Apvaizdos nurodymai, nes kas gi geriau už juos sugebės įkvėpti visiems sluoksniams pareigą laikytis visais atsitikimais teisingumo ir meilės teisės; pareigą persisunkti Evangelijos dvasia, kuri pavargėliams liepia gerbti turtingųjų nuosavybę, bet ir iš turtingųjų reikalauja, kad jie pagerbtų ir pavargėlių tą pačią teisę, nes „vienatinė vargšo piemens avelė tiek yra verta, kiek visos avių kaimenės turtingo savininko, kuris šalia jų dar turi ištisas jaučių bandas”?[58] Kas sėkmingiau už tretininkų nuolankumą, kuris skelbia, kad nieks neprivalo save statyti aukščiau už kitą, gali padaryti galą galingųjų išdidumui ir sužadinti juose pagarbą šio pasaulio vargšams, kurie yra jų broliai ir yra lygūs, nes ir vieni, ir kiti to paties Dievo vaikai? Ir ar pats tų dėsnių įpareigojimo ir pranciškoniško nuolankumo dvasios atgaivinimas nebūtų svarbiausias taikos ir tarpusavio susitaikymo veiksnys, visuomeninės tvarkos laidas?

Darbdavių panieka ar išdidi paguoda, kurias darbininkas skaudžiai pergyvena, užleistų vietą tikrai ir nuoširdžiai darbininko

žmogiškosios vertybės pagarbai. Darbininko nelaikytų tik darbo įrankiu ar aukštesnės rūšies gyvuliu, bet protinga ir dorovinga būtybe, kuri, nepaisant jo visuomenės padėties skirtumo, yra lygi su tuo, kuris darbo duoda. Ir toks gerbimas darbininko laisvės ir žmogiškųjų teisių daug ką pakeistų į gerą ir pačiuose darbininkuose. „Nevienas darbininkas į panieką storžieviškumu ar kerštu atsako, išdidžiai paguodai pasipriešina, bet nulenkia galvą, kai jis pagarbą pajunta. Mes šiandien mažai pasitikime tuo, kas dar teisingo ir kilnaus pasiliko žmogaus sieloj, arba, kitais žodžiais tarus, per maža pasitikime kitais, o per daug savimi. O tatai ir yra visai priešinga krikščioniškai dvasiai ir pranciškoniškai dvasiai. Jei katalikai turėtų pranciškoniškos dvasios (o jos turės juo daugiau, juo gausingiau stos į tretininkus), be jokių sunkumų į liaudį kalbėtų ta kalba, kurią ji myli, kurią tik nori suprasti, kurią ji turi teisės girdėti, — tai meilės kalba.[59]

„Karštai trokštame, kad jūsų dorybės išeitų iš jūsų vienuolynų sienų ir pasklistų tarp žmonių visuomenės gerovei, — rašo Leonas XIII pranciškonų generolui.[60] — Istorija mums sako, kad šv. Pranciškus ir jo garsiausi mokiniai visiškai pasišventė liaudžiai ir savęs išsižadėję dirbo, kad tikinčiuosius išganytų. Įsižiūrėkite į mūsų laikų įvykius ir žmones — ir aiškiai pamatysite, jog išmušė valanda vėl prisitaikyti prie tos taisyklės ir drąsiai pasekti jūsų vyresniųjų brolių pavyzdžiu. *Šiandien daugiau negu bet kuriuo kitu laiku nuo liaudies pareina valstybių išganymas. Dėl to tad iš arti pažinti minios, kurios taip dažnai yra atiduotos ne tik vargo ir nepakeliamo darbo, bet ir įvairiausių spąstų ir pavojų malonei; padėti joms pamokymais, patarimais ir paguoda, meiliai teikiama, — štai pareiga kunigų, vienuolių ir pasaulininkų*",[61]

Kad tretininkai galėtų atlikti pavestą jiems Leono XIII kilnų visuomeninį uždavinį, reikia, to paties popiežiaus tvirtinimu, kad jie *„išeitų iš zakristijos", kad gerai pažintų socialinius vargus ir reikalus, kad, pagaliau, gerai ištirtų priemones, kuriomis galima grąžinti visuomenei krikščioniškąją darną.*

Šios mintys buvo įtrauktos į visos eilės tretininkų kongresų programas. Jos buvo iš pagrindų svarstomos jų kongresuose, įvykusiuose Vald-des-Bois, Parayie-Monial, Novaroj, Asyžiuj ir pagaliau 1900 m. rugsėjo mėn. Ryme. Svarbiausiu kalbamu klausimu nutarimai buvo padaryti 1894 m. Paray-la-Monial kongrese. Jie aiškiai ir pilnai nušviečia mūsų laikų tretininkų tikslus ir uždavinius. Dėl to, nesipriešindamas pagundai, kai kuriuos žymesniuosius

nutarimus paduodu čia ištisai. Štai jie:

„Kadangi tretininkų tikslas yra pilnutinis krikščioniškojo gyvenimo pareigų įvykdymas, tad jie neprivalo tenkintis tik asmeninio maldingumo ir vidaus gyvenimo pareigų atlikimu, bet jie turi prisidėti ir prie svarbiųjų viešojo ir visuomeninio gyvenimo pareigų. Šioje srityje tretininkai turi duot pavyzdį ir dirbti, kad Kristus įsiviešpatautų visuomenėje ir kad joje laimėtų kovą krikščionybės dėsniai ir visuomeninė Bažnyčios įtaka.

„Jei socializmas tapo mūsų visuomenėms labai pavojingas, tai kapitalizmas, tai yra — neteisinga kapitalo persvara ir išnaudojimai, kuriuos jis pagimdė, yra tikros gyvenamo visuomeninio sąmyšio priežastys. *Dėl to kongresas paveda tretininkams, kad jie, mokydami žodžiu ir raštu, nemažiau* savo *pavyzdžiu sureformuotų netikras idėjas ir klaidingą elgesį, šiandien labai paplitusius šiais klausimais.*

„Pavedama brolijų direktoriams iš pamatų išstudijuoti kiekvienai profesijai atskirai teisingumo ir padorumo praktikavimo būdus ir tretininkų susirinkimuose juos tiksliai išaiškinti.

„Kongresas kviečia tretininkus išsiauklėti šv. Pranciškaus dvasią, kuris pasišventė mažiausiųjų tarnybai, rūpindamasis visais jų reikalais ir siekdamas išvaduoti juos iš bet kurios priespaudos. *Tam tikslui tretininkai privalo steigti ar remti, kiek yra galima, tas įstaigas, kurios siekia teisingo ir krikščioniško darbo suorganizavimo; nemažiau ir tas, kurių tikslas yra apsaugoti juos nuo vargo, o vargui atsiradus dėl ligos, nedarbo, senatvės ar mirties — jį šalinti.*

„Kongresas prašo kunigus tretininkus atsidėjus studijuoti teisingumo ir privatinio padorumo dėsnius, kad prideramai tiksliai ir praktiškai galėtų juos išaiškinti tikintiesiems, ir tirti būtinas visuomeniniam teisingumui sugrąžinti sąlygas".

Po metų Limožos (Limoges) tretininkų kongresas minėtas rezoliucijas papildė šiomis:

„Įsitikinęs, kad krikščionybės dėsnių pamiršimas pagimdė darbo pasauly dezorganizaciją, neapykantą bet kurios vyresnybės iš vienos pusės ir darbininkų teisių paniekinimą iš kitos, kongresas ragina šv. Pranciškaus vaikus visomis savo pajėgomis siekti to, kad tarpusavio darbdavių ir darbininkų santykiuose įsigalėtų socialinio teisingumo dėsniai ir krikščioniškoji meilė. *Dėl to tretininkai kovos su visais pakrypimais į socializmą, lygiai kaip ir su kapitalizmo siekimais, t.y. su kapitalo išnaudojimu.''*

„Be to, kongresas, žinodamas, kad enciklikos *Auspicato* ir *Rerum*

Novarum ypatingą dėmesį kreipia į darbininkų būklę ir teiktiną jiems pagalbą, reiškia pageidavimą, kad tretininkų brolijos nariai: 1) studijuotų nešališkai ir su tikrai krikščioniška meile darbininkų reikalavimus; 2) taptų tikrais darbininkų būklės pagerinimo apaštalais Bažnyčios Galvos nurodytose ribose; 3) remtų jų veikimo ribose, teisėtos vadovybės vadovaujami, visuomenines reformas, kurių reikalauja darbininkų popiežius Leonas XIII; 4) profesines sąjungas laikytų geriausia priemone sugrąžinti darbo pasauliui krikščioniškai broliškus santykius ir socialinio teisingumo viešpatavimą; 5) kurtų kur tik galėdami darbininkų ir kaimo kasas, kad tuo būdu apsaugotų ūkininkus nuo išnaudojimo ir lupikavimo ir sujungtų katalikų pajėgas žemės ūkio srityse".[62]

Kiek šie tik ką paminėti tretininkų kongresų nutarimai atitiko šv. Tėvo norus ir pažiūras, matyti iš jo rašytų laiškų. Kai kurių jų ištraukas čia paduodu. Pasibaigus tretininkų kongresui Poray-le-Monialy, be kitko, taip rašė žymiausiam tretininkų vadui ir aktingiausiam to kongreso dalyviui tėvui Julijui: „Stengiatės nugalėti klaidingas nuomones ir neteisingumą mano nurodytoj srity (socialinėj); ginti ir platinti Evangelijos teisingumo ir padorumo dėsnius; žadinti darbininkų sluoksnį laikytis tikybos ir praktikuoti dorybes; tuo pat laiku siekiate religiją pakelti, kur ji yra pamiršta, ir šalinti visus vargus tinkamomis priemonėmis; užmegzti tikros tarpusavio brolybės mazgą ir susiburti išoriniams darbams dirbti. Tikrai, dirbate gerą ir šventą darbą. Dėl Mūsų turiu pažymėti, kad visuomet jūsų gerus sumanymus palaikysime".

Savo *breve,* rašyta 1900 m. rugsėjo mėn. 21 d. tretininkų kongresui, susirinkusiam Ryme, Leonas XIII, be kitko, taip rašė: „Visuomet buvome įsitikinę, kad *šitoji šventojo Tėvo Pranciškaus įstaiga, jei jos įstatai gerai ir prideramai bus vykdomi, galės pašalinti tą blogybę, kuri tokiu pasibaisėtinu būdu graužia mūsų laikų žmonijos visuomenę*

Tas pats popiežius Leonas XIII 1898 m. lapkričio mėn. 25 d. taip rašė kalbamu klausimu pranciškonų generolui: „Šv. Pranciškaus Tretysis Ordinas, be jokio abejojimo, gali suteikti pasauliui didžiausių pasitarnavimų. Jeigu senovės laikais jis uždegė krikščionių širdis, sustiprino įvairiose vietose maldingumą ir dorybių meilę, jei dažnai didelės maišaties laikais jis galingai prisidėdavo prie įstiprinimo sutikimo, taikos ir švelnumo —tad kodėl dabar negalėtų jisai gausiai atnešti tokių pat vaisių".[63]

Mano tik ką paminėtos tretininkų kongresų rezoliucijos ir Leono XIII laiškai aiškiai nusako, kad šv. Pranciškaus Tretysis ordinas nėra vien tik maldaknygės ir rožančiaus, bet kartu ir galinga su aiškiai nurodytais tikslais ir uždaviniais visuomeninė organizacija, kuri sėkmingai tą darbą dirba, gaivindama pagonybės paraližo ištiktą žmoniją visa gaivinančia krikščionybės srove ir yra tikra „priemonė pakelti ir išgelbėti visuomenei". Tenka tad karštai pageidauti, kad ir pas mus, kaip ir Vakarų Europoje, tretininkija imtųsi teoriškai ir praktiškai socialinio darbo ir spręstų tas sunkias ir painias gyvenimo problemas, kurių tiek gausiai mums teikia gyvenimas. Be to, dar karštai pageidautina, kad tretininkai plačiai pasklistų po mūsų tėvynę ir kad jie apimtų ne tik „senas virėjas", bet ir gimimo, turto ir mokslo inteligentiją, kaip yra užsieniuose, o pirmoje eilėje — vyrus. „Būtinas yra dalykas papildyti tretininkų eiles. Iš seno jau turėjome maldingų žmonių, kurie mokėjo melstis, kaip Mozė ant kalno; šiandien be jų mums reikia turėti ir veiklių, kovos žmonių, kurie sugebėtų kovoti, kaip Jozuė lygumoj. Prisiminkime, ką buvo popiežius įsakęs 1882 m. kardinolui vikarui paskelbti savo rymiečiams: „Kiekvienas klebonas privalo savo parapijiečių tarpe platinti encikliką apie tretininkus, o pirmoj eilėj — ją išdalyti mokyklų direktoriams, įvairių organizacijų pirmininkams, prekybinių įstaigų vedėjams. Kunigai — pasaulininkai ir vienuoliai — privalo visokiais galimais būdais raginti tikinčiuosius, ypač vyrus ir jaunimą, stoti į tretininkų eiles".[64] Kiek naudos iš to būtų visuomenei, per daug aišku, nes tretininkystė yra, galima sakyti, specifinė priemonė suartinti ir sujungti visuomenės sluoksniams, nugalėti šiandien taip įsigalėjusiam ekonominiam, visuomeniniam ir religiniam individualizmui ir aprėžti aistroms ir nepasotinamoms ambicijoms. Amžiuje, kurio šūkis — puikybė —, tretininkystė skelbia nusižeminimo meilę; paleistuvystės ir visų jaunuolių pakrikimo amžiuj — ragina atgailoti; iškerojusios prabangos ir neriboto kapitalo viešpatavimo amžiuj — gerbia ir stengiasi praktikuoti vargingumą, kelia darbo vertybę ir įsako gerbti visuose be išimties žmogiškąjį vertingumą. *Tretininkai tad su savo tiksliai ir griežtai pildomu statutu, popiežiaus nurodymais ir kongresų nutarimais teikia mūsų laikais labai svarbių ir galingų priemonių darbininko būklei pagerinti, darbo vertybei iš paniekos iškelti ir pagerbti apskirtai socialiniam klausimui ramiai ir sėkmingai išspręsti.*

IŠNAŠOS

1 Prad. 2.15. Žodis „įgyventų” lotyniškam tekste išreikštas žodžiu „operaretur”. Arkivyskupas Skvireckas savo Šv. Rašto vertime jį taip aiškina: „Jau ir tuomet žmogui buvo paskirtas darbas; jam reikėjo sėti, vaisius rinkti ir t.t.”. Vadinasi, žodis „įgyventi” apima ir sąvoką „įdirbti”.

2 „Non futurus erat homo in tantis paradisi delicitis otiosus, quem ad agentum Deus in eo domicilio collocaret”, pars IV, cap. XIII, quest. IV.

Skaityk taip pat šv. Tomo „Summa”, pars 1, quest. C., II art. 3 ir Hummelauerio Comm. in Gen. 140 pusl.

3 Jobo 5.7.

4 La notion chrétienne du travail et la question social. Orihuelos (Ispanijoj) vyskupo ganytojinis laiškas.

5 Prad. 3.17.

6 Orihuelos vyskupas. Op. cit.

7 Tą klausimą yra gerai išgvildenęs S. Weber: Ewangelium und Arbeit. Freiburg in Bresgau, 1898 m.

8 Žydas ar žydė.

9 Atkart. 15, 12-14.

10 Atkart. 25.15.

11 Atkart. 24. 10-17.

12 Weberis, Op. cit. 52 pusl.

13 Arist. Polit. III.5 ir VII.9.

14 Arist. Plit. I.3, VII.9.

15 Plato. Repub. VI. 495; VIII.549; IX.590.

16 Herodot. Histor. II c. 167 sq.

17 „Nihil est agricultura mėlius, nihil uberius, nihil dulcius, nihil libero dignius". Cicero. De officiis. I c. 42.

18 Cicero. Tusc. disp. V c. 36.

19 Šv. Matas. 5, 17.

20 Šv. Matas. 25, 40.

21 Šv. Jonas. 13, 34.

22 Šv. Matas. 11, 28.

23 Šv. Lukas. 6, 20-22.

24 Histoire de la science politique. I tomas, 281 psl.

25 Šv. Morkus. 10, 45.

26 Šv. Povilo laiškai Pilypiečiams 2,7.

27 II Tesal. 3, 10-12.

28 Efez. 4, 28.

29 Ap. darb. 20, 34.

30 II Tesal. 3, 8-9.

31 Skaityk mano knyg. „Kova už žemę ir ūkininką”. Visuom. Bibl. leidinys. Kaunas, 1928 m., pusl. 84-86.

32 Plačiau šiais klausimais galima pasiskaityti mano knyg. „Kova už žemę ir ūkininką”.

33 J. Jansen. L’Allemagne et la Reforme. Paris, 1887 m., I tomas, 319-402 pusl.

34 H. Savatier. La concurence deloyale l’accaparement et l’organization moderne du commerce et de l'industire. Paris, 1896 m., 13 pusl.

35 J. Jansen. Op. cit. t. I. 394.

36 Žiūr. Goerres Staatslexikon, str. Corporationen und Genossenschaften. Plačiau: E. Martin Sait-Leon. Histoire des Corporations de Metiers. Paris, 1922. Chez F. Alcau.

37 Jansenas. Op. cit. I tom., 315 psul.
38 Taip kalba prancūzų krikščioniškosios demokratijos tėvas De Mun savo straipsny: La question sociale au XIX s. (Association catolique. 1899 m., XII nr., 498 pusl.).
39 Heikner. Die Arbeiterfrage. II leid. Berlynas, 1897 m., pusl. 4-6. Vertimas į rusų kalbą.
40 Ketteler. Die Arbeiterfrage und das Christentum. Mainz, 1890 m., 17 pusl.
41 Association Catholique. 1898 m., IX nr. Ponios De près de la Ville — Tuai straipsnis.
42 Plačiau apie tai galima rasti „Visuomenininko Bibliotekos" 5 nr. „Dangaus šviesa".
43 „Quinzaine". 1898 m. spalio mėn. 16 d. M. Tiurmano straipsnis.
44 „Rytas", 1929 m. vasario mėn. 23 d.
45 Mano pabraukta. M. K.
46 Association Catholique. 1893 m., 7 nr.
47 Quinzaine, 1898 m. spalio mėn. 16 d. M. Tiurmano straipsnis.
48 Léon Gregoire. Le pape, les catholiques et la question sociale. III laida, 313 pusl.
49 Rivista internazionale. 1898 m. vasario ir kovo mėn. nr.
50 Leon. Cregoire. Op. cit. 351 pusl.
51 M. Tiurmanas. Op. cit. 539 pusl.
52 Lietuvos Valstybės Konstitucijos paragrafai: 10, 86, 88, 90, 97.
53 Cauopte rendu des travaux du Congres ouvriers régional tenu a Reims en 1893,17 pusl.
54 M. Tiurmanas. Op. cit. 541 pusl.
55 M. Tiurmanas. Op. cit. 541 pusl.
56 V. Kolb, S.J. Conferenzen ueber die sociale Frage. Wien, 1891 m., 90 pusl.
57 Naudet. Propriété, capital et travail, 11 pusl.
58 Fonsegrive. Le Tiers Vidie franciscoin, son influence religieuse et sociale. Ouxiriaine, 1900 m. birželio mėn. 16 d.
59 Fonsegrive. Op. cit. 537 pusl.
60 1898 m. lapkričio mėn. 25 d.
61 Mano pabraukta. M. K.
62 Veggian. Il movimento sociale cristiano. Vicenzė 1899 m., 450 pusl. Cit. Jarošynski. Op. cit. 123-125 psul.
63 Kalbamu čia klausimu Leonas XIII panašiai rašė dar tretininkų kongreso, įvykusio 1900 m. spalio 4 d. Ryme, pirmininkui Vives y Tuto ir įvairių atsitikimų proga kitiems.
64 Démocratie Chretienne. 1900 m., 10 nr. Straipsnis Dehon'o „La mission actuaelle du Tiers-Ordre".

KAI KURIE DARBO IR KAPITALO SANTYKIAI

Visuomeninė nelygybė, bent teorijoje, turi labai daug priešininkų. Jų tarpe yra ir socialistai. Jie visi griežtai reikalauja ją panaikinti. Tas nelygybės panaikinimas yra tapęs socialistų dogma. Jų tvirtinimu, visuomeninė nelygybė esanti visų socialinių nelaimių ir vargų šaltinis, o jos neišvengiama pasekmė — nuolatinė kova tarp turtingųjų ir pavargėlių. Socialistų mokslu turtingųjų piktnaudojimai dar labiau blogina pavargėlių būklę, bet pats tų piktnaudojimų pašalinimas dabartinės padėties nepagerina. Vienatinė sėkminga priemonė visuomeninei taikai ir sugyvenimui tarp luomų įvesti esanti tokia radikali reforma, kurios dėka nebūtų pasauly nei turtingųjų, nei vargšų. Įvedus žmonijoj absoliutinę lygybę, iš žemės rojus pasidarytų. Pasižiūrėkime, ar tikrai taip būtų.

Jau esame matę (plg. „Bažnyčia ir socialinis klausimas” per. metų 11 „Židinio” n-ry ir „Bažnyčios socialiniai dėsniai" — 12-me. M. K.), kad visuomeninė lygybė yra fikcija, melas. Jos pasiekti nieku gyvu negalima, o jei kam ir pavyktų pasiekti, tai jos pasekmės būtų labai liūdnos. Tokią lygybę įvedus, susilauktumėm tik: „didelės visuose sluoksniuose maišaties, sunkios nelaisvės ir nepakeliamos priklausomybės nuo valstybės; būtų plačiai atidarytos durys pavydui, nepasitenkinimui ir nesantaikai; pritruktum uolumui ir talentui akstino, vadinasi, būtų užakęs šaltinis, iš kurio turtai plaukia. Pagaliau vietoj išsvajotos lygybės susilauktumėm visiems lygaus nepritekliaus ir lygaus vargo". Paryžiaus komuna, Prancūzijos teroras, šių laikų Rusijos kruvina istorija gražiai iliustruoja ir pilnai patvirtina tik ką kalbėtus popiežiaus žodžius.

Tad socialistų svajonės įvykdyti visuomeninę lygybę yra tuščios. Bet ar jie neturi tiesos tvirtindami, kad visuomeninė nelygybė gimdanti neapykantą ir kovą pavargėlių su turtingaisiais? Ar visai klysta teigdami, kad jos iškasta prapultis išskirsianti visiems amžiams tuodu sluoksniu? Išsamų atsakymą į šiuos klausimus duoda enciklika *Rerum Novarum.*

„Yra didžiai blogas dalykas tuo klausimu vaizduotis, kad tuodu luomu, — kalba joje Leonas XIII, — patys savaime yra priešingu vienas antram, lyg kad pati prigimtis būtų skyrusi, kad turtuoliai ir vargingieji žiaurioje kovoj vieni su kitais grumtųsi. Tai yra visai priešinga sveikam žmogaus protui ir tiesai. Kaip tik yra priešingai. Kaip žmogaus kūno dalys viena su kita jungiasi ir iš to kyla tam tikri jų santykiai, simetrija vadinami, taip lygiai ir visuomenei gamta skyrė, kad tuodu luomu draugiškai sutaptų su viens antru ir viens antram padėtų išlaikyti visuomenėje pusiausvyrą. Vienas yra būtinai reikalingas kito: nei kapitalas be darbo, nei darbas be kapitalo negali būti”.[1]

Kapitalas ir darbas, turtingi ir pavargėliai, sudaro visuomenę. Iškreipti jų tarpusavio natūralinius santykius reiškia padaryti visuomenės organizme maišatį, reiškia sukelti *socialinį klausimą.*

Tam pavojingam, sunkiam ir opiam klausimui spręsti yra eilė teorijų. Tų teorijų virtinėj kraštus užima: dešiniausia — liberalai, arba vadinamoji Mančesterio mokykla, o kairiausi — socialistai, o ypač marksininkai. Vieni perdeda kapitalo teises, kiti tik darbo teises tepripažįsta.

Liberalų teorija — atmeta visas aukštesnes etikos teises ir solidarumo pareigas ir skelbia absoliutinę asmens — individo autonomiją, kurios siekimų — kuo daugiausia turtų įsigyti — neprivalo kliudyti nei varžyti jokios visuomeninės įstaigos nei valstybės įstatymai. Tuo būdu, liberalų manymu, asmuo turi pilną teisėtą laisvę imtis visokių priemonių savo egoistiniams interesams tenkinti. Vienatinis teisingas ekonominis dėsnis yra *neribota konkurencija* — tai liberalų pagrindinis principas. Vesdama tą principą į gyvenimą ir taikydama jį praktikoje, liberalų mokykla visiškai išgriauna viešpatavusią turtingųjų ir pavargėlių santykiuose darną išimtinai turtingųjų naudai. Neribotose varžytynėse tik tas gali laimėti, kas turi didesnį kapitalą. Asmens darbštumas ir gabumas be kapitalo yra tuščias dalykas. Mūsų mašinų išsiplėtimo laikais be kapitalo jokie kiti veiksniai pergalės suteikti neįstengia. Kapitalas, gamindamas greičiau, didesniu kiekiu ir pigiau, anksčiau ar vėliau nugalės kiekvieną savo vargingesnį konkurentą. Liberalų tad santvarkoj turi neišvengiamai augti ir plėtotis proletarizmas su pauperizmu, o kapitalas telktis negausingos kapitalistų klasės rankose. Tarp vieno ir kito sluoksnio atsiranda praraja. Ji diena iš dienos auga, nes iš vienos pusės nuolatos didėja nesavarankiškai dirbančių žmonių skaičius, didindamas darbo pasiūlą ir numušda-

mas tuo būdu užmokesčio dydį; o iš antros — negerbiama jokių dorovinių teisingumo ir gailestingumo pareigų, šlykščiausiai išnaudojant darbininką, kurio darbą vertina kaip prekę, o patį darbininką laiko paprasta darbo mašina.

„Liberalų mokslas, pripažindamas teorijoj kiekvienam be išsimties asmeniui visas teises, bet nesirūpindamas tuo, ar visi galės tomis teisėmis naudotis, praktikoje pripažjsta tik kapitalo teises ir remia išimtinai jo teises, užtikrindamas jam visuomenėje absoliutinę, neribotą ir aukščiausio laipsnio egoistinę supremaciją. Geriausias to įrodymas yra tas faktas, kad kai įvairios kapitalistinės įmonės bei akcinės draugijos, nors nešvarios ir nedoros, galėjo egzistuoti ir dirbti savo nedorą darbą net nedraudžiamos, tai darbininkams liberalų įstatymleidyba draudė jungtis į bet kurios rūšies profesines sąjungas ar sindikatus, kurie, jų išmanymu, būtų pasikėsinimas į asmens laisvę. Ir tik, palyginti, neseniai tas toks neteisingas ir absurdiškas draudimas buvo pašalintas.

Priešingam liberalizmui ašigaly stovi socializmas. Jis ne be tiesos tvirtina, kad dabartinė kapitalistinė santvarka yra tikras neteisingumo ir despotizmo įkūnijimas, ir kateogriškai reikalauja ją sugriauti, nes socialistų mokslu vienatinis ir pagrindinis visuomenės veiksnys esąs *darbas.* Jis vienas tesąs tikras gamybos ir turto elementas, jis suteikia daiktams ekonominę vertę, nes vertė esanti įkūnytas į daiktą darbas, o to daikto mastas esąs laikas, reikalingas tam daiktui pagaminti. Jei tad vertės esmė būtų tiktai darbas, o jos mastas — tik darbo ilgis, tai suprantama, kad visa, ką darbininkas pagamintų, jam teisingai priklausytų, nes darbas taptų vienatiniu ir išimtiniu nuosavybės šaltiniu. Tiems gi, kurie įmones veda, kurie teikia pinigo, įrankių, žaliavos, kurie iš tikro yra tikri gamintojai, socialistų mokslu, nieko ar beveik nieko nepriklausytų.

Šitos sistemos klaidingumas yra labai aiškus — nes kaip darbas nėra vienatinis vertės elementas, taip lygiai jis nėra vienatinis turto ir gamybos veiksnys. Negalima ginčyti, kad pirmaeiliai turto ir gamybos šaltiniai yra *gamta ir darbas,* o kapitalas, imamas plačia prasme, t.y. ne tik pinigas, bet ir kiekvienas gamybai skiriamas naudingas ar vertingas daiktas, jau dėl to, kad yra gamybos pasekmė ir yra sudarytas jos sutaupymo keliu, negali būti laikomas tikruoju tokios pat reikšmės turtu ir gamybos šaltiniu, kaip gamta ir darbas. „Jei kapitalas lygiai su gamta ir darbu, kaip tvirtina liberalų ekonomistai, yra turtų ir gamybos šaltinis, tai kokiu būdu apskritai išsiplėtojo žemėje pramonė? Juk buvo laikas, kada kapitalo visai

nebuvo! Teisingai Dumoyer, griaudamas Say'o teoriją, rašo: „Pagal Say'į pramonė be kapitalo niekad nebūtų išėjusi iš savo nebuities ar sustingimo. Bet jei taip yra iš tiesų, tai negalima suprasti, kokiu būdu jis yra atsiradęs, nes juk perdaug aišku, kad kapitalas negalėjo atsirasti anksčiau už darbą, iš kurio jis yra kilęs".[2] Tačiau nors kapitalas nėra betarpiškas, bet tik tarpiškas turtų veiksnys, tai ar dėl to tik vaidinamas gamyboje vaidmuo būtų antraeilis ir kenksmingas? Dar daugiau, ar galimas be jo bendradarbiavimo gamybos vystymasis iš viso? Aišku, kad ne. Ūkininkas, kuris turėtų didelius žemės plotus ir būtų darbštumo pavyzdys, jei neturės iš ko nusipirkti reikalingos sėklos, žemei dirbti įrankių bei gyvojo inventoriaus, negalės įdirbti žemės ir negaus iš jos tos naudos, kokią kapitalo padedamas lengvai būtų gavęs. Lygiai amatininkas, kad ir gabiausias ir darbščiausias, be sutaupyto ar paskolinto kapitalo niekad nepagerins savo ekonominės būklės. Tad neginčytinas dalykas, kad be kapitalo nėra galimas nei turtų gaminimas, nei gamybos plėtimas. Dėl to ir sako Leonas XIII, kad „nei kapitalas be darbo, nei darbas be kapitalo negali būti".[3]

Jei taip yra, tai ar teisinga būtų neprileisti prie pelno pasidalijimo tų, kurie gamybai kapitalų teikia? Atsakymas nekelia abejojimų. Kapitalisto teisė dalyvauti gamybos pelno pasidalijime dar labiau aiškėja iš tos aplinkybės, kad kapitalas, kuris yra teikiamas pramonininkui, ūkininkui ar amatininkui, nėra kas kita, kaip sutaupytoji turtų ar gamybos kapitalistui išimtinai priklausiusioji dalis! Kokia tad teise galima reikalauti, kad kapitalistas negautų jokio atlyginimo už duodamą savo nuosavo darbo vaisių kitam, kuris tos paramos dėka savo pelną didinsis? Jeigu taip būtų padaryta, kapitalistas pasistengtų savo kapitalą pasilikti, neleisdamas jo į apyvartą. Ir dėl to neturėtumėm teisės jam jokių priekaištų daryti, nes kapitalas yra jo nuosavybė, o nuosavybė turi būti pagerbta ir, net viešajam reikalui esant, be tam tikro atlyginimo negali būti imama. Atsakyti kapitalistui teisę dalyvauti gamybos pelno pasidalijime sukeltų iš jo pusės atsisakymą duoti jai savo kapitalų. O toks konfliktas pagimdytų labai liūdnų išdavų ir gamybai, ir visam kraštui, privatinio gi kapitalo „visuomeninis kapitalas" atstoti lig šiol neįstengė ir ilgai neįstengs. Jis tad ir minėtų pasekmių negalės pašalinti.

Tokiu būdu socialistų mokslas, pripažįstąs tik darbo teises, nėra nei geresnis, nei teisingesnis už liberalų mokslą, kuris per daug vertina kapitalo teises. Dėl to nė viena kalbamųjų teorijų nenustatys

nei visuomenės harmonijos, nei išspręs socialinį klausimą. Kam tad teks atlikti šis sunkus, opus ir pavojingas darbas?

Vidury tarp minėtųjų — liberalų ir socialistų — mokslų yra trečiasis — krikščionių visuomeninis mokslas. Jis, vienoda energija ir jėga pripažindamas ir reikalaudamas gerbti ir darbo, ir kapitalo teises, nenori ir neleidžia, kad vienas kuris minėtų veiksnių kito būtų nuslopintas ir pavergtas. Krikščioniškasis mokslas yra priešingas toms „nuolatinėms kovoms, iš kurių kyla netvarka ir didžiausias žiaurumas”.[4] Jis ne tik trokšta vienybės, taikos ir pusiausvyros, „kas gimdo gražių dalykų ir tvarką”,[5] bet ir „tai kovai sustabdyti ir net jos šaknims pakirsti teikia krikščioniškų priemonių, turinčių nuostabios ir visokeriopos galios”.[6]

„Visų pirma, — kalba toliau Leonas XIII, — visos religijos tiesos, kurių globėja ir aiškintoja yra pati Bažnyčia, tatai gali sutaikinti ir suvienyti turtuolius ir varginguosius, būtent, primindama abiem luomam jų savitarpio pareigas, ypač tas pareigas, kurios iš teisingumo išplaukia. Iš tųjų pareigų darbininkus ir varginguosius liečia šitas: pilnai ir ištikimai atidirbti tą, kas pasižadėta laisvu noru ir teisinga sutartimi; darbdavio neskriausti: nei jam pačiam, nei jo turtams nekenkti; ginant savo reikalus, susilaikyti nuo prievartos ir niekuomet nekelti maišto, nesusidėti su nedorėliais, kurie tyčiomis daro didelių, be jokio saiko, pažadų, nes iš to kyla tik bergždžias nusivylimas ir turtų naikinimas”.[7]

Tokios darbininko pareigos. Pirmiau, negu paliesime turtingųjų pareigas, stabtelsime trumpai prie vieno ne visai aiškiai čia suminėto klausimo, būtent, prie streiko klausimo: ar Leonas XIII streiką smerkia iš esmės ir ar jis įpareigoja darbininkus visiškai streikų nebevartoti. Klausimas svarbus ir reikalingas išsiaiškinti. Tas išsiaiškinimas reikalingas juo labiau, kad yra rašytojų, kurie kategoriškai tvirtina, jog daugumos katalikų visuomenininkų mokslas apie streiką skiriasi nuo Leono XIII mokslo streiko klausimu ir jog Leonas XIII griežtai streiką esąs pasmerkęs.[8]

Reikalinga žinoti, kad Leonas XIII savo enciklikoje „Rerum Novarum” du kartu kalba streiko klausimu. Pirmą kartą jau minėtam posme, o antrą kartą — skyriuje apie valstybės intervenciją. Kalbamu klausimu ten jis taip rašo: „Ilgesnis ar sunkesnis darbas ir užmokestis, laikomas per mažu, neretai duoda darbininkams progos susitarus mesti darbą ir laisva valia nustoti dirbus. Vyriausybė turi pašalinti šitą dažnai pasikartojančią ir sunkią blogybę; šios rūšies nedarbas kenkia ne tik savininkams, bet ir patiems darbininkams: jis

yra žalingas ir prekybai, pramonei bei visuomenės gerovei; o kadangi paprastai tas neapsieina be prievartos ir sumišimų, tai jis dažnai stumia į pavojų visuomenės ramybę. Kad ta nelaimė neištiktų, yra tikslingiau ir naudingiau valstybės įstatymais iš anksto pašalinti tas priežastis, dėl kurių numatoma kilsiant nesusipratimą tarp darbdavių ir darbininkų''.[9]

Tuo būdu popiežius abiem atvejais pasmerkia smurtą ir suirutes, kurie paprastai lydi streikus, ir, nurodydamas, kiek daug nuostolių kyla iš streikų (kilęs nedarbas dažnai sunkesnis darbininkams, negu darbdaviams), reikalauja iš valdžių, kad šios *iš anksto* pasistengtų pašalinti streikų priežastį. Bet jei valdžia jai pavedamo uždavinio nevykdo, jei ji nesirūpina ar neįstengia darbininkų teisių apsaugoti ir teisingumo įgyvendinti, jei darbininkai dėl teisingų motyvų skelbia streikus ir elgiasi ramiai, nekeldami riaušių, — ar ir tuomet streikai yra draudžiami?

Ne. Streikai turi pateisinimo mūsų laikų individualistinėj santvarkoj, paremtoj neribota konkurencija. Jis yra darbininko teisė. Toji teisė iš jo be skriaudos negali būti atimta. „Streikai, — kalba tėvas Liberatore, — yra tam tikra atsikeršijimo rūšis, kuri yra karo metu leidžiama. O mūsų laikų laisvoji konkurencija galima visai teisingai pavadinti karu. Streikas yra vienatinis ginklas prispaustos darbininkijos, kuri neturi teisėto tribunolo, į kurį galėtų skųstis".[10]

Tačiau ar streikų daromi nuostoliai ne tik patiems darbininkams, bet ir visai visuomenei neduoda teisės atitinkamiems organams juos uždrausti ir smarkiomis baudomis bausti?

„Visuomenė, — kalba tas pats tėvas Liberatore, — neabejojamai turėtų tokią teisę, jeigu atliktų savo pareigas darbininkų atžvilgiu, apgindama juos nuo piktų ir godžių darbdavių išnaudojimo. Bet mūsų laikų visuomenė, pasiduodama liberalų neribotos konkurencijos fantazijai, pasitenkino tik grynai negatyviniu vaidmeniu, gindamosi nuo medžiaginio smurto, drausdama jį tam tikrais įstatymais. Darbininkas iš savo pusės apsiriboja tad lygiai negatyvine pareiga, susilaikydamas nuo visokių ekscesų, toliau jis savo laisve naudojasi,
— nes jei kapitalistui duodama pilna laisvė keisti darbininkus įvairiomis priemonėmis, darbo kainas mainyti, tai lygia teise turi būti duodama darbininkui laisvė versti savo darbdavius streiko keliu darbo kainas didinti. Tai yra jo vienatinis pasilikęs lig šiol ginklas".[11]

Streiko teisingumas tokiu aiškumu įrodytas, kad jokių abejojimų dėl jo daugiau kilti negalės. Tačiau ar visi streikai, kurie nėra smurto

ir maišaties lydimi, yra leistini? Jei ne visi, tai kada ir kurie streikai yra leistini ir pateisinami, o kurie ir kada ne?

Priežastys, kurios verčia darbininką imtis streiko, yra dvejopos rūšies: 1) apsiginti nuo darbdavių jam daromų skriaudų ir neteisybių ir 2) noras išgauti iš jų geresnes darbo sąlygas. Pirmuoju atveju streikas yra visai teisėtas ir teisingas, jei jis *tikrai,* o ne tariamai, ne fiktyviai, yra teisėto apsigynimo aktas ir jei darbininko padėtis nereikalauja iš jo kantriai vilkti mažesnę blogybę, kad išvengtų didesnės, kuri dėl pradėto streiko ištiktų jį ir jo šeimą, pvz. jei darbininkas gauna mažą atlyginimą ir, metęs šį darbą, neturi vilties gauti kitur darbo.[12]

Darbininkas, tikrai nuskriaustas sutartimi ar sutarties iš darbdavio pusės nelaikymu, gali sutarties galo nelaukdamas streiką pradėti. Ši jo teisė neginčijamai plaukia iš enciklikos. Popiežius pabrėžia, kad darbininkas „pilnai ir ištikimai turi atidirbti tai, kas pasižadėta *laisvu noru ir teisinga sutartimi", tuo duodamas suprasti, kad yra sutarčių, kurių negalima būtų pavadinti teisingomis ir laisvu noru padarytomis. O neteisingumo ir skriaudos nieks neturi pareigos kęsti.*

„Kad streikas, kaip apsigynimo priemonė, būtų teisingas, reikalinga, kad darbdavys padarytų bet kokį neteisingumą darbininkų atžvilgiu ir kad tas streikas būtų dėl to neteisingumo paskelbtas, — nes, kad priverstum žmogų, norintį padaryti kam skriaudą, gerbti jo teises, galima laužyti jo tolygias teises, kad priverstum jį to neteisingo darbo išsižadėti . . . Darbininkai niekad neturi pareigos net nė vienos dienos dirbti tokį darbą, kuris neteisingai iš jų reikalaujamas ir net tuo atveju, jei jų darbo sutartis, kuri tuo metu būtų tik tariama sutartis, turėtų atitinkamų klauzulių".[13]

Noras išgauti geresnes darbo sąlygas yra antra teisingo streiko priežastis. Bet čia reikia pažymėti, kad jei darbininkams jokios skriaudos darbdavio nedaroma, jei padaryta laisvai ir teisingai su juo darbo sutartis nėra pasibaigusi, tai ligi tokios sutarties pabaigos jie neturi teisės jos nutraukti savo darbo sąlygoms pagerinti. Jei toks streikas įvyktų — jis bus neteisingas, ir darbininkai tuo atveju turi pareigą atlyginti darbdaviui padarytus jam streiku nuostolius.[14] Tačiau, darbo sutarčiai pasibaigus, net jeigu darbininkai sutarties vykdymo metu nebūtų patyrę iš darbdavio pusės jokios skriaudos, jokio neteisingumo, turi teisės reikalauti iš darbdavio tokių darbo sąlygų, kokios jiems atrodo tinkamos, ir savo reikalavimus remti streiku[15] *net ligi tol, kol suinteresuotoji pramonė žlugtų, nes šituo atveju streikas yra tik darbo sutarties neatnaujinimas, o* neribotos

konkurencijos santvarkoje tokios sutarties neatnaujinimas yra neginčijama darbininkų teisė. „Yra geras daiktas, — rašo kard. Manningas, — kad kapitalo despotizmas verčiamas būtų pasiduoti išganingai prievartai. Streikas yra vienatinis ginklas, kuriuo gali naudotis darbininkai”.[16]

Tulūzos aukštosios socialinių ir ekonominių mokslų mokyklos profesorius tėvas jėzuitas Havallera savo 1929 m. apie Bažnyčios socialinį mokslą kurse mūsų nagrinėjamu streikų klausimu taip kalba: streikas pats savimi nėra neteisėta priemonė, kadangi jis dažnai yra vienatinė priemonė darbininkui apsiginti. Jis yra kaip defenzyvinis karas, kurio galima griebtis, *kai visos kitos teisėtos ir teisingos priemonės yra išsemtos* be pasekmių. Tas atsargumas reikalingas dėl to, kad streiko, lygiai kaip karo, pasekmės yra liūdnos ir ilgai veikiančios net laimėtojams. Streiko, kaip prievartos ir smurto kelio, priežastis *turi būti teisinga.*

Kur yra tarp darbdavių ir darbininkų padaryta sutartis, streikas galima kelti šiais atvejais:

1) jei sutartis yra neteisinga,
2) jei darbdavys laužo sutartį,
3) jei pragyvenimo kaina pakilo, o darbo užmokestis pasiliko tas pats.

Kur sutartis yra pasibaigusi arba buvo dirbama be sutarties, streikas yra teisingas: 1) jei darbininkų reikalavimai yra teisingi ir 2) jei kitos darbininkams prieinamos ir doros savo tikslui pasiekti priemonės, pvz. arbitražas, buvo panaudotos be teigiamų pasekmių.[17]

Tuo būdu, kaip matome, apie visišką, besąlyginį Leono XIII streikų pasmerkimą negali būti kalbos. Darbininkų popiežius, kuris su tokia energija ir atsidėjimu gynė darbo žmonių teises ir reikalavo iš kitų jas gerbti, nepaneigė ir negalėjo paneigti darbininkams streiko teisės, kuris šiandien dažniausiai yra vienatinė jų priemonė apsiginti nuo darbdavių neteisingumo ir išnaudojimo.

Bet nors ramių ir teisingų streikų skelbimas katalikams darbininkams nėra draudžiamas, vis dėlto jie neprivalo pamiršti, kad ir teisingiausi streikai virsta dažnai pavojingų maišačių ir neramumų priežastimi, kad labai dažnai pusiausvyros nustojusios ir įpykusios darbininkų masės prieina prie smurto, muštynių ir net žmogžudysčių ir dėl to užsitraukia neteisingumo ir smurto dėmę. Tokie atsitikimai, lygiai kaip ir liūdnos streikų pasekmės, kurias tenka

dažnai labai sunkiai ir ilgai gyventi ne tik darbininkams, bet ir darbdaviams, bet neretai ir ištisoms apylinkėms bei įvairioms teisiogiai streiko paliestoms pramonės šakoms, ir net valstybėms, sakyte sako, kad streikai lengvapėdiškai, gerai neapgalvojus ir kitų švelnesnių priemonių neišnaudojus, pradėti negalima. Streikas — tai ugnis, su juo žaisti nevalia. Iš antros pusės, tos pačios priežastys turi priversti ir antrąją pusę — darbdavius ir valstybę — akylai sekti ir žiūrėti, ar nėra susidariusios streikams kilti pakankamos juos pateisinančios priežastys; jei yra — jas rauti su šaknimis. Priemones, kurios gali sėkmingai tas priežastis šalinti, nurodo pati enciklika Rerum Novarum. Štai jų svarbesnės; išmintinga *valstybės intervencija ir darbo organizacija,* bet svarbiausią vaidmenį čia vaidina *sąžiningas darbdavių savo pareigų darbininkų atžvilgiu atlikimas.* Apie jas dabar teks mums pakalbėti.

Darbdavių pareigas darbininkų atžvilgiu taip enciklika *Rerum Novarum* atpasakoja:

„Turtuoliai ir darbdaviai privalo: nelaikyti darbininkų vergų vietoj, gerbti juose aukštą jųjų krikščionybės dar labiau paaukštintą vertę; to reikalauja teisybė. Ir sveikas žmonių protas, ir krikščioniškoji filosofija moko, kad sunkus rankų darbas ne tik nežemina žmogaus, bet dar jį aukština, nes tas darbas yra dora priemonė savo gyvybei palaikyti. Už tai yra gėda ir nežmoniškumas naudoti žmones kaip daiktus, kad tik pralobtum, ir tik tiek juos tevertinti, kiek jų darbo jėga gali duoti naudos. Krikščionybė liepia, be to, dar atsižvelgti į darbininkų tikybos bei sielos reikalus. Todėl darbdaviai privalo rūpintis, kad darbininkas būtų laisvas nuo darbo tinkamu tikybos pareigoms atlikti laiku. Jie privalo pašalinti nuo darbininkų paleistuvystės pavojų ir šiaip visas pagundas į blogą ir jokiu būdu netrukdyti jiems savo šeimos reikalais rūpintis bei nevaržyti jų pastangų taupyti. Lygiai nevalia apkrauti darbu daugiau, negu jų sveikata leidžia, nei duoti tokio darbo, kuris netinka dirbančio amžiui ar jo lyčiai. Bet visų didžiausia darbdavių pareiga yra duoti kiekvienam, kas jam teisingai pridera gauti. Žinoma, nustatant teisingo atlyginimo saiką, reikia atsižvelgti į daugelį aplinkybių; bet, apskritai, turtuoliai bei darbdaviai lai žino, kad nei Dievo įsakymai, nei žmonių įstatymai neleidžia spausti reikalaujančių ir vargstančių savo naudos dėlei ir naudotis jų vargais savo pralobimui. Nusukti gi prideramą atlyginimą — tai sunkiausias nusikaltimas, kuris šaukiasi dangaus keršto, *„štai nuvaliusiųjų jūsų laukus darbininkų užmokes-*

tis, kuris, jūsų sulaikytas, šaukia, ir jų šauksmas pasiekė Kareivių Viešpaties ausis".'[18]

Pagaliau turtuoliai turi stropiai vengti, kad nei prievarta, nei suktybėmis, nei visokiomis kitomis spekuliacijos priemonėmis neatimtų iš pavargėlių to, ką jie yra sutaupę, juo labiau, kad jie neganėtinai yra apginti nuo skriaudų ir neteisybės; jų nuosavybė juo yra menkesnė, juo nepaliečiamesnė privalo būti".[19]

Tokios yra turtingųjų ir darbdavių pareigos savo tarnų ir darbininkų atžvilgiu. Tas sąžiningas ir turiningas jų išskaičiavimas gali visiškai įtikinti kiekvieną, kad tos pareigos mūsų laikais toli gražu ne visos yra vykdomos, ir net jų nuovoka yra nublukusi ir išdilusi visuomenėje, kad yra iškreipti ir nekrikščioniški santykiai tarp darbdavių ir darbininkų, tarp šeimininkų ir jų tarnų.

Tos liūdnos padėties pasekmės mūsų laikais labai ryškiai visiems krinta į akį, dažnai įkyriai ir skaudžiai paliesdamos ir pavargėlius, ir tutinguosius. Bet raudos ir aimanos dėl jų pasiliks bergždžios. Jos viešpataus nekliudomos tol, kol viešpataus žmonių santykiuos liberalų dėsniai, kurie iš pagrindų pakeitė nuo amžių krikščionybės patobulintus ir pakilnintus tarp darbdavių ir darbininkų santykius.

Dievo noru visi šio pasaulio pavargėliai, neturį savo nuosavo namų židinio, priimdami tarnybą, turėjo jį susirasti svetimoje šeimoje. Joje jie turėjo rasti neturimą ar trūkstamą medžiaginę ar dorovinę globą. Kartu su medžiaginiu išlaikymu jie turėjo teisės gauti tikybinės ir dorovinės paramos, kurios gali suteikti pirmoj eilėj šeima. Atiduodami savo rankas darbdavio reikalams, tarnai ir darbininkai turėjo tapti organiška jo šeimos dalimi. Darbdavys turėjo pareigos ne tik rūpintis savo samdininkų išlaikymu, bet turėjo teikti jiems ir savo tėvišką globą. O samdiniai jo dorovinę viršenybę turėjo gerbti.

Stabmeldybė tą pagrindinį prigimties teisės dėsnį žinojo; žinojo, kad samdiniai turi būti organiškoji šeimos dalis; bet jį iškreipė ir biauriai pakeitė. „Pats vergijos buvimo faktas, — kalba tėvas Meyeris, — jos išsiplėtimas ir pernelyg ilgas išsilaikymas yra nesugriaunamas įrodymas, kad, nepaisant baisaus išsigimimo, jos pirmykštis ir svarbiausias pagrindas turėjo būti kažkoks tiesos branduolys; tos tiesos, kuri, būdama prigimties teisė, saistė žmoniją".[20] Egoizmui ir sauvaliai įsigalėjus, prigimties teisė, jungianti darbdavį su samdiniais į vieną šeimą, buvo pasibaisėtinai iškreipta: samdiniai — šeimos nariai — tapo darbdavio nuosavybe; žmogus virto preke, pernelyg lengvai gaunama už pinigą. Vietoj tarpusavių

abiem pusėm privalomų teisių ir pareigų, kurios teikė šeimos židiniui reikalingų darbo rankų, o darbininkams prideramą išlaikymą ir šeimos dorovinių gėrybių dalį, įsigalėjo negirdėtas beginklių darbininkų išnaudojimas. Darbdaviai įgavo niekieno nekliudomą galimybę naudotis visomis teisėmis be bet kokių pareigų; darbininkus gi prislėgė sunki pareigų našta, ir nustojo visų jiems priklausomų teisių.

Iš šito visuotinio suniekšėjimo ir brutalaus smurto išgelbėjo žmoniją krikščionybė. Ji, mokydama, kad visi žmonės yra broliai, vieno Dievo vaikai, skelbdama tarpusavio meilės būtinumą ir reikalaudama kiekviename, net žemiausiame ir silpniausiame žmoguje gerbti jo žmogiškąjį vertingumą, ne tik iš lengvo sugriovė vergiją, bet sukilnino ir iškėlė šeimą, pastačiusi jai Nazareto šeimynėlę pavyzdžiu. Dieviškojo mokslo poveiky darbdavių su darbininkais santykiai, paremti krikščioniška meile ir laisve bei dorovine priklausomybe nuo šeimos galvos tėviškos valdžios, susiformavo pagal Apvaizdos planą. Pavargę ir apleistieji, priimdami krikščioniškųjų darbdavių darbą, tapdavo jų šeimos nariais, rasdami ten ne tik medžiaginį išlaikymą, bet ir religinę ir dorovinę globą.

Tie kilnūs ir nustebimą kelią darbdavių su savo darbininkais santykiai, kurie nelaimingiausiems žmonijos nariams teikdavo gerovės ir galimybės naudotis bendromis visos žmonijos gėrybėmis, XIX amžiuj buvo iš pamatų išgriauti ir pakeisti naujomis formomis. Liberalizmo įtakos dėka tie santykiai nustojo buvę *asmeniniai* ir virto grynai *realiniais;* kitais žodžiais tarus — nustota samdyti asmenis, o pradėta pirkti, kaip ir šiandien kad perkama, darbo-rankas, mokant tik už jų medžiaginę vertę. Naujųjų laikų darbo sutartis, nepaisydama nei medžiaginių, nei dorovinių darbininko reikalų, tapo mūsų amžiuj vienatiniu pagrindu ir išimtine tų dviejų sluoksnių tarpusavio santykių norma. Tie santykiai triukšmingais liberalų pažadais jų dėsnių viešpatavimo metu turėjo naudotis lygia laisve ir lygia individualine nepriklausomybe. Tad bet kokia darbininkų dorovinė priklausomybė, kaip vergijos liekana, įžeidžiant žmogaus vertybę šlykšti pavaldinybė, turėjo būti panaikinta ir buvo panaikinta. Tuo pat metu, laikydamiesi veidmainingos nuomonės, kad tikyba esanti grynai asmeninio pobūdžio dalykas ir kad kiekvienam reikalinga suteikti pilniausia laisvė tikėti ir praktikuoti tai, kas kam patinka, atpalaiduota darbdaviai nuo visų dvasiniu ir doroviniu atžvilgiu darbininkų pareigų. Tuo būdu, nutraukdami visus asmeninius santykius, naikindami iš pamatų tarpusavio dorovinę jungę ir tuo

pačiu išstumdami darbininkus iš tos padėties, kurią buvo užėmę ištisais amžiais prie darbdavių namų židinio, liberalai turėjo suteikti ir sėkmingai apsaugoti asmeninę laisvę, silpnųjų ir pavargėlių nepriklausomybę nuo turtuolių ir galingųjų despotizmo ir tiranijos. Bet, užuot davę jiems laisvę, užuot išemancipavę, uždėjo naują vergiją, kuri nuo stabmeldžių vergijos skiriasi tik tuo, kad ji, kaip ir pajuokai, vadinama „laisve", „įvairių rūšių vergija, — rašė A. Mülleris XIX amžiaus pradžioj, — pasireiškia visur, kur žmonių santykiai tampa grynai medžiaginiais; kur jų pagrinde glūdi daiktai, pelnas, pinigas. Būti pinigo vergu yra sunkiausia vergija, nes palieka apgaulingą netikros laisvės jausmą. Ar parsiduosiu kartą visiems laikams, ar parsidavinėsiu kasdien — nedidelis bus skirtumas. Seniau pirkdavo mano kūną, bet pirkėjas prisiimdavo pareigą suteikti visa, kas reikalinga jam išlaikyti, šiandien imama iš manęs pagrindiniausią dalyką — pajėgą, o visa kita, tarsi pasityčiodami, kas jau nebeturi man jokios vertės, palieka mano žiniai".[21]

Darbo žmonių nepasitenkinimas įvestąja liberalų santvarka, nepasitenkinimas, kuris vis ryškiau ir pavojingiau pradedamas rodyti, nėra be pamato, kaip daugelis mano. Darbininkas, paliktas savo paties išgalėms, vardan liberalinės ekonomijos pagrindinių dėsnių išnaudojamas, nustojęs darbdavio tėviškos globos, apsvaigintas perdėtais laisvės ir nepriklausomybės šūkiais — turėjo pakankamai laiko įsižiūrėti ir suprasti, koks milžiniškas skirtumas yra tarp liberalų teorijos ir gyvenimo praktikos, kokia fiktyvi, melaginga yra ta laisvė, kuria liberalai jį apdovanojo, kokia gili yra liberalizmo iškasta praraja, kuri jį skiria nuo darbdavio. Ir bergždžia būtų ramintis viltimi, kad tik medžiaginėmis priemonėmis, kad tik įstatymo sutvarkytomis darbo sutarties sąlygomis galima būtų mūsų laikų darbo žmonių kalbėtasis nepasitenkinimas pašalinti. Tos priemonės jei ir įstengtų proletariato būklę padaryti pakenčiamesnę, tai nieku gyvu ir niekados neįstengs užlyginti tos prarajos, kuri šiandien yra tarp šių dviejų sluoksnių, ir įvesti tarp jų taiką ir harmoniją. Jų vienatinis, stiprus ir pastovus pamatas yra *Evangelija.* Be Bažnyčios pagalbos visos pastangos tai blogybei pašalinti pasiliks bevaisės, nes negalima įgyvendinti tarp žmonių taikos tuo, kuo jie yra erzinami ir supiudomi; o tai yra jų asmeniniai ir medžiaginiai reikalai. Be kantrybės ir rezignacijos, be pasišventimo ir savo egoizmo ir godumo pažabojimo negali būti kalbos apie visuomeninių santykių išgydymą.

Bet jei Bažnyčios įtaka šiandien turi būti tiek išganinga, kiek

visuomet yra buvusi, yra būtina, kad aukštesnieji sluoksniai suprastų ir giliai įsisąmonintų tą pagrindinę tiesą, *jog religija yra reikalinga ne tik tarnams ir darbininkams, bet lygiai yra reikalinga ir jiems patiems ir kad jie patys turi tvarkyti savo gyvenimą jos nurodymais.* Kai ta tiesa bus vėl darbdavių pažinta ir pripažinta, kai jų pasipūtęs išdidumas, Bažnyčios ignoravimas ir net niekinimas užleis vietą sąžiningam jos mokslo įgyvendinimui, tuomet ir santykiai tarp darbdavių ir darbininkų pasikeis iš pagrindų, nes darbdaviai, atlikdami savo darbininkų atžvilgiu pareigas, kurias jiems uždeda krikščionybė, suteikdami medžiaginę ir dorovinę globą, rodydami jų atžvilgiu savo tėvišką rūpestingumą, ne tik darbininkų būklę padarys pakenčiamesnę, bet ir laimės sau jų ištikimybę ir paklusnumą. Praktikos gyvenimo pavyzdžiai, kaip *Leonas Harmelis* iš Val-des-Bois, broliai *Brandtai* iš Miuncheno-Gladsbacho, darbdaviai, priklausą prie kun. Hitzės suorganizuoto *„Arbeiterwohl”,* turi sprendžiamą reikšmę. Jie mums įrodo, kad visur, kur tik darbdaviai atsidėję vykdo savo pareigas darbininkų atžvilgiu, ten ne tik socializmas neturi įtakos, bet plečiasi ir klesti sutarimas ir krikščioniškoji taika.

Visa tai tiesa. Bet tą tiesą galima pritaikyti mažoms įmonėms, žemės ūkiui bei šeimoms, turinčioms samdomų pajėgų savo namų reikalams aptarnauti. Šios rūšies darbdaviai šiandien, kaip ir seniau, gali pilnai atlikti savo dorovines pareigas savo darbininkų atžvilgiu. Bet moderninė pramonė taip išaugo ir tiek išsiplėtojo, jog skaito jau savo darbininkus ne tik šimtais, bet dažnai ir tūkstančiais. Ar tos pačios pareigos saisto ir tų milžiniškų įmonių savininkus — darbdavius? Ar yra praktiška galimybė jas atlikti? Su geriausiais norais atrodo, kad ne. Taip dažnai galvoja net nevienas katalikas. Ką gi sako tuo klausimu katalikų sociologai ir moralistai? Žymiausi jų atsako, kad darbdavių dorovinės pareigos savo darbininkų atžvilgiu pasilieka savo pilnoje galioje kaip buvusios, ir jos saisto lygiai kaip mažos, taip ir didelės įmonės savininką — darbdavį. „Jei pavaldinių skaičius praneša normalios šeimos narių dydį, — rašo *Lehmkuhlis,* — darbdavio pareiga savo darbininkų apvaizda dėl tos priežasties nemažėja, priešingai, didėja ir plečiasi. Jeigu turtingas savininkas samdosi didelį darbininkų skaičių ir naudoja juos, tai, krikščionybės mokslu, jis turi pareigą ne tik teisingai apmokėti jų darbą, bet privalo rūpintis ir jų dvasine bei dorovine gerove. Tai yra jo sąžinės pareiga tiems, kurie jo naudai eikvoja savo fizines pajėgas”.[22]

Žinomas prancūzų vyskupas Freppelis rūpimu mums klausimu taip rašo: „Fabriko savininkas yra atsakingas už visus, kas prie jo

priklauso. Jų atžvilgiu jį saisto dorovinės ir tikybinės pareigos. Jos yra neigiamos ir teigiamos. Neigiamos — neprivalo pakęsti jokių statomų tikybinėms praktikoms kliūčių. Teigiamos — privalo padaryti visa, kas tik yra jo galioje, kad pagerintų savo pavaldinių dorovinę ir tikybinę būklę. Tas dėsnis nekelia jokių abejonių . . . Toji pareiga šiandien nėra nei suprantama, nei vykdoma. Pažįstu ne vieną pramonininką, kuris savo asmenines tikybines pareigas atlieka sąžiningai, bet išvystyti ir sustiprinti tikėjimą savo darbininkiškoj jam priklausomoj šeimoj nė kiek nesirūpina, tarsi jis tuo atžvilgiu jokios atsakomybės neturėtų. Tai liberalizmo pasekmės!” — „Visos funkcijos turi savo atsakomybę, — kalba kun. Naudet. — Ta atsakomybė liečia ne tik medžiaginę, bet tikybinę ir dorovinę pusę. Darbdaviai neturi teisės tuo atžvilgiu būti abejingi, ir nieks negali sutikti su tuo, kad jų pinigai tarpiškai ar betarpiškai sunaikintų jų darbininkuose tikėjimą ir dorą”.

„Darbdavių pareigos eina iš kai kurių Dekalogo įsakymų, — kalba kun. Dehon, — ypačiai iš IV ir VII. Fabrikų santykiai yra analogiški su šeimos santykiais ir dėl to siejasi su IV Dievo įsakymu. Jie eina taip pat iš darbo sutarties, ir dėl to juos liečia VII įsakymas. Kai tik darbo sutartis esti sudaryta, *darbininkas ligi tam tikro laipsnio tampa darbdavio šeimos nariu, tačiau mažiau negu namų tarnas ar tarnaitė.* Darbininkas visą dieną leidžia fabrike ar dirbtuvėj, iš čia jo santykių analogija su tarnų santykiais, nors pirmųjų ryšys su darbdaviu nėra toks artimas, kaip antrųjų . . . Darbo sutarties sąlygos neprivalo prieštarauti V ir VI Dievo įsakymams ir turi atsižvelgti ir pagerbti darbininko kūno ir sielos gyvenimą. Iš čia eina taisyklės, liečiančios darbo dienos ilgumą, įmonių higieną, moterų ir vaikų darbą ir dorumo saugojimą fabrikuose. Iš čia taip pat eina šventadienio poilsio ir teikimo laisvės, reikalingos tikybinėms praktikoms atlikti, pareiga. Toliau. Tarp darbdavio globos ir šeimos galvos pareigų yra tam tikros analogijos, kaip esu sakęs, — dėl to darbdavio pareigos siekia darbininko gyvenimą ir už fabriko... Darbdavys turi bent bendrai kreipti dėmesį į darbininkų gyvenamus butus, į jų vaikų auklėjimą, į jų elgesį bei taupumą. Tas pareigas darbdavys gali atlikti tarpiškai per tam tikras įstaigas, įkurtas prie fabriko”.

Žinomas sociologas — ekonomistas tėvas jėzuitas Antoine nurodo tokias darbdavių pareigas savo darbininkų atžvilgiu: 1) padėti darbininkams gauti pigių ir sveikų butų ir pigaus ir sveiko maisto, 2) kliudyti jiems leisti pinigus nereikalingiems, brangiems,

nesveikiems ir prabangos dalykams, 3) žadinti taupumą, įkalbinėti priklausyti prie įvairių apdraudimo kasų, 4) žiūrėti jų vaikų auklėjimo, 5) pramonės krizių metu kiek galint ilgiausiai laikyti darbininkus apmokamus, 6) ypatingą susirūpinimą rodyti ir remti darbininkus su didelėmis šeimomis.

Šios svarbios pareigos šiandien yra labai pamirštos, deja, kartais net uolių katalikų. To pamiršimo priežasčių yra daug. Pasitenkinsiu priminęs vieną: mūsų katekizmai niekad tuo svarbiu klausimu nekalba, o iš sakyklų perdaug retai suskamba pareigų reikalu kunigo pamokantis žodis.

IŠNAŠOS

1 Rerum Novarum, 23 pusl.
2 Liberatore, Principes d'économie politique. Paris. 1899 m. 92 p.
3 Rerum Novarum, 23, 24 pusl.
4 Rerum Novarum, 23, 24 pusl.
5 Rerum Novarum, 23, 24 pusl.
6 Ibid.
7 Ibid. 21 p.
8 C. Gerkner. Rabočij trud v zapadnoj Evrope, 2 laida. „Obrazovanije" leidinys, 324 P-
9 Liberatore. Op. cit. 395 pusl.
10 Liberatore. Op. cit. 396 pusl.
11 Liberatore. Op. cit. 396 pusl.
12 Pottier. De juri et justifia. Leodil. 1900 m. 205 p.
13 Lehmkuhl. Le contratentre patrons et ouvriers et les greves. Louvain. 1890 m. 41 ir 43 pusl.
14 Pottier. Op. cit. 206 p.
15 Lehmkuhl. Op. cit. 43 p.
16 Card. Manning. La question ouvrière et sociale. Paris. 1892 m. 98 p.
17 Panašiai kalbamu streikų klausimu rašo: a) J. Donat, S.). Ethica specialis. Oen potetue. 1921 m., 261 p., b) E. Genicot. Justit. Theologiae moralis. Bruxelis. 1927 m., II t., 22 p.
18 Jon. 54.
19 Rerum Novarum, 25-26 p.
20 Meyer. Die Arbeiterfrage und die christlich-ethischen Sozialprinzipien, 80 pusl.
21 Meyer. Op. cit. 86 p.
22 Lehmkuhl. O. Arbeitsvertrag und Streike, 30 pusl., ir to paties autoriaus: Die soziale Not und der kirchliche Einfluss, 19 pusl.

VIEŠIEJI DARBAI IR DARBININKAI

„Darbo sąlygų” klauzulė

Tarp kitų krikščioniškosios demokratijos reikalavimų socialinės politikos srity yra ir vadinamosios „darbo sąlygų” klauzulės įrašymas į viešųjų darbų varžytynių (konkursų) sąlygas. Tose gi darbo .„sąlygose” pirmą vietą užima užmokesčio minimumas. Manoma, kad ši reforma gali būti labai lengvai įvesta.

Dėl to tad Briuselio miesto taryboj, svarstant „darbo sąlygų” klauzulės įvedimą į miesto viešųjų darbų varžytynių sąlygų projektą, 1896 m. spalio mėn. 16 d. miesto savivaldybės narys katalikas Wauwermans ne be pamato pasakė: „Kreipdamasis į socialistus, su pasididžiavimu turiu pastebėti, kad jų pasiūlymas lygiai jiems ir mums yra brangus ir kad už tai mes, katalikai, pradėjome kovoti tiek seniai, kiek ir jie”.

„Seniau negu jie, galėjo su tokiu pat kuklumu pasakyti kalbėtojas”, teisingai pastebi Baziras.[1] Socialistai pradžioje visai nesirūpino socialinėmis reformomis ir proletariato būklės pagerinimu. Jie, tikėdami, kad buržuazinė santvarka „pati save suės” ir ant jos likučių jie galės įkurdinti savo socialistinę santvarką, rūpinosi vien tik politika, stengdamies privesti buržuaziją greičiau prie tos laukiamosios „susiėdimo” puotos. Kautskis bene pirmasis iš socialistų pasiūlė imtis kovos dėl socialinių reformų. Tas jo pasiūlymas anuo laiku socialistų lagery sukėlė smarkių ir gyvų diskusijų. O prancūzų ministeris *Mileranas* savo socialinio pobūdžio dekretais, išleistais 1899 ir 1900 metais, praktiškai paneigė pirmykštę socialistų taktiką ir pasuko į socialinių reformų sritį. Kautskis, Mileranas ir kiti tuo parodė, jog jie kaskart mažiau tiki, kad dabartinė visuomeninė santvarka būtų greitai sutriuškinta kataklizmo, pagimdyto paties kapitalizmo nedorybių. Ir tuo metu, kai socialistai murdėsi politinės kovos balose, nė kiek nekreipdami dėmesio į socialines reformas, į darbininkų būvio pagerinimą, katalikai vieni, tampriai susiorganizavę, išdirbę aiškią socialinių reformų programą, glaudžiomis eilėmis atakavo stiprią liberalų

sukurtą stiprovę, siekdami tiesiogiai tose sąlygose, kurios teko ir tenka gyventi, darbininkų būvio pagerinimo griežtų socialinių reformų keliu, pradedant pirmiausia nuo to, kas greičiau galima pasiekti, ir tiesiant kelius į tolimesnius horizontus, ligi pat savo idealų viršūnių.

Krikščioniškoji demokratija tad reikalinga, kad valstybės ir savivaldybių įstaigos, skelbdamos viešųjų darbų, atliekamų jų lėšomis, varžytynes, į sutartis įtrauktų „darbo sąlygų" klauzulę. Kas jos norima tokia reforma pasiekti?

Tas krikščioniškosios demokratijos reikalavimas, žinomas pasauliui „darbo sąlygų" vardu, siekia to, kad valstybė ar savivaldybės, skelbdamos viešiesiems darbams varžytynes, į jų sąlygas įtrauktų iš anksto administracijos nustatytas tam tikras darbininkų samdymo sąlygas. Tos sąlygos liečia užmokesčio minimumą, darbo dienos ilgumo maksimumą, sekmadienio ar savaitinio poilsio klausimą ir t.t., ir t.t. Iš tų sąlygų, be abejo, svarbiausia yra pirmoji, t.y. užmokesčio minimumo sąlyga. Ji ir priešininkų daugiausia turi, nors jų netrūksta ir kitoms „darbo sąlygoms".

Krikščioniškosios demokratijos „darbo sąlygų" klauzulės reikalavimas yra labai kuklus. Ji nori pasiekti darbininkams tik tai, kas gyvenamomis sąlygomis galima. Ta reforma nereikalauja nei užmokesčio minimumą nustatyti įstatymo keliu, nei vyriausybę paskelbti bendrą darbo tarifą, privalomą visiems įmonininkams ir darbdaviams. Į valstybę ir savivaldybę krikščioniškoji demokratija šiuo atžvilgiu žiūri tik kaip į civilinį asmenį, kuris pasirašo sutartį su įmonininku tam tikrų darbų atlikimo reikalu. Į tą sutartį įtraukiama ir „darbo sąlygų" klauzulė. Įmonininkas be jokios prievartos tą „darbo sąlygų" klauzulę priima taip lygiai, kaip priima ir kitas sąlygas, pvz.: dėl medžiagos kokybės, darbo užbaigimo termino, sutarto užmokesčio už darbą išmokėjimo būdą ir k. Iš savo gi pusės valstybė ar savivaldybė įmonininkui išmoka tą sumą, už kokią jis laisvai sutiko nustatytomis sąlygomis atlikti prisiimtą darbą.

Toks krikščioniškosios demokratijos reikalavimas visiškai skiriasi nuo radikalinių socialistų reikalavimų. Tų dviejų reikalavimų skirtumą gana vykusiai nurodė b. belgų ministeris Nyssens, kalbėdamas 1896 m. birželio mėn. 16 d. parlamente apie „darbo sąlygų" klauzulės įvedimą.

„Galima, žinoma, kaip daro kai kas, klaidinti darbo klasę teisinio minimumo pažadais, — kalba Nyssens, — galima žadėti užmokestį pakelti; bet tie pažadai yra bergždi, nes valstybė ir savivaldybės

neturi galios užmokestį pakelti . . . Tikri liaudies draugai turi jai išaiškinti, kad neturime priemonės sėkmingai užmokesčiui pakelti, kad niekad nei centro valdžia, nei įstatymas, nei savivaldybių organai negalės visiems užtikrinti prideramai patogios būklės. Bet iš to dar neina, kad geri įstatymai negalėtų čia padėti; be to, yra pageidaujama, kad kitose srityse būtų leidžiami naudingi darbininkams įstatymai . . .

„Mums užmokesčio minimumas niekad neturėjo kitokios reikšmės. Mes tvirtiname tiktai, kad valstybė neprivalo spekuliuoti darbininkų užmokesčiu, kad viešųjų darbų varžytynėse laimėtų išlaidų sumažinimą jų uždarbio kaina”.[2]

Paskutiniais žodžiais Nyssens palietė plačią klausimo esmę.

Bendra praktika visur, neišskyrus ir mūsų Lietuvos, yra tokia, kad valstybė ar savivaldybė stoja kaip darbdavys ir paveda atlikti tam tikrą darbą tam įmonininkui, kuris apsiima jį atlikti už pigiausią kainą. Kad tas darbas būtų gerai atliktas ir kad gera medžiaga būtų naudojama, minėtų darbų sutartyse smulkiai sužymima medžiagos rūšis, jos kilmė, dažnai net kaina, darbo atlikimo būdas ir t.t., ir t.t. Bet apie darbininkus tose sutartyse nė žodžio nerasi. Darbininkai, kuriuos įmonininkas samdys pasiimtam darbui atlikti, jiems visai nerūpi. Kadangi darbo pasiūla paprastai yra apsti, o įmonininkas nori ne tik savo pinigą atsiimti, bet dar ir pelnyti, tad darbininkui mokamos pigiausios kainos, nes dažnai prie geros priežiūros ši pozicija yra jo vienintelis pelno šaltinis. Ir tokios politikos rezultatas išeina nuostolingas pačiai valstybei ir savivaldybei, nes darbo gerumas pareina ne tik nuo panaudotos medžiagos, bet ir nuo jos apdirbimo būdo. O šiandien konstatuota ir nieks neginčija, kad juo blogiau darbininkas apmokamas, juo labiau jis išnaudojamas, juo blogiau jis atlieka savo darbą.

Valstybė ir savivaldybės turi stovėti visuomenės gerovės sargyboje. Tai jų svarbiausias uždavinys. O minėtąja savo politika jos blogina darbininkų būklę, ir ne tik tų, kurie jų darbus dirba, bet ir tų, kuriuos samdo privatiniai darbdaviai, nes šie pastarieji paprastai taikosi prie tų kainų, kurias moka viešųjų darbų darbininkams. Tuo būdu jos sunkiai nusideda savo svarbiausiam tikslui.

Šitie atžvilgiai pirštu prikišamai įrodo krikščioniškosios demokratijos reikalavimo teisingumą, kad valstybė ir savivaldybės nespekuliuotų darbininko užmokesčiu ir kad neišnaudotų jų būklės. Tas reikalavimas dar daugiau yra pagrįstas ir dėl to, kad valdžios ar savivaldybių organai negali teisintis, kaip privatiniai darbdaviai,

konkurencijos gimdoma prievarta ir susibankrotavimo pavojumi. Pagaliau ar šituo reikalaujama kažkas nepaprasto? Tai, kas reikalaujama iš valstybės ir savivaldybių, — kalba Bazire, — nėra dalykas pozityvinis, bet negatyvinis, nes nereikalaujama iš jų būti pavyzdingais, gerais darbdaviais, bet — kad tik nebūtų blogais. Žodžiu, čia rūpinamasi ne tuo, kad valdžios organai betarpiškai pasirūpintų pakelti darbininkų užmokestį, bet tik tuo, kad jie užkirstų kelią tiems išnaudojimams, kuriems sudaro geras sąlygas atidavimas darbų iš varžytynių *in minus* nenustatant jokių garantijų darbininkams”.[3]

Kils klausimas, ar tie išnaudojimai yra tikrai realūs ir ar kalbamos varžytynės sudaro joms geras sąlygas plisti?

Tuo gali abejoti tik tas, kas tuo klausimu niekad nesidomėjo ir nepanoro pažvelgti į viešųjų darbų įmonininko kontorą ar pakalbėti su jo samdomais darbininkais. Tas klausimas šiandien yra išsamiai išstudijuotas ir nušviestas. Jį tyrė žmonės, nesuinteresuoti ta ar kita puse, tos ar kitos pusės sumetimais, ir davė visai objektyvų atsakymą. Tie atsakymai, kaip tyrimų duomens, sugeba išsklaidyti stipriausius abejojimus ir atkakliausius „netikėlius tikinčiais” paversti, {vairiuose kraštuose paskelbtos anketos, o ypač Belgijoj ir Anglijoj, nes čia pirmiausia ir rimčiausiai tuo klausimu susirūpinta, atskleidė visą eilę liūdnų, o kartais net piktinančių faktų ir įrodė, kad „varžytynių *in minus* sistema be „darbo sąlygų” klauzulės sutartyje palaiko labai žemas darbo kainas. Be to, kaip konstatavo anglų parlamentinė komisija, toji sistema ne tik kliudo pakilti darbo užmokesčiui ligi teisingumo reikalaujamo aukštumo, bet dažnai ir esamas nepakankamas kainas numuša. Ir tą aplinkybę nesunku suprasti — nes jei per tokias varžytynes visos smulkmenos detaliai aptariamos ir, kaip teisingai pasakė belgų darbo tarybos posėdy Verhaegen, „mažiausio akmenuko rūšis, kaina ir kilmė rūpestingai aprašoma”,[4] tai su medžiaga jmonininkas gali uždirbti labai mažai, o dažnai ir nieko. O kadangi jis turi tą žemą kainą, už kurią apsiėmė darbą atlikti, bet kuo kompensuotis, tad tos kompensatos galės ieškotis darbininkų samdymo pozicijoj, nes tai lieka vienintelis šaltinis, kur jis gali atsigriebti. Kad neturėtų nuostolių ir dar pelnytų, jis negailestingai išnaudoja darbininką, mažindamas jo užmokestį. Iš to eina neišvengiama ir logiška išvada, kad tokioj sistemoj darbininkai, kurie dirba viešuosius darbus, dažnai yra blogesnėse sąlygose, negu dirbą pas privatinius įmonininkus.

Tad ne tik faktai, bet ir pati logika įrodo teisingumą ir reikalingumą krikščioniškos demokratijos postulato į varžytynių

sutartį dėti „darbo sąlygų" klauzulę. Tuo klausimu valstybės ir savivaldybių moralinis atsakingumas negali būti ginčijamas, nes galų gale ne kas kitas, bet tie organai yra atsakingi už tą nežmonišką darbininkų išnaudojimą ir traktavimą.

Krikščioniškosios demokratijos siūlomoji „darbo sąlygų" reforma turi nemaža priešininkų, kurie jai daro daug priekaištų. Svarbesniuosius jų teks dabar panagrinėti.

„Viešieji valdžios organai, — kalba tos reformos priešininkai, — negali nustatyti teisingo užmokesčio dydžio, nes, pirmiausia, jie reikiamų tam reikalui techniškų žinių neturi, o antra, perdaug įvairios rūšies darbų esama, kad galima būtų kiekvienai jų nustatyti teisingas užmokestis".

Atsakant į tą priekaištą, pirmiausia tenka pastebėti, kad katalikai čia visai nekalba apie normalų atlyginimą, bet tik apie paprastą jo minimumą, žemiau už kurį nevalia darbininkui mokėti.

Antra. Tas minimumas neprivalo būti vienodas visiems darbininkams ir visoms darbo rūšims, atliekamoms bet kurioj įmonėj. Nustatydamos tą minimumą, valdžia ar savivaldybės, suprantama, turi atsiklausti žinovų, o pirmoj eilėj — žmonių suinteresuotų, t.y. darbininkų ir darbdavių. Ten, kur yra įsikūrusios profesinės darbininkų sąjungos, jokio sunkumo tam minimumui nustatyti nėra. Pvz. Anglijoj, kur „darbo sąlygų" klauzulė į visas valdžios ir savivaldybių viešųjų darbų varžytynių sutartis įrašoma, įmonininkai turi darbininkams mokėti tiek, kiek nustato *Trade Unions.* Belgijoj, kur profesinės sąjungos yra mažiau įsigalėjusios, reikalingos medžiagos užmokesčio minimumui nustatyti, be jų, valdžiai teikia: atitinkamų žinybų valdininkai, inžinieriai, architektai, darbo inspektoriai, pramonės ir darbo tarybos, pagaliau ir vėliau įkurta darbo ministerija. Prancūzijoj, kur tuo metu profesinių sąjungų beveik visai nebuvo, nors ir dabar jos palyginti silpnai reiškiasi, ir dėl to krikščionys demokratai pradžioje savo reikalavimo nestatė taip kategoriškai, jas tame darbe vėliau galėjo pavaduoti Milerano įvestos darbo tarybos ir pagaliau viešųjų darbų ministerija. Vokietijoj ir Austrijoj[5] tą darbą gali atlikti profesinės sąjungos, cechai ir atitinkami valdžios organai. Pagaliau, turint gerų norų, kiekviena vyriausybė ras priemonių reikiamai medžiagai surinkti, nes kiekvienoj valstybėj yra kompetentingų toj srity organų, juo labiau, kai beveik visose valstybėse pastaraisiais laikais buvo įvestos darbo ministerijos ar joms tolygūs kitokios rūšies organai. Iš visų tų informacinių organų kompetentingiausios, be abejo, yra profesinės

sąjungos. Bet jų režimas ar silpnas gyvavimas dar nėra pakankama priežastis į tą reformą ranka numoti. Valdžios visuomet turi priemonių savo norimam tikslui pasiekti, suras, norėdamos, priemonių ir darbininkų išnaudojimui galą padaryti arba bent gerokai jį sukliudyti. Be to, reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad pats „darbo sąlygų" įvedimo faktas neabejojamai pažadins darbininkus burtis į sąjungas, nes jie lengvai supras, kad, eidami tuo keliu, laimės kaskart geresnį ir tinkamesnį tų sąlygų įgyvendinimą.

Čia pravartu bus pasukti kiek į šalį, stabtelti prie Milerano darbo tarybų įkūrimo. Tas jo žygis vertas dėmesio dėl to, kad, pirma, tai buvo kuo ne pirmas socialistų pasukimas iš grynai politinio darbo į socialinių reformų sritį; o antra, įdomu išsiaiškinti, kas pastūmė socialistus į tą savo taktikos pakeitimą ir koks vaidmuo čia katalikų buvo suvaidintas. Tas klausimas šiuo atveju man tik ir terūpi. Atsakymą į jį davė *Association Catholique.* Ji, vertindama Milerano minėtąjį darbą ir tuo reikalu jo rašyto Respublikos prezidentui raporto motyvus, taip rašė:

„P. Mileranas tiek persiėmė mūsų idėjomis ir net projektais, kuriuos katalikai visuomenininkai pastaraisiais laikais sustatė, jog atrodo, kad tų tarybų įkūrimas būtų krikščioniškosios demokratijos subruzdimo išdava. Siūloma krikščionių demokratų sistema laimi. Darbo tarybos kuriamos Prancūzijoj *sindikatiniais* pagrindais, profesinė atstovybė išsirutuliuoja iš suorganizuotų darbininkų ir darbdavių sąjungų . . . Ministerio raportas Respublikos prezidentui tiesiogiai giria katalikų akciją, nes savo žygį teisina belgų pavyzdžiu.
O belgų 1887 m. įstatymas, kuriuo buvo įkurtos pramonės ir darbo tarybos, yra katalikų valdžios darbas".[6]

Ironija, katalikų priešai eina katalikų nutiestais keliais ir jų norus gyvendina.

Antras priešininkų priekaištas taip formuluojamas: „Valstybė ir valsčius esą vienintelei darbdaviai, kurie neturi kelti darbininkams algų ir filantropija žaisti, nes tai atsiliepia į visuomenės kišenę. Valstybė ir valsčius turi ne savo, bet visuomenės pinigus, jie tad privalo laikytis griežto taupumo. Privatinis darbdavys galįs išsižadėti pelno; o valstybei su valsčium to padaryti negalima esą, nes tas pelnas turįs priklausyti visiems piliečiams, kurie tokį ar kitokį mokestį moka. Įvedus „darbo sąlygų" klauzulę, pakilsiąs darbo užmokestis, ir įmonininkai turėsią brangiau imti už viešuosius darbus, tuo būdu mažindami valstybės ir valsčiaus pelną ir didindami išlaidas".

Praktika parodė, kad įvedimas „darbo sąlygų” klauzulės viešųjų darbų kainą pakelia labai nežymiai. Vyriausiojo Flamandijos inžinieriaus Dutordoir apskaitymu, toji kaina pakyla vos puse nuošimčio. Briuselio savivaldybės tuo reikalu anketa patvirtino tą pat. Tokių pat rezultatų patirta ir kituose kraštuose, kur tas klausimas buvo tiriamas. Bet, pagaliau, tegu taip būtų, kaip nori tos reformos priešininkai, būtent, kad „darbo sąlygų” klauzulė žymiai pakeltų kainas, tai argi to pakaktų tai reformai atmesti? Ar tas žygis būtų padorus ir teisingas? Aišku, kad ne. Kas iš padorių žmonių sutiks, kad valstybė ar valsčius didintų savo kapitalus teisingai darbininkams priklausančiais grašiais? Pagaliau, dar reiktų gerai apsvarstyti, ar tokia politika yra tikrai jiems naudinga finansiniu atžvilgiu. Šiandien visiems ekonomistams yra aišku ir jokios abejonės nekelia, kad „nėra nieko brangesnio už pigų darbininką”. Be to, neginčijamas dalykas, kad nepakankamas darbininkų apmokėjimas, didindamas pavargėlių skaičių, neigiamai atsiliepia į visuomenės kišenę, reikalaudamas iš jos daugiau išmaldos, išlaidų įvairioms prieglaudoms, pagaliau ir kalėjimams bei kitoms tolygioms įstaigoms, nes vargas yra gausingiausias nusikaltimų šaltinis.

Tokios pat vertės yra ir trečias priekaištas, daromas „darbo sąlygų” klauzulei, būtent, kad „darbo sąlygos” esančios priešingos svarbiausiems politinės ekonomijos dėsniams, nes jos ignoruojančios ir laužančios pasiūlos ir paklausos teisę. Priekaištas keistokas. Juk pasiūlos ir paklausos teisė nėra vienintelė užmokesčio norma. Aukščiau už ją stovi, kaip jau buvo nurodyta, svarbesnė ir kilnesnė teisė, — teisė atlyginti žmogaus darbą taip, kad dirbąs galėtų deramai iš savo darbo pragyventi su savo šeima. Kad pastaroji teisė yra svarbesnė ir kilnesnė už pirmąją, visuomet pripažįsta visos vyriausybės, neišskiriant nė liberalų, nes visos vyriausybės skiria nuolatines ir pastovias algas valdininkams, kurios yra ne kas kita, kaip tik užmokesčio minimumas. Jei vyriausybės ir šiuo atveju vaduotųsi paklausos ir pasiūlos teise, tos algos turėtų būti žemesnės. Krikščioniškosios demokratijos tad siūlomas „darbo sąlygų” principas praktikuojamas ir jų priešininkų. Vargas tik dėl to, kad tie priešininkai visuomenę yra paskirstę į sūnus ir posūnius. Sūnums jie taiko krikščionių demokratų „darbo sąlygų” principą, o posūniams — darbininkams — savo pasiūlos ir paklausos teisę.

Bet, šalia to viso, ar „darbo sąlygų” principas prieštarauja tam taip liberalams brangiam politinės ekonomijos dėsniui? Ne. Mums tenka dar kartą priminti, kad „darbo sąlygų” autoriams šiuo atveju

nerūpi tikroji valstybės intervencija, *jure imperii* įvykdyta. Bet jie reikalauja tik įdėti į sutartį su įmonininku vieną laisvai jo priimtą sąlygą. O tai padaryti valstybės ir savivaldybių organai turi teisę. Jų teisės nėra siauresnės už privatinio asmens teises. Privatinis gi asmuo turi teisę į savo daromas sutartis dėti kokias nori sąlygas, kad tik jos įstatymams neprieštarautų.

Rimtesnis, bent pirmu pažvelgimu, atrodo priekaištas, daromas darbininkų vardu, nors darbo pasaulis, kaip prityrimas parodė, yra visur ta reforma patenkintas, kur tik ji buvo įvesta. To priekaišto esmė yra ta, kad, įvedus „darbo sąlygas", iš viešųjų darbų būsią išstumti visi silpni, ligūsti, seno amžiaus darbininkai, arba vadinamieji pusdarbininkiai. Tai patvirtino belgų, anglų ir kitų anketos. Ir dėl to priekaištas yra pamatuotas, bet dalyko neišsprendžia. Šalinamų darbininkų skaičius nėra praktikoje toks didelis, kaip atrodo pirmu pažvelgimu. Ir suprantama dėl ko. Juk užmokesčio minimumas yra iš tikro žemesnis už normalų užmokestį. Pavojingas darbininkų atrinkimas, kuris yra praktikuojamas ir be „darbo sąlygų", įvyktų visu pilnumu tik tuomet, kai užmokesčio minimumas būtų lygus ar praneštų normalų užmokestį. Belgų darbininkų sindikatų padaryta anketa konstatavo, kad „darbo sąlygų" klauzulės įvedimas silpnesnių darbininkų būklės nepablogino.[7] Pagaliau, kilus tokiam pavojui, yra ir receptas jam pašalinti. Pusdarbininkių šalinimui galima užkirsti kelią įvedant jiems atskirą užmokesčio minimumą. Taip pasielgta Belgijoj, Prancūzijoj, Olandijoj ir kitur.[8] Tuo pat metu aprėžta pusdarbininkių skaičius, kad įmonininkas nesusigundytų atlikti darbo pigiausiais, bet ir blogiausiais darbininkais. Kad toks aprėžimas yra teisingas, nėra abejonės, nes, kaip kalba Bazire, „anormalus dalykas yra ne rėmimas viešosios ar privatinės labdarybės ligonių ir senų darbininkų, bet sveikų, dirbančių, kai labdarybės keliu reikalinga papildyti jų pajamas. Neleistina yra, prisidengus labdarybe, šalinti teisingumą".[9]

Antrą priekaištą, prisidengę darbininkų gerove, kalbamai reformai formuluoja taip: įmonininkas turi nusisamdęs eilę darbininkų. Atėjus sureformuotoms varžytynėms, dėl kapitalo trūkumo jis negali jų laimėti. Nesant gi „darbo sąlygų", jis, galėdamas mokėti darbininkams žemesnes kainas, būtų galėjęs varžytynes laimėti ir toliau darbininkams teikti darbo. Dabar darbininkai turi būti nuo darbo atleisti. Ar teisinga tad uždrausti darbininkams priimti įmonininko pasiūlymą ir, prisidengus geresnio užmokesčio pasiūly-

mu, palikti darbininkus be darbo? Į tą klausimą nesvyruodami atsakom: iš principo taip.

Įmonininkas arba gali išstatytą varžytynėms darbą imti, arba, dėl trūkumo kapitalo, sugebėjimo, įrankių, negali, tai kodėl darbininkų sąskaita jam teikti primenybę prieš tą įmonininką, kuris darbininkus gali teisingai apmokėti? O dėl tvirtinimo, kad darbininkui yra geriau dirbti už mažą užmokestį, negu visai be darbo likti, reikia pasakyti, kad jis nėra tiek teisingas, kaip atrodo, nes, pirmiausia, jei yra darbas, bus ir įmonininkas — ne tas, tai kitas. Darbas be darbininkų negali būti atliktas. Vienas įmonininkas pasitraukdamas darbininkus paleidžia, kitas ateidamas juos paima. Darbininkui nesvarbu įmonininkas, bet svarbu gaunamas atlyginimas. Antra, tuo būdu, statydami užmokestį darbo pasiūlos priklausomybėn, žemindami jį nuolatos, prisidengdami konkurencijos reikalavimais, privedė jį prie tokios normos, kuri dažnai labai skaudžiai atjaudama viso darbininkų luomo.

Pagaliau tos reformos priešininkai tvirtina, kad ji turėsianti pasilikti be teigiamų pasekmių, nes nesą galima sukontroliuoti, ar įmonininkas tikrai moka darbininkams nustatytą minimumą. Tos abejonės praktika nepatvirtino. Anglijoj „darbo sąlygų” apeiti nėra galima dėl budrios *Trade Union* sargybos. Belgijoj, visų sindikatų ir inžinierių tvirtinimu, „darbo sąlygas” įmonininkas gali apeiti tik išimtinais atsitikimais. Apskritai, tai padaryti labai sunku, nes per daug yra žmonių, suinteresuotų tų „darbo sąlygų” sąžiningu vykdymu. Visi įmonininkų mėginimai tas sąlygas apeiti atskleidžiami. Taip pvz. tuoj buvo atskleisti tokie įmonininkų mėginimai Liege, Bruges ir kituose Belgijos miestuose.[10] Mėginimas mokėti darbininkams žemiau už nustatytą minimumą nepavyko. Nepakankamų pradžioje kontrolės priemonių[11] patobulinimas ir įvedimas griežtų bausmių[12] sutarčių laužytojams, kaip pvz. atėmimas teisės visiems laikams stoti į viešųjų darbų varžytynes, privers ir sukčiausius įmonininkus sąžiningai vykdyti „darbo sąlygas”.

Pagaliau geriausias įrodymas, kad „darbo sąlygų” klauzulė nėra žalinga nei valstybėms, nei valsčiams, nei įmonininkams, nei, pagaliau, darbininkams ir kad visi daromi jai priekaištai nieku nepagrjsti, yra tas faktas, kad ta klauzulė buvo jau įvesta Anglijoj, Prancūzijoj, Olandijoj, Jungt. Amerikos Valstybėse, visoj Vokietijos miestų eilėj ir kitur. Minėtų valstybių praktika pakankamai įrodė, kad „darbo sąlygų” reforma, kuri užkerta kelią darbininkų išnaudojimams, visais atžvilgiais yra praktiška ir naudinga.

Beliko dar mums susipažinti su kai kurių kraštų krikščioniškosios demokratijos pastangomis „darbo sąlygų" klauzulės reformą įgyvendinti.

Belgijoj, kaip jau esu minėjęs, ši reforma yra įvesta tik katalikų partijos dėka.

Prancūzijoj jau nuo seno ta reforma yra įtraukta į krikščioniškosios demokratijos programą. Bet perdaug radikalūs socialistų reikalavimai „darbo sąlygų" srity sudiskreditavo jas tiek, kad parlamentas jas nuolatos atmesdavo. Iškalba katalikų vado grafo de Mun ir pastangos parlamento atstovo kataliko Dausette, kuris 1894 m. įnešė tuo reikalu įstatymo sumanymą, remdamas jį kitų valstybių pavyzdžiu, ir pavartojo jį 1897 m., pasiliko bergždžios; parlamento užsikirtimo neįstengė pralaužti. Nieko nepadėjo net ir Aukščiausios Darbo Tarybos pasisakymas tos reformos naudai. Uždėtas jai socialistų antspaudas tiek įbaugino parlamentą ir senatą, kad jie be atodairos atmesdavo atstovų įnešamus tuo reikalu projektus ir Paryžiaus miesto savivaldybės pasiūlymus, kuri nuo 1895 ligi 1896 m. kelis kartus buvo nutarusi įvesti „darbo sąlygų" klauzulę. 1898 m. šis svarbus „darbo sąlygų" klausimas iš naujo buvo iš pat pamatų išdiskutuotas ir apsvarstytas katalikiškai visuomeninių apžvalgų atstovų suvažiavime. Šis suvažiavimas suredagavo ir priėmė kalbamu klausimu deklaraciją, kurią čia paduodu ištisai. Štai ji:

„Katalikiškai visuomeninių apžvalgų atstovų susirinkimas:

„Apsvarstęs, kad įvedimas „darbo sąlygų" į sutartis atiduodamų iš varžytynių ar kitokių rūšių konkursų viešųjų darbų yra viena tų reformų, kurią iš seno teikia krikščioniškoji demokratija, ir jei ji buvo įvesta gretimose valstybėse, būtent, Belgijoj, tai įvyko tai tik dėka nuolatinių katalikų ir krikščionių demokratų partijos reikalavimų.

„Apsvarstę, kad ši priemonė yra pritaikymas sutartyse didžiojo teisingumo ir dorovingumo dėsnio, kurio pavyzdį privalo duoti pirmiausia valdžios organai;

„Apsvarstę, kad valstybė, apskričiai, valsčiai ir visi kolektyviniai vienetai, vaidindami darbdavių vaidmenį, turi tas pačias pareigas, kurias turi ir privatinis darbdavys;

Kad konkursų sistemoje tie vienetai praktikoje nuo tų pareigų dažnai atsipalaiduoja;

„Kad konkursų sistema taip, kaip dabar yra praktikuojama, pataikauja kainų numušimui, sudaro nepatogias sąlygas padoriems

įmonininkams ir yra svarbi priežastis blogo viešųjų darbų atlikimo, kas mūsų laikais dažnai atsitinka;

„Apsvarstę, kad šios blogybės yra įrodytos gausingų faktų, patvirtintų keliomis anketomis Prancūzijoje ir kituose kraštuose;

„Apsvarstę, kad tie išnaudojimai išėjo aikštėn žemės ūkio darbininkų sambrūzdžio metu (1898 m. spalio m.) ir kad tai tuo pat metu buvo patvirtinta pačių įmonininkų —

„Priima Vyriausios Darbo Tarybos 1897 m. gruodžio mėn. 10 d. nutarimą, kuris skamba taip:

„Kad dekretai ir nutarimai, liečią viešųjų darbų konkursus, būtų sumodifikuoti šių „darbo sąlygų" klauzulių įvedimu:

1) Įmonininkai pasižada prisitaikyti prie užmokesčio dydžio ir darbo dienos ilgumo, laikomų normaliais ir praktikuojamų mieste ir apylinkėse, kurie bus pažymėti konkurso sąlygose. Tos užmokesčio sąlygos ir darbo dienos ilgumas bus konstatuoti suinteresuotų administracijų, kurios turės tinkamai pasiinformuoti ir atsiklausti nuomonės mišrių komisijų, susidedančių iš lygaus skaičiaus darbininkų ir darbdavių.

„Taryba reiškia pageidavimą, kad valdžia ir įstatymleidybiniai organai visomis priemonėmis remtų augimą profesinių sąjungų, kurių tikras uždavinys nužymėti darbo sąlygas tarpusavy susitarus darbininkams su darbdaviais.

2) Savaitinis poilsis.

3) Apdraudimas darbininkų nuo nelaimingų atsitikimų prie darbo darbdavių sąskaita.

4) Einant darbams, administracija galės kiekvienu metu aprėžti svetimšalių skaičių, kurie galės prie šių darbų dirbti; ji tai galės daryti pati savo nuožiūra.

Šių sąlygų, garantuotų klauzulėmis ir bendromis sąlygomis, nustatytomis prie konkursų, laužymas, pagal aplinkybes, gali būti baudžiamas taip:

„Pilnu ar daliniu laido sulaikymu ir pinigine bausme.

„Sutarties nutraukimu;

„Pašalinimu įmonininko nuo tos pačios rūšies visų konkursų visoj apskrity.

„Šios klauzulės bus privalomai įvedamos valstybės ir apskričių darbams. Valsčių ir viešųjų įstaigų darbams jos bus fakultatyvinės.

„Tačiau susirinkimas pageidauja, kad šitame tekste būtų padaryti šie pakeitimai ir priedai:

„Kad darbo sąlygos, laikomos normaliomis ir bendrai praktikuojamomis, nebūtų konstatuotos tik faktais, bet kad, jas nužymint, kompetentingi organai atsižvelgtų ir į darbininkų reikalus. Tas teisingų darbo sąlygų nužymėjimas turi būti atliekamas ne valstybės ir ne administracijos, bet mišrių profesinių komisijų, sudarytų iš lygaus skaičiaus darbdavių ir darbininkų, pasiųstų, kiek galima, sindikalinių organizacijų;

„Kad savaitės poilsis būtų skiriamas sekmadieniui;

„Kad svetimšalių darbininkų skaičius būtų nustatomas iš anksto ir nepareitų nuo administracijos sauvalios;

„Kad įvedimas „darbo sąlygų" būtų privalomas visuose viešuose darbuose, kurie, einant įstatymu, turi būti atiduodami iš varžytynių".[13]

Beveik tuo pat metu, kai buvo paskelbta ši deklaracija, katalikų atstovas Dausette įnešė parlamentui šitokio turinio įstatymo sumanymą:

„1) Valstybė, apskritys, valsčiai ir viešosios įstaigos turės teisę, atiduodami iš varžytynių (konkursų) darbus ir pristatymus, nustatyti taisykles: saistančias įmonininką duoti darbininkams tokį užmokesčio minimumą, kuris toj vietoj ir apylinkėj tos pačios rūšies laikomas darbininkų normaliu užmokesčiu; nustatančias darbo dienos maksimumą lygų tam, kuris toj vietoj ir apylinkėj laikomas normaliu darbo dienos ilgumu ir nustatančias maksimumą užsienio darbininkų skaičiaus, kuris galės būti prie darbų prileistas.

2) Viešosios administracijos taisyklės nustatys, kokiu būdu tas įstatymas turės būti įgyvendinamas. Viešoji administracija išleis taisykles, nurodančias, kaip nustatyti tos pačios rūšies darbininkams toj pačioj vietoj ar apylinkėj normalaus užmokesčio dydį ir normalios darbo dienos ilgį, atsiklausdama nuomonės mišrių komisijų, sudarytų iš lygaus darbdavių ir darbininkų skaičiaus.

3) Kiekvienas įmonininkas, nusižengęs šiam įstatymui, bus baudžiamas: sulaikymu viso užstato ar jo dalies, ar sutarties nutraukimu, ar bendru ir visišku jo pašalinimu nuo įmonės. Šiuo atveju visos teisėtos darbininkų pretenzijos turės būti nusikaltusiojo įmonininko patenkintos".[14]

Šitas 20 katalikų atstovų pasirašytas įstatymo sumanymas parlamento pilnaties nepasiekė. Tačiau keliais mėnesiais vėliau, būtent, 1899 m. spalio mėn. 10 d., ministeriui Mileranui pasiūlius, Respublikos prezidentas pasirašė tris dekretus, kuriais įvedimas

„darbo sąlygų” klauzulės, atiduodant valstybės viešuosius darbus iš varžytynių, buvo padarytas privalomas. O tokiems pat apskričių (departamentų) ir valsčių darbams — fakultatyvinis.

Italų krikščioniškoji demokratija, palyginti, neseniai tesusirūpino „darbo sąlygų” klausimu. Bene pirmą kartą jis paminėtas Turino kongrese 1895 m. ir įtrauktas į čia pat suredaguotą miestų ir provincijų savivaldybių katalikų frakcijoms instrukciją — programą.[15] Kalbamasis punktas šioj programoj taip skamba:

„Valsčius, siekdamas pašalinti neribotą konkurenciją pragaištingų priemonių ir laikydamasis pareigos neaukoti dorovės ir teisingumo ekonominiams ir medžiaginiams reikalams, leisdamas į varžytynes viešuosius darbus ir pristatymus:

a) neduos be sąlygų pirmenybės geriausiam pasiūlymui;

b) bet, imdamas globon silpnesni, nustatys darbininko užmokesčio minimumą ir darbo valandų skaičių; nustatys aprūpinimo priemones ištikus darbininką nelaimei dėl nepriklausomų nuo jo priežasčių; ilgaterminėse sutartyse įves, derindamasis į aplinkybes, draudimą senatvei ir ligai; pagaliau, kovos su tais išnaudojimais, kurie dažnai vyksta akordinėse įmonėse;

c) Esant keliems tomis pačiomis sąlygomis pasiūlymams, valsčius pirmenybę duoda tam pasiūlymui, kuris yra paduotas darbininkų sąjungos, nepriešingos krikščioniškam mokslui.

Italų katalikų kongresas,. įvykęs 1897 m. Mediolane, pavedė savivaldybių katalikų frakcijoms iš naujo pradėti akciją už „darbo sąlygų” reformos įvedimą. Beveik tuo pat metu vyko Italijoj administracijos rinkimai. Turino krikščioniškoji demokratija į tų rinkimų savo programą įtraukė, be kitų, ir šį reikalavimą: „kad savivaldybių vyresnybė nustatytų savo valdininkams ir tiems, kurie pareina nuo savivaldybių įmonininkų ir koncesininkų, teisingą užmokesčio minimumą ir darbo valandų maksimumą kiekvienai darbo rūšiai”.

Nuo to laiko italų katalikai visuomenininkai išplėtė smarkią kovą už minėtas „darbo sąlygas” nustatytos programos ribose. Bet daug ko nelaimėjo, nes ne tik parlamentas, bet ir savivaldybės buvo nekatalikų rankose. O prieš tą reformą visi nekatalikai, kaip susitarę, ėjo iš vieno. Toji reforma buvo įvesta tik ten, kur savivaldybė buvo katalikų įtakoj, pvz. Aleksandrijoj, Bassano, Turine ir kitur.

Turine ta reforma buvo įvesta katalikų frakcijos vado barono Ricci des Ferres nuopelnu. Jis vienam miesto tarybos posėdy įnešė

pasiūlymą: „Savivaldybės daromose sutartyse su įmonininkais ir, kiek galint, su pristatytojais deda socialines klauzules, kurios apsaugotų darbininkų teisingus interesus ir laisvę, garantuodamos jiems pirmiausia ir visuomet šventadienio poilsį, teisingą užmokesčio minimumą ir darbo valandų maksimumą. Savivaldybių vyresnybė, nustatydama minėtas normas, atsiklausia mišrių komisijų ir techniškai kompetentingų asmenų nuomonės”.

Kilo smarkios diskusijos. Pasiūlymas turėjo atsidėjusių gynėjų, bet ir nemaža atkaklių priešininkų. Pastačius pasiūlymą balsuoti, 25 tarybos nariai balsavo už pasiūlymą ir 23 — prieš. Į dvejetą savaičių po šio įvykio buvo patvirtintas regulaminas, nustatąs taisykles šventadienio poilsio, užmokesčio minimumo ir darbo valandų maksimumo reikalu.

Tuo būdu katalikai visuomenininkai, paėmę į savo rankas iniciatyvą socialinių reformų, iš lengvo, bet atkakliai jas stumia į priekį, gerindami iš dienos į dieną darbininkų būklę, pagrįsdami socialinius santykius krikščionišku teisingumu ir priartindami Dangaus karalystės įsiviešpatavimą žemėje.

Kaip kalbamasis klausimas vystėsi ir konkretinosi pokariniais laikais, pakalbėsime kitą kartą.

IŠNAŠOS

1 H. Bazire. Les Conditions dans les adjucations des travaux publics. „Assoc. Cathol.” 1898 m., 8 ir 9 nr.
G. Vaes. Les conditions du travail dans les marches publiques. Louvain, 1900 m.
2 P. Vaes. Op. cit. 142 p.
3 Association catholique. 1898 m. VII nr., 39 p.
4 L. Le Toyer. Le minimumą du salaire en Belgique. Paris, 1897 m., 41 p.
5 Ligi 1900 m. Vokietijoj „darbo sąlygų'' klauzulę apie darbo dienos ilgumą ir mokesčio minimumą įvedė tik šių miestų savivaldybės: Frankfurtas, Mannheimas, Karlsruhe ir Štutgartas prie M. Austrijoj jos įvestos prie geležinkelių darbų, bet pasiliko beveik išimtinai teorijoj.
6 Association Catholique. 1900 m., 361 p.
7 G. Vaes, op. cit. 150 p.
8 Note sur le minimum de salaire dans les travaux publics en Angleterre, en Balgique . . . 1897 m. Leidinys „Office du Travail", 75 ir 88 p.
9 Bazire, op. cit. 46 p.
10 G. Vaes, op. cit. 145 p.
11 Le Foyer, op. cit. 86 p.
12 G. Vaes, op. cit. 98 p.
Note sur le minimum de salaire. 70, 72, 82 p.
13 Association Catholique. 1899 m. sausio men. 15 d., 2 p.
14 Leon Gregoire. Le pape, les catholiques et la question sociale. III leid. 384 p.
15 La Democratic chrétienne. 1900 m. VI nr. 112 p.

SOCIALINIO IŠLAISVINIMO MORALINĖS SĄLYGOS

1945 m. Prancūzijos „Socialinė savaitė" Tulūzoj, kaip paprastai, pagrindinai krikščioniškoj šviesoj išnagrinėjo visai žmonijai labai aktualią problemą: socialinis perreformavimas ir asmens išlaisvinimas. Visų skaitytų toj „savaitėj" kalbamu klausimu paskaitų tikslią sintezę davė Paryžiaus universiteto teisių fakulteto prof. Andre Rousast. Jo paskaitos paduodame beveik ištisą vertimą, nes iš jos pirmiausia matysime, kaip visi tie aktualūs klausimai katalikų yra sprendžiami, antra, kokia yra krikščioniškoji socialinių reformų linkmė ir, pagaliau, trečia, paskaitoj paliesti klausimai pateikia redakcijai planą, kuriuo ji pasistengs parengti tais klausimais išsamesnių studijų.

I

Pagrindinis mano uždavinys — mėginti iškelti esmines mintis, kurios buvo šios „savaitės" studijų vaisius.

Nagrinėjome įvairias ir sudėtingas problemas. Stengėmės prie jų eiti realiai, nepriklausydami nuo apriorinių nusistatymų, o viską grįsti tiksliu faktų pažinimu ir galimybių kryptimi.

EKONOMINĖ KONJUNKTŪRA

Pirmiausia reikėjo precizuoti svarstomųjų problemų duomenis, t.y. susidaryti vidaus ir tarptautinės ekonominės konjunktūros vaizdą. Jis yra gana niūrus. Europa karo ir jo išdavų apgriauta, jos pinigų vertė kritusi, gamybinis pajėgumas sumažėjęs. Panašios situacijos akivaizdoj ūkis stato griežtus reikalavimus: dirbti daugiau, vartoti mažiau. Dirbti daugiau reiškia mesti bet kurią mintį padidinti darbininkų laisvalaikį, o vartoti mažiau — tai atsisakyti nuo jų gyvenimo lygio pakėlimo. Tai kieti reikalavimai, išskirią bet kuriuos socialinius samprotavimus ir atmetą bet kurią viltį išvaduoti

darbininką. Tai receptai, dėl kurių mums tenka paabejoti, ar jie slepia savy tikro ūkinio atsigavimo laidą, jei jie būtų brutaliai pritaikomi, nes yra beprotybė norėti padaryti ekonomijas, nekreipiant dėmesio į socialinį aspektą. Jei norima, kad darbininkas dirbtų, tai negalima jo traktuoti kaip darbinio gyvulio, nes jis — protinga būtybė, kuriai turi būti suprantamas jo pastangų būtinumas. Jei norima, kad darbininkas sutiktų pratęsti ir taip jau ilgus pergyventus nepriteklių metus, tai reikia padaryti jo vargą pakeliamą, jį progresyviai švelninant. Antra vertus, visa tai liečia darbininko likimo materialinio pagerinimo klausimus. Mes norime, kad ne tik jo stalas turėtų geresnių patiekalų, bet ir kad darbininkas išsivaduotų iš pasyvaus pavaldinio padėties ir pakiltų į protingo bendradarbio aukštį. Šia kryptimi gali būti imamasi reformų net ūkinių trūkumų metu. Dar daugiau pasakytina: šia prasme reformos, jei jos gerai apgalvotos, gali būti raktas, kuris įgalintų surasti išeitį iš visų vargų, nes jos suinteresuotų visus darbininkus. Tuo būdu ekonominės konjunktūros analizė neturi mūsų įvaryti į pesimizmą, o tik padrąsinti. Ji tiktai pasilieka įspėjimu, kad ne viskas galima ir prie reformų tenka eiti su reikiamu apdairumu.

Kokios reformos privalo būti? Mes stengiamės metodingai sugretinti socialinės moralės duomenis su dabartiniais faktais.

NUOSAVYBĖS IR ĮMONĖS KONFLIKTAS

Pirmoji iškylanti problema yra nuosavybės teisės ir įmonės konfliktas. Tai neišvengiamas konfliktas: nuosavybės teisė yra nepaprastai padidėjusi nuo jos kilmės laikų. Ji buvo praplėsta nuo vartojimo gėrybių, dėl kurių negali būti jokio ginčo, iki gamybos priemonių. Ji palaipsniui prarado bet kokį ryšį su darbu, kurio rezultatas ji buvo. Devynioliktajame amžiuje susidarė kapitalistinė nuosavybė, kuri iškėlė tą anomaliją, jog galutinai nebežinoma, kur yra savininkai. Teisininkai prilygino nekūniškas gėrybes prie natūralinių daiktų ir laiko nuosavybės objektais pramonines versloves. Lygiagreta su šita evoliucija verslovė pergyveno ir kitokią raidą. Iš pradžių ji buvo patriarchalinė šeimos institucija, paskui tapo savos rūšies absoliutine monarchija, o šiandie ji pereina į naują konstitucinės monarchijos tarpsnį: užuot ją traktavus grynu įmonės šefo daiktu, imama pripažinti, kad ji iš esmės yra darbo bendruomenė, kurios tik šefas, o ne absoliutus viešpats yra verslovininkas. Kaip suderinti šitą naują verslovės pobūdį su nuosavybės teise to, kurs ją

sukūrė ir į ją investavo kapitalų? Tai keblus klausimas, reikalaująs atliktinų reformų.

Mums atrodo, kad jis gali būti išspręstas tik nuosavybės teisės aprėžimu. Įmonės šefas yra savininkas jai pavestų kapitalų, bet jis nėra pačios įmonės savininkas, nes pastaroji nėra nuosavybės objektas. Jis nėra savininkas, o tik šefas, t.y. pirmasis šitoj darbo bendruomenėj, kuriai jis vadovauja.

PELNO PROBLEMA

Vieno žodžio pakeitimas kitu — tai reikalingas dalykas! Jis reikalauja pelno problemos išsprendimo. Pelnas yra darbo vaisius, talkininkaujant kapitalui, pavestam jo dispozicijai. Pelnas iš esmės privalo būti priskiriamas dirbantiesiems. Įmonės šefas turi teisės į jį, kaip jos šefas, o ne kaip kapitalistas. Kaip kapitalistas, jis turi teisės gauti atlyginimą už patarnavimą, kokį jis įmonei padarė, parūpindamas darbo priemonių. Be to, reikia atsižiūrėti ir rizikos, kurios jis ėmėsi, pavesdamas įmonei savo kapitalą. Bet tai ir viskas. Nėra reikalo, kad įsiamžintų režimas, kurs užtikrina pinigo pirmenybę prieš žmogaus darbą. Tai režimas, kuris, be kitko, leidžia kapitalui iškreipti ūkinį verslovių tikslą ir tematyti jose finansines operacijas, vedančias į didžiulių trestų sukūrimą. Mes norime darbą išvaduoti iš tos pinigo vergijos, norime žmogaus asmenį išvaduoti iš kapitalistinio materializmo priespaudos.

Kaip tai pasiekti? Išnagrinėta šie klausimai: darbininkų dalyvavimas pelne, įmonės vadovybėje ir, pagaliau, bendrovėms juridinių normų išleidimas, ir prieita prie šių išvadų:

DALYVAVIMAS PELNE

Dirbančiųjų dalyvavimas įmonių pelne yra tiesioginė minėtų principų išdava. Ją jau seniai mums rekomendavo šv. Tėvas Leonas XIII ir Pijus XI, patardami įdėti į darbo sutartį elementų, paimtų iš bendrovės sutarties.

Tai nėra lengva realizuoti, nes darbininkui negalima uždėti už įmonės nuostolius atsakomybės, kurią neša jos šefas. Tad čia nebūtų tikros bendrovės, o tik savo rūšies sutartys. Be to, reiktų atsižvelgti ir į labai įvairią įmonių prigimtį. Todėl siūloma įvairių sprendimų, kuriuos tenka rinktis pagal kiekvieną atsitikimą atskirai. Šitoj srity nenorime nustatyti griežtos ir uniforminės įstatymleidybos, nes norime, kad mūsų principai būtų priderinti kiek galint lanksčiau prie

ekonominio gyvenimo reikalavimų. Esminis dalykas yra tas, kad kiekvienu atveju šita permaina įgautų sutarties pobūdį ir nebūtų darbininkų akyse, kaip paprasta dosnumo dovana, kuri neturėtų tos pat vertės jų žmogiško didingumo pakėlime. Be to, numatyti būdai turi būti papildyti formomis, kurios leistų pelno gavėjams pasinaudoti ir įmonių antverte, kai ši tuojau nepaskirstoma. Antvertės bent dalis vėliau turi tekti tiems, kurie dalyvavo jos sukūrime savo darbu.

BENDRAS VALDYMAS

Dalyvavimas įmonės pelne logiškai iškelia ir dalyvavimą jos valdyme. Tačiau šiuo atžvilgiu dirva dar naujesnė, ir tik daliniai projektai tėra realizuoti. Iš jų pats svarbiausias — tai įmonių komitetai. Tokių komitetų jau esama kai kuriuose kraštuose. Bet šitų komitetų vaidmuo dažniausiai tesireiškia informacijos ir kontrolės srity; valdyme šie komitetai tegali užsiimti pridėtiniais įmonių darbais. įstatymai apie darbo akcijas galėtų būti priemone realizuoti tikrą bendrą valdymą. Tad reikia drąsiai numatyti įmonių struktūrinę reformą, bent mažiausia tų, kurios nustojo šeiminio pobūdžio ir tapo kapitalistinėmis įmonėmis. Reikia, kad kapitalas nebebūtų absoliutus šeimininkas, įtraukiant darbo veiksnį į valdymą tolygiai, kaip tai yra gamybos procese. Šitoji reforma neprivalo pažeisti įmonės šefo autoriteto, kurs turi pasireikšti su tolygiu tvirtumu, kaip ir praeity. Bet reikia, kad vadovybės ekipa, nuo kurios priklauso šito šefo parinkimas, apimtų tiek kapitalo, tiek darbo atstovus, paliekant reikiamą vietą ir steigėjams, nes jie buvo įmonės iniciatoriai. Tai trejybinė formulė, kuri, padedant auklėjimo pastangoms ir tarpusavio susipratimui, turi garantuoti reikiamą pusiausvyrą.

BENDROVIŲ REFORMA

Akcinių bendrovių reforma — tai bus šito principo realizavimo išdava. Tai reikalinga reforma, nes įstatymleidyba, paskelbta devynioliktojo amžiaus vidury gimstančioms bendrovėms, nebetinka dabartinėms socialinio gyvenimo permainoms. Reforma sunki, nes nėra lengva rasti teisinę formulę kapitalo ir darbo bendradarbiavimui. Tuo būdu ta reforma turi būti pravesta apdairiai, turint galvoj bendrovių objekto sudėtingumą. Reikės lankstaus teksto, pritaikyto įvairiems bendrovių tipams viešosios administracijos taisyklėmis. Bet jau dabar galima nurodyti, kokios turi būti šitos reformos didžiosios linijos. Iš esmės ji remiasi mintimi, kurią nurodžiau, — tai trejybinės

bazės administracijos taryba. Darbininkai joje turės savo atstovus, skiriamus įmonės tarybos, kurios rinkikai yra jie patys. Šitoji administracijos taryba pasiduos priežiūros komisijos kontrolei. Reforma turės būti pasiūlyta pirmiausia grynai pasirinktiniu (fakultatyviniu) titulu, kad praktiškai būtų galima ištirti, kokių patobulinimų jai galima duoti. Ją turi lydėti tarpusavio bendradarbiavimo dvasia, būtina jos pasisekimui.

NACIONALIZACIJOS

Taip būtų realizuoti pertvarkymai, kurie garantuotų darbininko išlaisvinimą iš kapitalizmo. Ar tų reformų užtektų? Daugelis darbininkų į jas žiūri, kaip į nepakankamas, ir nori pašalinti patį kapitalizmą, arba daugiau bei mažiau jį pertvarkyti, įstatant jį į krašto tarnybą nacionalizacijų būdu. Štai čia yra trečioji serija problemų, kurios iškyla, ir jų išsprendimo turime ieškoti.

a) *Bendrasis nacionalizacijų klausimas* yra dienos klausimas. Vieni į jį žiūri iš politinio aspekto; kiti, kilniau inspiruoti, samprotauja, kad jį iškėlė reikalas garantuoti discipliną įmonių, gyvybinių visai tautai. Kai kas jau yra įgyvendinta įvairių formų pavidalu — pradedant mišriųjų bendrovių sudarymu, baigiant visiškai suvalstybintomis įmonėmis. Atrodo, geriausias išsprendimas yra mišrinė įmonė, pritraukiant į bendrojo intereso įmonės vadovavimą kapitalistus, ją įsteigusius, valstybę — bendrosios gerovės saugotoją, personalo ir net vartotojų atstovus.

Nacionalizuoti siūloma pagrindines pramonės įmones. Labai yra svarbu tai atlikti su reikiamu apdairumu, kad būtų palikta plati sritis ir privatinei iniciatyvai. Galiausiai nacionalizacija tėra techninė priemonė garantuoti esminės pramonės geresnį pritaikymą tautos reikalams. Ji neturi tapti ideologiniu mitu. Reikia prisiminti, kad valstybinio kapitalizmo sukūrimas gali būti pavojingas ir neigiamai paveiktų darbininkų išlaisvinimo pastangas.

Pagaliau, nacionalizacijos tepriimtinos, kai už imamus turtus teisingai atlyginama. Norint būti jų atžvilgiu teisingam, reikia prisiminti riziką, kurią jie prisėmė ir dažnai daugelį metų jos naštą nešė: būtų neteisinga juos traktuoti, kaip paprastus obligacininkus (paskolos lakštų turėtojus).

b) *Kredito nacionalizacija.* — Kredito nacionalizacijos klausimas atsistoja į ypatingą padėtį. Kreditas vis labiau identifikuojasi su pinigais, ir kiekvienas pripažįsta, kad tik valstybė turi teisę leisti

pinigus. Tad jo nacionalizacija jau iš pradžių atsistoja principinėj plotmėj. Jos nemažiau reikalauja patys faktai mūsų pokarinėse sąlygose, kur valstybė yra slegiama deficito naštos ir kada iškyla griežtos disciplinos reikalas, norint atstatyti krašto ūkį. „Piniginis" ir „finansinis" veiksniai privalo būti glaudžiai subordinuoti „ūkiniam" veiksniui. Tad aišku, kad šiomis sąlygomis yra būtinybė sudaryti kredito vadovavimo centrinį organą.

Kuo būdu pasireikš šito organo veikimas? Sprendimai duodasi sunkiai precizuojami, nes kredito operacijos yra įvairios, bankinė technika subtili, ir kiekvienos operacijos įvertinimą geriau gali atlikti laisvi, o ne valstybės organai. Tad atrodo, kad, išskyrus valstybės banką, koks buvo Lietuvos Bankas, kurio piniginė funkcija pateisina gana griežtą priklausomybę nuo valstybės, kiti bankai privalo išlaikyti tam tikrą autonomiją. Reiktų pasirinkti tarp visiško jų absorbavimo ir kontrolės, kuri gal būtų nepakankama, tarpinį režimą, būtent, mišrinę įmonę, kur valstybė skirtų dalį administratorių, bet jie pasilaikytų privatinio pobūdžio vadovybės autonomiją.

ŽEMĖS ŪKIO IŠLAISVINIMAS

Tai tokios yra struktūrinės reformos, kurias iškelia darbininko išlaisvinimas. Bet iki šiol tekalbėjome apie pramonės darbininką ar tarnautoją, o mes žinome, kad lygiagrečių problemų, truputį skirtingomis sąlygomis, kyla ir dėl kaimų darbininkų. Šiuo tarpu tas klausimas detaliau negalėjo būti paliestas. Reikia išspręsti visus materialinio pobūdžio klausimus, kurie žemdirbių gyvenimą padaro per sunkų, darbo priemones, gyvenamas patalpas, pardavimo kainas mažai apsimokančias. Reikia išspręsti socialinius ir moralinius klausimus, kurie sukuria ūkininkų tarpe žemesnybės kompleksą; pritaikyti prie jų gyvenimo sąlygų socialinę įstatymleidybą ir skatinti jų profesinių organizacijų laisvus užsimojimus.

DARBININKO ŠEIMA

Šeimos padėtis naujoj socialinėj santvarkoj čia mažai teiškeliama. Ir vis dėlto kyla klausimas, ar šeima neturi atlikti principinio vaidmens darbininko išlaisvinimo akcijoj? Kad darbininkas tikrai galėtų gyventi savo šeiminiu gyvenimu, reikia pašalinti mūsų socialinio draudimo sistemos trūkumus. Reikia, kad šeimų organizacijos jas atstovautų ir kontroliuotų šeiminių pašalpų skirstymą; būtina, kad butų politika leistų šeimai susikurti ir jai vystytis; reikia,

kad mokymo tvarka grąžintų tėvams visą jų, kaip auklėtojų, atsakomybę.

PROFESIJA

Reikia tolygiai pasakyti, kad moderninio sindikalizmo ir tarptautinės darbo organizacijos problemos čia tik labai bendrai iškeliamos. Darbininko išlaisvinimą atbaigia jo profesinė organizacija, kurios laisvė turi būti išlaikyta. Čia palaikome mūsų tradicinę doktriną: „laisvas sindikatas organizuotoj profesijoj", o tai neišskiria glaudžių ryšių palaikymo su kitais organais. Norime, kad profesinės organizacijos suvaidintų konstruktyvų vaidmenį naujojoj valstybėj, efektingai bendradarbiautų prie atstatymo plano ir ūkio išvystymo, kurs yra būtinas, jei norima sėkmingai eiti prie krašto prisikėlimo. Taip pat profesinės darbininkų organizacijos pasireikš, kaip tarptautinės darbo organizacijos, atkurtinos po karo, nauji inspiratoriai.

Šalia šitų darbininko pokarinio išlaisvinimo studijų reikia papildomai panagrinėti to išlaisvinimo moralines sąlygas. Tai mano uždavinio antroji dalis.

II

Socialinio išlaisvinimo moralinės sąlygos. „Socialinės savaitės" neturėtų savo tradicinės dvasios, jei šitoj paskaitų serijoj pro tai būtų praeita tylomis. Tai ne dėl to, kad „savaitės" semiasi inspiracijos iš Bažnyčios mokslo, kurs visados pirmoj eilėj iškelia krikščioniškosios moralės principus. Tai daroma ir ne dėl to, kad žinoma, jog kiekvienas socialinis klausimas pagrįstas moraliniu klausimu. Tai keliama dėl to, kad norima klausimas statyti realybės plotmėj, o šita realybė susideda tiek iš moralinių, tiek iš ekonominių sąlygų. Mes norime statyti ne ant smėlio, bet ant uolos, o patyrimas rodo, kad nerandama solidžios bazės, jei neįgyvendinama reikiamas skaičius moralinių dėsnių.

KOVA SU SOCIALINĖMIS BLOGYBĖMIS

Pirmiausia turime pasakyti, kad nebus sėkmingos pastangos išvaduoti darbininką, jei pastarasis negarantuos savo gyvenimo vertingumo, vengdamas tų *socialinių blogybių,* kurios jį slegia. Reikia jam padėti jas nugalėti švietimu ir atitinkama įstatymleidyba.

a) *Alkoholizmas.* — Šių blogybių pirmoj eilėj stovi alkoholizmas. Visiems žinoma, kokios žalos jis daro tautai, pripildydamas bepročių namus, parengdamas kelią džiovai, susilpnindamas rasę sunkių pasekmių paveldėjimais. Taip pat žinoma, kokių nuostolių darbininkų šeimai daro smuklės kaimynystė, kur, išėjus iš įmonės, buvo išeikvota tai, kas turėjo tarnauti šeimos pragyvenimui.

Aš kalbu apie tai iš praeities, nes karo smūgis šioj srity turėjo išganingų pasekmių. Alkoholis pasidarė retesnis daiktas, o atitinkama įstatymleidyba susiaurino jo vartojimą. To rezultatai tuojau buvo pastebėti: bepročių namų klientūra žymiai sumažėjo. Tačiau bijau, kad bus grįžtama prie senos tvarkos. Bijau, kad įstatymleidyboj bus praplėstos spragos, šitų įstatymų kontrolė sušvelninta, o atsiradus daugiau alkoholio, jis vėl pradės nuodyti darbininkus. Ir reikia kelti aliarmo šauksmą, kad primintume būtinybę galutinai išvaduoti mūsų tautą iš šios alkoholizmo rykštės. Tik įvykdžius šitą sąlygą, darbininko išvadavimas bus efektingas.

b) *Moralinis palaidumas.* — Tas pat tenka pasakyti apie moralinį palaidumą, kurs visur viešpatauja ir iškreipia normalias žmogaus gyvenimo sąlygas. Darboviečių nemoralumas: ar galima kalbėti apie darbininko arba darbininkės išlaisvinimą, kada jie išstatomi į labiausiai pažeminančius kontaktus, į biaurius prievartavimus? Yra dirbtuvių, kur vyksta pasibaisėtinų dalykų, kur jaunuoliai yra papiktinančių pašaipų objektai, į tai indiferentiškai ar linksmai žiūrint jų viršininkams, o kartas ir darbdaviams. Ir kada darbininkas išeina iš dirbtuvės, tai dar blogesnių dalykų mato gatvėj, kur nemoralumas begėdiškai demonstruojamas. Jis jo persekiojamas kine ir net namų židiny. Norime darbininką išlaisvinti, pakeldami jo gyvenimo lygį, priduodami daugiau didingumo jo darbui; ar tai viskas tam, kad jis kristų į labiausiai pažeminantį nemoralumą? Prieštaravimas būtų tikrai perdaug ryškus! Tad turime reikalauti iš viešosios valdžios griežtų priemonių ir griežtai taikomų, kad grįžtų bent truputis moralinės švaros į dirbtuvę, gatvę, į kiną. Turime reikalauti įstatymleidybos, kuri, užuot netiesiogiai skatinusi šeimų ardymą, globotų geruosius papročius šeimos viduje.

c) *Depopuliacija.* — Dar daugiau; viskas laikosi šia sritimi, ir jei nebus padaryta rimtų pastangų kovai su nemoralumu, tai reikia pramatyti, kad visos priemonės, kuriomis bandoma pakelti demografinį lygį, bus tuščios. Bet yra čia ir kita esminė darbininkų išlaisvinimo sąlyga. Prancūzija, pvz., turi tendencijos tapti senių

tauta, kuriems teisingai stengiamasi parūpinti pragyvenimo minimumą, bet tuo pačiu apsunkinami labai didele našta darbingo amžiaus žmonės. Juo labiau šita padėtis aštrės, tuo pačiu ir našta sunkės. Jaunosios kartos, būdamos perdaug negausingos, turės pakelti senųjų generacijų neproporcingą svorį. Jos palūš nuo šitos naštos, jei jos intensyviau nesidaugins. Ir, pagaliau, darbininkai, būdami perdaug negausūs, nebegalės patikrinti krašto ekonominio gyvenimo.

Karo sugriautame pasaulyje reikia darbo pašalinti griuvėsiams, atstatyti ūkiui, o tam darbui atlikti reikia rankų. Kur jų reiks gauti, jei per maža gims vaikų?

Tai reikšmingas klausimas, ir šioj srity, kaip tolygiai kitose, demografinė problema yra pirmaeilė, nuo kurios išsprendimo priklauso visos kitos problemos. O pati demografinė problema yra sąlygojama bendrosios moralės problemos.

d) *Gyvenamos patalpos.* — Žinau gerai, kad kova su nemoralumu nėra vienintelė jo išsprendimo sąlyga. Yra piniginio pobūdžio sąlygų (darbininkų atlyginimas ir šeimų patalpos). Yra higienos sąlygų, prie kurių verta sustoti, nes ir jos sudaro darbininko išlaisvinimo sąlygas. Reikia kovoti su džiova ir venerinėmis ligomis, kurios yra darbininkų sanitarinės būklės didžiosios dėmės. Turime kovoti su lūšnomis — džiovos gamyklomis, iš dalies atsakingomis dėl nemoralumo tų, kurie ten gyvena. Lūšnos yra mūsų miestų žaizda, kuri juo labiau nepakenčiama, kad ji beveik išnyko daugely užsienio kraštų. Koks gali būti mūsų darbininkų išlaisvinimas, kol jie bus sugrūsti į perdaug siauras ir nesveikas patalpas, kur šeimos gyvenimas veik neįmanomas ir kur neturima kitos minties, kaip pabėgti iš tos užnuodytos atmosferos?

Negaliu plačiau kalbėti šiuo klausimu, kuriam reiktų skirti ištisą rašinį ar gal keletą. Bet tegu būna man leista paspausti aliarmo skambutį, pasakant viešajai valdžiai: jūs nepadarysite nieko rimto darbininkams išlaisvinti, kol neišspręsite butų problemos. Be abejo, ši problema iškyla ypač sunkiomis dabarties sąlygomis, bet vis dėlto reikia ryžtis ją išspręsti kiek galint greičiau. Čia eina klausimas apie krašto demografinę ateitį ir apie sėkmingumą viso to, kuo imamasi garantuoti darbininko išlaisvinimą. Tai švietimas, kurs sužadintų amatų meilę, iškeltų darbo kilnumą, įdiegtų pastangos ir tobulybės pamėgimą ir išvystytų vaiko sieloje tas moralines vertybes, kurios vėliau bus jo žmogiškos vertės bazė.

e) *Jaunuolių švietimas.* — Būtinai prisideda mokymo pratęsimo ir ypač jo orientavimo bei rimto profesinio parengimo klausimas, kurs paruošia kraštui kvalifikuotų darbininkų. Gi jaunos mergaitės privalo gauti šeimininkių išlavinimą, kurs padarys iš jų darbininkų šeimų židinių karalienes ir šeimų motinas, visiškai tinkamas jų sunkiam uždaviniui. Žinau, kad čia nieko nėra nauja pasakyta, nes šioj srity nepakanka skelbti, o reikia dirbti. Užuot laikiusis skubotų ir blogai parengtų įstatymų, reikia metodingai šitą švietimą vykdyti.

f) *Suaugusiųjų švietimas.* — Jis yra reikalingas, ir šiandien tai vis labiau suprantama. Žmogus lavinasi bet kuriame amžiuje, ir senas profesorius, kuriuo aš esu, gali pasakyti, kad jis praleidžia visą savo gyvenimą tiek mokydamasis, tiek mokydamas.

ŠVIETIMO SĄLYGOS

Prie šių sąlygų, kurių įvykdymas yra būtinas tam, kad darbininkas turėtų vertingą gyvenimą, atitinkamą socialinei padėčiai, kurią jam tos reformos, apie kurias kalbėjome, turi parūpinti, prisideda kitos, kurios yra labiau tiesiogiai susijusios su šitomis reformomis ir net garantuoja jų pasisekimą. Tai sąlygos *švietiminio* pobūdžio. Geriausios priemonės tegali duoti savo vaisių, jei žmonės, kuriuos jos liečia, sugeba jomis pasinaudoti. Švietimas yra neišvengiamas, norint, kad darbininkai galėtų pakilti į aukštesnį žmogaus lygį, kurio mes jiems trokštame. Jis yra didžiai naudingas ir darbdaviams. Tad ir jie privalo prisidėti prie šių reformų pravedimo.

Gerai supraskime: čia reikalas eina ne tiktai apie mokyklinį mokymą, kurį vaikai privalo įsigyti, bet apie švietimą visų — vaikų, jaunuolių ir suaugusių.

a) *Vaikų švietimas.* — Neturiu nieko ypatinga tuo klausimu pasakyti, nebent tai, kad jis privalo būti mažiau teorinis, o daugiau realinis, labiau pritaikytas būsimam vaidmeniui, kurį miesto ar kaimo darbininkas privalės atlikti visuomenėje. Darbininkas, kurs turi įgijęs jau profesiją, gali ir turi tęsti mokymąsi techniškai, kad tinkamiau ją praktikuotų. Jis gali lavintis sociališkai, jei jis nori pakilti iš pasyvaus pavaldinio lygio į protingą ir naudingą bendradarbį. Trokštame, kad darbininkai dalyvautų įmonių valdyme: kaip tai būtų galima, jei jie nežinotų visų ekonominių sąlygų, kuriose ši įmonė funkcionuoja? Kaip jie galėtų suprasti darytinų sprendimų naudingumą, jei jie neturėtų jokios nuovokos apie sąskaitybą, nuo kurios priklauso

įmonės finansinė pusiausvyra? Turiu pripažinti, kad dabar darbininkų profesinės organizacijos daro didelių pastangų realizuoti šitą švietimą — bent darbininkų masės elito tarpe. Bet bijau, kad šios pastangos nebus pakankamos, nes perdaug ribotos. Reikia paruošti darbininkų klasės švietimo visumos programą, o paskui ją metodingai pritaikyti. Esant šiai sąlygai, mūsų siūlomos reformos pereis iš troškimo į realybės sritį.

b) Ir aš nebijau pridurti, kad *šis švietimo sąjūdis turi būti praplėstas ir į darbdavius.* Jie turi techninių žinių, bet labai dažnai stokoja socialinio nusimanymo, o ypač nepažįsta meno vadovauti žmonėms. Įsakyti — tai yra menas, kurio išmokstama ir išsitobulinama. Dalyvavę kare tai žino labai gerai. Šefas yra ne tiktai tasai, kurs turi žinojimo ir sprendimo ypatumą, bet taip pat tas, kurs sugeba patraukti žmones, kur jis juos nori vesti. Tam nepakanka tvirtos valios, autoritetingo žodžio ir žesto, dar reikia, kad tarp jo ir pavaldinio susidarytų žmogiški santykiai, kuriems drausmė virstų priimta, o ne uždėta taisyklė. Ir ypač taip esti, kada turima reikalo su darbininkais, kurie nėra pasyvūs įrankiai, bet inteligentiškos būtybės, apdovanotos kritikos jausmu, kurie sugeba padaryti stebuklų, kada jie gerai supranta, ko iš jų laukiama, ir kada jie tam atsiduoda visa savo širdimi.

Darbdaviai, kurie bijo, kad jų autoritetas nebūtų pažeistas reformų, apie kurias čia kalbama, baiminasi be pagrindo. Jei jie savo darbininkus, kurie trokšta tapti bendradarbiais, traktuos, kaip laisvus žmones, turės su jais nuoširdžių santykių, išmoks jiems vadovauti šiuo nauju keliu, ir patys apsišvies ir pasitobulins, kaip šefai, nustebs gautais rezultatais.

KOVA SU MATERIALIZMU

Truputį pabrėžiau švietimo sąlygas, kurios turi būti įvykdytos, kad būtų garantuotas reformų pasisekimas, nes minėtos sąlygos tam yra esminės reikšmės. Ir vis dėlto yra dar svarbesnių sąlygų, — tai tos, kurias galima pavadinti *dvasinėmis.* Kiekviena pagerinimo pastanga nesuteiks darbininkams tikro išlaisvinimo, jei jie neis drauge su dvasiniu polėkiu. Šis tik leidžia žmogui išvengti materializmo, kuris yra pirminė priežastis slegiančių jėgų, iš kurių jis norima išlaisvinti.

Materializmas yra moderninio pasaulio didelė žaizda, pirmaeilė rykštė, kuri slegia sielas ir stengiasi žmones nužeminti iki darbinių gyvulių sąlygų.

Iš jo plaukia visos vergijos, — vergijos, kurios yra tiesiog antitezės laisvų darbininkų padėties, kurią mes norėtume sukurti: *mašinizmo vergija* — ji padaro iš darbininko mašinos tęsinį, kur užgniaužia bet kurią apeliaciją į jo protą, suredukuodama jo darbą į tam tikrų, visados tų pačių žestų atlikimą; *pinigo vergija,* kuri pasireiškia kapitalo vyravimu darbui, o taip pat netvarkingu ieškojimu pelno, pasiekiamo visomis teisingomis ar neteisingomis priemonėmis; *vergija materialiniams* reikalams, kurių patenkinimas yra didžiulei darbininkų masei vienintelis gyvenimo tikslas, kuris veikiai tampa kiekvieno iš jų tironas; tie apetitai, vos patenkinti, vėl atsinaujina ir galutinai pasirodo nepasotinami.

Kiek bebūtų daroma pastangų pagerinti darbininkų padėčiai, kol jie nebus atpalaiduoti nuo visų šių vergijų, tol faktiškai nebus nieko padaryta jiems išlaisvinti. Jie nuo to dar labiau kentės, kai bus patikėję, jog išsilaisvina. Tūli reformatoriai dėl to mažai jaudinasi. Jie, persiėmę materialistine filosofija, temato tik materialinę pažangą ir nesupranta, kad galutinai žmonės, kurių žmogišką padėtį tikisi pakelti, bus nelaimingesnėj būklėj, kaip pirmiau, nes jų sielos kentės dėl visų tų vergijų priespaudos. Bet mes, krikščionys, kurie žinome, kokia prakilni yra žmogaus sielos didybė, negalime sutikti su dalykų padėtimi, vedančia į minėtą vergiją. Mes ją norime išlaisvinti nuo trejopos: mašinizmo, pinigo ir materialinių apetitų priespaudos. Norime, kad dvasinis išlaisvinimas žengtų kartu su materialiniu išlaisvinimu, nes pastarasis be pirmojo tėra niekis, apgaulė.

Kaip tai pasiekti? *Suteikiant visoms dvasinėms jėgoms jų vietą.* „Žmogus gyvena ne viena duona" — pasakė prieš dvidešimt amžių Tasai, kuris buvo tikrasis žmonijos išvaduotojas. Dabar, kada masės nutolo nuo religijos, linkstama pamiršti šitą žodį. Nuo viešosios valdžios priklauso skatinti šitą žodį. Nuo viešosios valdžios priklauso skatinti šitą dvasinį atgaivinimą; bet tai priklauso ypač nuo mūsų visų. Norime, kad krikščioniška religija pradėtų vėl spinduoliuoti, kad ji nebebūtų turtingųjų ir pasiturinčių klasės palydovas, bet vėl taptų kiekvienos padėties dirbančiųjų didžiulė inspiratorė, o tuomet išlaisvinimo darbas tarp jų pasibaigs.

Tai yra troškimas, kurį puoselėja jau daugelį metų visi katalikai, bet gal jie laikėsi perdaug šia prasme platoniško troškimo? Gal būt, nebuvo daroma užtenkamų pastangų padaryti religiją prieinamą paprastoms masėms? Ne čia vieta apie tai diskutuoti. Paprastai laikiau savo pareiga priminti, kad darbininkų moralinis išlaisvinimas

turi būti visų darbas, ir kiekvienas turime dalį atsakomybės dėl dabartinės padėties, kuria skundžiamės.

Taigi, darbininkų išlaisvinimas, pagrįstas dvasiniais elementais, nebus mitas, bet realybė. Tuo būdu reformos, kurias visumoj nagrinėjome, bus drauge įvykdomos ir išganingos. Naujame pasaulyje, kuris gimsta baisioj pergyvenamoj krizėj, turi įvykti daug permainų. Nereikia jų bijoti, priešingai, reikia jas džiaugsmingai sveikinti pagal tai, kiek jos pagerins žmogaus padėtį. Bet reikia taip pat suprasti, kad šitos reformos reikalauja tam tikrų moralinio pobūdžio sąlygų. Norime, kad tos reformos pasisektų, todėl taip pat trokštame šitų sąlygų įvykdymo. Mūsų visų reikalas jas realizuoti vienlaikėmis pastangomis visose srityse. Meskimės negaišdami į darbą ir pasitikėkime ateitimi! Tikėkime į mūsų krašto prisikėlimą šitos taikingos revoliucijos būdu, kuri turi pasireikšti ne žodžiais, bet darbais. Ir parodykime kelią kitoms tautoms, kurios taip pat ieško savo išeities griuvėsių krūvų aplinkoj. „Mokslas veiksmui" — mūsų šūkis; be paliovos turime tai prisiminti. Prikeldami iš griuvėsių savo tėvynę, mes būsime drauge visos žmonijos geri tarnai.

DARBO ATLYGINIMO TEORIJOS

Katalikai konstatuoja darbo kilnumą ir reikalauja darbininko asmeny pagerbti jo žmogiškąją vertybę. Bet tai būtų tik bergždžia deklamacija, jei jie iš to nepadarytų reikiamų išvadų. Jie jas padarė. Iš krikščioniškojo darbo supratimo jie padarė visą eilę praktiškų išvadų, liečiančių tas sąlygas, kokiose darbininkas turi dirbti.

Tarp tų išvadų, kurias pasistengsime iš eilės pagvildenti, pirmą ir svarbiausią vietą užima *teisingas darbo atlyginimas,* arba darbo užmokestis. Apie tai čia ir teks dabar kalbėti. Bet pirma negu paliesime šį klausimą, ką būtent tuo reikalu katalikai kalba, kokie jų šioj srity dėsniai ir praktiški reikalavimai, pagvildensime bendrai darbo užmokesčio svarbesnes teorijas, kurios ligi šiol gyvenime reiškiasi ir daro savo įtakos. Kaip visu socialiniu klausimu, taip lygiai ir darbo atlyginimo klausimu yra trys pagrindinės teorijos: katalikų, socialistų ir liberalų.

* * *

Darbo atlyginimas (*salaire, Lobn)* yra tai, kas priklauso darbininkui už betarpišką dalyvavimą savo darbu tam tikroj gamyboj arba, kitaip pasakius, yra tai užmokestis, sutartas tarp darbininiko ir to, kurio kviečiamas ir kurio naudai darbininkas dirba.[1] Tokio atlyginimo nustatymas yra naudingas abiem pusėm. Jis naudingas darbininkui, kuris dažniausiai yra neturtingas ir dėl to negali laukti, kol jo darbo vaisius bus paverstas pinigu, ir negali būti priklausomas nuo įmonės galutinių pasekmių, nes tokis susitarimas teikia jam iš karto atlyginimą už įdėtą darbą. Nemažiau jis yra naudingas ir darbdaviui, nes tokia sutartimi jis tampa išimtiniu pagaminto vaisiaus savininku ir visai laisvai gali su juo elgtis kaip tinkamas, o tuo pačiu ir gauti didesnį pelną, pateisintą padarytomis piniginėmis išlaidomis ir galimybėmis nuostolių, kurių pavojus gresia kiekvienam gamintojui.

Darbo atlyginimas tad yra vaisius abipusės sutarties, kuria viena pusė — darbininkas — duoda savo darbą, o kita — darbdavys — duoda už jį atlyginimą. Ta sutartimi teikiamas tarpusavis nuosavybės

perdavimas vienos pusės kitai. Darbininkas įgyja pilną teisę į nustatytą darbo atlyginimą, o darbdavys į darbą, už kurį moka darbininkui.

Jau iš to, kas pasakyta, lengva suprasti, kiek nepamatuota yra socialistų teorija, kuri teigia, kad, nepaisant gautojo darbo atlyginimo, darbininkas nenustoja *įgimtosios teisės* į visą pelną, kuris bus gautas pardavus su jo darbo pagalba pagamintą gaminį. Socialistų darbo atlyginimo teorija būtų teisinga, jei pagamintas gaminys būtų išimtinai darbininko darbo vaisius ir jei jis jį pagamintų savo įrankiais ir savo iškaščiais. Bet paprastai ne taip yra. Gamyboje šalia darbininko dalyvauja ir kitas nemažiau pozityvus ir sėkmingas veiksnys. Tas antrasis gamybos veiksnys yra darbdavys, arba kapitalistas. Jis iš savo pusės gamybai teikia įrankių ir kapitalo, organizuoja ir vadovauja įmonei ir, dar kas svarbiau, rizikuoja prarasti visą ar dalį įdėto kapitalo, kad svetimą darbą padarytų naudingą ir vaisingą. Atmetimas teisių to antrojo veiksnio, kurio reikšmę gamyboje socialistai sistemingai ignoruoja, būtų aiškus neteisingumas. Darbdavio įdedami į įmonę kapitalai ir nuolatos gresiąs jam nuostolių pavojus jo teises į pelną pagrindžia ir pateisina.

Tačiau jei socialistų darbo atlyginimo teorija iš esmės yra neteisinga, tai iš to dar negalima daryti išvados, kad kiekviena padaryta tarp darbininko ir darbdavio sutartis darbo atlyginimo reikalu būtų teisinga ir padori. Reikia žinoti, kad sutartis yra tik tuomet teisinga, kai abiejų pusių teisės lygiai joje yra apdraustos ir pagerbtos ir kai, ją sudarant, viena pusė nėra blogesnėse sąlygose už kitą. Padaryta sutartis bus neteisinga ir darbininką skriaus pirmiausia tada, kai gautas darbo atlyginimo dydis neatitiks jo tikrojo dalyvavimo gamyboje dydžio. Bet tikslus nustatymas a *priori* darbo atlyginimo iš darbininko dalyvavimo gamyboje vertės yra ne tik dalykas be galo sunkus, bet ir visiškai negalimas.[2] Dėl to reikalinga ieškoti kito būdo ar masto, kaip nustatyti darbininkui teisingą darbo atlyginimą.

Šitą sunkų, bet labai svarbų uždavinį liberalai išsprendė, sulyginę darbą su preke. „Darbas, — rašo vienas liberalų mokyklos vadas, Ričardo, — lygiai kaip ir visi daiktai, kuriuos galima pirkti ir parduoti ir kurių kiekis gali didėti ar mažėti, turi kainą esminę, natūralinę ir kainą rinkos, arba bėgamąją. Pirmoji yra ta kaina, kuri suteikia darbininkams bendrai priemonių išgyventi ir savo giminei padidinti ... Antra yra toji kaina, kurią darbininkas tikrai gauna. Tą pastarąją nustato santykis tarp pasiūlos ir paklausos, nes darbas yra

brangesnis, kai darbo rankų trūksta, ir yra pigesnis, kai jų yra pakankamai”.[3] Tuo būdu paklausos ir pasiūlos teisė liberalams yra vienatinis teisingas mastas darbo kainai nustatyti. Ir tai jie daro visai neatsižvelgdami, ar bėgamoji kaina atitinka natūralinę kainą, ar ne. Ši pastaroji liberalų sistemoje yra tik ašis, apie kurią sukasi bėgamoji kaina. O darbininkui, kuris gauna už savo darbą atlyginimą, nepakankamą pragyventi, tenka susiraminti tik ta liberalų teikiama paguoda, kad „nors didelis bebūtų skirtumas tarp tų dviejų kainų, vis dėlto darbo bėgamoji kaina, kaip ir visų kitų prekių, siekia priartėti prie natūralinės kainos”.

Šitokį darbo atlyginimo dydžio nustatytmo būdą katalikai atmeta visu griežtumu kaip neteisingą, nemoralų ir nežmonišką.

Pirmiausia, jei net ir būtų bet kokia analogija tarp darbo ir prekės jų kainos nustatymo atžvilgiu, priklausomai nuo paklausos ir pasiūlos santykio, tai iš to dar negalima daryti išvados, kad, einant ta analogija, galima būtų darbą su preke identifikuoti. Save esme šiuodu dalyku yra griežtai skirtinu ir nelygintinu.

Tą klausimą tiksliai ir teisingai aiškina austrų ekonomistas E. v. Philippovich. Jis taip kalbamu klausimu rašo: „Kai bet kokios daiktinės nuosavybės įkainavimas turi vien tik ekonominės reikšmės ir dėl to priklauso visai nuo asmeninės pažiūros, tai žmogaus darbo pajėgų įkainavimas išsprendžia visuotinėj ekonomijoj didžiumos žmonijos asmeninę būklę. Taigi yra pats savo tikslas. Jei tad susidarymas darbininkiškų santykių sukrečia asmeninės būklės pagrindus, mažina jos reikšmę ir trukdo jos vystymąsi, tuomet darbo pajėgų, kaip gamybos priemonės, įkainavimas daro priklausomą ekonominiams interesams tai, kas turi būti kiekvienos ekonomijos tikslas”. Toliau tas pats autorius, vykusiai kritikuodamas liberalų ekonominę santvarką, paremtą identifikavimu darbo su preke, tiksliai pažymi, „kad kai pirklys gali savo prekes siuntinėti, skirstyti, vienu laiku keliose vietose pardavinėti, keisti pardavimo rinką, tai darbininkas yra prie vienos vietos pririštas, tapęs kaip ir nekilnojamu dėl priemonių trūkumo, persikėlimo sunkumų (laiko gaišinimas), asmeninių santykių (šeima) ar ekonominių atžvilgių (skolos). Kai pirklys šalia savo prekės turi dar darbo pajėgos ir laiko ir gali turėti įtakos prekių kiekio pagaminimui, tai darbininkas šituo atžvilgiu yra visai bejėgis”.[4]

Darbas yra neatskiriamas nuo žmogaus, kuris jį atlieka, yra jo nuosavas veiksmas. Negalima tad, darbą kainojant, aplenkti paties žmogaus ir pamiršti priklausomus jam atžvilgius. „Darbas, — kalba

Leonas XIII savo enciklikoj „Rerum Novarum”, — yra asmeninis, kadangi jėgos, atliekančios darbą, yra susietos su asmeniu, ir tam asmeniui prigimties teisė priklauso kaip naudojamoji nuosavybė”. Juk darbininkas nėra mašina, kuri neturi jokių reikalų ir kurios atžvilgiu neturima jokių pareigų. Jis yra protinga būtybė, kurios veiksmai negali būti traktuojami nepriklausomai nuo to, kuris juos atlieka.

Dėl to tad, nustatant darbo atlyginimo dydį, reikalinga būtinai atsižvelgti į tą santykį, kuris Dievo valia yra nustatytas tarp darbo ir žmogaus; be to, būtinai reikalinga atkreipti dėmesį į tikslą, kuris lenkia ir verčia žmogų dirbti. Tikslas tas yra paskelbtas Dievo ištarmėj žmogui nusidėjus: „Savo veido prakaite tu valgysi duoną”.[5] „Veido prakaite” reiškia žmogaus pastangas, jo darbą; duona — reiškia visa tai, kas reikalinga žmogui gyventi, vadinasi, maistą, drabužius, butą. Tad tikras darbo tikslas yra užtikrinamas žmogui pragyvenimo, atlikimas tos didžiosios pareigos, kurią „Rerum Novarum” taip apibrėžia: „Išlaikymas gyvenimo yra kiekvieną saistanti prievolė, ir negalima nenusižengus jos įžeisti”.

Jei tad Dievo noru žmogus savo darbu privalo pelnyti medžiaginius gyvenimo išteklius, tai dėl to vaisiai jo darbo — bet darbo normalinio, „veido prakaite”, tiesa, bet ne išsemiančio ir pernelyg eikvojančio jo pajėgas, — privalo atitikti jo šiuo atžvilgiu reikalavimus. Darbininkui darbo vaisiaus, t.y. užmokesčio, juo labiau turi užtekti pragyvenimui, nes jo rankų darbas yra jam vienintelė priemonė pelnytis medžiaginių gėrybių; tuo pačiu yra ir vienintelė priemonė atlikti Dievo nuskirtą pareigą, kuri nė kiek nepriklauso darbininko valios ir noro.

Dėl šių tad motyvų negalima sutikti su liberalų ekonomijos teorija, kuri darbininko darbą daro priklausomą išimtinai nuo pasiūlos ir paklausos santykio, neatsižvelgdama į tai, ar gauto užmokesčio pakaks jam pragyventi, ar ne.

„Darbininkai, lygiai kaip ir kapitalistai, — rašo vysk. Bagshawe, — turi būti tokiose sąlygose, kad galėtų gyventi, bet gyventi turint visa, kas yra reikalinga padoriam gyvenimui. O tai reikalinga ne tik dėl to, kad yra biaurus dalykas, kada darbininkas būtų laikomas blogiau negu mašina, kuri visuomet yra prideramai palaikoma ir parengiama į darbą, bet dar ir dėl to, jog yra visai priešinga Dievo Apvaizdos valiai, kad tie, kurie dirba, galėtų badu mirti. Dievas apgyvendino žmogų žemėje, kad jis padoriai joje gyventų su visa savo šeima iš savo darbo veido prakaite”.[6] Tą pat labai tiksliai ir aiškiai išreiškė ir

kun. Naudet. Jis taip tuo reikalu rašo: „Dievas nepasakė žmogui — persimetęs elgetos krepšį, eisi iš kaimo į kaimą geraširdžių žmonių duris klabindamas, bet — „savo veido prakaite tu valgysi duoną"; užmokesčio dydis negali griauti šių Dievo žodžių".[7] „Darbas, — rašo Liberatore, — darbininkui yra tai, kas virtuališkai reikalinga išsilaikyti pačiam ir savo šeimai. Jei tad jis atiduoda savo darbą darbdavio naudai, tai reikalinga, kad jis gautų iš pastarojo vertą atlyginimą, kad galutiniam rezultate būtų išlaikyta lygybė, t.y. teisingumas. *Justitia aequalitatem importât* (šv. Tomas). Galime tad priminti kaip dėsnį, kad natūralinė darbo kaina yra ta, kurios pakanka darbininkui savo reikalams patenkinti ir žmonai ir vaikams išlaikyti. Iš to reikėtų išskaityti nedidelį žmonos uždarbį, kuri išimtinai namų darbą dirba ar, teisingiau pasakius, turėtų jį dirbti".[8] „Užmokestis yra neteisingas, — rašo Lehmkuhl, — kai tik, bendrai imant, jo neužtenka išsilaikyti darbininkui su savo šeima, o įmonininko pelnas leidžia jam užmokestį didinti. Jeigu darbdavio nuostoliai dažnai kartotųsi, įmonė turėtų žlugti. Tačiau nei atsitiktiniai nuostoliai, nei laikinis žaliavos pabrangimas negali pateisinti tų įmonininkų, kurie tais atvejais mažina darbininko užmokesčio minimumą".[9]

Tuo būdu vienu balsu katalikai sociologai teigia, kad, nepriklausomai nuo darbo pasiūlos ir paklausos santykio, nepriklausomai nuo visų šlykščių ir bjaurių tuo atžvilgiu spekuliacijų, turi būti tam tikra riba, tam tikras užmokesčio minimumas, žemiau kurio normaliose sąlygose darbininko uždarbis kristi negali. Šį pagrindinį dėsnį pripažįsta ir visiškai patvirtina ir Leonas XIII, savo enciklikoj „Rerum Novarum" skelbdamas, „kad nors darbininkas ir darbdavys laisvai sudarytų sutartį, būtent abipusiškai sutiktų dėl darbo užmokesčio dydžio, tai aukščiau už jų valią yra dar prigimtoji teisingumo teisė, aukštesnė ir senesnė, kuri reikalauja, kad užmokestis padengtų doro ir taupaus darbininko visus pragyvenimo iškaščius".

Tad darbo užmokesčio minimumas turi atitikti taupaus ir doro darbininko reikalavimus, turi padengti visus jo pragyvenimo iškaščius. Į kokius veiksnius reikia atsižvelgti, nustatant tą minimumą, aiškiai nupasakoja savo gražiam kūriny kun. Pottier šiais žodžiais:

„Darbininko atlyginimas yra jam tas pats, kas gyvenimo apsauga ir išlaikymas. Tuo galima įsitikinti ne tik iš dalyko esmės, bet ir iš šv. Tėvo (Leono XIII. — M.K.) žodžių, kur jis kalba apie užmokestį. Darbo atlyginimo prasmė suprantama ne tik kaip darbininko

užmokestis, kuris jam reikalingas, kad badu nemirtų, bet kadangi darbininkas savo rankų darbu turi ne tik vegetuoti, skursti, bet ir gyventi, dėl to atlyginimas, kokį jis gauna, neturi būti mažesnis už tą, kuris yra reikalingas taip gyventi, kaip turi gyventi taupūs ir dori darbininkai. Tas reikalavimas yra visai teisingas, nes darbininkai iš tikrųjų tiek padeda kelti visuomenės gerovę, kad mainais už savo darbą nusipelno gauti teisę turėti pastogę, drabužį ir ramybę sunkiose gyvenimo valandose. Be to, gaunamo darbininko užmokesčio turi užtekti visam jo gyvenimui išlaikyti, kiek tai prigimties teisė leidžia. Dėl to tad darbininkas, kiek galėdamas, turi už savo darbą gauti tiek, kad galėtų ir senatvėje išsilaikyti iš to uždarbio dalies, kokį gaudavo būdamas pilnam pajėgume; be to, jis, sulaukęs senatvės, neturėtų iš ko gyventi”.[10]

Šis kun. Pottier darbo atlyginimo minimumo aptarimas visai sutampa su katalikų ekonomistų nuomonėmis šiuo klausimu. Jie griežtai atmeta tokį minimumo nustatymą, kurio užtektų tik reikalingiausiems darbininko medžiaginiams reikalams, kitaip pasakius, kurio užtektų apsiginti nuo bado mirties.

Kad šitoks reikalavimas yra teisingas ir pamatuotas, daug įrodinėti neteks. Darbininkas yra žmogus, vadinasi, kaip ir visi žmonės, yra Dievo vaikas; kaip toks turi teisę gyventi, bet gyventi ne bet kaip — jis turi teisę gyventi žmoniškai, kaip žmogui — Dievo vaikui — pridera. O žmogus gyvena ne tik duona, bet ir kiekvienu Dievo žodžiu,[11] t.y. pažinimu tiesos ir Dievo įstatymų, kurie yra dorovinio gyvenimo pamatas. Jeigu žmogus, pradedant nuo pat jaunatvės, galėtų uždirbti tik tiek, kiek jam būtiniausiems pragyvenimo reikalams užtenka, tai visą savo gyvenimą jis turėtų skirti kovai su bado mirtimi. Jis neturėtų laiko pažinti Dievo, jo mokslo, savo pareigų Dievo ir artimo atžvilgiu, tikybinei praktikai. Jis gyventų ne žmogaus, bet gyvulio gyvenimu. Duonos ieškojimas paglemžtų visą jo laiką, dėmesį, gabumus ir pajėgas.

Šitą gilią tiesą jau šv. Tomas Akvinietis įrodė ir ja rėmė savo mokslą, kuriuo tvirtino, kad dorybėms gyvendinti reikalinga turėti tam tikras medžiaginės gerovės minimumas. Tą mokslą atgaivino ir priminė pasauliui Leonas XIII su krikščioniškąja demokratija. Jie skelbia ir reikalauja, kad, atsižvelgiant į dorovinį darbininko gyvenimą, būtų nustatyta tokis darbo užmokestis, kurio užtektų jam ne tik savo fiziniams reikalams patenkinti, bet kuris jį įgalintų susidaryti ir tam tikrą medžiaginės gerovės minimumą, be kurio žmogus negali gyventi dorovingai.

„Užmokestis darbininkui yra priemonė pasiekti tam tikslui, kurį Dievas nustatė jo darbui. Tas tikslas — palaikyti gyvenimą. Tačiau nereikia žiūrėti į gyvenimą vienu atžvilgiu, bet reikia jį imti visu platumu, tokį, koks jis yra normalioj būklėj. O pilnutinis gyvenimas susideda iš medžiaginio gyvenimo, šeimyninio, intelektualinio ir dorovinio bei tikybinio gyvenimo. Šitos žmogaus gyvenimo formos, paimtos visos kartu, sudaro moralinį gyvenimą, gyvenimą padorų, kaip seniau sakydavo. To reikalauja prigimtasis teisingumas.”[12]

Užmokesčio minimumas dar nėra teisingas užmokestis. Jis yra tik riba, žemiau kurios jis neturi būti sumažintas; tai „vienintelis moralinis ir ekonominis pagrindas, kuris yra išėjimo punktas teisingą užmokestį nustatant”.[13] Kalbėdami apie teisingą užmokestį, paliesime tik tuos svarbesnius momentus, į kuriuos reikalinga atsižvelgti, kad darbininko bendradarbiavimas gamyboje būtų teisingai atlygintas.

Darbininkas atiduoda darbdavio naudai savo laiką ir pajėgas. Jis tad turi teisės gauti tokį užmokestį, kuris patenkintų visus jos medžiaginius reikalus ne tik darbo metu, bet ir šventadieniais, kadangi laikas be perstojimo, be poilsio dienų yra priešingas prigimčiai. Be fizinių pajėgų, darbininkas atiduoda darbdavio naudai savo gabumus, žinias, prityrimą ir vikrumą. Darbdavys tad turi atsižvelgti į darbininko profesinį prisirengimą ir atlyginti jam tas išlaidas, kurių turėjo besimokydamas ir besilavindamas savo profesijoj. Toliau, kaip įmonininkas, nustatydamas prekės kainą, skaito ne tik medžiagą ir darbą, bet ir kapitalo, įdėto į trobesius, mašinas ir t.t., amortizaciją, taip lygiai ir darbininkas turi teisės reikalauti, kad jam būtų atlygintos sudėvėtos darbdavio naudai darbo pajėgos, kurios yra darbininko kapitalas, amžiaus mažinamas ir naikinamas. Darbdavys turi teisės kelti savo prekės kainą dėl įvairių įvykių, pvz. — kainos fluktuacija, atsitiktinis prekės pardavimo pasunkėjimas. Tokios pat teisės turi ir darbininkas reikalauti savo užmokestį padidinti dėl įvairių nuolatos gresiančių jam pavojų, pvz.: žlugimas įmonės, kurioje dirba, įmonių veikimo susiaurinimas ir t.t. Bet darbininkui gresia visuomet ir kitos rūšies pavojai: kiekvieną valandą jis gali netekti gyvybės, sveikatos, visos ar jos dalies, kuri yra vienintelis jo turtas. Darbininkui gresiančio pavojaus dydis darbdavio turi būti jam atlyginamas.

Apie šiuos teisingo užmokesčio momentus minėtasis jau E. v. Philippovich, kalbėdamas apie darbo vertės įkainavimą, taip rašo: „Darbo iškaščiais reikalinga laikyti visą kapitalą, kuris buvo išleistas darbininkui išauklėti ir profesijai išmokyti, be to, visa, kas reikalinga

palaikyti jo dvasinėms ir kūninėms pajėgoms ir tinkamam dirbti amžiuj ir senatvėje. Kadangi darbininkas gali pradėti uždarbiauti tik pabaigęs auklėjimosi amžių, o senatvėj jau nebeuždirba, tad, atsižvelgiant į darbo iškaščius, atlyginimas, kokj jis gauna darbo laikotarpy, turi būti tokio dydžio, kad iš vienos pusės grįžtų visos auklėjimosi ir prisirengimo prie darbo išlaidos, o iš antros, kad jam užtikrintų pastovias pajamas tam laikui, kada jis nebegalės dirbti. Bet darbininkas net tuo metu, kada jis tinka darbui, nevisuomet gali dirbti. Ligos, nelaimingi atsitikimai, sustabdymas ar žlugimas įmonių, kuriose jis dirba, pašalinimas jo iš darbo dėl bet kurios priežasties padaro jį trumpesniam ar ilgesniam laikui bedarbį. Dėl to tad užmokestis, kokį jis gauna, turi dar jam užtikrinti, be ko kito, ir pragyvenimą nedarbo metu".[14]

Pagaliau darbo paklausos ir pasiūlos santykis, gera ar bloga bus įmonės būklė ir kitos aplinkybės gali keisti užmokesčio dydį. Tačiau paprastose sąlygose užmokestis turi būti tokis, kad geros sveikatos darbininkas be ypatingo pajėgų įtempimo galėtų įsigyti visa, kas jam su jo šeima yra reikalinga normaliai pragyventi, ir kad iš jo dalį galėtų dar senatvei atidėti.

Katalikų sociologai yra išsprendę net kai kuriuos konkrečius atvejus. Taip pvz. grafas Kuefsteinas paduoda visų katalikų sociologų priimtą sprendimą dėl darbo užmokesčio, kai įmonė negali išsilaikyti. „Jei įmonė iš savęs neišsilaiko, — rašo jisai, — kiekvienas turės netekti pagal teiktąjį tai įmonei darbą. Tačiau, tuos nuostolius skirstant, reikia laikytis šių taisyklių: pirmiausia reikalinga atsižvelgti į *būtiniausius* visų dalyvių reikalus. Visi kiti reikalavimai, kad jie būtų ir teisėčiausi, tenkinami tik antroj eilėj. *Palaikymas visų gyvenimo turi būti ir pasilikti pirmos eilės nepažeidžiamas dėsnis".*[15] „Darbininko darbas yra šventa skola ir turi būti visuomet apmokama, net tuomet — nebijokim to pasakyti — jei įmonė, kurioj darbininkas dirba, žlugtų".[16]

O kas turi nustatyti normalų užmokestį ir užmokesčio minimumą? Tai yra mišriųjų profesinių sąjungų uždavinys. Tik jos šiuo atsitikimu yra kompetentingos. Socialistai reikalauja, kad užmokesčio minimumas visoms profesijoms visose įmonėse būtų nustatytas įstatymo keliu. Bet toks reikalavimas yra nieku nepagrįstas ir neteisingas. Ir normalus užmokestis, ir užmokesčio minimumas turi atitikti darbo rūšį ir būti pritaikyti prie vietos ir laiko aplinkybių.

Jei katalikai tokią socialistų siūlomą valstybės intervenciją kategoriškai atmeta, tai pripažįsta ją kitais atvejais, būtent, katalikai

pripažįsta valstybei teisę ir net pareigą užkirsti kelią visokios rūšies išnaudojimams darbo užmokesčio srity. „Kai tik valstybė įsitikino, kad daromas viešas neteisingumas, — rašo kardinolas Manningas, — jie turi teisės padaryti visa, kad jam užkirstų kelią. Darbo sutartis yra neginčijamai laisva, bet kai ta laisvė pasidaro žalinga darbininkui, kuris turi sutikti su jam siūlomu nepakankamu užmokesčiu, laisvės dėsnis turi nusileisti prieš gyvenimo išlaikymo būtinumą."[17]

Šitą dėsnį patvirtina ir Leonas XIII savo enciklikoj *Rerum Novarum.* štai kaip jis tuo reikalu rašo: „Šiais klausimais (nustatymas užmokesčio minimumo. M. K.) ir tolygiais . . . valdžios galėtų pasielgti nevykusiai, juo labiau, kad esama įvairių dalyko, laiko ir vietos aplinkybių; saugiau tad tą klausimą pavesti spręsti sąjungoms ar pasirinkti kitą kelią, kuriuo būtų apdraustos darbininkų teisės, neišskiriant, reikalui esant, ir valstybės globos ir pagalbos pasikvietimo .

IŠNAŠOS

1 M. Liberatore, S.). Principes d'economie politique. Paris. 1899, pusl. 362. E. Soderini. Socialisme et Cahtolicisme. Vert. Le Monnier. Paris. 1896, pusl. 161.
2 Ch. Gide. Principes d'economie politique. Paris. 1898 m., 480 pusl.
3 Ricardo. Principes d'economie politique. V skyrius. Cit. Liberatore, op. cit. 365 pusl.
4 Grundriss der politischen Oekonomie. I tomas, 312 pusl. Freiburg i. B. 1899 m., III leidinys.
5 Pradž. III, 19.
6 Association Catholique. 1885 m., II, 23 pusl. Pitie et justice.
7 Propriete Capital et travail. Paris. 1895, pusl. 205.
8 Op. cit. pusl. 369.
9 Die soziale Not und der kirchliche Einfluss. Freiburg i. B. 1892 m., 42 pusl.
10 Pottier. De jure et justitia. Leodii. 1900 m., 213 pusl.
11 Luk. IV, 4.
12 Naudet. Op. cit. 265 pusl.
13 Kuefstein. La reglamentation de la duree du travail. St. Pölten. 1891, pusl. 10.
14 E. v. Philippovich. Op. cit. pusl. 310.
15 Kuefstein. Op. cit. pusl. 7.
16 Naudet. Op. cit. 272 pusl.
17 Citatą paduoda Dehou. Catechisme social. Paris. 1898 m., 77 p.

PENKTA DALIS

RERUM NOVARUM STUDIJOS

ENCIKLIKA RERUM NOVARUM

KELI BRUOŽAI IŠ ENCIKLIKOS ATSIRADIMO ISTORIJOS

Gal nė vienas amžius nedavė Bažnyčios istorijai tiek netikėtumų ir tiek tariamų kontrastų, kiek šisai mūsų gyvenamasis kapitalizmo amžius.

Grigaliaus XVI ir Pijaus IX laikais Bažnyčia paskelbė revoliucijos principams tokią drąsią kovą, kuri užtikrina laimėjimą ir vainikuoja nemirštamumo vainiku. Bažnyčios priešai pasipiktinę įsižeidė, o jos bailesni, trokštą „ramybės" vaikai nusiminė. „Bažnyčia šiuo savo neišmintingu žygiu paskubins savo mirties valandą. Ji panaikino visas religines, visas politines laisves. Nekeldama balso prieš revoliuciją, ji buvo dviprasmė ir neaiški, o prabilusi — ji pražus savo atvirume. Ji užatakavo dabarties ir ateities visuomenės nesugriaunamus ir tobulus pagrindus. Mūsų visuomenė ją atstūmė, o ateities — jos nebesupras". Taip buvo kalbėta iš vienos ir iš kitos pusės. O senoji Bažnyčia, nieko nepaisydama, visu pasiryžimu tęsė savo atakas: „Nejaugi ji norėtų nusižudyti?" — klausė nustebę jos priešai ir silpnabūdžiai katalikai.

Bet drąsioji Motina Bažnyčia turėjo nemažiau drąsių sūnų. Suaidėjus kovos šūkiui, jie ėjo drąsiai, išsižadėję savęs, atkakliai į žūtbūtinę kovą, puldami ir atakuodami liberalizmą — aiškiausią Bažnyčios ir teisingumo priešą — visais frontais, visose pozicijose, neaplenkdami ir ekonominės; jie nesigailėjo ir revoliucijos pagimdyto, buržuazijos palaiminto ir laikomo amžinu darbo režimo. Tą naują Bažnyčios kovos žygj užatakuotieji priešininkai sutiko triukšmingais aplodismentais ir pikta ironija; jie pasiskubino tai išaiškinti tuo, kad pasiryžta *Syllabusą* be atodairos realizuoti ir kad Pijaus IX Bažnyčia esanti pasirengusi į visuotinę reakciją, neišskiriant net komercijos ir pramonės sričių. Toks priešo nešvarus sarkazmas tik grūdino katalikijos kovojančią gvardiją. Jie žygiavo pirmyn, retrogradais, klerikalizmo aklais klapčiukais pravardžiuojami, ir susitiko su liaudimi kryžkelėj. O minios, kurios dirbo ir kentė,

guodėsi savo buitimi, savo izoliavimu ir paniekinimu, neturėjimu reikalingų apsiginti nuo priespaudos ir išnaudojimo savų sindikatų, organizacijų. Jos instinktyviai jautė, kad teisingumo nėra, kad naujos santvarkos režimuose ne visa tvarkoj. Jos savo reikalavimus statė. O liberalai, revoliucijos vaikai, XIX amžiaus žmonės, buvo optimistai ir atsitvėrę nuo jų siena, nei klausydami, nei paisydami vargo žmonių skundų ir balso. *„Syllabuso"* gi avangardas tas minias suprato, paguodė ir su jomis stojo į bendrą kovą — už tikybą, už teisingumą, už meilę ir teisių lygybę.

Pasaulis ilgą laiką turėjo vieną aktą — *Syllabusą* — aktą negatyvų, griovimo aktą; šiandien jis gavo encikliką *Rerum Novarum* — aktą pozityvų, statymo aktą. Šiai enciklikai pasirodžius, nušvito liberalų pasaulis. Spauda šaukė Leoną XIII susitarus su moderniuoju pasauliu, nuo kurio Pijus IX nusigrįžo ir kuriam paskelbė kovą. Liberalai džiūgavo, kad Leonas XIII kanonizavęs, kai Pijus IX demokratiją pasmerkęs. Nesusipratimas ar provokacija. Leono XIII encikliką pagimdė Pijaus IX reakcija. *Syllabus* — priežastis, *Rerum Novarum* — pasekmė. Rerum Novarum progresui pasireikšti buvo reikalinga *Syllabuso* reakcija. Vienas ir kitas logiškai susieti. Vienas ir kitas to paties tikslo siekė. Tik Pijaus IX buvo uždavinys nedėkingas, Leono gi XIII — žavintis ir gražus.

XIX amžius save ir adoravo, ir himnus giedojo. 1789 metais gautus principus laikė nepajudinamomis ir amžinomis dogmomis. Jo puikybės galo nesimatė. Jis, pasistatęs stabą, džiaugsmo ir pergalės orgijas kėlė. Ir štai šio visuotinio triumfo metu, kaip perkūnas iš giedro dangaus, trenkė Pijaus IX kietas žodis ir stabą pakirto. Ar aštuonių dešimtų metų Bažnyčios vairininkas senelis su dvidešimties metų jaunuolių karta įstengs sugriauti XIX amžiaus pabaigos stabmeldybę ir sukurti naują XX amžiaus santvarką?

Jie ištiesė rankas toliau už XVIII amžiaus empirizmą, toliau už XVI amžiaus humanizmą, ir tas popiežius „nauja pasaulio pradžia" (recommencement du monde) atvožė šv. Tomo Akviniečio *Summos* puslapius — naujai teisei surasti. Ir gimė enciklika — *Aeterni Patris.* Ji davė signalą intelektualinei reakcijai, o enciklika *Rerum Novarum* — naujai erai. *Rerum Novarum* tam tikru atžvilgiu yra enciklikos *Aeterni Patris* duktė.

Kilus tai galingai mokslo, ekonomikos, politikos, dogmos srityse reakcijai, kuri, rodės, buvo tokia tolima nuo gyvenamos realybės, Bažnyčia pasirodė pasirengusi ir pakankamai stipri, kad tartų savo naują žodį tuo klausimu, kuris buvo aktualiausias, opiausias ir

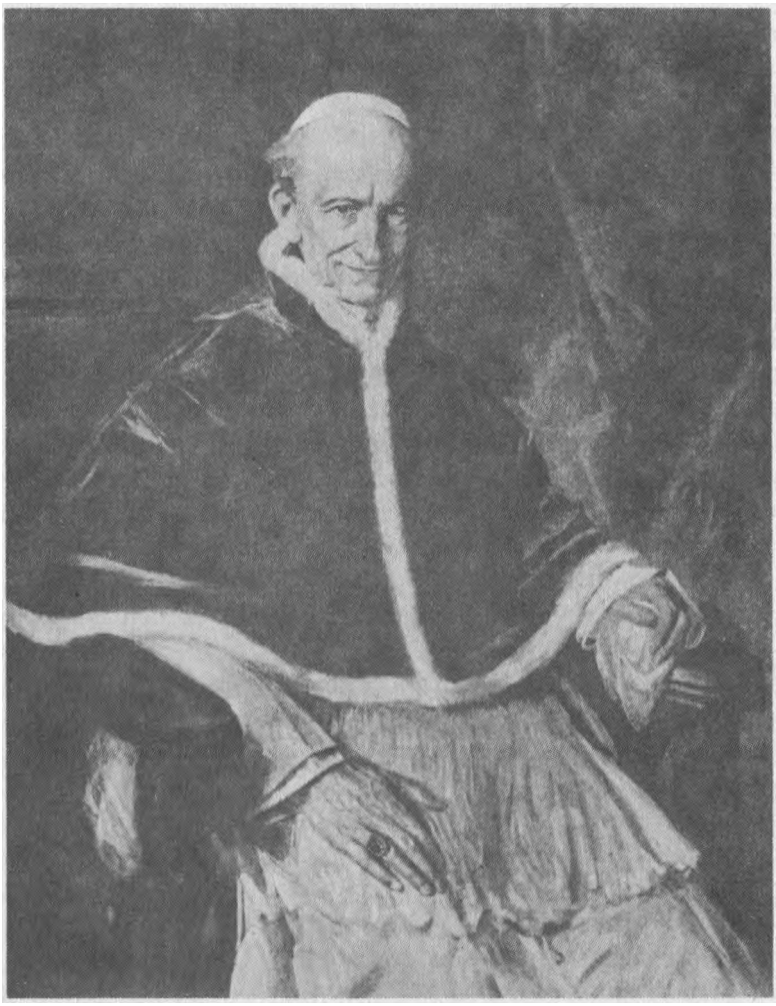

Leonas XIII

tiesiogiai reikalingiausias sutvarkyti. Tas klausimas buvo *socialinis klausimas.*

Šiek tiek sustojus prie enciklikos *Rerum Novarum* genezės, reikia paliesti dar vienas svarbus ir įdomus momentas.

Kai Vatikano santaryba paskelbė popiežiaus neklaidingumo dogmą, ne vieno buvo manoma, kad tuo jam sudaryta galimybė izoliuotis nuo Bažnyčios, leisti įstatymus šalia jos ir be jos; jų bijota, kad Pijaus IX įpėdiniai nenutrauktų ryšio su visu katalikų pasauliu: kad jų vienų noras nepasidarytų sprendžiamas, kad jie nebūtų vedami kelių favoritų. O tie favoritai, be abejo, turėję būti jėzuitai.

Bet Leonas XIII tuos nepagrįstus spėliojimus ir įtarimus savo darbais ir taktika išsklaidė. Popiežius, kaip ir visuomet, palaikė glaudžius ryšius su pasaulio katalikija. Ir gal nė vienas popiežius tokio ankšto kontako su ja neturėjo, kaip Leonas XIII. Jis kviesdavosi Bažnyčios kunigaikščius, bet jis kviesdavosi ir pasaulininkus. į Vatikano rūmų pasitarimus šalia teologų įžengė dar vienas veiksnys — *opinija.* Leonas XIII jos atsiklausdavo ir ją nušviesdavo. Vatikane tai buvo naujovė. Kai ką ji piktindavo, bet piktindavo tik tuos, kam ji buvo nepageidaujama ir kenksminga. O tokie buvo menki kiekybe ir dar menkesni kokybe.

Encikliką *Rerum Novarum* pagimdė pasaulio reikalai ir jo vargai, o pasaulio katalikija jos vyriausiojo redaktoriaus buvo bendradarbė. Katalikų Bažnyčia, kuri, anot kai kurių žmonių, buvo Vatikano santarybos paneigta, padidino ir sustiprino asmens privatinę iniciatyvą; ji pažadino ir palaikė individualines pastangas: ji, neklaidingosios minties vadovaujama, nesustojo pati galvojusi. Ir dabar gyvenamu momentu Bažnyčioje reiškiasi nepaprastas dvasios ir darbų intensyvus gyvenimas. Nebėra emancipuotų katalikų, bet yra katalikai, visuomet pasiryžę, galvoją ir darbą dirbą. Jų drąsą žadina ir palaiko meilė ir pasišventimas; bet pasipriešinimas ir maištas jiems svetimi. Jie eina drąsiai pirmyn. O senoji Bažnyčia jų naudingą ir gerą žygiuotę į priekį lydi ir palaiko. Leono XIII pontifikatas yra nuolatinis jų žadintojas ir palaikytojas. Toks katalikų pasišventimas ir atsidavimas popiežiui patinka, ir jis juos remia. Kol Bažnyčios galva nebuvo iškilmingai paskelbta neklaidinga, ji negalėjo turėti tiek pasitikėjimo visuomenės iniciatyva; šiandien ji žino, kad visuomenę gali visuomet sudrausminti ar paaukštinti. Nuo Vatikano santarybos laikų popiežija įgavo kažkokį saugumą ir tikrumą, kokių pirma nebuvo turėjusi. Ji jaučiasi stipresnė ir neturi pamato turėti baimės ir nepasitikėjimo. Bijota, kad paskelbtoji

popiežiaus neklaidingumo dogma užtroškinsianti visą Bažnyčios gyvenimą ir kad naujojo Rymo katalikybė virsianti senojo Rymo armija, kurioje kariai buvo baudžiami ir už gerus darbus, jei jie buvo daromi be viršininkų įsakymo. Bet atsitiko kitaip. Sulaukta griežtai priešingų rezultatų.

Paklausykite Bažnyčios vadų kalbos. Jie iš savo narių reikalauja bendradarbiauti su jais, o ne vergiškai jų klausyti. Jiems maloniau matyti savo kariuomenę žygiuojant keliais žingsniais prieš juos, negu visuomet tingiai besivelkančią užpakaly jų. Susidrausminimo ir pasidavimo reikalavimas jiems yra nemaloni ir paskutinioji priemonė. Sąmoninga drausmė, asmens iniciatyva ir bendradarbiavimas yra Bažnyčios branginami veiksniai.

Vokietijoj Treviro vyskupas *Korum* sako: „Darbininkų organizacijoms paprastai pirmininkauja kunigas, bet tas pirmininkavimas neprivalo išskirti darbininkų bendradarbiavimo, atvirkščiai! Būtinai reikalinga, kad darbininkas dirbtų su mumis, kad mes bendrai aptartumėm jo gyvenimo sąlygas" (Association Catholique. 1887 m., II d., 405 pusl.).

Prancūzijoj Reimso arkivyskupas *Langenieux* 1887 m. *Liege'o* kongrese pažymėjo, kad „Bažnyčia yra teisėtų ganytojų vadovaujama tikinčiųjų organizacija. Jūs, tikintieji, esate tos organizacijos esminis ir būtiniausias veiksnys. Ganytojai gi yra tik jums ir dėl jūsų" (Ten pat).

Tuo būdu, Bažnyčios vadų pasakymu, jie nepageidauja nustoti tų šaknų, kuriomis ji susijungia su pasauliu; ji nelaiko savęs vieninteliu mintims reikšti organizmu. Mūsų Bažnyčioj šiandien yra ryškiai pasireiškęs prieplūdis ir nuoslūgis idėjų ir darbų tarp tikinčiųjų ir popiežiaus, tarp vyskupų ir kunigų, tarp kunigų ir vyskupų, ir tuo būdu popiežius turi tokią stiprią ir neginčijamą įtaką krikščioniškajai vusuomenei, jogei jis gali drąsiai pasiduoti tos krikščioniškosios visuomenės įtakai. Ir tą reiškinį mes matome realybėje.

„Pasauliečiai neturi reikalo laukti kunigų, nei kunigai vyskupų, nei vyskupai popiežiaus. Jie gali eiti savo keliais. O kai tos individualinės pastangos susijungia ir Bažnyčios galva paskelbia jiems žodį, būkime visuomet pasiruošę ir pasiryžę pasiduoti skelbiamiems įsakymams. Bet ir įsakymų ribose dar pasiliko plati dirva individualinei akcijai, kuri gali pasiekti labai daug gero (Mgr. Ireland. L'Eglise et le siecle. Vertė Klein. Paris, Lecoffre, 1894 m., 95 pusl.). Taip yra pasakęs 1889 m. garsus Jungtinių Amerikos Valstybių vyskupas Irelandas.

Ir faktiškai per visą metų eilę socialinio klausimo dirvoje vyskupai, kunigai ir pasauliečiai ėjo, „nelaukdami popiežiaus", „savo keliais". Vienas kitas jų iškrypo iš teisingo kelio — Bažnyčia atkreipė į tai jų dėmesį. Vienas kitas suklydo, — Bažnyčia juos pamokė. Vienas kitas jos pamokymo neklausė; Bažnyčia juos išskyrė iš katalikiškosios bendruomenės. O visi kiti tęsė savo kelionę. Jie ėjo be atvangos pirmyn — drąsiai, pasitikėdami Dievo pagalba, vildamiesi sulauksią gerų vaisių, aukštai iškėlę katalikybės vėliavą — į teisingumą, į Dievo karalystę žemėje, kol jų priešaky atsistojo Leonas XIII. Tai buvo 1891 m. gegužės mėn. 15 d. Tą dieną buvo paskelbta pasauliui enciklika *Rerum Novarum.*

„Daugelis vaizduojasi Katalikų Bažnyčią su jos visagalinčia Galva, kaip mašiną, kurios visos dalys yra sukamos iš centro vieno tik motoro. Tokia pažiūra yra iš pagrindų neteisinga: nepaisant to, kad visos jos galios laipsniškai koncentruojasi vienose rankose, Bažnyčia šiandien, kaip ir viduramžiais, nenustojo buvusi gyvas kūnas, sudėtas iš gyvų narių ir organų, kurie visose to milžiniško organizamo dalyse išlaikė vieną didelę savybę — savą gyvenimo iniciatyvą . . . Roma nėra motoras, kuris visa judina; jis yra židinys, prie kurio visi telkiasi, kuris visa siekia ir kuris tuos judėjimus tvarko".

Šitas *A. Leroy-Beaulieux* (A. Leroy Beauleiu. La papaute, le socialisme et la democratie) pasakymas šviesoje tų faktų, kurie pirmiau buvo dėstomi, yra visai aiškus ir suprantamas. Ypačiai gerai ir ryškiai ji nušviečia ir pateisina enciklikos *Rerum Novarum* atsiradimo istoriją.

Yra neginčijamas faktas, kad jei tasai nuo Romos pradėtasis garbingas katalikų socialinis darbas buvo didžiosios darbininkų konstitucijos paskelbimo akstinas, tai, iš kitos pusės, tai konstitucijai parengė medžiagą studijos katalikų sociologų, kurie toli nuo Romos kongregacijų, tirdami pavieniui ar susibūrę opiausius socialinius klausimus, priėjo išvadas, kurių didžiuma buvo įtraukta į encikliką *Rerum Novarum.* O kad taip tikrai yra, užtenka tik palyginti su enciklika *Kettelerio, de Muno, De Curtinso, Fryburgo Unijos* ir kitų pažiūras ir socialinės reformos projektus. Iš to sustatymo lengva įsitikinti, kad tos enciklikos redagavime su Leonu XIII bendradarbiavo krikščioniškasis pasaulis.

To negana. Daugiau įsigilinę į enciklikos *Rerum Novarum* atsiradimo istoriją, pastebėsime dar vieną charakteringą aplinkybę, kuri naujosios Bažnyčios istorijos lapuose taip ryškiai pasireiškė. Ta aplinkybė yra faktas, kad akstiną tai enciklikai davė pirmoj eilėj

pasauliečiai ir kad jie — tam amžinai atmintinam aktui — pateikė žymiai daugiau medžiagos negu dvasiškija. Ne vieną stebina ši aplinkybė; tačiau nieko nuostabaus čia nėra, — nes nereikia pamiršti, kokiose politinėse ir visuomeninėse sąlygose jau ilgus laikus gyveno visuomenė ir Bažnyčia. Tos sąlygos pagaliau privertė katalikų pasauliečių elementą uoliau susirūpinti Bažnyčios likimu ir stoti į atviros kovos eiles, kad iš parlamentų tribūnų, spaudoj, organizacijose gintų jos laisvę, jos teises ir mokslą. Dėl to tad nuo devynioliktojo amžiaus pusės pasauliečių įtaka ir reikšmė Bažnyčioje pradėjo augti ir stiprėti. Juos išstūmė į pirmąsias eiles įrašymas į „Bažnyčios dienos darbų tvarką" socialinio klausimo, kurio reikšmę katalikai pasauliečiai kovotojai savo prityrimu teisingai įkainojo. Ir nuo to laiko socialinis klausimas pasidarė žymiausių ir geriausiai pramatančių katalikų visuomenininkų dienos svarbusis šūkis. Tą šūkį realizuoti jie ėmėsi su ypatingu atsidėjimu ir pasišventimu, nes gerai suprato, kad šis darbas jei ne išimtinai, tai vis dėlto labai sėkmingai padidins ir sustiprins jų įtaką masėse ir įstengs beveik visur Vakaruose dechristinianizuotas mases sujungti su Bažnyčia, o tuo pačiu paskubins Bažnyčios laimėjimą pasauly.

Čia reikia pažymėti, kad Bažnyčia taip pastatė socialinį klausimą ir jį sprendė dėl to, jog tuo metu, kai katalikai pasauliečiai suprato „naujos srovės" reikalą Bažnyčioje, šv. Petro soste sėdėjo Leonas XIII — tas popiežius, kuris, norėdamas palaikyti nuolatinį kontaktą su katalikų pasauliu ir gerai žinoti jo siekimus bei mintis, savo pasitarimuose šalia teologų daug vietos skyrė ir pasauliečiams, ypačiai tiems, kurie pasižymėjo socialinio klausimo teorijos ir praktikos darbais. Šių paskutiniųjų pažiūras ir nuomones Leonas XIII rėmė ir palaikė dar ir dėl to, kad jis, dar būdamas kardinolu *Pecci,* laikėsi tų pačių pažiūrų, kokias skelbė katalikų sociologai. Tas savo pažiūras jis išdėstė savo ganytojimame laiške, paskelbtame savo kardinolavimo metais.

Tame laiške (Bažnyčia ir civilizacija, 1877 m.) *Perugijos* kardinoas arkivyskupas *Pecci* karštai pasisakė prieš naujosios politinės ekonomijos principus, kurie laiko žmogų darbo mašina ir kurie jį vertina tik tiek, kiek jis įstengia gaminti; prieš milžinišką išnaudojimą ir piktnaudojimą silpnumo ir neturto; prieš šlykštų ir pasibaisėtiną vaikų gyvenimą fabrikuose, reikalaudamas „įstatymleidybos, kuri užkirstų kelią tai prekybai, priešingai bet kuriems žmoniškumo jausmas", „ir nustatytų darbo dienos ilgumą. Dabartinė darbo santvarka, — rašė kardinolas Pecci, — rodos, nuves civilizuotąjį

pasaulį į tuos liūdnus laikus, kuriais, poeto *Juvenalio* pasakymu, žmonija gyvena tik tam, kad būtų pramoga nedideliam privilegijuotųjų skaičiui".

Popiežius Leonas XIII nepamiršto to, ką taip iškalbingai skelbė kardinolas *Pecci.* Jo įsitikinimai ir pažiūros šioj srity negalėjo pakitėti dar ir dėl to, kad jis, tapdamas Pijaus IX įpėdiniu ir prisiimdamas popiežiaus tiarą, labai gerai žinojo tuos sunkius ir svarbius uždavinius, kurie teko jo pontifikatui spręsti. Tarp tų uždavinių svarbiausias buvo — sutaikinti naujųjų laikų visuomenę su Bažnyčia, neįžeidžiant pagrindinių katalikybės principų. Tas sutaikinimas galėjo ¿vykti tik atnaujinant Bažnyčios santykius su pasaulio galybėmis, atnaujinant, tiesa, ne senais, bet naujais pagrindais. O tarp pasaulio galybių, su kuriomis Bažnyčiai teko nustatyti santykius, buvo ir demokratija — atkakli socialinės pasaulio būklės reformatorė.

Ar tačiau dėl šitokios Bažnyčios krypties, kokia pasireiškė paėmus šv. Petro laivą naujam vairininkui, Leono XIII valdymas buvo Pijaus IX valdymo antitezė? Ar Leonas XIII, siekdamas sutaikinti Bažnyčią su naujųjų laikų visuomene, kanonizavo tą „amžiaus dvasią", kurią pasmerkė jo didysis pirmtakas Pijus IX?

Kiek ši nuomonė iš pamatų klaidinga, tiek ji plačiai net ir mūsų laikais paplitusi. Pijaus IX pontifikato antrosios pusės svarbiausias uždavinys buvo sutraukyti tuos politinius varžtus, kuriais didžiumoje valstybių buvo suvaržyta Bažnyčia, kad tuo būdu prirengtų tinkamą dirvą Bažnyčios tradicinei pasiuntinybei atnaujinti, kuri tik po tokio „dirvos nuvalymo" galėjo išsivystyti visu savo gilumu, prisitaikydama prie naujųjų gyvenimo sąlygų ir reikalų. Tačiau Pijus IX, nenumaldomai smerkdamas revoliucijos pagimdytus principus, nesmerkė nei sveikos pažangos, nei teisėtų ir naudingų naujų laikų laisvių, kurias Bažnyčia visuomet gerbia ir gina, nes tikra laisvė ją įgalina apsiginti nuo priešininko, išlaikyti savo pozicijas ir sėkmingai gyvendinti Kristaus karalystę žemėje. Jo anatemų griausmai buvo nukreipti išimtinai prieš tą neteisingą ir falsifikuotą „laiko dvasią", kuri tik pati savyje ieškojo savo teisių, kuri skelbė, kad žmogus pats savimi turi pasikliauti, kuri atmetė Apreiškimą ir išpažino, kad teisės ir pareigos nėra Dievo, bet žmonių nustatytos. *Syllabus* smerkė ne „laiko dvasią", ne gyvenamo „amžiaus dvasią", bet jos iškraipymą ir karikatūrą. Ir, nuostabus daiktas, tuo metu, kai sukelto liberalų triukšmo suklaidintos minios tikrino, jog popiežius „iškeikė" visus naujojo amžiaus laimėjimus ir siekimus, o pirmoj eilėj demokratišką-

ją nuotaiką, tas pats *Syllabus* padėjo tvirtus Bažnyčios su demokratija tarpusavio susiartinimo ir sugyvenimo pamatus. Tai yra neginčijamas faktas, nes *Syllabuso* katalikų tarpe sukelta galinga reakcija nesitenkino tik politinio liberalizmo griovimu. Nuaidėjus *Syllabuso* aidams, tuoj drąsiausi Bažnyčios vaikai, nepaisydami liberalų ir kitų Bažnyčios priešininkų pašaipų ir teroro, savo kovos frontą metė ir į socialinę sritį, vis drąsiau ir drąsiau puldami revoliucijos paskelbtas liberalų ekonomines teorijas. Ir tuo būdu katalikai, griaudami *Syllabuso* vardan revoliucijos pastatytus visuomenės santvarkos rūmus, susitiko su liaudimi, kuri naujoj individualistinėj santvarkoj, sugriovus cechus ir organizacijas, buvo pasiryžusi pašvęsti visa, kuo ją taip veidmainingai apdovanojo revoliucija, kad tik sumažintų revoliucijos įgyvendintą, jos nepakeliamą ir neapkenčiamą santvarką.

Syllabuso sukeltoji reakcija, kurią visomis išgalėmis rėmė Pijus IX, iš lengvo tiesė kelią Bažnyčios susitaikinimui su liaudimi. O kiek tų dviejų XIX amžiaus gyvastingiausių ir galingiausių veiksnių sutaikinimas atitiko Pijaus IX įsitikinimus ir siekimus, liudija šie pasakyti žodžiai: *„Reikia, kad Bažnyčia su liaudimi susitiktų, bus tai gražiųjų amžių prieaušris, kuriame Kristaus karalystė pasieks tokį klestėjimą, kokio istorija lig šiol nežinojo".*

Pijus IX buvo priverstas pasitenkinti tik nurodymu pasauliui krikščioniškosios programos — tik ką jo minėtų žodžių pavidalu. Tas didysis popiežius kentėtojas — *kryžius nuo kryžiaus* — mirė. Praslinko trylika ilgų ir vargingų metų. Ir tik tuomet Leonas XIII galėjo pradėti tą Pijaus IX programą žmonijos gyvenime realizuoti. Priežastys, kurios vertė popiežių taip ilgai delsti, visiems yra žinomos. Pirmiausia, reikėjo įrodyti katalikams ir leisti jiems susigyventi su ta mintimi, kad lig šiol socializmo, teroro ir komunos šunkeliais klaidžiojanti demokratija, turinti svarbiausią tikslą — nenumaldomą kovą su Bažnyčia — ne tik gali būti krikščioniška, bet ir svarbus naujo Bažnyčios ir katalikybės reikalų triumfo veiksnys. Žmonių įsitikinimų ir pažiūrų persilaužimas negalėjo staiga įvykti. Ir jei skubūs sprendimai bendrai neatitinka Šv. Sosto papročių ir tradicijų, tai šiuo atveju paskuba galėjo būti ypatingai pavojinga savo pasekmėmis, nes Bažnyčia tuo metu rėmėsi daugiausia konservatiniais sluoksniais. Jie, patys daug nukentėję ir matydami tokius skaudžius Bažnyčios pergyvenimus, dar neužgijusias jos žaizdas, dar neišdžiūvusius jos vaikų pralieto kraujo klanus, noriai aukodami Bažnyčios laisvei ir gerovei pasiekti savo gyvenimą, savo gabumus,

savo turtą, ne be pamato galėjo nusiskųsti Šv. Sosto nedėkingumu ir nuo jo nusigrįžti. Reikėjo tad laukti patogaus momento. Reikėjo, kad pasukimas į demokratybę išeitų ne iš Šv. Sosto, bet iš pačių konservatininkų. O kad popiežiaus neįtartų, jog pereina į priešininko pusę, reikėjo leisti tai naujai krypčiai tiek įsigalėti, kad ji taptų populiari, didžiumai bent suprantama ir priimtina. Tuomet tik popiežius galėjo ją aprobuoti ir oficialiai ją paskelbti. Popiežiaus tad šiuo metu buvo uždavinys greičiau savo ištikimus vaikus prie to pasukimo į demokratybę privesti, juos tam prirengti. Ir Leonas XIII nuo pat savo pontifikato pradžios tuo keliu ėjo. Tai įrodo eilė jo kalbų darbininkams maldininkams, laiškai katalikų visuomenininkų vadams, enciklika *Aeterni Patris, Darbo Riterių* bylos išsprendimas ir t.t., ir t.t. Ir kai tik katalikų demokratinė srovė pasidarė pakankamai stipri, kai tik katalikiškoji visuomenė su jos programa apsiprato, Leonas XIII, nepaisydamas opozicijos tų konservatininkų, kurie dėl savo demokratijos neapykantos neįstengė pažinti tikrosios gyvenimo būklės ir Bažnyčios pasiuntinybės, paskelbė encikliką *Rerum Novarum.* Jis, pasmerkdamas joje liberalų ekonominius principus, papildė ir sustiprino *Syllabuso* griausmus, o įsakydamas ir reikalaudamas gerbti darbo žmonių teises, iškilmingai paskelbė krikščioniškajam pasauliui nekeistiną ir pastovią kryptį, kurios linkme turėjo vystytis katalikiškoji akcija.

Nuo šios dienos susirūpinimas medžiaginiais ir doroviniais liaudies reikalais ir liaudies su Bažnyčia pastovios taikos palaikymas ir ugdymas virto katalikų ir Šv. Sosto pastangų svarbiausiuoju uždaviniu.

Enciklika ir liberalizmas

Enciklika *Rerum Novarum* pačioj pradžioj konstatuoja socialinio klausimo buvimą, kaip neginčijamą faktą. To klausimo buvimą rodo pirmiausia pati gyvenimo tikrovė, visuotinis santykių įtempimas ir tas bendras, pagaliau, visų susirūpinimas juo, keliąs visuose didelį nerimą ir baimę. Tą pavojingą visuomenės ligą reikia gydyti, Leono XIII žodžiais tarus, priemonėmis, suderintomis su *teisingumu* ir *padorumu.* „Kiekvienas privalo savo dalį tame darbe nudirbti, ir tai kuo veikiausiai, kad, pasivėlavus su pagalba, jau ir taip didelė blogybė nepasidarytų dar didesnė ir sunkesnė gydyti" (Rerum Novarum, 64 pusl. Dr. L. Bistro vertimas, I leidimas). To klausimo išsprendimas nėra lengvas ir ne be pavojų. Tačiau, nepaisant to,

„aiškiai matome, ir visi su tuo sutinka, jog vargstantiems reikia greit ir sėkmingai padėti, nes žmonių dauguma be kaltės didžiausiame skurde vargsta” (Rerum Novarum, 9 pusl.).

Tikrąsias tos apverktinos būklės priežastis Leonas XIII nurodo paduodamoj čia enciklikos ištraukoj, kuri yra ne tik išsemiama ir aštri liberalų ekonominės ir socialinės santvarkos kritika, bet ir iškilmingas jos pasmerkimas.

„Kai praėjusiame amžiuje buvo panaikintos amatininkų draugijos, neįvedus jų vieton kitokių, ir kai, be to, įstatymų leidėjai bei viešosios įstaigos išsižadėjo krikščioniškosios tikybos, tai palengva gyvenimas paliko darbininkus pačius vienus be globos, nežmoniškų darbdavių bei nesuvaldomų konkurentų gobšumui, — padėtį pasunkino plėšrios palūkanos — *usura* vorax, kurios, kad ir ne kartą Bažnyčios pasmerktos, betgi kita forma yra imamos nepasotinamų spekuliantų. Be to, dar kuo ne visa gamyba bei prekyba rados nedaugelio žmonių rankose, ir tokiu būdu saujelė perviršpraturtėjusių kapitalistų padarė bemaž vergais nesuskaitomas rankpelnių minias (Rerum Novarum, 9 pusl.).

Valandėlei (ilgiau tuo klausimu teks kalbėti kitoj vietoj, būtent — skyriuj „Kapitalas ir kapitalizmas”) sustosime prie tos pagrindinės priežasties, kuri pagrindė naujaisiais laikais milijonų proletariato vergiją ir kurią Leonas XIII vadina *usura vorax.* Kaip ją supranta popiežius ir ką jis iš tikrųjų smerkia, primindamas pirmiau padarytus Bažnyčios analogiškus žygius? Kad čia nekalbama apie paprasta prasme plėšriąsias palūkanas ar lupikavimą, matyti iš paties teksto, nes Leonas XIII aiškiai pasako, kad lupikavimas šiandien yra praktikuojamas „kita forma”.

Žodis usura — lupikavimas paprastoj kalboj reiškia plėšrias palūkanas. Bet jis turi dar ir kitą, platesnę, prasmę. *Usura* — reiškia dar panaudojimą artimo nelaimės, silpnumo ar neišmanymo savo turtams padidinti. Iš čia tad išplaukia, kad tą sąvoką galima pritaikyti bet kurios rūšies išnaudojimui, piktnaudojimui ar apskritai neteisėtam pelnui, kurie taip dažnai mūsų laikais praktikuojami prekybos ir pramonės santykiuose. Enciklikoj žodį *usura* popiežius vartoja šia paskutine prasme. Kad taip iš tikrųjų yra, matyti iš kai kurių enciklikos posmų. Taip, pvz., kalbėdamas apie turtingųjų pareigas, Leonas XIII reikalauja, kad „turtuoliai turi stopriai vengti, kad nei prievarta, nei suktybėmis, nei visokiomis kitomis spekuliacijos priemonėmis neatimtų iš vargšų to, ką jie yra susitaupę, juo labiau, kad jie neganėtinai teapginti nuo skriaudų ir neteisybės; jų

nuosavybė, juo ji menkesnė, juo nepaliečiamesnė būti privalo" (Rerum Novarum, 26 pusl.). Toliau popiežius sako, kad „yra gėda ir nežmoniškumas naudoti žmones, kaip daiktus, kad tik pralobtų, ir tik tiek juos tevertinti, kiek jų darbo jėga gali duoti naudos", „kad nei Dievo įsakymai, nei žmonių įstatymai neleidžia spausti reikalaujančių ir vargstančių savo naudos dėlei ir naudotis jų vargais savo pralobimui. Nusukti gi prideramą atlyginimą — tai sunkiausias nusikaltimas, kurs šaukia dangaus keršto" (Rerum Novarum, 25 pusl.). Pagaliau šv. Tėvas primena „apie paprastai galingą grupę, nes labai turtingą, kuri, viena suėmusi į savo rankas visą pramonę ir prekybą, naudoja jas savo tikslams" (Rerum Novarum, 51 pusl.).

Tik ką svarstytos enciklikos ištraukos pasako visai aiškiai, kokia prasme Leonas XIII vartoja žodj *usura.* Šia platesne prasme usura — lupikavimą — supranta katalikai visuomenininkai bei darbininkai, kai su ja kovoja, kaip su dideliu visuomeniniu pavojum ir pavojingu visuomenės taikos bei ramybės ardytoju. Štai vienas iš daugelio liudijimų. Pranciškonų generolo atstovas tėvas *Zubac Limoges'o* katalikų kongrese savo kalboje štai ką pasakė: „Klausykite Leono XIII patarimų; pažinkite visa ryjantį lupikavimą, išvilkite aikštėn monopolius; ieškokite to neproporcingo darbui pelno šaltinio" (Dehon. L'usure au temps present). Darbininkai gi, iš savo pusės, savo kongrese *Paryžiuj* priėmė rezoliuciją, kuri aiškiai parodo, kas yra lupikavimas jų akyse. Ta rezoliucija taip skamba: „Kongresas konstatuoja, kad veidmainingoji ekonominė laisvė, kurią paskelbė ir įgyvendino revoliucijos pagimdytoji buržuazija, dėl neribotos konkurencijos įvesdino nuolatinį vidutinio darbo užmokesčio mažinimą ir kad iš eilės pirmiausia išnaikino mažuosius darbdavius, o paskui stambesniuosius *didžiojo* žydiško ir nežydiško *lupikavimo,* kuris šiandien tapo pasaulio viešpačiu, naudai" (Ten pat).

Štai kokį lupikavimą pasmerkė Leonas XIII, demaskavęs savo trumpais, bet iškalbingais ir įtikinančiais žodžiais, kuriuose, galima pasakyti, sutraukta „visas pamokymų ir įspėjimų pasaulis" (G. de Pascal. L'eglise et la question ouvriere, 13 pusl.).

Akivaizdoje to, kas lig šiol yra pasakyta, visai aišku, kad enciklika pasmerkė visą naujųjų laikų finansų sistemą, visas spekuliacijas ir neteisingas biržų operacijas, visą fiktyvų prekiavimą prekėmis ir popieriais, visas suktas reklamas ir „puikius biznius", kurie suteikė plutokratijai visagalintį viešpatavimą pasauly. Tas plutokratijos viešpatavimas paremtas šlykščių ir nežmonišku silpnesniųjų ir vargintesniųjų medžiaginiu ir doroviniu išnaudojimu, kuris kasdien

didina proletariato minias ir socialiniam klausimui teikia vis labiau bauginantį pobūdį.

Tuo būdu Leono XIII pažiūros ir nurodymai, išdėstyti pačioje enciklikos pradžioje, kiekvienu atžvilgiu griežtai skiriasi nuo liberalų principų ir jų įsitikinimų. Popiežiui yra svetimos liberalų iliuzijos ir viltys, kurias vienas jų vadų taip vaizdavo: „Naujos santvarkos poveiky civilizuotosios tautos prieis prie to, kad gyvenimo sąlygų nelygybė vis nyks, ir jos darysis mažiau nelygios". Enciklikoj rodomas mūsų laikų proletariato gyvenimo niaurus ir liūdnas vaizdas ne tik neprileidžia jokių tuo atžvilgiu iliuzijų, bet demaskuoja ir skaudžiai plaka tų liberalų ir konservatininkų egoistines ir veidmainingas išvadas, kurie jų pačių įvestosios ekonominės santvarkos dėka pralobo ir, gyvendami liuksusinėj ištaigoj, nenori ir pamanyti apie bet kurias reformas. Jie, norėdami jų išvengti, apgaudinėdami kitus, o kai kurie gal ir save, akiplėšiškai tvirtino, kad šiandien tik tie darbininkai esą pavargę ir nelaimingi, kurie girtuokliauja ir tinginiauja. Tas šališkas liberalų išvadas ir jų optimistines teorijas ir pranašavimus iškalbingiausiai užginčija ir paneigia patys gyvenimo faktai. Tad enciklikai dėl jos aštrios ir nenumaldomos liberalų įvestosios ekonominės ir socialinės santvarkos kritikos jokio perdėjimo prikišti nėra mažiausio pagrindo. Patys faktai tatai įtikinančiai įrodo, kad naujose visuomenėse turtų paskirstymas yra labai ydingas ir neteisingas; kad pavargėliai vis daugiau elgetauja, kai tuo tarpu turtuolių turtai auga diena iš dienos; kad neribota konkurencija yra naudinga tik didelei pramonei ir prekybai, kurios ryte ryja mažuosius prekybininkus ir pramonininkus. Lygiai faktai labai iškalbingai ir vaizdžiai mums pristato nesuskaitomų proletariato masių šiurpulingą medžiaginę ir moralinę būklę. Tos proletarinės masės, valdinio švietimo ir spaudos, pavyzdžių iš aukšto ir net pačios įstatymleidybos pasibaisėtinų gyvenimo aplinkybių apiplėštos iš visų dorovinių ir tikybinių jausmų, kuone visai pamiršo šeimyninius ryšius, padorumą ir kantrybę ir duoda laisvę savo geismams ir neapykantai aukštesniųjų luomų atžvilgiu. Ir nėra pamato tvirtinti, kad ta neapykanta nieku nepagrįsta, kad pačiai darbininkų klasei krinta atsakomybė už skurdą ir vargą. Oficialios anketos ir įvairiausių sričių sociologų tyrinėjimai išsemiamai ir teisingai nušvietė tas darbo ir buities sąlygas, kokias pavargėlių ir silpnųjų luomams pagamino liberalų ekonominė sistema. Tų tyrinėjimų skaičiai liudija, kad dauguma atvejų darbininko uždarbio vos pakanka su nemažu vargu pačiam

išsimaitinti ir išmaitinti savo šeimą ir kad net padorūs ir taupūs darbininkai retai kada įstengia bet ką sutaupyti senatvei ar nepramatytiems reikalams.

Ar viso to akivaizdoje enciklika be pamato skelbia, kad darbo žmonių „dauguma be kaltės didžiausiame skurde vargsta"? Ar jos reikalavimas „greit ir sėkmingai padėti vargstantiems" yra nepagrįsta realybe iškalbingumo figūra? Ar nėra pakankamai gyvenimo pateisintas jos nutylėjimas pradžioje konservatininkų siūlomos labdarybės ir rezignacijos, kaip priemonių socialiniam klausimui išspręsti, ir užakcentavimas reikalo spręsti klausimą, prisilaikant teisingumo ir padorumo? Abejonės nėra: enciklikos žodis — gyvenimo žodis.

Mes visi sutinkame: labdarybė ir rezignacija gali palengvinti vargstančiųjų skurdą ir kančias. Tai patvirtino ir Leonas XIII savo kalbamoj enciklikoj. Bet labdarybė ir rezignacija neišlygins tos prarajos, kuri skiria egoistinį ir nepasotinamą kapitalą nuo išbadėjusio ir sunykusio proletariato; jos nepašalins to išnaudojimo ir socialinio neteisingumo, kurie sudaro svarbiausią socialinio klausimo priežastį. Visos svajonės tuo reikalu turi sprogti ir pasitraukti iš mūsų gyvenimo negrįžtamai.

Socialinis klausimas mūsų laikais paaštrėjo kaip niekad. Darbas su kapitalu, išsirikiavę galingomis rikėmis, atrėmė viens kitam į krūtines abipusės neapykantos nukaltus dviašmenius peilius ir . . . katras katrą? Pasaulis stovi baisių kataklizmų akivaizdoje. O raudonas, penkiarage žvaigžde pasipuošęs Maskvos komisaras, žiūrėdamas į tas „supuvusio buržuazinio pasaulio" žūtbūtines rungtynes, mefistofelišku juoku leipsta ir besiartinančios piūties turtingą grobį skaičiuoja. Tokioj padėty puspriemonėmis pasitikėti reikštų dar bloginti situaciją, kuri jau nebelaukia toliau nutęsiama. Kad tuo atžvilgiu Leonas XIII neturi jokių iliuzijų, aiškiai rodo jo enciklika. Ir tik dėl to jis nepataria katalikams darbo klasių būklės išmalda švelninti, bet reikalauja radikalios krikščioniškosios visuomeninių santykių permainos, reikalauja pašalinti liberalų ekonominės santvarkos ydas ir neteisingumus, reikalauja įvesti teisingumą ir krikščioniškus santykius tarp galingųjų ir silpnųjų, tarp darbininkų ir darbdavių. O kai enciklikos pabaigoj (Rerum Nlovarum, 65 ir 66 pusl.) popiežius liepia pasitikėti ir laukti išganymo — *in magna effusione charitatis* — iš plataus meilės įsigalėjimo, — tai nelaukdamas čia pat pabrėžia, kad *charitas* tai nėra ši naujoviškoji labdarybė, kuri atleidžia ir smulkia išmalda išsiperka nuo savo pareigų

įvykdymo, bet yra ta krikščioniškoji meilė, iš kurios plaukia teisingumas ir sąžiningas pareigų vykdymas, kuri yra „tikriausia priemonė prieš puikybę ir nesusivaldančią savimylą", kurioj, vienu žodžiu, yra „suglausti visi Evangelijos dėsniai", *totius Evangelii compendiaría lex.*

Enciklika ir socializmas

Enciklika *Rerum Novarum* nors nedavė konkrečios programos socialiniam klausimui išspręsti ir darbo su kapitalu santykiams suderinti, bet davė pakankamai aiškios ir pilnos tos programos metmenis — principus. Visas enciklikos turinys ir dvasia, joje išdėstyti krikščioniškosios socialinės reformos dėsniai yra tiek išsamus atsakymas į liberalų ekonomines ir socialines teorijas, jog popiežius nerado reikalo nagrinėti jų tezių atskirai. Pagaliau ir nebuvo reikalo tai daryti Mūsų gyvenamoji santvarka yra liberalų padaras. Jo klaidos yra tiek visiems aiškios ir suprantamos, tos santvarkos liūdnus vaisius tiek yra kiekvienas iš gyvenimo praktikos savo kailiu patyręs, jog būtų tik tuščias laiko gaišinimas dar jas teoriškai gvildenti ir kritikuoti.

Visai kitaip yra su socializmu. Jis eina į žmones su pilna visuomeninės santvarkos programa. Jis klausimą stato taip, jog sugeba patraukti prie savęs darbo žmonių mases, sužadinti jų aistras ir mesti į atkaklią kovą su kitais luomais. Jo radikalus ir dažnai brutalus socialinio klausimo sprendimas nenorinčioms savarankiškai galvoti masėms patinka, ir jos jį pasisavina. Tiesa, kol socializmas pradžioje rėmėsi komunistinėmis svajonėmis ir teorijomis, keistu būdu jungdamas idealines mintis ir idėjas su žemiausiais pageidavimais, didelio pavojaus nebuvo. Bet kai liberalų įvestosios neribotos laisvės privedė ekonominį gyvenimą prie tokios dezorganizacijos, kurią galėjo pastebėti ir patirti kiekvienas ir be ilgų galvojimų, kai socializmas stojo į nenumaldomą kovą su liberalizmo ekonominėmis doktrinomis, *Lassalio* pasakymu, „apsišarvavę visa gyvenamų laikų Žinija", ir pradėjo kurti savo mokslinę doktriną, kuri turėjo užimti liberalinės doktrinos vietą, jis pasidarė tikrai pavojingas ir visuomenės viešajai tvarkai, ir žmonijos taikai, ir Bažnyčiai.

Pašėlusi socialistų doktrina, varoma tarp darbininkų propaganda kėlė varguomenėj nenumalšinamą neapykantą pasiturintiesiems. Iš antros pusės, liberalų apiplėštiems iš tikėjimo darbo žmonėms socialistai skiepijo savo materialistinę religiją, kuri, griaudama

tikėjimą sielos amžinuoju gyvenimu ir dangaus atpildu, žmogaus svarbiausiu tikslu statė šio pasaulio gėrybių naudojimą. Tas žemės rojus turėjo būti, jų manymu, visos žmonijos laisvė. O ji galima bus įkurti tik socializmui savo tvarką pasauly įgyvendinus.

Socializmo mokslas ir eiga negalėjo būti nepastebėti Bažnyčios. Pirmiausia socializmą pasmerkė Pijus IX 1846 m. lapkričio mėn. 9 d. savo enciklikoj *Qui pluribus.* Tas pats popiežius savo *Syllabuse* socialistų sistemą vadina „šlykščia, absoliutiškai priešinga prigimties teisei, griaunančia žmonių visuomenės teises ir net jos pagrindus . Leonas XIII savo enciklikoj *Quod Apostolici Muneris* gvildena socializmą, pasivadinusį įvairiais vardais: komunistais, kolektyvistais, nihilistais ir kt., bet siekiantį vieno bendro tikslo iš esmės, ir rodo visą jo biaurumą ir pavojingumą.

Bet paminėti ir kiti tada išėję dokumentai smerkė socializmą tik teologiniu atžvilgiu, kaip hereziją, kuri traukė žmones nuo Bažnyčios ir kasėsi po jos pamatais. Enciklika *Rerum Novarum* pirmutinė pradėjo gvildenti jo ekonominę programą. Čia pagvildenti socializmo ekonomiką buvo labai vietoje ir reikalinga. Ji, paduodama priemones socializmo klausimui išspręsti, turėjo ir socializmo tokiu pat tikslu siūlomas priemones išaiškinti. Pasaulis šiuo atžvilgiu nedidelį turi pasirinkimą: socializmas ar katalikybė. Ir socialinis klausimas tik vieno ar kito jų bus išspręstas — kas laimės. Bet kuris tarpinis veiksnys sprendžiamo vaidmens čia negalės suvaidinti.

Prieš pradėdamas nagrinėti socialistų mokslo tezes, Leonas XIII enciklikos pradžioje nurodo, kaip Bažnyčia socializmą supranta ir ką jame pasmerkia. Tokia pradžia yra labai svarbi. Reikia žinoti, kad prieš enciklikos atsiradimą liberalai ir konservatininkai katalikų visuomenininkų arba krikščioniškosios demokratijos mokslą laikė socializmu, o kai kurie jų — net blogesniu ir pavojingesniu už socializmą. *Hubert Valerrux* tvirtina pvz., kad socialinės *de Muno* teorijos esančios „klaidingas kelias, vedąs į socializmą” (Revue catholique des Inst., 1890 m.). *Kliaudijus jannet* — krikščioniškosios demokratijos moksle mato didelį socializmo pavojų (Correspondent, 1893 m.). Italų liberalas *Nitti* rašo, kad „de Muno ir kitų katalikų rašytojų katalikiškasis socializmas yra nemažiau pavojingas už socialdemokratizmą” (Il socializmo cattolico). Mūsų liberalai neatsiliko nuo savo užsienio gimdytojų. Jiems krikščioniškoji demokratija — tai gryniausias socializmas. O jų vadas *Voldemaras*

tvirtino, kad kun. M. Krupavičius esąs net bolševikas („Tauta", 1920 m. rugp. mėn. 17 d., 39 nr., str. „Kunigas dvidešimtojo amžiaus visuomenėje"). Tokius krikščioniškosios demokratijos nepagrįstus įtarimus ir nenupelnytai jai daromus priekaištus enciklika norėjo pašalinti ir visu griežtumu pašalino. Ji, patvirtindama jos mokslą ir pavesdama jos skelbiamais principais grįsti visuomeninį gyvenimą, stoja prieš tuos, kurie „sukėlę vargstančiųjų pavydą turtuoliams, tvirtina esą reikalinga panaikinti nuosavybę, sudarant jos vietoj iš tų privačių turtų visiems bendrą turtą, kurį valdytų ar valsčių valdybos, ar valstybės vyriausybė"; kurie, „šitokiu būdu padarę bendrais žmonių asmens turtus ir juos lygiai visiems piliečiams dalydami, dedasi galėsią prašalinti šių dienų vargus" (Rerum Novarum, 10 pusl.).

Panaikinimas privatinės nuosavybės, visagalybė valstybės kaip vienatinio savininko, šeimos išardymas, chimeriškoji svajonė apie absoliutinę visų lygybę, tarpusavė luomų neapykanta ir karas tarp jų — štai kas sudaro, popiežiaus manymu, socialistų ekonominių ir socialinių teorijų branduolį. Leonas XIII jas griauna prieinamai, suprantamai ir įtikinamai. Jis neieško mokslo argumentų, bet naudojasi įrodymais, kurių pateikia sveikas protas ir kurių gali pasiekti ir nemokytas, bet akylas ir pastabus žmogus.

Šitokia socialistų programa, kalba enciklika, „ne tik neišsklaido ginčo, bet yra ir patiems darbininkams žalinga; be to, ji yra labai neteisinga, nes skriaudžia teisingus savininkus, iškreipia valstybės pareigų supratimą ir veda net prie visiško valstybių suirimo" (Rerum Novarum, 10 pusl.).

Nors trumpai sustokim prie tų argumentų, kuriais popiežius remia šiuos savo teigimus.

Socialistinis klausimo išsprendimas pirmiausia pakenktų patiems darbo žmonėms, — tvirtina Leonas XIII. Koks gi yra tas jų sprendimas? Žinomo socializmo žinovo mokslininko *Schaeffle* žodžiais tarus, jis yra remiamas pirmoj eilėj „privatinio kapitalo pakeitimu kolektyviniu, t.y. tokia gamybos rūšimi, kurioje visos gamybos priemonės kolektyviškai priklauso visiems visuomenės nariams (Ch. Jaroszynski. Katolicyzm socyalny. I tomas, 68-9 pusl.). Tad privatinė nuosavybė bus panaikinta, o viso to pasekmė, kad, „atimdami laisvę valdyti savo turtą kaip tinkant, socialistai atima iš darbininkų visą viltį ir galimybę sau ir savo šeimai sukrauti turto ir į geresnį gyvenimą prasimušti (Rerum Novarum, 11 pusl.).

Bet socialistų programa nėra tik darbininkų klasei žalinga; ji yra taip pat aiškiai priešinga teisingumui, nes teisę turėti nuosavybes žmogus atsineša su savo prigimtimi" (Rerum Novarum, 11 pusl.).

Kokia yra pagrindinė žmogaus teisė į privatinę nuosavybę? Ogi ta, kad jis yra žmogus. Gyvuliui, kuris vadovaujasi tik savo instinktu, nuosavybės nereik. Jam pakanka sudoroti prieinamus daiktus gyvybei palaikyti ir savo veislei plėsti. Kitaip yra su žmogumi. „Jis, palenktas amžinam Dievo įstatymui, būdamas Jojo galioje ir rūpestingoje globoje, yra savo žygių viešpats, todėl gali ir pats pasirinkti, kas jo reikalams tinka ne tik dabarty, bet ir kas, jo išmanymu, bus reikalinga ateity. O iš to aišku, kad žmogui būtini ne tik žemės vaisiai, bet ir nuosava žemė, nes ji pristato žmogui jo ateičiai reikalingų daiktų. Juk kiekvienas žmogus turi reikalų, kurie nuolat pasikartoja ir kurie, šiandien patenkinti, ryt iš naujo prašosi patenkinami. Užtat prigimtis ir turėjo žmogui duoti bet ką pastovaus ir nenykstančio, iš ko jis galėtų visados tikėtis pagalbos savo reikalams. Bet šitos pagalbos žmogui nieks taip negali nuolatos teikti, kaip tik maitintoja žemė (Rerum Novarum, 13 pusl.).

Tad, popiežiaus mokslu, nuosavybė yra prigimties teise nustatyta, žinoma, tiek, kiek ta nuosavybė yra reikalinga išlaikyti kūniniam žmogaus gyvenimui. Ar tačiau teisė turėti tą prasimaitinimo šaltinį — žemę — lygiai yra prigimties teise nustatyta? Ar tai nebūtų priešinga faktui, kad „Viešpats Dievas yra davęs žemę visos žmonių giminės naudai"? (Rerum Novarum, 13 pusl.). Šiuo klausimu enciklika duoda tokių paaiškinimų: „Dievas yra davęs žemę visai žmonių giminei — sakoma paprastai ne ta prasme, kad jis visus be skirtumo būtų paskyręs jos savininkais, bet ta prasme, kad, nepaskyręs jokios žemės dalies atskiram žmogui valdyti, Dievas paliko pačių žmonių triūsui bei jų įstaigoms apibrėžti privatines nuosavybes". O antra: „Kad ir tarp atskirų žmonių paskirstyta, žemė betgi nenustoja tarnavusi visų naudai, nes nėra žmogaus, kuris galėtų gyventi be žemės vaisių" (Rerum Novarum, 14 pusl.).

Kiek mūsų sprendžiamasis klausimas yra liečiamas prigimties įstatymo, žinomasis mūsų sociologas ir Leono XIII enciklikos kompetentingas aiškintojas, arkivyskupas *J. Matulevičius*, taip kalba: „Jei nuosavybės teise suprasime tokią teisę, kokią turi asmuo į tam tikrą konkretų daiktą, pvz. fabrikantas į savo fabriką, žemės savininkas — į savo turtą, tai ji tiesiogiai yra pozityvinė žmonių teisė, pareinanti nuo laisvos žmogaus valios ir valstybių susitaikinimo, ir dėl to ji gali keistis; tik tarpiškai ar netiesiog yra tai gamtos

teisė, kiek tai remiasi teisės dėsniais, kurią turi žmogus iš gamtos įsigyti sau turtų, nepareinamai nuo bet kurių žmonių patvarkymų" (Cf. M. Krupavičius. Kova už žemę ir ūkininką. Kaunas, 1928 m., 88-89 pusl.).

Pažymėtina tačiau, kad jei čia kalbama apie prigimties nustatytą nuosavybės teisę, tai ji nėra praplečiama į visus daiktus. Prigimties įstatymas palaiko tik tą daiktų nuosavybę, be kurių žmogus, kaip protingas asmuo, negali pasiekti skirtojo tikslo. „Vienos rūšies turtai daugiau tinka savo prigimtimi privatinei nuosavybei, o kiti — bendrajai; daug yra ir tokios rūšies turtų, kad gali būti gerai naudojami ir privatinėse rankose, ir bendrame valdyme", — kalba *J. Matulevičius* (Cf. M. Krupavičius. Kova už žemę ir ūkininką, 89 pusl.).

Bet ir tą prigimties teisės nustatytą nuosavybės teisę valstybė turi pareigos normuoti išmintingais ir atitinkančiais teisingumo reikalavimą įstatymais. „Tad nuosavybės ribas ir pareigas iš vienos pusės apibrėžia gamtos įstatymas, iš kitos — žmonių", daro išvadą arkiv. *Matulevičius* (Cf. M. Krupavičius. Kova už žemę ir ūkininką, 89 pusl.).

Toks bendras principas. Popiežius, juo nesitenkindamas, liečia ir konkrečius klausimus. Ilgėliau jis sustoja prie smulkesnės žemės nuosavybės, kurią savininkas apšlaksto savo darbo prakaitu. Tokią nuosavybę jis gina nuo bendro socialistų nacionalizavimo dėsnio.

Ko verta būtų žemė, jei žmogus į ją nedėtų savo pastangų ir kruopštaus darbo? „Žemė, tiesa, — atsako popiežius, — gausiai teikia visa, kas gyvenimui ir jam tobulinti reikia, bet ji negali to daryti be žmogaus, be jojo rūpestingo darbo" (Rerum Novarum, 14-15 pusl.). Žmogaus darbas yra žemės našumo būtinoji sąlyga. O „kada dėl žemės vaisių bedirbdamas žmogus vartoja savo rankų darbą ir protą, tuo pačiu pasisavina tą žemės dalį, kurią *pats išdirbo* ir kuriai jis uždeda lyg kokią savo asmens antspaudą. Užtat ir yra visai teisinga, kad žemės dalis liktų jo nuosavybe ir kad niekas neprivalo tos jo teisės jokiu būdu laužyti" (Rerum Novarum, 14-15 pusl.). Toliau popiežius, konstatuodamas, kad socialistai „pripažįsta atskiram žmogui teises naudotis žeme ir jos vaisiais", pažymi, kad jie „griežtai užgina žmogui, turinčiam teisės, būti savininku to žemės sklypo, ant kurio jis sau pasistatė namus arba kurį jis išdirbo" (Rerum Novarum).

Socialistai, eidami prie visos nuosavybės panaikinimo, „nemato, rašo Leonas XIII, — kad tuo būdu bus vagiama jo pelno už darbą

dalis. Ir iš tikrųjų. Laukas, protingo žmogaus rankomis išdirbtas, jgyja visai kitokių ypatybių: dirvonavusi ir nederlinga žemė virsta našia ir derlinga. Tuo būdu laukas gerėja; tie pagerinimai virsta didžiąja dalimi paties lauko ypatybėmis ir nuo jo nebeatskiriami. Tai nejaugi būtų teisinga, kad tą lauką, kurį vienas savo prakaitu išdirbo, kitas pasiimtų ir juo naudotųsi? Juk kaip išdava yra tos priežasties, kuri ją pagamino, taip lygiai yra teisinga, kad darbo vaisiai yra tų, kurie dirbo" (Rerum Novarum, 15-17 pusl.).

Leonas XIII nepasikliauja šios rūšies argumentais mažesnei žemės nuosavybei ginti. Jis jų ieško ir šeimos santvarkoj bei uždaviniuose. „Svarstant šitas žmogaus nuosavybės teises kartu su tomis priedermėmis ir siekiais, kurių jam uždeda jojo šeiminis gyvenimas, dar labiau aiškėja jų reikalingumas žmogui" (Rerum Novarum, 15-17 pusl.). Žmogus atsiskyrėlis, neturįs jokio ryšio su visuomene, yra abstrakcija, nevykęs prasimanymas tokios rūšies svajotojo, kaip *Rousseau.* Tikrasis žmogus, realus, gema šeimyninėj visuomenėj, joje auga ir bręsta. Šeima yra pirmutinis visuomeninis organizmas, kuris besivystydamas sukuria visą žmonijos visuomenę.

Šeimos organizmas, nors pats savimi mažas, yra tikra visuomenė ir yra vyresnė už bet kurias valstybines santvarkas ir formas. Ji tad turi teisių, nepriklausomų nuo valstybės valios. Ir valstybė turi pareigos tas jos teises saugoti, stiprinti ir vystyti. Tėvas yra šeimos centras. Jame šeima koncentruojasi ir personifikuojasi. „Jo vaikai tai lyg jo paties atsikartojimas” (Rerum Novarum, 15-17 pusl.), lyg jo asmens išsivystymas. Tėvo pareiga ne tik maitinti ir auklėti vaikus, bet ir „prigimties tvarka griežtai reikalauja, kad šeimos tėvas parūpintų visa, kas gyvybei išlaikyti ir šiaip gyvenimui yra reikalinga tiems, kuriuos jis pagimdė; pati prigimtis įdiegė žmogui norą pateikti savo vaikams visa, kas reikalinga, kad, gyvenimui nevisada tikram esant, jie galėtų dorai gintis nuo skurdo ir vargo . . . Šitą savo priedermę jis teatliks, kai turės nuosavybės ir galės ją palikti vaikams" (Rerum Novarum, 15-17 pusl.). Asmens nuosavybė ir šeima — tai dvi prigimties institucijos, kurios viena kitą papildo. Nuosavybės teisė yra šeimos židinio laidas; be tos teisės tas židinys neturėtų nei atramos, nei pagrindo.

Iš to, kad šeima yra vyresnė už bet kurią valstybių formą, išplaukia dar ir kitos šeimos ir tėvų teisės, būtent — pirmiausia, valdžia turi gerbti ir saugoti šeimos židinio šventumą. Jos sienas jai valia peržengti tik visai išimtiniais atsitikimais, pvz., „jei kuri šeima

yra didžiausiame skurde ir pati iš tos padėties išbristi nesugeba, tuomet teisinga yra, kad valstybė tokiais atvejais padėtų'', arba „vyriausybė privalo tai daryti ir tuomet, kada šeimoje esti labai mindžiojamos savitarpio teisės". Bet ir tokia intervencija, popiežiaus pasakymu, nereiškia pasisavinti piliečių teises, bet jas turi apginti ir patvirtinti teisinga bei privaloma globa. Vyriausybė privalo tuo ir pasitenkinti, nes, peržengdama tas ribas, ji sulaužytų prigimtąją šeimos teisę" (Rerum Novarum, 18-19 pusl.). Antra, „tėvo teisės yra savyje nepanaikinamos, — kalba enciklika, — ir nė valstybė negali jų pasisavinti, nes tos teisės, kaip ir žmonių gyvybė, pareina iš vieno šaltinio". „Vaikai yra tarytum savo tėvų dalis" ir lyg jųjų asmens išplėtimas. Ir, tiksliai kalbant, jie stoja visuomenėn ir valstybėn ne patys tiesiogiai, bet šeimai, kurioje gimė, tarpininkaujant. Tos pačios priežasties dėlei, būtent, „kad vaikai yra jau iš prigimties tėvų dalis ... jie lieka tėvų globoj, kolei jie patys pradės tvarkytis savo protu ir savo valia. (Šv. *Tomas* 2.2 Q.10, a. 12). Socialistai tad ardo vidinį šeimų gyvenimą ir laužo teisingumą, jei, pašalinę tėvų globą, paveda valstybei globoti" (Rerum Novarum, 18-19 pusl.).

Pagaliau šv. Tėvas, sutraukdamas trumpai šv. Tomo argumentus, liečiančius privatinę nuosavybę, įrodinėja, kad nuosavybė yra pilniausiai pačios visuomeninės santvarkos būtiniausiu reikalavimu pagrįsta ir pateisinta. Jos panaikinimas pagimdytų „sumišimą ir visos tvarkos išardymą. Sunki ir nepakenčiama piliečių vergovė, savitarpinis pavydas, nepasitenkinimas ir nesantaika — štai to socialistų mokslo vaisius. Atėmus iš žmogaus tai, kas jojo sumanumą bei darbštumą žadina, būtinai išseks ir patys turtų šaltiniai. Toji gi lygybė, apie kurią svajoja socialistai, būtų ne kas kita, kaip tik lygus visų žmonių skurdas bei vargas. Iš to viso aišku, kad socializmo prasimanymą iš visų nuosavybių padaryti vieną bendrą turtą reikia griežtai atmesti" . . . (Rerum Novarum, 18-19 pusl.).

Klausimą dėl šeimos su valstybe santykių popiežius taip baigia: „Kaip kad valstybė, taip lygiai ir šeima, kaip minėjome, yra tikra draugija ir tvarkosi savo atskira, būtent — tėvų valdžia. Todėl šeima turi bent lygių su valstybe teisių, — žinoma, neperžengiant tiesioginio šeimos tikslo užbrėžtų ribų, — rinktis ir vartoti reikalingas priemones savo sveikatai ir teisėtai laisvei ginti. Pasakėme: bent lygių teisių, nes šeima yra sąvoka ir gyvenimu pirmesnė negu valstybė, užtat ir jos teisės bei priedermės yra pirmesnės ir žmogaus prigimčiai artimesnės. Jeigu atskiri piliečiai ir šeimos, prisidėdami prie valstybės, iš jos turėtų tik nuostolių, o ne naudos, ir

savo teisių suvaržymo jųjų gynimo vieton, tai greičiau reiktų neapkęsti valstybės, o ne jos norėti" (Rerum Novarum, 17-18 pusl.).

Štai pasekmės, kurios neabejojamai pasireikštų tą pačią valandą, kai tik visu pilnumu būtų įgyvendintas socialistų mokslas. Jo gražūs pažadai ir peršamas žemės rojus virstų visuotiniu kalėjimu, kurio gyventojai kiekvieną savo žingsnį lydėtų skaudžiomis aimanomis ir šiurpulingais prakeiksmais. Vieton žadamo žmonijos išlaisvinimo — vergiška jos priklausomybė nuo valstybės. Asmens, šeimos, bet kurių visuomeninių susibūrimų teisės — sugriautos ir panaikintos. Valstybė, — lig šiol nepatirta žodžio prasme, visagalinti ir tironiškoji,
— kišasi į mažiausias smulkmenas, net privatinio gyvenimo, ir elgiasi sauvališkai su kiekvienu ir visais be jokios kontrolės, be jokių varžtų. Visuomenė atsidurtų lyg milžiniškose kareivinėse, kurios virstų neilgai laukiant katorga. Štai idealas, kuris slepiamas raudonos vėliavos klostėse! Šitą socialistų sistemą, skelbiamą su tokiu triukšmu, pasišventimu ir milžiniškomis pinigų sumomis ir vedančią vardan laisvės ir lygybės visus į visuotinį ir visiems lygų skurdo ir nevilties pavergimą, turi visi žinoti ir pažinti — ir su panieka bei pasibiaurėjimu nuo jos nusigrįžti. Kas pasakyta apie įkūnytą socializmą — neperdėta. Rusijoje jis gyvendinamas. Ką esu apie jį pasakęs, nieko neperdėjau. Mano žodžiai jo adresu yra tik menkas šešėlis tos kruvinosios dramos, kurią žiauriai vaidina buvusioj carų imperijoj socializmo idealistai.

Nei viena visuomeninė institucija (išskyrus moterystę) — nei ekonominė, nei socialinė — nėra neatskiriamai susieta su bet kuria Bažnyčios dogma. Tačiau galima pavadinti kai kurias institucijas krikščioniškomis: vienoj ekonominėj socialinėj santvarkoj Bažnyčia gali laisvai ir sėkmingai siekti savo uždavinių, kitoj — kiekvienas jos žingsnis yra paraližuojamas arba ir visai daromas nebegalimu. Bet su liberalizmo santvarka — Bažnyčia *niekad* sugyventi ir ją priimti negalės. Socializmą pagimdė liberalizmas. Socializmas išaugo ant liberalizmo sugriautos visuomenės griuvėsių. Socializmas yra reakcija prieš liberalizmą. Bet socializmo doktrina, metodai ir priemonės padarė jį lygiavertį su liberalizmu. Stojo juodu, tiesa, ašigaliuose, bet galutiniu savo darbo rezultatu juodu nesiskiria. Bažnyčiai ir visuomenei jie yra lygios vertės destruktyviniai veiksniai, ir Bažnyčia juos pasmerkė.

Bet vieno pasmerkimo nepakanka, kad užkirstum kelią iš vienos pusės liberalizmui, kuris yra galingas savo plutokratija ir užimtomis pozicijomis, o iš antros, socializmui, kuris vargo ir bado įkaitintus

minių protus lengvai patraukia ir įskiepija jiems skausmo ir neapykantos pagimdytą, nors neįvykdomą, programą. Reikia siekti toliau — ligi tos blogybės pačios šaknies. „Norite griauti socializmą,
— kalba 1893 m. *de Mun,* — palaikydami tą tvarką, kuri jį pagimdė, vadinasi, pašalinti pasekmes, paliekant priežastis" (Cf. M. Krupavičius. Liaudies tarnyboj. Kaunas, 1928 m., 50 pusl.). „Negalima laikyti a *priori* klaidingu visa tai, ko reikalauja socialistai, — kalba garsus ekonomistas tėvas jėzuitas *Liberatore.* — „Kiekviena klaidinga sistema gali turėti pasisekimo ir klaidinti mažiau apšviestus protus tik tuomet, jei joje yra kiek tiesos. Žmogaus protas nepriimtų vien tik klaidos. Ir dėl to, kad galėtum nugalėti socializmą, reikia jam išmušti iš rankų jo ginklą" (Cf. M. Krupavičius. Liaudies tarnyboj, 15 pusl.). Mes turime palikti socialistams visa, kas yra jų programose klaidinga, nedora, apgaulinga ir kenksminga, ir prisiimti visas jų teisingas revindikacijas. Tuo būdu ne tik pastatysime galingų kliūčių socializmui augti ir stiprėti, kur jo dar nėr, bet jį susilpninsime ir sugriausime ten, kur jis yra jau įsigalėjęs. Prisiimdami gi socializmo teisingus reikalavimus, nesisavinsime paties socializmo. Mes grįšime tik prie to, kas buvo mūsų pirmtakų ar mūsų pačių apleista ir pamiršta, būtent, prie Evangelijos gyvendinimo visuomeniniuose santykiuose, nes socializmas yra ne kas kita, kai kieno teisingu pasakymu, kaip „surūgusi *Evangelija".* O Evangelija mus pareigoja „išdžiovinti tuos šaltinius, iš kurių teka purvina skurdo srovė, kurioje skęsta mažiausieji mūsų broliai. Jeigu ūkio sistema natūraliu būtinumu šimtus tūkstančių įstūmė į skurdą, išplėšdama iš jų tikėjimą ir dorą, tai šalin tokią sistemą! Jai paskelbkime griežčiausią kovą. Mes neturime mažiausio pamato laikyti kapitalizmą švenčių švenčiausiu neliečiamumu, mes neturime mažiausio pamato jį užstoti, jį ginti. Jis neša skurdą po skurdo, jis atitraukia milijonus nuo krikščionybės . . . Toj kovoj mes vadovaujamės Kristaus posakiu: „Man gaila minios". O gailėtis minios, vadinasi, — atsiduoti jai su visa siela, su visa meilės energija . . . Evangelijos dvasia tau sako: būk samarietis, gydyk žaizdas, pasiūlyk pavargusiam savo asilą, parūpink nakvynę. Jeigu visur, kur žmonės kenčia, kovoja rungiasi dėl kasdieninės duonos kąsnio, kur silpnas ir bejėgis kyla ir puola, spindėtų krikščionybės kryžius, tai nėra jokios abejonės, kad jie meiliau tvertųsi kryžiaus, negu bolševikų penkiakampės žvaigždės. Jeigu visur, kur vargas šaukiasi pagalbos, būtų žmogus, kuris neštų Kristaus kryžių, mažiausia sakydamas pamokslų ir prikaišiodamas žmonėms jų silpnybes, bet būtų geras iš Kristaus meilės, — gerieji

būtų su juo; jeigu toji ranka, kuri ištiesiama, kuri globoja, teikia duoną ir stabdo alkį, . . . kuri pasiūlo pastogę ar šiltą kampą, būtų pažymėta kryžiaus ženklu, tai be žodžių suprastų, kad kryžiuje yra pagalba, kad tik tas žmogus yra geras, kurio rankose yra kryžius" (Emil. Fiedler. Defenzyva ar ofenzyva, 50-51 ir 47-48 psul.). Tuomet nebūtų kas veikti su socializmu. Išnykus skurdui ir neteisybėms, išnyktų ir socializmas. Jis sau susisuka gūžtą ir savo griaunamą darbą varo tik ten, kur gyvenimo karštinės ir purvo pakirstas visuomeninis organizmas nevilty suskurdęs blaškosi ir nebežino, kas jam sėkmingai pagalbos ranką išties. Ją tiesia socializmas ir katalikybė. Sėkmingas receptas pastarosios rankose. Tik ar panorės galų gale katalikai atsidėję su visa „meilės energija" jį panaudoti? Nuo to priklausys, kas pasauly viešpataus — ar Golgotos tragedijos kryžius, ar Maskvos penkiakampė žvaigždė.

Apologetinis enciklikos rezultatas

Enciklikos Rerum Novarum pasirodymas kaip audra sukrėtė visą pasaulį. Visas pasaulis į ją reagavo. Bet kaip nevienodo įspūdžio ji buvo padariusi pasauliui, taip lygiai ir nevienodai jis reagavo. Tačiau reikia pastebėti, kad, išskyrus kai kuruos ekstremistus iš dešinės ir iš kairės, bendrai paėmus, enciklika padarė gerą įspūdį. Balsai, kilusieji dėl jos, buvo jai palankūs ir simpatingi. O ekstremistams iš kairės ji negalėjo patikti dėl to, kad nuosavybę gina, gi iš dešinės, — kad jiems jų pareigos, o „ištvirkusiam" proletariatui teisės buvo primintos. Nesukrėsti pasaulio ji negalėjo —juk tai buvo didžiausias pasaulio moralinės galybės balsas — prabilo Katalikų Bažnyčios Galva ir dargi prabilo oficialiai — kanonišku aktu. Jis turėjo turėti pasekmių. Jis palietė žmonių galvojimo ir jautimo vagą. Jis palietė visų skaudžiausius interesus, tik nevienodai — vieniems į gerą, kitiems į blogą juos kreipė. Vieni tad jį sutiko su rūsčia mina, kiti su saulėta nuotaika ir gražiosios ateities skaisčia viltimi. Kardinolo G*ibbonso* pasakymu, nuo enciklikos pasirodymo dienos „Leonas XIII užėmė didžiulės laisvosios Amerikos Jungtinių Valstybių žemės viešoje nuomonėje tokią aukštą vietą, kaip niekur kitur" (Le Corespondent, 1906 m., liepos mėn. 25 d.). Ypačiai šiltai, džiaugsmingai ir nuoširdžiai enciklika buvo priimta darbininkų pasaulio. Į kokį laiką po enciklikos pasirodymo Šveicarijoj *Bienne* mieste buvo sušauktas darbininkų draugijų kongresas. Jame dalyvavo protestantai, socialistai ir katalikai. Tame taip margame savo pažiūromis

kongrese šveicarų katalikų garsus vadas dr. *Decurtins,* nepaisydamas to, kad jame buvo katalikų mažuma, pasiūlė, kad darbininkų organizacijos išvystytų tarptautinę propagandą Leono XIII paskelbtai enciklikoj Rerum Novarum darbininkų reikalu programai įgyvendinti. Kongresas tą pasiūlymą priėmė vienu balsu, o siūlytoją pasveikino griausmingais plojimais (Cf. M. Krupavičius, Liaudies tarnyboj, 54 pusl.).

Viena Paryžiaus kukli siuvyklos darbininkė, tapusi po enciklikos paskelbimo didele Leono XIII garbintoja, savo motinos vardo dieną nusiuntė jai savo rankų darbo gražiai išsiuvinėtą aptaisą mylimai enciklikai ir tikrai nuoširdų ir kartu visiškai naivų laišką. „Kaip popiežius, gyvendamas toli nuo mūsų, uždarytas Vatikane, galėjo taip gerai pažinti mūsų reikalus? Argi jis pats būtų patyręs to gyvenimo?" — klausia mergaitė. Naivus galvojimas, bet geresnę jo enciklikai jos realumo atžvilgiu charakteristiką sunku būtų duoti.

Labai palankiai sutiko encikliką ir mokslo pasaulis.

L'Economiste Francais, nerodęs nė kiek simpatijų katalikams, o ypač krikščioniškajai demokratijai, 1891 m. spalio m. 3 d. taip rašė: „Jeigu šv. Tėvas nestovėtų aukščiau už visus pasaulio išaukštinimus, Moralinių ir Politinių Mokslų Akademija vienu balsu jį išrinktų savo nariu" (Cf. G. Guitto 1891 une date dans l'histoire dės travailleurs, 2 pusl.).

A. Leroy-Beaulieu, pabrėžęs, kad Leonas XIII laisvės nėra pasmerkęs, bet paskelbęs „laisvės šūkį", pareiškė: „Jei mes norėtumėm nusimesti savo uždangą, galėtumėm pasakyti, kad Leonas XIII socialinės ekonomijos srity yra su liberalais, kad jis noromis nenoromis yra taip pat liberalas". Bet čia pat ir visai laiku jis priduria: „Tačiau Dievas mus apsaugojo nuo tokio nelemto žygio. Popiežius, nepaisydamas jokios srovės, šimtą kartų vertesnis mūsų akyse. Popiežius yra popiežius. Jis turi pasilikti savo pontifikališkojo sosto aukštumoje — ir kaip majestotingose Romos ceremonijose yra nešamas savo *sedia gestatoria* viršum suklupusios minios galvų, taip lygiai turi iš savo katedros laikytis virš mūsų ginčų. Jo mokslas dėl to tik daugiau autoriteto visuos įgaus". (La Paupate, le socialisme et la democratie, 153 pusl.).

Kitoj vietoj tas pats *Leroy-Beauleiu,* sveikindamas enciklikos *Rerum Novarum* popiežių kaip rimtą e*konomistą,* gal nesutikdamas su visomis jos smulkmenomis, kalba: „Bažnyčia, atrodo, pati pasitrauks nuo to pasaulio, kuris iš jos traukiasi . . . Bet štai ta senoji motina, kurios tokia jos vaikų daugybė nepagerbė ir pašiepė,

pasiryžo prabilti į žmones tuo klausimu, kuris daugiausia juos skaldė ir aistrino. Lygiai taip, kaip Grigaliaus VII ir Siksto V laikais, popiežius panoro pasisakyti žmonių reikalais, ir pasaulio jo žodis nebeerzina, ir pasaulis nepasirodo per daug nustebintas. Štai viena žymė tų laikų, kurie artėja".

Savo knygoje *Heures d'hisooire,* pažymėjęs, kad „žmonija, kaip arabų tauta, savo palapines ištiesia tik prie šaltinio, kur ji gali savo troškulį patenkinti", Eugenijus Melchioras de Vogüe mato tame visuotiniame Leono XIII pasaulio susidomėjime, kuris jį tarsi pririšo prie popiežiaus, „reikšmingą simptomą". „O tas popiežius, kurio užismojimas platus ir drąsus, nusikratęs trijų amžių kabinetinės diplomatijos, atgaivina didžiųjų popiežių — minių rinkėjų, tautų išvaduotojų, socialinių reformatorių — tradicijas" (Heures d'historie, 311 pusl.).

Žinomas tų laikų rašytojas, jaunosios intelingetijos kartos dievaitis, morale anarchistas, Maurikijus *Barres,* rašė:

„Po enciklikos apie darbininkų būklę ir po enciklikos į prancūzų katalikus aš nematau mažiausio pamato nebūti kataliku, atvirkščiai, aš nesuprantu, kuo laikosi antiklerikalas.

„Popiežius paskelbė silpnųjų teises socialiniu klausimu. Popiežius nukirto virvę, kuria jis buvo pririštas prie mirusiųjų politikų. Duokite kelis metus nepasitikėjimui išrauti, ir demokratija nebematys kunigijoj savo priešo . . .

„Juo daugiau aš jaučiu savo silpnybę visoms tos naujos politikos galimybėms apimti, juo daugiau tas garbingas senelis žadina manyje pagarbą, juo susidomėjimą" (Cf. Cerclaes. Leon XIII. Paris — Lille. II tomas, 87-88 pusl.).

Senatorius E. *Spuller* dar aiškiau rašo: „Bažnyčia suprato savo nuostabia politine nuovoka, — kalba jis, kad jos tikras reikalas yra pasiremti demokratija ir gauti joj paramos ir jėgos, kurių jau nebesuranda senuosiuose valdančiuose sluoksniuose. Bažnyčia nebijo demokratijos, ir tik Prancūzijoj yra tiek apakusių respublikonų, kurie netiki Bažnyčios sutapimu su respublika . . . Kokia nuostabi vyksta permaina. Apakėliai, daugiau negu apakėliai tie, kurie to nenori matyti. Garsioji enciklika apie darbininkų būklę rodo, kad Bažnyčios svarbiųjų uždavinių pirmose eilėse stovi socialinis klausimas" (E. Spuller. L'Evolution politique et sociale de l'Eglise, XXX ir 169 pusl.).

„Journal de Debats", aprašinėdamas pirmiau minėtą darbininkų

kongresą Bienne mieste, daro tokias išvadas: „Kongresas tiesiog ar netiesiog konstatavo pirmiausia, kad jei popiežius prabilo į minias, tai žinojo, kad jo balsas bus priimtas ir išklausytas, o antra, kad šveicarų darbininkija nustojo žiūrėjusi į Rymo Katalikų Bažnyčią, kaip į policijos įstaigą, kuriai uždeda pareigą Dievo vardu priversti silpnuosius vykdyti galingųjų išleistus įstatymus".

Savo aprašinėjimą tas pats laikraštis taip baigia: „Laiku neutralioj respublikoj, oficialiai nežinančioj popiežiaus buvimo, toj rasių ir religijos mozaikoj, išrinktieji šveicarų darbininkų atstovai pasirodė nepalinkę neigti popiežiaus teisės kištis į darbininkų reikalus ir dargi jo tokį įsikišimą sveikina" (Cf. Guitton. 1891 . . . 107 pusl.).

Tarp paskelbtų balsų buvo liberalų ir įvairių socialinių krypčių katalikų. Socialistai taip pat neslėpė savo pasigėrėjimo pasirodžiusia enciklika. Pvz. vokiečių socialistų dienraštis *Vorwaerts* taip rašė enciklikos proga: „Eidamas savo pareigas, savo galių pilnybėje, popiežius pralenkė civilizuotų valstybių karalius ir valdžias ir išsprendė socialinį klausimą. Taip, jis išsprendė socialinį klausimą ta prasme, jog pavedė jį spręsti esamosioms galybėms (pouvoirs)" (Cf. Lecaneut. L'Eglise de France sous la Troisième Republique. II tomas, 568 pusl.).

Juo didesni buvo viešosios opinijos prietarai, juo reikšmingesnė buvo enciklikos *Rerum Novarum* nauda ir įtaka. O jos paskelbimo metu prietarų buvo daug. Prancūzų akademikas Jurgis *Goyau* taip apie tai rašo: „Rymo Katalikų Bažnyčiai buvo daromi du prieštaraują priekaištai: arba buvo jai prikišama, kad ji per daug kišasi į pasaulinius reikalus, arba, kad ji yra per daug nuo jų nutolusi. Ir tai buvo tvirtinama ir kalbama įkyriai, nemandagiai; žodis klerikalizmas reiškė kažkokią kenksmingą blogybę. Bet, iš kitos pusės, buvo prikišama ir nupeikiama, kad ji auklėdavusi žmonių sielas, susirūpinusias vien anuo pasauliu, abejingas šios žemės reikalams, kurie vadinami socialinėmis pareigomis; kad ji mokydavusi maldingumo, kuris lengvai virsdavo egoizmu; kad nebuvusi tikro civizmo, pilietiškumo mokykla, bet tik „Dievo Karalystė . . .". Štai kokioms prieštaraujančioms nuomonėms viešpataujant Leonas XIII paskelbė katalikiškąją socialinę akciją. Jam padarius savo suvereniškąjį gestą, į jį sutrupėjo visi klerikalizmo priekaištai. Juo jis įrodė, kad visa, kas yra žmonių ir žmonėse, Romos tėvui nėra svetima. Jis įgyvendino Dievą tarp kovojančių klasių lygiai taip, kaip jo viduramžių pirmtakai tai padarė, įsimaišydami tarp kovojančių karalių ir kovojančių tautų" (G. Goyau. Autour du catholicisme social. III serija, 256 pusl.).

O popiežius, kuris davė tos rūšies akstiną iš šv. Petro laivelio jaunajai kartai, buvo pabaigęs aštuoniasdešimt vienerius metus amžiaus. Vadinasi, jis buvo tokio amžiaus, kuriame paprastai nenusidedama kraštutiniu demokratiškumu, ir padarė šį žygį vadovaudamasis vien savo praktika ir išmintimi. „O tokios inteligencijos, kaip jo, — teisingai rašo Mgr. *Keane,* — jokia srovė negalėjo nei sukliudyti, nei jai įtakos padaryti" (Mgr. Keane. La mission providentielle de Léon XIII, 13 pusl.).

Šios Leono XIII enciklikos balsas buvo puikus ir nuoširdus atsakymas į prieš dvejetą metų gautus iš kardinolų *Gibbonso* ir *Manningo Darbo riterių* klausimu maldavimus: „Nuo šio momento, — rašo kardinolai, — Šventasis Sostas turėtų tartis su liaudimi ir su vyskupais, labai glaudžiai bendradarbiaudamas, kasdien ir asmeniškai .. . Prarasti įtaką liaudžiai reikštų visiškai prarasti ateitį'' (Les Chevaliers du Travail, 8 ir 14 pusl.).

„Politiko taktika, — šaukė seni diplomatai, — Leonas XIII suprato amžiaus kryptį ir ta kryptimi nuėjo". Bet Emilijus *Oliviers* tai ką tiems diplomatams atsako: „Bažnyčia, laikytoja savo doktrininėse taktikose tikėjimo visumos, jos neišstato visuomet iš anksto paskirtomis valandomis ir nestato lygaus reikalavimo. Ji su savo tiesomis viešai pasirodo tuomet, kai to reikalauja gyvenamos valandos intelektualinės ir moralinės sąlygos. Pelagijus neigė dieviškosios valdžios suverenumą — daktarai ir popiežiai išaiškino ir aptarė malonės doktriną. Liuteris, Kalvinas, Jansenius, Bajus neigė žmogaus valios laisvę — jie apgynė ir aptarė valios laisvę. Šiandien vargo ir turto problema tapo visuotinio susirūpinimo objektu — popiežius dėsto katalikų mokslą apie vargo ir turto santykius. Kur tad ta taktika? Kur strategija? Bažnyčia neturi reikalo mainikauti savo pažiūromis, kad su varguomene susieitų". (Cf. Serelaes. Léon XIII. II t., 83 pusl.), nes ji jau Palestinoj buvo geriausias Kristaus draugas" (Fiedler. Ofenzyva ar defenzyva, 53 pusl.).

Tokis buvo pirmas enciklikos *Rerum Novarum* rezultatas. Tai buvo *apologetinės srities* rezultatas. Tai įvyko lygiai į dvidešimt metų po Bažnyčios valstybės užgrobimo ir panaikinimo. Koks nepaprastas popiežijos dvasiškosios galios revanšas!

Doktrininis enciklikos rezultatas

Padarytasis enciklios įspūdis būtų tik išviršinis, jei ji nebūtų paskelbusi ir žmonių protuose atnaujinusi tų pagrindinių tiesų,

kurios ar jau buvo visai pamirštos, ar pasiliko iškraipytos. Enciklika tas tiesas paskelbė — ir tuo pasiekė antrą savo *doktrininės tvarkos* rezultatą.

Leonas XIII fizinio darbo darbininkų vertybę pristatė pasauliui labai gražiai, išsamiai ir labai krikščioniškai. Tokios kalbos pasaulis gal nebuvo girdėjęs nuo Dieviškojo Nazareto Darbininko ligi kalbamos enciklikos autoriaus. Ta tema prasmingai ir įspūdingai kalbėjo *Lille* mieste 1892 m. birželio m. 6 d. Albertas de Mun. Štai jo kalbos fragmentas:

„Jau antri metai slenka nuo to momento, kai pasauly praskambėjo netikėtai ir staiga perplėštos skraistės purtančiu aidu enciklikos *Rerum Novarum* garsas.

„XIX amžiaus sumaterializėjusi visuomenė vylėsi turinti visuomeninę santvarką, sukurtą ant egoizmo ir pajėgos triumfo, visiems amžiams; tik štai visai netikėtai tarp vyriausybių suirutės, tautų maišaties ir liaudies grasinančių reikalavimų pakyla popiežius, ištiesia liaudžiai ranką ir paskelbia darbininkų teises, o valstybių galvoms, turtingiesiems, galingiesiems darbo vadovams primena jų pareigas mažųjų ir silpnųjų atžvilgiu.

„Jūs prisimenat tą nustebimą, susijaudinimą ir beveik visuotinį džiaugsmo balsą, sutikusį encikliką. Didžiai nustebo tie, kurie norėjo turėti Bažnyčią žandaro vaidmeny, pastatytą saugoti buržuazinės visuomenės interesus, be to — pasitenkinusiųjų minios. Jie piktinosi aukščiausio pasauly autoriteto sankcionavimu tų idėjų ir doktrinų, kurios jų buvo laikomos griaunančiomis ir nelaimingomis. Dar daugiau susijaudino darbininkų pasaulis, tie liaudies vaikai, kuriems taip ilgai buvo kalbama, kad jei pakils į jų pusę Romos ranka, tai tik tam, kad juos pasmerktų; jie gi pamatė tą tėvišką ranką, pakilusią jų palaiminti” (Cf. G. Guitton. 1891 . . . 110-111 pusl.).

Iš tiesų gi, kaip vėliau pažymėjo Benediktas XV, nieks neprileidžia, kad popiežiaus enciklika būtų reikalinga darbininko vertybei nustatyti. Ir prieš to pontifikalinio dokumento paskelbimą Bažnyčia norėjo, kad ir labiausiai nužeminto darbininko asmeny būtų gerbiamas tas Dievo paveikslas ir panašumas, kuris žėri ir galingiausio monarcho kaktoje. Bažnyčia darbininką visuomet sveikino, kaip atpirktą tuo pačiu dieviškuoju krauju, kuriuo yra atpirktas ir bet kuris turtingiausias bankininkas. Ji rodė, kad darbininkas skirtas tai pačiai dangaus tėvynei, kurios turi siekti ir amžiaus galiūnai bei žemės turtuoliai. Bažnyčia norėjo, kad, mažiausia, bent po šventais

šventyklų skliaustais nelaimingi ir nužeminti žemės darbininkai būtų traktuojami lygiai su gimimo ir finansų aristokratais. Bet skaudi gyvenimo praktika konstatavo, kad už šventyklų net per dažnai buvo įžeidžiama ta vertybė, kurią religija ir protas pripažįsta darbininkams ir liaudies žmonėms. Štai dėl ko popiežius garsiai prabilo. Jis prabilo ne tam, kad naujai suteiktų darbininkui vertybę ir didingumą, kurių prieš tai jis nebuvo turėjęs, bet kad išreikalautų jam jų viešą ir privatinį pripažinimą" (Benedikto XV kalba, pasakyta 1919 m. kovo m. 10 d. šv. Joachimo darbininkų draugijos 25 metų sukakties proga.). Leonas XIII priminė tik tai, kas buvo užmiršta, atkasė tai, kas buvo storo žiauraus ir neteisingo gyvenimo dulkių sluoksnio palaidota.

Šventas ir visos Prancūzijos labai gerbiamas Annecy vyskupijos vyskupas *Rendu* taip nusiskundė, rašydamas Sardinijos karaliui 1845 m. lapkričio m. 15 d.:

„Pramonės išsivystymas pagimdė tiek nepakenčiamų piktnaudojimų, kad bendru įsitikinimu būtų sunku rasti kas panašaus barbarų amžiuje ir kad reikėtų nusileisti ligi pagonybės laikų, jog būtų galima rasti tokį žiaurumą ir tokią žmoniškumo panieką. Labai nuostabu, kad opinija arba tai, kas tuo vardu šiandien vadinama, nekelia balso prieš tą netvarką, kuri diena iš dienos auga ir skandina visuomenę, kaip iš vidurio okeano audros nešama banga. Susirūpinta kilniu darbu panaikinti vergiją . . ., bet nieks nedrįsta nieko pasiūlyti žmonijos šlykščiausiai žaizdai gydyti. Labai gerai girdima besiveržią iš nelaimingųjų krūtinės skaudūs vaitojimai; bet visų tylima, nes bijomasi galybės tų, kuriems vaitojimai auksą kala" (Cf. L'Association Catholique. 1881 m., II t., 325-343 pusl.).

Daug praėjo laiko nuo tų kimių vyskupo *Rendu* žodžių parašymo. Daug kovų iškovota pačių darbininkų organizacijų. Daug padirbėta pastaraisiais laikais Tarptautinio Darbo Biuro. Nemaža pasirūpinta darbininkais Tautų Sąjungos, o vis dėlto ir mūsų laikais darbininko būklė nepasiekė bent pakenčiamos padėties. Ir šiandien darbininkas laikomas tik paprastu darbo veiksniu, kainojamu vien tik, Leono XIII pasakymu, tiek, „kiek jo darbo jėga gali duoti naudos" (Rerum Novarum, 24 ir 17 pusl.). Šiose sąlygose enciklika paskelbė darbininko „aukštą, o krikščionybės dar paaukštintą žmogaus vertę" (Rerum Novarum. Ten pat.), jo teisę gyventi iš darbo užmokesčio ir dar daugiau — teisę galėti atlikti pareigą, kurios „prigimties tvarka griežtai reikalauja, kad šeimos tėvas

parūpintų visa, kas gyvybei išlaikyti ir šiaip gyvenimui yra reikalinga tiems, kuriuos jis pagimdė" (Ten pat).

Bergždžia būtų manyti, kad vienas žodis pašalintų visus piktnaudojimus ir įvestų teisingą darbininkų režimą. Tokio stebuklo nepadarė ir enciklika. Bet nuo jos paskelbimo dienos darbininkai įgavo savo teisingiems reikalavimams tvirtą paramą Bažnyčios rašytoje teisėje. „Ligi šiol, — teisingai rašė kardinolas *Manningas* laikrašty *Dublin Review,* — pramonės įmonių aukos turėjo kęsti tylėdamos, dabar jos yra pažadintos ieškotis savo teisių, paremtų jų kančiomis" (La question ourvriere et sociale, 83 pusl.). Štai kas yra nauja. Darbininkas negali būti toliau traktuojamas kaip „mašinos priedas", kaip atstovas *Brincour* pasakė Liuksemburgo parlamente, arba „kaip koksas ar anglis", anot *Decurtinso,* ar „kaip ariamas gyvulys", anot de Pascalio" (G. Guitton. 1891 m., 113 pusl.).

Įstatyta į teisingą kelią, nuomonė pradėjo kilti ir tobulėti. Verta savo vardo aristokratija ir buržuazija pradėjo daugiau branginti gamintojus, ūkininkus ir darbininkus. Jos galvojimo būde pradėjo iš lengvo tušuotis „valdančiųjų klasių" idėja, o pasiliko tik „valdantieji", kurių reikėjo ieškoti ir formuoti „visose klasėse". Ji pradėjo išmokti geriau suprasti ir vertinti svarbą ir vertybę to savo būtino bendradarbio, kurį Dievas taip glaudžiai surišo su savo kūrybiniu darbu, skirtu žmonijai maitinti, rengti, šildyti ir pastoge aprūpinti. Jie pradėjo suprasti, kad mužiko, liaudies žmogaus vardas ne paniekos, bet pagarbos yra vertas.

Pramonės įstaigose gyvenimas pradėjo suktis taip pat į geresnę pusę. Darbo žmogus pirmiau turėjo vietą tik prie mašinos, — pradėta leisti į organizaciją, vėliau ir į vidaus administraciją. Darbdaviai daugiau susirūpino darbininku ir pradėjo dėti pastangų suinteresuoti tuo milžinišku pramonės mechanizmu, kuriame jis buvo lig šiol tik nereikšmingas vergiškas ratas. Ir kas atsitiko? Tie, kurie, vaduodamiesi žmoniškumo sumetimais, ėmėsi laisvu noru to metodo, greitai patyrė, kad pradėjo mažėti darbo konfliktai, o gamyba, atvirkščiai, didėti. Kur tas metodas nebuvo taikomas, didėjo tarpusaviai įtarimai, neapykanta, maištai. Ir kad pramonės gyvenimas tobulėtų ir eitų geryn, reikalinga, jog visų laipsnių bendradarbiai būtų patenkinti, dirbtų savo gera valia, net linksmai, kiekvienas — pradedant darbdaviu ir baigiant žemiausiu darbininku — siektų visų gerovės. Ir juo daugiau bus pramonė racionalizuojama, juo labiau tokia tvarka ir nuotaika bus reikalingos. (G. Guitton. Pour collaborer. Paris Spes, 117-127 pusl.).

Anketų eilės ir gyvenimo patyrimas taip pat konstatavo, kad tobuliausiai išdirbti reglamentai yra bejėgiai vidaus tvarkai palaikyti ir vaisingai gamybai vystyti, jei darbininkuose nėra reikiamos nuotaikos ir įsitikinimo. Be šio pastarojo veiksnio jokia pajėga neįstengs priversti darbininką tiksliai naudoti žaliavą, naudingai leisti laiką, vykdyti higienos reikalavimus, užkirsti kelią nenaudingai įmonei ir net sau. Neįstengus išugdyti darbininkijoj šios rūšies veiksnio, o tai neįmanoma, kur darbininkas nelaikomas žmogum, šėls kaip šėlę eikvojimas, tinginiavimas, neekonomiškas laiko leidimas, nuodijimasis nešvariomis rankomis, nepateisinamas pavojų nevengimas. Suprantama, kad visa tai negali eiti į sveikatą nei įmonei, nei pačiam darbininkui.

Didelės doktrininės naudos padarė Leonas XIII, primindamas savo enciklikoj pasauliui su didele precizija apie nuosavybę ir jos teises, bet dar daugiau užakcentuodamas jos atsakingumą ir pareigas. „Tas, kuris stengiasi gauti iš visuomenės daugiau, negu jis jai duoda, — pasakė vieną kartą vengrų parlamente grovas Apponyi, — yra vagis". Matematiškai imant, tas pasakymas yra hiperbolė, bet jis gerai užakcentavo enciklikos idėją, pasiskolintą iš šv. Povilo pasakymo „kas nedirba, tenevalgo".

Trečiais metais po enciklikos paskelbimo Emilius *Olivier,* puldamas Kettelerio mokslą apie nuosavybę, stojo ginti neribotas nuosavybės teises. „Paimkite, — rašo jis, — bet kurios rūšies turtingojo išlaidas; nerasite ten nė jokio iškrypimo. Jūs pamatysite, kad išlaidumas visuomet išeina to naudai, kuris nieko neturi. Jo nevirškinimas išlaiko gydytojus ir vaistininkus, jo tuštumas palaiko parazitus, jo liuksusiniai įgeidžiai turtina artistus ir menininkus, jo tingėjimas ir abejingumas tukina tarnų būrius" (Solutions politiques et sociales. Paris, Bellier. 1894 m., 40-41 pusl.).

Nerimta E. *Olliverio* filosofija sulaukė tokios Leono *Cregoiro* replikos: „Kai turtingasis maitina tiek parazitų pavargėlių asmeny, — rašo jis, — mes skelbiame kartu su E. Olliveriu, žinoma, su rezervu, socialinę to nevirškinimo savybę. Tačiau mes manome, kad Dievas, kurdamas žemės vaisius, neskyrė jų vienos privilegijuotos kategorijos žmonėms dispepsijai — nevirškinimui — gaminti, bet būti maistu visiems žmonėms" (Le pape Op. cit. 67 pusl., II išnašoj).

Leonas XIII savo enciklikoj nemaža vietos skiria taip pat gerokai laiko dvasios aptemdytiems valdžios ir socialinės santvarkos klausimams nušviesti.

Vyriausybė ir jos atskiri agentai — tai nėra egoistinė privilegija. Žmogus, užimąs bet kurią oficialinę vietą, nėra žmogus sau, bet kitiems. Jo svarbiausias tikslas — tarnauti visuomenei, siekti visuomenės gerovės. Viršininkas — tai visuomenės reikalų sargybinis. Ta mintimi jis visur turi vadovautis, nes jis — viršininkas. Austrų krikščioniškoji demokratija, gerai supratusi Leono XIII mokslą apie valstybės uždavinius, savo vadovaujamu šūkiu pasirinko šiuos Kristaus žodžius: „Atėjau, ne kad man tarnautų, bet kad aš pats tarnaučiau".

Dėl gyvenamos socialinės santvarkos — tai popiežius ją įvertino neigiamai: gėrybės susitelkė „nedaugelio žmonių rankose", o „dauguma žmonių be kaltės didižiausiame skurde vargsta", „saujelė per daug praturtėjusių kapitalistų padarė bemaž tikrais vergais nesuskaitomas rankpelnių minias" (Rerum Novarum, 9 pusl.). Tai jos charakteristika. Pasibaisėjimas ir anarchija. Gera socialinė santvarka reikalauja teisingumo, meilės realizavimo, tarpusavio žmonių broliškumo, harmoningo visų žmogaus teisių gerbimo ir saugojimo, sąžiningo visų teisių vykdymo. Jei to valstybėje nėra, nepaisant laikomų policijos ir kariuomenės stiprių kadrų, nepaisant regimos gatvių tvarkos, normalaus mokesčių plaukimo ir esamų bankuose indėlių, — viešpatauja netvarka, socialinė liga graužia visuomenės kūną.

Iš antros pusės, švelninti žmonių kančias neįvykdomais pažadais, paliatyvais neteisingumus skiesti, vilioti žmones ateities vizijomis, kur nebus nė kančių, kur kiekvienas ras visų savo norų patenkinimą, — reiškia kelti naują netvarką. „Kurie gi skelbiasi galį tai padaryti, — sako Leonas XIII, — ir prižada vargstančioms minioms jas išlaisvinti iš skausmų bei vargų ir joms ramų bei nuolatos malonų gyvenimą sukurti, tie iš tikrųjų tik vilioja ir apgaudinėja žmones, iš ko paskiau kils tik dar didesnis vargas" (Rerum Novarum, 22-23 pusl.).

Mgr. d'Hulst 1895 m. taip kalbėjo viename savo gavėnios pamoksle Paryžiaus katedroje *Notre-Dame:* „Pasaulis eina į intelektualinį, moralinį ir ekonominį išsilyginimą. Tai demokratinė evoliucija. Kaip Evangelijos mokinys, aš neturiu jokio pamato tuo susirūpinti. Aš privalau tą reiškinį sveikinti. Tas išsilyginimo siekimas yra teisėtas, bet pavėluotas krikščioniškosios minties triumfas. Bet kaip sociologas aš numatau ir pavojų: tai įsigalėjimas nepatenkinamų troškimų ir reikalavimas iš visuomenės daugiau, negu ji gali duoti" (Mgr. D'Hulst. Careme de 1895, 152 pusl.).

Tas pavojus neginčijamas. Apie jį kalba ir enciklika. Ji, su ypatinga energija pabrėždama, primena du pagrindinius klaidingus postulatus: visų piliečių absoliutinę lygybę ir radikalų visų kentėjimų pašalinimą.

„Negalimas yra dalykas mūsų visuomenėje visus sulyginti . . ., — sako Leonas XIII. — Kiekviena pastanga, daiktų prigimčiai priešinga, yra bergždžia. Ir tikrai. Jau iš prigimimo žmonės labai skiriasi nuo viens kito daugeliu dalykų: ne visi turi vienodų gabumų bei miklumo, ne visi vienodai darbštūs bei sveiki. Dėl tos žmonių įgimtos nelygybės savaime randasi nelygybė ir turtuose" . . .

„Panašiai niekuomet žemėj nepasibaigs ir visi kiti vargai, — tęsia toliau popiežius, — nes sunkios ir karčios nuodėmės pasekmės, kurios turi sekti žmogų ligi jo gyvenimo galo. Taigi kęsti ir vargti žmogus turės visada, ir nors žmonės viską išbandys ir darys, jie jokia jėga, nieku būdu nepajėgs šitų vargų visai pašalinti iš žmonių gyvenimo" (Rerum Novarum, 21-22 pusl.).

Doktrininis enciklikos elementas buvo praplėstas. Jį praplėtė ar pats popiežius, ar katalikai mokslininkai. Enciklika davė tik svarbesniuosius socialinius dėsnius. Tolimesnės studijos ir praktika dažnai susidurdavo su įvairiais teorinio ar praktinio pobūdžio neaiškumais. Tekdavo juos aiškinti. Tai dažniausiai atlikdavo ar pats popiežius asmeniškai, ar per kardinolą *Rampollą.* Reikiamus klausimus popiežius aiškino per laiškus — *breves.* Jie dažniausiai buvo adresuojami įvairiems socialinio veikimo katalikų vadams: pvz. — *Decurtinsui,* de *Munui, de Loe, Doutreloux* ir kitiems. Nemažai jų buvo adresuoti organizacijoms, kongresams, socialinių laikraščių redaktoriams. Tie laiškai buvo puikus komentaras enciklikoj išdėstytoms mintims.

Iš antros pusės, enciklikos doktrinas gilino ir plėtė katalikai sociologai ir filosofai. Enciklikos idėjos buvo inkorporuotos į krikščioniškąją moralę. Nei teorinėse studijose, nei praktiniame veikime pro jas praeiti nebuvo galima. Tad, kiek laiko praėjus, jos buvo išvystytos į gražią ir pilną katalikų socialinio veikimo sistemą. Enciklikos dėka katalikai buvo aprūpinti tobula socialine teorija ir praktika. „Klausimai, kurie pirmiau buvo diskutuotini, šiandien turi būti laikomi galutinai išspręstais", — teisingai sako vysk. *Doutreloux.*

Doktrininis enciklikos elementas apvainikavo tų katalikų sociologų ir darbuotojų darbus ir pastangas, kurie pirmutiniai sudarė galingą akstiną ir neišsemiamą šaltinį to praktinio ir mokslinio

judėjimo, kuris šiandien yra apėmęs visą pasaulį, kuris sukūrė nesuskaitomą daugybę įvairiausių įstaigų, teikiančių darbininkams medžiaginės ir dorovinės pagalbos, kuris jau ne vieną kartą šventė darbininkų reikalams laimėjimo triumfus. Žodžiu, anot teisingo protestanto *Raoul Allier* pastebėjimo, enciklika savo doktrina „socialinei katalikybei suteikė naujos gyvybės" (G. Guitton. 1891 . . ., 117 pusl.). Ta gi gyvybė gražia liepsna galingai suliepsnojo dėl to, kad enciklikos doktrina susiskaldžiusią ir tarpusavyje kovojančią katalikiją sutaikė, suvienodino jų idėjas, sudrausmino, apšarvavo vienu mokslu ir taktika, sujungė į vieną šeimą, uždegė ir, pastačiusi prieš akis gražų, žėrintį krikščioniška meile ir teisingumu idealą, — paleido į darbo pasaulį Dangaus karalystės kurti.

Socialinė katalikija, realizuodama enciklikos doktriną savo veiksmais, darbais ir faktais, sėkmingai įtikinėja darbo žmonių mases, kad socializmas nėra jų gerovės ir žemiškos laimės šaltinis, kad tai jos gali rasti *tik ir išimtinai* Romos Katalikų Bažnyčioje, nes darbo žmonių likimas ir gerovė yra jos rūpesčių ir troškimų nuolatinis objektas.

„Mūsų didžiausias troškimas, — kalba Leonas XIII, — parodyti, kad Bažnyčia, tikroji žmonijos motina, savo neribota meile veda sielas į dangų tikėjimo ir dorybių keliu, bet ji niekad nepamiršta ir žemiškųjų žmonių reikalų. Bažnyčia, kilnindama pavargėlių darbą, tuos reikalus pašvenčia ir verčia gera daryti galybę tų, kurie stovi aukščiau už darbininkus. O visuomeninei tvarkai palaikyti — tai tik viena Bažnyčia turi to palaikymo paslaptį, kaip turi ir suteikimo dar čia, žemėje, kiek tai yra galima, laimės visiems paslaptį" (Iš Leono XIII kalbos, pasakytos 1899 m. rūgs. m. 25 d. prancūzų darbininkų maldininkams).

Dechristianizuotos masės — pasingai ar aktingai priešingos katalikybei ar Bažnyčiai, matydamos katalikų ir Bažnyčios rūpesčius bei darbus, taikosi su Bažnyčia ir gausiai grįžta į jos motinišką prieglobstį. O tas grįžimas kasdien vis darosi lengvesnis ir gausingesnis, nes vis plačiau žmonija įsitikina, kad su Bažnyčios laimėjimu proletariato reikalu — jo teisių ir teisingo reikalavimo — laimėjimas yra sujungtas neatmezgamai.

Praktiškasis enciklikos rezultatas.

Neteks čia liesti detalių. Plačiau tam rezultatui aprašyti ne skyrius, bet knyga reikalinga būtų. Paliesiu tad tik enciklikos *Rerum*

Novarum pasireiškusius praktikos rezultatus naujaisiais laikais. O dėl jos rezultatų praktikos srity *bendrai* teks pasiklausyti Leono XIII.

1901 m. sausio mėn. 18 d., t.y. beveik į dešimtį metų po enciklikos *Rerum Novarum* paskelbimo dienos, Leonas XIII paskelbė encikliką *Graves de Communi,* kuri yra kaip ir tos pirmosios papildymas. Šioj enciklikoj šv. Tėvas apžvelgė tuos rezultatus, kurie enciklikos *Rerum Novarum* buvo pasiekti pirmajam dešimtmety.

„1891 m. gegužės mėn. 15 d. paskelbtame rašte *Rerum Novarum,* — rašo Leonas XIII, — Mes plačiai apibūdinome teises ir pareigas, kurios turėtų jungti dvi piliečių klases, darbdavius ir darbininkus. Kartu nurodėme, Evangelija pasirėmę, ir tas priemones, kurios, Mūsų manymu, visų labiausiai tiktų teisybei ir tikėjimui saugoti bei kovoms tarp luomų šalinti.

„Dievo padedami, Mes pasitikėdami neapsivylėme. Ir iš tikrųjų, net nekatalikai, teisybės verčiami, pripažino, kad Bažnyčia rūpinasi visais žmonių luomais, o ypač tais, kurie vargsta. Mūsų raštais gausiai pasinaudojo kitatikiai, nes iš jų jie pasiėmė ne tik drąsos ir jėgų pradėtiems geriems darbams varyti, bet jie rado juose ir tos pageidaujamos šviesos, su kurios pagalba katalikai galės toliau ramiau ir sėkmingiau vykdyti ir savo mokslinius tais klausimais tyrinėjimus. Nuomonių skirtumai dėl to iš dalies visai išnyko, iš dalies sušvelnėjo. Praktikoje gi nenuilstamo pasiryžimo dėka padėti pavargėliams ypačiai ten, kur jie visų daugiausia vargsta, įkurta nemaža naujų tam reikalui įstaigų, arba naudingai padidintos jau esančios; pvz. bemoksliams teisinei pagalbai teikti biurai, liaudies sekretoriatais vadinami; paskolų kasos kaimuose; draugijos savitarpinei pagalbai teikti ar nuo nelaimingų atsitikimų drausti; darbininkų sąjungos ir visos tos rūšies įstaigos.

„Taip, kad Bažnyčios nurodomi katalikai ima jungtis bendram darbui ir rūpintis įstaigomis tos liaudies naudai, kurios dorovingumui labai dažnai gresia įvairūs vyliai ir pavojai, kaip kad skurdas ir vargas . . (Apie visuomeninį darbą. Enc. Graves de communi. Visuom. Bibl. 2 nr., Kaunas, 1928 m., nuo 32-33 pusl. Plačiau tuo klausimu galima rasti: Monti. Manuel International dės organisation catoliques. Paris, Spes.).

Tokia buvo enciklikos įtaka jos pirmajame gyvenimo dešimtmety. Bet štai jau turime ir jos keturiasdešimt metų amžiaus sukaktį, o jos įtaka vis dar nesumažėjusi. Jos dvasia veikia kaip veikusi tarp katalikų, lygiai ir tarp nekatalikų. Jos įtakos nepakirto nei laikas, nei

nauji gyvenimo reikalavimai, nei nauja įsigyvenusi laiko dvasia. Enciklikos doktrina nepaseno, kaip nesensta krikščionybė, nes jos mokslas — krikščionybės mokslas. Tarp enciklikos nuostatų ir moderniųjų socialinių rūpesčių ir reikalavimų — pilniausia harmonija. Mūsų laikų sociologų, visuomenininkų ir socialinių įstatymų leidėjų *Rerum Novarum* tebėra nepakeičiamas patarėjas ir vadovas. Parlamentuose ir senatuose jos iškeliamos doktrinos sulaukia gyvo visų partijų pritarimo. Taip pvz. 1929 m. sausio m. 18 d., Prancūzijos parlamente svarstant interpeliaciją dėl ekonominės vyriausybės politikos, kai atstovas *Duval Arnould,* norėdamas įrodyti, kad „tariamoji darbo sutarties laisvė tarp izoliuoto darbininko ir izoliuoto darbdavio iš tikro yra tik masalas", paskaitė iš *Rerum Novarum* ištrauką apie prigimtojo teisingumo reikalaujamąjį darbo užmokesčio maksimumą, parlamentas prapliupo gyvais aplodismentais. *Journal Officiel* taip užregistravo tą faktą: „gyvi aplodismentai dešinėj, centre, kairėj ir kraštutinėj kairėj pusėj" (Journal Officiel, 162 pusl.).

Kiek enciklikos doktrina harmonizuojasi su mūsų laikų darbininkų reikalais, parodys šiuodu nors smulkūs, bet reikšmingi faktai:

1926 m., kilus Did. Britanijoj skaudžiam konfliktui tarp kasyklų savininkų ir jų darbininkų, atnešusių darbdaviams daug nuostolių, o darbininkams — skurdo ir vargo, kardinolas *Bourn* ir *Cardiffo* ir Liverpulio arkivyskupai atvirai stojo darbininkų pusėn ir palaikė jų teisingus reikalavimus. Visos imperijos kasyklų katalikai darbininkai per savo organizacijų atstovus kreipėsi į katalikų vyskupus savo reikalais su atitinkama peticija. Peticijoj buvo išdėstyti visi jų reikalavimai. Kiekvienas reikalavimas buvo paremtas atitinkama enciklikos *Rerum Novarum* citata. Kreipdamiesi į savo religinius vadus, darbininkai prašė juos panaudoti vyriausybės atstovams visą savo įtaką, *kad apgintų ir enciklikos nuostatus,* ir jų būtinus šeimoms išlaikyti reikalavimus.

1928 m. Buenos Aires komercijos tribunole buvo sprendžiama tokia byla: Vienas darbininkas buvo staiga atleistas iš darbo. Jis teismo keliu pareikalavo iš darbdavio nuostolių atlyginimo. Darbdavys, nurodęs darbininko kaltę, pasirėmęs 157 įstatymo paragrafu, kuriuo tokiam darbininkui nepriklauso atlyginimas, prašė darbininko skundą atmesti. *Tačiau teisėjas išsprendė bylą, formaliai pasirėmęs enciklikos Rerum Novarum paskelbtojo socialinio teisingumo dėsniu.*

Tarptautinis Darbo Biuras nuo 1928 metų pradėjo savo metinėse apyskaitose analizuoti Katalikų Bažnyčios visuomeninę reikšmę. Reiškinys svarbus ir įdomus. Jo įdomumą padidina dar ta aplinkybė, kad minėtoji įstaiga yra stiprioj socializmo įtakoj ir pats jos pasirašąs tas apyskaitas direktorius *Albertas Thomas* yra įtakingas prancūzų socialistų vadas. Beveik kiekvienų metų tos rūšies apyskaitoj yra paliečiama ir enciklika *Rerum Novarum.* 1928 m. apyskaitoje apie ją Tarptautinis Darbo Biuras (B.I.T.) taip rašo: „Katalikų Bažnyčioj kilęs nuo enciklikos *Rerum Novarum* didelis visuomeninis judėjimas nenustoja rodęs savo vaisingumo. Būtų labai naudinga pasekti visas judėjimas smulkmeniškai. Bet čia galime nurodyti tik charakteringus jos bruožus". Po to eina 8 puslapiai tirštai sutrauktų charakteringų faktų, paimtų iš viso pasaulio kraštų katalikų bažnyčių. 1928 m. apyskaita tokiu pat būdu analizuoja krikščioniškųjų sindikatų profesinę akciją. O 1930 m. tas pats Tarptautinis Darbo Biuras štai ką nesvyruodamas pareiškia:

„Toji, kilusi iš *Rerum Novarum* gyva doktrina sudaro socialinių revindikacijų srity bendrą *visoms* politinėms partijoms bazę, kuri, nebūdama konfesinė, semiasi įkvėpimą iš katalikybės. Ji yra signalas rikiuotis. Ji veikia kaip susiartinimo faktorius. Tik ja pasiremdama Prancūzijos Katalikų Nacionalinė Federacija (K.V.C.) pašvenčia savo pastangų didžiumą, kad įgyvendintų socialinį draudimą. Tai ji įkvėpė demokratinių krikščioniškosios krypties organizacijų internacionalo steigėjus, — prancūzų-vokiečių katalikų suvažiavimo 1928 m. Paryžiuje, paskui Berlyne (1929 m. gruodžio m.) sumanytojus. Ji taip pat inspiravo Prancūzų Socialinę savaitę aptarti moderniškiausios mokslinės darbo organizacijos problemas. Ji jai padiktavo tą mintį, kad „norint tikrai racionalizuoti gamybos sistemą, reikia sudrausminti pinigo ir kredito galybę, garantuojant reikalingiausiems gamybos veiksmams primatą" (G. Guitton. 1891 . . . 140-1 pusl.).

Rerum Novarum — signalas rikiuotis. Teisingiau ji nebuvo galima apibūdinti. Ir tai nėra jokia hiperbolė. Albertas *Thomas* perdaug švelnus ir kuklus mokslininkas, kad tuščiai vartotų tokį karingą žodį.

Ar ne per drąsu tvirtinti, kad enciklikos įtaka siekė *visas* partijas, kad jos socialinėj srity gauna įkvėpimą iš katalikybės? Nė kiek. Nepamirškime, kad tai socialisto žodžiai. Priešas priešo gerumų neperdės.

Idėja — galybė, idėja — šviesa, gyvenimo siuntinys, pasiskleidęs visur. Knygos, laikraščiai, žurnalai, konferencijos, spaudos polemi-

kos taip iš lengvo persisunkė humaniškomis enciklikos doktrinomis ir jas įsisavino, dažnai nežinodami ir nesusivokdami, iš kur ir kaip.
1927 m. birželio m. 17 d. Prancūzijos senate *Emanuelis de Las Cases* visa tai puikiai įrodė. Jis, pravedęs paralelę tarp *Tautų Sąjungos pakto* XIII skyriaus (1929) ir *Rerum Novarum* paskelbtų principų, konstatavo, kad iš devynių pakto paskelbtų principų, kuriuos priėmė Versalio taikos sutartį pasirašiusios valstybės, šeši yra suformuoti identiškai, o kartais net tiksliau ir stipriau Leono XIII plunksnos. I pakto p. reikalauja gerbti žmogaus asmenį ir draudžia „darbą laikyti preke"; II p. skelbia „darbininkams ir įmonininkams organizavimosi teisę"; III — pakankamą pragyventi darbo užmokestį; V — „savaitinį mažiausią 24 valandų poilsį, kuris turi apimti sekmadienį"; VI — „panaikinti vaikų darbą ir aprėžti jaunimo darbą"; IX — pareigą „kiekvienai valstybei suorganizuoti darbininkams globoti inspekciją". Šituos pakto dėsnius prieš kelias dešimtis metų tais ar kitais žodžiais yra suformulavusi ir pasauliui paskelbusi encilkika *Rerum Novarum.* Dėl tų trijų pakto paskelbtų principų: IV — 48 valandų darbo savaitė, VII — visiems „be lyties skirtumo už lygų darbą lygus atlyginimas" ir VIII — gyvenantiems krašte svetimšaliam darbininkams užtikrinti „teisingą ekonomišką išlaikymą" — tai enciklika aiškiai formulavimų neduoda, bet lengvai joje galima rasti tų principų pagrindą (Journal Officiel. 627 pusl. cf. G. Guitton. 1891 . . . 142 pusl.).

Prof. *Albertas Vaiensin,* moksliškai iškomentavęs šią *de Las* Cases pravestą paralelę, savo studijos pabaigoj taip rašo:

„Tą valandą, kai susirinkusių iš visų pasaulio kampų specialistų atstovaujamos tautos savo kruopščiose studijų komisijose stengėsi nustatyti socialinių reformų esminius punktus, sugebančius suteikti pasauliui taiką, paaiškėjo, kad prie tikslo gali privesti tik pontifikalinės enciklikos idėjos, katalikų idėjos, ir kad, gal būt, nežinodami to, jie pripažino jas tarptautinės socialinės akcijos išganingomis direktyvomis.

„Tiems, kurie tvirtina, kad Bažnyčia visuomet eina su amžiaus srove, tą paktą galima pasiūlyti pasiimti meditacijų tema. Jie turėtų užmerkti akis prieš neginčijamai konstatuotą istorinį faktą, jei nenorėtų asmeny to, kuris yra vadinamas *darbininkų popiežium,* pasveikinti minėtos akcijos pranokėją (Revue catholique des Inst. et du Droit. 1920 kovo-balandžio nr. Str. Les clauses ouvrieres du pacte de Versailles et l'Encyclique „Rerum Novarum").

Prie tokių pat išvadų veda ir buvusio Prancūzijos ministerio pirmininko *Andriejaus Tardieu* pasakytoji *Dijone* 1930 m. birželio m. 1 d. kalba. Vienas radijo klausytojas, išklausęs tą kalbą, pareiškė: „Klausydamas ministerio pirmininko antrosios kalbos dalies, tariausi esąs Socialinėj savaitėj. Ir sunku buvo kitaip manyti. Juk kaip prancūzų vyriausybės galva, tarp kitko, neprisipažįstąs savęs kataliku, gvildendamas „moderniosios valstybės problemą", aptarė jos vaidmenį, atsidūrusj „tarp dviejų vakar dienos doktrinų": — tarp „senosios ir kilnios liberalų doktrinos — *laisser passer, laisser faire"* — ir tarp „marksizmo . . . skelbiančio nenumaldomą klasių kovą"; kai jis teigė, kad „nei laisser faire, nei socialistų etatizmas — štai patyrimo pamoka", kai jis pripažino, kad „sąjunga yra geriausias individualinių revindikacijų instrumentas", kai jis griežtai atmetė „valstybės žandaro idėją", kai jis pareiškė, kad „valstybė neprivalo rūpintis tvarkymu santykių žmogaus su žmogumi, bet ji turi tvarkyti santykius žmogaus su grupe, grupės su grupe ir grupės su valstybe" (Journal Officiel. 1930 m. birž. m. 3 d. 6135 ir sek. p.), kai šitaip kalbėjo *Tardieu,* jis tik savo žodžiais pakartojo enciklikos mokslą ir ėjo tuo keliu, kurj per keturias dešimtis metų nenuilstamai ir be atvangos socialinių santykių pasauly tiesė Leono XIII paskelbtos enciklikos *Rerum Novarum* doktrinos.

Tokia pat harmonija matoma ir tarp enciklikos doktrinų ir moderniškųjų beveik viso pasaulio valstybių *darbo kodeksų.* Tos pačios profesijų organizavimo ir klasių bendradarbiavimo pastangos, korporacijų, mišrių komisijų, arbitražo, dar net privalomojo, siekimas ir t.t., ir t.t. Vienas žinomas teisių profesorius, konstatavęs tą harmoniją ir pažymėjęs, kad kalbamųjų kodeksų komentaruose visai nutylima pirmutinis jų idėjų šaltinis — socialinė katalikybė, enciklika *Rerum Novarum,* sušuko: „Tai begėdiškas mūsų idėjų vogimas!" Pasipiktinimas pagrįstas. Būtų lojaliau ir padoriau nurodžius skolintų minčių šaltinius. Tačiau idėjos — kaip bakterijos. Kai kuriomis jų atmosfera taip yra persisunkusi, kad kiekvienas jomis nenoromis turi kvėpuoti. Ir jas savinasi, kas nori; jas naudoja, kas nori. Tai nesąmoningas plagiatas. Bet ar ir tos rūšies plagiatu nenulenkiama galva prieš skolinamas idėjas ir jų autorius? Ar tuo, kad ir nesąmoningu, jų panaudojimu nepareiškiama jiems pagarba? Taip, be abejonės. Modernusis dechristianizuotas pasaulis, gyvendamas Leono XIII socialinėmis doktrinomis ir jas realizuodamas, atiduoda nupelnytą garbę ir enciklikai *Rerum Novarum,* ir jos autoriui Leonui XIII, ir socialinei katalikybei; taip lygiai, kaip mūsų

liaudis ar džiaugsmo pagauta, ar sielvarto ir tūžmasties prislėgta, dainuodama Strazdelio, Baranausko, Vienužio daineles, tapusias kaip ir jų pačių širdies kūryba ir jų psichinio gyvenimo natūraliniu reiškiniu, jų dvasios nuosavybe, nežinodami autorių, juos pagerbia, prieš juos galvas nulenkia.

Vieną kartą škotų atgimimo dainius *Robert Burns* gražų pavasario vakarą išėjo pasivaikščioti į pajūrį. Jūros tolumoj pasirodė žvejų laiveliai. Po laimingų dienos darbų, prisiartinę prie kranto, žvejai užtraukė galingą jūros dainą. Poetą sudomino daina, įsiklausęs atpažino savo kūrinį ir nustebo: iš kur ir kaip jis tamsius žvejus pasiekė? Išlipus jiems į krantą, klausia: „Kur išmokote tą dainą? Kas jos autorius?" — „Nežinome, — skamba atsakymas. — Nei autoriaus nepažįstame. Mes dainuojame šią dainą, nes ji mums graži. Ji mūsų drąsą žadina ir širdį gaivina". Susimąstė atsakymu poetas. Ilgai žiūrėjo į vakaro saulės spindulių paauksintą, vilnių suraukšlėtą jūrą ir staiga nušvitęs sušuko: „Štai kur garbė!"

Garbė poetui, kurio kūriniai tampa luomo ar tautos nuosavybe, bet nepalyginti didesnė garbė autoriui, kurio idėjas visa žmonija pasisavina. Pati garbė nedaug reikšmės teturi. Bet šiuo atveju jos reikšmę padidina ta aplinkybė, kad, nors ir nesąmoningai atiduodama, rehabilituoja tam tikru būdu Bažnyčią prieš suklaidintą viešąją opiniją, kuri jai piktžodžiavo ir ją juodino.

Bet Leono XIII nuopelnai tuo dar nepasibaigia. Pasaulio nupelnytai pagarbai jis turi ir kitą rimtą pagrindą.

Akivaizdoje milžiniškų pastangų, kokių ėmėsi naujųjų laikų visuomenė ekonominėj srity, kad pašalintų sukeltas beveik nuo šimto metų pramonės darbo sąlygų ir metodų maišatis, akivaizdoje mėginimų, dažnai chimeriškų, bendrų, nesukonkretintų, įvesti mažiau kančių ir daugiau teisingumo į darbo reikalavimų sudarytus santykius tarp darbdavių ir darbininkų, Leonas XIII reikalauja iš savo sūnų — „šviesos vaikų" — nesitenkinti tik kritika ir opozicijos kūrimu. Popiežius norėjo, kad į tuos papročių ir įstatymleidybos rūmus, į socialinį kodeksą, į tarptautinį darbo kodeksą, kuriuos ekonomistai, filosofai, juristai taip nevykusiai, nors ir daug darbo padėję, apčiuopia, lyg nakties tamsumoje, sukūrę, kuriuos dažnai turėjo griauti ryt kaip silpnus ir pavojingus, nors šiandien jie buvo pripažįstami stipriais ir naudingais, katalikai atneštų savo ne tik individualinės pagalbos, bet ir visų savo pajėgų sujungtas pastangas, ištvermingas, atsparias ir vaisingas, kad parengtų savo harmoningą planą ir pateiktų vedamųjų idėjų. Tas, kuris mokė pasaulį apie Kristų

Išganytoją, apie Eucharistiją, apie rožančių, kuris užsimojo atnaujinti trečiųjų ordiną („zokoną"), krikščioniškas korporacijas, religines kongregacijas, kuris dėstė, kokia turi būti krikščioniškojoj valstybėj tvarka, o darbo pasauly darbo sąlygos, rašė ir kalbėjo tam, kad parengtų savo vaikus prie gražaus ir naudingo kūrybinio darbo, kad jrašytų juos savo aktais į geriausių valstybių kūrėjų ir organizatorių eiles.

Šitų visų faktų akivaizdoje bus suprantama, kodėl menininkas skulptorius *Tadolini,* kuriam buvo pavesta sukurti paminklas to didžiojo popiežiaus žemiškiems palaikams pridengti Laterano bazilikoje, savo kūrinio piedestale, nė trupučio neprasilenkdamas su tiesa ir nieko neperdėjęs, išraižė šį bronzos jrašą:

Ecclesia Ingemuit
Complorante Orbe Universo.

Leono XIII mirtį gilus pasaulio skausmas ir nuoširdus liūdesys palydėjo — visų be išimties: kas jo darbus pažino, kas jo mokslą girdėjo. *Tadolini* tik faktą bronzoje fiksavo. Paminklo grupėje garsaus menininko paskirta speciali vieta ir nemirštamajai enciklikai *Rerum Novarum* paminėti. Prie Leono XIII kojų klūpo darbininkas — maldininkas. Jis, aukštai rankoje iškėlęs rožančių, prašo popiežiaus palaiminimo. Jo akyse ir veide — dėkingumas, pasitikėjimas ir viltis. O lūpos tarsi kalba čia pat *Tadolinio* iškaltus žodžius:

Ad Patrem Filii,
ex omni regione veneraturi conveniunt.

Tai pasaulio darbininkijos sutartinės pagarbos pareiškimas. Krikščioniškojo pasaulio pagarba enciklikai *Rerum Novarum* ir jos Dievo siųstam autoriui, Leonui XIII, nesibaigė paminklų pastatymu, nei švenčiamomis keturių dešimtų metų sukaktuvėmis nesibaigs. Ji turi būti reiškiama amžinai, kaip amžina yra jos doktrina. Mūsų pagarba Leonui XIII maloniausia bus ta, kuri kils iš jo kalbamosios enciklikos principų realizavimo. O realizuosime juos tuomet, kai niekad nepamiršime, kad „saujelė pervirš praturtėjusių kapitalistų padarė bemaž tikrais vergais nesuksaitomas rankpelnių minias, ir visuomet būsime pasirengę jiems „greit ir sėkmingai padėti".

Sunkų darbo ir kapitalo santykių klausimą sprendžiant, „kiekvienas privalo savo dalj tame darbe padirbti, ir tai kuo veikiausiai, — sako enciklika *Rerum Novarum,* — kad, pasivėlavus su pagalba, jau ir taip didelė blogybė nepasidarytų dar blogesnė ir sunkesnė gydyti. Valstybių vadai tegu griebiasi įstatymų ir savo patvarkymų pagalbos; turtuoliai ir darbdaviai lai prisimena savo pareigas; darbininkai, kurių čia yra reikalas, lai daro išmintingų pastangų. Bet kadangi viena religija tegali tą blogybę su šaknimis išrauti, tai lai visi neužmiršta, kad visų pirma reikia grąžinti į gyvenimą krikščioniškieji papročiai, be kurių visos praktikos priemonės, kad ir labai tikusios, maža tepadės. Bažnyčia, iš savo pusės, niekuomet ir jokiu būdu neatsiliks su savo pagalba. Ji juo daugiau jos suteiks, juo platesnės laisvės turės veikti; ypač tegu tai supranta tie, kuriems pavesta rūpintis visuomenės gerove" (Rerum Novarum, 64-5 pusl.).

KATALIKIŠKA DOROVĖ IR EKONOMINĖ SANTVARKA

Katalikų Bažnyčia enciklika *Rerum Novarum* pirmą kartą oficialiai palietė ekonominės santvarkos problemą. Reikia manyti, kad grynai teologiniai motyvai pažadino autorių ją parašyti. Neginčijamas faktas, kad jau prieš tą encikliką popiežius lietė viešojo gyvenimo klausimus, kaip pvz. santykiai tarp asmens laisvės ir valstybės. Bet tai buvo veikiau politinės problemos negu socialinės. Socialinės struktūros problemos, ypač ekonominė santvarka žmonių visuomenėje, lig tol nebuvo taip aštriai iškilusios, kaip, pavyzdžiui, senasis konfliktas tarp valstybės ir Bažnyčios.

Ekonominės problemos naujumas. Jau šventieji Tėvai, pavyzdžiui, šv. Bazilius, šv. Chrizostomas, šv. Ambraziejus, šv. Augustinas, o po jų vėliau vidurinių amžių autoriai, kėlė balsą prieš blogą turtų paskirstymą. Nuo pirmųjų savo gyvenimo laikų Bažnyčia diegė savo tikintiesiems atsakomybės jausmą, kuris įpareigojo kiekvieną žemiškųjų turtų turėtoją vargšų atžvilgiu. Tačiau tai buvo daugiau doroviniai samprotavimai, bet ne tikrąja prasme ekonominės santvarkos problemos. Kalbamų laikų problema buvo teisingai paskirstyti turtus, kuriuos Dievas buvo davęs visiems. Įsigalėjus industrializacijai, kilo nauja problema: kaip paskirstyti pareigas ir teises tarp dviejų gamybos veiksnių — darbo ir kapitalo. Techniniai išradimai, kurie davė pagrindą pramonės raidai, pasitarnavo kapitalui, jam suteikdami lig tol nežinomos reikšmės. Ta reikšme ir persvara kapitalas pasinaudojo realiai. Jis įgyvendino industrializaciją. Nuolat jaučiamas nepasotinamų pramonininkų pinigo badas ir kapitalo didinimo reikalas juos vertė darbininkams mokėti mažiausią atlyginimą. Ypač neigiamai veikė anais laikais darbininkų atlyginimą beveik chroniškas gamybos perteklius — viršprodukcija. Nedarbas buvo paprastas reiškinys. Pusbadis ir nuskurdęs darbininkas nesvyruodamas priimdavo pačias sunkiausias ir dažnai visai nežmoniškas darbo sąlygas. Darbas nebebuvo žmogiška veikla, kuria žmogus

turėjo teisę palaikyti savo būvį, kaip žmogus. Jis tesireiškė kaip gamybos kainos veiksnys, kurią įmonininkas turėjo įtraukti į savo apskaičiavimus. Tuo būdu darbas buvo perkeltas į laisvą konkurenciją, kaip technika ir kapitalas.

Kaip tą problemą išspręsti? Toji problema kamavo šventąjį Tėvą. Be abejo, darbininkas buvo skriaudžiamas ir nežmoniškoj padėty. Popiežius tai iškėlė aikštėn drąsiai ir tikrai didvyriškai, nežiūrėdamas protestų net iš katalikų pusės. „Problema nėra lengvai sprendžiama ir ne be pavojų. Iš tiesų, yra sunku teisingai nustatyti teises ir pareigas, kurios tvarko turtuolių ir proletarų, darbdavių ir darbininkų santykius. Iš kitos pusės, toji problema ne be pavojų, nes labai dažnai gudrūs agitatoriai stengiasi iškreipti jos prasmę ir naudojasi proga sukurstyti minias ir sukelti neramumus".

Tačiau nepakanka vien paskelbti pasauliui tą darbo žmonių nelaimingą padėtį ir nenupelnytą skurdą. Maža taip pat reikalauti teisingo atlyginimo. Šv. Tėvas turėjo pateikti sveiką tvarkos principą, esminį nuostatą, pajėgų įvykdyti ekonominę santvarką, atitinkančią sveiką prigimtį ir amžinąją paskirtį.

Kalbamu metu jau buvo dvi ekonominės santvarkos koncepcijos: liberalizmas ir socializmas arba savo tikrąja forma — komunizmas. Šventasis Tėvas tas dvi koncepcijas išnagrinėjo iš pat pagrindų ir įvertino krikščioniškojo mokslo šviesoje. Jis vengė techninių diskusijų ir nekėlė kad ir tokio klausimo: kokiu keliu didžiausi gėrybių kiekiai galėtų būti tam tikru atveju pateikti žmonijai; lygiai nelietė opiųjų ekonominių klausimų. Tiesa, šv. Tėvas į tuos klausimus žiūrėjo tik kaip į priedus prie to etikos ir religijos pagrindo, kuriuo turi remtis kiekviena žmonių bendruomenės santvarka. Deja, mes šiandien esame užmiršę tą pagrindinę tezę ir apsiribojame grynai techniniais klausimais, kai kalbame apie ekonominio, socialinio ir politinio gyvenimo tvarkymą. Technika toli gražu ne visa — svarbiau už ją yra teologiniai pagrindai ir filosofiniai principai. Rūpimųjų klausimų be jų nesutvarkysi. Tie klausimai, kad, pavyzdžiui, ir teisingas atlyginimas, organizavimosi laisvė ir kiti, ankštai siejasi su prigimtąją teise. Bet tie klausimai yra kartu ir doroviniai klausimai, kurie domina ir teologą, panašiai, kaip visos filosofinės problemos. Visų tų teisingumo problemų pagrinde yra teologija, kuri reikalauja nustatyti teisingą tvarką ekonomijoje ir visuomenėje.

Teologinis atsakymas liberalizmui. Savo puikiame enciklikos *Rerum Novarum* komentare (Kirche, Arbeiterfrage, Sozialismus,

1949 m.) Albertas Rossel tiksliai aptarė liberalizmą — filosofinį, politinį ir ekonominį. Filosofinio liberalizmo, kuris atmetė bet kokį religinį autoritetą, tikrąjį veidą atidengė Leonas XIII 1888 m. birželio mėn. 20 d. enciklikoje *Libertas Praestantissimum.* Politinis liberalizmas, kuris neigė metafizinį valstybės valdžios pagrindą ir mažino ar net griovė tikrąją bendrojo gėrio prasmę, išryškintas 1881 m. birželio mėn. 29 d. to paties Leono XIII enciklikoje *Diuturnum illud.*

Ne taip buvo lengva apčiuopti ekonominį liberalizmą. Jis reiškėsi kaip turto mainų gryna teorija ar technika. Fiziokratams tenkąs rinkos įstatymų atradimas buvo nepaprastas įvykis. Visi buvo nustebinti, sužinoję, kad visai laisva rinka galėjo duoti ekonominę santvarką ir pusiausvyrą. Jie matė tame laisvame žaidime dieviškąją Apvaizdą. Bastiat sako: „Matydamas tą harmoniją, ekonomistas gali sušukti panašiai, kaip astrologas, matydamas planetų judėjimą, ar fiziologas, stebėdamas žmogaus organų darnumą: Digitus Dei hic est (štai kur Dievo pirštas)". Jie nesuprato, kad rinkos įstatymai nebuvo vieninteliai, kurie nustato realią ekonomiją, ir kad tie patys įstatymai jų taikymo eigoj skiriasi nuo jų teologinio atvaizdo. Leonas XIII, kreipdamas dėmesio į šiuos ginčus, kurie net šiandien nėra pasibaigę, matė, kad absoliučiai laisvos rinkos sistemoj žmogus, kaip moralinis asmuo, buvo išduotas materialiniams įstatymams. Moralinis ekonominio liberalizmo pavojus yra dar baisesnis negu socialinis ir ekonominis pavojus pagal patarlę: „Sugedęs geriausias virsta blogiausiu: corruptio optimi — pessima".

Leonas XIII numatė, kad dėl žiaurios konkurencijos sukeltos kovos žmogaus gyvenimas gali nustoti savo religinio, socialinio ir net kultūrinio turinio. Jis taip pat numatė, kad artimoj ateity kai kurie religiniai įstatymai, kaip šventimas sekmadienio, bus panaikinti. Vėliau Pijus XI taip suformulavo ekonominio liberalizmo teologinį vertinimą: „Šiuos iškrypimus galėtų pašalinti arba jiems užbėgti už akių aiški dorovinė drausmė, tvirtai paremiama valstybės vairininkų. Tačiau, deja, jos labai dažnai yra per maža. Naujos ekonominės santvarkos daigai pasirodę kaip tik tada, kai daugybėje galvų įsišaknijo racionalizmas, neturįs ryšio su moralės įstatymu, ir tokiu būdu buvo paliktas laisvas kelias žmogiškoms aistroms. Dabar toli gražu per didelis žmonių skaičius rūpinasi vien tuo, kad visokiomis priemonėmis padidintų turtus; savo naudą jie pastatė aukščiau už viską ir net iš didžiausių nusikaltimų artimui nedaro sau jokių skrupulų. O tie, kurie pirmieji stojo į tą kelią, kuris veda į sugedimą (Mato 7,13) lengvai ar tai dėl tariamo savo pasisekimo pavyzdžio,

arba nepaprasta savo turtų prabanga, arba išjuokdami kitų jautresnes sąžines, arba nustelbdami baimingesnius konkurentus, atrado labai daug savo nedorybės sekėjų" (Quadragesimo anno).

Leonas XIII, nustatęs tuos skirtumus, kurie yra tarp liberalinės ekonomijos teorijos ir žmogaus krikščioniškosios teologijos, atliko tikrai nuostabų darbą.

Tuo būdu ekonominio liberalizmo atmetimui buvo duotas nepajudinamas pagrindas.

Teologinis atsakymas komunizmui (socializmui). Karolio Markso sukurtas komunizmas (socializmas) gerai suprato, kad pusiausvyra paremta laisva konkurencija yra tik chimera. Bet prie to supratimo buvo prieita grynai techniniu keliu. Komunizmas neatkreipė dėmesio į liberalizmo filosofijos apie žmogų klaidingumą, todėl Marksas padarė tą pačią klaidą, manydamas, kad ekonominė santvarka galėtų būti įvesta grynai techninėmis priemonėmis, tik šį kartą ne laisva konkurencija, bet diktatūra. Leonas XIII jam oponavo, nurodydamas, kad blogio negalima išvengti tik paprastų ekonominių institucijų sudarymu. Privatinė nuosavybė, jis sako, kyla iš prigimtosios teisės. Taigi ji negali būti blogio priežastis. Reikalinga tik sutvarkyti jos panaudojimą. Santvarkos principas negali būti kolektyvas, bet tiktai atskiras, privatus žmogus, žinoma, paliekant ir jo nuosavybę subordinuotą bendrajam gėriui.

Žmogus yra pažeistas gimtosios nuodėmės, todėl socialistų svajojamas idealas negali būti įvykdytas.

Žmogų, kuris visko išsižada kolektyvo naudai ir iš to išsižadėjimo laukia sau visokios materialinės gerovės, galima tik vaizduotėje sukurti. Gyvenime jo nėra. Gimtosios nuodėmės teologija gali pakankamai įrodyti, kad kolektyvinė santvarka žmonijai yra visų pirma utopiška santvarka. Ji neįvykdoma humanišku būdu, bet tiktai jėga ir tuo būdu veda ne vien į politinės, bet taip pat ir į religinės laisvės sužlugdymą. Kaip nesibaigs koktus ir varginantis darbas, „panašiai nesibaigs šioje žemėje ir kiti vargai, nes nuodėmės blogos pasekmės sudaro kietą ir sunkią naštą, kuri turi žmogų slėgti visą jo gyvenimą. Todėl vargai ir kentėjimai — tai žmogaus dalia. Gali žmonės visa bandyti ir visko imtis, tačiau jokia galia ir jokiomis priemonėmis nepajėgs tų sunkenybių iš savo gyvenimo pašalinti. Kas tvirtina tai galįs padaryti ir žada vargingai liaudžiai laisvą nuo bet kokių kančių bei sunkenybių gyvenimą, kupiną ramybės be nuolatinių nemalonumų, gali žmones suklaidinti ir įtraukti juos į dar

didesnę negerovę, negu dabartinę. *Geriausia yra, kaip kad esame pasakę,* — tęsia Leonas XIII, — *imti žmones tokius, kokie jie yra, ir jų būviui pagerinti ieškoti priemonių kitur (Rerum Novarum).*

Tuo būdu Leonas XIII savo komunizmo atmetimo ir savo atsakymu ekonominiam liberalizmui pastatė ekonominę santvarką ant tikrai krikščioniškų pagrindų. Jo enciklika *Rerum Novarum* įstabiausiai pavaizduoja, kokie glaudūs yra socialinio gyvenimo santykiai su giliausiomis katalikų tikėjimo tiesomis.

BAŽNYČIA IR SOCIALINIS KLAUSIMAS[1]

Nei visuomeniniai, nei politiniai organai nesugeba išspręsti socialinio klausimo. Jie visi, net dirbdami solidariai ir atsidėję, negali jo pašalinti iš žmonijos opiųjų dienos rūpesčių eilės. Bet sujungtomis pajėgomis — vienetai, šeimos, visuomenės ir valstybės tam tikromis sąlygomis gali sušvelninti pavargėlių vargus ir išgelbėti pasaulį nuo socialinių kataliklizmų. Veikimo vieningumas, viešojo pasiaukojimo ir asmeninio išsižadėjimo dvasia — yra tai sąlygos, kuriose minėti veiksniai kalbėtam tikslui pasiekti įgyja sėkmingumo. O šie veiksniai gema geruose papročiuose ir stiprybę savo semia etikoje. Tuo būdu Bažnyčia turi labai didelę pasiuntinybę — palaikyti ir kilninti tuos papročius, kuriais remiasi asmeninis ir viešasis žmonių gyvenimas. Dėl to ir Leonas XIII Bažnyčiai neskiria jokių pasaulietiškų funkcijų — ar tai ekonominio, ar politinio pobūdžio, bet tik primena ir tėviškai įspėja, kad visos įstaigos, privatinės ar viešosios, nesišalintų nuo etikos dėsnių, kad dėl egoizmo ir laikinosios naudos nesmelktų teisingumo nuovokos. Tą didelį uždavinį atlieka Bažnyčia; iš čia eina ir aiškėja jos didžiulė visuomeninė pasiuntinybė ir reikšmė.

„Nieks nedrįs nuneigti, kad krikščionybė pavargėlių ir nuskriaustųjų teises skelbia . . . Krikščionybė, kuri yra atnešusi Vakarams lygybės mokslą, moko kartu kantrybės . . . kalbėdama į prispaustuosius: laikinasis gyvenimas yra tik badymas . . . kantriai kęskite daromas jums skriaudas, nes tai bus jums įskaityta dangyje, kur yra tikras jūsų turtas. Šioje žemėje neteisybė švenčia savo laimėjimus, bet dangaus karalystė yra šio pasaulio nuskriauytųjų paveldėjimas. Tuo būdu Evangelija, žadindama sielose teisingumo troškimą ir tuo pačiu skleisdama visuomeninių revoliucijų sėklas, vienkart sulaikydavo jų pasireiškimus, atskleisdama išnaudojamiems ano gyvenimo laimės perspektyvą. Šiandien, nykstant žmonėse tikėjimui, pasaulis nustoja tikėjęs ano pasaulio atpildais ir reikalauja šioje žemėje laimės.

„Jei žmonės negauna to, kas jų išmanymu jiems priklauso, jei yra nelaimingi, jų neberamina mintis, kad jų kantriai pakeliamos kančios ir vargai bus atlyginti šimteriopai danguje. Jei kas stengsis juos įtikinti, kad jų svajojamas teisingumas nepasiekiamas, kad tai yra bergždžia svaja, atsakys: „Lai žūva ugny pasaulio tvarka, kurioje neteisybė ir skriauda viešpatauja, kad iš jo griuvėsių galėtų naujas pasaulis pakilti". Kas nori pasauly perversmų, kas nori revoliucijos audromis išgriauti esamą santvarką, visai sąmoningai ir tiksliai griauna žmonėse tikėjimą, nes žino, kad lengviausia sukelti tas minias, kurios yra nustojusios tikėjimo kitam pasauly surasti teisingumą, kurio čia neberanda".

Šitaip kalba E. de Lavelay, kurio nieks negali pavadinti Bažnyčios bičiuliu, apie galingą krikščionybės įtaką visuomeninės ramybės ir taikos palaikymo srity. Kalba visai teisinga. Nedaug yra mūsų laikais žmonių, kurie aiškiai galėtų suprasti ir įsisąmoninti, kad logiška ir neišvengiama masių nukrikščioninimo išvada turi būti baisūs visuomenės perversmai. Jei tik šiame gyvenime galima patenkinti įgimtas laimės troškimas, jei mirtis visa baigia, jei anapus grabo žmogus neras teisingo atpildo už visus savo vargus, kančias, neteisybes — tai argi gali būti pakenčiama tokia visuomenės santvarka, kurioje žmonių absoliutinė didžiuma yra nugrimzdusi nepritekliuose ir varguose, kurioje žmonija prakaituotu veidu dirba privilegijuotai mažumai, kurią aklas likimas gausingai laime ir pertekliais aprūpino? Be ano gyvenimo, be dangaus atlyginimo ir užmokesčio pavargėlių kantrybė ir rezignacija neturėtų pateisinimo: tai būtų nei suprantama, nei galima. Pasaulis virstų arena nuolatinių kruvinų ir baisių visuomeninių kataklizmų, kuriuose žmonija ieškotųsi valandos laimės ir beribio žemės gėrybių naudojimo.

Aišku tad, kad be Bažnyčios įtakos, be jos pažadų ir teikiamos paguodos pasaulio visuomeninė taika yra neįmanoma. Bet ar Bažnyčios visuomeninė misija baigtųsi vien tik pažadais, paguodomis ir skiepijimu į vargstančių širdis kantrybės ir pasidavimo, rezignacijos jausmų? Daugelis mano, kad taip. Bet taip mano tie, kuriems Bažnyčios skelbiamos tiesos atrodo jau pasenusios ir tinkamos vien tik neapšviestai liaudžiai, kurie Bažnyčiai skiria labai kuklų uždavinį — stabdyti masių nekantravimą ir aistras, kurios (masės) aklai turi tikėti tuo, kuo inteligentija netiki ir atmeta kaip burtus ir prietarus. Keista logika. Jei Bažnyčios visuomeninė akcija liečia tik liaudį, jei jos veikimo uždavinys būtų tik skiepyti vargšų minioms rezignacijos dvasią ir žadėti joms dangaus karalystę, kurioje

„paskutinieji taps pirmaisiais", jei apskritai Bažnyčia būtų buvusi tik galingųjų gynėja ir jų egoizmo ramstis ir palaikytoja, jų turtų saugotoja — tai kokiu būdu Bažnyčia būtų įgijusi ir tiek ilgą laiką išlaikiusi tų masių pasitikėjimą? Kokiu būdu ji įstengė patraukti prie savęs liaudį tiek stipriai, kad, nepaisant net gausingų jos priešininkų, jų atkaklios ir nešvarios, dažnai sujungtos su klasta ir smurtu, kovos, kuri tęsiasi be paliaubų nuo tos valandos, kada pirmas Kristaus žodis praskambėjo šioje žemėje, ligi mūsų laikų, tos liaudies didelė didžiuma pasiliko Bažnyčiai ištikima ir paklusni?

Ne! Ta Bažnyčios nuostabios įtakos liaudžiai paslaptis yra ne tik dangaus karalystės pažaduose, lygiai kaip Bažnyčios visuomeninė pasiuntinybė liečia ne *tik liaudį,* bet visus visuomeninius sluoksnius: turtuomenę ir varguomenę, galinguosius ir silpnuosius.

Eidama savo Dieviškojo įkūrėjo pavyzdžiu, Bažnyčia nuo pirmųjų savo gyvenimo dienų nesitenkino tik Evangelijos skelbimu liaudžiai, bet visu atsidėjimu ir pasišventimu ėmėsi kelti ir gerinti jos medžiaginę būklę. *Misereor super turbam* — štai nuolatinis Bažnyčios visuomeninis šūkis. Bet ir tuo Bažnyčia nesitenkina. Ji, motiniška meile globodama skriaudžiamuosius, nenustoja skelbusi, kad šio pasaulio dirbantieji ir apleistieji yra brangiausia jos kaimenės dalis, ir, antra, nenustoja reikalavusi iš turtingųjų ir galingųjų, kad šie gerbtų pavargėliuose jų žmonišką vertybę ir laikytų juos savo broliais.

Kur tik buvo skelbiama Evangelija, visur buvo skelbiamos turtingųjų ir darbdavių sunkios ir didelės pareigos tarnams ir darbininkams, kurių nevalia ne tik per sunkiai darbu apkrauti, bet kuriems už duodamą darbą reikalinga duoti teisingą ir jų reikalams atitinkamą užmokestį. Bet atlikimas šių pareigų, einančių iš teisingumo reikalavimo, turtingiesiems dar nelaikomas pakankamu. Kaip į dangų jie įeis tik pavargusiųjų dėka, tik dėl verkiančiųjų nušluostytų ašarų, taip lygiai čia, žemėje, pateisins savo buvimą Bažnyčioje ir įrodys save vertą Bažnyčios narį tik išmaldomis ir gausiai broliška ranka dalijamomis pavargėliams paramomis. „Kristus, — kalba Bossuetas, — norėtų matyti Bažnyčioje tik tuos, kurie jo žymę nešioja — vadinasi: vargstančius, kenčiančius, nusiminusius. Bet jeigu Bažnyčioje būtų tik nelaimingieji, kas juos paremtų tuomet? Kas atsitiktų tuomet su tais pavargėliais, kuriuose Jis pats kenčia ir jų vargais gyvena? Įeikite tad, turtingieji, į Jo Bažnyčią, jos durys jums visuomet yra atdaros, bet jos jums atskleidžiamos tik pavargėlių naudai, kad jūs jiems tarnautumėt. Dėl

savo vaikų meilės Kristus leidžia į savo namus įžengti šiems *svetimiesiems.* Taip, turtingieji buvo svetimi, bet tarnavimas pavargusiems įveda juos į Bažnyčią, Kristaus Bažnyčioj jie yra tik pavargėlių tarnai".[2]

O išmaldos pareiga nėra tik *patarimas,* kaip daugelis mūsų laikais mano, vykdytinas visiems tiems, kurie nori pasiekti aukštesnę tobulybę. Ji yra turtingiesiems aiškus, neabejotinas, tikras *įsakymas,* amžinojo gyvenimo sąlyga *sine qua non.* „Eikite nuo manęs šalin, prakeiktieji, į amžiną ugnį, kuri parengta velniui ir jo angelams. Nes aš buvau išalkęs, jūs manęs nepavalgydinote; buvau ištroškęs, ir jūs manęs nepagirdėte; buvau svečias, ir jūs manęs nepriėmėte; plikas — ir neapdengėte, ligonis ir kalėjime, ir jūs neaplankėte manęs . . . Iš tikrųjų sakau jums, kiek kartų tai nepadarėte vienam iš šitų mažiausiųjų, nė man nepadarėte. Ir eis šitie į amžiną kančią, teisingieji gi — į amžinąjį gyvenimą".[3]

Ir tai baisi šiurpulinga anatema — *Vae vobis divitibus!* — vargas jums, turtuoliai, — aidi per visą Evangeliją, per visą Bažnyčios istoriją. Vargas jums, turtuoliai, kurie prabangoje ir pertekliuje gyvenate, o pamirštate skarmalais prisidengusius ir badu mirštančius savo brolius. Vargas jums, kurie didžiuojatės savo turtais ir juos leidžiate, nors jus Viešpats tų turtų tik valdytojais ir prižiūrėtojais skyrė, jei jūs, patenkinę savo būtinuosius gyvenimo reikalus, neatiduodate, kas nuo jūsų atlieka, pavargėliams; vargas jums, kurie patenkinti savo įgaidoms ir aistroms, savo linksmybėms ir pramogoms turite visuomet pinigų, o neturite niekad jų, kad padėtumėte savo nelaimingiesiems broliams. Vargas jums! nes atsiskaitymo diena, diena teisingumo ateis. Negali būti, kad vieni visuomet būtų sotūs, o kiti visuomet alkani. Būdami gailestingi pavargėliams, Paskutiniojo teismo dieną patys gailestingumo patirsite!

Tokiu būdu Bažnyčia, versdama turtinguosius būti gailestingus ir dalyti išmaldas, mokydama juos pavargėlių asmeny matyti Kristų kenčiantį ir pavargusį, mokydama pareigos ne tik remti, bet gerbti vargą, — švelnino ir lygino visuomenines nelygybes ir teikė galingiausią veiksnį turtus teisingai paskirstyti. Iš antros pusės — keldama aukštai nupelnytą vertybę vargo, kurį dėl Kristaus meilės nuo amžių kilniausių žmonių minios laisvu noru prisiima, ir skelbdama, kad medžiaginis vargas arba neturtas be dvasinio vargo — be kantrybės, rezignacijos, nuolankumo — nėra gailestingumo Aukštybių Viešpatyje, — Bažnyčia naikino neapykantą, stabdė nekantrumą pavargėlių ir kenčiančių širdyse ir, tuo būdu veikdama

visus visuomeninius sluoksnius, stūmė juos į brolišką glėbį, įkūnydama kilniausą žemėj brolybės idealą.

Tad pastovią visuomeninę taiką gali duoti žemei tik Bažnyčia. Bet ji ją duos tik su viena sąlyga: visi turi suprasti, kad jos įtaka apima *visus* visuomeninius sluoksnius, o nesiriboja išimtinai žemesniaisiais ir neturtingaisiais. „Jei Evangelija, — teisingai kalba A. Leroy-Beauleiu, — turėjo pasauliui atnešti taiką, tai turėjo lygiai ir tuo pat metu veikti aukštuosius ir žemuosius visuomeninius sluoksnius: pavargėlius ir turtinguosius, darbdavius ir darbininkus. Tuo tarpu, reik pripažinti, kad ne tik žemiausiuose mūsų laikų visuomenės sluoksniuose, bet dažnai taip pat ir viršuj, aukštuosiuose ir vidutiniuose sluoksniuose, krikščionybė yra nustojusi geriausios savo visuomeninės įtakos dalies. Atmetus išorinę religinę skraistę, dažnai gudriai užmaskuotas kaukes, reikia konstatuoti liūdną faktą, kad aukštieji sluoksniai jau dažnai nebeturi nė tiek tikybinės nuovokos ir jausmų, kiek turi mūsų liaudis; jau jie yra tapę svetimesni Evangelijos dvasiai, negu paskutinioji. Matome šapą proletaro aky, o rąsto neįžiūrime turtuolio. Turtuolis *kaip toks* nėra geresnis krikščionis už pavargėlį; vienas ir kitas turi lygų supratimą apie turtus ir prie jų prisirišę; abu mato turtuose tik naudojimosi įrankį. Abu tokiu pat būdu vertina ir patį gyvenimą: vienam ir kitam — turtingam ir varguoliui — šiandien daugiau, negu bet kada pirmiau, mamona yra šio pasaulio karalius”.[4]

Tokia yra padėtis. Ji nėra atvaizduota pesimistiškos plunksnos. Ar krikščionių jausmų ir principų visuose sluoksniuose sunykimo ir turtuolių dažnai nedorovingo gyvenimo ir netikslaus turtų eikvojimo akivaizdoje, kas teikia galingų veiksnių kovai su nuosavybe ir visuomene, galima stebėtis, kad vis smarkiau ir smarkiau braška visuomenės santvarkos pagrindai, kad vis tamsiau ir tamsiau stoja mums prieš akis ateities perspektyvos ir kad prasidėjusi visuomeninė kova įgauna vis įžūlesnį, atkaklesnį ir žiauresnį pobūdį?

Šioj sunkioj padėty tuščia būtų ieškotis vien žmoniškų priemonių apsiniaukusiai padangei prablaivinti. Visuomeninė taika, paremta ginklu, negali būti pastovi — pirmiausia ir svarbiausia. Jos pastovumas ir veiksniai yra moraliniai, t.y. tie, kurių tik Evangelija teikia, ir ji viena tegali juos, įskiepijusi į žmonių širdis, sėkmingai įgyvendinti praktiniame gyvenime. „Teisės jėga, — teisingai rašo Izaokas Pereire, — negali pakeisti dorovinės jėgos. Teisė baudžia bloga, bet nesukuria gėrio. Teisė, mokslas, pramonė šiuo atveju yra

bejėgiai. Tik religija gali išspręsti šią visuomeninę dramą, kuri be jos gali būti tik smurtu išspręsta”.[5]

Šiuos žodžius pasakė žydas Izaokas Pereire prieš pusę šimto metų. Jis nedvejodamas pripažino, kad „tik Katalikų Bažnyčia viena yra galingai suorganizuota ir gali plačiu mastu išplėsti visuomeninį veikimą”, ir maldavo popiežių paskelbti mūsų laikų vargui kryžiaus karą, kad užtikrintų laimėjimą tikrai krikščioniškam dėsniui — visuotiniam solidarumui. „Įgyvendinti taikai ir visuomeninei darnai,
— rašo jis, — šalia ar, teisingiau pasakius, virš įstatymų leidėjų, mokslininkų pramonininkų reikalingi apaštalai, misionieriai, pasiryžę pasiaukoti žmonijos išganymui, teisingumo skelbėjai tiek nepriklausomi, kad visiems galėtų tiesą pasakyti. Kur jų surasi? Tik ne už Bažnyčios. Reikalinga, kad Bažnyčia šiomis naujomis gyvenimo sąlygomis iš naujo pradėtų skelbti savo galingą dorovės mokslą, kuris prieš penkiolika šimtmečių pakeitė stabmeldybę ir civilizavo barbarus.

Po to, kai šitie žodžiai buvo pasakyti, milžinišku žingsniu metai į metus žengė pirmyn pramonė ir prekyba, mokslas skelbė tikrai nuostabius savo naujus ir naujus išradimus, o valstybės, mesdamas milijardus žmonių pinigų, ginklavosi nenuilstamai, rengdamos baisų karą.

Ar visa tai pakeitė žmonijos būklę? Ar visuomeninė taika šiandien yra stipriau garantuota? Ar apskritai gali būti kalba apie taiką?

Stabtelėdami prie šitos žmonijos padėties, nušviestos faktų šviesa, kurios esame liudytojai ir kuri ryškiau ir baisiau nušviečia visuomeninį horizontą, pasklausykime Leono XIII žodžių. Toje šviesoje galėsime lengviau suprasti jų nuostabų teisingumą:

„Nors galingos būtų tos priemonės, kokių turi valstybės darbininkų būklei pagerinti, tačiau didžiausia šio išganingo darbo dalis atitenka Bažnyčiai; nes Dievo galybė, kurią turi religija, pasiekdama žmonių širdžių ir protų gilumas, veda juos tuo būdu, kad laisvu noru patys eina teisingumo ir padorumo keliu. Bažnyčia iš savo prigimties yra ištikimas Dievo apreikštos tiesos sargas: iš Kristaus, kuris yra Tėvo Išmintis, ji yra gavusi pasiuntinybę ir galią ir paveldėjusi meilę to, kuris, „būdamas turtingas, tapo dėl mūsų pavargėliu”, kad turtingieji ir vargingieji, įgydami Dievo sūnų garbę, įgyvendintų savyje Jo paveikslą, ir kuris tiek pamilo pavargėlius, kad suteikė jiems ypatingą savo meilę. Iš Jo mes turime šventą

Evangelijos mokslą, brangiausią iš bet kada duotų pasauliui dovanų, nes ji, turėdama neliestą ir nepajudinamą kiekvieno žmogaus teisių ir pareigų kodeksą, gali viena laimingai teisingumo ir meilės padedama padaryti tai, kad gyvenimo sąlygų nelygybė, neatskiriama nuo žmogaus prigimties, nustotų buvusi sunki ir nemaloni. Ir dėl to ta tauta, kuri pritaikytų savo viešajame ir privatiniame gyvenime tą Evangeliuos mokslą ir pasiduotų jam su visa savo valia, žengtų tikriausiu keliu ir prieitų prie laimingiausio tikslo.

„Bet kad Bažnyčia galėtų pilnai ir sėkmingai pasiekti visa tai, ko modernieji laikai reikalauja, reikalinga sujungti pasišventimą ir pajėgas ir panaudoti visas priemones, kurias turi savo žinioje ir kurios gali padėti blogybėms pašalinti, tai yra — reikalinga padėti visos pastangos ir veikliai bei kantriai su visu atsidėjimu eiti prie to, kad tautos pataisytų savo papročius, įprastų taikyti savo viešą ir privatinį gyvenimą prie Kristaus mokslo pavyzdžių. Be to, reikalinga prie to prieiti, kad nieko nebūtų daroma, kas yra priešinga teisingumo ir meilės dėsniams, kurie turi tvarkyti tarpusavį luomų sugyvenimą, ir kad tarp tų luomų bekylą nesusipratimai ir skilimai būtų šalinami tėviškos vyskupų valdžios įtakos. Pagaliau, reikalinga su visu atsidėjimu stengtis, kad būtų laimėta pavargėliams geresnės gyvenimo sąlygos ir kad turtingiesiems turtai nebebūtų įrankis jų godumui tenkinti bei teisingumui mindžioti, bet kad jie būtų naudojami gausingoms išmaldoms, kurios danguje užtikrina brangiausius turtynus”.

Šie žodžiai Leono XIII buvo parašyti Kelno akrivyskupui 1890 m. balandžio mėn. 20 d. Tuo pat maždaug metu tas pats popiežius visuomenininkas, kalbėdamas Prancūzijos darbininkams maldininkams, atvykusiems su garsiu kardinolu Laugenieux priešaky, aiškiai dar kartą pabrėžė, kad mėginimas išspręsti socialinį klausimą be Bažnyčios pagalbos yra tuščias darbas:

„Tie, kieno rankose yra valdžia, — kalba popiežius, — turi pirmoj eilėj suprasti tą tiesą, kad nei žmonių įstatymai, nei skiriamos teisėjų baudos, nei ginkluota pajėga neįstengs pašalinti tų pavojų, kurie gresia žmonijai. Šiuo klausimu svarbiausias dalykas yra, kad Bažnyčiai būtų leista laisvai skiepyti žmonėms Dievo įsakymai ir skleisti visų visuomeninių sluoksnių tarpe jos išganingą įtaką”.[7]

Taip kalbėjo Leonas XIII savo enciklikos *Rerum Novarum* pasirodymo išvakarėse. Toje enciklikoje priminė pasauliui Bažnyčios

socialinį mokslą ir įtikinamai įrodė, kaip išganingas ir būtinas yra Bažnyčios vaidmuo visuomeniniame gyvenime, o ypač socialinio klausimo sprendime.

IŠNAŠOS

1 Iš ciklo „Visuomeninė Bažnyčios pasiuntinybė".
2 Sermon sur l'Eminente dignité des pauvres dans l'Eglise.
3 Mat. 25.41-46.
4 A. Leroy Beaulieu. La paupate, le socialisme et la démocratie, 97 p.
5 Isac Pereire. La question religieuse. Paris Motteroz. 1878 m.
6 I. Pereire. Op. cit.
7 Rerum Novarum. Bistro vertimas, pusl. 20.

SOCIALIZMO PROBLEMA

Pokarinis socializmas pasireiškė nevienodai — jis atrodo lyg suskilęs. Vienos jojo srovės krypsta nuo dvasinio pasaulio supratimo tolinančia kryptimi,[1] kitos gi priešingai — į dvasinį pasaulio supratimą artėjančia linkme. Ištisa socializmo dalis tampa žmoniškesnė, ir atsidaro jame perspektyva naujoms sąvokoms, naujiems supratimams. Žymiausias šios krypties vadas, Leonas Bliumas, reikalauja, kad „koletyvinėje ūkinio gyvenimo organizacijoje asmens teisės būtų išsaugotos, gerbiamos ir plečiamos".[2] Išeinant iš tos asmenybės pabrėžimo vidinės logikos, galop kyla klausimas, ar socializmas nelinksta apjungti savyje ir tas sroves, kurios plaukia iš kitų sričių ir kurios vis labiau įgauna socialinį pobūdį.

Tradiciniai darbo teisių prieš kapitalo teises gynėjai pradeda įsisąmoninti į nesąmoningai jų veiklos pagrinde glūdėjusius dvasinius principus ir pripažinti asmens laisvės sąvoką, kad tuo būdu išlaikytų savo socializmo koncepcijos pusiausvyrą. Gi tie, kurių mokslas remiamas pagrindine asmens vertingumo idėja, pripažįsta socialinių reformų reikalingumą ir taip pat pradeda suprasti, kad socialiniai pertvarkymai ne būtinai dar reiškia pagrindinių asmens laisvių panaikinimą. Ir atrodo, kad šitų dviejų praeity viena kitą tokiu tragišku būdu ignoravusių ir net tarpusavy kovojusių krypčių pasireiškiąs suartėjimas didžiųjų teisingumo ir laisvės idėjų suderinimo keliu gali sudaryti palankias sąlygas Prancūzijai atsinaujinti. Nereikia, žinoma, pamiršti, kad ta kryptimi nueisimas kelias yra dar ilgas.

Šitų faktų akivaizdoje nėra krikščionio, kuris savo sieloje ir sąžinėje šiais dalykais nesidomėtų. Teisingumo ir laisvės idėjos jam yra savos. Jis turi į jas ypatingų pretenzijų, ir jos randa jame tokį atgarsį, kurio kituose rasti negali. Bet kas toliau? Ar jo laikysena socializmo atžvilgiu liks nepasikeitusi ir tada, kada socializmas pamažu keičiasi savo pagrindinėmis tezėmis?

Ar rodąs tendenciją su asmens laisvės sąvoka susigyventi ir jąją galutinai persiimti socializmas yra suderinamas su tąja socialine

doktrina, kuriai toji asmens laisvės sąvoka yra pagrindinis reikalavimas? Ar socializmas vis dar smerktinas tuo pačiu kietumu, kuriuo iki šiol jis buvo smerkiamas dėl savo pozityvistinio ir materialistinio pobūdžio? Jei ne, jei socializmas iš tikrųjų keičia savo dvasinį charakterį, tai ar jis neprieštarauja pats sau, ar jis tebepasilieka socializmas?

Šie klausimai prašosi rimto atsakymo.

BAŽNYČIOS BALSAS

Tokį svarbų ir sunkų klausimą nagrinėdamas, krikščionis visų pirma susirūpina savąją pažiūrą suderinti su Katalikų Bažnyčios mokslu, nes jam Bažnyčia yra tas šaltinis, iš kurio jis gali pasisemti šviesos ir tiesos spręsti visas iškilusias problemas. Bažnyčia jam padeda savo plačiu žinojimu ir patyrimu, kurį ji sudarė šimtmečius bendradarbiaudama su žmonėmis ir nagrinėdama jų dvasios pasireiškimus. Per ankstyvas pritarimas pažiūrai, nesutinkančiai su Bažnyčios direktyvomis, būtų klaida ir susiartinimui neturėtų jokios reikšmės. Katalikų santykius su socializmu išgvildeno ir išsprendė Pijus XI 1931 m. išleistoje enciklikoje *Quadragesimo anno.* Ten randame tuos pačius klausimus, kurie iškyla krikščionio sąžinėje ir dabartiniu metu.

Pijus XI, konstatuodamas, kad viena socializmo šaka, „neatsisakydama nei klasių kovos, nei privatinės nuosavybės paneigimo", ieško susiartinimo, kai kur savo mokslą sušvelnindama, klausia: „Jeigu klasių kovos ir privatinės nuosavybės klausimais socializmas ir būtų pasidaręs nuolaidesnis ir būtų tiek pataisytas, kad jam šiuo atžvilgiu jau nieko nebebūtų galima prikišti, tai ar jis jau yra visiškai atsipalaidavęs nuo savo antikrikščioniškos prigimties?" Su tam tikru iškilmingumu popiežius atsako tekstu, kurio žodžiai, atrodo, ypatingai atsverti: „Atsakydami katalikams su tikru meilės ir tėvišku rūpestingumu, Mes štai ką pareiškiame: socializmas ir kaip teorija, ir kaip istorinis reiškinys, ir kaip praktiškasis veikimas, jei yra tikras socializmas, yra nesuderinamas su Katalikų Bažnyčios dogmomis net ir tuo atveju, jei jis darytų bet kurių nuolaidų teisybės ir teisingumo naudai, nes jo pažiūra į visuomenę yra iš pagrindų priešinga krikščioniškajai pažiūrai".

Enciklika nurodo čia pat ir tokio teigimo priežastis. „Socializmas visiškai nieko nežino apie aukštą žmogaus ir visuomenės tikslą, t.y. apie Dievo garbę ir laikinę bei amžiną individo laimę; jis

nepripažįsta ir nepramato, kad žmonių bendruomenė yra sukurta tai laimei pasiekti". Tokiam nusistatymui esant, „aukščiausios žmogaus vertybės, neišskiriant nė laisvės, pajungiamos ir net paaukojamos gamybos racionalumo reikalavimams". Nevengiama net „aiškiai perdėtos prievartos" panaudojimo, kas, popiežiaus nuomone, „socialistinėje gamybos organizacijoje kerta smūgį žmogaus vertingumui". Todėl enciklika daro išvadą, kad socializmas nesuderinamas su tikrąja krikščionybe, kad „religinis socializmas, krikščioniškasis socializmas yra prieštaraujančios viena kitai sąvokos" ir kad „niekas negali būti kartu ir geras katalikas, ir tikras socialistas".

Ar tas garsusis tekstas apsprendė dabartinę katalikų laikyseną šių dienų socializmo formų atžvilgiu? Atrodo, kad ne. Socialistinės doktrinos keičiasi, tai pripažįsta ir pati enciklika. Enciklikoje aiškiai tėra išspręstas klausimas, kad krikščioniui nėra jokio kompromiso su tąja doktrina tol, kol ji pasilieka tikrai socialistinė, t.y. tol, kol ji nepripažįsta dvasinio žmogaus tikslo ir kol ji veda prie kolektyvistinės visuomenės organizacijos, kurioje nėra jokios vietos žmogaus pagrindinėms laisvėms. Tuo atveju, tačiau, jeigu socializmas atsisakytų savo nusistatymo šiais dviem punktais, iš Pijaus XI sprendimo ir iš tų principų, kuriais jis pasirėmęs tą sprendimą padarė, išeina, kad socializmas nebebūtų tas „tikrasis socializmas", kuris enciklikoje yra išdėstytas ir pasmerktas.[3]

Dabar reikia nustatyti, ar dvasinių principų ir socialinės organizacijos klausimais nūdienio socializmo tikrovė jau yra tiek pasikeitusi, kad jam jau nebetiktų tie priekaištai, kurie jam buvo padaryti 1931 m. enciklikoje.

SOCIALISTINĖ FILOSOFIJA

Savo visuma socialistinė srovė, kuri remiasi Karolio Markso filosofija, yra neginčijamai nutraukusi visus ryšius su dvasiniais principais. Tiek, kiek ši srovė yra ištikima Feuerbacho postulatams, ji save laikė ir tebelaiko pozityvistine ir ateistine filosofija. Ji pasireiškė, kaip negatyvi filosofija. Dvi jos skelbiamos dogmos, materializmas ir klasių kova, nesugrąžinamai atskyrė ją nuo krikščioniškosios pasaulėžiūros. Štai du klausimai. Vienas jų liečia žmogų ir taip formuluotinas: ar žmogus tėra vien žemiška būtybė, kurios paskirtis apspręsta ribotu laiku? Antras klausimas liečia žmonių bendruomenę ir yra šis: ar žmonių brolybė yra griežtai apribota klasių

ribomis? Ar proletariatui nepriklausąs asmuo nebeturi jokių teisių ir visos priemonės prieš jį yra geros? Dėl šių pagrindinių klausimų krikščionims socializmas negali būti abejingas. Tų klausimų atžvilgiu nėra abejingi ir patys socialistai.

Ar jie turi teisę būti abejingi? Ar materialistinė filosofija, kurios įtakoje jie kūrė savo socialistines teorijas, buvo tų teorijų neatskiriama sudėtinė dalis? Jeigu taip, jeigu dvasinio prado ir universalaus broliškumo neigimas sudaro tikrąją socializmo esmę, tai nėra ko ieškoti kompromiso tarp šitų pradų ir socializmo. Jeigu ne, jeigu socialistinė idėja nuo šių pagrindinių principų (neigimo dvasios prado ir universalaus broliškumo) atsiriboja, tada kelias susitarti krikščionybei su socializmu lieka atviras.

Vien tik faktai įgalina šitą klausimą išspręsti. Būtų bergždžia susidaryti krikščioniui priimtiną socializmo esmę, jeigu autentiškų socialistų faktinis galvojimas tokio aiškinimo nepateisintų.

Kai kurių socializmo atstovų samprotavimu, šių dienų socializmas linksta tapti didele žmonijos doktrina ir pajėgiu techniškuo metodu. Jie, teoriškai nepasisakydami dėl žmogaus prigimties ir įsakmiai nesusirišdami su jokia dvasine pasaulėžiūra,[4] sakosi norį tik pakeisti socialinės organizacijos teisines normas bei institucijas ir įgyvendinti tam tikrą teisingumo idealą.

Tokio evoliucionuojančio socializmo atstovų tarpe yra tokių, kurie linksta socializmą padaryti mistine ir politine visuma, jį vaizduoti atbaigta ir viską apimančia sistema, lyg kokia žmonijos religija arba nauja bažnyčia.[5] Jei taip atsitiktų, tai atsidurtų pavojuje vienas neginčytiniausių civilizuoto pasaulio laimėjimų, būtent, dviejų galybių — politinės ir dvasinės — išskyrimas; be šio išskyrimo visuomenei grėstų viena iš blogiausių diktatūrų.

Ryškėjimo procesas šiuo klausimu dar nėra pasibaigęs. Jis nėra nė universalus. Tačiau užtenka, kad jis yra prasidėjęs ir turi kryptį. Tai leidžia atvirai statyti klausimą. Jeigu socializmas, beevoliucionuodamas jau pasinešta kryptimi, pasiliktų tik socialine doktrina ir socialiniu metodu, nepamesdamas kartu ir savo mistinio bei naujybių ieškančio charakterio, tai ar jis būtų tikras socializmas ir ar ateity būtų suderinamas su tikrąja krikščionybe?

Atrodo, kad jis dar būtų socializmas, nes tokiu jį laiko asmens, kurių ortodoksiškumas yra be priekaištų. Ar iš tikrųjų taip? Juk žmogiškoji mistika nenustoja savo jėgos ir savo tiesos net ir tada, kada ji kapituliuoja teologinėje srityje, kurioje ji prisipažįsta esanti nekompetentinga. Šiuo atveju ji tik susiranda savo tikrąsias

inspiracijas ir susiriša su dvasine pažiūra, kurioje ją palaikąs teisingumo idealas įgauna visą savo vertę.

Ar socializmas būtų tada suderinamas su tikrąja krikščionybe? Klausimas neišspręstas.

Be abejo, krikščionio laikysena ekonominės ir socialinės organizacijos technikos (metodo) atžvilgiu būtų visai kitokia, negu ji yra priversta būti jo tikėjimo tezėms priešingos filosofijos atžvilgiu. Šiuo atveju būtų žengtas didelis žingsnis pirmyn.

Būtų nustatytos, nors tam tikra prasme ir negatyvios, susiartinimo sąlygos.

Tačiau ir socializmas, kaip socialinis metodas (technika), nors ir tapęs tolerantiškas ir net jautrus dvasinėms idėjoms ir pagaliau atsisakęs nuo materializmo bei klasių kovos dogmos, dar galėtų, logikos pritrūkęs, sukurti tokią žmonių santykių organizaciją, kuri kliudytų įgyvendinti dvasinius nuostatus. Norint patirti, kokia šiuo klausimu yra socializmo pažiūra, reikia išnagrinėti socializmo socialinės organizacijos sistemą.

SOCIALISTINĖ TECHNIKA

Taip pastatytas klausimas reikalauja pačios socializmo analizės. Kas gi yra socializmas? Dalykai geriau suprantami tuo atveju, kai jie sustatomi vieni prieš kitus. Atrodo sunku suprasti socializmą, ypač prancūziškąjį, neatkreipus dėmesio į jo santykius su 1789 m. revoliucine ideologija.

Jei respublikoniška ir demokratiška idėja domėsimės ne kaip neapibrėžtu laisvės siekimu, bet kaip nauja teisine technika, tai ji visa sukasi tik apie tautos suverenumo principą.[6] Kai ceremonmeisteris norėjo įsakyti trečiajam luomui apleisti bendrąją susirinkimų salę ir eiti į savąją, pirmininkas Bailly atsakė: „Aš tikiu, kad susirinkusi tauta negali priimti jokių įsakymų". Tą dieną, nors ir dėl menkos priežasties, senasis režimas buvo parblokštas ir prasidėjo nauja visuomenė.[7]

Revoliucija perdavė suverenei tautai visą politinę valdžią, kuri dar nebuvo atsipalaidavusi nuo savo pirmykščio charakterio ir dideliu daugumu atsitikimų pasiliko privačių asmenų rankose. Ji „nacionalizavo teismus, finansus, kariuomenę, administraciją ir tuo būdu įsijungė į didžiąją monarchistinę tradiciją, kad galutinai atsisuktų prieš ją pačią tuo metu, kada jau nacionalizavo ir aukščiausią valdžią".

Tačiau 1789 m. pilietis greitai pamatė to nacionalizacijos įkarščio pavojų. Kad jį sulaikytų deramose ribose ir apsaugotų savo interesus, jis pravedė griežtą šių pastarųjų atribojimą. Visa politinė valdžia priklausė tautai. Ekonominėje gi srityje jis panorėjo pasilikti nuosavybės teisę, laisvę sudarinėti sutartis ir laisvę nuo atsakomybės už savo vadinamąją neaprėžtą veiklą.

Tiesą pasakius, revoliucijos pilietis šitą atskyrimą galėjo padaryti tik su fundamentalinio logiško prieštaravimo pagalba. Komunistas Babeuf buvo teisus, kai jis ūkinėje srityje proklamavo tą pačią lygybę, kuri buvo pravesta politinėje srityje; tai tas pats Babeuf, apie kurį Faguet pasakė, jog „revoliucija jį nužudžiusi už tai, kad jis per anksti išdavęs jos paslaptį". Ar nebūtų jam pritaręs ir Rousseau, kuris skelbė, kad tas žmogus, kuris pirmas apsitvėrė savo žemę tvora, yra padaręs nusikalstamąjį darbą visos žmonijos atžvilgiu.[8]

Šita logika socializmas vėl atsikūrė. Jis griauna sauvališkai pastatytas užtvaras ir skelbia ne vien politinį, bet ir ūkinį tautos suverenumą. Jis perleidžia jai valdžią į didžiausias gamybos priemones ir į didžiuosius krašto turtus. Jis reikalauja „grįžti prie tautos". Tai darydamas, jis stumia revoliucinę idėją iki kraštutinumo ir tuo pat metu užima priešingą negu ji, nusistatymą. Tuo būdu socializmas pasireiškia istorijoje kaip sistema, kuri atskiro asmens ekonominę galią, jo turimą laisvę daryti savo nuosavybės reikalu sutartis su kitais asmenimis ir kitas šioj srity jam priklausomas teises sumažina, o socialinio organizmo tą pat galią padidina.[9]

IŠSILAISVINIMO GALIMYBĖ

Ar sistema, kuri ūkinę individo galią perleidžia kolektyvui, derinasi ar prieštarauja dvasiniam žmonijos paskyrimui? Krikščioniui tai yra aktualiausias ir vienintelis klausimas, nuo kurio priklauso jo sprendimas.

Kiekvienas atsargus žmogus, pripažįstąs dvasinį pradą ir neturįs apriorinio nusistatymo, pripažins, kad jam sunku šiuo klausimu apsispręsti ir kad tas neapsisprendimas turi gilių priežasčių. Iš tikrųjų, jis turėtų tiek išsilaisvinimo, kiek ir vergijos galimybę.

Krikščionys patys yra tam tikrose ribose socializacijos — nusavinimų šalininkai. Jų mokslu, ji labai reikalinga socialiniam teisingumui pravesti ir kai kurioms problemoms išspręsti. Prisiminti-na krikščionių pravesta žemės reforma Lietuvoje. Socializacijos

reikalu davė labai vertingų nurodymų Pijus XII. (Civita Cahtolica, 1946 m. rugsėjo mėn. 7 d.).

Prancūzijoje kilo sunkiai išsprendžiamas butų klausimas. Jam išspręsti imtasi socializacijos priemonių.[10] Ir Lietuvos, ir Prancūzijos pavyzdžiai nuosavybės principe padarė plyšį. Tačiau reikalas tai padaryti šiomis aplinkybėmis buvo aiškus. Panašiais motyvais bus galima pateisinti daug tokių revoliucinių valstybės įsikišimų. Yra nemaža tokių atvejų, kur be valstybės intervencijos nėra galima patenkinti elementariausių visuomenės reikalavimų. Tokiais atvejais valstybės intervencijos reikia laikyti būtina sąlyga žmogui išlaisvinti, jam geresnę būklę sukurti.

Tiriant klausimus iš pagrindų, negalima pasitenkinti tik nuotrupiniais įsitikinimais, šitie vienas kitą paremią būtinumai turi būti pateisinti kokia nors pagrindine būtinybe.

Įsižiūrėję pamatysime, kad žmonių bendruomenėse augančios kolektyvizacijos priežastys glūdi materialiniame fakte — *didžiųjų pramonės ir prekybos įmonių kolektyvinės gamybos ir mainų iškilime.*

Primityvus, prieškapitalistinis ūkis buvo charakteringas mažomis bendruomenėmis. Jo gamyba (amatininko dirbtuvė) ir mainai (vietos turgus) rėmėsi ūkininku ir amatininku. Pagamintas gaminys visas buvo paskiro individo proto ir rankų darbas. Jis buvo pažymėtas, jei taip galima pasakyti, gamintojo antspaudu. Suprantama, kad tokioje santvarkoje ryšys tarp daikto ir asmens buvo labai glaudus.

Kapitalistiniame gi ūky yra priešingai. Čia gamyba yra neriboto vienas kito nepažįstančių žmonių skaičiaus bendradarbiavimo vaisius. Iš tikrųjų, visa žmonija dirba bendroje gamyboje. Jeigu reikėtų bet kurio nūdienio gaminio kilmė išreikšti medžio diagrama, tai pasirodytų, kad savo šakomis tas medis apimtų visą pasaulį. Dėl to gaminys yra kolektyvinis ir anoniminis. Dėl to suprantama, kad tokių sąlygų įtakoje ryšys tarp gaminio ir asmens vis labiau atsipalaiduoja ir kad žmonės, pasijutę solidarūs gamyboje, vis labiau ir labiau to solidarumo reikalingumą pradeda jausti ir socialinių gėrybių naudojime. Suprantama taip pat, kad nuosavybės principas darosi lankstus ir kad iš revoliucijos kilusi individualistinė teisė gyvena pasikeitimo procesą. Dabar pagrindas, t.y. gamybos būdas, yra socialinis, o visas pastatas, t.y. įstatymų ir institucijų rėmai, tebėra individualistiniai. Tai yra liberaliniam kapitalizmui charakteringa prievartinė padėtis, nes pats liberalizmas pagaliau yra ne kas kita,

kaip kooperacinės gamybos rūšis, vykdoma pavienių ūkinių vienetų struktūroje.

Toks režimas, be abejo, yra nesaugus, nes jis atsisako vadovautis socialinio teisingumo principais socialinių turtų dalijime. Kadangi į visus ūkinius santykius jis žiūri kaip į jėgos santykius tarp pavienių asmenų, tai jis pripažįsta perdėtas teises tiems, kurie turi pinigų, ir stato į blogesnę padėtį tuos, kurie jų neturi. Iš čia kyla neišvengiami lupikavimo ir turtų telkimo atskirų žmonių rankose reiškiniai, kurie suproletarintų masių būklę daro dar labiau nepakenčiamą.

Vienintelis kelias išeiti iš tokios socialinės sistemos, kurioje pinigas užima tokią svarbią vietą, yra suteikti kolektyviniam autoritetui priemones, kuriomis jis galėtų apsaugoti socialinį teisingumą ir bendrąją gerovę. Ant to kelio atsistojo Katalikų Bažnyčia. Bet ir socializmas čia reiškia savo pretenzijų. Aišku, kad pati moralinė būtinybė verčia moderniškas valstybes ta kryptimi reformuoti savo institucijas. Tame kelyje Bažnyčia nestovi abejinga, bet visas ta kryptimi daromas pastangas žmogų išlaisvinti ir jo gerovei pakelti remia ir laimina. Juk čia sprendžiami labai svarbūs klausimai: pirma, kad turto turėjimas nebebūtų sąlyga įsigyti reikalingiausių reikmių ir, jei tai reikalinga, tų reikmių įsigijimą užtikrinti kolektyvinio saugumo sistemos keliu; antra, kad kapitalas nediktuotų darbui ir kad profesijos bei verslai būtų suorganizuoti profesiniais ir bendruomeniniais pagrindais; trečia, kad ne vien tik pinigo turėjimas atidarytų kelią į socialines funkcijas ir naudojimąsi kultūrinėmis gerybėmis; ketvirta, kad pelnas nebūtų vienintelis ūkinio gyvenimo reguliatorius ir kad būtų padarytas galas ūkinei anarchijai, ribojančiai ūkinę valstybės galią ir trukdančiai pilną jos gamybos priemonių išnaudojimą; penkta, kad pinigas daugiau nebevairuotų valstybės ir netrukdytų jos tautinės politikos. Kas su tokia programa nesutiktų? Ir kas, reikalui esant, neparemtų asmens ūkinės autonomijos aprėžimo ir kolektyvinimo teisės praplėtimo?

GRASINANTI VERGIJA

Tačiau būtų aklas tas, kuris šitame individo silpninime ir kolektyvo stiprinime neįžiūrėtų grėsmės pagrindinėms asmens laisvėms tuo atveju, jeigu tarp šitų dviejų veiksnių nebūtų išlaikyta reikalinga pusiausvyra.

Kad taip iš tikrųjų yra, pakanka pastudijuoti socializacijos technikos įstatymleidybos raidą tuose kraštuose, kur iš tos pusiaus-

vyros išsimušta. Reikia pasižiūrėti į tą lėtą kitimą, kurį patiria tų kraštų laisvių apsaugos institucijos. Mes esame liudininkai .vyksmo, kuriuo tų kraštų individas vis labiau palenkiamas viešajai galiai, kas gali turėti nepageidaujamų pasekmių dvasinėje srityje.

Pramonės ar žemės ūkio įmonė, apsupta tankiu tinklu nuostatų, reguliuojančių jų atlyginimus ir kainas, jų pirkimą ir pardavimus, vystosi pagal viešosios teisės duodamą kryptį. Profesiniai verslai eina tuo pačiu keliu. Paimkim, pavyzdžiui, kad ir Prancūzijos pramonės gamybos ministerio 1945 m. sausio 19 d. aplinkraštį. Jo nustatytas tarp ministerio ir profesinių institucijų ryšys reiškiasi jau ne vien tų institucijų priežiūra, bet ir toli nuėjusia priklausomybe.

Samdomas gamintojas galėtų manyti, kad jis yra saugus nuo to proceso, kuris pirmu žvilgsniu atrodo teliečiąs tik nepriklausomą arba tokiu laikomą gamintoją. Bet taip nėra. Socialistinėje santvarkoje darbininkas tampa amatininku šių trijų įtakoje: profesinio orientavimo, privalomo mokymosi laiko ir sugebėjimo. Jo teisės linksta į tokią formą, kuri jį pamažu subiurokratina, jam to visai neįtariant. Valstybė tampa viršdarbdaviu, į kurį jis kartais daug dažniau turi kreiptis su skundais, negu į tiesioginį savo duonos davėją. Be abejo, ši raida yra palaiminga, nes ji suteikia darbininkui saugumo garantijų. Tačiau ji atsigręžia ir prieš jį tuo atveju, kai ji sauvališkai apipina jo teises siaurinančių reikalavimų tinklu. Ji pasidaro dar pavojingesnė tada, kada ima silpnėti natūrali profesinės organizacijos apsauga. Iš tikrųjų, profesinės organizacijos funkcijų deformacija vis didėja. Tai vyksta dėl šio organizmo socializacijos; tuo tarpu, normaliai imant, šiam organizmui priklauso samdinių laisvių gynimas. Pilnai sukolektyvintoje sistemoje profesinės organizacijos pasilieka, tačiau jos nebetenka savo pirmykštės funkcijos. Jos atlieka tik kadrų organo ir gamybos skatintojo vaidmenį. Prieš ką gi reikėtų ginti darbininką tokiame režime, kuris skelbia proletariato diktatūrą? Negi ginamas kas nors nuo paties savęs? Teoriškai imant, išvada gaunama be priekaištų. Galima net būtų paklausti, ar net Sovietų Rusijoje darbininko savigyna neturi savo prasmės?

Panaši raida, nors ir ne taip ryškiai, pastebima ir kai kuriose kapitalistinio ūkio srityse. Ten, kur įmonei vadovauja profesinė organizacija, kaip tai yra kai kuriuose Prancūzijos fabrikuose, nuo išlaisvinimo laikų daugiau rūpinamasi bandymo pasisekimais, negu darbo interesais. Panašus reiškinys pastebimas ir nacionalizuotose įmonėse. Sąmoninguose darbininkuose tai pradeda kelti susirūpini-

mą. Pasirodo, kad profesinė organizacija, pasiėmusi per didelę atsakomybę gamybos organizavime, nebetenka pakankamai laisvės savo tiesioginiam uždaviniui — darbo teisių apsaugai — atlikti.

Paskiras žmogus, matydamas siaurėjančias savo teises ir apsaugos priemones, kuriomis jis džiaugėsi savo kūrybinėje veikloje, pasijunta taip pat mažiau laisvės turįs ir savo uždarbį sunaudodamas. Juk grynai socialistinėje sistemoje gamybą reguliuoja ne visuomenės paklausa, bet ūkinės vadovybės patvarkymai. Kadangi valstybė susidaro sau privilegijuotą padėtį ar žaliavas dalydama, ar kai kuriuos gaminius gaminti uždrausdama, tai ji tuo pačiu vis labiau ir labiau atstoja vartotoją ir gaminius pasirenkant, ką seniau vartotojas pats laisvai padarydavo.

Iš antros gi pusės, karo meto ūkis parodė, kokių suvaržymų[11] uždėjo pirkėjui socialistinės sistemos kortelių ir leidimų tvarka, kuri pakeitė pinigais paremtą klasinę paskirstymo tvarką. Iš esmės pinigai nenustoja savo pirmenybių, tačiau negalima jomis pasinaudoti. Tai organizacija (ji primena karinę valdžią ir jos negeroves) režimo, kuris bendruomenei paveda rūpintis pagrindiniais masių reikalais. Tokioje sistemoje atsidūrusi šeima, kurios maistas, laisvalaikis, kultūriniai reikalai ir įvairios paramos formos tvarkomi be jos atsiklausimo, pasijunta nebetenkanti to „erdvės" ir iniciatyvos minimumo, be kurio neįmanomas gyvenimas pilna šio žodžio prasme.

Vartojimo kapitalas, kuriuo kiekvienas disponuoja, taip pat susilaukia susiaurinimų, kurie žymiai sumažina jo vertę. Reikėtų čia paanalizuoti ir tuos žalingus pasikeitimus, kurie yra palietę tokius klasiškus veiksnius, kaip mokesčius ir paskolas. Mokesčiai ir paskolos yra tokie įrankiai, kurie gali pasidaryti baisūs. Su mokesčiais taip gali atsitikti tuo atveju, kada jie nebėra vien tik valstybės išlaidų padengimo priemonė, bet tampa „pilno mokesčių išlyginimo" arba tautos pajamų padalijimo įrankiu. Su paskolomis taip atsitinka tada, kai jos yra „išprievartaujamos". Taip dažnai padaroma su tarnautojų santaupomis; taip atsitinka ypač ir tada, kai, esant griežtam rinkų racionavimui ir kontrolei, privatūs asmens praktiškai yra priversti investuoti turimus pinigus ten, kur to reikalauja valstybė.

Taigi, socializmas neišvengiamai pažeidžia ūkines individo laisves. Nelieka nepaliestos nė jo politinės laisvės.

Reikėtų čia atžymėti tuos neišvengiamus smūgius, kuriuos socializmas suduoda parlamentinėms institucijoms ir kokius pakeitimus jis norėtų jose padaryti. Iš čia išplaukia visos konstitucinės

problemos, kurios šiandien iškyla Prancūzijoje ir kitur. Tai yra problemos, kurios kyla iš kolektyvizmo pavojaus demokratijai.

Nepaprastai išpūsdamas valstybės kompetenciją, socializmas reikalingas patikimos ir pilnos iniciatyvos vyriausybės, gi parlamentinis visagalinčių susirinkimų režimas gimdo tik nepatvarias ir neryžtingas vyriausybes. Juo toliau brendama kolektyvizmo keliu, juo labiau turės būti pertirpdytas parlamentinis režimas. Yra pavojaus, kad bus paliestas pats demokratinis režimas. Taip ūkio nacionalizacija atsiliepia ir į politines laisves. Tylomis pro šį reiškinį praeiti negalima.

Iš šitų trumpų apžvalgos bruožų galima suprasti, kaip atsargiai reikia laikytis socializmo atžvilgiu. Jis gali *kai kuriose* srityse žmogų išlaisvinti, jam padėti, bet jis gali jį ir *visiškai visose* srityse pavergti. Dėl to laisvė turi būti ginama *dviem frontais.* Juk laisvę, tą žmonėms brangiausią gėrį, šalia katalikų, gina ir socializmas nuo klaidingo liberalizmo, kuris, didžiajai pramonei ir moderniajai prekybai vis labiau kolektyvėjant, palaiko seną nuosavybės ir siaurai individuališkai suprastos sutarties supratimą ir kuris, neigdamas bet kokią kolektyvinę drausmę, tautų ir žmogaus gyvenime pinigams suteikia per didelę valdžią.

Bet reikia laisvę ginti ir nuo totalitarinio kolektyvizmo, kuris, iki piktnaudojimo atimdamas iš individo ūkinę galią ir ją pervesdamas kolektyvui, prieina prie to, kad išplėšia iš žmogaus tą gyvybinę erdvę, kuri jam reikalinga savo žmogiškai paskirčiai pilnai įvykdyti. Kol socializmas neatskleidžia tos antrosios povandeninės uolos, kol jis nepripažįsta, kad šalia pinigo vergijos yra ir kita asmens pavergimo forma, kuri, besireikšdama per visagalinčią valstybės diktatūrą, yra dar pavojingesnė, tol socializmas, net ir materializmo atsisakęs, nebus suderinamas su dvasine pažiūra į visatą.

Bet jei tai tiesa, kaip sako Bliumas, kad „socializmo tikslas yra apsaugoti ir išplėsti individo teises bendruomenėje, kuri yra suorganizuota bendrajai gerovei tarnauti",[12] jei tai bus toks socializmas, kuris, gyvybingumą rodydamas, vis labiau ir labiau plėtos savo turinį ir atsipalaiduos nuo materialistinių filosofinių postulatų, kurie jam nėra esmingi, tai krikščioniui nebus sunku tokiems principams pritarti ir su jais sutikti.

DVASINIAI REIKALAVIMAI

Nenorint tenkintis vien teoriniu samprotavimu, reikia asmens teises tiksliai nusakyti ir sutvarkyti. Tad socializmas, norėdamas tas

teises iš tikrųjų pagerbti, turėtų atitikti šiuos tris pagrindinius reikalavimus ir įgauti šį trejopą pobūdį: jis turėtų būti *personalistinis, organiškas ir pliuralistinis* šeimos atžvilgiu. Kadangi šeima yra ankstyvesnė negu kolektyvas, tai socializmas turėtų pasirūpinti suteikti jai tokį ūkio statutą, kuris ją apsaugotų nuo savavališko viešosios galios kišimosi. Jis turėtų palikti jai tam tikrą nuosavybės laisvę, kurios ribose ji būtų laisva nuo bet kokio kitų spaudimo ir įsikišimo. Kaip revoliucija išvedė valstybės kišimosi ribas, nustatydama privatinės teisės zoną, kurioje individas lieka valdovas ir viešpats, taip ir socializmas turėtų sudaryti aplink kiekvieną šeimą nuosavybės branduolį, kuris būtų laisvas nuo nacionalizacijos.

Jis turėtų išskirti dvi aiškias nuosavybės formas: viena, kaip tiesioginė asmens ir šeimos tąsa ir apsauga, antra, kuri jos savininkams patikėtų tam tikrą rūšį galios kitiems žmonėms. Pirmoji sudarytų, taip sakant, paskutinį pagrindinių žmogaus laisvių lauką. Ją reikia apsaugoti ne tik tiems, kurie ją turi, bet ją padaryti prieinamą ir tiems, kurie jos neturi. Šitaip suprasta nuosavybė yra jau nebe konservatizmo, bet atnaujinimo veiksnys. Antroji gi nuosavybės forma, tiek, kiek ji yra galios šaltinis, savo prigimtimi priklauso viešosios galios ir gali būti palenkta jos normoms.[13] Šitoji nuosavybės forma sudaro tikrąją socializacijos zoną.

Tačiau ir taip suprastas socializmas būtų dar nepakeliamas, jeigu jis nepasireikštų *organiška* forma, t.y. jeigu jis nepripažintų pakankamos autonomijos tarp valstybės ir individo tarpininkaujantiems ūkiniams organizmams ir bendruomenėms. Tą autonomiją naikinanti nacionalizacija griežta prasme atskirais atsitikimais bus būtina, tačiau šios rūšies nacionalizacija turės būti išimtis. Bendroje ūkio struktūroje įmonė turi turėti tam tikrą nepriklausomybę. Jos vadovavimas, pelnas ir nuosavybė priklauso tai žmonių bendruomenei, kuri duoda jai gyvybę ir prie kurios jie teisėtai priklauso. Pati profesija turi turėti savo galią, o ne būti laikoma paprastu valstybės administracijos ratuku. Kolektyvo gi teisės, kurias teisėtai pasišauna ginti socializmas, apsaugojamos tuo būdu, kad ūkinė vadovybė bus aprūpinta pakankamais įgaliojimais priversti profesijas ir įmones vykdyti tuos patvarkymus, kurie saugoja bendrąją tautos gerovę.

Galop, jeigu socializmui tikrai rūpi laisvė, jis turės pripažinti ir tam tikrą *pliuralizmą*. Kolektyvinė organizacija yra tironiška, jeigu ji realizuojamoje visumoje neatsižvelgia į neišvengiamus ir naudingus individų skirtumus. Kiekvienas žmonių susigrupavimas viršūnėje yra

suvienodintas, apačioje gi įvairiaformis. Jei tie skirtumai nėra atstovaujami, tai tokia organizacija pavirsta diktatūrinės formos rėmų sudarymo organu. Tai tikras totalitarizmas. Siekdamas sukurti visumą (bendrumą), į kurį socializmas linksta savo prigimtimi, jis turės leisti politinėje, kultūrinėje ir profesinėje srityse laisvai pasireikšti ir būti atstovaujamoms daugiaropoms pasireiškimo galimybėms, kurios sudaro tautos turtą. Žinoma, socializmui nėra lengva prisiimti personalinės nuosavybės, organiškos organizacijos ir pliuralistinio vieningumo idėjas, nes dėl pačio savo tikslo, kuris yra kolektyviškumo padidinimas, socializmas atsistoja visai priešingoje padėtyje. Tuo pat metu, Jaureso teigimu, jis lieka ištikimas „individualistinėms tradicijoms", kurių jis nuolat šaukiasi.[14] Jis sunkiai teįsivaizduoja, kad tarp valstybės ir individo dar galėtų būti ryšininkas. Kaip ir Rousseau, jis linksta visiškai paaukoti individą kolektyvui, kad surastų valdžios galios problemos išsprendimą.

Tas kolektyvistinis nenuolaidumas priešintųsi dvasinei socializmo orientacijai. Bet reikia pripažinti, kad socialistų dalis linksta šios kraštutinės laikysenos atsisakyti. Nors dar ir bijomasi favorizuoti tam tikrą asmeninės ir šeimos nuosavybės formą, tačiau linkstama apsaugoti individui likutį asmeninių teisių ir laisvių ir orientuojamasi į tam tikrą šeimos politiką.[15] Jeigu delsiama pripažinti kai kurią autonomiją įmonei ir profesijai, tai tautos ūky skiriami laisvasis ir kontroliuojamasis sektoriai, kur tokia autonomija iš dalies gerbiama. O socialistų rašytojų tarpe randame ir tokių, kurie pasisako už pliuralizmą.[16]

Kiek socializmas nesitenkins žmogiškųjų asmens laisvių tik mandagiu, bet bereikšmiu pasveikinimu ir kiek jis rūpinsis jas apsaugoti ekonominėmis garantijomis — tai jis, atrodo, yra linkęs daryti — tiek jis įrodys, pats savęs nepaneigdamas, savo prisiderinimą prie dvasinės žmogaus prigimties.

IŠVADOS

Socializmo dvasinės reikšmės tyrinėjimas baigiasi pozityvia išvada. Atsižadėdamas ateizmo ir materializmo ir pripažindamas organišką ir pliuralistinį socialinio organizmo supratimą, kuris apsaugoja asmens ir jo natūralių bendruomenių laisves, socializmas savo idėjos neišduoda, jis pasilieka jai ištikimas. Toks gi socializmas, kuris personalistiškai sprendžia turto bendrumo klausimą, nebūtų nesuderinamas su krikščioniško tikėjimo išpažinimu.

Ar šiame savo raidos vingy dabar esąs socializmas patenkina tas pozityvias ir negatyvias sąlygas? Ar jau galima pastebėti tarp jo ir Bažnyčios „krypties paralelizmą, galimą pastangų sutapimą, ar, mažiausia, šiokį tokį susiderinimą"?[17] Teisybė, daug socialistų tą teigimą neigia, bet nemažiau tikra, kad daug ta kryptimi dirba ir tą teigimą lyg pateisina.[18] Nors šitas suartėjimas *dar neleidžia* susilieti į vieningus politinius ir profesinius susigrupavimus su tos rūšies socialistine tendencija ir krikščionišku įkvėpimu, nors tokio socializmo raida dar nėra išryškėjusi ir pasikeitimas nėra visuotinis, nors su to socializmo vardu dar surišta per daug klaidų ir jis dar perdaug dviprasmiškas, kad katalikas jau dabar galėtų jį palaikyti krikščionišku ir su juo susidėti, tačiau jo yra jau tiek toli pažengta, kad yra vilčių, jog bendradarbiavimas bus ne tik galimas, bet ir pageidautinas, suprantama, jei jis ta pačia linkme evoliucionuos ir toliau.

Jei tos išvados teisingos, jei tos idėjos artėja, tai kodėl tarpusavy dar kovojama? Ištiso istorijos šimtmečio negalima išbraukti vienu plunksnos brūkštelėjimu. „Didelių žmonijos doktrinų, kaip ir religijų, eiga", rašo Bliumas, „priklauso ne tik nuo sutinkamų pasipriešinimų, bet ir, gal net daugiau, nuo pačioje pradžioje gaunamų akstinų".[19] Moderniškosios visuomenės dramą kaip tik ir sudaro tas faktas, kad tuo metu, kada ji įėjo į naują jos ūkinę struktūrą, pakeitusią gamybos režimą, tie žmonės, kurie suprato institucijų pakeitimo reikalą, suėjo į konfliktą kaip tik su tomis iš jų, kurios rėmėsi dvasiniais principais. Ir šis tragiškas nesusipratimas dar nepasibaigė.

Šiandien jau žmonės vienas prie kito artėja, pradeda kalbėtis, ima pastebėti, kad jųjų tiesos jau bent nebėra tiek priešiškos. Tokiu būdu polemika darosi nenaudinga, ir kovos priežastys nyksta.[20]

Pakaktų, kad socializmas, kaip didelė žmoniška doktrina, sutiktų su dvasiniu žmogaus supratimu ir personalistinės idėjos reikalavimais, o krikščionys iš savo pusės (jie tai padarys tik sekdami popiežiaus direktyvas) sutiktų nejungti savo tikėjimo su neteisingomis ir neaiškiomis socialinėmis formomis. Tai būtų ne kas kita, kaip abiejų grįžimas prie „pirmykščio įkvėpimo grynumo".[21]

Niekas negali apskaičiuoti pasekmių, kurių turėtų pasaulio likimui susijungimas tų sąjūdžių, kurie efektyviausiai gina žmoniškumą, tik vienas pasirėmęs materializmo, kitas — dvasiniais pradais.[22] Šitas susitikimas yra galimas pašalinus visokį dviprasmiškumą. Krikščionys ir socialistai gali sudaryti sąjungą, neatsižadėdami nė vieno savo pagrindinių principų, žinoma, su sąlyga, kad ir vieni, ir

kiti atsisakytų to, kas tiems principams svetima. Ar toji sąlyga kada nors atsiras? Į šitą svarbų klausimą turi atsakyti socialistai ir krikščionys.

BAIGIAMOS PASTABOS

Socializmas suskilo į dvi pagrindines šakas: radikalųjį — komunizmą ir mitiguotąjį, kuris pasiliko socializmo vardą. Socializmas nėra vienlytė sistema. Jis taip pat yra susiskaldęs į įvairias šakas šakeles. Kiekviena jų turi savo atspalvius, programas ir tikslus. Yra socializmų, kaip, pavyzdžiui, Anglų darbo partijos nariai, kuriems daugiau tiktų krikščionių demokratų vardas, nes nieko socializmui būdinga jis neturi. Anglų socializmas yra krikščioniškas savo pagrindais. Attlee žodžiais, jis yra kilęs iš Biblijos ir Biblijos nuostatais yra grindžiamas. Jam priklausė todėl ir apie 80% Anglijos sąmoningų katalikų. Bažnyčia jiems nekliudo stoti į jo eiles, nes jis ne tik nekovoja su krikščionybe, bet net ją gina. Anglų socializmas yra teistinis. Dėl bendradarbiavimo katalikui su juo nekyla jokių klausimų. Tad ne apie šios rūšies socializmą čia kalba autorius. Autorius turi galvoje marksistinį, arba materialistinį, socializmą, kuris savo ideologija yra griežtai priešingas katalikiškajam mokslui. Ir bedieviškasis komunizmas, ir materialistinis socializmas Bažnyčios yra pasmerkti. Todėl sąmoningi katalikai į jų eiles stoti negali. Negali būti ir jokio bendradarbiavimo ideologinėj srity. Socializmas ir krikščionybė šioj srity yra kovos būklėj. Bendradarbiavimas galimas tik fakto srity, pvz. bendroj koalicinėj vyriausybėj, ir tose srityse, kurios yra bendros socializmui ir krikščionybei. O tokių sričių yra. „Negalima paneigti, — sako Pijus XI savo enciklikoje *Quadragesimo Anno,* — kad socializmo postulatai dažnai yra panašūs į krikščionių socialinių reformatorių teisinguosius postulatus”.

Apie šį mitiguotąjį socializmą minėtoj enciklikoje *Quadragesimo Anno* Pijus XI taip rašo: „Mažiau radikalus, be abejo, yra tas antrasis socializmo frontas. Jis ne tik atsisako prievartos, bet ir įveda tam tikrų sušvelninimų ir aprėžimų į klasių kovą ir į siekimą panaikinti privatinę nuosavybę, jei jų bendrai neatmeta. Galima būtų pasakyti, kad socializmas, išsigandęs savo principų ir komunizmo jais pasinaudojimo savo teorijai ir praktikai, palinko ir artinasi prie tiesų, kurias mums paliko krikščioniškoji tradicija.

„Klasių kova, — kalba toliau Pijus XI, — jei iš jos būtų išjungta prievarta ir priešingos stovyklos žmonių neapykanta, virstų kilniu

rungtyniavimu, paremtu teisingumu. Tai dar nėra toji trokštamoji visuomeninė taika, bet gali ir privalo tapti tuo išeities punktu į „profesinių luomų" bendradarbiavimą. Lygiai taip pat ir paskelbtoji privatinei nuosavybei kova kalbamojoje socializmo stovykloje švelnėja, o jos ribos siaurėja. Socializmas jau kovoja ne kaip su gamybos priemonių turėjimu, bet kaip su išimtinąja pozicija, kurią nuosavybė įsigijo, prieštaraujant bet kuriai teisei. Ta pozicija privalo priklausyti ne savininkų sluoksniams, bet viešajai valdžiai. Jei tai įvyktų, tai ta raida galėtų iš lengvo privesti prie to, kad mitinguotojo socializmo siekimai nesiskirtų nuo siekimų ir reikalavimų, kuriuos stato krikščioniškieji visuomeniniai reformatoriai. Yra visai teisinga reikalauti pavesti kai kurias nuosavybės rūšis valstybei, nes tos rūšies nuosavybė teikia tokios galybės, kad, atsižvelgiant į valstybės saugumo reikalą, jos negalima palikti privatiniams asmenims.

„Tos rūšies teisingi reikalavimai ir siekimai neturi savyje nieko, kas būtų priešinga krikščioniškajai tiesai. Bet tie reikalavimai ir siekimai nėra socializmo nuosavybė. Kas tad su tais reikalavimais ir siekimais sutinka, neprivalo priklausyti socializmo stovyklai".

Socializmas nei savo teorija, nei praktika nėra sustingęs ir suakmenėjęs. Jau senokai drumsčia jį įvairios revizionistinės tendencijos, skaldo jį ir socializmo garbintojams kelia rimtos baimės ir nerimo. Ypač tos tendencijos sustiprėjo po šio karo. Italijos ir Vokietijos socializmas jau suskilo. Yra žmonių, kurie mano, kad tame kely yra ir Prancūzijos socializmas. Nemaža prancūziškojo socializmo gyvenimo reiškinių tą nuomonę tvirtai paremia. Šis klausimas išėjo iš socialistų partijos vidaus gyvenimo sienų. Apie jį plačiai rašoma ir diskutuojama spaudoj. Priminsiu čia tik Jono Lacroix studiją — *Socialisme* (Edition du Livre Francais, Paris). Jis, išanalizavęs prancūziškojo socializmo gyvenimo faktus, prieina išvadą, kad Prancūzijoj egzistuos ir net kirsis du socializmai: vienas revoliucinis, autoritetinis ir iš esmės darbininkinis, siekiąs proletariato diktatūros, antrasis reformistinis, liberališkas ir besiremiąs dirbančiųjų klasių visuma, siekiąs sukurti socialinę demokratiją, iš kurios niekas nebūtų išskirtas. Tokiu atveju skiriamoji linija, kalba autorius, eitų per vidurį dabartinės prancūzų socialistų partijos (SFIO), kuri tą naują skilimą vargiai ar pergyventų. Prancūzų socialistų partijos senasis vadas Leonas Bliumas, socialistas ligi kaulų smegenų, bet idealistas, žmogus šviesus, giliai žvelgiąs į gyvenimo reiškinius bei reikalavimus, budriai saugojąs savo partijos reikalus ir gyvai susirūpinęs jos ateitimi, parašė ir išleido rimto dėmesio vertą,

plačiai čia autoriaus cituojamą knygą — *A L'echelle humaine.* Joje Bliumas iškėlė socializmo reikalu daug naujų minčių ir idėjų, kurios turėtų turėti nemaža įtakos į socializmo evoliucionavimą kalbama čia kryptimi, į socializmo suartinimą su krikščioniškąją socialine doktrina ir praktika. Straipsnio autorius Bigas, daugiausia šia knyga pasirėmęs, daro savo išvadas dėl socializmo artėjimo prie krikščionybės idealų.

Tik mūsų lietuviškasis socializmas dar, deja, nejuda iš vietos. Jokių refleksijų ir jokių išvadų. Jis, tarsi išsigandęs, plačiomis akimis žvalgosi po naujas sroves jo socialistinės minties dirvose ir laukia, kas toliau bus. Tas klausimas rūpi kiekvienam, ir ne socialistui. Ar ta besireiškianti socializmo reforma yra tik konjunktūrinis reiškinys, ar kažkas rimtesnio, su pastovesniais rezultatais? Ar ji apims visą socializmą, ar tik jo skeveldras? Tas klausimas rūpi ir katalikui. Socializmui persireformavus kalbama linkme, atkristų tuščios ir beprasmės kovos, o antra, katalikai susirastų taip persitvarkiusiam socializme gerą bendradarbj pasauliui atgimdyti ir milžiniško masto užsimotoms reformoms pravesti. Naudet, žinomas prancūzų visuomeninis darbuotojas ir rašytojas, vienam savo rašte socializmą pavadino prarūgusia Evangelija. Pavadinimas labai tikslus ir teisingas. Socializmas turi savyje daug Evangelijos tiesų. Bet tas tiesas, parėmę marksistiniu materializmu, iškreipė ir praraugino, kaip prarauginama ir padaroma netikęs vartoti geras patiekalas, įmerktas į netikusį, prarūgusį padažą. „Nors socializmas, — rašo Pijus XI minėtoj enciklikoj, — kaip ir visos klaidos, turi savyje ir tiesos dalį (to popiežiai niekad neneigė), tačiau pasiremia tokiais savotiškais mokslo apie visuomenę pagrindais, kurie su krikščionybe nesiderina. Dėl to tokie aptarimai, kaip — religinis socializmas, krikščioniškasis socializmas, yra priešingos, viena kitą išskiriančios sąvokos. Negalima būti tuo pat metu ir geru kataliku, ir tikru socialistu". Tačiau socialistams išfiltravus tą raugą iš savo doktrinos ir praktikos, išskyrus klaidas nuo tiesos, pakeitus savo marksistinius pagrindus, krikščionys susilauktų jo asmeny gero talkininko žmonijos bendruomenės perreformavimo darbe. Nėra pagrindo slėpti, kad socializmo socialinės tiesos ir siekimai yra krikščionims žymiai artimesni ir savesni, negu įvairių rūšių ir atspalvių liberalų. Todėl socializmo persireformavimas kalbama linkme mums, krikščionims, būtų lauktinas ir sveikintinas reiškinys.

Turint prieš akis vykstančius socializmo šeimoj pasikeitimus, mums, krikščionims, kyla klausimas, kokią poziciją užimti to fakto

akivaizdoje ir kokios laikytis taktikos? į šiuos klausimus duoda atsakymą tas pats Pijus XI savo enciklikoje *Quadragesimo Anno.* „Nereikia manyti, — rašo ten šventasis Tėvas, — kad visi be išimties nekomunistiniai socialistų susigrupavimai ir partijos yra pasidavę tai pasikeitimo raidai savo teorijos ir praktikos srityje. Ypač jie nenutraukia ryšio su klasių kova ir nuosavybės panaikinimu. Šiuos klausimus jie tik kiek sušvelnino.

„Šito sušvelninimo ar tam tikro klaidingų principų atbukinimo akivaizdoje kyla ar, teisingiau pasakius, tam tikrose sferose nepagrįstai keliamas klausimas, ar negalima būtų šio to atsižadėti ir iš krikščioniškų tiesų srities, ar kiek jas sušvelninti ir atbukinti ir eiti atnaujinamo socializmo susitikti pusiaukelėj. Yra žmonių, kurie mano, kad tuo būdu pavyktų lengviau socialistus pritraukti prie krikščionių. Tai yra bergždžios viltys. Kas nori apaštalauti socialistų tarpe, privalo skelbti visą krikščionių tiesą nuoširdžiai ir atvirai ir be jokių nuolaidų klaidos naudai. O ypač jei nori būti tikri Evangelijos skelbėjai, tegu socialistams įrodinėja, kad jų siekimai ir reikalavimai ras daug stipresnį pagrindimą krikščioniško tikėjimo dėsniuose ir nepalyginti sėkmingiau juos realizuos perėmę krikščioniškąją meilę.

„Kas daryti, kai socializmas taip sušvelnins ir pataisys savo nusistatymus klasių kovos ir nuosavybės klausimais, kad jam nebebus ko čia prikišti? Ar tuo pačiu jau nusikratys priešiškumu krikščioniškojo charakterio atžvilgiu? Štai klausimai, kurie atkreipia daugelio žmonių dėmesį. Daugelis gerų katalikų labai gerai žino, kad iš krikščioniškųjų tiesų nieko negalima išmesti nei užtrinti. Jie, tai žinodami, dažnai kreipiasi į Apaštalų Sostą, klausdami, ar toks socializmas yra tiek toli nuėjęs nuo savo klaidų, kad jau galima būtų be nuostolio bet kuriai krikščioniškajai tiesai jis priimti ir lyg ir pakrikštyti? Tenkindami jų norą, visu savo tėvišku rūpestingumu atsakome: socializmo, ir kaip teorijos, ir kaip istorinio reiškinio, ir kaip praktiškojo „veiksmo", jei jis yra tikras socializmas, negalima suderinti su Katalikų Bažnyčios dogmomis net tuomet, kai tais klausimais, apie kuriuos esame kalbėję, padarytų nuolaidų tiesos ir teisingumo naudai, nes jo pažiūra į visuomenę pagrindinai skiriasi nuo krikščioniškųjų pažiūrų".

Direktyvos tad aiškios ir nedviprasmiškos. P. Bigas savo straipsnyje nurodo visai teisingą ir saugią taisyklę, kaip elgtis tuo klausimu, būtent — laukti popiežiaus direktyvų ir jomis sekti.

Pijus XI toj pačioj enciklikoj kreipia dėmesį dar į vieną aktualų klausimą. „Savo sprendimu apimame ir naują, lig šiol mažiau

žinomą, bet vis dažniau ir plačiau pasireiškiantį įvairiuose socializmo atspalviuose reiškinį, būtent — socializmą, kaip sąjūdį švietimo ir auklėjimo srity. Įvairiais būdais jis vilioja į save ir traukia ypač jaunimą, net ir vaikus, norėdamas apvaldyti visą visuomenę ir tuo būdu išauklėti „socialistinį žmogų", kuris turės pakeisti visuomenę socialistinėj dvasioj.

Savo enciklikoj *Divini Illius Magistri* (1929.XI 1.31) plačiai išdėstėme krikščioniškojo auklėjimo dėsnius ir tikslus. Paprotinio ir švietiminio socializmo priešiškumas tiems dėsniams tiek yra aiškus, jog tai Mus atpalaiduoja nuo naujų aiškinimų. Bet atrodo, kad dar ne visi pakankamai gerai žino ir įvertina jo milžinišką pavojų, ir dėl to dažnai pasigendama tinkamo ir ryžtingo pasipriešinimo. Mūsų ganytojiška pareiga perspėti ir apsaugoti nuo to rimto pavojaus. Visiems privalu žinoti, kad to paprotinio ir švietiminio socializmo tėvas buvo liberalizmas, o paveldėtojas bus bolševizmas".

Šis paskutinis šventojo Tėvo paliestasis klausimas mums, lietuviams, taip pat yra aktualus. Lietuviškasis socializmas pastaraisiais laikais čia, tremtyje, taip pat griebėsi tos švietimo akcijos. Jis įsteigė vadinamąją *Šviesos* draugiją, tuo vardu leidžia laikraštį ir, prisidengęs neutralumo skraiste, nori sutelkti kiek galėdamas daugiau mūsų lietuviškojo akademinio jaunimo, kad, juos atitinkamai išauklėjęs, galėtų lengviau susocialistinti lietuviškąją visuomenę. Žinodami Šventojo Tėvo perspėjimą, turime iš to pasidaryti visas reikiamas šiuo reikalu išvadas.

IŠNAŠOS

1 1945.1.21 Maurice Thorez kalba, kurioje jis pareiškė komunistų partijos ištikimybę marksizmo-leninizmo principams.

2 Leono Bliumo 1945.V.20. pasakyta kalba. Taip pat skaitome jo knygoje — „A l'echelle humaine" (Callimard, 1945) tokį pasisakymą: „Reikia siekti, kad žmogus ir bendruomenė kits kitą tobulintų, kad žmoguje būtų sužadintos ir ugdomos jame virtualiai glūdinčios gerosios jėgos, kad tuo būdu jis savo asmeniniu įnašu sudarytų geriausią klausimams spręsti elementą" (178 pusl.).

3 Ar jis begalėtų vadintis „socializmu"? Aš manau, kad taip. Be abejo, 1931 m. enciklikos žodis „socializmas" priminė dar labai tamprų ryšį su tradicinėmis materialistinėmis ir totalitarinėmis pozicijomis, ir todėl sunkiai būtų suprantama, kad šių pozicijų atsisakius dar būtų galima vadinti „tikru socializmu". Tačiau reikia pažymėti, kad žodis „socializmas" paskutiniais metais nustojo savo radikalumo ir tapo tęstine sąvoka (dažnai dabar kalbama apie „humanistinį socializmą"; žiūr. „Esprit" anketą 1945 m. kovo, balandžio ir gegužės mėn.). Kitoj vietoj įrodysiu,

kad nuo abiejų enciklikos jam padarytų priekaištų laisvas socializmas gali likti ištikimas tikrajai socialistinei idėjai, kurios pagrindinė mintis yra ne kas kita, kaip ekonominės socialinio organizmo galios padidinimas, sumažinant ekonominę individo galią.

4 Šitos perspektyvos akivaizdoje L. Bliumas pvz. pageidauja, kad Šv. Sostas dalyvautų tarptautinėje organizacijoje. „Tas dalyavimas," rašo jis, „būtų vienas akivaizdžiausių ženklų, kad ateities pasaulio įvykiuose reikšmės turės ir kitos, ne tik laikinės, jėgos. Šitas vaidmuo iš tikrųjų pritiktų Bažnyčiai, kuri iš esmės yra taiką mylinti, nes ji įkūnija taikos religiją ir, jei taip galima išsireikšti, tokia yra jos funkcija, nes pati jos konstitucija yra tarptautinio pobūdžio. Popiežius visada veikė ir dabar veikia už organišką teisingumu, tautų ir žmonių lygybe ir sutarčių šventumu pagrįstą taiką. Taika yra Bažnyčiai reikalinga, tačiau nemažiau yra tikra, kad Bažnyčios pagalba taikos organizavime būtų be galo naudinga". Autorius vis dėlto klausia, ar Bažnyčia galėtų panaudoti savo autoritetą grynai politinius ginčus spręsdama: „Ar galėtų palaikyti vieną valstybę prieš kitą, vadinasi, palaikyti vienus savo pasekėjus prieš kitus, būdama abiejų bendra motina". Autorius linksta manyti, kad šito Bažnyčia nedarys taikos metu, kaip ir ji to nedarė nei I, nei II karo metu. Toliau autorius rašo: „Analizuodamas Sovietų poziciją, aš priėjau prie išvados, kad laikinieji Rusijos valstybės interesai apsprendžia komunistų doktrinos vykdymą ar nuo jos nutolimą; to negalima pasakyti apie popiežiją, nes ji neatstovauja jokio laikinio intereso. 16-to šimt. popiežius, kuris turėjo kariuomenę, ėjo į sąjungas, vedė karus, galėjo susvyruoti tarp kokio nors popiežiaus valstybei svarbaus reikalo ir dogmos griežtumo. (Tokio atsitikimo nebuvo. Red.). Šių dienų popiežija yra laisva nuo tokių svyravimų, jai nebėra reikalo domėtis šios rūšies transakcijomis. Ji yra grynai dvasinė galybė". Ir autorius daro išvadą: „Štai kodėl Bažnyčios dalyvavimas Tarptautinėje Bendruomenėje man atrodo labai reikalingas, ir štai dėl ko to tikėtis yra chimeriška". (A l'echelle humaine, pusl. 193-196).

5 Štai ką skaitome tame pačiame L. Bliumo veikale: „Socializmas niekada neneigė „moralinių vertybių" ar „dvasinių vertybių"; jis niekada neniekino dorybės ar garbės jausmo; jis toms sąvokoms davė tik kitą prasmę, kaip krikščionybė tai padarė prieš socializmą . . . Socializmo doktrina suponuoja taip pat ir plačiausius žmonijos idealus; žmonių taikos ir brolybės universalumą. Pvz. pagal Jaurės koncepciją žmonijos idėja yra visos civilizacijos pažangos principas. Šitoji idėja gali suteikti naujus pagrindus beveik nekintamiems moraliniams dėsniams, nuolat besikeičiantiems papročiams ir įstatymams ir naujo maisto menui bei minčiai. Ji gali persunkti visą asmeninį gyvenimą ir visas kolektyvinės organizacijos formas, kaip tai padarė viduriniais amžiais Dievo idėja. „Integralinis socializmas" nėra jokia religija, nes jis neturi nei dogmų, nei apeigų, nei kunigų, bet jis atsiliepia ir gali patenkinti religinį polėkį, nes jis moko išminties ir dorybės, lavina sąžinės jautrumą, asmeninės veiklos motyvų ir atpildo, moko ieškoti aukštesnio negu individas idealo, nes jis pripažįsta pasiaukojimą ir yra panašus į tikėjimą".

Ar yra reikalo daryti didelių pastangų, kad iš tų išsireiškimų galėtume padaryti išvadą, jog šitoks socializmas negalės pakęsti šalia savęs jokios tikrąja prasme suprantamos religijos ir Bažnyčios?

Kitos tos pačios knygos vietos atrodo lyg prieštaraujančios šiai pastarajai.

6 „Kai respublikoje tauta išsikovoja suvereninę valdžią, tai vadinasi demokratija". (Montesquieu, Esprit des lois, L. I, ch. 2).

7 Lavisse. „Histoire de la France", t. I, p. 33.

8 „Discours sur l'origine et les fondements de Tegalite parmi les hommes".

9 Savo knygoje — „Ler regime démocratique et le droit civil moderne" Riperrt

aprašo nuosavybės, sutarčių ir atsakingumo raidą. Ar šitoji raida nėra revoliucinės teisės iškraipymas socialistinės idėjos veikimo įtakoje?

10 1945 m. birželio 28 d. potvarkiu yra įkurta speciali kasa, kurios pajamos sudaromos iš namų savininkų, aukštas nuomas imančių, priverstinių įnašų. (J. O. birželio 29 d.).

11 Nepaprastomis aplinkybėmis šitoks suvaržymas negincytinas.

12 1940 m. gegužės 20 d. kalba.

13 „Protingai imant, negalima būtų skirti politinės galios nuo ekonominės", teisingai rašo L. Bliumas. (A l'echelle humaine, p. 130). *Quadragesimo Anno* rašo: jeigu susiduriame „su tam tikra socialine persvara, kurią neteisėtai sukaupė ir uzurpavo nuosavybė (gamybos priemonės)", tai reikia pasakyti, kad „iš to kylanti jėga priklauso ne tam, kas ją turi, bet viešajam autoritetui".

14 Jaurės rašo, kad „socializmas yra logiškas ir pilnas individualizmas; jį plėsdamas, socializmas tęsia revoliucinį individualizmą". („Revue de Paris", 1.12.1898).

15 „Šeimos ryšių atsipalaidavime ir šeimos židinio garbės niekinime" L. Bliumas mato vieną iš moralinio smukimo priežasčių (A. l'echelle humaine, 36 pusl.). Jis laukia tos dienos, „kada visas savo laisvas valandas motina galėtų pašvęsti namų židiniui; jis taip pat pasisako už šeiminį atlyginimą, kurio užtektų ne tik „fiziniam žmogaus gyvulio išsilaikymui, bet gyvenimui laisvo piliečio ir, pasakyčiau, visai šeimai, nes aš pasisakau už tai, kad dirbančio vyro uždarbio turi užtekti savo ir savųjų išlaikymui, ir niekaip negaliu sutikti, kad šeimos gyvenimui palaikyti būtų dar reikalingas žmonos ir vaikų uždarbis, kuris šiais laikais tikrai yra būtinas".

Šias mintis paskelbė Bliumas 1945 m. Jos nuostabiai sutampa su Bažnyčios Galvų paskelbtomis tolygiomis tuo pat reikalu mintimis. 1891 m. Leonas XIII savo enciklikoje *Rerum Novarum,* rašydamas apie moterų darbą, pažymi, kad „pati prigimtis yra paskyrusi moterį šeimos gyvenimui. Šeimos gi gyvenimo pareigos nuostabiu būdu apsaugoja moters garbę, be to, sudaro sąlygas atlikti vaikų auklėjimo pareigą ir atsidėjus rūpintis šeimos gerove".,

1931 m. Pijus XI savo enciklikoje *Quadregesimo Anno,* tas mintis žymiai praplėtęs, taip rašo: „Darbininkas turi teisę gauti tokį darbo atlyginimą, kurio pakaktų jam ir jo šeimai pragyventi . . . Yra nedora piktnaudoti vaiko ir moters silpnybę. Motinai šeimos namai ir jos gyvenimas yra svarbiausia darbo ir rūpesčių dirva. Yra baisus piktnaudojimas, su kuriuo visomis priemonėmis reikalinga kovoti, kai dėl per mažo savo vyro uždarbio ji privalo ieškoti uždarbio už savo šeimos ribų, apleisdama savo tiesiogines pareigas ir darbus, pirmoj eilėj vaikų auklėjimą. Dėl to visomis jėgomis reikia siekti to, kad šeimų tėvai gautų tokį darbo atlyginimą, kurio pakaktų padoriai išlaikyti šeimą. Jei šiandien tokis darbo atlyginimas ne visur yra įmanomas, tai visuomeninis teisingumas reikalauja nedelsiant imtis tokių reformų, kurios kiekvienam suaugusiam darbininkui tokį darbo atlyginimą garantuotų. Šia proga reikalinga pagirti tas išmintingas ir labai naudingas pastangas, kuriomis siekiama uždarbio dydį pritaikyti prie šeimos reikalų tuo būdu, kad, augant šeimos reikalams, augtų atitinkamai ir uždarbio dydis ir net, reikalui atsiradus, kad jo užtektų nepaprastiems reikalams".

16 L. Bliumas (A l'echelle humaine, pusl. 95): „Joms (liaudies partijoms), gal būt, darytina priekaištas, kad jos įpuolė į kitą kraštutinumą, t.y. per daug paisė vidinės vienybės ir vieningumo įstatymo; ir aš manau, kad tas priekaištas dalimi teisingas. Partijos drausmė yra normalus dalykas, ir jos vienybė turi būti griežtai saugojama nuo egoistinių atskalų, kurios kyla dėl išskaičiavimų, ambicijų ir kitų rūšių pagundų. Iš kitos gi pusės, partijos ryšių atsipalaidavimas ar net nutraukimas turi būti svarstomas vyriškai kiekvieną kartą, kada nepaprastos krizės viešojo gyvenimo iškeltoms problemoms suteikia individualinių sąžinės kazusų vertę. Kaip daugeliu žmogaus gyvenimo atsitikimų, taip ir partijų gyvenime tikrasis padorumo kriterijus

yra nesavanaudiškumas. Partijos ryšių sutraukymas yra nemoralus ir pasišlykštėtinas, kai jis vienokiu ar kitokiu būdu susijęs su tuo, ką aš plačiausia prasme paėmus pavadinčiau parsidavimu. Partijos ryšių sutraukymas yra gerbtinas ir net girtinas, kai jis padaromas svarbiu klausimu sąžinės imperatyvui pasiduodant".

17 Leonas Bliumas, „A Techelle humaine", pusl. 177.

18 L. Bliumas rašo: „Didžioji viešosios opinijos dalis niekada nedarė griežto skirtumo tarp socializmo ir komunizmo, nors tai yra dvi visai skirtingos darbininkijos doktrinos ir veikimo formos". („A Techelle humaine", pusl. 107).

19 L. Bliumas, „A Techelle humaine", pusl. 176.

20 L. Bliumas, „A Techelle humaine", pusl. 177.

21 Ten pat, pusl. 17. Socializmas „turi sugrįžti prie pirmykščio įkvėpimo grynumo lygiai taip, kaip darydavo Bažnyčia krizių laikais, kada laikinieji interesai užtemdydavo jos misijos objektą".

22 Ar abi jėgos viena kitos nepapildo ir ar abi nėra viena kitos reikalingos? Jeigu L. Bliumas tvirtina, kad prancūzų darbininkija tautinės katastrofos metu (vokiečiams užėmus Prancūziją) nesukėlė tautoje entuziazmo dėl to, kad jai trūko kilnumo, didžiaširdiškumo, idealaus nusiteikimo, akivaizdaus nesavanaudiškumo ir atsidavimo bendram interesui, t.y. trūko viso to, ką Nietsche kažkur pavadino „didžiuoju stiliumi moralėje", trūko viso to, kas „moralę priartina prie religijos, o propagandą prie apaštalavimo", tai ar tas nesako, kad papildymas yra galimas ir laukiamas?

AR NE PER VĖLAI BUVO PASKELBTA ENCIKLIKA RERUM NOVARUM?

Ekonominis ir socialinis pasaulis vystosi pagal tam tikrus savo vidaus įstatymus ir pagal žmonių akstinus. Kaip žiūri Bažnyčia į šį pasaulį? Aišku, kad Bažnyčia negali siekti ir vykdyti, pavyzdžiui, — ūkio ministerio ar įmonės vedėjo uždavinių. Taip pat ji negali apsiimti vadovauti laikinosioms ar žemiškosioms įstaigoms ar rūpintis jų naujaja tvarka. Ta sritis yra žmonių. Krikščionys laisvai gali susikurti ar suorganizuoti tai, kas jiems šiame žemiškajame gyvenime reikalinga, tačiau jų darbai ir užsimojimai turi būti suderinti su krikščioniškosios moralės reikalavimais. Jie dalyvauja ten, kur vyksta kovos su jų dvasiniais priešais. Krikščioniškoji etika jiems yra tas šaltinis, iš kurio jie turi semtis kovos priemones ir taktiką. Jie gali laisvai daryti ta kryptimi ir praktiškus sprendimus, kurių Bažnyčia dar nėra padariusi, bet sprendimai turi būti tokie, kad ji juos galėtų patvirtinti, vadinasi, jie turi būti daromi pagal jos principus ir nustatytąją kryptį. Bažnyčios sprendimai ir direktyvos pasirodo paprastai tuo metu, kada kova pasiekia tam tikrą įtampos laipsnį ir kada susidaro tam tikra ideologinė atmosfera.

Rerum Novarum ir ideologinė atmosfera. Ideologinė atmosfera tuo metu, kada pasirodė Rerum Novarum, buvo tokia, kokios tada reikėjo. Kai kas ir šiandien teigia, kad enciklika pasivėlavusi. Teigimas be pagrindo. Popiežius savo žodį ištarė tada, kai aktualios problemos buvo bandyta spręsti blogai ir kai buvo reikalinga jų sprendimą įstatyti į gerąsias vėžes. 1776 metais Adomas Smithas išleido savo „Tyrinėjimus apie tautos turtingumą". Jis pateikė pasauliui kapitalistinę teoriją, kuri tam tikru būdu paveikė ekonominę politiką, taip pat ekonominę ir socialinę raidą. Tuo metu atrodė, kad svarbiausias uždavinys buvo išlaisvinti ekonomiją iš jos varžtų. Laisvi mainai, laisser-faire, laisva konkurencija buvo to laiko politikų ir ekonomistų mėgstamiausios temos. Restauracija, taip pat romantizmo sužadintas susidomėjimas viduramžiais sudarė prieš liberaliz-

mą savotišką reakcijos formą, tačiau niekas negalėjo sustabdyti liberalinės sistemos plitimo ir įsigalėjimo.

Įvairios socialistų mokyklos, kurios atsirado Anglijoje, Prancūzijoje ir Vokietijoje, buvo bejėgės sutrukdyti tą liberalizmo raidą, kuri padarė žmonijai daug žalos ir įvedė į žmonių santykius tiek neteisingumo. Pažiūrų pakitėjimas, pasireiškęs liberalų raštuose XIX amž. viduryje, buvo socialistų kritikos vaisius, tik tokiu būdu galima paaiškinti Stiuarto Milio, kuris pasirinko pusiaukelę tarp liberalizmo ir socializmo, evoliuciją.

Vokietijoje antrojoje XIX amž. pusėje dvi tendencijos stojo priešais liberalinę idėją: marksistinis socializmas ir istorinė mokykla. Marksizmą 1848 m. jau buvo įvesdinęs *Manifestas,* kuris pažadino iš miego buržuazinius sluoksnius, lig šiol netikėjusius proletarinės revoliucijos galimybėmis.

Po dvidešimties metų pirmasis *Kapitalo* tomas pasirodė Londone, kur Karolis Marksas buvo pabėgęs nuo prūsų policijos. Nepaisant *Kapitalo* tezių nenuoseklumo ir nepagrįstumo ir dvasinio pagrindo nesimo, tas Markso kūrinys davė pradžią kad ir miglotiems ir slidiems visuotinei sintezei pagrindams ir todėl pralenkė visa, kas buvo ligi jo pasirodymo parašyta. W. Roscherio įsteigta ir G. Schmollerio ir kitų įstiprinta Istorinė mokykla skyrėsi nuo liberalų. Ir skyrėsi nuo jų ne vien metodais, bet ir pačiais postulatais. Istorinė mokykla pradėjo skirti socialinį elementą pačioje ekonomijoje, pradėjo reikalauti įvesdinti į politinę ekonomiją moralinį elementą, tuo būdu stodama prieš klasikų „amoralizmą". Mintis, kad negali būti sveikos ekonominės struktūros be sveikos socialinės struktūros, netrukus įsigalėjo.

1872 m. toji pat Istorinė mokykla įkūrė socialinės politikos draugiją, „Verein fuer sozial Politik", kuri darė įtakos socialinei politikai apie šešiasdešimt metų ir sugebėjo sušvelninti klasių tarpusavę kovą.

Krikščionių demokratų sąjūdis savo keliu įsijungė į stiprią kovą su liberalizmu ir su socializmu. Jis savo kovą pradėjo 1848 m., bet dar prieš *Komunistų Manifesto* paskelbimą. Tą kovą pradėjo kun. Ketteleris. Ji ypačai sustiprėjo 1860 m., kai tas pats Ketteleris tapo Mainco vyskupu. W. E. Ketteleris (1811-1877) nustatė tikros socialinės katalikybės pagrindus, paskatino ieškoti socialiniuose santykiuose praktinių sprendimų, atitinkančių laiko reikalavimus. Ketteleris, be kitko, buvo įsitikinęs, kad proletariato problema negalėjo būti išspręsta viduramžių tipo korporacijų keliu. Jo

manymu, tai turėjo padaryti naujos formos profesinės sąjungos, kurias kiek vėliau jkūrė A. de Mun ir markizas de la Tour du Pin. Vysk. Ketteleris savo mintis socialiniu klausimu paskelbė 1864 m. savo knygelėj „Darbininko mintis ir krikščionio mintis". Praslinkus nepilnai 30 metų po jos pasirodymo, pasauliui buvo paskelbta enciklika *Rerum Novarum.*

Tuo pat metu socialinis klausimas vis labiau veržėsi į politinių diskusijų centrą. Katalikų socialinių studijų draugijos ir rateliai sėkmingai veikė Pietų Vokietijoje, Austrijoje, Šveicarijoje (Friburgo Unija) ir Prancūzijoje. Jų darbas buvo vaisingas, ir Leonas XIII galėjo vėliau sakyti, kad jis atsidėjęs sekė jų veiklą. Visos tos draugijos ir rateliai tiesė kelią enciklikai *Rerum Novarum.* Vysk. Kettelrris, Friburgo Unijos vadai, — du šveicarai, kardinolas Gasparas Mermillod ir Gasparas Decurtinas, — ir du prancūzai, — pramoninkas Leonas Harmel ir karininkas ir diplomatas de la Tour du Pin, — ypatingai tame darbe nusipelnė. Friburgo Unija padėjo krikščioniškajai ekonomijai ir socialei pagrindus, o tuo kartu patalkino Leonui XIII parengti ir pačią encikliką *Rerum Novarum.* Vysk. Ketteleris nupelnytai susilaukė iš Leono XIII savo pirmtako vardo.

Rerum Novarum ir struktūriniai duomenys. Esama žmonių, kurie, rausdamiesi po praeities negeroves, skundžiasi, kad *Rerum Novarum* pasirodžiusi per vėlai, tariant, tuo metu, kada industrializacija su visomis savo blogybėmis jau buvo įsigalėjusi. Tačiau tai netiesa. Kada pasirodė *Rerum Novarum,* industrializacija dar nebuvo baigta. Tai matome ir iš šių faktų: paimkime Vokietijos gyventojų prieauglio dydį, atsimindami, kad gyventojų padaugėjimas yra susijęs su industrializacija, ir pamatysime, kad per 50 metų, būtent, nuo 1840 ligi 1890, Vokietijoje gyventojų priaugo 15 milijonų, po dvidešimties metų gyventojų skaičius padidėjo vėl 15 milijonų. Antra, 1875 m. didesniuose miestuose gyventojų buvo 2,7 mil., o 1900 m. — 9 mil. Mūsų teigimą, kad *Rerum Novarum* pasirodė nepasivėlavusi, parėmė ir šis faktas: Markso *Manifestas,* kuris kaip tik taikė į Vokietiją, nesukėlė to sąjūdžio, kokio iš jo galima buvo laukti. Galima pagrįstai tvirtinti, kad tas *Manifestas* pasirodė dar per anksti. Masių sąjūdžio dar nebuvo. Profesinės sąjungos ligi 1890 m. neturėjo reikšmės. Dar 1891 m. vokiečių profesinės sąjungos teturėjo vos 343.000 narių. Dar įdomesnis reiškinys — tik 1891 m. marksistinė kryptis įsigalėjo socialdemokratų partijoje su Erfurto Programa. Gotos 1875 m. programa, pagrįsta Markso ir Lasalio idėjų kombinacija, išsilaikė ligi mūsų laikų.

Sunku įtikinti tuos, kurie savo įsitikinimų neremia faktais. Tik tokie žmonės gali teigti, kad *Rerum Novarum* yra pasivėlavusi ir nesukėlusi didelio revoliucinio entuziazmo. Tos rūšies entuziazmas yra pigus ir greitai nusidėvi, o Bažnyčiai amžius neturi tos pat reikšmės, kaip grynai žemiškoms įstaigoms. Leonas XIII prabilo lygiai tuo pat metu, kada jis turėjo prabilti, ir tai, ką pasakė, jis pasakė apgalvotais žodžiais, nesiekdamas sukelti aistrų. Pasmerkdamas vienų per didelę laisvę, jis norėjo laisvę grąžinti tiems, iš kurių ji buvo paveržta. Leonas XIII davė pradžią naujoms pastangoms socialiniam teisingumui įgyvendinti. Mums netenka ją iš naujo svarstyti, bet tik vykdyti ta dvasia ir tomis priemonėmis, kurios labiausiai atitinka mūsų gyvenamąjį laikmetį. *Rerum Novarum* įtaką socialinio klausimo sprendimui sunku nupasakoti. Ji yra labai didelė. Jai negali prilygti joks kitas šios rūšies aktas. Tai geriausiai parodo ir enciklikos 60 metų sukaktis. Prieš ją nulenkė galvą ir visomenės, ir valstybės, ir katalikai, ir protestantai. Iš tiesų *Rerum Novarum* yra Didžioji pasaulio darbininkijos Charta.

ENCIKLIKA MATER ET MAGISTRA

Popiežius Jonas XXIII savo encikliką *Mater et magistra* pasirašė 1961 m. gegužės 15 d., bet pasauliui ji pasirodė *Osservatore Romano* skiltyse tik tų pačių metų liepos 15 d. Tad ji pasirašyta Leono XIII enc. *Rerum novarum* septynių dešimtų metų ir Pijaus XI enc. *Quadragesimo anno* trisdešimties m. sukaktyse.

Nors enc. *Mater et magistra* pasirašymo data nėra be reikšmės, nes pabrėžia istorinį ir turinio tų enciklikų ryšį, tačiau ne sukaktys nulėmė jos pasirodymą. Bažnyčios socialinis mokslas paremtas nekintamais Dievo įstatymo dėsniais, tačiau jis nesustingęs nepajudinamai, kaip uola. Jis vystosi ir plečiasi kartu su kintama socialiniai-ūkiškąja tikrove. Pasikeitusios sąlygos reikalauja naujo įžvelgimo į socialinį žmonių gyvenimą, kad senieji nekintamieji dėsniai galėtų būti, atitinkamu naujas sąlygas būdu, interpretuojami ir taikomi.

Kas gi pasikeitė žmonijos gyvenime ir kas vertė popiežių pakartotinai prabilti pasauliui Bažnyčios socialės klausimais? Apie tai jis pats pasisako savo kalbamoj enciklikoj:

„Įvestos naujovės į mokslo, technikos ir ūkiškojo gyvenimo sritis: atominės energijos atradimas ir jos pritaikymas pirmiausia karo, o paskui ir taikos tikslams, išsivystymas chemijos, duodąs beveik neaprėžtų galimybių sintetiniams gaminiams gaminti, įvedimas automatizacijos gamybai ir aptarnavimams, žemės ūkio modernizacija, beveik visiškas atstumų tarp tautų panaikinimas televizijos ir radijo dėka, įvairių transporto priemonių greitumo padidinimas ir pagaliau įėjimas į tikrą kelią tarpplanetinėms erdvėms laimėti . . .

„Labai pasikeitė ir socialinis gyvenimas: socialinio draudimo išsiplėtimas, o aukštesnio ūkiško lygio kraštuose socialinio saugumo įvedimas; darbininkų organizacijų narių socialinių ir ūkinių problemų supratimo pakilimas, visuotino švietimo įvedimas, žmonių gerovės augimas, žmonių tarpusavio kontaktų padidėjimas, luominių ir klasinių skirtumų nykimas, žmonių tarptautinėmis problemomis didesnis susidomėjimas. Antra vertus, nepaisant sėkmingo ūkiškojo gyvenimo vadovavimo, daugelyje kraštų pastebimas

ūkiškosios ir socialinės pusiausvyros trūkumas: pirmoj eilėj tarp žemės ūkio ir pramonės gamybos ir aprūpinimo . . .

„Daug kas pasikeitė ir politinėj srityj: didelėj kraštų daugumoje piliečiai, nepaisant jų socialinės padėties, aktingai dalyvauja viešajame gyvenime, didėja valstybių intervencija į socialinius ir ūkiškuosius reikalus, Azijos ir Afrikos tautos nusikratė kolonialėmis valdžiomis ir sukūrė savas nepriklausomas valstybes; užsimezgė tarp tautų artimesni santykiai ir kartu jie susikomplikavo; ryšium su tuo faktu padidėjo jų tarpusavė priklausomybė; nuolatos didėja tarptautinio masto organizacijų ir organų skaičius, kurie tarnauja visiems kraštams ūkiškoj, socialinėj, mokslo, meno ir tarptautinių santykių srityse”.

Visi tie gausūs ir įvairūs pasikeitimai katalikams iškėlė nemaža abejonių ir neaiškumų, ko iš jų tose naujose sąlygose reikalauja teisingumas ir kaip reikia jose realizuoti krikščioniškosios meilės įsakymus. Jono XXIII čia gvildenamoji enciklika davė raktą tiems neaiškumams ir abejonėms išspręsti. Bet ji tik tuo nepasitenkino. Ji išklostė pačioj pradžioj pagrindinius dėsnius ir įvairių klausimų sprendimus, kuriais vadovaujantis galima bus sutvarkyti ateities visuomenės sugyvenimą globalinėj apimtyj, visos žmonijos šeimoj suvienytoj ir suprantančioj savo visuotino gėrio — bonum commune reikalą, vertę ir pagrindus.

PAGRINDINIAI DĖSNIAI

Popiežių Joną XXIII kaikas mėgina vadinti revoliucionierium. Taip gali vadinti tik tie, kurie nežino nei Bažnyčios, nei popiežių istorijos. Jis tik pasuko savo gyvenimo stilių į anuos žilos senovės popiežių numintus takus. Šiais naujaisiais laikais čia jo pirmataku buvo didysis popiežius ir didysis kentėtojas Pijus IX. Ir jo socialinė doktrina neturi nieko nei revoliucinio, nei naujoviško. Čia jis laikosi tik tradicinės Bažnyčios doktrinos ir praktikos. Tai patvirtina ne tik enciklikos *Mater et magistra* pasirašymo data, bet ir tas faktas, kad ir visa enciklikos pirmoji dalis paskirta ryšiui su Leono XIII, Pijus XI ir Pijaus XII socialiniu mokslu. Čia randame trumpas preciziškas santraukas enciklikų *Rerum Novarum, Quadragesimo Anno* ir Pijaus XII 1941 metų birželio 1 d. kalbos, kuri buvo paskirta *Rerum novarum* penkių dešimtų metų sukakčiai paminėti. Visų šitų dokumentų paskelbtus dėsnius, vertinimus ir praktiškus sprendimus Jonas XXIII primena, palaiko ir rekomenduoja. Čia pat Jonas XXIII

reiškia džiaugsmą ir pasitenkinimą, kad tų trijų dokumentų nurodymų didžiuma buvo realizuota ir įgyvendinta. Padėjo juos realizuoti ne tik katalikai, bet ir kitų tikėjimų pasaulio geros valios žmonės, kurie savo veikloj vadavosi gimtosios teisės ir objektyvinių reikalų įsakais ir akstinais.

Ar turi *Mater et magistra* kokius pagrindinius dėsnius, kurie sudarytų jos lyg pagrindą ir apie kuriuos suktųsi visos jos mintys ir tezės? Taip, turi. Geriau į ją įsiskaičius, jie savaime iškyla ir sudaro visos enciklikos turinio dominantą.

Pirmas tų dėsnių yra *personalizmo* dėsnis, susirūpinimas žmogiškojo asmens gėriu ir išvystymu. Tai pasireiškia kiekvienam enciklikos suformulavime. Be to, popiežius labai dažnai savo sprendimus aiškiai grindžia asmens vertingumu ir jo išsivystymo gėriu. Tas asmens vertingumas enciklikoje suprantamas ligi tokio laipsnio integraliai, kad joje net nekrinta į akį aiškus pabrėžimas skirtumo tarp antgamtinio ir gamtinio žmogiškojo asmens vertingumo. Ir visai suprantama kodėl. Juk tarp antgamtinės ir gamtinės tvarkos yra tobula darna, harmonija. Žemiškieji žmogaus tikslai ir išsivystymas sąlygoja ir padeda pasiekti antgamtinį išsivystymą ir galutinįjį žmogaus tikslą.

Antrasis dėsnis, kuris iškyla enciklikoje į pirmąsias eiles yra *visuotinas ar bendrasis gėris* (gerovė) — *bonum commune.* Šičia enciklikai būdinga tai, kad ji aiškiai skiria tų bendrųjų gėrių visą hierarchiją ir jie tokiu ar kitokiu būdu vienas kitam pajungtas, vienas su kitu neatjungiamai susirišęs. Ligi šios enciklikos apie bendrąjį gėrį buvo kalbama tik bendrai, *in genere* ir jis buvo suprantamas tik siaura prasme, būtent — politinės bendruomenės — valstybės bendrasis gėris. Enc. *Mater et magistra* gi aiškiai skiria du bendruosius gėrius: valstybės bendrąjį gėrį ir visos žmonijos, visos „Žmonijos šeimos". Enciklikoje be šių dviejų minėtų bendrųjų gėrių pastebima dar vienas žemesnės rūšies, ar, teisingiau pasakius, šiauresniųjų ribų bendrasis gėris. Tačiau iš to fakto negalima daryti išvados, kad tarp tų minėtų bendrųjų gėrių būtų koks lenktyniavimas ar konkurencija, kad vienas kitam stotų skersai kelio ar kad tarp jų būtų kokia trintis ar nesusiderinimas. Atvirkščiai, popiežius mato tarp visų išvardintų bendrųjų gėrių ankštą ryšį ir moko ne tik privatų gėrį pajungti, subordinuoti bendrajam gėriui, bet ir reikalauja žemesnį bendrąjį gėrį pajungti augštesniajam. Čia vėl susiduriam su naujove. Ta naujovė ir yra privatus gėrio ir žemesnės bendruomenės bei valstybės bendrojo gėrio darnus priderinimas prie aukščiausio,

būtent — visos žmonijos bendrojo gėrio. Šitaip suformuluotas dėsnis visada glūdėjo katalikiškojoj socialinėj doktrinoj, bet jis nebuvo iškilęs viršun. Jį iškėlė viršun dabartiniai santykiai, jei seniau ryšys tarp visų minėtų gėrių neatrodė toks ryškus ir atstumai tarp jų buvo tariamai dideli, tai dabartiniuose santykiuose tarp jų tas ryšys visai išaiškėjo ir išnyko visokie atstumai. Jie visi sustojo į vieną gretą petys į petį. Dėlto popiežius taip stipriai tą faktą pabrėžia.

Tretysis dėsnis yra *pagalbos arba talkinimo* dėsnis. Šis dėsnis slypi pirmuose dviejuose dėsniuose. Bet popiežius meta čia naujos šviesos ant šio dėsnio. Šis dėsnis reikalauja, kad kiekviena bendruomenė žinotų ir pripažintų savo kompetencijų ir galimybių ribas. Visa, *bet tik tai,* kas išeina iš galimybių ribos asmens ar žemesnės bendruomenės, tampa aukštesnės bendruomenės kompetencijos objektu.

Visų trijų minėtų dėsnių papėdėj, lyg antrame plane, pastebime *mokslą apie gimtąją teisę* katalikiškoj interpretacijoj. Ta teise popiežius karts nuo karto paremia savo mokslą. Ji kartu su pareikštąja Dievo teise ir evangeliškąja tiesa pavidalina enciklikos dvasią, teisingumo ir meilės dvasią. Ši gimtoji teisė sudaro ketvirtąjį pagrindinį enciklikos dėsnį.

ENCIKLIKOS RERUM NOVARUM PAPILDYMAS

Enc. *Mater et magistra* turi jau savo literatūrą, ne tik platesnių studijų, išmėtytų po įvairių kraštų žurnalus ir laikraščius, bet ir knygų. Lietuvių kalba plačiausią studiją lig šiol parašė kun. Pranas Brazys, kurią nuo 1961 m. spalio mėn. pradėjo spausdint *Aidai.* Studija rimta ir rekomenduotina skaityti tiems, kas nori plačiau su tuo svarbiu popiežiaus socialiniu dokumentu susipažinti. Kai kurie tos enciklikos gvildentojai mėgina joje minimas enciklikas lyginti su ja ir spręsti, kuri jų geresnė ir tobulensė. Tušti užsimojimai ir bergždžias darbas. Jos visos pasirodė reikiamu laiku, atitiko to laiko reikalus ir atsakė į to laiko kilusius opius gyvenimo klausimus. Negalima lyginti nelygintinų vertybių. Jonas XXIII savo pirmatakų socialinių enciklikų neignoruoja, neapeina tylomis, bet jomis paremia, kaip pagrindu, ir savo dokumentą. *Mater et magistra* nėra pastatas, bet tik antstatas. Pirmas pastatas buvo Leono XIII -*Rerum novarum,* ant jo Pijus XI pastatė naują aukštą — *Quadragesimo anno,* Pijaus XII 1941 m. Sekminių kalba — tretysis aukštas, o Jono XXIII *Mater et magistra* — ketvirtasis ir šiuo tarpu paskutinysis. Tie visi dokumentai yra sukūrę vieną Bažnyčios socialinę moderniems

laikams pritaikytą doktriną. Nei vienas jų neprieštarauja kitam, tik praplečia ir patikslina, atsakydamas į gyvenimo iškeltus naujus klausimus. Taip pvz. enc. *Rerum novarum,* kalbėdama apie valstybės komptetenciją ūkiškuose ir socialiniuose klausimuose, reikalauja iš jos paimti į savo globą išnaudojamus darbininkus ir leisti tuo klausimu reikalingų įstatymų. *Quadragesimo anno* gvildena kilusius neaiškumus, liečiančius privatinę nuosavybę, darbininkų užmokestį ir moderuotą socializmą. Pijus XII išaiškino tris pagrindinius socialinius klausimus: žemiškų gėrybių naudojimą, darbą ir šeimą. *Mater et magistra* nuėjo toliau, jos apimti plotai žymiai platesni. Ir suprantama dėl ko. Mūsų laikų gyvenimas verčiasi kulvartais. Vienus socialinius pastatus griauja iš pagrindų, kitus stato naujus. Iškėlė tokių klausimų, kurių ir Leono XIII, ir Pijaus XI visai nebuvo ir apie kuriuos tada nė galvot negalvojo. Jų stirtos prisirinko. Į opiausius ir svarbiausius atsakė *Mater et magistra.* Nors ji rašyta labai kondensuotai, bet susidarė 25.000 žodžių dokumentas. Tai ilgiausia enciklika iš visų popiežių paskelbtųjų. Ji yra pagrindiniausias socialiniai-ūkiškasis dokumentas, pasirodęs po paskutiniojo Didžiojo karo.

Neliesiu Pijaus XI ir Pijaus XII minėtų dokumentų. Apsistosiu tik prie Leono XIII *Rerum Novarum,* kaip pagrindinio Bažnyčios moderniosios socialinės doktrinos pastato. Jos labai trumpai ir nepilnai vadovaujamą mintį pirmiau esu paminėjęs. Ką gi kalba *Mater et magistra?* Kokius ji liečia klausimus ir kaip juos sprendžia?

Ji aiškiai ir tiksliai apibrėžia valstybės ūkiškuosius ir socialinius uždavinius, į pirmą vietą iškeldama reikalą grąžinti ir išlaikyti ūkiškąją ir socialinę pusiausvyrą, bet taip ir tokiu būdu, kad ji nevaržytų asmeninės piliečių iniciatyvos. Šitų dėsnių priminimas buvo labai reikalingas, nes mūsų laikais vyksta svarbus, enciklikos vadinamas *socializacijos* procesas, kurį iškėlė tokie objektyvūs reiškiniai, kaip — mokslų išsivystymas ir pakilimas, technikos pažanga, pagerintos ir patobulintos gamybos formos, gyvenimo lygio pakilimas ir kit. Popiežius čia pavartojo terminą *socializacija.* Kuo reiškiasi šis mūsų laikų socializacijos procesas? Nuolatinėmis žmonijos tarpusavio susirišimo formomis, vis naujesniais visuomeninės veiklos būdais ir kuriamų vis daugiau naujų teisinių institucijų. Šis socializacijos procesas yra nuolatos augančios valstybės intervencijos į net labai jautrias ir opias sritis, kaip — gydymo priežiūra ir globa, jaunimo mokymas ir auklėjimas, socialinė rehabilitacija ir globa ir kita, priežastis ir paseka. Tas procesas natūralus ir pagrįstas,

ypatingai paėmus dėmesin faktą, kad čia susibėga daug tokių uždavinių, kurie prašoka pavienio žmogaus jėgas ir išgales. *Socializacijos* procesas duoda daug naudos ir patogumų žmogui, gali palengvinti jam daugelio reikalų ir teisių realizavimą, tačiau tuo pačiu metu ji gali sudaryti jam ir daugiau pavojų, nes gali aprėžti ir susiaurinti ar net visai panaikinti žmogaus laisvą iniciatyvą ir veiklą.

Mums svarbu gerai ir tiksliai suprasti popiežiaus pavartotą *socializacijos terminą.* Socializacija paprastai suprantama suvisuomeninimo prasme. Socializacija vyksta tais atvejais, kai privatinė nuosavybė paverčiama visuomenine. Socializacija gali būti visuotinė ir dalinė. Visuotinė, kai toji nuosavybė pereina visai visuomenei, dalinė — kai tik bet kuri viena nuosavybės šaka suvisuomeninama arba ji pavedama didesnei ar mažesnei visuomenės daliai. Socializacija skirias nuo nacionalizacijos, kuri reiškia turtų ar nuosavybės suvalstybinimą.

Pijus XII, kalbėdamas Italijos darbininkams 1945 m. kovo mėn., sutiko su socializacija „bet tik tais atvejais, kai ji neišvengiamai ir būtinai reikalinga bendrajam gėriui, kitaip sakant, kai socializacija tampa vienintele priemone pašalinti neteisingumui ir garantuoti koordinuotų gamybinių jėgų panaudojimą krašto ūkio gerovei”.

Jonas XXIII socializacijos procesą konstatuoja ir jos nesmerkia. Jis moko, kad susocialintoj ar suvisuomenintoj ūkio sistemoj asmens gimtųjų teisių išsivystymas galimas, bet aiškiai pabrėžia, kad jo užimtoji šiame klausime pozicija nepasisako nei už socialiniai-ūkiškojo gyvenimo nacionalizaciją — suvalstybinimą, nei už betvarkį ir anarchistinį individualizmą. Socializacija nutiesia kelią sustiprintai valdžios intervencijai. Ji gali būti nekartą dviašmeniu įrankiu: valstybė iš vienos pusės asmenį saugoja ir jam garantuoja tam tikros naudos, bet tuo pat metu, jei jos ribos nėra aiškiai nukaišytos, gali asmenį parblokšt ir prispausti perdidele reglamentacija ir tuo būdu jo socialinę egzistenciją paversti pasyviu automatizmu. Popiežius skelbia savo enciklikoj, kad socializacijos sistema *leistina,* bet tik *asmens autonomijos pagerbimo, jo asmenybės išvystymo ir privatinės iniciatyvos žadinimo ir palaikymo ribose.* Bet koks iš tų ribų išėjimas bus asmens individualinių teisių pažeidimas ir laužymas.

Popiežius nemano, kad taip suprastos *socializacijos* procesas vyktų būtinu, neišvengiamu būdu ir keltų pavojų laisvus žmones versti automatais. Nors, kaip buvo minėta anksčiau, yra visa eilė objektyvinių aplinkybių, kurios to proceso vyksmą palengvina, tačiau kalbamoji *socializacija* pasilieka visuomet žmonių padaru ir

nuo jų priklauso jos kryptis ir ribos. Tad kiekvienam turi rūpėti, kad tas procesas būtų visuomet žmogui palankus ir kad jis padėtų „vystytis jo integralinei asmenybei". Dėlto popiežius mano, kad tame procese milžinišką vaidmenį gali suvaidinti tarpinės bendruomenės. Jų išsivystymas ir derama sėkminga autonomija valstybės atžvilgiu gali tapti tuo tiek kartų enciklikoj pageidautos socialinės pusiausvyros veiksniu.

To pasiekti galima tik sukūrus atitinkamą moralinį socialėjimo ar visuomenėjimo klimatą. Ne tik paskirų žmonių santykiai jų socialiniame bendravime, bet ir visa bendruomeninė struktūra, o ypatingai socialiniai-ūkiškoji struktūra turi būti pagrįsta teisingumo ir teisybės (aequitas) dėsniais. Popiežius šį klausimą stato globalinėj plotmėj. Šiandien jau nebegalima kalbėti apie teisingumą ir teisybę vienos valstybės ribose, nes šiuo atžvilgiu yra principinio skirtumo tarp ūkiškai aukštai išsivysčiusių valstybių ir tų, kurios tik pirmuosius žingsnius žengia industrializacijos keliu. Jos paprastai vadinamos pakankamai neišsivysčiusioms ar atsilikusiomis valstybėmis. Šiose antrose valstybėse milžiniškoji gyventojų didžiuma skęsta dideliame skurde ir tamsybėj, o nedidelė saujelė privilegijuotų gyvena „neriboto liuksuso ir prabangos gyvenimu" ir nesuskaičiuojamais lobiais apsikrovę. Aukšto ūkiško išsivystymo valstybėse gyvenimas yra pasiekęs aukšto lygio, bet ir ten yra žmonių grupių, kurie už savo sunkų darbą gauna permažus atlyginimus. Tokie atlyginimai neproporcingi valstybinio ūkio lygiui.

Jei tad darbo atlyginimas turi būti normuojamas teisingumo ir teisybės dėsniais, tai jis turi garantuoti darbininkui ir jo šeimai atitinkamą, tikrai žmonišką pragyvenimo lygį, proporcingą jo darbo rezultatams. Darbo mokestį nustatant, reikia imti dėmesin įmonės ekonominę būklę, šio krašto bendrąjį gėrį, ir kit. Iš to seka, kad gyvenančių ūkiškai išvystytose valstybėse žmonių pelnas turi būti apdėtas pareigomis visos žmonijos, o ypatingai ūkiškai neišsivysčiusių, atsilikusių kraštų naudai.

Teisingumas ir teisybė reikalauja dar pusiausvyros tarp ūkiškojo ir socialinio išsivystymo. Gamybos išvystymas, krašto ūkiškoji pažanga turi reikštis ne tik pagamintų gėrybių suma, bet ir kiekvieno piliečio, o ypatingai darbininko gaunamąja tos sumos dalimi, jų socialinės būklės pakilimu. Popiežius mano, kad visos žmonijos bendrojo gėrio ribose turtingos valstybės piliečiai turi būti pasiturį. Tai liečia ypatingai pirmoj eilėj darbininkų padėtį, kurie turi tapti įmonių bendrasavininkais. Konkrečiai tai reiškia, kad darbininkai turi teisės

būti įmonės pelno dalyviais. Popiežius nenurodo to dalyvavimo būdų, nes tai priklauso nuo įmonės struktūros ir visos eilės kitų aplinkybių, kuriose įmonei tenka dirbti.

Pati įmonės struktūra turi atitikti žmogaus asmens vertingumo ir teisingumo dėsnius. Nėra jokios galimybės nustatyti kokio vienlyčio iš kalno apibrėžto įmonės tipo. Popiežius tai labai gerai žino ir dėlto enciklikoj randame tik bendrus nurodymus tuo klausimu su paraginimu jieškoti konkrečių sprendimų, pagrįstų bendrais nurodymais. Tie bendrieji enciklikos patiektieji nurodymai duoda pakankamai aiškią kryptį tiems jieškojimams ir net sprendimų rūšis. Enciklikoje randame įmonių išrūšiavimą į: amatininkiškas, kurių struktūra labai paprasta, ir paskirstymą, kooperatyvines, privatines ir valstybines, vidutines ir didžiąsias, kurių struktūra gana įvairi, sudėtinga ir reikalinga labai greitos reformos. Popiežius stipriai pabrėžia kooperatyvinių įmonių svarbą ir reikšmę pramoninės gamybos ir aptarnavimo srityse ir reikalauja, kad valstybė šios rūšies įmones paimtų savo ypatingon globon.

Specialaus dėmesio vertas enciklikos mokslas apie vidutinių ir didžiųjų įmonų reformą. Jonas XXIII tos reformos pagrindan deda šiuos Pijaus XII teigimus:

„Kiekvienas žmogus trokšta laimėti visuomeniniame ir ūkiškame gyvenime atitinkamą funkciją. Tad dabartinė būklė, kurioje jis su visomis savo pastangomis visiškai priklauso nuo kitų valdžios, yra priešinga jo siekiamajai”. Nūdienės įmonės koncepcija siekia ir gina savo valdžios išlaikymą, kuri garantuotų sėkmingą jos vadovavimo vieningumą. Tačiau tokia įmonės valdžia, Pijaus XII žodžiais tariant, „negali savo kasdieninių bendradarbių nustumti į paprastų, nebylių savo darbo vykdytojų kategoriją, kurie neturėtų jokios galimybės panaudoti savo patyrimų ir turėtų pasilikti visiškai pasyviais valdančiųjų įsakymų vykdytojais”. Dėlto popiežius reikalauja darbininkams aktyvinęs pozicijos įmonėse, kad „jų balsas būtų girdimas ir išklausomas ir už gamybinių organizmų ribų, visose visuomeninės organizacijos pakopose”. Popiežius reikalauja suteikti darbininkijai šalia įtakos į visuomeninius reikalus ir įtakos į tos įmonės, kurioje dirba, reikalus. Politinė demokratija be pramoginės demokratijos darbininkui bus visai iliuzorinė. Todėl popiežius reikalauja suteikti darbininkams šalia jau minėtos teisės dalyvauti įmonės pelno pasidalinime teisės dalyvauti įmonės administravime.

Popiežius žino, kad socialiniai — ūkiškuose santykiuose susidarė situacija, kuri reikalauja naujo pažvelgimo į nuosavybės problemas. Iš vienos pusės didžiuliai ir nuolatos augamieji ūkiškieji organizmai gali bet kurią valandą sueiti į konfliktą su bendruoju gėriu, o jų kontroliavimas, net tais atvejais, kai jie sukurti ir paremti valstybės kapitalu, darosi vis sunkesnis. Iš kitos gi pusės piliečių pasitikėjimas visokios rūšies socialinio draudimo ir socialinio saugumo organizacijomis stiprėja. Bet, nepaisant to, popiežiaus mokymu, yra tokių priežasčių, dėl kurių reikalinga ginti privatinę ir gamybos įrankių nuosavybę ir sudaryti sąlygas toms nuosavybėms plėstis žmonių tarpe.

Jonas XXIII kalbamoj enciklikoj liečia ir valstybės nuosavybės klausimą. Jo mokymu, tokia nuosavybė valstybei reikalinga kaip priemonė bendrajam gėriui plėsti ir stiprinti. Jei valstybė nesusidarytų stipresnės ekonominės jėgos, šiose sąlygose ji negalėtų remti ir ugdyti bendrojo gėrio. Tad valstybė gali ir privalo būti savininke ir gamybinių įmonių, bet tik tiek, kiek reikalinga bendrajam gėriui įgyvendinti ir palaikyti. Čia turi rūpėti ne tik viešųjų reikalų patenkinimas, bet lygiai ir „sėkmingas ir nuolatinis kontroliavimas" ūkiškojo gyvenimo visumos. Negalima pamiršti tos tiesos, kad nuosavybė savo esme yra *visuomeninė funkcija* ir todėl ji turi tenkinti visų žmonių reikalus ir jiems tarnauti.

Daugelį paliestų čia klausimų aptarė ir išsprendė enciklika *Rerum novarum* ir vėlyvesnieji Apaštališkojo Sosto dokumentai. *Mater et magistra* davė naujų nušvietimų, panagrinėjo tuos pačius klausimus, atsidūrusius naujoj socialinėj situacijoj ir nurodė naujas konkretiškesnes jų sprendimo kryptis.

ŽEMĖS ŪKIO IR MITYBOS PROBLEMOS

Tarp ūkinio ir socialinio gyvenimo iškilo disproporcija. Ta disproporcija viena svarbiausių ir sunkiausių problemų, su kuria neįstengia susidoroti nūdienės bendruomenės, kurios yra pasiekusios savo išsivystymo aukštojo laipsnio. Ji didelio rūpesčio sukėlė ir Jonui XXIII. Apie ją jis kalba ir savo enciklikoj Mater et *magistra.* Vieno tautinio ar valstybinio ūkio ribose į pirmą vietą iškilo tarp žemės ūkio ir kitų ūkio šakų vystymosi disproporcija, ypač tarp pramonės ir aptarnavimo. Popiežius mano, kad beveik visuose kraštuose žemės ūkis jau nebepaveja pramonės. Tas faktas sudarė

visą problemų kompleksą, kuris labai sunkiai leidžiasi išsprendžiamas.

Popiežius, kalbėdamas apie neišsivysčiusį žemės ūkį, turi galvoje ne tik žemės ūkio gamybos primityvią techniką, bet taip pat visą socialinių santykių visumą, dėl kurių kaimų gyventojai bėga į miestus. Šitoks kaimų tuštėjimas neigiamai veikia tos tautinio ūkio šakos vystymąsi, o tolimesniame rezultate susmugdo žemės ūkio gamybą ir iškelia pavojingą gyventojų išmaitinimo problemą. Tam pavojui pašalinti reikalinga pagerinti žemės ūkyje viso pasaulio socialiniai ūkinių santykių visumą. *Mater et magistra* tam tikslui pasiekti paduoda kai kurių nurodymų:

1. Valdžios turi žemės ūkiui teikti visų pagrindinių patarnavimų, kurie pakeltų kaimo gyventojų pragyvenimo lygį: kelius, transportą, sveikatos tarnybą, bendrą ir specialių mokslą ir t.t.
2. Sistematiškai tobulinti žemės ūkio gamybą, pristatant kaimui vis daugiau reikiamų pramonės gaminių, įjungiant pramonę žemės ūkio tarnybai ir abiejų šių gamybos šakų vystymąsi harmonizuojant. Žemės ūkiui ypatingai reikalinga žemės ūkio mašinų ir chemijos pramonė bei žemės ūkio darbininkų profesinis parengimas.
3. Žemės ūkiui pakelti būtina sąlyga: priderinta jam finansinė politika — iš vienos pusės mokesčių sistema, iš antros gi — žemais nuošimčiais kredito sistema.
4. Aprūpinti žemės ūkį socialinio draudimo ir socialinio saugumo sistema. Tai palengvins visiems teisingiau dalyvauti bendrajame pelne.
5. Žemės ūkio gaminių kainas apdrausti ir apsaugoti ir jas suderinti su pramonės kainomis. Žemės ūkį pastatyti ant lygybės pagrindo su kitomis ūkinėmis šakomis.
6. Paskutinis klausimas tai — žemės ūkių struktūros ir jų organizacinio surišimo klausimas. Popiežius pasisako už „šeimyninio didumo” ūkius. Tokiam paremtam natūraline bendruomene ūkiui garantuojamas didesnis pastovumas ir tąsumas. Popiežius laiko būtinu reikalu surišti ūkininkus visa kooperatyvų sistema. Ji neišvengiamai reikalinga, jei norima ūkius vesti sėkmingai ir pelningai. Profesinis surišimas pakels ūkininkų reikšmę ir įtaką viešajame gyvenime. Šitos tinkamai panaudotos priemonės pakels žemės ūkį iš dabartinio nuosmukio.

Nemaža reikšmės žemės ūkio pakėlimui turės vystymosi disproporcijos pašalinimas iš to paties krašto paskirų regijonų. Žemės ūkiui

tai labai reikalinga, nes pramonė savo pakilimui nereikalinga žemės ūkio bent tiek, kiek žemės ūkis savo pakilimui reikalingas pramonės kaimynystės.

Popiežius tokio didelio dėmesio kreipia į bendrą ūkiškąjį ir ypatingai į žemės ūkio išvystymą ir pakėlimą dėlto, nes tai sėkmingiausias kelias šiandien dažnai iškeliamai disproporcijos tarp žmonių skaičiaus ir mitybos gaminių augimo dilemai išspręsti. Enciklika šiam sunkiam klausimui skiria nemaža vietos savo skiltyse, bet nepasiduoda tam pesimizmui, kuris apsėda kitus to klausimo sprendėjus. Jonas XXIII mato visus tos problemos sunkumus, nurodo eilę priemonių tiems sunkumams pašalinti ir išvadoj sako, kad pesimistai nedavertina žmogaus genijaus galimybių ūkininkavimo srityj ir kad pašalinimas čia minėtų klaidų ir disporoporcijos iš ūkiškojo vystymosi eigos bei tarptautinio bendradarbiavimo suorganizavimas šioje srityje visos žmonijos gerovei bus tos sėkmingos priemonės ir būdai šiai sunkiai problemai išspręsti.

TARPTAUTINIO BENDRADARBIAVIMO REIKALINGUMAS

Visų tautų tarpusavis bendradarbiavimas ūkiškoj, socialinėj ir kultūrinėj srityj enciklikos teigimu yra „viena svarbiausių mūsų amžiaus problemų". Čia kalbama apie bendradarbiavimą aukšto gyvenimo lygio kraštų su ūkiškai neišsivysčiusiais ar atsilikusiais kraštais. Žmonija — viena milžiniška šeima. Ją turi rišti ir cementuoti solidarumas ir dėlto ūkiškai stipresni kraštai turi padėti ir remti silpnesnius. Jonas XXIII čia pacituoja iš vienos savo anktyvesnės kalbos šiuos žodžius: „Esame visi atsakingi už nepakankamai maitinamas tautas ir dėlto reikia sąžinėse ugdyti atsakingumo jausmą, kuris slegia ir įpareigoja kiekvieną, o ypatingai labiausiai privilegijuotus". Pareigą skubiai teikti pagalbą vargingesniems kraštams, kurie žengia pirmuosius žingsnius savo išsivystymo kelyj, popiežius vadina teisingumo ir žmoniškumo pareiga. Tad „naikinimas gėrybių, kurios būtų reikalingos kitų žmonių gyvybei išlaikyti, yra teisingumo ir žmoniškumo dėsnių laužymas".

Pirmutinis tos pagalbos uždavinys — paskubinti, naudojant naujausias normas ir veikimo metodus, atsilikusių kraštų ekonominį išsivystymą. Tam tikslui pasiekti reikalinga iš vienos pusės mokslinio bendradarbiavimo, o iš kitos — technikinės ir finansinės pagalbos. Ta pagalba turi būti efektyvi ir diskreti. Toliau, reikia neišsivysčiusiems kraštams sudaryti galimybių naudotis kitų kraštų mokslo

pasiekimais, patarnauti techniška pagalba ir tuo pat metu nesistengti pažeisti jų politinės nepriklausomybės, kultūrinio savitumo ir tautinės ambicijos. Teikiant pagalbą kraštai turi nugalėti pagundą užmesti šelpiamam savo santvarką ir gyvenimo stilių, vengti bet kokios politinės naudos jieškojimo ir bendrame darbe nerodyti šelpiamiems savo pranašumo ir polinkių valdyti ir įsakinėti. Jei taip būtų elgiamasi tame svarbiame bendradarbiavimo darbe, tai būtų mėginimas atstatyti kolonializmą ir pasaulio taikai pavojų. Tad neišsivysčiusioms tautoms teikiamoji pagalba turi būti remiama pasaulinio solidarumo dvasia, bešališkumu ir be bet kokio pasipelnymo noro. Šiandien nėra nei vienos svarbesnes žmonių problemos, rašo popiežius, kurios nereikėtų svarstyti pasauliniu mastu ir tose ribose spręsti. Dėlto tos valstybės, kurios norėtų išslysti iš to tarptautinio bendradarbiavimo kelio, nesugebėtų išspręsti nei vieno savo svarbiausio klausimo, nes šių laikų tautos tarpusavyj sąlygojasi ir galima drąsiai tvirtinti, kad kiekviena tauta, siekdama savo išsivystymo, tuo pačiu padeda ir kitoms vystytis.

Enciklika nurodo mums du pavojus, kurie graso tam bendradarbiavimui. Pirmasis pavojus — trūkumas tarpusavio pasitikėjimo tarp tautų, kurių kiekviena bijo, kad savo pagalba nepadėtų kitai sustiprėti ir išugdyti jos supremacijai. To paseka — tautos ginkluojasi ir eikvoja milžinišką kiekį energijos ir medžiaginių išteklių. Antras pavojus — praradimas tikros vertybių hierarchijos ūkiškai išsivysčiusiuose kraštuose. Mokslo ir technikos pažanga bei ūkiškos gerovės aukštas laipsnis pridengia dvasines vertybes. Iš to kyla pavojus, kad tokia situacija bus perteikta tiems kraštams, kurie tik pradėjo žengti išsivystymo keliu. Tokiu atveju dar labiau pasunkėtų tarptautinis bendradarbiavimas, nes ir kiti kraštai pasektų tų moralinių vertybių nepakankamą įvertinimą, o tik moralinės tvarkos sutiprinimas ir atstatymas gali privesti prie tautų tarpusaviu santykių pagerinimo ir tarpusavio pasitikėjimo sustiprinimo.

Jonas XXIII čia mato didelių uždavinių Bažnyčiai, kuri, įeidama į tautų gyvenimą, nėra ir savęs nelaiko iš išorės atblokšta institucija, bet su jomis sutapusi ir jų pasitikėjimo įgijusi organizacija ir dvasinis autoritetas. Ta aplinkybė padeda turtingų ir atsilikusių kraštų katalikams lengviau tarpusavyj susiprasti, įsigyti pasitikėjimo ir darniai bendradarbiauti. Tiems tikslams pasiekti padeda dar ir tas faktas, kad krikščioniškoji moralinė tvarka turi savo atramą Dievuje, kuris yra tiesos, teisingumo ir meilės šaltinis.

Dėlto popiežius paskutinėje savo enciklikos dalyje plačiai kalba

apie Bažnyčios uždavinius naujose pakitėjusiose gyvenimo sąlygose ir apie jos socialinio mokslo aktualumą. To mokslo universalinis charakteris nūdienėj tikrovėj įgyja ypatingos reikšmės. Enciklika plačiai ir konkrečiai aptaria katalikų uždavinius toj pakitėjusioj tirkovėj, ragindama juos pagyvinti veiklą ne tik teoretinėj ir auklėjamoj srityj, bet ir praktiškosios veiklos, ligi įsijungimo į visas žemiškosios veiklos sritis, neužmirštant, kad pasilieka ir turi pasilikti gyvais Kristaus Mistinio Kūno nariais.

ENCIKLIKOS CHARAKTERISTIKA

Paskelbtąja enciklika *Mater et magistra* pasaulis labai susidomėjo. Įvairių atspalvių pasaulio spauda jai skyrė savo skiltyse nemaža vietos. Visur ji buvo vertinama palankiai. Net Bažnyčios priešai savo spaudoj ją plačiai minėjo. Jie nesigailėjo kritikos, bet ir juos patraukė ypatingai trečioji enciklikos dalis, kuri nagrinėja „Naujus socialinio klausimo aspektus". Vieni bolševikai joje nieko gero nerado.

Ne tik trečioji dalis, bet ir visa enciklika yra mūsų laikų vienu charakteringiausiu dokumentu. Spauda dažnai ją jungia su rengiamos Santarybos laikotarpiu. Ir teisingai. Ji turi daug santarybinės dvasios, bet dar daugiau enciklikos autoriaus Jono XXIII dvasios.

Skaitant encikliką *Mater et magistra,* pirmiausia krinta į akis jos *realizmas.* Paskirų problemų svarstymo išeities tašku yra aiški, tiksli ir precizinė tikrovės analizė. Autorius plačiai žvelgia į vykstančius gyvenime pasikeitimus ir jų kryptis ir tendencijas, vengia doktrineriškumų ir klausimų suprastinimo bei lengvų ir vienareikšmių sprendimų — ypač tais atvejais, kai galutinį sprendimą turi nulemti ypatingos laiko ir vietos aplinkybės. Nepaisant to, o gal dėlto enciklikos formulavimai yra aiškūs, konkretūs ir tikslūs.

Enciklikos realizmas dar daugiau ryškinamas jos visiško apolitiškumo. Popiežius nesileidžia į jokias polemikas su jokiomis ideologijomis nei su politinėmis kryptimis. Reikėtų manyti, kad Jonas XXIII mano, jog socialinių pasikeitimų ir reformų išeities tašku turėtų būti ne politinės doktrinos, bet realūs mokslo bei ūkio laimėjimai bei žmogaus genijaus atsiekimai. Bet iš to nereikėtų daryti išvados, kad enciklika pasisako už socialinį determinizmą. Atvirkščiai, nuo jo atsirubežiuoja aiškiai pabrėždama, kad įvairūs visuomeniniai ir socialiniai pasikeitimai ir keitimai yra žmonių padaras ir priklauso nuo jų sprendimo. Viena tegalima išvada, kad popiežius tiki sveiku

žmogaus protu ir išmintimi ir pasitiki mokslų bendrai ir socialinio mokslo specialiai atsiekimais.

To pasitikėjimo paseka — enciklikos savos rūšies *atvirumas.* Popiežius tiesą įžiūri visur, kur tik ji yra, net ideologijose, kurias jis vadina „nepilnomis". Jis pagiria kiekvieną sveiką ir naudingą iniciatyvą, nepaisydamas, kas yra jos autorius — krikščionis, katalikas ar kas kitas, kad tik ji būtų iškelta žmogaus gerovei ir naudinga socialinei santvarkai tobulinti. Dėlto popiežius giria profesines sąjungas, kurios savo veiklą remia gimtojo teisingumo dėsniais, išvardina ir giria kai kurias institucijas, kaip Tarptautinę Darbo Organizaciją (OIT), tarptautinę organizaciją Žemės Ūkio ir Mitybos Reikalams (FAO) ir kitas.

Jonas XXIII į socialinj klausimą žiūri žymiai plačiau, negu jo pirmatakai, ir suprantama dėl ko: jo pirmatakų laikais tokių klausimų dar ar visai nebuvo, ar buvo dar tik silpnoj užuomazgoj ir nesireiškė visu savo opumu ir aktualumu, kaip dabar. Jo pirmatakai kėlė socialines problemas, kurios lietė betarpiškai tik Europos ir Šiaurinės Amerikos kraštus, kurie jau buvo pakilę savo industrializacija. Jonas XXIII gi savo kalbamoj enciklikoj jau globaliniai apglėbia visus kraštus ir visas socialiniai — ūkinio gyvenimo šakas. Ir kitaip būti negalėjo, nes baltųjų kraštų opiosios problemos įsimetė ir jį spalvuotąsias tautas, be to, spalvotojo pasaulio iš pagrindų pasikeitė ir politinis veidas. Enciklika į pirmąją vietą stato *žmogų,* kaip didžiosios žmonijos šeimos narj, kuris apvaldė visą žemę, o ryt gal jau bus apvaldęs ir kosmą. Pasaulis faktiškai virsta vienuma, o tai aiškiai rodo žmonių šeimos vienumą, žmogaus ir jo prigimties vienumą.

Gal dėlto ir enciklikos *humanizmas* tokis platus. Popiežius mato ir katalikybės, ir Bažnyčios svarbų vaidmenį pasaulyj ir daug iš jų tikisi sulaukti, bet mato tą katalikybę žmogaus tarnyboje ir susirūpinime jo tobulinimu ir vystymu. Tas integralinis išvystymas — prigimtasis ir antprigimtasis yra tokio laipsnio, kad popiežius enciklikoj net neeksponuoja jų skirtumo.

RERUM NOVARUM IR MES

Enciklikos „Rerum Novarum” 60 metų sukaktis buvo Romoje atšvęsta per Sekmines. Dalyvavo darbininkų ir darbdavių delegacijų iš daugiau kaip 30 šalių, iš visų kontinentų; su jomis — daug įžymių asmenų. Dalyvavo taip pat daug italų darbininkų.

Šventasis Tėvas Pijus XII pirmąją Sekminių dieną iš ryto delegacijas priėmė šv. Siksto koplyčioje ir pasakė kalbą, ypatingai ragindamas įgyvendinti kiekvienoje šalyje socialinę santaiką, kuri būsianti pagrindas ir tarptautinei taikai. Kalbą baigė atitinkamu sveikinimu susirinkusiems prancūzų, vokiečių, anglų, ispanų ir portugalų kalbomis. Po to pats šv. Tėvas laikė šv. Petro bazilikoje šv. Mišias.

Antrąją Sekminių dieną delegacijos susirinko prie šv. Jono bazilikos Laterane, kur yra „Rerum Novarum" enciklikos autoriaus Leono XIII karstas, ir sudėjo ant karsto vainikus. Kalbą pasakė prancūziškai Belgijos susisiekimo ministeris.

Iškilmės buvo baigtos vakare delegacijų vadovų prakalbomis Forume ir iš ten eitynėmis į šv. Petro aikštę su žibintais ir giesmėmis įvairiausiomis kalbomis.

1951 m. gegužės 17 dieną toji sukaktis buvo minėta taip pat Italijos senate. Senatorius Canaletti Gaudenti pasakė: „Tuo metu, kada Italijoje vyriausybė faktiškai neigė darbininkams teisę organizuotis, popiežius Leonas XIII savo amžininkų nustebimui savo enciklika sužadino beteisiams viltį ir vardan religinių ir dorovinių vertybių įspėjo materializmo pavojų ir vardan darbo teisių — kapitalizmo pavojų”. Pavaizdavęs darbo žmonių nueitą kelią savo būviui pagerinti ir pabrėžęs katalikų jiems suteiktą paspirtį, kalbėtojas linkėjo po visų sunkumų ir kliūčių taikiu būdu įkurti tokią socialinę santvarką, kur žmogaus asmens laisvė sietųsi su socialiniu teisingumu, kurio mokė Leonas XIII.

Amerikos Jungtinių Valstybių profesinės sąjungos vieningai atšventė „Rerum Novarum" sukaktį. Ta proga visų konfesijų kalbėtojai pasisakė už tos enciklikos principus. Mr. Matthew Woll,

AFL vicepirmininkas, katalikas, pabrėžė „Rerum Novarum” pagrindų sutapimą su Amerikos darbininkų sąjūdžio idealu. Mr. William Greene, AFL pirmininkas, protestantas, ir Mr. Philip Murray, CIO pirmininkas, katalikas, sveikino encikliką kaip „didžiąją darbo įstatymų Chartą”.

Šveicarijos Tarptautinė *kardinolo Mermillod* vardo organizacija, kuriai vadovauja M. L. Pictet, 1951 m. birželio mėn. 18 d. iškilmingai šventė „Rerum Novarum” sukaktį. Iškilmėse dalyvavo, be kitų, ir daug tuomet vykusio Tarptautinio Darbo Komiteto suvažiavimo narių. Iš jų pažymėtini JAV-ių kongreso narys M. Kelley, senatorius Murray ir darbo ministeris Tobin. Ministeris Tobin, gavęs žodį, aiškino, kokiu būdu enciklikos „Rerum Novarum” ir „Quadragesimo anno” veikė amerikiečių socialinę politiką. Baigė ministeris savo kalbą, pabrėždamas, kad tų enciklikų linkme JAV pasiryžusios ir toliau tvarkyti savo krašto socialinę politiką, nes tai yra sėkmingiausia priemonė apsiginti nuo ateistinio bolševizmo.

Panašios iškilmingos „Rerum Novarum” sukakties šventės plačia banga persirito per visą ne tik katalikų, bet ir nekatalikų pasaulį. To svarbaus įvykio negali minėti tik anapus geležinės uždangos, kur laisvoji mintis kapinynu paversta.

Tai tik keli pavyzdžiai, kaip buvo paminėta enciklikos 60 metų sukaktis. O iš tiesų visas katalikų pasaulis, taip pat visi tie, kurie pripažjsta enciklikos tikslus ir prasmę, ypačiai viso pasaulio organizuoti krikščionys darbininkai, ją minėjo kaip svarbų istorinį įvykį, daug prisidėjusį mūsų laikų socialinei evoliucijai pagreitinti.

„Rerum Novarum” yra tam tikras studijų ir svarstymo įvairiuose katalikų kraštuose, o ypač garsios Šveicarų Friburgo Unijos, įsteigtos 1884 m., atbaigimas ir vainikavimas. Tai yra drąsus pasisakymas prieš piktadarybes, vykstančias iš socialinės padėties, paremtos pelnų kultu ir darbo žmogaus asmenybės paneigimu. Netenka daug aiškinti, kokia buvo darbininko padėtis XIX amž. antrojoje pusėje. Pakaks tepriminus, kad vaikai nuo 7 metų amžiaus dirbo pramonėje, moterys dirbo kasyklose, dibančiųjų nei darbo laikas, nei darbo higiena, nei apsauga ir draudimas nuo nelaimingų atsitikimų nebuvo normuojami jokiais nuostatais ir įstatymais. Darbininkas davė prekę, vadinamą darbu, už kurią jis buvo tiek atlyginamas, kiek darbdavys norėjo; visa ūkio srityje parėjo nuo laisvų mainų, kurie tebuvo darbdavio ir kapitalo savininko reikalas; darbas buvo pavedamas kapitalui, kaip senovės vergas savo visagaliam šeimininkui. Tokios ūkio ir socialinės santvarkos viršūnėje buvo visagaliai kapitalistai,

kurie varė savo verslą, apačioje — vargeta darbininkas, kuris už savo darbą gaudavo ne tiek, kiek reikėjo pakenčiamai pragyventi su savo šeima, bet tik tiek, kad nuo bado mirties apsigintų. Tad visai pagrįstai galėjo pasakyti 1868 m. viename pamoksle darbininkų klausimu Friburgo Unijos įsteigėjas, kardinolas Mermillod, tokius žodžius: „Šiandien miestų darbininkas per savo fabrikų dūmus, per savo kūjų trenksmą nebepastebi kraštelio melsvo dangaus, kuris šypsosi ir vargšui. Jį siaučia materializmas, jis mato apie save gyvenimą, kuris veikiau panašus į grįžimą į stabmeldybę ... ir kai jis pakelia akis į Tą, kurį jis vadino savo Tėvu, kai jis ieško savo širdy didžio ir kilnaus troškimo tikėti ir mylėti, jis teranda ją tuščią, o dangų — dar tuštesnį". Tas pamokslas buvo tada skandalas, bet po 23 metų Leonas XIII pasmerkė viso pasaulio akivaizdoj kapitalizmo priespaudos kaltes ir stojo drąsiai ginti darbininko ir jo šeimos, jiems paskelbdamas teisę į žmonišką būvį.

Jei tuo metu, kaip matėme, nestigo katalikų, kurie kėlė balsą prieš neteisybes ūkio ir socialinėje srityje, tai daug buvo ir tokių, kurie manė Bažnyčią esant neatskiriamai sujungtą su liberalinio kapitalizmo sluoksniais, kuriems terūpėjo ją vis gilyn traukti į savo tinklą ir tikėtis iš jos, kad bent nesikištų į „žemiškuosius reikalus". Taip manantiesiems enciklika buvo didelė staigmena.

Šv. Tėvas Leonas XIII, pats kovojęs prieš daromas vargšams skriaudas, prieš hipokrizijų tų, kurie praktiniame gyvenime buvo užmiršę patį svarbiausią krikščionybės reikalavimą — artimo meilę, ir sutelkęs apie save vyrus, darbdavius ir mokslininkus, jų padedamas, surašė ir 1891 m. gegužės 15 d. paskelbė encikliką „Rerum Novarum". Tai buvo toks šviesus to didžiojo popiežiaus žodis, kuriuo jis, dar kartą apreikšdamas amžiną Bažnyčios jaunystę, priminė pasauliui, apimtam materialinių gėrybių troškulio Ir sulinkusiam po sunkia ūkio ir socialinių problemų našta, Bažnyčios tradicinį mokslą, pagrįstą nekintamomis tiesomis.

Kaip tai įprasta enciklikas vadinti, toji enciklika pavadinta pagal pirmuosius jos lotyniškojo teksto žodžius *„Rerum Novarum"* (naujų dalykų). Tie nauji dalykai, apie kuriuos kalba Leonas XIII *„Rerum Novarum"* enciklikoje, yra naujausios XIX šimtmečio socialinės teorijos: marksizmas ir liberalizmas. Jis pasisako prieš juos, kartu pateikdamas krikščionišką socialinės problemos sprendimą. Tai buvo istorinis įvykis. Aukščiausias Bažnyčios autoritetas pasmerkė liberalizmo dengiamas kapitalizmo neteisybes ir tuo pat metu atsiribojo

nuo privatinės nuosavybės priešininko socializmo, nurodydamas savą būdą klausimui spręsti.

Darbininkų klausimas buvo konkretus to puikaus dokumento turinys, kuriuo buvo iškeltas reikalas imtis greitų ir sėkmingų priemonių padėti darbininkams, kurių daugumas gyveno „neturte ir neužtarnautame varge". Kaip to liūdno reiškinio priežastį popiežius nurodė sistemą, kurią jis pavadino „rykliu lupikavimu" („usura vorax").

Iškalbingai buvo primintas enciklikoje tas prigimtojo teisingumo įstatymas, kilnesnis ir senesnis už visokias sutartis, kad darbininko alga turi būti tokia, jog darbininkas, blaivai ir dorai gyvendamas, galėtų su visa savo šeima gerai išgyventi iš savo uždarbio. Darbo sutartis turi būti sulygta laisvės ir lygybės sąlygomis, be jokios prievartos, ir vykdoma pagal dorovingumo reikalavimus. Sutartyje turi būti nustatytas žmoniškas darbo laikas, higieniškos darbo sąlygos, apsaugojimas nuo nelaimingų atsitikimų, be to, turi būti atsižiūrima į dirbančiųjų amžių ir lytį.

Visos jau prieš enciklikos pasirodymą pasireiškiančios katalikų tarpe — ir pavienių žmonių ir organizacijų — pastangos įdiegti žmonėms ir institucijoms artimo meilės ir teisingumo daigus tos enciklikos paskelbimu gavo aukščausią patvirtinimą ir kilniausią padrąsinimą.

Pagal Leoną XIII turi sueiti keturi veiksniai darbininkų klausimui išspręsti: *Bažnyčia, valstybė, darbdaviai ir ypač patys darbininkai.* Bažnyčia tuo reikalu turi tarti savo žodį, nes žmonių bendruomenė gali būti pagydyta tik grįžusi į krikščionišką gyvenimą ir į krikščioniškas institucijas. Popiežius pakvietė į pagalbą ir valstybę, reikalaudamas iš jos reikiamos pagalbos socialinės politikos srityje. Tuo būdu jis davė teigiamą atsakymą į tuo metu labai opų klausimą, ar valstybės intervencija socialiniam skurdui pašalinti yra reikalinga, ar ne. Popiežius, pripažindamas, kad darbdaviai ir darbininkai turi neesminių priešingų interesų, skelbia, kad jų esminiai interesai yra bendri. „Pagrindinė klaida, — jis kalbėjo, — svarstomuoju klausimu būtų manyti, kad du luomai yra apsigimę vienas antram priešai; lyg pati prigimtis būtų apginklavusi turtuolius ir beturčius, kad jie vieni kitus kautų atkaklioj dvikovoj . . . Žmogaus kūno nariai, nežiūrint jų skirtingumo, nuostabiai vienas kitam dera, sudarydami vieną tiksliai proporcingą, galėtum pavadinti, simetrišką junginį. Taip visuomenėje du luomai yra skirti pačios prigimties darniai susijungti tobuloj pusiausvyroj. Jie yra neišvengiamai vieni kitiems reikalingi: negali

būti kapitalo be darbo, nė darbo be kapitalo. Santaika teikia tvarką ir grožį. Priešingai, nuolatinės rietenos virs žiaurios kovos sąmyšiu”.

Socialiniam klausimui išspręsti popiežius ypačiai šaukėsi pirmoj eilėj suinteresuotųjų — pačių darbininkų. Šviesesni darbininkai, atmesdami mintį, kad jų likimas nebepataisomas, ir nenorėdami skursti, vilkdami savo apverktino gyvenimo ir darbo jungą, jau buvo pradėję telktis savitarpinei pagalbai savo būčiai pagerinti. Kunigai ir vyskupai, inteligentai ir darbininkai (deja, pastarųjų tik maža dalis) jais susidomėjo ir jiems atėjo į talką. Bet tie socialinės veiklos pradininkai sutiko visuomenėje neatleistiną abejingumą, net atvirą nepalankumą. Tad juo įstabesnis buvo popiežiaus žygis paskelbti laisvę „darbininkams organizuotis savo teisėtiems interesams ginti ir iš viso telkti savo jėgas tokiu neteisėtu ir nepakenčiamu jungu nusikratyti”. Leono XIII enciklikos didelis nuopelnas buvo tas, kad buvo palaužtas pasipriešinimas sąjungų teisei, buvo padrąsinti krikščionys darbininkai steigti profesines sąjungas ir joms buvo nurodyta kryptis.

Iš vienos pusės, šventasis Tėvas siūlė dėtis į sąjungas, ypačiai į profesines sąjungas, kurių naudingumą jis itin brangino. Iš antros pusės, jis priminė valstybei, kaip žmonių gerovės saugotojai, pareigą saugoti žmogaus asmeninius, šeimos ir socialinius interesus, kurie ir sudaro brangiausią ir esmingiausią kiekvienos civilizuotos tautos lobyną.

Sąjungų bendrai, o ypač profesinių, laisvė, teisinė darbininkų apsauga, išplėsta į visą tautą, bendruomenę, leido padaryti didelę pažangą, nors, tiesa, nepakankamą, bet tikrą ir labai didelę socialinio draudimo srityje.

Nurodytas teisingas kelias, kuriuo reikia žengti visuomet apgalvotai, nes jis reikalauja iš darbininkų techninio ir moralinio pasiruošimo naujai atsakomybei.

Devynioliktojo amžiaus gale iš pramoninio kapitalizmo buvo pereita į finansinį kapitalizmą. Tai buvo didelė negerovė, atnešusi pasauliui daug nelaimių, ypač vargo žmonėms. O kai ši sistema pasidarė tarptautinė, jos žalinga įtaka ir veikla virto žmonijai beveik nepakenčiama. Valstybinis kapitalizmas palengva įsigalėjo kai kuriose šalyse. Ydos, kurias pasmerkė Leonas XIII, galėjo būti, bent iš dalies, pašalintos, bet į jų vietą atsirado naujų.

Buvęs prieš 60 metų „nenupelnytas vargas” darbininkui šiandie reiškiasi kitomis formomis ir dėl kitų priežasčių. Neišnyko ir tas „sutelkimas nedaugelio rankose pramonės ir prekybos”, apie kurį

kalbėjo popiežius. Pakanka žvilgtelėti į mažas įmonėles, kiūtančias tarp didžiųjų pramonės pastatų, norint įsitikinti, kad taip yra. Enciklika konstatavo konfliktą tarp darbininkų ir darbdavių. Turime pripažinti, kad tam pašalinti dar ne visos priemonės yra išmėgintos. Skaudu pastebėti, kad juo daugiau plečiasi įmonė, juo labiau ryškėja atstumas nuo darbdavio ligi darbininko. Jiems galimybę susitikti ir bendradarbiauti sumažino pagausėję biurokratai ir technikai. *„Rerum Novarum''* paskelbė kiekvienam teisę į asmeninę nuosavybę. Šiandien tas reikalavimas visų suprantamas ir vertinamas kaip žmoniškas reikalavimas, o tada jis reiškė perversmą! Bet ar toji teisė suteikta? Ar visuomenė atliko savo pareigų dalį, kuri jai priderėjo? Tiesa, sklypų ir namelių nuosavybė paplito, bet daugeliui ji vis vien tėra graži svajonė.

Nieko nėra lengvesnio, kaip gretinti enciklikos meto ir šių dienų padėtis. Bet tai darytume ne tam, kad mažintume socialų katalikų akciją. Jų laimėjimai, jų vis diena iš dienos griežtesni sprendimai, jų vis tikslesnis priėjimas prie darbo sąlygų geriausiai įrodo, kad enciklika dvelkia gyvu aktualumu. Per 60 metų socialinė Vakarų šalių padėtis pakeitė savo veidą, bet Leono XIII konstatuotos blogybės, kurios buvo kokiam laikui pašalintos, buvo pakeistos kitomis. To reiškinio nurodomos dvi priežastys: nepagydytos ekonominės institucijos; nesilaikyta moralinių dėsnių, kuriais buvo pagrįsta *„Rerum Novarum''* enciklika.

Profesinės sąjungos jau reiškia didelę galybę; socialiniai įstatymai, kolektyvinės darbo sutartys rodo, kad tarp kapitalo ir darbo nebėra pono ir vergo santykių. Tačiau dar daug darytina: dar labai aktualus aprūpinimo butais klausimas, darbininkų ir tarnautojų dalyvavimas įmonių administravime ir pelne klausimas ir eilė kitų. Dar nėra laiduotas žmoniškas gyvenimas gausioms šeimoms. Dažnai nėra pakankamo materialinio pagrindo kurtis jaunoms darbininkų šeimoms.

Kadangi Bažnyčia nėra šio pasaulio karalystė, ji negali rikuoti ūkio gyvenimo; ji tegali pateikti tuos principus tam gyvenimui tvarkyti, kurie tvyro krikščionybės esmėje.

Gyvenimas kinta; praktiški sprendimai, ekonominės sistemos įvairėja — pagrindiniai *„Rerum Novarum''* principai lieka tie patys. Technika kinta, bet virš jos turi stovėti socialinė dorovė. Per 60 su viršum metų darbininkų padėtis labai pagerėjo. Darbininkų luomas subrendo ir jo sugebėjimai nepaprastai išsivystė. Jis dar kils, kol

žmogaus asmuo, jo vertė ir kilnumas liks darbininkų dėmesio centre.

Laikraščiuos buvo įdėta nuotrauka: popiežius Pijus XII kalbasi su gatvių šlavėju. Tas paveikslas mums primena svarbiausią principą ūkiui tvarkyti pagal Kristaus mokslą: gerbti darbo žmogų. Iš tiesų, paprasčiausias darbininkas, dirbdamas savo darbą ir į jį įdėdamas savo protą ir širdį, vykdo dieviškąją valią.

Leonas XIII nurodė tikrą kelią pasaulio darbininkui gelbėti iš visagalinčios nežmoniškos industrializacijos; Pijus XII sugebėjo tuos darbininkus priartinti prie Bažnyčios. Mes, krikščionys, turime šiandie jiems padėti išsikovoti tai, kas jiems priklauso pagal krikščionybės principus ir Bažnyčios mokslą.

Lig šiol kalbėjome apie *„Rerum Novarum"* encikliką bei jos reikšmę vakariečių požiūriu. Mums štai kas įsidėmėtina: mes esame išblaškyti ir dar blaškomi Vakarų pasaulyje. Kiti jau įsijungę į to pasaulio ūkio mašiną didžiausia dalimi kaip enciklikos ginamieji darbininkai. Šiuo metu mes negalime tarti savo žodžio ir pasireikšti savo enciklikos reikalaujama veikla, nes pavergtajai mūsų tėvynei ir didelei pasaulio daliai šiomis sąlygomis enciklika yra jei ne miręs žodis, tai tik blyški vilties švieselė, kad ir tiems žmonių milijonams demoniškos policinės valstybės kapitalizmo vergų kris pančiai ir bus atkelti vartai į tas gėrybes, kurias jau yra įsigijęs Vakarų pasaulis.

Mes tegalime atnaujinti apžadus sutelkti mūsų valiai tai valandai priartinti, kada išlaisvintieji prisidės prie laisvųjų bendromis jėgomis didžiojo popiežiaus Leono XIII testamentams pilnai įvykdyti.

BAŽNYČIOS SOCIALINIAI DĖSNIAI

Socialiniam klausimui išspręsti naudinga yra valstybės parama, darbdavių geros pastangos, darbininkų ir turtuolių pagalba, bet „be tikybos ir Bažnyčios pagalbos negalimas joks lemtas jo išsprendimas”.[1] Dėl to tad, — kalba Leonas XIII, — „neabejodami tvirtiname, kad, pašalinus nuo to darbo Bažnyčią, visos žmonių pastangos liks be vaisių. Ir tikrai, Bažnyčia, semdama mokslą iš Evangelijos, gali tuo mokslu tą kovą arba visai sustabdyti, arba, pašalinus žiaurumus, ją bent sušvelninti; toji pat Bažnyčia stengiasi savo dėsniais ne tik šviesti kiekvieno žmogaus protą, bet ir tvarkyti visą gyvenimą bei papročius; taip pat Bažnyčia gerina ir pačių darbo žmonių būvį, steigdama daugelį jiems labai naudingų įstaigų; ji trokšte trokšta, kad visi luomai, sujungę savo prityrimą ir jėgas, padėtų, kaip galint geriau, išspręsti darbininkų klausimą”.[2]

Štai trumpoj santraukoj visa tai, ką Bažnyčia gali padaryti socialinį klausimą sprendžiant. Teks pažvelgti iš eilės į jos dėsnius ir mokslą, kurie, pritaikyti vienetų ir visuomenės gyvenime, gali suteikti žmonijai ilgą ir pastovią visuomeninę taiką.

Svarbiausias dėsnis, kuris „visų pirma turi būti pripažintas”, yra tas, „kad žmogus turi nešti savo naštą: negalimas yra dalykas mūsų visuomenėje visus sulyginti. Tiesa, socialistai žada tai žmonėms; bet kiekviena pastanga, daiktų įgimčiai priešinga, yra bergždžia. Ir tikrai. Jau iš prigimimo žmonės labai skiriasi nuo viens kito daugeliu dalykų: ne visi turi vienodų gabumų bei miklumo, ne visi vienodai darbštūs bei sveiki. Dėl tos žmonių įgimtos nelygybės savaime randasi nelygybė ir turtuose”.[3]

Pagrindinė mūsų laikų reformatorių klaida, kuri, reikia pripažinti, daug padeda jiems paskleisti ir prigydyti jų mokslą mažai apšviestose ir apsivylusiose miniose, yra fantastiškas ir veidmainingas tvirtinimas, kad, esą, galima pašalinti ir visuomeninę nelygybę taip, kaip pašalinama ir civilinė nelygybė. Šias dvi nelygybes skiria neperžengiama geležinė tvora: jos savo esme yra visiškai skirtingos.

Pirmiausia, civilinė nelygybė yra tik žmonių įstatymų padaras. Ji reiškiasi nevienodų teisių luomams suteikimu. Jos pamatas — privilegijos, kurios gali būti panaikinamos. Nugriovė jas prancūzų revoliucija, skelbdama visų piliečių lygybę įstatymams. Tokią pat lygybę pravedė ir Lietuvos Steigiamasis Seimas. Jos niekad nenustojo skelbusi ir Bažnyčia, tvirtindama, kad „beturčiai yra iš prigimties lygia teise, kaip ir turtingieji, piliečiai".[4]

Bet visai kitaip yra su visuomenine nelygybe. Tikras jos šaltinis ir racija glūdi pačioje žmogaus prigimtyje, o tuo pačiu ir Kūrėjo valioj. Jis pačioje žmonijos pradžioje įkūrė žmonių nelygybę — fiziniu, protiniu ir doroviniu atžvilgiais. Tad visuomeninė nelygybė, lygiai, kaip ir asmeninė, yra faktas, kurio neatmainys jokios sistemos, jokios, kad ir gudriausios, kombinacijos. Visos pastangos šioj srity pasiliks visiškai be vaisių, nes nieks neįstengs nė truputį pakeisti vieną esmingiausių žmogaus prigimties bruožų. Ši tiesa yra tiek aiški, jog žymiausi ir atkakliausi civilinės lygybės šalininkai visuomet protestuodavo prieš visuomeninę lygybę.

„Civilinė lygybė, — kalba Mirabeau, — negrindžiama turtų ir pasižymėjimų lygybe. Jos esmė, kad visi piliečiai klauso lygiai tų pačių įstatymų ir jų lygiai yra visi globojami. Tad visi piliečiai turi lygias teises į visas valstybines, bažnytines ir karines vietas, pagal savo tinkamumą ir gabumus". Bent kiek vėliau prancūzų revoliucijos metu Vergniaud, įspėdamas prancūzų visuomenę, nurodė tuos pavojus ir ekscesus, kurie turi kilti iš vedamosios visuomeninės lygybės. „Senovėje vienas tironas, — kalbėjo jis, — turėjo geležinę lovą, į kurią liepė guldyti savo auką: jei ta auka būdavo ilgesnė už lovą, liepdavęs kirsti kojas pagal lovos ilgumą, o jei trumpesnė — ją ištraukti pagal lovos ilgumą. Tas tironas buvo didelis lygybės mėgėjas. Tai yra lygybė tų pasiutėlių, kurie tarpusavy plėšosi. Žmogaus lygybė visuomenėje reiškiama lygių teisių turėjimu. Ta lygybė neliečia nei turtų, nei ūgio, nei gabumų, nei darbingumo, nei proto".[5]

Individualinės lygybės įvykdymas būtų monstriška tiranija, bet nemažesnė už visuomeninę lygybę, kuri yra tik pirmosios išdava, nes būklės sąlygų įvairumas, t.y. tai, kas vadinama visuomenine nelygybe, galutinėj analizėj yra tik logiška neišvengiama individualinės nelygybės pasekmė. Genialus tapytojas, iškalbingas advokatas, garsus gydytojas, žinomas inžinierius, darbštus darbininkas visuomet bus visų daugiau ieškomi ir stvarstomi bei gausingiau atlyginami, negu jų profesijos draugai, mažiau gabūs ir mažiau darbingi. Jų

gabumų ir darbštumo nelygybė — įvairumas sudaro jiems ir skirtingas būklės sąlygas. Bet jei dėl to jie būtų ir nepatenkinti — tų sąlygų pakeisti neįstengia.

Tačiau ar visuomeninę nelygybę — kad ir sunkią, nepatogią bei įkyrią — galima laikyti nelemta ir žalinga žmonijai?

Vargu teigiamai galima būtų atsakyti į šį klausimą. *Rerum Novarum* aiškiai pabrėžia, kad tokios rūšies nelygybė išeina į naudą atskiriems asmenims ir visuomenėms: „Šitokia nelygybė, — rašoma joje, — yra naudinga ir atskiriems žmonėms, ir plačiai visuomenei, nes bendrame žmonių gyvenime reikia įvairiausių gabumų įvairiems reikalams bei prievolėms atlikti; kaip tik turtų skirtumas labiausiai ir verčia tas priedermes vykdyti. — Nuo rankų darbo žmogus ir prieš nusidedamas rojuje nebuvo visai laisvas; tik ką pirma jis būtų daręs su malonumu ir laisvu noru, tai paskiau už savo nuodėmę jį privertė su vargu daryti būtinumas. „Žemė bus prakeikta dėl tavo pasielgimo: tarp vargų tu iš jos maitinsies per visas savo gyvenimo dienas" (Gen. 3.17).[6]

Dievas žmogų sutvėrė dirbti. Jei pirmapradė nuodėmė nebūtų jo prigimties iškreipusi, jis pats noromis dirbtų be įtempimo ir įkyrėjimo. Pirmapradė nuodėmė tą būklę pakeitė iš esmės. Žmogus, iš esmės savo prigimtimi darbštus, virto būtybe, kuri dirba tik dėl to, kad verčia tai daryti jo gyvenimo reikalai.

Šį faktą atmeta ir ignoruoja daugelis moderniųjų sociologų. Jie, kad pravestų savo reformas, skelbia dėsnį, kad žmogus, turėdamas tinkamas sąlygas ir niekieno nekliudomas, pats dirbtų ir plėstų savo gabumus be jokio išorinio akstino ar žadintojo. Bet psichologija ir gyvenimo faktai kalba prieš tokį tvirtinimą. Jie mus pakankamai įtikina, kad, be išorinių aplinkybių ar priežasčių, kurios žadina žmogaus darbingumą ir kūrybinį veiklumą, žmogus, apskritai, pasitenkina tuo darbo minimumu, kuris atitinka jo būtiniausius reikalus. Tą darbo minimumą žmogus, be abejo, atliks, bet atliks tik dėl to, kad jaučia tam tikrą reikalą, be kurio apsieiti negali.

Jei tad taip tikrai yra, jei iškreipta žmogaus prigimtis biaurisi darbu ir juo purtosi, stengdamasi pasitenkinti darbo minimumu, tai kuo galima išaiškinti tą faktą, kad tokia daugybė žmonių dirba nenuilstamai ir be paliovos, kad užsidirbtų daugiau, negu jiems reikalinga kasdieniniam gyvenimui? Jei darbas žmogui yra biaurus, kam tad jis nuolat triūsia, pluša, turtus sau begamindamas, tobulindamas pramonę, ieškodamas visose srityse naujų išradimų, be ko galėtų visiškai apsieiti? Jeigu gabumų vystymo ir tobulinimo

noras ir medžiaginės kūrybos siekimas neina savaime iš žmogaus prigimties, tai kur galima ieškoti tikrosios gerovės priežasties, kokis yra tikrasis pažangos šaltinis?

Žmogus iš prigimties purtosi darbo, bet šalia to jausmo jo širdies gilumoje yra giliai suleidęs savo šaknis ir kitas jausmas: išsiskirti iš kitų savo dorove, protu, turtais, praaugti kitus. Noras praaugti medžiagiškai kitus yra stipresnis už kitus. Ūkininkas, kuris sunkiai dirba, kad savo žemės našumą pakeltų; technikas, kuris galvą laužo, kad patobulintų fabriko gaminimo įrankius; mechanikas, kuris vysta naujais išradimais besirūpindamas, — gali dirbti įvairiausių aplinkybių skatinami. Bet akstinas, kuris bendrai juos visus privertė dirbti, yra visiems tas pats: noras pelnyti, noras pagerinti savo medžiaginę būklę, o galutinis savo tikslu — išsiskirti iš kitų savo turtu. Garsus anglų rašytojas Mallockas tvirtina, kad šiuo atžvilgiu kiekvienas produktingas darbas, kuris praneša būtiną elementarinių žmogaus reikalų patenkinimą, yra visuomet skatinamas visuomeninės nelygybės siekimo. Jo manymu iš visų žmogaus veiksmų tik keturios kategorijos nėra to siekimo pasekmė, būtent: meno šedevrai, mokslo išradimai tikra to žodžio prasme, labadarybės darbas ir tikybinė propaganda.

O tačiau ir ar šie žmonės, kurie dirba šiose srityse, yra visiškai laisvi nuo noro pasižymėti ir tuo pačiu išsiškirti iš kitų tarpo? Atsakymas, rodos, abejonės neturėtų kelti. „Kiekvienas mūsų, — kalba minėtasis Mallockas, — gali paliudyti, jog dažnai jaučia reikalo būti įspėtas, kad neteiktų savo artimui pagalbos tik tuo tikslu, kad žmonių pasigėrėjimą sukeltų". Dėl menininkų jis taip rašo: „Jei meninis motyvas yra dažnai išimtinis jų kūrybos akstinas, jei reikalinga pripažinti, kad jis visuomet yra jų kūrybos būtina sąlyga, tai vis dėlto yra neabejotinas faktas, kad jis neįstengia išskirti bet kurių kitų motyvų. Beveik visuomet šalia meninio motyvo vystosi nelygybės troškimas — jei ne turtų srity, tai bent garbės, o labai dažnai abu šie veiksniai veikia kartu." Ar kitaip yra su mokslininkais? Ar jie dirba savo darbą nepaisydami turto, pasižymėjimo, iškilimo? Tarkime, kad yra taip, kad jie yra visai laisvi nuo bet kurios ambicijos ir neturi noro gauti vietą, kurią savo gabumais ir darbais yra nusipelnę. Bet ar išsiskyrimo noras iš tolygių tarpo jiems taip pat yra svetimas ir nežinomas? „Pirmiausia, yra neabejotinas dalykas, — kalba Mallockas, — kad žmogus, atsidėjęs mokslui ir nusimanąs einąs išradimo keliu, ne tik nekantraudamas laukia tos išradimo iškilmingos valandos, bet kartu rūpinasi, kad jis pirmas tą išradimą

paskelbtų, o ne tektų ta garbė bet kam kitam. Bet negana to. Mokslininkas kažką išrado. Tuo pat laiku ar bent kiek vėliau tą patį dalyką išrado kitas jo kolega. Tegu antrasis pareiškia bet kokių pretenzijų į pirmojo išradimą. Tas pasipiktinimas, kuris bus sukeltas antrojo išradėjo pirmame, bus labai įdomus mūsų klausimu liudininkas ir daug mums rūpimos medžiagos suteiks. Jis jausis teisingai nusipelnytos garbės nustojęs; ir jei dirbdamas apie tą garbę negalvojo, tai dėl jos nustojimo patirtas nesmagumas pakankamai liudija, kiek vis dėlto ta garbė jam yra brangi. Lygiai tą pat galima pastebėti mokslininkų branginime savosios nuomonės, jų šiurkščiam ir aštriam savo teorijų gynimo būde ir t.t. Žmogus, kuris, beieškodamas bet kurios tiesos, neturėtų kito akstino, kaip tik tą, kad tiesa būtų atskleista ir paskelbta, visai abejotai žiūrėtų į tai, ką pasaulis laikytų jos išradėju. Suprantama, toks žmogus nekantraudamas lauktų išradimo, bet jam būtų nesvarbu, kas jį pirmas paskelbtų”.

Pagaliau religinės propagandos srity, — priduria Mallockas, — jei netrūksta nenuilstamo darbo ir kilniausio pasišventimo pavyzdžių, plaukiančių iš grynai antžemiškų motyvų, tai vienok pats faktas, kad absoliutinis nesusidomėjimas ir išsižadėjimas bet kokių žemiškų sumetimų yra laikomas dideliu ir labai retu nuopelnu, pakankamai įrodo, kad ir šioj srity siekimas išsiskirti yra tokios rūšies veiksnys, kuris sąmoningai ar nesąmoningai gali vaidinti didelį vaidmenį.

Jei tad tuose žmonėse, kurie yra mažiausia jautrūs visokioms visuomeninėms nelygybėms, kurie dirba doroviniais ar protiniais motyvais, neabejotinai glūdi sąmoningas ar nesąmoningas palinkimas pasižymėti, pagarsėti ar pralobti, tai ką bekalbėti apie žmones, kurie dirba grynai medžiaginėj srity. Be to jausmo žmogus aprėžtų savo veikimą siauriausiomis ribomis ir pasitenkintų darbo minimumu, kuris patenkintų jo būtiniausius reikalavimus. Pažanga, gerovė, turtai būtų neįmanomi, nes tikras jų šaltinis yra kalbamasis žmogaus siekimas pralobti ir išsiskirti.

Tad visuomeninė nelygybė yra naudinga ir reikalinga. Ji, nugalėdama žmogaus sutingimą ir jo pasibiaurėjimą darbu, pasidaro naudinga vienetams ir visuomenei. Tai yra tiesa. Bet ir iš antros pusės yra nemažesnė tiesa, kad toji visuomeninė nelygybė yra skaudi ir sunki pakelti tiems, kurie stovi visuomeninės santvarkos apačioj, kad ji yra šaltinis vargo ir kančių, kurie yra nuolatiniai vargšų palydovai. Toji būklė — kieta ir sunki — galima ir reik

sušvelninti ir sumažinti, bet negalima jos visiškai pašalinti. Su tuo žmogui tenka sutikti ir susigyventi.

„Žemėje vargai neapleidžia nė valandėlės, nes piktos nuodėmės pasekmės turi lydėti žmogaus žingsnius ligi paskutinio jo atsikvėpimo. Kentėti ir kentėti, be atvangos — tai žmogaus likimas; ir jeigu žmonės kažin ką darytų toms kančioms pašalinti — nejstengs to padaryti jokia pajėga nei klasta. Jei atsiranda žmonių, įtikinėjančių kitus galint tai padaryti, jei pavargėliams žada ramų, ištaigingą, be rūpesčių ir darbų gyvenimą, tai yra klasta, kuri žmonėms rengia naują klastą su sunkesnėmis pasekmėmis, negu dabar gyvenamos. Geriausia, kas galima padaryti: ėmus padėtį, kokia ji yra, padaryti visa, kas galima, jos sunkumams sumažinti ligi minimumo, o paskui ištvermės ieškoti Tame, kuris šaukia prie savęs apsunkintus ir vargstančius".

IŠNAŠOS

1 Rerum Novarum. Bistro vertimas, pusl. 20.
2 Rerum Novarum, p. 21.
3 Rrerum Novarum, p. 21-22.
4 Rerum Novarum, p. 38.
5 Maumus. L'Eglise et la democratic. Prris, 1893 m., 221 pusl.
6 Rerum Novarum, 22 pusl.

ŠEŠTA DALIS

KOMUNIZMO PROBLEMOS

KOMUNIZMAS IR BAŽNYČIŲ LIKIMAS JO VALDOMOSE ŽEMĖSE

I

„Didžiausias Stalino laimėjimas yra pavergimas schizmatinės-pravoslavų cerkvės Rusijoje", pareiškė Ivan Bučko, vienintelis ukrainiečių graikų katalikų vyskupas, kuriam pavyko pasprukti iš bolševikų rankų. Jis šiuo metu yra graikų katalikų tremtyje apaštališkasis vizitatorius su savo nuolatine gyvenamąja vieta Romoje. Kiekvienais metais jis praleidžia šešis mėnesius kanoniškiems lankymams savo tikinčiųjų. Jo vyskupija yra gal didžiausia pasaulyje, nes tęsiasi nuo geležinės uždangos per visą laisvąją Europą ligi Pietų Amerikos. Anglijoj jis turi apie 40 tūkstančių savo tikinčiųjų. Lankydamas juos, vysk. Bučko viešai pasmerkė Staliną už padarytą pravoslavų cerkvei smurtą ir štai ką tarp kita ko pareiškė:

„Graikų katalikų tragedija yra tai, kad jie pateko, bolševikams užgrobus Lenkiją ir Lietuvą, į bedieviškojo komunizmo rankas, kuris juos prievarta įrikiavo į pravoslaviją. Jų vyskupai ir kunigai ar iššudyti, ar ištremti į Sibirą. Tikintieji pasiliko be dvasinės vadovybės, o religija turėjo nusileisti į požemius. Tarp graikų katalikų Ukrainoje dar dirba 70 katalikų kunigų, įsivilkusių į darbininkų drabužius. Lietuvoj, Vengrijoj, Čekijoj, Lenkijoj ir Rumunijoj, prieš tuos kraštus Stalinui pagrobiant, buvo apie šešis milijonus graikų katalikų. Iš jų tik arti pusės milijono pakliuvo į Vakarų Europą. Likusieji pateko į nūdienio antikristo rankas, kuris visomis jėgomis stengiasi nužudyti jų sielas, o kūnus įbrukti į bolševikinio totalizmo vergiją.

„Pravoslavai šiuo metu turi Rusijoj 75 vyskupus, kurie priklauso Maskvos patriarcho valdžiai. Pats patriarchas, kaip visas pravoslavų sinodas ir visa dvasiškija, priklauso vidaus reikalų ministerijos specialiai įstaigai. Paskutiniais dvejais metais pravoslavų vyskupijos gavo apie 40.000 naujų pravoslavų kunigų. Jie yra kunigai tik vardu. Iš tikrųjų jie visi yra slaptosios policijos agentai, kuriuos apmoka Kremlius ir kurie gauna įsakymus iš Politbiuro. Tiki jie tik Stalinu, kurį laiko kažkokia aukštesne būtybe. Jie visi kartu su savo patriarchu ir vyskupais yra vidaus reikalų ministerijos pareigūnai".

Konstatuotų faktų akivaizdoj kyla klausimas, kaip galėjo atsitikti, kad Rusijos pravoslavų cerkvė, Sovietų valdžios persekiota, spausta ir naikinta jau prieš dešimtį metų tapo klusniausiu bolševikų įrankiu Sovietų užsienio politikoj? Kokiu būdu ta pati cerkvė, prisiėmusi vaidintą carų valstybėje vaidmenį, tarnauja Sovietų imperializmui ir virto tik valstybine įstaiga?

Rusijos pravoslavų cerkvė turi savo specifinę kilmės ir buvimo bei veikimo rusiškose valstybinėse sąlygose istoriją. Suprasti jos vaidmeniui nūdienėje Sovietų politikoje reikalinga prisiminti keletą pagrindinių faktų, liečiančių jos istoriją ir būdą.

Rusų pravoslavų cerkvė tokia, kokią mes ją žinome, atsirado tuo metu, kai besikurianti Maskvos kunigaikštija panoro turėti ir savo nuosavą bažnyčią ir kai vienas Kijevo metropolitas perkėlė savo sostinę iš Kijevo pradžioj į Vladimirą prie Kliazmos, o vėliau į Maskvą. Tokiu būdu vėlyvesnioji pravoslavų cerkvė yra Kijevo Rusijos Rytų Bažnyčios skilimo padaras. To skilimo faktas paliko specialų pėdsaką jos visuomeniniame valstybiniame vaidmeny. Ji buvo sukurta aiškiai nustatytiems besikuriančio didrusiško valstybingumo tikslams. Rytų kanonų teisės nuostatams tai neprieštaravo. Tačiau tolimesnė tos Bažnyčios istorija nuėjo tokiais keliais, kurie buvo visiškai priešingi ir teisinei tos Bažnyčios santvarkai, ir jos bažnytiniams nuostatams.

Lygiagrečiai tuo pat metu kitas pagrindinio pobūdžio faktas paliko gilų pėdsaką ir tos Bažnyčios vaidmeny, ir būde. Pravoslavų cerkvės istorijai sudarė kai kurių reikšmingų įvykusių faktų totorių okupacijos ir beveik pustrečio šimtmečio nutįsęs Čingischanų viešpatavimas Rusijoj. Okupantas davė cerkvei tam tikrų privilegijų, nes jis siekė visiškai kraštą užvaldyti, o to padaryti be cerkvės pagalbos neįstengė. Už gautas privilegijas cerkvės vadai sutiko bendradarbiauti su krašto okupantais totoriais. Tą faktą pastebėjo Maskvos kunigaikštijos valdovai, kurie visai sėkmingai pradėjo laisvintis iš okupanto valdžios, laikėsi valstybės omnipotencijos — visagališkumo — idėjos ir neturėjo jokio noro ją dalytis su bet kuo kitu, net su cerkve. Kunigaikščiai privertė cerkvę stoti į valstybės tarnybą.

Kiek kartų cerkvė mėgino kovoti už savo kuklią nepriklausomybę valstybės gyvenime, ir tai tik moralinėje-dvasinėje srityje, tiek kartų cerkvei ji baigdavosi tragiškai. Taip pvz. 1569 metais caras Ivanas Žiaurusis įsakė suimti ir nužudyti Maskvos metropolitą Pilypą už palaikymą caro persekiojamos ir naikinamos bajorijos. Kai

Maskvos valdovai pamatė, kad cerkvę ir jos valdytojus galėsią visuomet nesunkiai išlaikyti valstybės tarnyboje kaip klusnų įrankį, sekdami Bizantijos pavyzdžiu, 1589 metais įkūrė Maskvos patriarchatą. Jis išgyveno sunkiausiose kovos ir bendradarbiavimo su caru sąlygose ligi 1700 m. faktiškai, o ligi 1720 m. formaliai, nes dvidešimt metų patriarcho sostas našlavo be patriarcho. Tais metais Petras Didysis panaikino patriarchatą ir jo vietoje įsteigė Švenčiausiąjį Sinodą su vyriausybės nariu oberprokuroru jo priešakyje. Patriarchatas gyvavo visą šimtmetį su mažu priedu. Buvo viso apie 10 patriarchų, ir vienas, palyginti, ramiai ėjo savo pareigas. Tai buvo patriarchas Filaretas, pirmo Romanovų giminės caro tėvas. Kiti gi patriarchai baigdavo savo gyvenimą arba kalėjimuose, ar buvo stačiai žudomi.

Visiško cerkvės pavergimo valstybei tradicija nusitęsė ligi pastarųjų laikų. Ji traukėsi per visą carato laikotarpį. Jos nenutraukė 1905 m. revoliucija ir trumpas konstitucinis laikotarpis. Jos nepakeitė nei 1917 metų revoliucija, nei bolševikų perversmas. Ji išliko ligi paskutinės mūsų gyvenamos dienos.

II

Garsusis rusų filosofas Vladimiras Solovjovas, kurio pareitų metų liepos mėnesį turėjome 30 metų mirties sukaktį, bažnyčios ir religijos srityje skiria dvi laisves: 1. bažnyčios, kaip korporacijos (dvasiškių ir pasauliečių), nepriklausomybė nuo valstybės valdžios ir 2. asmens nepriklausomybė tikėjimo srityje, kitaip — teisė išpažinti tas ar kitas tikėjimo ir tikybinės doktrinos pozityvinės ar negatyvinės. Pirmos rūšies nepriklausomybę ar laisvę jis vadina bažnyčios laisve, o antrą — religijos laisve. Solovjovo manymu, Rusijoj niekad nebuvo nei bažnyčios, nei religijos laisvės.

„Mūsų cerkvės trapi ir abejotina vienybė laikosi tik smurtu ir suklastojimais, kuriuos valstybė ar toleruoja, ar pati atlieka, fiktyvių santarybų (soborų) suklastotais dokumentais pradedant ir baigiant visuotinių santarybų (soborų) aktų suktais aiškinimais. Visi mūsų cerkvės defenzyviniai ir ofenzyviniai veiksmai yra aiškus suklastojimų vaizdas, kuriuos galima daryti laisvai be jokios bausmės cerkvinės cenzūros dėka, kuri neprileidžia tų suklastojimų atskleisti ir demaskuoti. Religinio smurto naudojimas ir taikymas yra pripažintas iš principo ir detaliai mūsų baudžiamojo kodekso

nuostatuose" (V. Solovjovas, Rusija i Vselenskaja Cerkov, Krokuva, 1908 m., III laida, 1945 pusl.).

„Mūsų nūdienės cerkvinės institucijos (XIX amž. pabaigoj ir XX pradžioj — aut.) toliau rašo Solovjovas toj pačioj, pragarsėjusioj visame pasaulyje knygoje, — visiškai pasidavė valstybės interesams, kad už tai gautų iš jos savo buvimo garantiją ir apgintų ją nuo disidentų pavojaus. Tokio materialinio tikslo gali būti siekiama tik materialinėmis priemonėmis. Prievartos ir smurto būdai, nurodyti imperijos baudžiamosios teisės rinkiniuose, — štai iš esmės vienintelis ginklas, kuriuo mūsų pravoslavija valstybės malone gali priešintis ir vidaus disidentams, ir užsieninėms religijoms”.

Kas iš esmės buvo Rusijos pravoslavų cerkvė, jau seniai labai gerai nusakė žinomas rusų rašytojas ir slavianofilas I. Aksakovas.

„Generoliški akselbantai, kuriuos suteikė caras Povilas I Švenčiausiojo Sinodo nariui Pskovo arkivyskupui Irenėjui, iškalbingai vaizduoja Rusijos valstybės ir cerkvės santykius", rašo Aksakovas. „Pasaulietiškas ir net kariškas atžymėjimas ant arkivyskupo rūbo neprivalo mus stebinti: jis tik įrodo tai, kad pagrindinė mūsų cerkvės sutvarkymo idėja įgavo nuo Petro Didžiojo laikų savo logišką išsivystymą. Yra žinoma, kad Rusijos cerkvė yra valdoma administracinio organo, vadinamo dvasine kolegija, arba Švenčiausiuoju Sinodu, kurio narius skiria imperatoriai. Tie nariai priklauso nuo civilinio ar karinio pareigūno — oberprokuroro, kuriam priklauso visa cerkvės valdymo iniciatyva. Vyskupijas nominaliai valdo vyskupai, kuriuos skiria, Sinodo oberprokurorui pristačius, valstybės galva. Paskui juos gali mainyti ir kilnoti tas pats oberprokuroras tik savo nuožiūra. Hierarchiniai dvasiškių laipsniai yra nurodyti rangų lape. Jie yra sulyginti su kariškių rangais — laipsniais. Taip pvz. metropolitas atitinka rusų terminologija pilno generolo laipsnį, arkivyskupas — divizijos generolo, o vyskupas — brigados generolo laipsnį. Kunigai tam tikromis sąlygomis gali išsitarnauti pulkininko laipsnį. Povilas I, teikdamas dvasiškiui karinį atžymėjimą, buvo nuoseklus”.

Ar tai yra tik išorinės smulkmenos, klausia Aksakovas ir čia pat pats atsako, kad ne, nes tai tiksliai ir pilnai parodo, kokia yra Rusijos cerkvės vidaus būklė. „Prirakinti prie valstybės tarnybos altoriaus tarnai patys save laiko pareigūnais ir pasaulietinės valdžios įrankiais. Petrapilio (Sankt Peterburgo) sinodas nuo pirmų savo gyvavimo metų didžiai brangino savo carinės įstaigos charakterį ir nepraleisdavo nė vienos progos nepabrėžęs, kad pasaulietinė valdžia esanti

pagrindinis ir tikrasis Švenčiausiojo Sinodo šaltinis". Tuo būdu valstybinis veiksnys įsiviešpatavo bažnytinėj įstaigoje ir to išdava: kilo tam tikros rūšies paradoksas — valstybinė įstaiga reikalavo ir savinosi sau bažnytinės santarybos — soboro — vaidmenį ir autoritetą. Rusų cerkvė virto pasaulietinės valdžios funkcija ir nuėjo tarnauti valstybei. Aksakovas prieina tokią išvadą: Rusijos pravoslavų cerkvė yra sukurta ne tiek Šventosios Dvasios, kiek Rusų imperijos baudžiamojo kodekso. „Tiesos dvasios, meilės dvasios, gyvenimo dvasios, laisvės dvasios, — to išganingojo įkvėpimo — nėra Rusų Cerkvėje". (Ivan Aksakov. Raštų rinkinys. Tomas IV.).

O Vladimiras Solovjovas, konsekventiškai analizuodamas rusų cerkvės būklę, daro tokią išvadą: cezaropapizmas prarijo moralinę dvasinę būtį tos Bažnyčios, kuri nustojo buvusi tikrąja Dievo Bažnyčia, nes ją apleido „Tiesos ir Meilės Dvasia".

III

Šių dviejų rusų žymių mąstytojų ir patriotų išrašytų rusų cerkvei pažymėjimų niekad nereikia užmiršti, kai nagrinėjamas bolševikų valdžios santykis su ta cerkve.

Bolševikai paskelbė karą religijai ir visų tikybų bažnyčioms, vadinasi — kartu ir rusų cerkvei. Kova su religija ir Bažnyčia jiems reikalinga pilnam tarybiniam bolševizmui laimėti. Pradžioje jiems cerkvė buvo carinės stiprybės ramstis ir šaltinis ir nuverstojo sosto pagrindas. Todėl jie nusistatė sunaikinti ir bažnytinę organizaciją, ir pirmoj eilėj senesniuosius žmones, kurie yra naujai santvarkai svetimi ir nelinkę pasiduoti naujiesiems šūkiams. Naujoji materialistinėj pasaulėžiūroj nebuvo nė mažiausios vietos spiritualistiniams veiksniams. Tame pirmajame programiniame materialistinio mokslo skelbimo laikotarpyje bolševikų neapsižiūrėta, kad organizaciniu pobūdžiu rusų cerkvė jau nuo amžių nėra bažnytinė įstaiga, o tik vienas valstybinės organizacijos departamentas. Doktrininiai veiksniai nustūmė į šalį praktinio pobūdžio veiksnius. Tai netrukus pastebėjo bolševikai ir gerokai prieš Antrąjį Pasaulinį karą su cerkve surado „susitarimo kelią". Tas faktas buvo labai didelės reikšmės, tačiau pasauliui nepadarė didesnio įspūdžio, nes bolševikinė propaganda puikiai sugebėjo faktinius sovietų valdžios užsimojimus šioje srityje užmaskuoti. Ji skelbė programines tezes, jas iliustruodama neabejotinu religinio gyvenimo išnykimu iš Tarybų Rusijos žemės paviršiaus, nors tas gyvenimas, net iššūdžius visus dvasiškius ir

sunaikinus šventyklas bei nuolat bolševikinei administracijai žiauriai persekiojant ir slopinant kiekvieną religinį pasireiškimą, nežuvo, bet tik nusileido į požemius ir įsikūrė katakombose.

Pirmaisiais revoliucinio chaoso mėnesiais bolševikai leido 1918 m. atkurti Maskvos patriarchatą, bet 1923 m. po nepaprastai žiauraus cerkvės ir dvasiškijos persekiojimo ir naikinimo buvo sušaukta Raudonoji Santaryba (Soboras), kurioje išgyvenęs vos penkerius metus patriarchatas buvo sugriautas. Rusų cerkvė suskilo į keletą atsišakojimų ir sektų. Kai kurios jų pačiam teroro įsiutime pradėjo ieškoti susitarimo su bolševikine valdžia. Tų tarpe buvo ir žiauriai persekiojamoji vadinamoji patriarchinė cerkvė su ambicingu, bet gabiu ir žymiu metropolitu Sergijum, kuris pasiskelbė patriarcho įpėdiniu, o paskui Maskvos patriarcho sosto saugotoju.

Noras artimai bendradarbiauti su valstybe, plaukiąs iš rusų cerkvės dvasios ir esmės, rado tam tikrą atbalsį ir bolševikų valdžioje. Kremlius palinko pasinaudoti tokiu cerkvės nusileidimu ar, teisingiau pasakius, visišku pasidavimu bolševikų malonei ar nemalonei. Pradėdami megzti santykius su cerkve, jie nenustojo skelbti sovietinio komunizmo principų pastovumo ir nekeičiamumo. Tačiau reikia pripažinti jų metodų ir taktikos elastingumą. Gyvas reikalas visada randa juose atbalsio. Cerkvė jau buvo griuvėsiais paversta. Tolimesnė kova su ja jau nebuvo reikalas aktualus, nors tikėjimas visuomenėje dar buvo gyvas, visuomenė jo ilgėjosi ir ieškojo sąlygų ir būdų patenkinti jo reikalavimus. Bolševikų valdžia, ieškodama pavyzdžių tolimesnėje rusiškoje pareityje ir siedama savo programą vis tampriau su cariniu imperializmu, cerkvės taikymosi tendencijas svarstė pozityviai. Brastos taikos sutarties proga Leninas kalbėjo, kad, kariaujant su bet kuo ir nepaisant kuriomis priemonėmis, neleistina susiraišioti sau rankas formalinėmis ir dogminėmis kombinacijomis.

Bolševikų teroras sunaikino iš viršaus cerkvę, bet religinį gyvenimą nuvarė į požemius, tuo būdu apsunkindamas valdžiai jį sekti ir kontroliuoti. Dėl to bolševikų valdžia priėjo išvadą 1929 m., kad verta susirasti bet kokį tariamą susitarimą su patriarchine Sergijaus cerkve. Ir nepaisydama to, kad cerkvė jau yra nugalėta ir parblokšta, siekė visai sąmoningai ir planingai cerkvės gyvenimą paryškinti, jį ištraukti į paviršių iš požemio, kad galėtų vėl jį kontroliuoti ir . . . telkti jėgas tolimesnei kovai su cerkve ir religija. Juk visu savo charakteriu, savo istorija, savo išsivystymu ir dalyvavi-

mu valstybės gyvenime cerkvė visiškai tiko būti valstybės įrankiu ir ištikima jos politikos vykdytoja.

Be to, bolševikai, kaip carų režimas, turėjo paniekinamąjį santykį su cerkve. Carai rengdavo katedrose ir šventyklose triukšmingus pobūvius, girtus pasilinksminimus, santuokų parodijas ir t.t., kas buvo pvz. Petro Didžiojo laikais, ar triukšmingus susirinkimus su riksmais ir muštynėmis, kaip pvz. Povilo I laikais (žiūr. Kliučevskij, Rusijos istorija, Miliukov, Rusų Kultūros istorija), bolševikai gi įrengė cerkvėse šokių sales, arklides, sandėlius, krautuves, kareivines ir t.t. Kaip carų, taip ir bolševikų laikais cerkvės buvo naudojamos kaip kalėjimai politiniams ir kriminaliniams nusikaltėliams laikyti. Kadangi rusų cerkvės dvasia buvo perdėm pasaulietiškai valstybinė per šimtus metų, tai ir šiandien ta pati cerkvė, pripažinusi Sovietų valdžią, pasiliko geras Sovietų valdžios politikos įrankis.

Štai kur reikia ieškoti garsaus 1929 m. susitarimo patriarcho sosto saugotojo metropolitio Sergijaus su bolševikų valdžia genezės. 1929 m. birželio mėn. 29 d. metropolitas Sergijus iškilmingu raštu paskelbė liūdniems hierarchijos likučiams ir tikintiesiems apie Sovietų valdžios rusų cerkvės legalizavimą. Cerkvė gavo teisę viešai organizuoti savo religinį gyvenimą bolševikų valdžios kontrolėje. Savo kalbėtajame rašte metropolitas Sergijus skelbė: „Norime būti pravoslavai ir vienkart pripažinti Sovietų Sąjungą savo tėvyne (graždanskaja rodina), kurios džiaugsmai ir pasisekimai bus mūsų džiaugsmai ir pasisekimai, o nepasisekimai — mūsų nepasisekimai". Toliau Sergijus ragino viešai dėkoti Sovietų valdžiai už tokį didelį dėmesio kreipimą į pravoslaviškosios visuomenės reikalus, būti lojaliems Sovietų valdžiai ir pripažinti ją kilusia iš Dievo teisėta valdžia.

Susitarimą Sovietų valdžios su cerkve lydėjo specialaus pobūdžio aplinkybės, iškalbingai bylojančios, kad bolševikų vyriausybė jau 1929 m. buvo pasiryžusi panaudoti pravoslavų cerkvę klusniu įrankiu savo užsienio politikai. Tuoj po susitarimo metropolitas Sergijus reikalauja iš visų emigracinių cerkvių nutraukti kovą su sovietiniu režimu Rusijoje ir pasirašyti Sovietų Sąjungai lojalumo aktą. Be to, jis pradėjo brautis į Lenkijos ir Suomijos pravoslavų cerkvių vidaus gyvenimą.

Sovietų Sąjunga ir čia nieko nauja neprasimanė. Ji nuėjo tik carų pėdomis. Katarinos II kancleris Paninas mėgino Lenkijos kitatikius — pravoslavus ir evangelikus — padaryti rusų intervencijos į Lenkijos

vidaus reikalus įrankiu ir, prisidengdamas pravoslavų apsaugos skraiste, siekė Lenkijoj sukurti rusų politinę partiją.

Sovietų valdžia, susitarusi su cerkve, sudarė carų pavyzdžiu prie Liaudies Komisarų Tarybos Rusų Cerkvės Reikalams Tarybą, o Tarybos pirmininkas Švenčiausiojo Sinodo Oberprokuroro pavyzdžiu buvo pakviestas Sovietų vyriausybės nariu. Cerkvė pradėjo būti valdoma senuoju pavyzdžiu.

Rusų cerkvė labai intensyviai pradėjo bendradarbiauti su Sovietų valdžia tik 1941 m., vadinasi, prasidėjus vokiečių-sovietų karui. Tas faktas sudarė cerkvės bendradarbiavimo su bolševikiniu režimu naują laikotarpį. Dar daugiau. Tas faktas padarė rusų cerkvę vienu svarbiųjų Sovietų Sąjungos užsienio politikos įrankiu.

Tiksliau kalbant — kilus karui rusų cerkvei teko dvigubas vaidmuo vaidinti. Kuklesnis vidaus gyvenime — būti „patriotiniame kare", kurį Stalinas pavadino „tėvynės karu" (otečestvennaja voina) — kovingumo dvasios ir laimėjimo siekimo vienu svarbiuoju žadintoju ir organizatorium. Antras, žymiai svarbesnis vaidmuo — užsieninis — būti svarbiu Sovietų imperializmo įrankiu, valstybės užsienio politikos vedėjų artimu bendradarbiu. Ir vėl — sena istorija, cerkvės kelias carų laikų pėdomis.

IV

Su Sovietų Vidurio-Rytų Europos valstybių pavergimu sutampa atgimimas Sovietų Rusijoj tų šūkių ir principų, kuriais senoji carų Rusija grindė savo teritorinę galybę nuo Ivano Kalitos ir Ivano žiauriojo laikų.

Carų Rusijos santvarkos programa buvo patvaldystė — samoderžavije, vienalytė rusų tauta — didžiarusiai ir oficialioji pravoslavija, kaip klusnus valdžios įrankis. Ją visai teisingai vienas istorikas pavadino „vergijos piramide".

Nūdienė Rusija vieton patvaldžio caro pastatė tokį pat diktatorių, kuris turi būti „visų Sovietų tautoms saulė", rusų tautos principą pakeitė gerai suorganizuota ir geležine drausme paremta komunistų partija, o seną klusnios oficialiosios rusų cerkvės principą sustiprino įvesdami tai pačiai cerkvei, pervestai per Dantės kančių pragarą, lygiai kietą drausmę ir kontrolę, kaip komunistų partijai.

Kilus vokiečių-sovietų karui, Stalinas savo kalbose sieja dabartį su senovės carų praeitimi, su Kutuzovais, Suvorovais, Aleksandrais Neviškiais ir kitais anų laikų didvyriais. Tas pats Stalinas įsteigė tris

karinius atžymėjimus — ordinus. Jų tarpe ir šv. Aleksandro Neviškio, kuriuos Povilo I pavyzdžiu pats jų įsteigėjas sagstė prie krūtinių arkivyskupų, kunigų ir cerkvės veikėjų.

Į Rusijos praeitį kreipėsi lygiagrečiai su Stalinu ir cerkvė. Ji šaukėsi į pagalbą laimėti karui „šventuosius rusų tautos vadus Aleksandrą Neviškį ir Dimitrą Doniškį". Metropolitas Sergijus ugningame atsišaukime į tikinčiuosius rašė: „Mums, cerkvės ganytojams, tėvynės pavojų metu nedera tik tylomis stebėti įvykius". Toliau metropolitas pareiškia, kad jei kuris iš ganytojų ar tikinčiųjų dėl gudrių anoj pusėj sienos kombinacijų, kurios jam kelia neleistinų vilčių, ir nustoja domėtis įvykiais, tai tokis reiškinys reiškia ne ką kita, kaip paprastą tėvynės išdavimą. Kristaus cerkvė laimina visus pravoslavus, kurie kovoja už „šventąsias mūsų tėvynės ribas".

Šiais žodžiais paskelbtas 1939-1940 metų Sovietų Sąjungos teritorinių pagrobimų palaiminimas ir patvirtinimas. Dar aiškiau tą tiesą paskelbė metropolito Sergijaus pavaduotojas metropolitas Mikalojus 1941 m. spalio mėn. 3 d., vadinasi, didžiausių raudonosios armijos nesekmių metu, Maskvos katedroje per iškilmingas pamaldas: „Mūsų vakarinių sričių, Ukrainos ir Gudijos, pravoslaviškieji žmonės 1939 m. grįžo į motinos tėvynės ir į motinos cerkvės glėbį. Parapijos, kurios seniau buvo perėjusios į katalikybę, su tikru religiniu džiaugsmu grįžo į pravoslaviją. Tie dveji metai Ukrainos ir Gudijos bendrojo gyvenimo su sovietų šeima buvo tikintiesiems laimingas ir ramus laikotarpis".

Iš to artimo bendradarbiavimo cerkvės su Sovietų valdžia gema 1943-1944 m. Maskvos patriarchatas. Metropolitas Sergijus sušauktajame vyskupų suvažiavime — sobore — išrenkamas Maskvos ir visos Rusijos patriarchu. Tas patriarchatas buvo atstatytas ne kanoniniu būdu, nes vieton viso krašto vyskupų, kunigų ir tikinčiųjų atstovų dalyvavo tame sobore tik keli išleisti iš kalėjimų ir ištrėmimo vietų specialiai tam reikalui vyskupai. Cerkvinės ir rinkiminės apeigos buvo atliekamos dalyvaujant Sovietų valdžios atstovui Karpovui. Tą Patį valdiškai cerkvinį ceremonialą panaudojo ir naujojo patriarcho Aleksiejaus rinkimų metu.

Nepriklausomai nuo to, ar rusų cerkvė carų metu buvo Rusijos valdymo bendrininkė, ar Sovietų Sąjungoj buvo pradžioj persekiojama, o paskui išnaudojama, — ji visada siekia, kaip siekusi, palenkti savo autoritetui visus kitus cerkvinius organizmus įvairiose valstybėse ir pasaulio kraštuose.

Pravoslavų cerkvės Maskvoje ir Rusų valstybės ištisų amžių būvyje niekad neapleido didelės ambicijos siekimas — sukurti Maskvoje „trečiąją Romą", kuri būtų religinis centras visam pravoslavų pasauliui. Tos rūšies imperialistiniai carų siekimai visai sutampa su tokiais pat proletariato diktatūros valstybės siekimais.

Sovietų Sąjungos vadai įsitikino, kad rusų pravoslaviškoji cerkvė, imanti savo globon ir įtakon pravoslaviškąsias cerkves, esančias viso pasaulio kraštuose, yra puiki priemonė įstiprinti bolševikiškoms įtakoms, sudaryti reikiamoms sąlygoms svetimuose kraštuose bolševikinei akcijai ir parengti reikiamos dirvos bolševikiniam perversmui, vadovaujamam ir nurodomam iš Maskvos, bei tiems kraštams paskui įjungti į „sovietinių tautų šeimą". Tai yra praplėsta ir sustiprinta cariškoji imperalistinė idėja, kurią jie sieks įgyvendinti Turkijoj ir visuose Balkanuose, imdami savo globon tų kraštų krikščionis.

Sovietų politikos Vidurio ir Rytų Europos valstybėse reikalinga skirti du laikotarpiu: 1939-1941 m. laikotarpyje Sovietų Sąjunga, susitarusi su Vokietija, realizavo savo grobuoniškus tikslus, o 1944-1948 m. laikotarpyje, nugalėjusi vokiečius, darė pastangų pavergtus pirmuoju laikotarpiu kraštus pasilikti Rusijos ribose visiems laikams. Bet ir to maža, ji siekė ir tebesiekia praplėsti savo hegemoniją visai Vidurio Europai ir Vakarų daliai, būtent — Vokiečiams, Prancūzams ir Italijai, nuo Baltijos jūros ligi Adrijos, su užsitikrinimu sau susisiekimo kelių — Dardanelų sąsiaury, Persų įlankos ir Indijos okeano.

Pirmajame laikotarpyje Sovietų Sąjunga laikėsi tos pačios bažnytinės politikos, kaip vokiečiai. Vokiečiai visų okupuotų kraštų pravoslavų cerkves pajungė Berlyno pravoslavų arkivyskupo Serapino Ladde, apšaukto pravoslavų metropolitu Vidurio ir Rytų Europos pravoslavų cerkvėms, kanoninei valdžiai. Lygiai ir Maskva primeta per metropolitą Sergijų savo kanoninę valdžią pravoslavų cerkvėms Lenkijoj, Lietuvoj, Latvijoj, Estijoj, Besarabijoj ir Bukovinoj. Paskyrimas Maskvos patriarchato egzarchu toms žemėms, šalinimas jose teisėtų vyskupų ir skyrimas į jų vietas naujųjų — sovietinių, naikinimas tų cerkvių nepriklausomybės ir įjungimas jų į Maskvos ribas — štai eilė veiksmų cerkvių srityje, kuriais pradėjo Sovietai visišką okupuotų žemių inkorporavimą į Sovietų Sąjungą.

Vokiečių okupacijos Sovietų Sąjungoj laikotarpis išlaisvino tautinius bažnytinius sąjūdžius iš jiems primestų režimų. Savo išlaisvinimo darbą jie pradžioje rėmė vokiečiais, paskui organizavo

savo religijas, pareikšdami kartu aštrius antisovietinius nusiteikimus. Taip buvo Ukrainoj ir Gudijoj. Atsiųstieji į tuos kraštus iš Maskvos pravoslavų vyskupai ir, vokiečiams ateinant iš jų nepasitraukę, pereidavo vokiečių pusėn. Už tai daugelis jų buvo sovietinių partizanų nužudyti. Vokiečiams besitraukiant iš Rusijos, didelis nuošimtis pravoslavų vyskupų ir kunigų pasitraukė į Vakarus, nes žinojo, kas jų laukia grįžus bolševikams.

Visai nugalėjus vokiečius ir bolševikams užėmus tas žemes, kurias ir dabar laiko savo pilnoj įtakoj, — kaip Lietuva, Estija, Latvija, Lenkija, Vengrija, Balkanai, Čekija, Vokietijos dalis, — Sovietai per savo maskvinį patriarchą išvystė gyvą akciją visame pasaulyje, kur tik yra bent kiek pravoslavų ir net ten, kur jų nėra, kaip pvz. D. Britanijoj.

Dabar laikas paliesti Maskvos bažnytinės politikos balansą.

Rusija įjungė į Maskvos patriarchatą Lenkijos pravoslavų cerkvę, esančią už vadinamosios Curzono linijos. Taip pat padaryta Lietuvoj, Estijoj, Latvijoj, Rumuninoj ir Karelijoj (Suomijoj). Paskui Maskva ištiesė savo ranką į Artimųjų Rytų bažnytinius turtus. Ten laimėjo daug pravoslavų cerkvei priklausančio turto, kuris suteikė Maskvai tvirtą finansinį pagrindą išvystyti plačiai politinei-religinei veiklai. Paskui pareikalavo iš ekumeninio patriarchato nuimti anatemą nuo Bulgarų pravoslavų cerkvės, kad galėtų ji atgauti „judėjimo" laisvę . . . gerų ir artimų kanoninių santykių mezgimo su Maskva kryptimi. Prisijungė prie pravoslavų cerkvės, suprantama, prievarta, graikų-katalikų bažnyčias Užkarpačio Rusijoj, o patį kraštą priskyrė Didžiajai Ukrainai. Po to „nustatė draugiškus santykius" su Rytų patriarchatais — Jeruzalės, Antiochijos ir Aleksandrijos ir pradėjo visokiais spaudimais priiminėti į Maskvos patriarchatą „paklydusias" emigracines aveles iš Paryžiaus, Londono ir kitur, su garsiuoju Paryžiaus metropolitu Eulogijum priešaky, kuris buvo savo laiku Lietuvos pravoslavų cerkvės galva ir kuris jai už svetingą priėmimą atsidėkojo negarbingai, dirbdamas Maskvos naudai. Žodžiu, Maskva plėtė tuo būdu savo įtaką visomis pasaulio kryptimis ir visuose jo net nereikšminguose užkampiuose.

Leningrado metropolitas aplankė Suomiją ir pasiūlė Suomijos pravoslavų metropolitui Germanui prijungti Suomijos cerkvę Maskvos patriarchato jurisdikcijai.

1946 m. sausio mėn. Prahoje paskelbta, kad Čekoslovakijos pravoslavų cerkvė su negausingais tikinčiaisiais, nes tik apie 130.000,

atjungta nuo Serbijos patriarchato jurisdikcijos ir įjungta į Maskvos patriarchato jurisdikciją.

1946 m. kovo mėn. Belgrade viešėjo rusų cerkvės delegacija, kuri tarėsi abiejų kraštų cerkvių bendradarbiavimo reikalu. Rusų delegacija reikalavo pripažinti Maskvos patriarchatui primatą. Visa tai įvyko kiek vėliau, kai serbų patriarchas Gavryla virto Maskvos šalininku. Vokiečių okupacijos metu patriarchas Gavryla buvo kalinamas Jugoslavijos kalėjime ir išvežtas kaip belaisvis į Vokietiją. Sąjungininkai iš tos nelaisvės jį išlaisvino. Trumpam laikui buvo išvykęs į Londoną. Iš ten sugrįžęs į Jugoslaviją, tuoj raštu tikintiesiems pripažino Tito įvestą bolševikinę santvarką ir išgyrė jo artimą bendradarbiavimą su Sovietų Sąjunga. Kol Titas dar palaikė gerus santykius su Sovietais, buvo sugriauta Katalikų Bažnyčios organizacija, o jos galva arkivyskupas Stepinacas buvo nubaustas 16 metų kalėjimu.

Ivano iš Relijos tūkstančio metų mirties sukakties šventėje Sofijoj dalyvavo ir Maskvos cerkvės delegacija.

Naujas Rumunų patriarchas Justinijonas, įsodintas į patriarcho sostą Maskvos noru, buvo entuziastingas Maskvos cerkvės primato visam pravoslavų pasauliui šalininkas.

Patriarchas Justinijonas, Maskvos patriarcho Aleksiejaus pavyzdžiu, paragino rumunų unitų (Rytų apeigų katalikų) bažnyčią įsilieti į rumunų pravoslavų cerkvę. Į tą kvietimą atsiliepė 38 kunigai, prašydami juos priimti į pravoslavų cerkvę. Metropolitas ir keturi unitų bažnyčios vyskupai buvo pašalinti iš vietų ir pasodinti kalėjiman, o 1948 m. spalio mėn. pravoslavų sinodo nutarimu ta bažnyčia buvo sujungta su pravoslavų cerkve. Rumunijos unitų bažnyčia gyvavo nuo 1697 m. Pastaruoju metu prieš jos sunaikinimą turėjo 1.250.000 tikinčiųjų, 700 dvasiškių ir 1.700 šventyklų. Visi tikintieji buvo organizuoti į vieną metropoliją ir dvi vyskupijas. Rumunų unitų bažnyčią ištiko toks pat likimas, kaip ir Lenkijos unitus.

Labai įdomi ir reikšminga Maskvos bažnytinės politikos detalė, kurią ėmėsi realizuoti Maskvos patriarchatas Jeruzalėje. Jo sumanyta šventajame mieste įkurti Religinį institutą. To instituto profesoriai ir studentai turėjo būti surankioti iš įvairių sovietinių universitetų kaip orientalistai ar kaip orientalistinių mokslų mėgėjai ir šalininkai. Arabų autoritetingų vyrų teigimu, šis institutas skirtas tapti stipriausia Rytuose bolševikų stiprove, kurios uždavinys bus ne tik spinduliuoti galingais bolševizmo spinduliais Rytų gyventojus, bet ir sudaryti

galingą konkurenciją kitų tikybų bažnyčioms Jeruzalėje ir visuose Rytuose.

Nepatikrintomis spaudos žiniomis, tokis pat centras sumanytas įkurti ir Romoje. Tai būtų bolševikiškas Vatikanas. Jo uždavinys būtų nustelbti Vatikaną ir paimti savo įtakon pasaulio katalikiją. Spaudos teigimu, bolševikai jau esą numatę ir suderėję šalia Vatikano 20-30 ha žemės tiems tikslams realizuoti. Tačiau neteko girdėti, kad tas sumanymas būtų įvykdytas.

Ypatingai reikšmingas Masvkos bažnytinės politikos laimėjimas yra graikų-katalikų bažnyčios lividavimas užgrobtoje Lenkijoje. Ši bažnyčia išgyveno 350 metų. Tos sukakties proga šv. Tėvas paskelbė specialią encikliką, kurioje pažymėjo, kad ši bažnyčia amžių būvyje buvo didžiausias katalikų bažnyčių vienybės srityje laimėjimas. Rusų cerkvė, bendradarbiaudama su Sovietų valdžia, kalbamą graikų-katalikų bažnyčią likvidavo, panaikindama visą bažnytinę organizaciją ir priversdama dvasiškiją ir tikinčiuosius pereiti į pravoslaviją. Kas to padaryti nenorėjo, vienus susodino į kalėjimus, kitus masiškai iškėlė iš gimtųjų vietų ir išsklaidė po plačius Rusijos plotus. Visa Lenkijos graikų-katalikų bažnyčia turėjo vieną arkivyskupiją su sostine Lvove ir dvi vyskupijas — Stanislavovo ir Pšemislio, 2.226 parapijas, 2.275 kunigus ir 3.300.000 tikinčiųjų.

Sovietai, likviduodami tą bažnyčią, iš karto pasiekė toje teritorijoje trijų tikslų: 1. sunaikino katalikybę; 2. sunaikino Vakarų kultūros reiškinius ir įtaką ir 3. sunaikino ukrainiečių inteligentiją ir nuslopino tuo būdu ukrainiečių tautos laisvės ir nepriklausomybės sąjūdį.

Vengrijoj sudaryta kard. Mincenčio byla. Jis nuteistas visam amžiui kalėti, o katalikiškoji opozicija sunaikinta.

Čekoslovakijos primas arkivkyskupas Beranas, ilgai laikytas namų arešte, buvo išvežtas nežinoma kryptimi. Pradėta plačiu mastu naikinti Katalikų Bažnyčios organizacija ir daryti kiti diversiniai — politiniai eksperimentai bažnytiniame organizme.

Lietuvos bažnytinė provincija panaikinta. Pasilikę vyskupai, išskyrus vysk. Paltaroką, sukimšti į darbo stovyklas. Ilgą laiką net jokios žinios apie jų buvimą neduota. Manyta, kad jų jau ir gyvų nėra. Tik pastaraisiais laikais iš tikrų šaltinių sužinota, kad vysk. Matulionis, išvargintas ir paliegęs, grąžintas į Lietuvą, bet neprileistas prie savo vyskupijos valdymo. Naujausiomis žiniomis, grąžintas ir vyskupas Ramanauskas. Taip skelbia Amerikos spauda. Koks likimas

vysk. Borisevičiaus, nežinia. Arkivysk. Reinys bolševikų kalėjimuose užbaigė savo kančių gyvenimą. Bolševikai, savo „demokratiškumą" demonstruodami, suklaidinti laisvajam pasauliui, nekliudė konsekruoti du naujus vyskupus. Didelis kunigų nuošimtis ar išžudytas, ar kamuojamas kalėjimuose arba darbo stovyklose. Daugelis parapijų liko be kunigų. Visi vienuolynai uždaryti. Katalikiškas elitas išvežtas. Nė viena kita srovė tiek nėra nukentėjusi nuo bolševikų, kiek katalikiškoji. Bet visi bolševikų mėginimai suskaldyti Lietuvos bažnyčią nepavyko. Katalikų Bažnyčia išliko vieninga. Tikėjimas katalikuose gyvas ir stiprus.

Tie politiniai Maskvos patriarchato laimėjimai ir Sovietų komunizmo ekspansija visame pasaulyje sukėlė nerimą ekumeniškajame Konstantinopolio patriarchate. Tas nerimas yra pareikštas viešai patriarchato oficialiname organe „Ecclesia", kuris paskelbė metropolito Chrizostomo straipsnį, pavadintą „Du svarbieji pavojai". Tame straipsnyje autorius teigia, kad visuotinė pravoslavų cerkvė turi priešų ne tik Katalikų Bažnyčioje, bet šiandien ir slavų pravoslavų cerkvėse, kurios yra rusų Maskvos patriarchato globoje. Tas patriarchatas privalo vykdyti komunistinės valdžios įsakymus ir tuo būdu yra pasidaręs materialistinių doktrinų įtakoms. Metropolitas Chrizostomas kreipia dėmesį į tai, kad Maskvos patriarchatas daro pastangų nuversti ekumeniškąjį patriarchatą, kaip pirmąjį Rytų ortodoksijos pasaulyje. Rusų pravoslavų cerkvės priklausomybė komunistų valdžiai ir pasidavimo jos įtakai faktas sudaro rimtą pavojų visuotinei pravoslavų cerkvei, ir dėl to graikų pravoslavų cerkvės privalo pasipriešinti rusų ir slavų cerkvėms, kurios yra pasidavusios Sovietų valdžios komunistinei presijai ir įtakai. Maskvos patriarchatas buvo iškėlęs reikalą sušaukti viso pasaulio pravoslavų cerkvių atstovų suvažiavimą Maskvoje. Tam sumanymui ekumeniškojo patriarcho oficialusis organas griežtai pasipriešino.

Maskvos patriarchatas nepasiliko skolingas. Prieš pirmojo oficiozą stojo Msskvos patriarchato oficiozas. (Maskvos patriarchato apžvalga Nr. 12, 1947 m.). Ten įdėto straipsnio autorius pirmiausia padavė metropolito Chrizostomo straipsnio santrauką, o paskui įrodinėjo, kad ekumeniškojo patriarcho pravoslavų pasaulyje primatas baigėsi tuo metu, kai Bizantija nustojo buvusi pravoslavų centru. Prikišdamas ekumeniškajam patriarchatui norą užgrobti savo kanoninei valdžiai kitas pravoslavų cerkves, neturint į tai jokios teisės, autorius atmeta ir jo vartojamus „visapasaulinio" ar „visuotinio" titulus. Kai nustojo gyvavus pravoslaviškoji Bizantijos imperi-

ja, žuvo kartu ir teisinis tiems titulams pagrindas, rašo minėtame organe prof. Troickis. Toliau jis teigia, kad pravoslavų vyskupai paprastai savo vardą gauna nuo savo vyskupystės katedralinio miesto vardo. Dabartiniai Sovietų vyskupai pvz. vadinasi Leningrado, Staningrado, Kalinino vyskupais. Nuo 1923 m. Konstantinopolio nebėra. Jo vietoj yra Stambulas ar Istambulas, todėl ir patriarchas neturi teisės vadintis Kontantinopolio patriarchu, bet Sambulo ar Istambulo. Tačiau jei dar ligi šiolei patriarchas vadinamas Konstantinopolio ir „visuotiniu", tai už tai turi būti dėkingas ne teisei, bet kitų cerkvių pagarbai ir istorinei tradicijai. Pabaigoje Maskvos patriarchato oficiozas grasina Konstantinopolio patriarchatui stipriu pasipriešinimu, paremtu kanonine teise ir nutatymu ekumeniškam patriarchatui Konytantinopolyje kito vardo.

Maskvos patriarchatas savo grasinimą jau vykdo praktikoje. Lenkijos pravoslavų cerkvė 1924 m. gavo iš ekumeninio patriarcho autokefalines — nepriklausomybės teises. Bolševikams užėmus Lenkiją, rusų pravoslavų cerkvės sinodas 1948 m. tas teises panaikino. Rusų pravoslavų cerkvė šiuo atveju de facto pasireiškė kaip cerkvė motina ir cerkvės — dukters duotas teises savo žodžiu ir valia panaikino. Maskva pasiėmė pirmą vietą pravoslavų cerkvių pasaulyje, o Konstantinopoliui paliko eilinės vyskupijos teises. Smurtas ir suklastojimas ir čia išsprendė teisės ir teisybės klausimą. Toks bolševizmo kelias ir praktika.

KRIKŠČIONIO SANTYKIS SU KOMUNIZMU

1. TRUMPA KOMUNIZMO ISTORIJA

Komunizmas ir jo pagrindas materializmas nėra naujųjų laikų padaras. Jis buvo žinomas dar prieš Kristaus gimimą. Žmonės, ieškodami geresnės santvarkos, kuri galėtų jiems geriau pasitarnauti ir apginti jų gyvenimo reikalus, mėgino visokių sistemų, lygiai, kaip mėginama ir šiais laikais. Praktiško komunizmo įgyvendinimo mėgėjų buvo nemaža ir krikščioniškojoj eroj. Dažniausiai tokius eksperimentus darė įvairių naujųjų religijų vadai. Jie pirkdavo didelius žemės plotus ir su savo religiniais vienminčiais ten įsikurdavo lyg kokias respublikas, suprantama, su komunistine santvarka — be asmeninės nuosavybės, su bendra gamyba, aštria drausme. Vienur kitur nuosavybė buvo tiek subendruomeninta, jog ir nuosavų žmonų negalima buvo turėti. Visa be išimties buvo bendruomenės. Ir virtuvė buvo bendra, kaip kareivinėse. Bet visi tokie komunistiniai mėginimai, nors ten susirinkdavo žmonės savanoriškai ir patys demokratiniu būdu nusistatydavo gyvenimo tvarką, ilgai neišlaikydavo. Po kelių ar keliolikos metų tokių komunistinių židinių nariai išsiskirstydavo kas sau. Ir tiems idealistams komunistams po kelių metų praktikos paaiškėdavo, kad vis dėlto asmeninė nuosavybė ir laisvė yra geresnės už svajotąjį komunizmą.

Mėgino ir katalikai komunizmo santvarką. Įdomiausias jų buvo tėvų jėzuitų bandymas XVII amžiaus Paragvajuje. Jie, ten nuvykę misijų reikalais, rado beveik pustuščius didžiulius plotus su primityvios kultūros gyventojais. Pradėjo tad tą žemę kolonizuoti ir tvarkyti komunizmo pagrindais. Reikia pripažinti, kad tas darbas jiems vyko ir davė neblogų rezultatų. Bet ir jiems palaikyti ta tvarka nebuvo lengva, nors ji buvo pagrįsta religiniais pagrindais, ir jokio teroro nevartojo. Kuo tas jėzuitų eksperimentas būtų baigęsis, sunku pasakyti. Jis buvo nutrauktas ne pačių gyventojų ir ne jų vadovų jėzuitų, bet svetimos jėgos.

Komunistinėmis oazėmis ir dabar nusėtas katalikiškasis pasaulis. Tos oazės — vienuolynai. Vienuoliai privačios nuosavybės neturi. Visa priklauso įstaigai — vienuolynui. Visi vienuoliai savo uždarbį atiduoda į bendrą kasą. Jų viršininkai jų reikalus aprūpina pagal nustatytą tvarką. Martynas Liuteris vienuolynus panaikino. Bet viena diakonisių institucija, lyg kokia sėkla, pasiliko ir veikia ligi šiol. Ji tvarkosi kiek panašiai į katalikų vienuolynus. Anglikonų bažnyčioje tokių komunistinių bendruomenių — vienuolynų pradėjo steigtis kiek vėliau. Jie savo tikėjimo nekeičia, bet vidaus tvarką yra pasiskolinę iš katalikų. Po paskutiniojo karo yra įsikūręs vyrų vienuolynas su griežčiausia regula. Tokie religiniais pagrindais ir tikslais komunistiniai židiniai ne tik išsilaiko, bet ir klesti tik dėl to, kad jie grupuojasi iš žmonių, kurie ten stoja savanoriškai, išsižadėję pasaulio vilionių ir sudėję skaistybės, klusnumo ir neturto įžadus. Malda, darbas ir atsidavimas Dievui jiems padeda visus sunkumus nugalėti ir savo bendruomenes išlaikyti. Tokie vienuolynai yra Bažnyčios stipri atrama. Dėl to kuriame krašte įsigali nekrikščioniškos valdžios, pirmiausia su įnirtimu pradeda naikinti tas Bažnyčios atramas, vildamosios tuo būdu greičiau sunaikinti ir Bažnyčią, ir religiją.

Tiksliai datos neprisimenu, bet tai buvo prieš tautininkų perversmą.

Kaune atsilankė Kremliaus užsienio reikalų komisaras Čičerinas. Jo priėmime dalyvavau ir aš. Čičerinas buvo žinomas kaip geras degtinės mėgėjas. Mėgėjų buvo nusistatyta jį nugirdyti. Buvo parinktos trys atmainos gerų lietuviškų gėrikų. Priėmimas buvo pradėtas priešpietiniu užkandžiu „ant stačiųjų". Parinktieji gėrikai atsistojo prie Čičerino. Degtinę gėrė stačiai stiklais. Pirmoji atmaina, pasijutusi silpstanti, užleido savo vietą kitai atmainai. Toks pat likimas ištiko ir ją. Tuomet stojo į frontą trečioji atmaina. Bet ir ji, neatlaikiusi, iš fronto pasitraukė. Čičerinas gi pasiliko toks pat, kaip ateidamas prie stalo, tik pradėjo kakta rasoti. Prie pietų stalo šalia Čičerino iš abiejų pusių susėdo užsienio reikalų ministeris M. Reinys ir Seimo pirmininkas Staugaitis. Mane pasodino kitoj stalo pusėj, prieš patį Kremliaus atstovą. Iš kairės ir iš dešinės sėdėjo kanauninkai su raudonais pektoralais. Čičerinas gi jokio raudono ženklo neturėjo. Tai davė man progą kiek iš jo pajuokauti: — Pone ministeri, — kreipiausi į jį savo buržuaziniu papročiu (ne „drauge komisare"), — mūsų kanauninkai yra bolševikiškesni už Tamstą. Jie afišuojasi raudonomis spalvomis, kurių pas Tamstą nematau.

Jis man, atvertęs švarko atlapą, parodė ženklą, kuriame buvo išrašyta juodomis raidėmis raudonom dugne VCIK.

— Tai kodėl Tamsta, pone Ministeri, nenešioji to ženklo matomoj vietoj? Gali Tamstą kas buržujum palaikyti.

— Buržujus nėra įžeidimo žodis. Ir buržujai turi neblogų dalykų, — atsakė.

Prikibau prie kito dalyko: — Jūs, Maskvos komunistai, neprisivijote mūsų krikščioniškų komunistų. — Ar jūs turite tokių? Pirmą kartą tai girdžiu. — Taip, turime. Jų labiausiai jūs nemėgstate ir naikinate visokiomis priemonėmis. — Kas gi tie jūsų komunistai? — Vienuoliai su savo stiprovėmis vienuolynais. Ir jie jus pralenks, nes yra šimtaporcentiniai komunistai. O jūs palikote savo santvaroje buržuazinių prošvaisčių ir auginat naują buržujų klasę. — Šitaip, įdomus dalykas. Bet mes galime juos prisivyti. — Tik nepadarykit klaidos besivydami. Nepamirškite savo santvarkos pagrindan padėti tų veiksnių, kurie mūsų komunizmą stiprina ir verčia visuomenę jį gerbti ir mylėti. Tie veiksniai — Dievas ir laisvas žmogaus apsisprendimas. — Čia naujas dalykas. Reikės jį pastudijuoti, — baigė Čičerinas lyg priekaištu, kad aš mėgstu komunistus pagnaibyti. Atsakiau: — Mano pagnaibymas nė mėlynės nepalieka, bet kai jūs buržujus ar savo brolius komunistus vienuolius pradedate gnaibyti, tai sielai vietos kūne neatsiranda.

Tas mūsų pasikalbėjimas istorijos eigos nepakeitė. Kremlius rengia ir stiprina savo komunistines jėgas pasauliui pavergti. Vatikanas taip pat rikiuoja savo komunistus ir reformuoja, kad galėtų sėkmingiau pašalinti savuose kraštuose raudonojo komunizmo plėtimosi priežastis.

Atsirado žmonių, kurie norėjo komunizmo autoriais padaryti pirmuosius krikščionis. Jie savo teigimą rėmė šiuo Šv. Rašto tekstu, kuris liečia Jeruzalės krikščionių bendruomenę: „Tikinčiųjų daugybė buvo vienos širdies ir vienos sielos. Nė vienas jų nesakė apie savo lobį, kad tas jo vieno būtų, bet visa jiems buvo bendra" (Apaštalų darbai, 4, 32). Tekstas aiškiai rodo, kad iš stojančio į krikščionių bendruomenę niekas jo turto nekonfiskavo ir nevertė jo išsižadėti bendruomenės naudai. Tai buvo daroma laisvu noru. Kam tie suaukotieji lobiai buvo naudojami? Atsakymą duoda tie patys „Apaštalų darbai" (6,1-5). „Tomis dienomis, kai mokytinių skaičius ėjo didyn, kilo murmėjimo graikų prieš žydus, kad jų našlės buvusios aplenkiamos kasdieniniame išmaldų paskirstyme. Taigi, Dvylika sušaukė mokytinių minią ir tarė: Netinka, kad mes

paliktumėm Dievo žodį ir tarnautumėm prie stalų. Todėl, broliai, nužiūrėkite iš savo tarpo septynis gero vardo, šv. Davasios ir išminties pilnus vyrus, kad įstatymumėm šitai reikmenei. Mes gi pasiliksime prie maldos ir žodžio tarnavimo. Tas pasakymas patiko visai daugybei. Jie išrinko Steponą, vyrą pilną tikėjimo ir šventosios Dvasios", ir kitus šešis. Vadinasi, suaukotus lobius apaštalai naudojo labdarai tiems, kurie buvo reikalingi paramos. Išrinktas septynių komitetas, kuriam buvo pavesta rūpintis varguomene, buvo lyg mūsų Balfo pirmtakas. Tik tada jo priešaky stovėjo dar ne Končius, o Steponas. Steponas netrukus buvo žydų akmenimis užmuštas. Mūsų Končiui tokio pavojaus kol kas nėra, nors karčiais žodeliais jis dažnai apmėtomas. Balfiniam darbui reikalingi vyrai drąsūs, pasišventę, jokių kliūčių nepaisą nei pavojų ir savimi pasitikį. Tokis buvo anų laikų Balfo pirmininkas Steponas, tokis yra ir jo įpėdinis Končius.

Kristus vertino žmogų ne pagal turtą. Jis niekur nepasakė, kad tik beturčiams yra rezervuota dangaus karalystė. Jo sekėjų tarpe buvo ir turtingų, ir beturčių. Jis tik pabrėžė, kad turtai apsunkina žmogui būti tobulu krikščioniu, nes „kur žmogaus turtas, ten jo širdis" (Mat. 6,21). Jis įspėjo, kad „lengviau kupranugariui praljsti pro adatos skylutę, negu turtingam įeiti į dangaus karalystę" (Mat. 19,24). Bet adatos skylutės mėginimo netenka daryti tiems, kurie prie savo turtų nepririša savo širdies ir kurie moka ir iš mamonos daryti sau bičiulius. Tiesa, vieną kartą vienas turtingas jaunikaitis paklausė Kristų: „Kas reikalinga daryti amžinam gyvenimui laimėti? — Kristus atsakė: Laikykis įstatymų. — Aš jų laikausi nuo savo jaunystės, — atsakė paklausėjas. — Jei nori būti tobulas, parduok, ką turi, ir duok beturčiams, ir turėsi turtą danguje. — Jaunikaitis nuliūdęs nuėjo ir pas Kristų nebegrįžo (Mat. 19, 16-22). Šitaip klausimą pastatė kalbamam jaunikaičiui tik dėl to, kad žinojo, jog jo širdis yra užkasta jo lobiuose ir jog jis nepasiryš iš savo mamonos darytis bičiulių. Tai buvo vienintelė taip klausimui pastatyti priežastis.

Tokios kelios pastabos apie komunizmą, paremtą tos ar kitos religijos sekėjų. Dabar trumpai apie raudonąjį komunizmą.

2. RAUDONASIS KOMUNIZMAS

Socializmas (socialdemokratų partija) ir raudonasis, arba materialistinis, komunizmas — tų pačių tėvų vaikai. Jie buvo maitinami tuo pačiu maistu ir auklėjami tais pačiais metodais. Ir tik užaugę išsiskyrė

ir nuėjo kiekvienas skirtingu keliu. Juos ir dabar riša giminystė ir vienos pastogės prisiminimai. Dėl to daugeliui socialistų nelengva yra užimti aiškią ir griežtą liniją prieš komunizmą. Tad raudonojo komunizmo istorijos ir pagrindų reikia ieškoti socializme.

Materialistinio socializmo tėvai — Marksas ir Engelsas. Jie nutiesė socializmui pagrindus, kuriuos priėmė ir raudonasis komunizmas. Marksas paskelbė savo knygoje apie Hegelio teisės filosofiją, jog religija esanti žmonijos opijus, nors to posakio tikras autorius buvo didelis krikščionybės priešas Bruno Baueris. Tas Markso išpopuliarintas posakis komunistams ir šiandien yra išeities taškas religijai vertinti ir savo santykiams su ja nustatyti. Jis metė toj pačioj knygoj ir kitą teigimą, virtusį socialistams ir komunistams dogma: Žmogus kuria religiją, o ne religija žmogų. Marksas pradžioje priėmė Hegelio filosofiją, kuris, būdamas panteistu, pripažinto kažkokią miglotą pasaulio dvasią ir absoliutą, kuris nėra asmuo, bet susilieja su visata, su medžiaga. Bet vėliau Marksas su Engelsu, susipažinę su garsiuoju materialistu Feuerbachu, Hegelio dvasią atmetė, bet pasiliko jo dialektiką, kurią, savotiškai suderinę su medžiaga, sukūrė vadinamąjį dialektinį materializmą. Dialektinis materializmas Markso teigimu esąs tas raktas, kuriuo viso pasaulio duris galima atidaryti. Engelsas sako, kad ši dialektika socialistų rankose yra geriausias įrankis ir aštriausias ginklas. Kitoje vietoje tas pats Engelsas tvirtina, kad nieko nėra virš gamtos, o aukščiausios būtybės, kurias sukūrė žmonių religinė fantazija, esančios tik žmonių atspindys. Marksui yra tik medžiaga. Ta medžiaga esanti amžina. Pasaulis buvęs nuo amžių, ir joks kūrėjas nereikalingas pasauliui kurti ir tvarkyti. Marksas įvedė į savo mokslą ir savo istorijos supratimą. Marksui istorija priklauso nuo produkcijos įrankių. Tai garsusis Markso materialistinis istorijos supratimas. Tie Markso išradimai — dialektinis materializmas ir materialistinis istorijos supratimas — yra ir dabartinio raudonojo komunizmo mokslo pagrindiniai akmenys, nors jis savo tėvo mokslą ir paskelbtas dogmas taisė, tobulino, taikė prie savo siekiamų tikslų, viena išmesdamas, kita papildydamas. Marksą taisė Leninas, Leniną taisė Stalinas, dabar gi Staliną taiso Chruščiovas. Bet visi šie taisytojai-reformatoriai Marksui paliko garbingą vietą savo marksizmo-leninizmo-stalinizmo pavadinime, nors Marksas dabartiniame raudonajame komuznime savęs nebeatpažintų ir kažin ar panorėtų būti dabartinio komunizmo koautorius. Tiesa, komunistai nepakeitė Markso nusistatymo religijos atžvilgiu. Taip pat tiesa, kad komunistai savo filosofijos pagrindan padėjo

dialektinį materializmą ar materialistinį istorijos supratimą. Bet įvestieji komunistų pakeitimai ir papildymai nužengė labai toli nuo Markso-Engelso. Rusų komunistai pirmieji valstybę pavertė totalitarine su kiečiausia ir kruviniausia diktatūra ir pasauliui lig šiol nematytu absoliučiu policijos režimu. Rusų komunistų valstybės santvarka nusėjo plačius Rusijos plotus vergų naikinamomis stovyklomis, kuriose kankinasi ir miršta apie 15 milijonų žmonių, įvedė neteisingus politinius teismus, vienos partijos liniją, žiaurų opozicijos naikinimą, religijos slopinimą ir persekiojimą, žmogaus nužmoginimą, spaudos, žodžio ir organizacijų laisvių panaikinimą. Ta teisė palikta tik komunistams, ir tai griežtoj vadų priežiūroj. Iš visuomenės atėmė teisę laisvai rinkti parlamentus ir savivaldybinius organus ir t.t., ir t.t. Ne mano tikslas čia duoti tikrą komunizmo veidą, kurį ir be to gerai pažįstame.

Čia pravers pastatyti klausimą, kas gi galų gale yra tas komunizmas? Partija? Socialinė sistema? Valstybinė santvarka?

Tiesa, komunizmas yra partija. Kaip tokia, ji apima politinius ir socialinius klausimus, kaip kiekviena politinė partija. Bet ji yra daugiau negu partija. Komunizmas yra filosofinė sistema. Leninas nuo pat savo veiklos pradžios reikalavo sukurti savo komunstinę filosofiją. Jis pats gerai išstudijavo artimus filosofus ir pats ją kūrė. Šiandien komunizmas turi savy išbaigtą filosofinę sistemą. Bet ir tai ne visa. Komunizmas yra ir religija. „Marksizmas-leninizmas yra religija ir nori pavaduoti ir užimti kiekvienos religijos vietą", rašo J. Venckus (Komunizmo pagrindai, Buenos Aires, 1954 m. Iš šios knygelės esu paėmęs šiam skyriui kai kurių faktų.). Iš komunizmo religijos plaukia ir jo moralė. Ta moralė yra logiška išvada iš religijos, kaip kitose religijose. Apie komunizmo moralę pats Leninas štai ką yra pasakęs: „Jeigu žmonės kalba apie moralę, mes sakome — moralė komunistui yra stiprioje, vieningoje drausmėje ir sąmoningoje žmogaus kovoje prieš išnaudotojus. Mes netikime į amžiną moralę, ir mes atmetame moralę kaip pasaką ... Tai yra mums moralu, kas padeda proletariato klasės kovai" (Venckus, pusl. 61). Visa tai turėdamas omenyje, De Maistre teisingai yra pasakęs: „Komunizmas yra Dievo teismas", o Venckus ir faktais įrodo, kad De Maistro pasakymas nėra be pagrindo. Jo teisingu teigimu, komunizmas buvo Dievo teismas rusų carizmui. Jis buvo Dievo teismas rusų bažnyčiai. Jis buvo Dievo teismas rusų diduomenei ir aristokratams. Jis buvo Dievo teismas rusų liaudžiai ir darbininkams. Jis gali būti Dievo teismas kitiems kraštams, kurie lengvai pasitiki komunistų

apgaulėmis ir dėl to gali kristi jo auka, kaip yra kritusi Lietuva ir visa eilė kitų valstybių. Jis jau yra, bet gali būti dar didesnis Dievo teismas ir katalikams, kurie neatlieka sąžiningai savo religinių pareigų netik Dievo, bet ir savo vargstančių, beturčių brolių atžvilgiu (Venckus, pusl. 63-65).

1940 m. rudenį įteikiau komunistinei Lietuvos vyriausybei ir partijos CK memorandumą. Atsakymo jokio nesulaukiau iš jų lig šios dienos. Vieną gražią dieną prisistatė man Kalvarijoje elegantiškas ir inteligentiškas vyras, užsirekomenduodamas Aleksandr Grigorjevič Dolskij, Maskvos spaudos atstovas, su kitu vyru, kuris vėliau paaiškėjo Dekanozovo sekretorius besąs. Apsidairęs po mano skurdų kambarėlį, pareiškė nusistebėjimą, kad aš taip nepatogiai gyvenu. Atsakiau, kad klebonija užimta komunistų. Suramino: —Tai trumpam laikui. Jums klebonija netrukus bus sugrąžinta. Tai padaryta esą Lietuvos visuomenės labui. Pastebėjęs ant stalo storoką gerai įrištą knygą, paklausė, kas ji yra. Atsakiau: moderniausia teologija. Paprašė ją pažiūrėti. Gavęs mano sutikimą, akis pastatė. Tai buvo rusų kalba „Leninizmo-stalinizmo klausimai". Ją gerai išstudijavau, ir ji man ne kartą padėdavo nuraminti įsikarščiavusius komunistus, kai pastebėdavau, kad jo elgesys ar reikalavimas nesuderintas su ta Lenino-Stalino teologija. Kelis kartus ir patį Dolskį pagavau prieštaraujant tos jų teologijos nuostatams. — Tamsta tai vadini teologija? — Taip, jei komunizmas yra religija, tai turi turėti ir savo teologiją. Aš girdėjau, kad jūs ištikimi savo religijai, atsidėję savo teologijos nuotatus vykdote. — Komunizmas ir religija? ... — nustebęs klausia Dolskis. Kiek pagalvojęs, pridūria: — Jūsų teigimas ne be pagrindo. Persimetęs į kitą sritį, jis klausia, kaip man patinka naujasis režimas. — Patikti negali jau dėl to, kad atėmėte iš mūsų laisvę ir nepriklausomybę; antra, kad jūsų teologijoj Dievo nėra. Gyvenimas be Dievo laimės niekam neatneša. — Mes turim savo dievus, — atsikirto. — Bet jūsų dievai per žiaurūs. Jie reikalauja daug žmonių kraujo ir kančių. Aš jums patarčiau pripažinti vieną visų Dievą. — Bet aš jo nepažįstu ir niekad juo nesidomėjau. — Jums pravartu su Juo susipažinti. Patarčiau pasiskaityti Naujojo Įstatymo Šv. Raštą.

Kitą kartą susitikus su juo, mano net neklausiamas, pasigyrė perskaitęs Šventąjį Raštą, tik nesugebėjo pasakyti, ką būtent yra perskaitęs. Paklaustas, kaip jam patiko jis, atsakė: — Taip, tai įdomus politinis traktatas. — Ir Šventasis Raštas, — šį kartą jau aš

nustebęs klausiu, — jums yra politika? — Aišku, nėra jokios abejonės.

Šis paskutinysis Dolskio pareiškimas yra labai reikšmingas. Jei religija yra politika, o komunizmas leidžia tik vieną — komunizmo — politiką, kitas gi negailestingai naikina, tai visoms religijoms paskelbė žiaurų karą. Religiniu pagrindu kovos ir karai bendrai buvo kietos. Priminsiu tik mahometanizmo plitimą, Anglijos religines kovas, reformacijos kovas Vokietijoj ir pagaliau kryžeivių krauju ir ugnimi lietuvių krikštijimą. Daug jose kraujo pralieta, daug žmonių nužudyta, kurie laikėsi savo tikėjimo. Bet tokio religijų persekiojimo, koks vykdomas raudonojo komunizmo, istorija dar nežino.

3. KOMUNIZMO NUSISTATYMAS RELIGIJOS ATŽVILGIU

Jau esu minėjęs, kad Marksas religiją paskelbė žmogui opijum. Jo ši pažiūra nustatė aiškiai santykį su bet kuria religija. 1893 metais garsus marksistas Bebelis pasakė: „Marksizmas turi vieną didelį priešą. Tas priešas — katalikybė". Bucharinas savo knygelėje „Komunizmo ABC", kuri yra lyg komunizmo katekizmas, parašė: „Komunizmas ir religija yra visai nesuderinami dalykai — kaip teorijoj, taip ir praktikoje". Komunizmo „bezbožninkų" (bedievių) vadovėlis rašo: „Reikia išmokti kovoti su religija. Reikia parodyti, kad ji vaidina kontrevoliucijos vaidmenį ir kad ji yra kapitalizmo liekana žmonių sąžinėse ir dėl to yra komunizmui kenksminga. Reikia duoti kovojantiems bedieviams į rankas ginklą, kad geriau galėtų kovoti su dirbančios klasės prietarais". Ir tų „ginklų" teikti komunizmas nesigaili. Jie nustato ir kovos su religija taktiką. Kad neatbaidytų ir nesukeltų tikinčiųjų prieš patį komunizmą, jis nesiskelbia kovojąs su religija, tik su komunizmo ir darbo žmonių priešais. Laikydamasis tos taktikos, visų religijų dvasininkus skelbia tamsybės šalininkais ir pažangos priešininkais, niekina visokiais būdais dvasininkus, skelbia apie pavienių dvasininkų ir bendrai visų moralinį supuvimą, sukčiavimą ir t.t., nedaro jų religijos aukomis, kankinių vardan religijos ir t.t. Ir tuo būdu visi nužudyti, kankinti, kalinti ir tebekalinami dvasininkai ir tikintieji pasauliečiai buvo kaltinami ir baudžiami kaip buržujai, sabotažininkai, liaudies priešai, kurstytojai prieš komunistinę santvarką. Tokiu titulu buvo kaltinami ir nubausti ne tik kardinolai Minčenti, Stepinacas, Višinskis, Lietuvos vyskupai, išskyrus vysk. Paltaroką, ir tūkstančiai kitų žinomų ir

nežinomų kunigų ir tikinčiųjų pasauliečių. 1956 m. vasario mėn. 10 dieną Rytų Vokietijos vidaus reikalų ministeris Maronas sušaukė evangelikų bažnyčios atstovų konferenciją, į kurią atvyko Brandenburgo vyskupijos, kurios vysk. Dibelius gyvena vakarų Berlyne, nors jo vyskupijos didelė dalis yra Rytų Vokietijos pusėje, tos pusės atstovas ir vyskupai, kurie gyvena Rytų Vokietijoje. Maronas aštriai puolė konferencijos dalyvius už „pasidavimą NATO politikos įtakai" ir ta kryptimi veikiančius, už vykdymą Vakarų politikų planų, griaunančių komunizmo „taikos siekimą". Ypač aštriai buvo puolamas vysk. Dibelius, kuris aiškiai ir nenuilstamai kovoja su komunizmo antireligine veikla. Maronas pareikalavo griežtai laikytis įstatymo apie „taikos apsaugą" ir grasino griežtomis bausmėmis tiems evangelikų bažnyčios atstovams, kurie neklausys komunistinės valdžios vyriausybės patvarkymų. Šita tema pravedė labai aštria forma puolimus prieš evangelikų dvasios vadus ir visa komunistinė spauda. Įdomu, kad šita konferencija buvo sušaukta tuoj po suėmimo evangelikų misijų geležinkelio stotyse atstovų, apkaltintų šnipinėjimu svetimų valstybių naudai. Tuo būdu buvo sugriauta labai paplitusi ir populiari Vokietijoj evangelikų karitatyvinė veikla. Tas pavyzdys pirštu prikišamai rodo, kad paaštrinta komunizmo antireliginė veikla neremiama religijos persekiojimo motyvais, bet tokiais, kokie buvo mano pirmiau nurodyti, — evangelikų religinė karitatyvinė veikla praktiškai likviduota dėl jos veikėjų areštavimo už komunizmo pramanytą jų šnipinėjimą svetimų valstybių naudai, o bažnyčios priešaky stovinčių dvasininkų puolimas — už tariamą pasidavimą NATO politikos įtakai ir Vakarų agresyvinių politikų planų vykdymą, kas yra priešinga komunistų taikos planams ir įstatymui apie taikos saugojimą. Kad komunistinė Rytų Vokietija sustiprino religijos varžymą ir persekiojimą, rodo šie rytinio Berlyno magistrato šiems 1956 metams paskelbti „demokratinėms mokykloms auklėjimo nuostatai". Šiais nuostatais vidurinėse mokyklose tikybos mokymas visai panaikinamas. Pradžios gi mokykloms teoriškai tikybos mokymas nedraudžiamas, bet praktiškai ir jos turės pasilikti be tikybos pamokų, nes joms tikybai mokyti pastatytos tokios sąlygos, kurių nieks negalės įvykdyti. Tikybos mokymas tose mokyklose leidžiamas tik tada, kai bus baigtas kitų dalykų mokymas. Bet tikybos pamokas galima bus pradėti tik po dviejų valandų baigus kitų dalykų pamokas. Antra, apie tikybos mokytojų kvalifikacijas ir suteikimą jiems tikybos mokyti teisę sprendžia mokyklų vedėjai, kurie paprastai parenkami komunistų partijos ištikimi nariai. Tokius

nuotatus paskelbė ir kitų vietų magistratai. Katalikų ir evangelikų vyskupai dėl to pareiškė griežtą protestą ir paprašė rytinio Berlyno burmistą audiencijos pasikalbėti tuo reikalu. Tačiau tos audiencijos ligi šiol negavo, ir sunku tikėti, kad ją gautų. O jei pagaliau ir gautų, tai nieko negalėtų laimėti, nes tai komunistų partijos nusistatymas ir logiška išvada iš jos užimtos pozicijos religijos atžvilgiu. Čia pravartu pažymėti, kodėl Maronas į kalbėtą konferenciją kvietė tik evangelikų bažnyčios atstovus. Rytų Vokietijos gyventojuose vyrauja evangelikų tikyba. Evangelikai ten sudaro apie 82%, katalikai apie 12%, o likusius 5-6% — kitos tikybos. Aišku, komunistinis režimas vienodai puola ir katalikų, ir evangelikų religijas, katalikų gal dar su didesniu įtūžimu, vienodai jas persekioja ir varžo, bet šiuo atveju jie rado reikalinga ir gal jau ir naudinga kviesti tik evangelikų atstovus, kaip vyriaujančios tame krašte religinės daugumos.

Esu minėjęs, kad komunistai ypatingą dėmesį kreipia į katalikų religiją. Ji jiems atrodo pavojingiausia ir stipriausia bedieviškai propagandai. Ne be reikalo, kaip jau esu minėjęs, žinomas marksistas Bebelis konstatavo, kad marksizmo vienas didelis priešas yra katalikybė. Kai komunistai pasiryžo palaidoti Lietuvos nepriklausomybę, Maskvą turėjo lankyti mūsų politinių vadų visa eilė. Jų tarpe buvo ir Krėvė-Mickevičius. Jis savo pasikalbėjimus su Molotovu aprašė „Aiduose" (1953 m. Nr. 3). Tuo klausimu jis konstatavo tokį komunistų vadų pasakymą: „Latvija ir Estija nesukelia mums rūpesčių, bet visai kitaip yra su jūsų valstybe. Lietuva — katalikiškas kraštas, jos gyventojai, visa liaudis fanatiškai nepalankiai nusistatę mūsų partijos atžvilgiu, ir todėl čia turime laikytis didžiausio atsargumo". Pagaliau komunistų nusiteikimus ir nusistatymus bei žiaurią praktiką katalikų religijos atžvilgiu pakankamai aiškiai parodė jų ilgametis viešpatavimas. Netenka čia ilgiau to klausimo nagrinėti, nes jis visiems yra pakankamai žinomas.

Komunistai, reikalo prispausti, moka savo vadžias laikinai atleisti, kad paskui dar stipriau jas patemptų. Kai Sovietuose įsigalėjo labai sunki ekonominė krizė, kurios metu net „Didžiosios Sovietų Enciklopedijos" straipsnyje „Badas" konstatavimu mirė badu Rusijoje apie 5 milijonai žmonių, Leninas paskelbė naują ekonominę politiką, vadinamą NEPu, kuri tęsėsi maždaug nuo 1921 ligi 1926 metų. Toji naujoji politika iškrypo iš komunizmo doktrinos — toleravo privatinę nuosavybę, leido laisvą prekybą, prievarta nesteigė kolchozų ir t.t. Bet kai atgavusi nuotaiką darbščioji rusų liaudis atstatė ekonominę būklę, Leninas taip patempė savo

komunistines vadžias visu savo bolševikiniu žiaurumu, kad išgelbėję Rusiją iš galutinio suelgetėjimo ir iš beviltiškos ekonominės krizės atsidūrė priverčiamojo darbo stovyklose arba žuvo nuo Lenino enkavedistų kulkų. Tokį NEPą komunistai keliais atvejais buvo paskelbę ir religijai. 1936 metais komunistų partijos centro komitetas paskelbė tokį pareiškimą: „Mums labai gaila, kad nepavyko sutriuškinti religinio sentimento masėse. Mes pakankamai neįvertinome religijos jėgos. Nepaisant Bažnyčiai uždėtų aštrių suvaržymų, nepaistan valstybės ir partijos vestos stiprios antireliginės propagandos, palyginti, nedaug buvo paveikta žmonėms atsiskirti su religija. Mes buvome priversti keisti taktiką dėl to, kad partija vis labiau pradėjo netekti įtakos, o religija tuo pačiu metu nuolat stiprėjo žmonėse. Mes paruošėme kankinių" (Draugas, 1956.VII.12). Tuomet jie leido kilti pravoslavų bažnyčiai iš visiškų griuvėsių. Bet ir tai padarė tik tada, kai surado partijai atsidavusių žmonių ir ištikimų jos tarnų, kuriuos pastatė bažnyčios priešaky. Pravoslavų bažnyčia atsikūrė kaip naujas komunistinis organas. Kitoms religijoms ir po tokio tariamo atoslūgio savo režimo nesušvelnino.

Kai Chruščiovas po pirmos Ženevos konferencijos pradėjo švaistyti savo veidmainiškus ir vylingus šypsnius Vakarų pasauliui apgauti, kai Malenkovas išbučiavo anglų vaikus ir fabrikų darbininkus, Chruščiovas, norėdamas parodyti pasauliui Sovietų režimo demokratėjimą, ir religijoms kiek šyptelėjo savo plačia burna, paskelbdamas tarytum kokį manifestą. Visą turinį galima sutraukti į du punktus: 1. Komunistų partija nedraudžia religiją išpažinti, ir tikintieji nediskriminuojami ir 2. ryšium su teikiama religijai tariama laisve, kad ji nepakenktų komunizmui, reik sustiprinti „mokslinės pažiūros į pasaulį", t.y. bedievybės propagandą. Tuo būdu paskelbti du griežtai priešingi dalykai: žodinė religinė tolerancija ir tą toleranciją paneigianti kieta tikrovė. Po tokio Chruščiovo paskelbto religinio atoslūgio štai koks vaizdas gaunamas — iš vienos pusės pagyvinta antireliginė propaganda, kuriai talkina visas galingas komunistinis režimas su spauda, knygomis, mokyklomis, radijais, kursais, rublių milijonais ir prireikus kalėjimais ir priverstinomis darbo stovyklomis tikintiesiems, o iš antros — religija be mokyklų, be organizacijų, be spaudos, be teisės mokyti religijos jaunimą mokyklose, o Lietuvoj net bažnyčiose, be pinigo ir be teisės ginti religiją susirinkimuose ir propagandinėse paskaitose. Tokios miglotos kovos ir gynimosi teisės pavyzdžio nesurandu. Galioto ir Dovydo kovos vaizdas yra per silpnas tai padėčiai atvaizduoti. Kiek vėliau to

paties Chruščiovo paskelbtas pareiškimas: „Mes pasiliekame ateistai. Mes viską darysime, ką tik galėsime, kad išlaisvintume kai kuriuos žmones iš religinio opijaus burtų, kurie dar egzistuoja. Mes darome viską, kad panaikintumėm susižavėjimą religijos jėga.”

Chruščiovas savo žodį laiko. Religijos persekiojimas vykdomas gal net kiečiau, negu tai buvo daroma anksčiau. Bet tą savo žygį reikia pateisinti, reik surasti jam pateisinamų argumentų. Argumentus gi fabrikuoti komunistai moka geriau negu bet kas kitas. Ir štai vieną dieną prasideda per spaudą, per radiją, susirinkimuose aliarmas — „katalikai ir kiti religininkai pradėjo persekioti bedievius. Katalikai, pasinaudodami dvidešimtojo komunistų partijos suvažiavimo paskelbta laisve, stvėrėsi piktnaudojimo ir aršiausiais būdais pradėjo terorizuoti bedievius”. Komunistai gavo palaiminimą iš savo vadovų priversti tikinčiuosius sėdėti ramiai ir netiesti rankų į jiems priklausančias teises, o antra, išvystyti kolektyvinį komunistų triukšmą prieš religijų agresingumą komunistų atžvilgiu ne tik katalikiškuose kraštuose, kuriuos užgrobė Maskva, bet ir kitur ir, nepaisant atodrėkio, pritaikyti joms kietos rankos valdymą. Taktika ir argumentai labai primityvūs ir vulgarūs. Nieks jų argumentacija nepatikės. Bet komunistams tai mažiausia rūpi.

Šitas naujas antireliginis komunistų žygis skiriasi savo taktika nuo ankstyvesnių. Pirmiau rėkte rėkė, kad Vatikanas, vyskupai ir visi dvasininkai esą kapitalizmo ir imperializmo agentai ir jaunimo tvirkintojai. Jie nedarė religijos kankinių, bet kankino dėl politinių priežasčių. Šiuo gi metu jau puolama stačiai religija, ir tų kankinių nebebijo gaminti. Ir turi pagrindo. Pasaulis kad ir žino apie tokius faktus, bet tyli. Stalino pasakymas, kad vienas lavonas — tai kriminalas, o lavonų milijonai — tik statistika, laisvajame pasaulyje prigijo. Tai geriausia priemonė sąžinėms nuraminti ir negirdėti žūvančių šauksmo pagalbos.

Padaviau tik faktų nuotrupas. Bet ir iš jų galima daryti tokių pat išvadų, kokių yra padaręs Venckus savo knygelėj „Komunizmo pagrindai”, būtent, kad komunizmas niekad negali toleruoti krikščionybės ir su ja sugyventi. Jei kas mano kitaip, sako autorius, ir dar tiki, kad jie bet kada nustos krikščionis persekioję, „tas yra naivus, vaikiškas ir pasirodo, kad nesuprato, kas yra Markso dialektinis materializmas, ir visiškai nesugebėjo pasimokyti iš 36 metų komunistų viešpatavimo Rusijoj ir rusų užimtuose kraštuose bei visame pasaulyje” (pusl. 125-6).

4. KATALIKŲ NUSISTATYMAS KOMUNIZMO ATŽVILGIU

Rymo Katalikų Bažnyčia turi aiškų, nedviprasmišką ir griežtą nusistatymą raudonojo, arba, kaip Pijus XII savo specialiai komunizmo klausimu išleistoj enciklikoj *Divini Redemptoris* vadina, bedieviškojo, atžvilgiu. Ir komunizmų, ir materializmų buvo dar prieš krikščioniškąją erą. Buvo jų ir tebėra ir krikščioniškoje eroje. Tačiau aš pasitenkinsiu palietęs tik Pijaus XII mokslą apie bedieviškąjį komunizmą. Paduosiu tik minėtosios enciklikos pagrindines mintis. To pakaks suprasti katalikų mokslui apie bedieviškąjį komunizmą ir jų nusistatymui jo atžvilgiu.

Enciklikos pradžioj popiežius apibūdina komunizmą bendrais bruožais. „Mūsų laikais, — rašo jis, — kilo naujas perversmas, kuris, galima sakyti, arba visur jau siaučia, arba rimtai grūmoja. Savo didumu ir žiaurumu pralenkia jis visa, ką tik Bažnyčia yra iškentėjusi per visus ligi šiol buvusius persekiojimus. Ištisos tautos yra atsidūrusios pavojuje patekti į didesnę barbarybę, negu toji, kurioje buvo didesnioji žmonijos dalis ligi Atpirkėjui ateinant.”

Kaip Bažnyčia žiūri į komunizmą? Enciklikoje primenama, kad jau Pijus IX 1846 m. iškilmingai keliais atvejais jį pasmerkė. Enciklikoj *Qui Pluribus* tas popiežius taip rašė apie komunizmą: „Komunizmo mokslas yra nedoras ir prigimties teisei labiausiai priešingas. Jį priėmus, iš pat pagrindų būtų sugriautos visų teisės, dalykai, nuosavybė ir pati visuomenė”. Leonas XIII enciklikoje *Quod Apostolici Muneris* komunizmą taip pavadino: „Pragaištingas maras, kuris ateina per visas visuomenės smegenis ir veda ją į pražūtį”, šis popiežius atmetė ir pasmerkė komunizmą ir keliose kitose savo enciklikose. Pijus XI buvo pasiuntęs į Rusiją specialią misiją teikti medžiaginei paramai badaujančiai rusų liaudžiai. Ji iš ten grįžo 1924 metais. Kas Rusijoje dedasi, popiežius sužinojo iš žmonių, kurie ilgesnį laiką ten gyveno, teikdami jiems reikiamos paramos popiežiaus vardu, iš tiesioginių liudininkų, kurie savo akimis matė tą komunizmo sukurtą pragarą. Tuomet jis tais pačiais 1924 m. gruodžio mėn. 18 d. savo pasakytoje kalboje pasmerkė komunizmą ir jo elgseną. Tą pat jis padarė net penkiose savo enciklikose.

Toliau Pijus XII savo kalbamojoj enciklikoj aiškina priežastis, dėl ko biedieviškasis komunizmas atmestinas ir smerktinas, būtent štai dėl ko: 1) klaidingas komunizmo idealas įvesti jų suprasta prasme teisingumą, lygybę ir brolybę darbe; 2) komunizmas grindžia savo mokslą Markso dialektiniu ar istoriniu materializmu,

tuo būdu jis paneigia Dievo buvimą, nedaro jokio skirtumo tarp medžiagos ir dvasios, atmeta sielos nemirtingumą, skelbia klasių kovą su visa jos neapykanta ir sunaikinimais. Visa tai, kas jų dėsniams priešinga, jis laiko žmonijai žalinga ir todėl sunaikintina; 3) komunizmas išplėšia iš žmogaus jo dorovinio elgesio pagrindą — laisvę, panaikina žmogaus vertę, nepripažįsta jam prigimtųjų teisių, atskiriems asmenims nepripažįsta jokios teisės į gamtos turtų ir gamybos priemonių nuosavybę; 4) komunizmas laiko moterystę ir šeimą grynai dirbtiniu ir pasaulietiniu dalyku, todėl nesą savaime jokio juridiškai moralinio moterystės ryšio, ypač neigia komunizmas moters ryšį su šeima ir namų židiniu, galop paneigia tėvams teisę auklėti savo vaikus; 5) komunizmas pripažįsta bendruomenei neribotą teisę ar, teisingiau sakant, sauvalią palenkti atskirus asmenis bendriesiems darbams, neatsižvelgdamas į jų pačių gerovę, gi nenorinčius su tuo sutikti — priversti jėga; 6) komunizmas naudoja valstybės jėgą, kaip labai galingą priemonę, savo tikslams siekti. Jo mokslu žmogus yra valstybei, o ne valstybė žmogui, kaip moko Katalikų Bažnyčia, ir t.t. Čia pat enciklika faktais nurodo, kiek komunizmas padarė žalos žmonijai, ir aiškina, kaip ir kokiu būdu komunizmas yra priešingas Bažnyčios mokslui, nurodo, kas padėjo ir padeda komunizmui stiprėti ir plėstis, ir priemones komunizmui nugalėti ir pašalinti iš gyvenimo.

Pijus XII nesitenkina tik pamokymu apie komunizmą ir išdėstymu Katalikų Bažnyčios nusistatymo jo atžvilgiu bei jo įvertinimu. Jis imasi ir visai praktiškų priemonių kovai su komunizmu, paskelbdamas savo sankcijas arba bausmę komunistams ir jų talkininkams. 1949 m. liepos 1 d. Pijus XII išleido per Aukščiausiąją Šventą Kongregaciją specialų dekretą kovai su komunizmu ir komunistais. Suprantama, tas dekretas liečia tik katalikiškai krikštytus žmones. Kalbamam dekrete yra išspręsti šie keturi klausimai: 1. Ar galima prisidėti prie komunistų partijos, įsirašant į ją nariu ar kitu būdu jai padedant? Atsakymas: negalima, nes „komunizmas yra materialistiškas ir antikrikščioniškas . . ., jis ar tai mokslu, ar veiksmu įrodė, kad yra Dievo tikrojo tikėjimo ir Kristaus Bažnyčios priešas". 2. Ar galima spausdinti, platinti ir skaityti jų knygas, žurnalus, laikraščius ir lapelius, kurie komunistų mokslą skelbia, ir į juos rašyti? Atsakymas: negalima, nes patys Bažnyčios kanonai tai draudžia (Kanonas 1399). 3. Ar tikintieji, kurie sąmoningai nusikalsta darbais, kurie paminėti pirmame ir antrame klausime, gali būti prileidžiami prie šventų sakramentų? Atsakymas: negali. Tuo būdu komunistų partijos nariai

ir prijaučiantieji ir kurie spausdina, platina ir patys skaito jų spaudą ir knygas, kurios komunizmo mokslą skelbia, be to, tie, kurie į tą spaudą rašo, prie šventų sakramentų negali būti prileidžiami. 4. Ar tikintieji, kurie išpažįsta komunizmo materialistinį ir antikrikščionišką mokslą, ypač jį gindami ir platindami, tuo pačiu (ipso facto) turi būti laikomi atkritę nuo katalikų tikėjimo ir tuo pačiu užsitraukę ekskomuniką, kuri yra ypatingu būdu rezervuota Šventajam Sostui? Kongregacija atsako teigiamai. Tuo būdu visi tie, kurie įsirašo į komunistų partiją, platina ir skaito jos raštus ir juose bendradarbiauja, užsitraukia ekskomuniką, kuri yra rezervuota Šventajam Sostui. Ekskomunika išskiria juos iš katalikų bendruomenės. Tai yra didžiausia Bažnyčios bausmė.

Su kalbamu dekretu buvo dar paskelbtas ir tam tikras Monitum — įspėjimas, pagal kurį: 1. negali būti prileisti prie šventųjų sakramentų tėvai arba jų vietą užimą, kurie vaikus leidžia į mokyklas, kur mokoma materializmo; 2. kurie moko vaikus prieš tikėjimą ir krikščionišką dorą, užsitraukia Šventajam Sostui rezervuotą ekskomuniką; 3. mergaitės ir berniukai negali būti prileidžiami prie šventųjų sakramentų, kol priklauso komunistinėms organizacijoms (op. cit. Venckus, pusl. 83-87).

Pijus XII ne kartą yra palietęs opųjį komunizmo klausimą ir davęs konkrečių paaiškinimų iškeltais klausimais. Pvz. kai komunizmas iškėlė vadinamąją koegzistenciją, arba taikingą sugyvenimą komunizmo su kapitalistiniu, t.y. nekomunistiniu pasauliu, Pijus XII įspėjo pasaulį būti atsargų ir labai kritiškai žiūrėti į Kremliaus siūlymus ir teigimus, nes jie yra apgaulingi. Vatikanas aiškiai pasakė, kad būtų labai pavojinga Vakarams susigundyti priimti koegzistencijos idėją už tikrą pinigą, pabrėždamas, kad komunizmas yra nepataisomas. (Draugas, 1956.VII.12).

1956.VII.23 Pijus XII, nutraukęs savo poilsį Castel Gandolfe, grįžo į Vatikaną priimti naujai išrinktų Italijos burmistrų, kurių atsilankė apie 4000. Savo pasakytoje jiems kalboje pažymėjo, kad „yra žmonių, kurie nori sukurti, pasaulyje tvarką be Dievo, kurie stengiasi pašalinti Kristų iš mokyklų, fabrikų ir parlamentų. To jie nori pasiekti rinkimų būdu arba propagandos keliu. Jiems čia dažnai padeda tokie žmonės, kurie sakosi esą krikščionys". Čia pat popiežius pabrėžė, kad ten, kur politika paliečia Dievo ir žmogaus teises, Bažnyčia negali šalintis nuo politinių kovų.

„Osservatore Romano" (1956.IV.15) įsidėjo Pijaus XII kalbą, pasakytą audiencijoj, kurioj dalyvavo darbininkai ir darbdaviai. Toj

kalboj jis palietė kelis labai svarbius klausimus, kuriuos katalikai turi gerai įsidėmėti. „Jūsų darbas parodo, — kalba popiežius, — kiek yra verta gamybos srity gerai suprasta privatinė iniciatyva ir turinti prideramos laisvės. Ji ne tik padeda augti bendram turtui, bet ir padeda žmogaus pastangoms padidinti gamybą, sumažinti gamybos išlaidas ir padidinti santaupas. Dėl to Bažnyčia nenustoja ir nenustos priešintis mėginimams kai kuriuose kraštuose suteikti valstybei tokių teisių ir pareigų, kurios valstybei nepriklauso. Bažnyčia su savo įkūrėju atiduoda Cezariui, kas jam priklauso. Bet Bažnyčia niekad neduos Cezariui daugiau to, nes tuo atveju ji turėtų jam perleisti tai, kas Kristaus buvo pavesta Bažnyčiai. Dėl to Bažnyčia nesvyruoja ir nesvyruos pakelti balsą prieš tuos valdovus, kurie stengiasi monopolizuoti savo naudai jaunimo auklėjimą. Taip pat Bažnyčia priešinsis, išeidama iš moralės dėsnių, tiems, kas norėtų per daug kištis į ūkinius reikalus . . . Kurioj valstybėj prieita prie „planavimo” (čia turima galvoj komunizmo tvarka), gal kai kurių tikslų ir pasiekta, bet jie pasiekti nesuskaitomų griuvėsių, padarytų pasiutusiu ir naikinamu užsidegimu, kaina. Ten kirstas smūgis žmogui priklausančiai laisvei, ten sudrumsta darbo giedra, ten įžeistas ir paniekintas šeimos šventumas, iškreipta tėvynės meilė ir sunaikintas brangus religinis paveldėjimas. Todėl linkime, kad atsakingieji žmonės nepasiduotų lengvai per didelei neribotos valstybės intervencijos pagundai, kuri numarintų, atgrasintų ir pasmaugtų laisvąjį aktyvumą tų, kurie, dirbdami savo gerovei, didina paskirų žmonių gerovę ir tėvynės turtus.

Visu savo ganytojišku nuoširdumu turime pridurti dar vieną tiesą. Girdėti kartais nusiskundimų, suprantamų, bet nepagrįstų, kai kuriomis valstybės intervencijomis, kurios siekia ne sudaryti gamybiniams akstinams kliūčių, bet teisingiau padalyti gėrybes, pagamintas žmonių darbu. Tokių intervencijų negalima pripažinti besąlygiškai neteisėtomis. Atmetame „planavimus”, kurie naikina kiekvieną privatinę iniciatyvą, bet tai nereiškia, kad galima priimti absoliutinę ūkinėj veikloj laisvę. Iš tikro labai lengva būtų nesirūpinti ar net niekinti kai kuriuos nešalintinus, o mūsų laikais ypatingai aktualius ir reikalingus krikščioniškus ir žmonių brolišku-mo dėsnius. Tai neturėtų mūsų tarpe rasti vietos”.

Šioj savo kalboj popiežius dar kartą priminė kai kuriuos katalikų visuomeninės programos punktus, būtent: 1. reikalinga išlaikyti privatinė iniciatyva; 2. atmesti valstybinius „planavimus” pirmiau

nurodyta prasme; 3. atmesti beatodairinį liberalizmą ir 4. pripažinti valstybei teisę ir pareigą tvarkyti ir reguliuoti gėrybių padalijimą.

Toks yra trumpai suglaustas Katalikų Bažnyčios mokslas apie bedieviškąjį komunizmą ir katalikų santykius su juo.

5. EVANGELIKŲ NUSISTATYMAS KOMUNIZMO ATŽVILGIU

Šis klausimas kiek nuodugniau išgvildenti ir išaiškinti sudarė man kiek sunkumų. Pirmiausia dėl to, kad jo sistemingai nestudijavau, antra, kad Evangelikų Bažnyčia neturi tokios organizacijos, kokią turi Katalikų Bažnyčia. Kiekvienas kraštas turi skirtingų niuansų. Todėl liesiu tik Vokietijos evangelikus. Informacijos Tarnybos valdytojas evangelikas Martynas Gelžinis yra su čia keliamais klausimais gerai susipažinęs. Jis rengia knygą apie bažnyčias ir komunizmą, be to, skaitė eilę tais klausimais paskaitų žurnalistų konferencijose, kuriose dalyvavo ir aukštų katalikų ir evangelikų autoritetų. Mano paklaustas, ar evangelikai turi vieną nusistatymą komunizmo klausimu, atsakė, kad vienos nuomonės neturį. Su jo nuomone linkęs esu sutikti. Neprisimenu, kuriame Amerikos žurnale (bene „Life”) mačiau du puslapius nedidelių žymesnių žmonių atvaizdų, kurie glaudžiau yra susirišę su komunizmu. Jų tarpe radau ir eilę JAV-ių dvasininkų: evangelikų, baptistų ir kitų religijų. Vokietijoj tokių pėdsakų taip pat atsiranda. Tačiau man viena aišku, kad sąmoningas evangelikas, prisilaikąs krikščioniškų dėsnių ir pažinęs komunizmo teoriją ir praktiką bendrai krikščionių ir specialiai evangelikų atžvilgiu, komunistu ar net jo simpatiku negali būti. Tai yra pagrindinė ir neginčijama tiesa. Aš prileidžiu jų tarpe santykiuose su komunistais tik taktinių skirtumų. Suprantama, nekalbu čia apie išimtis. Yra ir katalikuose, ir evangelikuose žmonių, kurie meta savo krikščioniškuosius principus ir pasisavina komunistinius. Tokių „kūlvartų” tarpe atsiranda ir kunigų. Reikia džiaugtis, kad Lietuvoje tokių atsiranda labai nedaug. Kalbama tik apie tris kunigus, tapusius komunistais. Mano teigimą, kad sąmoningas evangelikas negali būti komunistu, patvirtina ir rimtas žurnalas, skirtas Rytų Europos reikalams, — *Der Europäische Osten.* Jis savo šių metų 5 nr. straipsny „Christentum und Kommunismus” konstatuoja, kad „šio meto protestantų laikysena bolševikų atžvilgiu vertinama religiniu pakilimu, kokio vokiečiuose nebuvo nuo reformacijos laikų. Dar vieną įdomią ir įsidėmėtiną tas pats autorius kelia mintį, būtent, kad

„tas protestantų religinis pakilimas nesietinas su krikščioniškųjų Vakarų dalimi, kur jis sukeltas antibolševikinės kovos". Tuo būdu, autoriaus teigimu, komunizmas pagyvino ir sustiprino Vokietijos protestantų religiją grynai religiniais motyvais, Vakarų gi — politiniais. Su tuo paskutiniuoju teigimu galima sutikti, galima ir nesutikti. Komunizmas kelia didelių pavojų ir religijai, ir laisvei, ir medžiaginei gerovei. Tie visi jo nešami pavojai gali vienodai kelti reakciją tautose, kurioms komunizmas sudaro pavojų pakliūti jo įtakon.

Dabar paimsiu keletą faktų iš paskutiniųjų laikų liečiamam klausimui pailiustruoti.

Rytų Vokietijos ir katalikų, ir evangelikų vyriausios vadovybės yra Vakarų Vokietijoje. Tai kelia rimtą nerimą Rytų Vokietijos komunistų vadovaujamiems sluoksniams. Tas nerimas turi pagrindo. Bažnyčių vadovai, esantieji laisvojoj Vokietijoj, nepasiekiami kietos komunistų rankos ir todėl veikia laisvai, atsižvelgdami į savo bažnyčių reikalus. Kitas reikalas būtų tuos organus turėti pas save. Jie juos greit „sutvarkytų" ir priverstų dirbti pagal komunistų norus. Tad jie daro pastangų Rytų bažnyčias atskirti nuo Vakarų ir sukurti Rytų Vokietijos nepriklausomas nuo Vakarų bažnyčias. Vienas iš tokių žygių, siekiančių to tikslo pasiekti, buvo ir pirmiau minėtoji Marono sušauktoji rytiniame Berlyne bažnyčių atstovų konferencija. Prie Rytų Vokietijos vyriausybės Evangelikų Bažnyčių Tarybos atstovas yra probst Grüber. Jis ne vieną kartą buvo puolamas ir tikinčiųjų, ir bažnyčių vadovų už per didelį nuolaidumą komunistams. Komunistai labai norėtų turėti tokiu atstovu, jei būtų atšauktas Grūberis, Niemollerį, paskutiniojo karo didvyrį ir didelį Hitlerio priešą. Bet Niemolleris dar daugiau rodo palankumo komunistams, negu Grūberis. Šitie du asmenys evangelikams sukėlė nemaža rūpesčio ir įnešė į evangelikų gyvenimą šiokios tokios nemalonios maišaties.

Šių metų birželio mėnesį rytiniame Berlyne posėdžiavo visos Vokietijos evangelikų bažnyčios sinodas, kuriame dalyvavo apie 120 pasauliečių ir visi abiejų Vokietijų evangelikų vyskupai ir bažnyčių prezidentai. Iš dalyvių paminėtini Bonos Bundestago pirmininkas dr. E. Gerstenmaieris, min. von Merkatzas, iš Rytų Vokietijos — vicepremjeras O. Nuschke, kuris yra Rytų Vokietijos krikščionių demokratų lyderis. Šia proga turiu priminti, kad Rytų Vokietijoj ir Lenkijoj paliktos laisvės laikų partijos. Bet jos yra palenktos komunizmui. Jų palikimo tikslas — propaganda — parodyti laisvajam pasauliui, kad komunistiniuose režimuose esanti politinės

minties laisvė. Tačiau tos partijos neturi jokios laisvės pasireikšti ir savo žodį tarti. Visi reikalai sprendžiami tik komunistų partijos. Parlamentuose jos turi taip balsuoti, kaip diriguoja komunistinės galvos. Lenkijoj kilus neramumams, pirmą kartą buvo pakviesti į pasitarimą ir minimų partijų atstovais. Bet jų dalyvavimas nesudrumstė komunistų nuotaikų, nes jų balsas buvo subordinuotas komunistinėms galvoms. Jeigu Nuschke iškilo ligi vicepremjiero vietos, tai turėjo komunistams gerai pasitarnauti. Sinode kilo aštrių kalbų. Rytiniai sinodo nariai kaltino ir kritikavo Vakarų Vokietiją, o Vakarų — Rytinę. Rytų Vokietijos Kotbuse generalinis superintendantas Jacob labai aštriai kritikavo rytinio Berlyno vyriausybę, kuri labai varžo pastoracinį darbą ir stato tokių kliūčių, kurios kartais neįmanoma nugalėti. Nuschke, suprantama, įrodinėjo, kad religijos Rytų Vokietijoj turinčios daugiau laisvės negu Vakarų. Iškilo kova antikomunistinių atstovų su prosovietiniais. Įdomus dalykas — sinodas pasisakė prieš privalomą karo tarnybą ir parinko asmenis, kurie turės įteikti savo nutarimą tuo reikalu Bonos ir Pankovo (Rytų Vokietijos) vyriausybėms.

Aštresnė kova kilo tarp abiejų skirtingų sparnų Hanoveryje neseniai įvykusiame Vokietijos Evangelikų Tarybos posėdyje. Tuos ginčus vieni kvalifikuoja kaip politinius, kiti kaip religinius, iš esmės gi jie yra pagrįsti prokomunistiniais ir antikomunistiniais nusiteikimais. Tarybos posėdžio tema buvo Evangelikų Bažnyčios būklė Rytų Vokietijoje ir Hesseno bažnyčios prezidento Niemollerio vaidmuo, kuris vadovavo kartu ir Tarybos užsienio biurui. Niemolleris susilaukė labai aštrios kritikos iš posėdžio dalyvių už savo didelį ir neslepiamą palankumą komunizmui, už jo lankymąsi Maskvoj ir kitose satelitų sostinėse bei tarimąsi be Tarybos įgaliojimų su komunistų atstovais. Niemolleris smarkiai atsikirto ir perėjo į kontrofenzyvą. Jis puolė ypatingai žymiausią ir populiariausią vyskupą Dibelijų. Tarp kita ko, jį kaltino už lankymąsi pas popiežių. Dibelijaus lankymosi tikslas buvęs, Niemollerio teigimu, aptarti su popiežium reikalą įkurti „vienlytį krikščionų frontą", į kurį turėsianti būti įjungta ir Evangelikų Bažnyčia. Iš to fronto turėsią būti išskirti tie evangelikų vadovaujami asmenys, kurie jam nepritaria ir yra prieš jį nusistatę. Praktikoje tie kivirčai turėjo vieną tikslą — pašalinti Niemollerį iš Tarybos užsienio biuro vadovavimo. Tas biuras turi didelę reikšmę ir įtaką į Evangelikų Bažnyčios gyvenimą, nes jo rankose yra sutelkti visi kontaktai su visomis pasaulio evangelikų bažnyčiomis ir joms artimomis. Kelių dienų posėdžiavimas baigėsi

suradimu kad ir laikinio kompromiso. Laikinai perorganizavo Vokietijos Evangelikų Bažnyčių Tarybą. To perorganizavimo išdava
— Niemölleris neteko užsienio biuro vadovo vietos. Jam, kaip Tarybos nariui, paliko tik užsienio referentūra. Užsienio gi biuro vadovybę turės užimti asmuo, mažiau eksponuotas ir nepasidavęs svetimai įtakai.

Tą dviejų srovių ginčą turėjo išspręsti Vokietijos Sinodas, kurį sušaukti buvo numatyta rudenį. Bet, matyti, perdaug buvo įsitempę santykiai, kad reikėjo bent laikinai jį likviduoti prieš Sinodo susirinkimą.

Komunistinė dvasia kaip yla sugeba įlįsti į protus tokių žmonių, kurie turėtų būti aršiausi antikomunistai. Man jokios abejonės nekelia, kad ištikimi evangelikai sugebės tokius žmones sutvarkyti ir padaryti juos nepavojingus savo tikėjimui.

6. IŠVADOS

Pirmiausia, joks bet kurios tikybos sąmoningas narys negali būti bedieviškojo komunizmo rėmėjas ar simpatikas. Kiekvienas krikščionis turi būti aktingas kovotojas su komunizmu. Komunizmas dažniausiai dėl tikinčiųjų apsileidimo ar nesusipratimo bei komunizmo nepažinimo kaip bacila nematomai ir nejuntamai veržiasi į žmonių sielas ir širdis. Tyla — didelė komunizmo talkininkė. Dėl to turime šaukti visokiais būdais ir priemonėmis, kad visi susnūdėliai išgirstų, kas yra raudonasis komunizmas ir ką jis neša laisvoms tautoms. Tas šauksmas bus kovos už savo tėvynės išlaisvinimą ir už teises žemėje šauksmas.

Tarp komunizmo ir krikščionybės nėra galimas joks sanbūvis. Kol komunizmas yra tai, kas yra, susitarimas su Bažnyčia jam gali reikšti ne ką kita, kaip tik saugesnę ir greitesnę priemonę pasiekti savo tikslui, t.y. išsiplėsti visame pasaulyje.

Mes, tremtiniai, iš komunizmo nieko negalime priimti, nebent tik jų veržlumą ir aktingumą. Mes jį atmetame ir protestuojame. Mes negalime sutikti su komunizmo laisvųjų kraštų pavergimu, su jo pragarišku teroru ir persekiojimais, bet ypačiai priešinamės, kovojam ir kateogriškai atmetame patį komunizmą, kaip doktriną, kuris ėmėsi tvarkyti žmogaus gyvenimą. Mes, tremtiniai, gerai žinome, kad pati komunizmo doktrina yra bloga, kad ji nieko pozityvaus sukurti neįstengia, kad ir atvejų atvejais mainydama kailį;

jos bus vienas rezultatas — kriminalinis nusikaltimas žmogaus atžvilgiu. Nepai, ženeviški šypsniai ir paskutiniųjų laikų atodrėkiai yra ne kas kita, kaip negudri komunizmo meškerė pagauti tiems, kurie jo nepažįsta ir kurie kad ir ant supuvusio komunistų slieko kabinasi, tuo padėdami jam be karo pasaulį laimėti.

Krikščionys negali priimti ypač tos komunizmo dalies, kurioj jis liečia žmogaus prigimties proporcijas ir likviduoja religinį gyvenimą. Krikščioniška pasaulėžiūra skelbia žmogaus dualistinę prigimtį. Tai sutinka su tikrove. Ji reikalauja harmoningai traktuoti visus žmogaus reikalus — ir fizinius, ir dvasinius. Moralinių kriterijų pramanyti ir sutartimis juos daryti saistančiais negalima. Moralės kriterijai kyla ne iš susitarimų, bet iš Absoliuto, t.y. Dievo.

Mūsų pareiga — nenuleisti rankų, kol bus nugalėtas baisusis komunizmo maras. Tai kovai jokia auka nėra per didelė. Savo asmens reikalus turime palenkti tėvynės laisvinimo iš komunizmo vergijos pareigai. Pasilsėsime tik tada, kai įžengsime į išlaisvintą Lietuvos žemelę.

PACEM IN TERRIS

JONO XXIII ENCIKLIKA

Jonas XXIII ne eilinė asmenybė. Į Šventąjį Sostą jis atsinešė naują programą, naują dvasią ir vyriškos drąsos juos realizuoti, laužda mas senas įsigalėjusias tradicijas, papročius ir pažiūras. Tas vyras, kuriam buvo skiriamas tik trumpas popiežiavimo pereinamasis laikotarpis, iš kurio tuo būdu nedaug kas buvo laukiama, įsėdęs į šv. Petro Sostą savo pirmais žygiais privertė pasaulį nustebintomis akimis sekti jo žygius, jo taktiką, jo elgseną. Pasaulis netrukus pamatė, kad Šv. Sostas sulaukė Popiežiaus, kurio naujos gyvenimo sąlygos laukė ir kuris savo pontifikatą iškėlė į vieną didžųjų, nepaprastų ir išimtinų pontifikatų eilę. Prieš tą didjįj kaimietį popiežių nulenkė su pagarba visas pasaulis savo galvas be tikėjimų, pažiūrų, tautų ir rasių skirtumo.

Šias eilutes rašau tuo metu, kai tas didysis popiežius su mirtimi sunkiai kovoja ir kai visas pasaulis karštai meldžia Dievą leisti jam užbaigti pradėtus darbus ir padėti pasauliui išbristi iš tų klampynių ir mirtinų pavojų, į kuriuos įbrido, atsisakęs Dievo savo veiksmuose.

Šiandien dar ne laikas kalbėti apie Jono XXIII darbų balansą, nes ir šią sunkią valandą neapleidžia viltis susilaukti iš jo ne vieną staigmeną, kuri leis pasauliui lengviau atsidusti ir viltingiau žvelgti į laimingesnę ateitį. Todėl šiame straipsnyje paliesiu tik jo paskutiniąją encikliką *Pacem in terris,* kurios tekstą esu gavęs tik prieš keletą dienų žurnale *Documentation Catolique* (nr. 1398, 1963.IV.21). Šiuo tarpu nemanau leistis į jos detalią analizę. Jei turėsiu galimybių, tai padarysiu vėliau. Dabar pasitenkinsiu tik jos bendra charakteristika ir kai kuriomis pastabomis. Tačiau negaliu susilaikyti nuo pareiškimo savo pirmojo įspūdžio, kokį gavau tą encikliką paskaitęs: nepaisant to, kokios ji turės tiesioginės įtakos į gyvenimo įvykius, enciklika *Pacem in terris* yra milžiniškos, stačiai istorinės reikšmės dokumentas.

Gal vienas-kitas, perskaitęs mano šj paskutinjjį teigimą, pečiais patraukęs, paklaus, ką gi čia Jonas XXIII nauja apie pax — taiką, ramybę paskelbė? Juk tą pačią pax — ramybę geros valios žmonėms skelbė angelai prie Betlejaus tvartelio. Kuo skiriasi Jono XXIII skelbiamoji ramybė — taika nuo Kristaus Kalno pamokslo paskelbto palaiminimo: *Palaiminti taikieji, nes juos vadins Dievo vaikais* (Mato 5.9.)? Bažnyčia nuo pat savo gimimo dienos skelbė ir tebeskelbia taiką. Ji neišraunamai yra jaugusi į Bažnyčios tradicijas ir mintis. Jonas XXIII savo skelbiamąją taiką riša su tais Bažnyčios taikos skelbtais dokumentais. Bet tas tąsumas ir kontinuacija nereiškia tik pakartojimo. Tai reiškia vystymąsi, plėtimą ir minties praturtinimą. Čia Jonas XXIII reiškiasi, kaip tas Evangelijos šeimininkas, kuris iš Bažnyčios tradicijų ir išminties lobyno traukia į pasaulio šviesą *nova et vetera* — sena ir nauja. Tad taikos idėja Jono XXIII kalbamoje enciklikoje ne nauja, bet naujas jos skelbimo metodas, pritaikymas ir praplėstas jos turinys.

Tad kas nauja enc. *Pacem in terris?* Pirmiausia nauja yra šios enciklikos paskirtis. Nuo senų senovės enciklikos buvo kreipiamos ir skiriamos „Garbingiems broliams patriarkams, primams, arkivyskupams, vyskupams ir kitiems vietų ordinarams, esantiems taikoje ir vienybėje su Apaštališkuoju Sostu" (Pijaus XII enc. apie kinematografiją, radiją ir televiziją). Leono enc. *Humanum genus* skiriama „Patriarkams, primamas, arkivyskupams ir vyskupams visame katalikų pasaulyje." Jono XXIII enc. *Mater et magistra* prie pirmiau išvardintų Bažnyčios hierarchų prideda dar „taip pat visai dvasiškijai ir tikintiesiems visame katalikų pasaulyje". Visos enciklikos buvo skiriamos tik katalikams. *Pacem in terris* gi skiriama ne tik išvardintiems enc. *Mater et magistra,* bet ir *„visiems geros valios žmonėms"* (ainsi qu'a tous les hommes de bonne volonté), vadinasi — ne *tik katalikams, bet ir nekatalikams.* Tai naujovė, į kurią atkreipė dėmėsj viso pasaulio ne tik geros valios žmonės. Popiežiaus balsas netikėtai plačiai buvo išgirstas ir palankiai įvertintas žmonių įvairių religijų, filosofinių bei politinių pažiūrų, pradedant valstybių galvomis ir baigiant eiliniais žmonėmis, kurie tą enc. buvo paskaitę ir apgalvoję. Žinoma, kaip visur, taip ir čia yra išimčių. Ten ir kitur pasigirdo ir nepasitenkinimo, jos smerkimo balsų. Juos pakėlė įvairių spalvų fašistai, susitarę konservatininkai ir savo siaurų egoistinių tikslų siekėjai ir visi kiti, kurie į enc. *Mater et magistra* reagavo šūkiu: *Motina taip, mokytoja ne — Mater si, magistra no.* Apie komunistus pasisakysiu vėliau.

Antra naujovė ir kartu to visuotino pritarimo enciklikai sąlyga yra ta, kad Jonas XXIII savo pastovios taikos išklostymą parėmė prigimtąja teise ir tik retai kur paliesdamas religijos nuostatus ir Apreiškimą. Čia nėra pagrindo ieškoti kokių popiežiaus nuolaidų, kompromisų ar „minimalizmo". Jis norėjo, kad jo balsas pasiektų ir tuos, kurie Apreiškimo nežino ar nepripažįsta. Pagaliau jis tiesos čia nei neslėpė, nei ją siaurino, tik tam, kad savo tikslą lengviau pasiektų, nes taikos klausimas ir tarpusaviai žmonių, tautų ir valstybių santykiai priklauso prigimties tvarkai, kurios Malonė neneigia ir neatmeta, bet tik papildo. Pats gi prigimtosios teisės esimas ir jos saistomumas, nors daugelio teoretikų dar nepripažįstamas, bet vis plačiau ir stipriau įsigali telktinėse sąmonėse, ypač pradėjus stiprėti žmonijos vienybės supratimui, reikalui ir būtinumui surasti tai vienybei institucinių formų. Geriausias argumentas tam įrodyti Niurembergo teismas karo nusikaltėliams ir jo nuosprendžiai, kurių teisingumu nėra pagrindo abejoti, bet pagrįsti jiems sunku rasti kitur argumentų, o prigimtoji teisė jų duoda.

Jonas XXIII žino, kad taikos neišspirsi iš kelmo, kad ji neiššoks kaip *deus ex machina,* kad tuščias darbas atsišaukimai, įspėjimai bei atominio karo baisumų vaizdai. Dėlto jis nori siūlomą taiką atremti stipriu pagrindu, keturiomis jo išvardintomis kolonomis: *teisės, teisingumo, meilės ir laisvės.* Šiam savo puikiam principų klostymui, kuris pagauna skaitytoją savo aiškumu ir konstrukcijos logika, popiežius paskyrė enciklikos *Pacem in terris* žymią dalį. Joje jis aptaria žmonių, telkinių ir žmonijos tarpusavius santykius. įsidėmėtinas dalykas, popiežius, statydamas žmonijai prieš akis tai, ką galima pavadinti tarpžmogiškos ir tarptautinės tvarkos teorija, nuolatos grįžta prie tos pastovios tvarkos pagrindinės šaknies: *žmogaus asmens teisių ir vertybės.* Bažnyčiai tai nėra nauja. Bažnyčios moksle visada stipriai akcentuojama žmogaus vertybė ir teisės, bet Jonas XXIII gal pirmu kartu taip aiškiai tiksliai ir įtikinamai tai suformulavo ir išdėstė. Todėl visai pagrįstai enc. *Pacem in terris* galima pavadinti *Krikščioniškojo personalizmo* ar bendrai personalizmo *didžiąja charta.*

Pagaliau svarbiausią ir esmingiausią enciklikos naujovę randame jos paskutinėse dalyse, kuriose Jonas XXIII nuo principų eina prie jų pritaikymo ir realizavimo, prie konkrečiausių postulatų, paliesdamas čia gyvenamo meto visus opiausius klausimus. Čia nerasi nei miglos, nei nedasakymų. Jonas XXIII čia kalba visai aiškiai, nieko nesukdamas į vatą. Ir kitaip negalėjo kalbėti, nes jam rūpėjo išgelbėti

žmoniją nuo atominio karo grėsmės, nuo tokio pavojaus, kokio žmonija gal niekad nebuvo turėjusi. Jis čia kalba apie atominius bandymus, kurie yra pavojingi žmonių gyvybei, atsitiktinį atominio karo pavojų, pabrėžia, kad ginklavimosi lenktynės, „jėgų ar teroro pusiausvyros" principas gali privesti prie katastrofos, reikalauja laipsniško lygiagretaus budrios ir veiksmingos kontrolės prižiūrimo nusiginklavimo ir atominių ginklų uždraudimo.

Jonas XXIII realistas. Jis labai gerai žino ir supranta, kad pastovios taikos sudarymas, nūdieninių įtampų, konfliktų ir priešingumų likvidavimas labai sunkus darbas. Jis lygiai gerai žino, kad tam tikslui pasiekti nepakanka techniškųjų priemonių, kad militarinis nusiginklavimas be moralinio ar dvasinio nusiginklavimo neįmanomas, kad nebus taikos žmonėse, tautose ir valstybėse, jei jos nebus žmonių sielose. Bet tuo pat metu popiežius yra ir optimistas. Jis tiki proto laimėjimu ir pakartotinai kviečia visus ginčytinus klausimus spręsti negociacijų keliu, jis pilnai palaiko Jungtinių Tautų Organizaciją ir primygtinai siūlo jos sustiprinimą ir net perorganizavimą jos į tam tikros rūšies pasaulio valdžią. Tokie teiginiai ir reikalavimai pirmu kartu girdimi iš popiežiaus lūpų.

Savo realizmu Jonas XXIII dar toliau žengia. Jis žino, kad pastovios taikos pagrindas yra tiesa, bet jis žino taip pat ir tai, kad nūdieninio ideologinio pluralizmo greitu laiku neįmanoma prieiti prie vienos minties ir vienodų išvadų. Tad dėlto jis skelbia įvairių ideologijų taikingo sambūvio — koegzistencijos principą. Tam sambūviui palaikyti reikalinga viena svarbi sąlyga — *sąžinės laisvė,* kurios pagrindu yra *pasaulėžiūrinė tolerancija.* Visa tai jis skelbia be jokių rezervų ir aiškiai akcentuoja. Su šiuo popiežius jungia ir kitą reikalą, būtent — *būtinai skirti klaidą nuo klystančio žmogaus.* Jo manymu klaidingose filosofinėse teorijose gali išaugti visuomeniniai ir politiniai sąjūdžiai, kurie gali duoti pasauliui ir pozityvių vertybių. Iš visa to popiežius daro tokią išvadą: praktiškųjų realizacijų siekimuose susitikimai, kurie ligi šiol atrodė netikslūs ir bergždi, ateityje gali pasirodyti pageidaujamais ir vaisingais.

Ką čia Jonas XXIII turi omenyje? Gerai įsiskaičius į enciklika *Pacem in terris,* galima be abejonės teigti, jog Popiežiaus čia turima omenyje dialogas tarp krikščionybės ir komunizmo, nors jo gerai suprantami visi to dialogo sunkumai. Bet ir čia nugali jo realistinis principas, kad vienintelis kelias išspręsti ginčytinus klausimus yra negocijacija, arba derybos, pasitarimai. Čia susiduriame su Bažnyčios gal tik tariamu pasukimu į kairę. Dviem savaitėm prieš Velykas

popiežius, lankydamas Romos priemiesčio San Basilio parapiją, pasakė: *„Sako, neva aš esu perdaug pasukęs į kairę. Bet aš turiu būti visų žmonių tėvas”.*

Visų žmonių tėvas. Popiežius yra Katalikų Bažnyčios galva, o Bažnyčia yra Kristaus, kuris mirė už *visus* žmones, kūnas. Todėl Bažnyčios uždavinys kovoti ne tik už savo, bet ir už kiekvieno žmogaus ir visos žmonijos teises. Suprantama, kad tokia pažiūra leidžia Jonui XXIII skelbti tokias tezes ir daryti tokias išvadas, kurios pirmu pažvelgimu atrodo griauna mūsų ligšiolinius įpratimus ir kategorijas. Tačiau turim suprasti, kad, jei tos popiežiaus tezės yra revoliucinės, tai jų revoliucingumas yra Evangelijos revoliucingumu, nes jo samprotavimas plaukia iš Evangelijos šaltinių.

SEPTINTA DALIS

AUKLĖJIMO PROBLEMOS

KOKIA MUMS REIKALINGA MOKYKLA?

KRIKŠČIONIŠKOJI VALSTYBĖ

Bažnyčia ir valstybė yra dvi didžiausios mūsų laikų jėgos. Kaip jas suderinti ir sutvarkyti — rūpi kiekvienam; ir kiekviena visuomenės atžala teikia savo sutvarkymo projektus. Pradėjus pas mus kurtis nepriklausomai valstybei, gal netrukus ir mums reiks tas klausimas spręsti; socialistai jau daug yra tuo klausimu prirašę. Mano rašinio tikslas — taip pat įnešti bent kiek šviesos į tą mūsų laikais rūpimąjį ir opų klausimą. Tiesa, nemanau aš čia savaip tą klausimą spręsti, paduosiu tik, kaip katalikų mokslas tą klausimą sprendžia.

Eidamas prie klausimo, pirmiausia pasiaiškinsiu, kodėl pavadinau čia valstybę „krikščioniškąja". Ar gali būti ir nekrikščioniškoji valstybė? Aišku, kad gali. Valstybė gyvenimui neduoda turinio; ji yra tik gyvenimo lytis, forma. Turinį jai suteikia realusis gyvenimas. Visą tad savo spalvą valstybė privalo imti iš to paties gyvenimo.

Įvairūs gyvenimo reiškiniai bus prieš valstybės atsiradimą. Valstybė jų neįkūrė, bet rado juos jau susiformavusius ir privalo tuo juos pripažinti, pridavus jiems tiktai teisinės tvarkos lytį, kad tuo apsaugotų nuo sauvalios ir padėtų laisvai gyvenimui rutuliotis. Tas įvairus gyvenimas, sudaręs valstybės kaip ir pamatinę sąlygą, savo kilme nepriklausomas nuo valstybės, bet tik reikalaująs jo apsaugos ir pagalbos, kad lengviau pasiektų savo tikslo, susidaro iš asmenų, šeimų ir tikybinio gyvenimo organizacijų. Ne valstybė kuria tikybinį gyvenimą; jis buvo dar prieš valstybę ir nėra jos padaras; ji nenulėmė taip pat ir šeimyninio gyvenimo ir rado jį jau susiorganizavusį; nesuteikia ji nė asmeniui laisvos apsisprendimo teisės, bet tik tą teisę pripažįsta. Valstybė viso to negali nepripažinti, tik privalo jiems padėti siekti savų tikslų. Kiekviena tų sričių privalo turėti savyje savo pasiteisinimą ir nešioti savyje savo teisę, būtent — savo įgimtyje ir esmėje; nes ne valstybė jas kuria, bet tik jų buvimą saugoja. Kadangi aš turiu galvoje asmenį, šeimą ir tikybą krikščioniškąą, — aišku tad, kad ir valstybė privalo būti krikščioniška.

Dabar iš to bendro pagrindinio pasakymo pasistengsiu nustatyti principus, kuriais privalo remtis krikščioniškosios, katalikiškosios valstybės sąvoka.

1) Valstybė nėra absoliutus asmens viešpats. Šitai pirmas krikščioniškosios valstybės principas. Valstybė tiek teturi teisės į asmenį, kiek jai dera jo asmeninę ir visuomeninę gerovę apsaugoti. Kiekvienas pilietis turi buvimo teisę anksčiau už tokią pat valstybės teisę; ir jos teisės nustoja tik tada, kada sustoja gyvenęs proto rodomomis taisyklėmis. Kada žmogus naudoja savo laisvę kitiems savo bendrapiliečiams skriausti, valstybė turi teisę ir net pareigą apriboti jo laisvę ir nurodyti elgimosi sienas. Bet kol jis nekenkia sau ar kitiems, gali elgtis kaip tinkamas. Jei valstybė jam kliudo, be tinkamos priežasties stengiasi suvaržyti jo laisvę, kuri yra kiekvieno žmogaus įgimta teisė, pilietis turi pilną teisę toms valstybės pastangoms pasipriešinti, ir ne tik teisę pasipriešint, bet dažnai net pareigą — ją gi tada turi, kada, klausant valstybės įsakymų, reiktų nukrypti nuo Dievo įsakymų ar nuskriausti artimą.

Katalikų supratimu, šitas principas privalo būti valstybių konstitucijos pamatas; su širdgėla reikia pripažinti, kad ir katalikų tarpe buvo žmonių, kurie tą pagrindinę žmogaus asmeninės laisvės teisę pamindavo. Mes gi giliai įsidėmėję privalom stoti tos įžymios katalikiškosios asmeninės laisvės, kaip krikščioniškosios politikos pamato, sargyboje. Ir kas norėtų ją paminti, ar svetimos žemės politikai, ar mūsų lietuviškieji iškatalikėję veikėjai, ar net katalikai, kurie kokiai nors laikinajai Bažnyčios naudai norėtų ją sulaužyti, privalome pasakyti: šalin rankas nuo mūsų šventenybės; Dievas ją mums davė, Dievas tegali atimti. Nesulaužę katalikiškojo principo, negalime priimti valstybinio absoliutizmo: valstybė piliečiams, bet ne piliečiai valstybės. Tuo nenoriu pasakyti, kad niekad pilietis neturėtų pareigos pasišvęsti visuomenės reikalams, bet pabrėžiu: tik dėl to, kad būtų nurodyta, jog valstybė, kaip abstrakti sąvoka ir nuo visuomenės gerovės nepriklausanti, neturi teisės varžyti piliečių laisvės.

2) Valstybės galybė yra apribota ne tik žmogaus asmens laisve, bet ir įgimtomis Bažnyčios ir šeimos valdžios teisėmis. Tai bus antras katalikiškosios valstybės principas. Katalikų mokslu, žmogaus dvasinėj ir amžinoj gerovėj Bažnyčia turi aukščiausią valdžią. Pagrindiniuose reikaluose valstybė nieko negali nei spręsti, nei įsakyti. Vienai Bažnyčiai palieka teisė spręsti, kas dera, sutinka su

krikščioniškuoju mokslu, ir tik jai pridera, kaip Aukščiausiam Teisėjui, kurio ištaros nekeičiamos, saugoti krikščioniškojo gyvenimo šventumas. Šitoj visuomeninio gyvenimo srity valstybė yra Bažnyčios pavaldinė ir turi teisę pasauline jėga remti Bažnyčios valdžią.

Esama lygiai ir šeimos šventyklos, kurios slenksčio valstybė neturi teisės peržengti. Ji savo noru negali atimti iš vyro pačios, iš pačios vyro, iš tėvų vaikų ir iš vaikų tėvų ir kaip tinkama su jais elgtis. Valstybė neturi teisės panaikinti šeimą nei ją užginčyti. Valstybinė tvarka nėra tik šeimyninės tvarkos praplėtimas ir valstybinės valdžios teisė nėra tik privatinė teisė. Mes priklausome valstybei ne taip, kaip vaikai priklauso tėvams; ir žemė su žmonėmis nėra tokia valstybės nuosavybė, kaip žemė ūkininko. Valstybė nėra šeimos įstaiga ir privatiniai santykiai, bet ji tik apima tas šeimas ir santykius, saugoja jų buvimą ir padeda siekti savo atskirų tikslų.

Tvarka, apie kurią svajoja socialistai, nėra valstybė, bet yra toji baidyklė, kuri siaurina šeimų savarankiškumą, slopindama kiekvieną savotišką, savaimingą gyvenimo apsireiškimą.

Bloga valstybė, sako Dahlmannas,[1] kuri naudojasi išimtinai savo valdžia, savo teisių galybe ryja šeimas, savinasi aukščiausias teises į nuosavybę, apriboja tyrinėjimų laisvę, kiekvienai taisyklei teikia išimtis. Gera valstybė priešingai — labai tolima nuo privatinės teisės įžeidimo; ji stato ją į visuotinės teisės ir nuosavybės globą; ir asmenis tiek teapriboja, kiek to reikalauja visuomenės gerovė. Šituo griežtu žingsniu privatinės teisės apsaugojime valstybė suderina šeimos savarankiškumą su valstybinės teisės prievolėmis . . .

Mūsų tad, kaip katalikų, dorinė prievolė ginti Bažnyčios ir šeimos teises nuo iškerojusių valstybės apetitų. Šituo punktu privalome būti priešingi visiems, kas valstybėje norėtų matyti aukščiausią valdžią: ar tai bus tos rūšies protestantai, kurie į Bažnyčią žiūri, kaip į vieną savo valdžios skyrių; ar socialistai, kurie nepripažįsta jokių nepriklausomų teisių nei šeimai, nei Bažnyčiai; ar tai piliečiai — pripažįstą tas teises teorijoj, tačiau praktikoj vadovaująsi oportunizmu. Kartais, tiesa, sunku teisingai pravesti sienos tarp Bažnyčios, šeimos ir valstybės teisių, ypač kada jos susiduria viename punkte; bet ne tiek sunku, kad to padaryti visai negalima būtų. Išmintingi visuomenės ir politikos vyrai visuomet tai sienai sugebės surasti vietą.

3) Eisime prie trečio principo, kuris taip skamba:

Pirma valstybės prievolė duoti kiekvienam visuomenės nariui teisę gyventi, jei jie savo kalte jos nenustojo.

Pirmu pamatymu šitas principas yra toks aiškus ir suprantamas, kad, rodos, nė įrodymų nereikalingas būtų. Bet pažvelkime į praeitį ir paklauskime, ar valstybė įvykdė tą aiškią ir suprantamą prievolę? Ar praeity valstybė užtikrino kiekvienam piliečiui teisę gyventi? Nuskurdę miestų priemiesčiai duoda mums užtektiną atsakymą.

Tos didelės nuskriaustųjų minios yra visų amžių įstatymų leidybos, kuri stengdavosi vieną visuomeninį luomą pavergti kitam luomui, vaisiai; yra tos valstybinės politikos, kuri visuomet remdavo galingus prieš silpnuosius, turtininkus prieš vargšus, padaras. Šiandien įžengėme į geresnę visuomeninio gyvenimo erą; šiandien visos partijos ir srovės smerkia tokį politikos ūkį, kuris dalija žmoniją į klases. Tik gaila, kad reformų pažadėjimas perdaug toli yra nužengęs nuo jų įvykdymo gyvenime. Tačiau ir tai gera, kad žmonija įžengė į teisingumo kelią ir pasijuto reikalinga esanti ginti savo silpnesniųjų bendrą piliečių teisę. Bet kada kalbama apie žmogaus teises gyventi, turime galvoje ne bet kokį gyvenimą, bet gyvenimą, tinkamą žmogiškajai būtybei. Kiekvieną žmogų reikia įgalinti plėtoti savo dorines pajėgas ir palaikyti savo žmogiškąją vertę; įstatymai čia privalo jį remti, o ne varžyti. Valstybės tad prievolė pateikti vargšams geresnių butų; užkirsti kelią išnaudojimams; panaikinti spekuliaciją, kuri reikalingiausių pragyventi daiktų kainas padaro neprieinamas pavargusiems visuomenės luomams. Katalikų partijos privalo palaikyti įstatymus, kurie imasi globoti tuos, kuriuos aukštesniųjų ir turtingesniųjų luomų savimyla laikė paniekoj, kaip išnaudojimo daiktą.

Tačiau reikia pastebėti, kad, siekdami gerinti pavargėlių būvį, nė kiek nemanome pratinti juos visuomet laukti pagalbos iš valstybės. Tai privalo būti pasiekta iš dalies jų pačių pastangomis. Valstybė negali ištobulinti, pagerinti žmogaus; jis pats turi tai pasiekti. Išmintingi valstybės įstatymai rengia tik iniciatyvai ir asmens pastangoms dirvą, o ne gimdo pasyvumą. Mūsų tikslas — auklėti žmones, o ne pastumdėlius, kuriuos valstybė stumdytų kaip tinkama.

Pragaištinga būtų įkalbinėti liaudžiai, kad valstybė visa padarysianti, kas mums reikalinga. Net ir tada, kada valstybė visas savo prievoles tinkamai atlieka, pavienių asmenų bendras darbas yra būtinas, jei norima sudaryti tinkamos gyvenimo sąlygos.

Bet ar galima kalbėti apie savarankišką darbą tiems, kurie yra suvaržyti neišeinamo padėjimo ir nemato mažiausios geresnės ateities vilties? Bergždžias darbas įkalbinėti žmones tinkamiau tvarkyti savo gyvenimą, jei už nepakenčiamą lūšną reikia mokėti nepakeliamas nuomas. Juokinga būtų raginti susitaupyti senatvei skatiko, jei jo dienos uždarbio pramisti neužtenka.

Ar privalo ir kiek valstybė privalo (vesti) remti visuomenės reikalų plėtrą, klausimas atviras, kuriuo praktikai ekonomistai nenustos rūpinęsi. Iš vienos pusės reikia teisių keliu apsaugoti silpnesniuosius nuo galingesniųjų išnaudojimo, iš antros gi — remti savarankišką darbą, prisitaikant prie laiko aplinkybių. Tačiau nuomonės tuo klausimu, tur būt, visuomet bus pasidalijusios.

Vienok visi privalo pripažinti valstybės iniciatyvos ir pagalbos reikalą ten, kur kalbama apie pavargėlius, kurie jau nesugeba parodyti jokių dorinių pastangų būviui pagerinti; pavargėlių, kurie dažnai patys jau neįstengia atjausti to pagerinimo reikalą. Tiktai, kada žmoguje užgimsta būvio pagerinimo troškimas ir kada prie to tikslo eiti turi atvirų kelių, kyla klausimas, ar imti jį į valstybės globą, ar palikti jam nuosavų pastangų laisvę? Bet kaip ten bebūtų — vis dėlto visuomeninio teisingumo dirvoje žengtas be galo didelis žingsnis, nes iš principo pripažinta valstybės prievolė globoti silpnesniuosius ir išnaudojamus.

4) Ketvirtas principas mums sako, kad *valstybė tik tada nusipelno krikščioniškosios valstybės vardą, kada savo įstatymais ir visa valdymo sistema padeda Bažnyčiai palaikyti tikybą ir papročių skaistumą, ko reikalauja krikščioniškoji sąžinė.*

Manymas, kad gyvenimas galįs būti padalytas į dvi skirtingas sritis, civilinę ir tikybinę, yra savo pagrindu priešingas katalikų mokslui. Katalikybė nepripažįsta, kad šventadieniai turėtų skirtingus reikalus nuo šiokių dienų. Gyvenimas yra vienas, ir reikalai tikybiniai su civiliniais yra glaudžiai susiję. Dėl to pasakymas, kad valstybė nieko bendro neturinti su tikybiniais reikalais ir privalanti rūpintis tik civiliniais, katalikų nėra remtinas. Valstybė arba krikščioniškuosius tikslus remia, arba juos griauna: Evangelija ir netikėjimas stovi dviejuose priešinguose ašigaliuose; negalima remti vieno negriaunant kito. Valstybė neutrali būti negali: ji veikia krikščioniškai ar nekrikščioniškai. Krikščionybė nėra tik vienas gyvenimo epizodas; yra tai dvasia, kuri gaivina visą žmogaus būtybę ir visiems jo darbams duoda pakraipą.

Taigi valstybė nors tik civiliniais piliečių reikalais tiesiogiai privalo rūpintis, bet jos veikimo įtaka atsilieps ir tikybiniam žmonių gyvenimui. Jei jos įstatymus gaivina dvasia, priešinga katalikybei, jei jie atidaro vartus šių laikų stabmeldybei, atmetančiai apreiškimą, nustoja teisės vadintis krikščioniška valstybe.

Eidami į praktiką, paklauskime: ar galima katalikams toleruoti — kęsti priešingus katalikybei valstybinius įstatymus, o jei galima, tai kiek? Atsakymas vienas tegali būti: kiekvienas pilietis — katalikas visomis jėgomis turi priešintis priešingiems katalikybei įstatams. Valstybės įtaka, ar ji bus gera, ar bloga, labai galingai atsiliepia dorai ir dvasiai piliečių gyvenime. Jei, pavyzdžiui, teisė palengvina šeimoms persiskirti, tuo pažemina miniose moterystės idealą; už teisių, remiančių klasių privilegijas, priedangos auga kastų egoizmas; žodžiu, susidaro dorinė atmosfera, visuomet daranti įtakos silpnesiesiems būdams. Taigi nusidėtų visuomet pilietis abejojimu ir prievolių apleidimu, jei nesinaudotų savo teisėmis ir drąsiai nepaskelbtų kovos kiekvienam nusprendimui, griaunančiam krikščioniškąjį gyvenimą.

Prie visa to prisimintina, kad visi krikščioniškosios valstybės rūmai ne tiek remiasi teisėmis, kiek sąžinėmis. Teisių rinkinys gali būti geriausiai suderintas su Kristaus mokslu, o piliečių gyvenimas — aiškiausias to mokslo užginčijimas. Moterystės persiskyrimų uždraudimas dar neparodo, kad moterystės saitai piliečių šventai būtų saugojami; nuostatai, baudžią už girtuokliavimą, nėra dar visuomenės blaivumo pamatas. Gerai sutvarkytoj visuomenėj teisė visuomet privalo atsiliepti atbalsiu piliečių sąžinėse; nėra gera ir išmintinga, jei įstatymai pralenks žmonių sąmonę ir pajautimą, — nes lengvai gali prasilenkti su tikslu ir pasilikti vien tik raide, į kurią gyvenimas nekreipia akies. Išmintingiau kai kada būtų įstatų paklaidą bent laikinai toleruoti, o visas jėgas dėti visuomenės sąžinei kelti ir tobulinti, — nes valstybė tiek tegali krikščionišką sąmonę kelti ir palaikyti, jei jau gyvuoja žmonių sąžinėse. Priešingai, būtų tik neteisingas ir negailestingas despotizmas. Krikščioniškosios dvasios prikėlimas žmonėse yra Bažnyčios, ne valstybės prievolė; iš čia ir kyla katalikams svarbus uždavinys — auklėti ir plėsti žmonėse dorumą ir kaskart didesnius statyti jiems reikalavimus. Kada jie žmonių sąžinėse pražydės, valstybės prievolė bus sustiprinti jį išmintingais įstatymais. Taigi galime priimti kaip taisyklę tai, kad, tik gimstant žmonėse krikščioniškojo dorumo dvasiai, reikia ji kvėpti ir šalies įstatymams.

Šituos pagrindus katalikai privalo giliai įsidėti galvon, jei nori išeiti pergalėtojais kovoje su netikėjimu ir išlaikyti valstybėj krikščioniškumo žymę. Mūsų laikais valstybė gali skelbtis ar krikščioniška, ar nekrikščioniška. Vienybės krikščionybės su stabmeldybe, kokia buvo Renesanso laikais, šiandien būti negali. Tauta, kuri savo teisių kodekse yra įsirašiusi Dievo ir Bažnyčios vardus, dar nėra krikščioniška, *ji tada bus krikščioniška, kada jos valdžia remsis katalikų principais. Katalikų principas pripažįsta trejopą valdžią: Bažnyčios, valstybės ir šeimos, be to, dar reikalauja žmogui neliečiamos asmens laisvės.* Tik tokioj valstybėj, kuri minėtus principus pripažįsta, gali laisvai ir vaisingai plėtotis katalikų gyvenimas.

Kad tokios idėjos plačiau pasklistų, netikėjimas nustotų svarbiausio savo ginklo. Į katalikybę dažnai žiūrima, kaip į pakraipą, nepataikaujančią visuomenės gerovei, bet vien besirūpinančią sielos reikalais. Reikia, kad visi pažintų, kas ji yra: *yra tai žmonijos dvasia, savo viršūne, tiesa, dangaus siekianti, bet kartu apimanti visos žmonijos pastangas ir kelianti jas prie aukštesnių ir kilnesnių tikslų.* Tik taip pažinta katalikybė įgys vėl visų pasitikėjimą ir atgaus jėgos sieloms ir kūnams išganyti.

Taigi mūsų prievolė remti katalikų principus, kur jie jau yra įsišakniję; platinti — kur dar nėra žinomi; ir eidami prie to tikslo, privalome sunaudoti visus savo gabumus ir teises. Tokių pilnai susipratusių žmonių mūsų visuomenėje nedaug tebus. Bet atminkime, kad susibūrusi ir gerai susiorganizavusi, idėjos ryšiais susirišusi, saujelė stebuklus gali padaryti. Istorija mums rodo, kad visuomet laimi energingoji mažuma. Nors ir mes būtume mažumoje, bet faktas, kad tik mes ginsime būsimoj valstybėj krikščioniškąsias žymes. O kada tas faktas pasidarys aiškus platesnei visuomenei, visa, kas šalyje yra krikščioniška, susitelks apie mus.

Bet neužmirškime, kad kovos metu mūsų galybė bus supratimas, jog mes esame visos mūsų visuomenės reikalų atstovai; nestovėkim tad nuošaly, kaip svetimas tarp savųjų. Tautos reikalas yra mūsų reikalas. *Katalikybei daug suteikia jėgų tai, kad ji nestoja ginti tik vienos ar kitos tautos atžalos, bet visos be išimties tautos reikalus.* Šiandien kai kas, tai išgirdęs, gal pasipiktins, bet jei katalikai tvirtai laikysis savo principų, pats gyvenimas pripažins mums raciją.

Pagaliau temano ir kalba mūsų priešininkai, kaip tinkami: prieš mus gi tiesus kelias ir aiški prievolė.

KIENO YRA VAIKAS?

Klausimas, pirmą sykį jį išgirdus, pasirodys netikslus ir juokingas — nes kieno, rodos, jis galėtų būti, jei ne tų, kas jį yra pagimdę? Bet, pažinus vaiko istoriją, juokai turės pasitraukti šalin, o ironijos šypsena užleisti vietą rimtam norui klausimą nuodugniau pažinti.

Kodėl pradeda klausimą nuo vaiko? Dėl to, kad kieno yra vaikas, to yra ir mokykla. Išsprendus pirmą klausimą, savaime išsispręs ir antrasis. Tad prie klausimo.

Stabmeldiškoje senovėj į vaiką žiūrėta, kaip į paprastą padarą, kurio absoliutus viešpats būdavo ar tėvas, ar valstybė. Jie galėdavo kaip tinkami elgtis su vaikais, niekam neduodami už tai atskaitos ir niekam nebūdami atsakingi.

Tam klausimui nušviesti paimsime dvi tipingas istorijas į klausimą pažiūras: Spartos ir Romos.

Spartoje asmuo ir jo reikalai pilnai priklausė nuo valstybės. Visos valstybės įstaigos siekė to, kad nuslopintų individualių pastangų apsireiškimus. Moterystė buvo tik valstybės įstaiga, o kas rasdavos iš moterystės — valstybės nuosavybė. Užgimus Spartoje vaikui, tuoj senesniųjų taryba spręsdavo, ar gali būti užgimęs vaikas sveikas ir naudingas pilietis; jei nuspręsdavo, kad ne, — negailestingai mesdavo į Taigeto gelmes. Ligi septintų metų vaikas augdavo pas tėvus; nuo septynerių gi metų valstybė, atėmusi iš tėvų, atiduodavo jį tam tikram valstybės valdininkui — auklėtojui, kuris stengdavosi prirengti iš jo gerą tų laikų supratimu pilietį.[2]

Romoje tą valdžią vaikams, kokią Spartoje turėjo valstybė, turėjo tėvas. Jis šeimoje turėjo neribotą valdžią ir galėjo juos pardavinėti, užmušti, žodžiu: elgtis kaip tinkamas. Senovės rašytojuose pavyzdžių galima rasti daugybę. Taip Valerijus Maksimus baudžia savo sūnų mirtimi;[8] Skaurus — liepia sūnui nusižudyti; Titas Arrijus išvarė savo sūnų iš tėvynės;[4] ir daug kitų tolygių.

Krikščionybė visai kitaip išmokė mus žiūrėti į vaikus. Jos mokymu, vaikas yra žmogus, asmuo, ne daiktas, priklausąs pirmiausia Dievui ir pats sau, paskui tiktai žmonėms, bet ir čia tik tiek, kiek sugyvenime turi su jais bendra. Priklauso jis pirmiausia Dievui, nes yra iš Dievo gautas. Dievas paskyrė jam asmeninį tikslą, ir vaikas savo laisva valia privalo jį pasiekti; Dievas, vienintelis vaiko savininkas, atidavė jį jam pačiam. Tokia pažiūra turėjo permainyti ir socialinį vaiko padėjimą visuomenėje, kas įvyko krikščionybei pasaulyje įsigalėjus. Taigi vaikas šiandien nepriklauso nei valstybei, kaip buvo

Spartoje, kaip norėjo Platonas ir nori mūsų socialistai, nei šeimynai ar tėvui, kaip buvo senovės Romoje, bet išimtinai ir tiktai pats sau.

Bet vaikas, kaip nepilnametis, savo teisėmis naudotis nesugeba; daryti iš savęs žmogų, t.y. auklėtis fiziškai, protiškai ir doriškai, praneša jo jėgas. Taigi reikalingas jis globėjų. Artimiausi ir geriausi globėjai yra tėvai, kaip jų gimdytojai. Jiems gamtos paskyrimu ir Dievo noru pridera vaikų auklėjimas. Auklėjimo teisė tėvams priklauso išimtinai ir tik jiems gamtinėj santvarkoj. Kas tos išimtinos tėvų teisės nenori pripažinti, tuo griauna šeimą, kaip savarankišką nuo valstybės nepriklausantį vienetą, savo esme skirtingą nuo jos visuomenės. Jei auklėjimo teisė būtų pavesta valstybei, kaip šiandien nori socialistai, arba leisti jai lygiai su tėvais daryti vaikų auklėjimui betarpę įtaką, tai šeimos buvimas bus nusilpnintas, ir valstybė turės užimti jos vietą.

Valstybė kyla iš šeimos susivienijimo; valstybės pamatas — šeimos. Bet jos, sudariusios valstybę, nustoja savo pagrindinių teisių ir siekimų, ypač auklėjimo teisės; tuo klausimu valstybė privalo šeimą remti, o nesistengti ją nuo to darbo pašalinti.

Tačiau tuo nenoriu pasakyti, kad valstybė jokios įtakos neturėtų gamtiniam vaikų auklėjimui. Kiekvienas vaikas pasidarys valstybės narys; valstybės tikslas rūpintis savo narių gerove ir saugoti jų ramybę; tad jos pareiga žiūrėti, kad būsimiesiems piliečiams būtų teikiamas toks auklėjimas, kuris nekliudytų siekti savo tikslo. Bet auklėjime skiriama dvi pusi: privatinė vaiko gerovė ir bendra visuomenės gerovė. Vaikas pirmiausia privalo būti išauklėtas geru žmogum, mokančiu ir norinčiu pasiekti tikrą laimę čia, žemėje, ir amžinybėje. Be to, jis privalo tapti geru valstybės piliečiu ir žmonijos visuomenės nariu. Pirmoji auklėjimo pusė valstybei visai nepriklauso, ir ji neturi jokios teisės į ją kištis. Antroje auklėjimo pusėje ir valstybė turi teisių; tik tos teisės nėra tiesioginės ir išimtinės (wyłączne), kaip kad esame matę seniau tėvuose.

Čia mums gali pasakyti taip: valstybė turi teisės kištis į visa tai, kas yra reikalinga ir būtina visuomenės gerovei; kadangi vaiko išauklėjimas geru piliečiu tai sričiai priklauso, tad ir auklėjimas privalo būti valstybės vedamas. To laikydavosi ir senovės filosofai. Jie visą auklėjimą pavesdavo valstybei ir žmogų tiek tepripažindavo, kiek jame matydavo pilietį.

Tačiau toks manymas klaidingas. Jei būtų pasakyta, kad valstybė turi tik netiesioginę teisę į visa, kas reikalinga visuotinei gerovei, galima būtų su tuo sutikti, bet jei kalbama apie tiesiogines ir

absoliučias teises, tai tik tada galima būtų su jomis sutikti, jei jos nesueitų į koliziją su kitų Dievo įkurtų įstaigų ir šiuo klausimu turinčių pirmenybę teisėmis. Taip pvz. valstybei reikalinga moterystė, kaip nustatytų visuomenės santykių veiksnys. Bet ar iš to išplaukia, kad moterystė tai grynai valstybinis reikalas, kuriame jos valdininkai sprendžia apie jaunavedžių suvedimą ir visus kylančius tarp jų santykius? Taip lygiai ir auklėjimo reikalais valstybinė valdžia neturi teisės leisti tėvams nurodymų ir įsakymų. Ir tik tuo atsitikimu valstybė į auklėjimo reikalus gali kištis, jei tėvai tas prievoles bevykdydami apsileistų, o iš to apsileidimo valstybei susidarytų žalos. Bet tai tik išimtis, ne taisyklė. Aplamai, tėvai rūpinasi tinkamu savo vaikų auklėjimu; ir jei tik tos prievolės nepamiršta, valstybė neturi teisės auklėjimo klausimu daryti tėvams tiesiogiai jokio spaudimo, jokios prievartos. Nesuprantama, kaip mūsų „laisvės kovotojai" — socialistai, skelbdami laisvę ekonomiškai visuomeniniuose santykiuose, gali skelbti valstybinę auklėjimo pažiūrą. Ir koks nuoseklumas varžyti kilniausius ir svarbiausius žmogaus tėviškus tikslus, o palikti jam laisvę tvarkyti žemus materialinius reikalus.

Jei gamtinis auklėjimas priklauso šeimai ir iš dalies valstybei, tai antgamtinis priklauso Bažnyčiai. Bažnyčia yra galingiausia auklėjimo jėga, paties Dievo tam tikslui įsteigta. Bažnyčias auklėjimo teises paskelbė pats Kristus ir tas teises išplėtė į visą pasaulį: „Eidami tad mokykite visas tautas", sako Išganytojas apaštalams. Apaštalų teisės vėliau perėjo Bažnyčiai. Taigi vaikų auklėjimas yra tiesioginė Bažnyčios prievolė.

Tuo būdu turime tris auklėjimo veiksnius: šeimą, valstybę ir Bažnyčią. Visi jie turi auklėjimo prievolių, turi tad turėti ir auklėjimo teisių, nes kas turi prievolę, turi ir teisę. Pažiūrėkime dabar, kiek kiekvienas jų turi teisių mokykloje.

MOKYKLA IR ŠEIMA

Jau esame matę, kad gamtos paskyrimu ir Dievo noru gamtinis vaikų auklėjimas priklauso tėvams. Auklėjimas, žinoma, suprastinas plačia prasme, t.y. apimąs ir mokymą. Tą prievolę šeima gali atlikti namie. Bet kadangi tas tikslas dėl įvairių gyvenimo aplinkybių namie nevisuomet vyksta pasiekti, šeima tad kviečiasi sau į pagalbą mokytoją ir mokyklą. Vadinasi, *mokykla yra tik šeimos tąsa,* nes ji turi išrutulioti vaikuose tai, ką jau yra pradėję tėvai juose; ir duoti tai, ko tėvai nesuskubo ar nesugebėjo duoti. *Mokytojas gi yra tiktai*

šeimos atstovas; jis auklėja vaikus jos vardu ir savo autoritetą ir valdžią iš jų tegauna.

Mokyklą gali įsteigti ir ne šeima, tik tą steigėją ji įgalioja ir juo pasitiki; teisingai yra paskelbęs pirmos Berno kantono konstitucijos punktas, kad „mokyklos tikslas padėti tėvams išauklėti vaikus".

Bet auklėjimas labai sunkus yra ir be galo painus darbas. Prityrimas mums rodo, kad tėvai nevisuomet sugeba atlikti tinkamai auklėjimo prievoles, nes arba jiems trūksta laiko, ar žinių, ar lėšų, ar viso to kartu. Tada priversti jie šauktis pagalbininko, kuris tame darbe juos pavaduotų. Toks pagalbininkas yra mokytojas ir mokykla. Ir, kartoju, kas tą mokyklą steigtų — ar pavienis žmogus, ar bendrovė, ar valstybė — ji visuomet bus tik šeimos tąsa. Tatai aišku, kad tarp šeimos ir mokyklos bus tik tada sutikimas, kada šeima laisvai galės sau pasirinkti tokią mokyklą, kuri jos įsitikinimams yra tinkamiausia; ir kad toji mokykla galėtų geriau taikytis prie šeimos norų, šeimai privalo būti palikta teisė rinktis mokytojus, bet nieku gyvu jiems negalima mokytojai primesti, kurių patys laisva valia nepriimtų.

Tatai mokykla savo prigimtimi yra įstaiga privatinė, o ne valstybinė. Jei pavienės šeimos jos įsteigti negali, tai visuomet privalo turėti pasirinkimo ir prižiūrėjimo kontrolės laisvę.

Mokytojas gi, kaip teisėtas šeimos pavaduotojas, jos išrinktas, privalo vesti auklėjimą tėvų norima pakraipa, plėsti jos pradėtąjį tikybinį ir dorinį auklėjimą. Iškrypti iš tėvų nurodytų vėžių jis neturi teisės.

MOKYKLA IR VALSTYBĖ

Po tėvų daugiausia įtakos mokyklos reikalams gamtinio auklėjimo klausimais privalo turėti valstybė. Valstybė, kaip visuomenės gerovės drausmės sargas, turi teisę kontroliuoti, remti ir platinti šalies švietimą. Bet atsiminę tai, ką esame pasakę apie tėvų teises mokykloje, turime pasakyti, kad ir tada, kada valstybė veda mokykloje mokymą, neturi tos valdžios iš savęs, bet tik iš tėvų, kurių vardu ji dirba tą darbą, ir jos darbas yra tik tėvų šeiminio auklėjimo tąsa. Taigi valstybė neturi jokios teisės primesti tėvams mokyklą ar mokytoją prieš aiškų jos norą. Bet turi ji teisę priversti tėvus suteikti savo vaikams reikalingų žinių, mokslo. Mūsų, mat, laikais žmogui be tam tikro mokslo negalima tinkamai gyventi. Šiandien kiekvienas pilietis turi mokėti skaityti, rašyti, skaičiuoti

Pradedant XVIII šimtmečiu, valstybės, patekusios į tokių žmonių rankas, kurie su žmonių teisėmis nesiskaito ir eina sau patinkamais keliais, pradėjo siekti to, kad mokyklos pasiliktų jų išimtinė nuosavybė, kad niekas jose neturėtų įtakos, kad valstybė liktų vienintelis mokyklos šeimininkas, nei šeimai, nei Bažnyčiai nepalikdami joje vietos, žodžiu, naujų laikų valstybės pradėjo vesti į gyvenimą —

VALSTYBINIŲ MOKYKLŲ MONOPOLIS

Kas yra valstybinis mokyklų monopolis? Yra tai paėmimas visų mokyklų į valstybės rankas. Kur yra valstybinis mokyklų monopolis, ten nei atskiras žmogus, nei žmonių būrys, draugija, jokios mokymo įstaigos steigti negali.

Kaip mums žiūrėti į tokias valstybių pastangas?

Valstybinis mokyklų monopolis yra švenčiausiųjų tėvų teisių sumindžiojimas, yra laisvės sąvokos išniekinimas, yra beginklio silpno piliečio pašiepimas.

Mūsų gyvenimo sąlygose namie pilno išauklėjimo vaikams suteikti negalima; jį reikia papildyti ir patobulinti mokykloje. Jei tik valstybei paliksime steigti mokyklą ir ją vesti, visuomenė nustos jos vedimui ir plėtrai įtakos; ir priversta bus leisti savo vaikus tik į valstybės mokyklas, kuriose mokoma dažniausiai nepageidaujama piliečiams pakraipa, kurioje skiepijama į jaunutes vaikų širdis įsitikinimai, kurie yra naudingi valstybei, o nieku gyvu ne piliečiams. Čia tai aiškiausias piliečio laisvės pamynimas.

Tiesa, valstybinio mokyklų monopolio šalininkai, norėdami save pateisinti, skiria mokymą nuo auklėjimo, sakydami, kad mokykloje tik mokoma, auklėjimas gi paliekamas tėvams, šeimoms. Bet taip sakyti gali tik ar nieko neišmanąs auklėjimo reikaluose, ar blogų norų žmogus. Kaip galvos nuo širdies negalima atskirti, taip lygiai mokymas nuo auklėjimo neatskiriamas. Jeigu kiekviena, net negyva aplinkybė turi įtakos į vaiko išauklėjimą, pvz. gamta, namai, tai juo labiau gyvas žodis; ji spaudžia į vaiko širdį nenykstantį antspaudą; jos kiekvienas žodis giliai sminga į vaiko širdį: kokia mokykla — tokia visuomenė. Tai labai gerai žino kiekvienas mokytojas ir susipažinęs su auklėjimo mokslu žmogus. Dėl to tad ir taip kovojama dėl mokyklos.

Galima, tiesa, atskirti nuo mokymo gerą tikybinį-dorinį auklėjimą, užtat į jo vietą įdiegs tokio išauklėjimo sėklą, prie kurios Dievas,

Jo meilė ir dora nebetilps, t.y. išauklės krikščionybės ir Bažnyčios priešininką, vadinasi, pamins tikinčių tėvų karščiausius norus išsiauginti vaikučius tėvų tikyboje, sulaužys jų laisvę kaip tinkamiems auklėti vaikus.

Valstybinis mokyklų monopolis sulaužo taip pat privatinio mokymo laisvę. Stovėdami už privatinio mokymo teisę, nenorime pripažinti privatinėms mokykloms teisės platinti įvairius klaidingus ar valstybei pražūtingus mokslus; valstybė, kaip visuomenės ramybės ir gerovės saugotoja, privatinių mokyklų darbus gali sekti; bet ji, turėdama sekimo teisę, neturi teisės laužyti pagrindinių piliečio teisių. Teisė gi auklėti vaikus tinkama tėvams pakraipa, kaip prie pamatiniausių, dar daugiau, prie švenčiausių tėvų teisių priklauso.

Ko tad valstybė nori, įvesdama mokyklų monopolį? Gal mokslo ir išauklėjimo pakėlimo? To ji nepasiekia, nes privatinės mokyklos visuomet geriau mokymo ir auklėjimo darbą atlieka, negu valstybinės. Prancūzų ir belgų privatinės mokyklos visuomet tuo dalyku pranešdavo valstybės mokyklą. Privatinis Louvaino universitetas, pvz. gaudavo tiek mokslo dovanų, kiek visi valstybiniai universitetai kartu. Australija, Jungtinės Amerikos Valstybės, Anglai geriausiai liudija, kad šalies apšvietimui pakelti mokyklų monopolio nereikia. Visose šitose šalyse palikta pilna laisvė privatinėms mokykloms steigtis, ir visuomet tąja teise plačiausiai naudotasi. Ar daroma kokios nors apšvietimui žalos? Anaiptol. Ne tik žalos nedaroma, bet atnešama labai daug naudos, — nes, pirma, asmenys ir draugijos, pristeigę savo lėšomis mokyklų, tuo sumažina valstybės išlaidas; antra, privatinės mokyklos yra labai geras akstinas valstybinėms mokykloms neapsileisti ir kelti mokslą aukštyn; trečia, pagaliau, paliekama laisvė piliečiams kur tinkamiems ir kaip tinkamiems auklėti vaikus.

Tačiau ne visos valstybės tenkinasi įvedusios mokyklų monopolį. Valstybinis mokyklų monopolis neuždraudžia dar auklėti vaikų namie. Tėvai, nors ne visi, gali dar tinkamu sau būdu juos auklėti. Bet valstybėms ir tai nepatinka. Jos nenori, kad ir maža žmonių saujelė kitaip auklėtų, negu jos nori. Joms rūpi ir šis siaurutis laisvės plotas panaikinti. Tam tikslui jų įvedamas —

PRIVERSTINAS VALSTYBINIS MOKYMAS

Priverstinas valstybinis mokymas verčia tėvus leisti mokytis savo vaikus tam tikro amžiaus į mokyklą, žinoma, tik valstybinę, nes

mokyklų monopolis privatinių mokyklų steigimą uždraudžia. Pats mokyklų monopolis palieka tėvams teisę auklėti vaikus namie. Pats priverstinas mokymas palieka piliečiams teisę steigti savas privatines mokyklas ir jose mokyti savo vaikus. Sujungtas gi mokyklų monopolis su priverstiniu mokymu jau jokios teisės nepalieka tėvams piliečiams. Tokioj valstybėj, kur įvestas mokyklų monopolis su priverstiniu valstybiniu mokymu, piliečiams uždeda vaikų auklėjimo klausimu vergijos jungą. Laisvės tame dalyke jiems nebelieka nė trupučio. Tiesa, lieka jiems teisė mokėti mokesčius mokykloms išlaikyti, teisė leisti, kad ir nenoromis, į mokyklą vaikus, teisė laisvai žiūrėti, kaip jų vaikučiai mokomi priešingoj jų švenčiausiems įsitikinimams pakraipoj ir pagaliau teisė ... į visą tai žiūrint ryti skausmo ašaras ir springti tomis, kadaise skambiomis ir masinančiomis, socialistų laisvėmis.

Apsaugok mus, Viešpatie, nuo tokių laisvių. Priverstinas valstybinis mokymas tikrai laisvoj šaly neprivalo turėti vietos, nes tai yra jungas, nelengvesnis už žiauraus carizmo jungą; tai yra pamynimas švenčiausios tėvų teisės išsiauklėti tinkamu sau būdu vaikus; tai yra žmogaus laisvės pašiepimas.

Kiek yra biaurus ir atmestinas priverstinas valstybinis mokymas, tiek yra teiktinas ir palaikytinas priverstinas mokymas. Priverstinas mokymas nuo priverstino valstybinio mokymo skiriasi pirmu pažvelgimu nedaug, nes ir pirmu ir antru atveju reikalaujama iš tėvų suteikti savo vaikams tam tikras žinių pluoštas. Bet keliai, tų dviejų būdų nurodomi, labai įvairūs; priverstinas valstybinis mokymas sako: tėvai privalo suteikti savo vaikams tam tikrą, kad ir valstybės nustatytą, pluoštą žinių; tas žinias jie turi semti tik valstybės mokykloj. Priverstinas mokymas taip pat sako: tėvai privalo suteikti savo vaikams tam tikrą, kad ir valstybės nustatytą, žinių pluoštą; bet kokiu būdu jie tai padarys — valstybei nerūpi: ar namie, ar privatinėj mokykloj, ar pagaliau, valstybinėj. Žodžiu, valstybės palikta piliečiams šituo klausimu pilniausia laisvė. Valstybė tik pasilieka sau teisę tam tikro amžiaus vaikus iškvosti, ar valstybės nurodytąjį mokslą vaikas yra įgijęs ar ne.

Priverstiną mokymą turime pripažinti pamatuotu ir teisingu, nes kiekvienam piliečiui būtinai yra reikalinga turėti bent pradžios mokslas: t.y. mokėjimas skaityti, rašyti ir skaičiuoti; be to jis bus kenksmingas ne tik sau, bet ir valstybei. Taigi pradžios mokslas tegali būti reikalaujamas iš piliečių, ir tik tose ribose gali būti leistinas priverstinas mokymas.

Priverstinas gi valstybinis mokymas su monopoliu laisvoj valstybėj negali turėti vietos, nes jis žmones daro valstybės vergais.

Bet priverstinas mokymas yra naudingas ir būtinas.

VALSTYBĖS TEISĖS IR PRIEVOLĖS MOKYKLOJE

Mūsų šūkis: „kas valstybės — valstybei, kas Dievo — Dievui". To šūkio laikomės ir mokyklų klausimu. Kas gi atiduotina čia valstybei?

1) Valstybė turi teisę ir net prievolę neleisti kurtis mokykloms, kurios skleidžia kenksmingą valstybei mokslą, nedorai auklėja savo auklėtinius.

2) Jei privatinių mokyklų neužtenka tinkamai švietimui plėsti piliečiuose, valstybė turi teisę ir net prievolę savas mokyklas steigti.

Bet valstybinės mokyklos turi būti prižiūrimos ir sekamos valsčių, nes, atstumus valsčius nuo mokyklų prižiūrėjimo, bus suvaržyta tėvų betarpinė vaikų auklėjimo priežiūra. Valstybei negali būti uždrausta sekti mokyklos auklėjimo darbas, ypač gi eikvojimas pinigų, duodamų mokyklai laikyti.

3) Jei tėvai apsileidę, vaikams neduoda reikiamojo mokslo, ar negali duoti ir dėl to visuomenei ir valstybei kyla daug blogumo, valstybė turi teisę versti tėvus atlikti savo vaikų auklėjimo pareigą ir prievolę padėti, jei tėvai neįsigali.

4) Kadangi mūsų laikais bent pradžios mokslas yra būtinas, kad žmogus vaisingai galėtų atlikti savo pilietines pareigas, dėl to valstybė turi teisę ir net prievolę įsakyti tėvams duoti savo vaikams pradžios mokslą. Reikalingas priverstinas mokymas, bet ne valstybinis, kaip pirmiau esu pasakęs.

5) Valstybė turi teisę reikalauti iš savo valdininkų tam tikro mokslo, atsižiūrint į užimamą jų vietą, ir palaikyti tam tikromis pašalpomis ar dovanomis tuos žmones, kurie nusipelno mokslo pažangai.

6) Valstybė paskubinti visuomenės gerovei pakilti švietimo pakėlimo keliu, be mokyklų, privalo steigti žmonėms knygynų, muziejų, klinikų ir kitų mokomųjų ir mokslo įstaigų.

BAŽNYČIA IR MOKYKLA

Kaip glaudžiai (sklandžiai) Bažnyčia jungiasi su mokykla, nereikia nė įrodymų. Seniau mokykla buvo visiškam Bažnyčios monopolyje ne dėl to, kad ji kitiems būtų draudusi jas steigti, bet dėl to, kad

kitiems žmonėms mokykla ir žmonių švietimas, be Bažnyčios, niekam nerūpėjo. Bažnyčia viena įvairias mokyklas, pradedant nuo pradinių ir baigiant aukštosiomis, steigė ir vedė. Valstybė tada dar nebuvo galutinai nusistovėjusi ir tokiais dalykais nesirūpino.

Didjįj žmonijos švietimo darbą turėjo dirbti Bažnyčia, nes, tiesą pasakius, tas darbas yra jos tiesioginis darbas. „Eidami tad mokykite visas tautas". Auklėti žmonių sielas, jausmus Evangelijos šviesoje — tai pirmutinis jos tikslas ir pareiga. Ir tą savo pareigą ji ilgus šimtmečius kuo sąžiningiausiai vykdė.

Kur buvo steigiama Bažnyčia, ten kartu buvo nešamas ir kultūros žibintas. Mokykla — būtina Bažnyčios ar vienuolyno išdava.

Bažnyčios nuopelnų mokyklos klausimu negali jai užginčyti net žymiausi jos priešininkai, kaip pvz. Raumens savo knygoje „Geschichte von Böhmen".[5]

Kai kurių sakoma, kad reformacija mokyklą patobulinusi ir išplėtusi. Tas pasakymas yra iš pamatų klaidingas. Kilus reformacijai, mokyklų skaičius žymiai pradėjo mažėti. Pats Liuteris 1524 m. taip apie tai rašė: „Visur dabar mokyklas puola, ir ateis laikas, kad mokytojui ir pamokslininkui reikės imtis kokio nors amato ar pasiieškoti kito kokio darbo".[6]

Liuteris, matydamas tokį liūdną mokyklų padėjimą, buvo priverstus prašyti valstybės palaikyti bežūvančią mokyklą. Valstybė jo paklausė ir, imdama ją į savo rankas, pasistengė padaryti ją savo patikima tarnaite.

Po Liuterio mokykla ilgai dar buvo tikybinėj dvasioj vedama — ta, sakau, prasme, kad tikėjimo mokymas ir doros stovis buvo paliekama prižiūrėti Bažnyčiai. Ir tik naujausiais laikais toji Bažnyčios įtaka mokyklos gyvenimui pradėta naikinti ir eiti prie to, kad mokykla pasiliktų visai be Dievo, kad paliktų bedievybės platinimo šaltinis.

Bet tos valstybės pastangos yra neteisėtos, yra Kristaus paliktų Bažnyčiai teisių prievartos keliu užgrobimas, yra pagaliaus tėvams priderančios auklėjimo teisės paniekinimas ir savo noro primetimas.

Bažnyčia yra mokymo — auklėjimo įstaiga, paties Dievo įkurta.

Kaip toli siekia jos auklėjimo teisės?

1) Apima ji visus be išimties žmones. „Eidami tad mokykite visas tautas", sako Kristus savo mokiniams.

2) Moko visų tų tiesų, kokių mokė Kristus ir kurias paliko Bažnyčiai saugoti nuo iškraipymo ir skleisti tarp žmonių. Čia turi Bažnyčia valdžią tiesioginę, išimtinę ir absoliučią.

3) Kadangi tikybinėms tiesoms nušviesti reikalingi dar filosofijos, istorijos ir visuomenės mokslai, dėl to Bažnyčios teisės apima taip pat ir juos.

4) Pagaliau Bažnyčia, kaip ir visos žmonių įstaigos ir draugijos, turi teisę mokyti ir platinti žmonėse naudingas ir reikalingas jiems tiesas ir žinias.

Vadinasi, ar ji mokys filosofijos, ar visuomenės, ar gamtos mokslų, visuomet dirbs gerą darbą; o tai yra juos tiesioginė prievolė.

Taigi Bažnyčia ir valstybė lygias teises turi mokyklos klausimu, tik dėl kitų žvilgsnių: valstybė — dėl gamtinių, Bažnyčia — dėl antgamtinių; valstybė — kelia mokyklos keliu materialinę ir aplamą žmonių gerovę, Bažnyčia gi — dvasių sielos gerovę.

Kokią Bažnyčia privalo teisę turėti mokykloje?

1) Bažnyčiai mokykloje pridera viso tikybinio — dorinio mokymo teisė. Tikybos mokykloje gali mokyti žmonės tik Bažnyčios siunčiami. Jei kam Bažnyčia tos teisės neduoda ar atima, valstybė neturi teisės tokio žmogaus laikyti tikybos mokslo mokytojo vietoje.

2) Kadangi tikybinis auklėjimas neįmanomas tiksliai pravesti be aplamo bei civilinio auklėjimo, kadangi juodu visuomet eina ranka į ranką ir sudaro vieną auklėjimo sistemą, kadangi pagaliau tikybinis — dorinis auklėjimas kilnesnis ir pirmesnis, Bažnyčiai pridera teisė sekti ir vesti tikybinio — dorinio auklėjimo visuma, žinoma, tik savo nariuose.

3) Tikybos mokymas apima ne tik išmokymą tam tikrų žinių, bet ir kaip jas gyvenime vykdyti, arba kaip jų nurodymais reikia gyventi. Jei šituose dalykuose tėvai apsileidžia ir vaikams ko reikia nesuteikia, Bažnyčia, kaip ir valstybė, gali įsakyti tėvams leisti tam tikru laiku vaikus to pasimokyti, kitaip tarus — gali įvesti (žinoma, savo narių vaikams) priverstiną mokymą.

4) Jei verčiama mokytis vaikus netikybinėje ar prieštikybinėje mokykloje, tuo laužoma ne tik tėvų, bet ir Bažnyčios teisės. Bažnyčia gali ginti kylantį iš čia tikybiniam — doriniam auklėjimui pavojų.

5) Jei, kaip esu pasakęs, pavieniam žmogui priklauso teisė steigti mokyklos, tai juo labiau privalo turėti tą teisę Bažnyčia, kaip tobula ir pilnateisė visuomenė. Be to, teisė dar jai priklauso ir dėl jos nuopelnų mokyklų kūrimo ir vedimo reikale.

Mokykla — grynai bažnytinis padaras. Bažnyčioje mokyklos pradžia ir išsivystymas.

Pakalbėję apie visų keturių veiksnių teises ir prievoles auklėjimo klausimu, pamatėme, kad katalikų mokslu:

1) gamtos paskirtas vaiko auklėtojas yra šeima,

2) šeimos įgaliotą auklėjimo darbą veda jos nurodoma mokykla. Iš to tad išplaukia, kad mokykla gali būti tik laisva, nieku gyvu ne priverstina, t.y. kad šalia valstybinių mokyklų turi būt leidžiama steigti ir privatinės,

3) valstybė ir Bažnyčia yra tik pirmų dviejų auklėjimo veiksnių pagalbininkės,

4) kad visi tie auklėjimo veiksniai sveikose sąlygose privalo dirbti išvien, vieni kitiems padėdami ir vieni kitus sušelpdami,

5) pagaliau sveikose gyvenimo sąlygose vaikai privalo būti katalikai.

KATALIKIŠKOJI MOKYKLA

Kas yra toji katalikiškoji mokykla? Ko ji nori ir kokia privalo būti? Ne vienam gal tas klausimas gali būti aiškus. O kadangi šioje kovoje už mokyklą katalikiškoji mokykla kiekvieno kataliko privalo būti šūkis, tai trumpai bent tuos klausimus pasiaiškinkime.

Iš to jau, ką esu pasakęs apie Bažnyčios teises mokykloje, galima spręsti, kas yra katalikiškoji mokykla ir kokia ji privalo būti. Esu pasakęs, kad Bažnyčia pirmiausia turi mokyti mokykloje:

1) Kristaus mokslo,

2) artimų tikybos tiesoms mokslų ir

3) mokyti, kaip ir visos pilnateisės visuomenės, visokių mokslų, reikalingų bendram išsilavinimui.

Taigi nieku gyvu katalikiškąja mokykla negalim pavadinti tos mokyklos, kur mokoma tikybos valandą ar kelias į savaitę. Katalikiškos mokyklos vardui įgyti reikia ko svarbesnio.

Katalikiškojoj mokykloj privalo viešpatauti katalikiškoji dvasia ne tik auklėjimo, bet ir mokymo dalykuose, nes pirmo nuo antro atskirti negalima.

Katalikiškąja mokykla pavadinsime tik tokią mokyklą, kurioje:

1) visi mokomieji dalykai dėstoma katalikiškai, t.y. taip, kad nebūtų įžeidžiami katalikų įsitikinimai ir jausmai; duodama tokia į daiktus pažiūra, kokią gali turėti į juos katalikiškai tikintis mokslininkas; nes pirmas į daiktus pažiūros suteikimas jaunučiams protams ir širdims turi labai svarbią auklėjimo vertę.

Dėl tos pačios priežasties ir mokyklų vadovėliai katalikiškojoj mokykloj privalo būti parašyti tomis pačiomis sąlygomis.

2) Visas dorinis auklėjimas, visos tos auklėjimo priemonės, papročiai, kurie įskiepijama vaikams, privalo būti remiami katalikų etika: nes tas veikimas į vaiko širdį yra antras, dar svarbesnis už pirmą, auklėjimo veiksnys.

3) Katalikiškąją mokyklą privalo lankyti tik vaikai katalikai. Tikybinis mišinys katalikiškoje mokykloje vietos neprivalo turėti.

4) Katalikiškosios mokyklos mokytojas turi būti katalikas ne tik metrika, bet ir visu savo gyvenimu.

Iš dviejų paskutinių punktų matyti, kad kitų tikėjimų vaikams bus jų tikėjimo mokyklų.

Pažymėtina dar, kad ten, kur gyventojai yra įvairių įvairiausių tikybų, du paskutiniai katalikiškosios mokyklos sąlygų punktai gali būti gyvenime nevykdomi.

Bet tautoje, kur kitų tikybų yra tik maža saujelė, kaip mūsų Lietuvoj,[2] ten visos keturios sąlygos pasiliktų tik tušti žodžiai, kurių jokiu būdu įvykdyti gyvenime nepavyktų.

Tokiu būdu katalikiškosios mokyklos esmę sudaro keturios pirmiau paminėtos sąlygos.

Darydamas išvadą iš viso, kas pasakyta, pažymėsiu, kad katalikai laikys mokyklų klausimą išspręstu patenkinamai tik tada, kada *katalikų vaikai turės oficialiai katalikišką mokyklą.*

CIVILINĖ MOKYKLA

Katalikiškoji mokykla Bažnyčios ir aplamai tikybos priešininkams yra nepakenčiamas dalykas, ir jie visas jėgas deda, kad tik ji neįsikurtų. Bet jiems ir to maža: jie, trukdydami katalikiškosios minties plėtimą mokyklos keliu, mokyklą nori paversti tos katalikiškosios minties žudytoja. Tam tikslui kuria vadinamąsias civilines arba pasaulietiškąsias mokyklas, t.y. mokyklas be Dievo, be tikėjimo, lygiai kenksmingas ir neteisingas, kaip valstybės mokyklų monopolis.

Ką mums pasako apie civilines mokyklas gyvenimo prityrimas?

Jis mums pasako, kad civilinė mokykla — tai Bažnyčios ir tikybos priešininkas; tai šalies nelaimė; kad civilinė mokykla — antikrikščioniškoji ir antivisuomeniškoji mokykla, geriausias to įrodymas yra civilinė prancūzų mokykla. Tokia mokykla yra daugiau nieko, tik žmogaus sąžinės laisvės į purvą sumynimas ir visuomenės skatikų vėjais leidimas — nes tokia mokykla užmuša, užnuodija vaiko širdyje

krikščionybę pačioje užuomazgoje, be to, įdiegia tos krikščionybės neapykantą, doriškai ištvirkina ir visa tai daro tais pinigais, kuriuos žmonės sudėjo auklėti savo vaikams Kristaus mokslo Evangelijos pakraipoje.

Civilinės, mat, mokyklos šalininkai reikalauja, kad mokyklose būtų mokytojas be tikėjimo, nes tik tada, girdi, mokyklos gali tapti grynai civilinėmis, o gyvenimas mums parodo, kad kuone kiekvienas netikintis žmogus yra tikėjimo priešininkas. Netikintis gi mokytojas, rašąs savo mintis į skaisčią vaiko širdį, visuomet yra smarkus bedievybės, kad ir nenoromis, apaštalas.

Kokiais pamatais norima paremti civilinę mokyklą? Štai kokiais:

1) nemokamai valstybės mokyklai, sako jie, išlaikyti deda pinigus visi piliečiai: žydai, protestantai, pravoslavai, katalikai, tikintis ir netikintis: kas moka mokyklai išlaikyti pinigus, turi teisę ir naudotis ja.

2) Jei visų piliečių vaikai naudojasi mokykla, tai uoliai reikia vengti visa to, kas galėtų įžeisti kitų tikybinius įsitikinimus.

Tačiau teisingais tie išrodymai gali pasirodyti tiktai tiems, kurie savo protu neįstengia galvoti — nes viso to galima išvengti ir patenkinus tikybinius reikalus žmonių, ir neįžeidus kitų įsitikinimų. Nemokamoji mokykla nėra priverstinoji valstybinė mokykla. Teisinga valstybė, norėdama tikrai patenkinti visus savo piliečių reikalus, šelpia visas privačias be skirtumo tikybų mokyklas, kurios tada, valdžios sušelptos, taip pat gali veltui mokyti savo mokinius, tėvai gi už tuos pačius mokesčius gali auklėti vaikus patinkamoj sau tikyboj, tam tikroj atskiroj mokykloj, kur nebūtų įžeidžiami kitų tikybiniai įsitikinimai. Antra, jei atsiras reikalingas tėvų skaičius norinčių auklėti vaikus netikybinėj pakraipoj, valstybė gali tokią mokyklą steigti. Bet niekur negirdėta, kad vieno antro žmogaus reikalams tenkinti būtų pašvęsti tūkstančių reikalai. Tikrai demokratiškoj šaly visuomet pagerbiamas didžiumos noras ir padedama mažumai jų teisingi norai patenkinti.

Vadinasi, šitie civilinės mokyklos šalininkų įrodymai yra tik savęs ir žmonių, nenorinčių galvoti, apgaudinėjimas. Už civilinės gi mokyklos reikalą ne tik nieko nepasako, bet, priešingai, jį sugriauna, nes kas moka pinigus, turi teisę savo noru ir pasirinkti prekę, o ne imti tokią, kokia jam pirklio duodama.

IŠNAŠOS

1 Politik. 1 Bd., 2 Aufl., 1847, S. 6.
2 Plut. Luc. 21.
3 Valer. Maxim, lib. 5 n. 1, 2, 4, — Qui severi adv. liberos.
4 Salust. de Bel. Catil. e 39.
5 III tomas, 1 sk., 186 pusl.
6 Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters I. isl. 9 pusl. 21.

MASIŲ AUKLĖJIMAS

Katalikų Akcija mūsų laikais yra pareiga ir kunigų, ir pasauliečių. Kalbant apie Katalikų Akciją, kaip viešąjį gyvenimą, negalima praeiti pro masių auklėjimą. Masių auklėjimo klausimas nepriklauso prie lengvųjų klausimų. Galima atvejų atvejais kartoti — šviesa tai galybė, liaudžiai su liaudimi ir per liaudį, per kultūrą į laimę ir eilę kitų skambių frazių, — bet jos klausimo neišspręs. Visu rimtumu paanalizavę masių auklėjimo klausimą, lengvai įsitikinsime, kad jis liečia teologiją, sociologiją, etiką, psichologiją, teisę, politinę ekonomiją ir eilę kitų mokslų. Suprantama tad, kad kalbėti apie masių auklėjimo klausimą visu platumu straipsnio ribose netenka. Paliesiu čia tik kai kurias pagrindines tezes, duosiu apžvalgą klausimu, susijusių su masių auklėjimo sritimi, norėdamas tuo atkreipti reikiamą dėmesį į kalbamojo klausimo svarbą ir rimtį bei primesti prie gausingos šiuo klausimu medžiagos vieną kitą savo mintį.

I

Analizuojant visuomenės grupes, ir ne sociologui nesunku bus pastebėti ir konstatuoti tam tikrą pasiskirstymą ir buvimą dviejų nelygių dalių. Paimkime pavyzdžiui didelę visuomeninę grupę — *tautą.* Iš karto be didelių sunkumų joje pamatysime *elitą.* Jis stovi aukštesnės ir žemesnėse visuomeninio gyvenimo vietose, vadovauja tautos gyvenimui ir yra gerai ir giliai įsisąmoninęs savo priklausomybę didžiajai tautinei visuomenei, o taip pat savo teises ir pareigas. Be kalbamojo elito, tautoje yra dar *masė, minia,* kuri, tiesa, atlieka savo pareigas, plaukiančias iš visuomeninių santykių santvarkos, bet kuri neturi tautinės sąmonės, nėra įsisąmoninusi savo teisių ir pareigų, kuri tad yra pasyvi jėga, didysis paslaptingas X. Arba vėl paimkime kitą visuomenę, religinę *Katalikų Bažnyčią,* kaip tikinčiųjų organizaciją. Ir joje pastebėsime katalikų grupę, sąmoningai priklausančią Kristaus visuomenei ir dalyvaujančią tikybiniame

Bažnyčios gyvenime, ir masę, milžinišką religinių analfabetų minią, kuri reikiamai nesupranta nei savo priklausomybės Bažnyčiai esmės, nei jos mokslo pagrindinio turinio. Ir vėl tad turime *elitą* ir *masę.* Tuodu veiksniu rasime kiekvienoje tos ar kitos rūšies visuomenėje.

Tad klausimas, koks yra tokio visuomenės paskirstymo *principas?* Kokios savybės reikalinga turėti, kad individas galėtų būti priskiriamas elitui ar masei? Suprantama, tuo principu negali būti nei individo aristokratizmas, nei demokratizmas. Kalbamas principas yra — *tų reikalų, kurie sudaro tos ar kitos grupės turinį, įsisąmoninimo laipsnis.* Nuo to įsisąmoninimo laipsnio priklauso, žinoma, ne be išimčių, elito ar masės bendradarbiavimas grupės darbuose ir to darbo rezultatai. Ir dėl to kiekviena visuomeninė grupė, ar ji bus sporto draugija, politinė partija, tauta, valstybė ar Bažnyčia, siekia tam tikro *veikimo keliu* mažinti pasyvios masės eiles ir didinti aktyvaus elito būrius.

Tad to veikimo objektas yra masė. Jei tas veikimas yra sąmoningas ir planingas, jis vadinamas mokymu ir auklėjimu.

Mokymo tikslas — pakelti sąmoningumo laipsnį, sužadinti grupės reikalais susidomėjimą. Auklėjimas gi siekia sukondensuoti ir sustiprinti bei praplėsti tas dvasines galias, kurios yra reikalingos atlikti grupės nario pareigoms. Paimkime, pavyzdžiui, valstybės armiją. Čia metai į metus mokomasis elitas veikia įvairiaspalvę naujokų masę. Naujokai čia sudaro vadovaujamosios hierarchijos veikimo objektą. Sistemingo veikimo keliu, vadinasi, mokymo ir auklėjimo keliu, naujokas įgyja tam tikrą žinių sumą, drausmės, tarnybos garbės nuojautą, išsiugdo dorybių ir viso to, kas reikalinga turėti kiekvienam geram kariui. Iš pilkos naujokų masės tokio veikimo dėka iškils gabesni, vertingesni individai ir pereis į instruktorių eiles, kitaip pasakius, virs elitu. Tinkamai išmokyta ir išauklėta masė įeis į grupės sąstatą ir padės sustiprinti ir pakelti jos kokybinę vertybę. Be sistemingo masių mokymo ir auklėjimo negali būti pažangos, nei gyvenimo, nei visuomenės. Ypačiai mūsų laikais, kai kiekvienas individas, nepaisant jo visuomeninio sąmoningumo laipsnio, yra gavęs visas pilietines ir politines teises ir tuo ar kitu būdu daro įtakos viešojo gyvenimo eigai, tai masių mokymas ir auklėjimas yra labai svarbus dalykas ir kartu *kūrybinis ir savisaugos ir apsigynimo aktas.*

Nagrinėdami įvairių grupių veikimą, turėsime konstatuoti, kad jos turi įvairių skirtingų formų ir skirtingų auklėjimo ir mokymo įstaigų. Tos formos priklauso nuo grupės tikslų, jos idėjinio turinio

ir organizacinės struktūros. Kitokių formų ir priemonių imsis tikybinės brolijos, kitokių armija, dar kitokių politinės partijos ar ūkio rateliai.

Gerai suprasti atskirų grupių vaidmeniui didžiajame masių auklėjimo ir mokymo darbe reikalinga išanalizuoti ir įvertinti tų grupių masių veikimo būdus. Man rūpi tuos reiškinius ištirti ir juos nušviesti katalikiškosios etikos ir doktrinos šviesa. Mūsų laikais tie reiškiniai matomi visose civilizuotose tautose. O jei, nagrinėdami tą klausimą, paliesime mūsų gyvenimo aktualius klausimus, kurie pūliuoja ir skauda, tai darysime dėl to, kad, atkreipę dėmesį į visuomeninius negalavimus, padėtume greičiau ir sėkmingiau juos išgydyti.

Pradėsiu nuo konstatavimo fakto, kad kiekvienas visuomeninis elitas kiekvienos grupės ribose turi *tris* auklėjimo veikimo kelius: *veikimas į vienetą, veikimas į kitą grupę ir veikimas į aplinkumą.* Juo yra didesnis vadovaujančio masių auklėjimui elito aktingumas, juo yra didesnis jo auklėjamo veikimo ratas. Be elito aktingumo, auklėjamųjų darbų pasisekimą lemia: tiksli pedagoginė visos akcijos organizacija, atsižvelgianti į pagrindinius kiekvieno auklėjamojo veikimo postulatus; autoritetas, auklėjamųjų veiksmų harmonija, darbo nuolatinumas ir vykusi įtaka aplinkumai.

Patyrinėkime grupę, kuriai buvo pavestas siekti aiškus, tiksliai aprėžtas tikslas, pvz. švietimo draugija, kuri kovoja su analfabetizmu, platina skaitymą ir populiarizuoja mokslą. Mūsų tėvynėje, kur lietuviai analfabetai siekia 32% bendrai, o kai kuriose jos dalyse net 55%[1] (1923 m. skaičiai), jų veikimas yra būtinas ir išganingas. Gilesnės dvasinės kultūros atžvilgiu yra be galo svarbios reikšmės dalykas, kaip bus sunaudotas skaitymo ir rašymo menas, kuris dažnai įgyjamas labai didelių pastangų kaina: ar tai bus *kelias į didžiausias tiesas,* ar, anot vieno žinomo pedagogo, *vagies žibintas, nušviečiąs kelią į nusikaltimus,* švietimo draugijos visuomenininkai, dirbą užmokyklinio švietimo srity, turi labai didelę moralinę pareigą vadovauti skaitomiems raštams, parinkti gerai juos dvasiniam penui, budėti ir prižiūrėti, kuria kryptimi vystosi vienetai ir grupės, kurios yra veikimo objektas. Mūsų švietimo akcijos silpnoji pusė yra dažniausiai auklėjimo nuolatinumo trūkumas. Kultūrininkas-visuomenininkas prelegentas pas mus yra labai dažnai pakeleivis, įžiebiąs šviesos židinį. įžiebė, o koks jo įžiebtos ugnelės likimas laukia, jis nepasirūpina. Labai gaila. Jei jis panorėtų atsidėjęs tuo likimu pasirūpinti ir ilgiau užimtoj pozicijoj užtrukti, jei iš komivojažerio jis

virstų kultūros vadu, aukštesnės dvasinės kultūros misionierium, sistemingai ir planingai dirbtų pasirinktoj vietoj, rūpindamasis ne tik intelektualiniu, bet ir pilietiškai moraliniu autoritetu, pas mus nebūtų tiek įžiebtų, bet nepalaikytų kultūros židinių griuvėsių.

Švietimo darbo krypties klausimu yra keletas koncepcijų. Vieni yra enciklopedizmo šalininkai su gamtos mokslų ir sociologijos persvara, kiti — su profesinės žinijos, kiti — pilietinio mokslo, kiti vėl — valstybinio mokslo ar politinės ideologijos mokymo persvara. Tų koncepcijų nenagrinėsime. Jos visos turi savo pro ir *contra,* kaip lygiai turi ir vieną didelę spragą: jos arba *visai išmeta iš savo programų etinius, moralinius ir religinius klausimus,* arba juos traktuoja perdaug paviršutiniškai tik tautinės tradicijos ar visuomeninių koncepcijų šviesoje.

Visai kitu keliu eina radikaliųjų krypčių šalininkai. Į savo švietimo programą jie įveda pseudomokslines teorijas, kovojančias su katalikiška pasaulėžiūra ir slaptai ar aiškiai platinančias bedievybę.

Mums nevalia kalbėti, kad pakanka katekizmo ir sakyklos, kad švietimo akcija turinti būti laisva nuo bet kurių religinių bei moralinių tendencijų.

Duodami masėms maisto, iš kurio yra atimtas giliausias turinys, tuo pačiu sudarome pragaištingą ir tragišką atskyrimą gyvenimo reikalų nuo žinijos, palengviname blogio sėjikams jų griaunamąjį darbą dirbti, silpniname masių psichikos atsparumą, neduodame joms į rankas galingiausio ginklo.

Mūsų švietimo darbo programose iki šiol dažnai dominuoja istorija su stipriu užakcentavimu labai skaudžių mūsų tautos pergyvenimų ir didžių istorinių katastrofų, kurioj ryškios mūsų tautos silpnybių ir nedrausmingumo pasekmės. Darome dar ir tą klaidą, kad praeitį, kuri buvo gyvenimas, vadinasi, ir visuma, plėšome į dalis, duodame persvarą politiniams bei kariniams veiksniams, perdedame kad ir didelių visuomeninių veiksnių vaidmenį, nutylėdami ar per mažai paliesdami svarbius religinius, moralinius, socialinius, ūkinius ir kitus, kad ir mažesnius, tėvynės tarnybos veiksnius. Nieks neturės rimto pagrindo mus barti už paviršutinio, frazeologinio patriotizmo propagavimą, jei stipriai pabrėšime tą istorinį vaidmenį, kokį mūsų praeity suvaidino, šalia kunigaikščių ir karvedžių, nuolankūs ir tylūs, bet darbštūs vienuoliai, kultūros pionieriai, vargo pelės kaimiečiai, jei atkreipsime dėmesį į mūsų karį, pasiaukojusią motiną, kuklų mokytoją, nenuilstamą darbininką, parapijos kunigą, be kurių mūsų didžiausi

kunigaikščiai, karvedžiai ir politikai nebūtų įstengę sukurti garsiosios praeities ir kuklios dabarties.

Pilietinio auklėjimo darbe svarbų vaidmenį vaidina didvyrių kultas. Ir čia logiškai turime kelti didvyrius — nugalėtojus ne tik fizinių, bet ir dvasinių kovų laukuose. Šventieji ir palaimintieji Lietuvos globėjai ir globėjos, pasižymėjusio šventumo ir aukštos doros žmonės turi gauti prideramą vietą tėvynės istorijoje, kuriai yra daug nusipelnę, keldami jos garbę ir didindami visuomenės dvasinius turtus.

Tuo būdu masėse pakils tikėjimas visų tėvynės gerovei bendradarbiavimo galimybėmis, sustiprės moralinės atsakomybės už visus kasdieninius darbus nuojauta, gims kilnus noras lietuvių tautoj pasiaukoti Dievo tarnybai.

Kad plačiosioms masėms reikalinga paskleisti profesinė Žinija, reikalinga pakelti žemės ūkio, amatų ir pramonės gamybai, kad yra reikalinga darbo kultūra, nieks neginčija. Bet ar be tos žinijos nėra reikalinga toms masėms profesinė etika, pagrindimas ūkinio gyvenimo moraliniais pagrindais: padorumo, sąžiningumo, darbštumo, akuratumo? Ar vienašališkos profesinės žinijos propaganda, nesuderinta su giliu auklėjamuoju sielų kultūrinimu, nėra šiandien bendra kryptis? Ar iš čia turime toleruoti ir gilinti pragaištingą, nesuderintą su psichologijos dėsniais auklėjamosios akcijos skaldymą į auklėjimą intelekto ir sielos? Mums nevalia pamiršti, kad ir šioj srity masių opinija neklaidingai seka veiksmo autoritetu. Vadovu bus visuomet rimtas profesionalas — savo darbo žinovas, kuris geriausiai savo srity moka dirbti ir kuris yra geras žmogus ir pavyzdingas pilietis.

Didelį auklėjamąjį vaidmenį masių auklėjimo darbe vaidina grupės, profesinės organizacijos. Tų organizacijų Damoklo kardas yra vienašališka kryptis, klaidingas visuomeninių klasių interesų įvertinimas. Tose grupėse bręsta karingi klasių kovos, proletariato diktatūros ir kiti šūkiai, jos tampa dažnai politikų ir partijų rankose klusniu įrankiu, virsta dažnai armijomis, stojusiomis po antikrikščioniškos idėjos vėliavomis. Mūsų laikų santykių susigrupavime jos sudaro rimtą kolektyvinio gyvenimo veiksnį ir didelę pilietinio masių auklėjimo mokyklą.

Elitas, kuris tinkamai suorganizuos mases, daug pasitarnaus tėvynės gerovei ir Kristaus taikos idėjai. Visos šitos akcijos pagrindas yra pirmiausia amžinos reikšmės enciklika *Rerum Novarum,* prieš

kurią jos keturių dešimtų metų sukaktuvių dieną nulenkė galvą visas be pažiūrų skirtumo civilizuotas pasaulis.

Tad aišku, kad profesinių organizacijų akcija neturi klysti vienašališkumu. Auklėjant darbininką, reikalinga turėti visuomet prieš akis *piliečio krikščionio* idealą, kuris traktuoja savo organizaciją, kaip vieną didžiosios tautinės darbo armijos pulką. Auklėjamoji akcija tose organizacijose reikalauja iš visumomenės didelės išminties, nuosaikumo, pusiausvyros ir atsparumo pagundoms, kurių nesigaili įvairios rūšies vadai, iešką savo politiniams laimėjimams armijos.

Paskutiniaisiais laikais atkreipta daug dėmesio į fizinės kultūros propagandą. Ir gerai padaryta: mūsų geografinės bei politinės ir ūkinės sąlygos verste verčia imtis milžiniškų pastangų; reikalingi tad kovos žmonės. Skleidžiamas galybės ir jėgos, geležinės sveikatos kultas, dygsta įvairios fizinio auklėjimo ir karinio parengimo organizacijos. Masių auklėjimo darbas tose grupėse yra be galo sunkus. Tačiau kūno kultas, neinąs lygiagrečiai su įtemptu dvasios kultūrinimu, padeda laimėti natūralistinėms pažiūroms, auklėja ir rengia „antžmogių" tipus, kurie mindžioja visas normaliąsias normas ir tiki tik fizine jėga ir kumščio teise. Pavojus kyla dar didesnis, kai tos fizinio auklėjimo organizacijos pakliūva atskirų politinių organizacijų įtakon ir tampa jų pretorioniškų savanorių kovos pulkais. Jos tuomet padidina valstybės susiskaldymą ir virsta nuolatinio namų karo sėkla. Pažvelkime tik į savo kaimynus vokiečius. Ten jau stovi viena prieš kitą dvi brolžudiškos armijos: gerai suorganizuota milijoninė komunistų ir Hitlerio armijos. Nemaža tarpusavio kovose jos jau yra išliejusios savo brolių kraujo, ir dar nemažai jo turės išsilieti. Prie nenormalių ir nesveikų reiškinių priklauso ir fizinis auklėjimo monopolizavimas, kuris pastaraisiais laikais pasireiškė kai kuriose valstybėse ir pas mus.

Nauja fizinio auklėjimo iškrypimo forma yra šiandien intensingai propaguojamas ir jau plačiai praktikuojamas nuogumo kultas,[2] kuris nesiskaito nei su išmintingos psichinės higienos reikalavimais, nei su VI Dievo įsakymo nuostatais. Fizinio auklėjimo propagatoriai privalo nepamiršti fizinės kultūros etinių pagrindų, per daug laisvo seksualinių pasireiškimų traktavimo baisių pasekmių, moters pažeminimo ir rasės degeneracijos, kurie yra fizinio auklėjimo iškrypimų būtini palydovai.

Prieš pakrikusią „gamtos" žmonių ideologiją reikalinga statyti sielų gelmes kultūros riterių, kurie lavina savo kūną tam, kad jį

atiduotų sėkmingai ir vaisingai aukštesnių vertybių tarnybai. Reikia kreipti daug ir rimto dėmesio į higienos dėsnių populiarizavimą ir kovą su paplitusiomis socialinio pobūdžio ligomis, į propagavimą nuo aklkoholio ir nikotino susiturėjimo. Santūros propaganda, sujungta su krikščioniško pasiaukojimo idėja, turi tapti aktualiausiu mūsų laikų visuomeninės pedagogikos įsakymu.

Laisvojoj Lietuvoj pradėta daug rūpintis meno kultūros platinimu. To darbo stojo dirbti valstybinės tam tikslui skirtos įstaigos ir pačios visuomenės ar atskirų asmenų suorganizuotos grupės. Jų veikimu auklėjamas masių artistinis jausmas. Jos bent trumpam atitraukia mases nuo kasdieninių rūpesčių, vargelių, nuo žalingų įtakų; verčia užmiršti gyvenamus skausmus ir sieloms suteikia kažką aukštesnio, tobulesnio. Bet tas meno kultas negali būti pats sau tikslas. Ir dėl to tarnaujančių menui įstaigų ir visuomeninių grupių veiksmas turi būti suderintas su kitų grupių profesiniu religiniu veikimu, su gyvenimu, su jo viešais apsireiškimais.

Ypatingą dėmesį reikia kreipti į savo gimtojo, tautinio meno propagavimą, į platų jo turtingų motyvų panaudojimą. Negalima nutylėti auklėjamojo vaidmens draugiškojo pobūdžio grupių, kaip antai: klubų, liaudies namų ir tolygų. Jų auklėjamoji įtaka gali būti labai rimta ir didelė, jei juose nebus toleruojamas alkoholizmo ir hazardo naudojimas, jei jie ilgam netrauks iš šeimyninių židinių žmonių, nekurs restoraniškai smukliškos psichikos, kurioj gerai klesti tinginystė, liežuvavimas ir kiti tolygūs iškrypimai. Čia yra dėkinga darbo dirva tiems žmonėms, kuriuose harmoningai jungiasi draugiškumo kultūra su gilia dvasios kultūra ir kurie sugeba ta kryptimi veikti platesnes ar siauresnes mases.

II

Iki šiol kalbėjome apie mažesniąsias visuomenines grupes, turinčias negausingą visuomenės veikimo būdų kompleksą. Iš eilės pakalbėsime apie didesnės grupės, vadinamos *politine partija,* švietimo-auklėjimo darbą.

Ši grupė paskutiniais laikais labai pakito. Pirmiau ji buvo klubo ar klano pobūdžio sambūris. Šiandien ji virto valstybe miniatiūroje. Vyksta tai, gal būt, dėl to, kad partijos tikslas šiandien jau nėra tik darbas liaudyje, įstatymų projektų gaminimas, ūkio kontroliavimas, bet pirmoj eilėj — valdžios laimėjimas ir jos išlaikymas savo rankose. Tai nėra blogas dalykas iš esmės, bet tampa blogu dėl vartojamų

metodų ir kovos priemonių, dėl ekskliuzyvistinių ir egoistinių partijos tendencijų, dėl valstybinio aparato grobimo į savo rankas ir stūmimo iš jo visų žmonių, kurie jai nepriklauso, dėl elgimosi su valstybe kaip su savo nuosavybe, o su piliečiais kaip su savo vergais; dėl neatskyrimo partijos kasos nuo valstybės iždo. Tos rūšies partijos savo tikslams pasiekti organizuoja savas fizines jėgas, sumilitarintus kadrus. Be to, tos partijos steigia savo auklėjamąsias įstaigas, kuriose darbą pradeda nuo vaikų, savas švietimo institucijas, ūkines, kultūrines, profesines sąjungas.[3] Partijos turi savą spaudą, savų instruktorių kadrus, savo hierarchiją, savo masių veikimo metodus, savą taktiką.

Partijos savo programose turi ir savo filosofiją, vadinasi, pažvalgą į pasaulį ir plaukiančią iš doktrinos etiką. Ten, kur politinė grupė nutraukia ryšius su religija ir Bažnyčia, ji pati stengiasi virsti bažnyčia be Dievo, įstatymų, susikurdama savo etiką, savo mesianizmą, paremtą tos, o ne kitos politinės grupės specialios pasiuntinybės tikėjimu. Paimkime, pavyzdžiui, komunistų partiją su jai Lenino suformuluota labai aiškiai ir atvirai etika: „Moralu yra tai, kas yra naudinga komunistų partijai", su daugialaipsne hierarchija, su jačeikų sistema, su partinio auklėjimo organizacija, su mirties batalionais, su bedievybe.

Užteks išanalizuoti įvairiausias partijas socialistų, fašistų, hitlerininkų ir kitų nacionalistų Europos valstybėse, ir lengvai įsitikinsime, kad jos visos, išskyrus katalikiškąsias, su didesniu ar mažesniu pasisekimu siekia sukadruoti mases ir paimti kiekvieną pilietį į savo nedalomąją įtaką. Dar netolimoj praeity visas partijų darbo svoris buvo kreipiamas į betarpišką masių veikimą (susirinkimai, mitingai, kongresai), šiandien jau taiko organizuotos penetracijos sistemą, užviešpatavimą visuomeninių grupių (ūkinių, švietimo, visuomeninių organizacijų). Tuo būdu politinės partijos nori sustiprinti savo įtaką, užimti ir išlaikyti savo rankose valdžią. Laisvas tautos apsisprendimas tapo fikcija ar ir visai atmestas.

Politinė kova yra šiandien nebe eilė partizaniškų puolimų trumpalaikių batalijų, bet tikras karas, kuriame stoja į kovą suorganizuota visuomenė ir kuris tęsiasi ilgus, ilgus metus. Ta kova užsitęsia ir paaštrėja, kai mažesniu ar didesniu laipsniu laimėjusios partijos naudojasi valdžios parama ir pagalba.

Kiekvienos politinės programos pagrinduose, kaip jau buvo minėta, yra tokia ar kitokia pažvalga į pasaulį, kuri turi teigiamų ar neigiamų auklėjamųjų vertybių. Doktrinos, paremtos materialistine

filosofija, skelbiančios klasių kovos principus, gimdo masėse gilią dvasinę fermentaciją. Jų įtakos dėka vyksta tautoj susiskaldymas, paaštrėja klasių kova, žmogus žmogui tampa vilku. Masės paprastai nežino ryšio, kuris yra tarp antikrikščioniškos filosofijos ir politinių programų. Jos aklai seka demogagiškais šūkiais, ir dėl to vienas svarbiausių principų yra pozityviai išaiškinti kiekvienos partijos religinius bei moralinius pagrindus, demaskuoti jų melą ir kompromisus ir kovoti su demagogija, kuri yra blogiausia ir pavojingiausia masių veikimo forma. Masės, kurios net aklai nueis paskui partijos populiarius šūkius ir neįvykdomus pažadus, ilgainiui įsitikins, kad tie pažadai nėra realizuoti, ir nustos pasitikėjimo tomis programomis, partijų vadais ir dažnai apsivylę persimes prie griežtai priešingų koncepcijų. Kas nori savo programai ilgiems laikams laimėti sielas, tas veiks mases tiktai ir išimtinai tiesa, kuri visuomet anksčiau ar vėliau nugali ir laimi.

Idėjų kovose labai didelį vaidmenį vaidina programų suformavimas. Kiekvienas neaiškumas, komunalas atidaro kelią piktnaudojimams, silpnina įtakos jėgą. Lygiai negalima nuolatos operuoti negatyviais ir pasyviais šūkiais. Jie mažina idėjinę programų vertę, ugdo pasyvią psichiką, atstumia gyvus, kūrybingus protus. Vieton bendro pobūdžio šūkių, kaip pvz. religijos, Bažnyčios, tautos, valstybės, doros, šeimos gyvenimas, reikalinga skelbti konkrečius doktrininius postulatus, tiksliai ir aiškiai formuluoti programos punktus, populiarinti, propaguoti, kovoti. Tokia propaganda pagilina masių sąmonę, kelia jų intelektualinę kultūrą.

Partiniai *autoritetai* turi didelę auklėjamąją reikšmę. Jų žodžiai, darbai dažnai veikia mases galingiau negu programų punktai. Svarbiausi kiekvienam autoritetui taikomi kriterijai yra konsekvencija, harmonija tarp jo skelbiamų šūkių ir viešų bei privačių veiksmų. Masės turi atviras akis ir giliau žvelgia į politinių autoritetų veiksmus, negu mums rodos. Ypač jos yra jautrios religinėje bei moralinėje srityje. Čia jos atsidėjusios seka autoritetą, vadovaujamo elito pasiaukojimą, nesusiinteresavimą, rūpestingumą, jo gyvenimą pagal skelbiamus šūkius ir principus.

Šalia autoritetų didelę auklėjamąją reikšmę turi partijos *taktika,* politinių kovų vedimo būdai, kovų etika. Kas kardu kariauja — nuo jo ir žus; kas vėją sėja — rinks audrą. Kas dėl laikinės, iliuzorinės naudos mina moralinius principus, griebiasi smurto, tas tiesia amoraliniam bolševizmui kelią. Tik silpnas imasi smurto ir žudymo. Brolžudiškų, kruvinų ir priespaudos kovų atmosfera ugdo revoliu-

cinę psichozę, kuri yra galingiausias pakrikimo, anarchijos veiksnys. Politikai, kurie imasi neetiškų kovos būdų ir juos toleruoja, demoralizuoja mases, naikina ir griauna giliausius kultūros pagrindus. Apie tokius politikus Krasinskis kalbėjo, kad jie, „klausą mongolų jkvėpimų, stumia pasaulį į tamsesnę naktį".

Krikščioniškoji etika neleidžia švaistyti šmeižtų, sistemingo žmogaus vertybės žeminimo, kuris dažniausiai vyksta politinių kovų audrose, pamfletinės kovos, asmenų purvinimo. Vieton pasitikėjimo politinio priešo gera valia, pagerbimo jo tikrųjų vertybių jis šmeižiamas, įtariamas, niekinamas, vieton objektyvaus, bešališko minčių pasidalijimo švaistomi prasimanymai, plūdimai, prakeikimai; svarbiausiose įstatymų leidimo įstaigose prieinama prie avantiūrų, muštynių, o paskui „moralistai" laisto krokodilo ašaras dėl masių dvasinės kultūros nusmukimo. Pavyzdys eina iš viršaus. Juo didesnis yra politinių vadų ir parlamentinių institucijų autoritetas, juo didesnis privalo būti jų rūpestis savo individualaus gyvenimo dorovingumu ir kilnumu. Ir jei apskritai „vargas žmogui, per kurį ateina papiktinimas", tai šimtą kartų didesnis vargas vadams, neteisingiems pranašams, vilkams avies kaily, kurie savo žodžiais ir darbais demoralizuoja mases ir didžiajam chamui tiesia kelią.

Jau seniai laikas išvalyti ir praskaidrinti užnuodytą politinę atmosferą. Per daug jau žalos ji yra pridirbusi, per daug dėl jos žmonija kenčia. Bet tą didjįį darbą galės atlikti tik tie politikai, kurie nori ir moka tikrus ir aiškius krikščioniškos etikos įsakymus pritaikyti viešajam gyvenimui. Tik tos rūšies politikai nusipelnys kilnaus masių auklėtojų vardą.

Viena dažniausiai daroma politinių grupių klaida yra ta, kad jos nesirūpina *nuolatos* veikti mases. Masės partijų yra traktuojamos kaip armija, kovojanti rinkimų įkarščio laukuose, bet ne kaip politinio auklėjimo objektas. Kiek man yra žinoma, Europoje tikrai atsidėję rūpinasi jų politiniu auklėjimu tik belgų katalikų partija. Tam tikslui ji laiko nuolatos veikiančių įstaigų eilę. Paprastai rinkimų metu masės yra minuojamos, dažnai provokuojamos imtis nepateisinamų žygių, visur rodosi įvairūs veikėjai, mėto šūkius ir skelbia neįvykdomas programas, keldami politiškai nepribrendusių masių protuose chaosą. Rinkimai praūžė — vadų nebepamatysi pozicijose. Sužadintas susiinteresavimas neranda reikiamo maisto, graibsto bet kurias idėjas ir seka vadais, kurie neapleidžia pozicijų. O jų, deja, niekad neapleidžia tokie, kurie apleistuose apkasuose veda pragaištingai destruktyvų darbą, mėto dar demagogiškesnius šūkius,

neapykantos nuodais nuodija žmonių sielas. Ir dėl to pas mus, Lietuvoje, taip dažnai keičiasi rinkėjų pažiūros ir nuotaika.

Kas nori idealizuoti kilnius visuomeninius idealus, įkūnyti gyveniman savo politines programas, tas neprivalo iš vienos pusės masių stumti nuo joms priklausomo politinio darbo srities, bet iš antros pusės vadovaujant masėms tame darbe politinis elitas neprivalo tenkintis trumpu nuotaikų sudarymu, kad ir energingų, bet labai neilgų reagavimų sukėlimu; elitas privalo mases auklėti ilgo, sistemingo ir nuolatinio veikimo keliu, turtinti jų protus ir prityrimą, kelti jas vis aukštyn ir tobulinti, nes „pasaulių tikslas — kilninimas".

III

Partija yra tikslinė grupė, o tauta — genetinė, dėl to jos auklėjamoji įtaka yra nepalyginti didesnė. Savo masių auklėjimo darbe ji turi didelį pagalbininką — tautinį instinktą. Jis padeda auklėti teigiamą tautos charakterį. Tauta savo auklėjamam procesui naudojasi Bažnyčios ir valstybės pagalba; be to, jos dispozicijoj yra visa eilė kitų grupių: šeima, švietimo, ūkio, politinės draugijos ir visa kita, kas tauta tiki ir jai tarnauti yra pasiryžęs.

Mūsų auklėjimas ir mokymas tautine dvasia yra ne kas kita, kaip praplėtimas ir pagilinimas tautinės sąmonės ir savo idealų bei kelių, vedančių į jų realizaciją, savitumo supratimą ir atjautimą. Tam tikslui kiekvienas tautinis auklėjimas išnaudoja milžinišką tradicijų įtaką, žadina tautinės garbės jausmą, stengiasi auklėjamojo veikimo keliu išnaikinti neigiamus ir sustiprinti ir praplėsti teigiamus tautinio charakterio bruožus.

Tauta, norėdama išlaikyti savo nepriklausomą, savitą buvimą ir įvykdyti savo tautinę pasiuntinybę, remiasi giliausiais moraliniais bei religiniais pagrindais, ir dėl to Rymo Katalikų Bažnyčia buvo, yra ir bus galingiausias ir teigiamiausias tautų auklėtojas. Ji stovi budrioj stipriausios tautinės dvasios stiprovės — šeimos — sargyboj, įveda aukštesniąją tvarką į visas visuomenės grupes, kurios bendradarbiauja su tauta, budi prie jos moralinio gėrio ir neleidžia depravuoti, supagoninti tautinės idėjos.

Tautinė idėja nustoja daug savo masių tautinio auklėjimo įtakos, kai jos skelbėjai ją (idėją) uždaro aukštosios abstrakcijos ribose ir nerealizuoja jos postulatų konkrečiu religiniu, visuomeniniu, politiniu, ūkiniu, švietimo ir kitu tolygiu darbu.

Jokia visuomeninė grupė, o juo labiau masės, negyvena ir negali gyventi abstrakcija. Atimti iš jų konkretųjį darbą reiškia atimti iš jų galimumą gyventi. Reikalinga tad padėti joms įeiti į didelį tautinių idėjų pasaulį, nurodant aiškiai, kaip kiekvienos tautos narys turi savo tautos idėją realizuoti kad ir mažose savo visuomenės pozicijose, pvz.: ūkininko, darbininko, komersanto, valdininko, amatininko, šeimos tėvo ir motinos, rinkiko ir t.t. Mažiau patetiškai deklamacinių frazių, daugiau konkrečių praktiškų nurodymų, kartojamų visuomet ir visur, kiekviena proga ligi nuobodumo, kad tai įsibrautų į visuomenės sąmonę ir taptų jos gyvenimo kanonu.

IV

Tautos likimas paprastai yra labai glaudžiai susijęs su kita didžiąja visuomenės grupe, vadinama *valstybe,* kurios tikslas yra visuotinė savo piliečių šio pasaulio gerovė. Valstybė turi daugiau negu kitos tos rūšies visuomeninės grupės masių auklėjimo priemonių. Ji turi lemiamą įtaką mokyklai, užmokykliniam auklėjimui, politinėms partjoms, kurios (net ir opozicinės) teikia jai savo paramos, gali veikti visus didesnius ir mažesnius visuomeninius centrus ir galias.

Valstybės auklėjimo veikimo jėga stiprėja priklausomai nuo kitų visuomeninių grupių santykio su ja. Juo geriau valstybė savo politikos atsakingų vadovų asmeny sugebės sujungti valdžią ir visas valstybinio gyvenimo sritis su įvairių grupių veikimu, nesiaurindama tų grupių teisių, juo geriau visa tai susiharmonizuos ir parems moraliniais pamatais, juo galingesnė bus įtaka gyvenimui ir masių pilietinės kultūros išvystymui. Kur tos jungės nėra, kur visuomeninės grupės, o ypač tokios reikšmės, kaip Bažnyčia ir valstybė, veda tarpusavio karą, kur valstybė savo galybę remia išimtinai durtuvų jėga, valstybiniu aparatu ir suterorizuotų, įbaugintų piliečių pasyvumu, ten ir masės lengvai demoralizuojasi ir pakliūva į įvairių griaunamųjų veiksnių spąstus. Tiktai tokia valstybė, kuri remiasi stipriais religiniais bei moraliniais pamatais, kuri sunaudoja visas vertybes, glūdinčias tautinėj idėjoj, kuri dirba darniai su visais savo piliečiais, gali padaryti milžinišką įtaką visoms visuomeninėms grupėms ir tapti kūno ir sielos galiūnu.

Galingiausioji valstybės auklėjamoji institucija yra *karinė tarnyba.* Jos veikimo į mases pasekmės milžiniškos. Ji duoda ideologinius pagrindus, pilietinę kultūrą, ugdo socialinių dorybių visą eilę. Karinės tarnybos auklėjamąją vertę pirmoj eilėj nulemia armijos

elitas, jos instruktorių korpas. Tos naujokų masės, kurios kasmet įžengia į kareivines, turi ne tik išsaugoti ten atsineštąją iš tėvų pastogių religinę kultūrą, bet ją pagilinti, kad tuo būdu išugdytų naują piliečio tipą: drausmingą, priesaikai ištikimą, turintį išsubtilintą garbės jutimą. Tam tikslui pasiekti reikalinga turėti armijoj tobulą, gerai parengtą ir išauklėtą, gerai savo uždavinius suprantantį auklėjamąjį elitą. Be jo ir geriausiai pastatytas naujoko apmokymas respublikai neduos gero, ištikimo, pasiaukojusio ir kietai ištvermingo bei atsparaus kario. Labai svarbus dalykas lygiai yra ir ta jungė, kuri turi būti tarp armijos ir visuomenės, kuri turi reikštis pirmiausia bendradarbiavimu su tomis organizacijomis, kurios dirba karinio parengimo ir įvairių formų tautos apsaugos srity. Ir armija, ir dirbančios su ja organizacijos turi būti laisvos nuo bet kurio griaunančio partinių politinių kovų veikimo. Partiniam politiniam veikimui durys į armiją ir tas organizacijas turi būti sklandžiai uždarytos. Karinės tarnybos pagrindas yra auka, rezignavimas nuo savo „aš", klusnumas ir budėjimas, kad skirtos valstybės buičiai ir laisvei ginti jėgos nebūtų sunaudotos siauriems grupių egoistiniams tikslams.

Mūsų masės nuo rusų okupacijos laikų karinės tarnybos dar nebrangina tinkamai ir neturi jai reikiamos pagarbos. Tai reikalinga pašalinti ir įdiegti jos atžvilgiu reikiamų jausmų. Ta aplinkybė sustiprins fizines ir moralines respublikos jėgas.

Valstybė gali veikti visas tikslines grupes ir, jų padedama, daryti įtakos masių auklėjimui. Tačiau tame savo veikime valstybė turi labai saugotis svarbios klaidos, būtent — identifikavimo tokių ar kitokių partinių, klasinių, ūkinių pažiūrų su valstybės ideologija. Čia šiuo punktu kyla dažnai įvairių, aštrių ir pavojingų konfliktų; valstybė tampa dievaičiu (statolatrija), valdančių grupių reikalams ir užgaidoms derina moralę, nesistengia suderinti visų siekimų ir nukreipti juos visuomenės gerovei, bet primeta visiems, dažnai net jėga, vieną koncepciją, paraližuodama kitų auklėjamųjų veiksnių darbą ir dėl to dažniausiai sukelia kovą su Bažnyčia, kuri niekad negali išsižadėti savo auklėjamosios misijos — vesti piliečius į Kristaus *Civitas Dei.*

Tą dalyką labai aiškiai nušviečia Pijus XI savo enciklikoj apie krikščioniškąjį jaunimo auklėjimą. „Valstybei priklauso, — rašoma ten šv. Tėvo, — teisėto auklėjimo, kuris gali vadintis pilietiniu, ne vien jaunuomenės, bet ir visokio amžiaus bei luomo žmonių, teisė. To auklėjimo esmė yra bendruomenės asmenims viešai pateikti tokius protingo žinojimo dalykus, taip veikti vaizduotę ir jausmus,

kad valia panorėtų daryti, kas padoru, ir į tai palinktų bemažko su moraliniu būtinumu, arba teigiamu būdu, rodant atitinkamus daiktus, arba neigiamai, sutrukdant priešingus. Tasai pilietinis auklėjimas toks platus ir sudėtingas, jog gali apimti beveik visą valstybės darbą, daromą visuomenės labui. Jis visai susiderinęs su teisingumo taisyklėmis ir neturi priešintis Bažnyčios mokslui, nes ji yra Dievo pastatytoji tų taisyklių Mokytoja”.[4]

Atkreiptinas dėmesys į enciklikoj nurodytas valstybės auklėjamojo veikimo srities ribas. Nekalbame apie valstybės vidaus politikos moralines pasekmes, bet apie valstybės atstovų ar agentų — valdininkų, teisėjų — veikimą į vienetus, sudarančius mases. Labai gerai auklėja piliečius valdininkai taktingi, teisingi, sąžiningi, žiūrį į savo tarnybą kaip į visuomeninio auklėjimo veikimą, bet, iš antros pusės, kiek demoralizacijos, papiktinimo ir pakrikimo įneša į visuomenę nesąžiningas, šališkas, apsileidęs valdininkas. Ypač administracija, dažnai įsibraunanti į asmeninį piliečio gyvenimą, daro galingą įtaką narių psichikos formavimui. O aukšto įtempimo momentais (katastrofos, rinkimai, sukilimai) valdžios užimtoji pozicija gali nulemti ilgiems laikams masių santykius savo valstybės atžvilgiu.

V

Esmingiausias valstybės tikslas yra palaikyti visuomenėj tvarką ir taiką tarp įvairių visuomeninių grupių. Viena svarbiųjų priemonių tam tikslui pasiekti yra veikimas į visuomenę taikos ir teisingumo kryptimi. Tame darbe valstybėms ir visoms visuomeninėms grupėms milžinišką pagalbą teikia šv. *Rymo Katalikų Bažnyčia.* Bažnyčios pasiuntinybės charakteris yra perdėm auklėjamasis. Savo auklėjamąja jėga ji apglėbia ir elitą, ir mases, *visus* be socialinės padėties, civilizacijos laipsnio, rasės ir lyties skirtumo. „Eidami tad mokykite visas tautas”. Tad Bažnyčia turi aiškiai auklėjamąją pasiuntinybę, nenutrauktą mokomąjį institutą, apdovanotą tikėjimo ir dorovės klausimais neklaidingumo privilegija, visą gamtinių ir antgamtinių auklėjamųjų veiksnių kompleksą ir priklausomų nuo Bažnyčios visuomeninių grupių eilę.

Kitos tokios organizacijos, kuri turėtų tokią plačią veikimo sritį ir tokią auklėjamąją galią, kaip kad turi Bažnyčia, nėra. Be to, dar ta organizacija yra pasirengusi tarnauti ir faktiškai tarnauja kiekvienai visuomeninei grupei, kuri pripažįsta jos tikslus ir duoda galimybės

jai veikti. Ir tik trumparegis pavydas, nematančių rytojaus mažų žmonių psichika priveda prie to, kad kai kurios grupės — valstybės ar tautos — paraližuoja išganingą Bažnyčios veikimą.

Bažnyčia turi kelis visuomenės, vadinasi, ir narių, veikimo kelius:

1) antgamtinį auklėjimą su šv. sakramentų pagalba, 2) vyriausios genetinės grupės — šeimos sveikumo ir nesutraukomybės saugojimą, 3) visuomenės organizavimą teritorinėmis grupėmis (parapijos, vyskupijos) ir tikslinėmis (brolijos, religinės ir visuomeninės organizacijos) ir 4) bendradarbiavimą su įvairiomis visuomeninėmis grupėmis, einančiomis kartu su Bažnyčia.

Dėl metodo — tai Bažnyčia naudoja ir individualinį, ir visuomeninį metodą, t.y. veikia individus ir grupes. Ji naudojasi kiekviena proga ir kelia ir kilnina individualinę ir kolektyvinę sielą, eina į pagalbą kiekvienai akcijai, kuri to tikslo tiesiogiai ar netiesiogiai siekia. Darbui palengvinti ji visus pavedė vienai vyriausiai vadovybei ir tikslingai išauklėtai bei atitinkamai išmokslintai hierarchijai. Pagaliau ta hierarchija organizuoja vadinamąją Katalikų Akciją, kurios tikslas — plačiausių masių religinis bei visuomeninis išauklėjimas.

Bažnyčios pedagogija sistemingai siekia išplėsti religinę žiniją. Tuo būdu masės gauna gyvenimo filosofijos pamatus ir moralinius kelrodžius. Logiška tad yra, kad dirbančios su Bažnyčia visuomeninės grupės rūpintųsi religinės žinijos platinimu ir padėtų jai laimėti. Ta pati logika reikalauja, kad nesugriaunamajai šeimai valstybė teiktų savo globą, kad tuo būdu ji galėtų geriau įvykdyti savo auklėjamąją pasiuntinybę ir, pagaliau, kad visi katalikai galėtų bendradarbiauti ir bendradarbiautų su Bažnyčia Katalikų Akcijos ribose.

Tačiau svarbiausias Bažnyčios vaidmuo yra *taikos* palaikymas visuomenėj. Vieton antivisuomeninės klasių kovos doktrinos ji gyvendina masėse Kristaus taiką, paremtą meile ir teisingumu, tuo būdu darydama galimą tarpusavio sugyvenimą. Ir dėl to taip sistemingai ir nenuilstamai auklėjamąją Bažnyčios akciją persekioja griaunamieji bei anarchistiniai veiksniai. Kas paraližuoja ar silpnina auklėjamąjį Bažnyčios veikimą masėse, tas lengvina antivisuomeninių veiksnių darbą ir silpnina valstybės ir tautos organizmą.

VI

Pažinome įvairių visuomeninių grupių auklėjimo kelius. Dabar trumpai sustosime prie viešpataujančios visuomenėje *moralinės atmosferos:* ji masių auklėjimo procese vaidina svarbų vaidmenį. Analizuodami tą atmosferą, lengvai konstatuosime buvimą visuomenėse tam tikrų fermentų, kaip ir revoliucinės psichozės. Didelį fermentą sukelia *nedarbas,* kuris sudaro specifinę, labai kenksmingą atmosferą. Bedarbiai sudaro didesnes ar mažesnes žmonių grupes, kurios gyvena be jokio užsiėmimo, neturėdamos tų psichinių vertybių, kurių žmogui duoda darbas, nekalbant jau apie tai, kad tie vargšai, nustoję uždarbio, negali patenkinti būtiniausių savo gyvenimo reikalų. Tragediją padidina tas faktas, kad beveik ištisos bedarbių masės pakliūva į revoliucinių elementų įtaką ir vadovybę. Mūsų visuomenininkai, seni ir jauni, neišimant ir studentijos, yra apimti kažkokios nesuprantamos ir nieku nepateisinamos baimės ar nenoro susitaikyti su tomis nelaimingomis ūkinės krizės aukomis. O juk tos bedarbių masės turi tiek daug laisvo laiko, kurį galima būtų sunaudoti geresniems tikslams, negu betiksliam ir nenaudingam slankiojimui ir demonstracinėms vaikštynėms, įvairios rūšies revoliucionierių vadovaujamoms. Nustojusio darbo proletariato masėms reikalinga plati ir išmintingai suorganizuota švietimo-auklėjamoji akcija. Kristaus riterių, katalikų visuomenininkų pareiga yra eiti į tų bedalių skurdžias lūšnas, į barakus, susiartinti su tais nelaimingiausiais ir labiausiai gundomais, suorganizuoti plačią ir sėkmingą pagalbą jų sieloms ir kūnams ir stoti jų gyvenimo priešaky, paimti jų vadovybę į savo rankas. Nejaugi tik tiesos priešininkai turi teisę į jų širdis ir sielas?

Psichinės krizės padidinimui turi daug įtakos ir *butų badas.* Negalime ir neturime teisės reikalauti iš paprasto žmogaus herojiškų dorybių. O juk gyvenant baisiose butų bado sudarytose sąlygose reikalinga kartais turėti nepaprasto herojizmo, kad dvasiškai nesunyktų ir nevirstų kenksmingais žmonijai ir tvarkai elementais.

Išmintinga valstybės ir savivaldybių politika privalo visa daryti, kad tas dvi visuomenės nelaimes, *nedarbą ir butų stoką,* sumažintų iki minimumo. Tų dviejų ligų įsigalėjimas pakerta pasitikėjimą savo valstybe, inteligentų vadovavimu, valstybės ūkiu ir tiesia kelią kraštutinėms doktrinoms. Revoliucinę nuotaiką masėse labai stiprina kontrastai, ypač ryškiai pastebimi dideliuose miestuose. Milžiniški, imponuoją rūmai ir sukrypusios, į žemę sulindusios, drėgnos ir

šaltos lūšnos; turtingos, viliojančios šviesoj ir prabangoj paskendusios magazinų langų parodos ir tuščios proletariato kišenės ir pilvai; auksu žėrj ir šilkais šnabždą turtuoliai ir skarmalais apsinarstę pavargėliai!

Sunku tiems žmonėms, kurių veinatinis tikslas — naudoti ir išnaudoti, maloniausias reginys įvairių formų nuogybė, žmonėms silpniems, degeneruotiems cinikams, aiškinti psichologiškai etines tiesas; bet organizuotai visuomenei, valstybei ne tik galima, bet ir reikia vardan masių dvasinės kultūros stoti į atkaklią ir ištvermingą kovą su ligūstai prabanginio gyvenimo skaudžiais reiškiniais, su visuotine girtybe, gyvenimu ne pagal kišenę, su išsiliejusia į viešas formas net aukščiausių asmenų toleruojama prostitucija, valia ir pareiga paskelbti ir vesti ligi laimėjimo kovą su be pasigailėjimo naikinančiu tautos pamatą — jaunimą — kirminu išsiliejusia po visus tautos sluoksnius įvairiomis formomis pornografija.

Šiai madingiausiais rūbais apvilktai blogybei stojo tarnauti dalis spaudos, dalis meno, kinai, knygų leidyklų eilė. Tiesa, turime prieš ją kažkokių įstatymų paragrafus. Kodėl tad toleruojama spauda, propaguojanti sistemingai pornografiją ir kriminalistiką, o įvairių skelbimų priedanga palengvinanti tikros prostitucijos kultivavimą? Kodėl laisvai leidžiama kolpartuoti įvairių profesinių nuodintojų šlykščius romanpalaikius? Kodėl knygynuose parduodami pornografiški paveikslai, o kinai pataikauja žemiausiems žmonių instinktams? Ar tai yra reikalinga masėms auklėti, lietuviškų šeimų kultūrai kelti, mūsų tautos fiziniam ir moraliniam atsparumui stiprinti? Kodėl gausios visuomeninės organizacijos nestoja į organizuotą kovą su tais nuodytojais ir nesudaro vienlytės stiprios tuo reikalu viešosios opinijos? Jei jau mums nerūpi mūsų dvasinė ir fizinė sveikata, tai bent mūsų jaunųjų kartų gerovės vardan, bent tų masių, kurių mes skaitomės vadais, gerovės vardan stokime į kovą su tais puvėsiais, suorganizuokime prieš juos kryžiaus karą, kuris pravalys mūsų miestų ir kaimų dvasinę atmosferą.

Kovoje už masių sielą susitinkame su rimtu ir pavojingu priešininku, būtent: su gerai suorganizuota sektantų, revoliucionierių ir bedievių propaganda. Nors jie visi eina įvairiais keliais, bet vieno tikslo siekia: sugriauti net pagrindus mūsų kultūros, paremtus Rymo katalikų religija. Nusiskundimai ir aimanos nieko nepadės: nori nugalėti priešą, atsakyk į blogio propagandą dar geriau suorganizuota gėrio propaganda; sektiškus ir bolševikiškai bedieviškus agitatorius nugalėsi tik sąžiningu, sistemingu ir ištvermingu

masių sąmoninimo darbu. Netiesa yra, esą, mūsų priešai laimi tik dėl savo vartojamos demagogijos; neklaidinkime savęs ir kitų: jie laimi svarbiausia dėl to, kad pirmi užima pozicijas ir jų neapeidžia, kad jie savo darbe yra ištvermingi iki galo ir savo idealui pasiekti jokių aukų nesigaili. Visuomeninio darbo srity mes sergame aristokratizmo liga. Mes manome, kad liaudies ir darbininkų masės būtinai turi ateiti į mūsų (be kitko, labai negausingas) sales, kur mes iš katedrų aukštumos teikiamės paskelbti eilę nevisuomet dar aktualių komunalų ar pavaišinti jas akademija, „sudėtiniu baliumi" ar švente. Tokiu būdu patenkinę savo pilietinę sąžinę, daugiau nebesirūpiname tolimesniais masės narių pergyvenimais ir likimu.

A. Mickevičius yra pasakęs: „Kas neis iš namų surasti blogį ir nutrinti jį nuo žemės paviršiaus, pas tą ateis pats blogis ir stos prieš jo veidą". Jeigu prieš metų eilę didysis popiežius visuomenininkas Leonas XIII šaukė dvasiškiams: „Išeikite iš zakristijos", tai šiandien turime sušukti visiems visuomenininkams: išeikite iš savo biurų, kanceliarijų, mokyklų, klebonijų, organizacijų ir eikite į dirbtuves, fabrikus, suterenus, barakus, į vargingas lūšnas. Visi į frontą, kur verda žūtbūtinė kova už vadovavimą sielai, už liaudies ir darbininkų masių sielą. Tegu sektiško apostato emisaras ar Maskvos antichristo tarnas ne tik su dvasiškiu, bet ir su pasauliečiu Kristaus misionierium iš po Katalikų Akcijos vėliavos susitiks mūšio laukuos ir savo jėgas išmėgins.

Sakoma, esą, mūsų masės nepalankiai žiūrinčios į inteligentus visuomenininkus. Netiesa! Jos gal kiek perdaug palankiai į juos žiūri ir pasitiki per lengvai, nes jos labai greit kiekvieną visuomenininką daro apaštalu ir juo pilnai pasitiki; o tuo tarpu tas visuomenininkas dažniausiai sušvis, kaip meteoras, ir užges, apleisdamas svarbią poziciją. Mūsų auklėjimo darbe atsitiktinio veikimo sistema jau atgyveno savo amžių. Šiandien reikalinga, kad *visuomenininkas, atsistojęs* vienoj pozicijoj, joje *kuo ilgiausiai dirbtų,* veiktų ne tik savo *iškalba, organizacine technika,* bet ir visomis *savo charakterio vertybėmis, visa asmenybe,* kad ypatingą dėmesį kreiptų į aplinkumos sukrikščioninimą. Šiandien turime reikalo su paskirais šeimų nariais, kuriuos mokome ir auklėjame įvairiose organizacijose; reik eit į tas šeimas ir padaryti jas *visas* savo auklėjamosios akcijos objektu. Tuo būdu mes išplauksime į *kolektyvinio gyvenimo gelmes* ir iš pagrindų jį perreformuosime ir sukilninsime. Suprantama, kad tam tikslui pasiekti reikalinga didesnio skaičiaus *atsidavusių, pasišventusių, dirbančių dėl idealo, o ne dėl karjeros žmonių* su

Katalikų Akcijos vėliava, reikalinga pakeitimo ir patobulinimo visuomeninio masių auklėjimo metodo.

VII

„Visuomeninė tarnyba — tai Dievo tarnyba. Kas jos nevykdo, yra žemės našta". Taip seniau yra visai teisingai pasakęs lenkų filosofas visuomenininkas Augutas *Cieškovskis.* Šiandien, kai į kovą stoja sumobilizuotos visos blogio galybės, kai raudonoji Maskva veda visame pasauly neapykantos ofenzyvą ir nori sunaikinti didžiuosius krikščioniškosios civilizacijos darbus, kai visur nustojęs pusiausvyros nacionalizmas vienam ir kitam tiesia pagalbos ranką, šiandien kas gyvas *privalo* spiestis į Katalikų Akciją, po Nazareto Mokytojo vėliava, kad aktingai dalyvautų masių mokymo ir auklėjimo darbe, kad „kūnams visiems duonos duotų, o sieloms visoms dangaus minčių".

Visuomeninę tarnybą atlieka ne tik atitinkamai kvalifikuotas visuomenininkas, bet ir kiekvienas žmogus, kuris, susitikdamas su kitu mažiau įsąmonintu savo broliu, traktuoja jį ne kaip automatišką robotą, bet kaip žmogų, kuris jo poveiky gali pasidaryti geresnis ir tobulesnis. Tai reikalauja pirmiausia širdies aukos, visuomeninio budrumo ir jautrumo. Būdų nesąmoningiems broliams veikti yra daug, jų visų neišskaitysi; paminėsiu čia tik kai ką, pvz.: ramus pasikeitimas nuomonėmis, kaimyniškas patarnavimas, gero laikraščio ar knygos paaukojimas, geras patarimas, reikalinga auka ir t.t., ir t.t. Juo daugiau bus tokių žmoniškų, visuomeninių ir psichinių ryšių tarp elito atstovų ir masės narių, juo dažniau betarpiško veikimo keliu veiksime jų protavimą ir širdies ritmiką, juo didesnė bus mūsų įtakos galia, juo greičiau įsigyvens mūsų visuomenėj Kristaus taika.

Tas elitas atliks didelį darbą, kuris sugebės sujungt į vieną židinį auklėjamojo veikimo veiksnius ir prie to židinio sutelkti mases. Be sutelkimo ir veikimo suorganizavimo net didžiausios pastangos nueis vėjais. „Kas su manim neteikia — barsto", sako Kristus.

Visuomeniškai auklėjamoji sėja nepriklauso prie lengvų darbų, tačiau tas darbas yra būtinas, privalus, ypač šiandien, kai tokia piktų sėjikų daugybė išsipylė į lietuviškų sielų laukus. Reikia juos aplenkti, užbėgti jiems už akių, reikia nuo ryto aušros pirmų spindulių iki vakaro sutemų sėti ir sėti taikos ir tiesos grūdus, kaip teisingai ir gražiai rašė vienas generolas savo dienorašty: „O tačiau nepaisant,

kur kris grūdas, ar į derlingą žemę, ar į kietą uolą, arti ir sėti reikia karšta širdimi, kruvinai prakaituota kakta, o pirmų pirmiausia — su meile, nuolankumu, be puikybės. Derlių tik Dievas gali duoti”.[5]

IŠNAŠOS

1 Trakų apskr. Žiūr.: Lietuvos gyventojai. Kaunas, 1923 m., pusl. XLIX-L. Reikia manyti, kad jų skaičius dabar sumažėjo.
2 Pas mus nuogumo kultas tiek toli yra nužengęs, kad šioj srity yra pralenkęs ir Prancūziją. Net morališkai pakrikusios šalies pilietis prancūzas Jean Mauclaire savo knygoje „Gens et rantės de Lithuanie”, Paris, 1931 m., 61 pusl., tai konstatuoja.
3 Čia skirtina partija nuo katalikybės, ko nedaro socialistai ir nacionalistai. Katalikams yra privalomas šios rūšies darbas.
4 Pijaus XI enc. apie krikšč. jaunuomenės auklėjimą. Kaunas, 1930 m., 15-16 pusl.
5 Pasinaudota ir kitais autoriais.

MYKOLO KRUPAVIČIAUS BIBLIOGRAFIJA
SUDARYTA P. MALDEIKIO

1. Atskiri leidiniai

Gabrielio Taučiaus slapyvardžiu:

Apie žmogaus atsiradimą, Seinai 1910.
Apie dūšią, Seinai po 1910.
Idealas ir jaunuomenė, Seinai 1914.

Keršio slapyvardžiu:

Lietuvių politinės partijos, 1914.

Anonimiškas leidinys:

Socialistai-bolševikai, Vilnius 1918.

Autoriaus vardu ir pavarde pasirašyti:

Žemės klausimas Lietuvoje, Kaunas 1919.
Žemės reformos sumanymai (drauge su A. Rimka), Kaunas 1919.
Žemės reformos klausimas Lietuvos politinių partijų programose, Kaunas 1919.
Kokia mus reikalinga mokykla, Kaunas 1919.
Į Kovą už žemę ir laisvę, Kaunas 1920.
Kunigas dvidešimtojo amžiaus visuomenėje, Kaunas 1920.
Dangaus šviesa Leonas XIII, Kaunas 1920, II leid. 1929.
Mūsų keliai, Leonas XIII ir mes, Kaunas 1921.
Rinkimai, Kaunas 1925.
Jonas Basanavičius, Kaunas 1927.
Apie visuomeninį darbą, Kaunas 1928.
Liaudies tarnyboje, Kaunas 1928.
Kova už žemę ir ūkininką, 1928.
Civilinė santuoka, Kaunas 1933.
Kaip dalyvauti šv. mišiose, Marijampolė 1937 (II leid.).
Krikščioniškoji demokratija, Stuttgart 1948.
Vertimas kard. Hlondo: Krikščionieškieji valstybinio gyvenimo dėsniai, Stuttgart 1948.
Povilas Matulionis, Čikaga 1953.
Lietuviškoji išeivija, Castelnuova Italijoje 1959.
Kunigas Dievo ir žmogaus tarnyboje, Čikaga 1961.
Mykolo Krupavičiaus atsiminimai, Čikaga 1972.

2. Rankraščiai

Darbas ir kapitalas (dešimties metų darbas) (liko Lietuvoje).
Liturginis katekizmas (liko Lietuvoje).
Prie Kristaus kojų — kunigų mąstymai.
Krikščioniškoji sociologija, 41 rašinys socialinėmis temomis.
Kelionė į JAV 1954 metais. Dienoraštis.

KNYGOS APIE KRUPAVIČIŲ

Petras Maldeikis, MYKOLAS KRUPAVIČIUS, Lietuvių Kr. Dem. Sąjungos leidinys, 1975 m., 493 psl., viršelis Petro Aleksos, Čikaga.

M. K. (Anoniminis autorius), VALSTYBININKAS POLITIKOS SŪKURIUOSE, Pop. Leono XIII Literatūros Fondo leidinys, 1980 m. Čikagoje. Biografinė apybraiža, amžininkų atsiminimai, dokumentai, laiškai. Dr. K. Šidlausko pratarmė. 247 psl.